Nagy-L. István

A FRANCIA HÁBORÚK, MAGYARORSZÁG ÉS A HABSBURG MONARCHIA (1792–1815)

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

A FRANCIA HÁBORÚK, MAGYARORSZÁG ÉS A HABSBURG MONARCHIA (1792–1815)

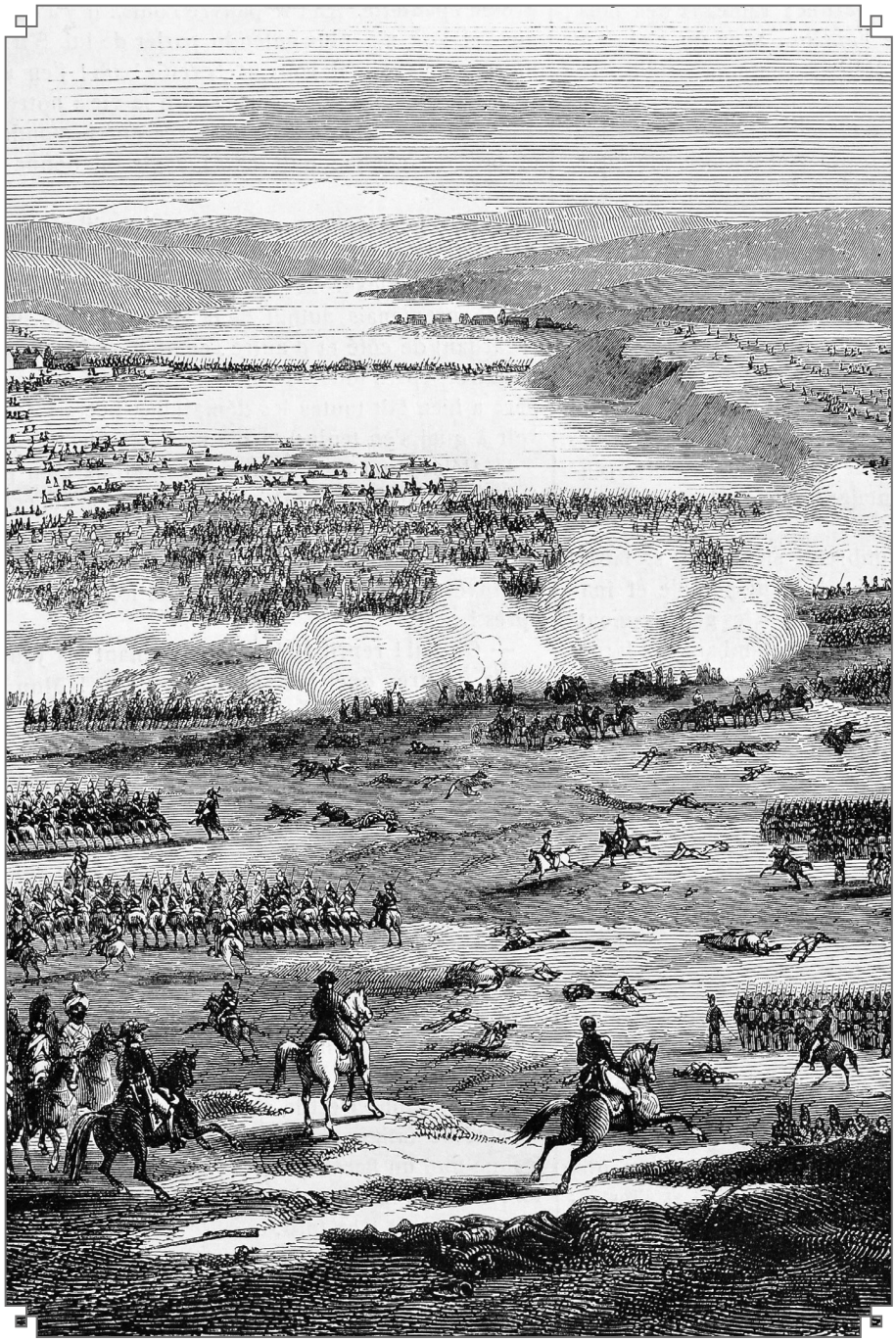

Nagy-L. István

A FRANCIA HÁBORÚK, MAGYARORSZÁG ÉS A HABSBURG MONARCHIA (1792–1815)

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ
Budapest, 2024

Szakmai lektor
Lázár Balázs

A térképeket készítette
Nagy Béla

A táblaborítón Vlagyimir Ivanovics Moskov
A lipcsei csata című olajfestményének (1815)
részlete látható (© Creative Commons)

A 2. oldalon található illusztráció:
Az austerlitzi csata, 1805. december 2. (részlet),
(© Henry Davenport Northrop [1903]: *Makers of the World's History and Their Grand Achievements.* Philapelphia:
National Publishing Co., 367)

Kiadja a Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó
A kiadásért felel: Deli Gergely rektor
Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

Felelős szerkesztő: Kilián Zsolt
Olvasószerkesztő: György László
Tördelőszerkesztő: Kilián Zsolt
Korrektor: Csinta Áron

DOI: https://doi.org/10.36250/01125

ISBN 978-963-653-163-8 (nyomtatott)
ISBN 978-963-653-164-5 (ePDF)

© Nagy-L. István, 2024
Térképek © Nagy Béla, 2024
© A kiadó, 2024

Minden jog védve.

TARTALOM

Előszó 9
Bevezetés 15

1. HADSEREG ÉS ÁLLAM A HABSBURG MONARCHIÁBAN 25

A FRANCIA HADSEREG ÉS AZ ÚJ HADVISELÉSI MÓD 25
A HABSBURG MONARCHIA A FRANCIA HÁBORÚK IDEJÉN 33
A Habsburg Monarchia mint összetett állam 33
A birodalom irányítási rendszere 40
A birodalom vezetői 48
A háborúk finanszírozása 56
A háborús igénybevétel és veszteségek 62
A HABSBURG MONARCHIA HADÜGYE A FRANCIA HÁBORÚKBAN 66
A birodalom hadügye a francia háborúkban 66
A császári-királyi hadsereg útkeresése 86

2. MAGYARORSZÁG ÉS A FRANCIA HÁBORÚK 105

MAGYARORSZÁG A FRANCIA HÁBORÚK IDEJÉN 105
A nemzeti ellenállás, a reformok ügye és a magyar jakobinusok 105
Az ország és a nemzet védelmében 109
Konfliktusok az udvarral 116
A magyar társadalom, gazdaság, művelődés és a francia háborúk 119
MAGYAROK A CSÁSZÁRI-KIRÁLYI HADSEREGBEN 123
A hadsereg magyar csapatai 123
Magyarok a vezérletben 128

3. A FRANCIA HÁBORÚK 135

AZ ELSŐ KOALÍCIÓS HÁBORÚ ÉS A LENGYEL FELOSZTÁSOK, 1792–1797 135
A háború közvetlen előzményei és előkészületei 135
Az 1792-es hadjárat 137
Az 1793-as hadjárat 143
Az 1794-es hadjárat 157
Az 1795-ös hadjárat 172
Az 1796–1797-es hadjárat 182
A harcok nélküli háború és a békekötés 206

A MÁSODIK KOALÍCIÓS HÁBORÚ, 1799–1801 210
Az 1798-as események és háború előzményei 210
Az 1799-es hadjárat 216
Az 1800-as hadjárat 240
A lunéville-i és az amiens-i béke 259

A HARMADIK KOALÍCIÓS HÁBORÚ 263
Az angol–francia háború kiújulása, a koalíció létrehozása és tervei 263
Ulm és Austerlitz 270
A háború mellékhadszínterei 284
A pozsonyi béke 288

HÁBORÚ POROSZORSZÁGBAN, PORTUGÁLIÁBAN ÉS SPANYOLORSZÁGBAN 291
A negyedik koalíciós háború 291
Háború az Ibériai-félszigeten 301
Események mellékhadszíntereken, a tengereken és a tengeren túlon 304

AZ ÖTÖDIK KOALÍCIÓS HÁBORÚ 307
A háború előzményei 307
Támadás és ellentámadás, Regensburgtól Aspernig 309
Hadi események Aspern és Wagram között, a magyarországi hadjárat 328
A lengyelországi hadjárat 333
A döntés: a wagrami csata 336
A znaimi fegyverszünet és a schönbrunni béke 347
Walcheren és a francia–angol–spanyol háború 1809-ben 349

AZ OROSZ HÁBORÚ 354
Az oroszországi háború előzményei 354
Az oroszországi hadjárat: Borogyino, Moszkva és a visszavonulás 357
Schwarzenberg hadtestének hadjárata 364
A spanyolországi és a tengeri háború 1810–1812-ben 368

A FELSZABADÍTÓ HÁBORÚ 374
A tavaszi hadjárat Németországban 374
Fegyverszünet, diplomáciai manőverek 378
Az őszi németországi hadjárat, Drezda, Lipcse és Hanau 380
A franciaországi hadjárat 399
A horvát-dalmát területek és Itália visszafoglalása 409
A spanyolországi és a tengeri háború 1813–1814-ben 413
A párizsi béke és a bécsi konferencia 417
A SZÁZ NAP 420
A németalföldi hadjárat és Waterloo 420
A nápolyi, a dél-franciaországi és a rajnai hadjárat 429
A háborúk vége, a bécsi konferencia és a párizsi béke 433

4. AZ ÚJ VILÁG – ÖSSZEGZÉS ÉS KITEKINTÉS 437

Válogatott bibliográfia 447
Térképmelléklet 461

ELŐSZÓ

A Habsburgok ausztriai ágának államalakulata közel négy évszázadon keresztül határozta meg a közép-európai térség történetének alakulását. Miután a kora újkor hajnalán a Vencel-koronát és a magyar Szent Koronát is birtokló II. Lajos elesett a mohácsi csatában, az osztrák területeken már uralkodó I. Ferdinánd – hatalmának konszolidálása, megerősítése és kiépítése után – olyan területekre tudta kiterjeszteni uralmát, amelyek korábban még sohasem álltak egyetlen uralkodó jogara alatt. A 16. és 17. századot az oszmánok elleni küzdelem határozta meg, de több nagy európai konfliktussal (például schmalkaldeni háború, harmincéves háború), valamint belső felkeléssel (például Bocskai és Rákóczi szabadságharca, cseh felkelés) is meg kellett birkóznia a Habsburgok államalakulatának, ám a szatmári béke józan kompromisszuma és a pozsareváci béke végül elhozhatta a békés fejlődés és gyarapodás időszakát.

A 18. században az uralkodócsaládot jelentős megrázkódtatás érte, VI. (III.) Károly halálával ugyanis férfiágon kihalt a Habsburgok ausztriai ága is, de a társadalmak számára a korszak mégis a gyarapodást jelentette, a dinasztikus háborúk kulturális és gazdasági hatásai – paradox módon – egyértelműen a gyarapodást segítették.

A francia háborúk időszaka a Habsburg Monarchia történetében talán a legkevésbé ismert. Pedig a francia forradalom társadalomformáló ereje ellen a harctereken a Habsburg Monarchia küzdött a legkitartóbban: hat háborút vívott a franciák ellen, akik az összecsapások során négy alkalommal foglaltak el jelentősebb területet a Habsburg Monarchiából. Az oroszországi hadjáratban a császári-királyi hadsereg a francia oldalon vett részt a küzdelemben. A korszakot lezáró, Napóleon száműzetéséhez vezető háborúban ennek ellenére mégis oroszlánrészt vállaltak Ferenc császár-király katonái.

A francia háborúk időszakában az állam, a társadalom, a hadsereg és a háborúk viszonya alapjaiban változott meg. A francia forradalmi államban a háború össztársadalmi üggyé vált, a társadalom egésze részt vett a katonai erőkifejtésben, ami az államra is nagy hatást gyakorolt. A Habsburg Monarchia nem esett át radikális társadalmi változáson ebben az időszakban, a francia polgári átalakulás mégsem múlt el nyomtalanul Közép-Európában sem. A változás legfontosabb mozgatórugója a hadsereg, a társadalom és a háború viszonyrendszere lett.

A francia háborúkat követően a Habsburg Monarchia évtizedekig békében élhetett. Ezalatt felnőtt egy új generáció, amely már a francia eszméket megismerve és a nyugati, főként angol fejlődést érzékelve látta a világot. Az 1848–1849-es, az 1859-es és az 1866-os háború az alapvető változás sarokköve. A dualista államberendezkedés közel fél évszázadra megteremtette a béke és a fejlődés kereteit, ám mindez az első világháború véráztatta lövészárkaiban és az azt követő politikai összeomlásban semmivé vált.

A Habsburg Monarchia története során legalább 17 mai állam (Csehország, Lengyelország, Németország, Olaszország, Ausztria, Szlovákia, Magyarország, Horvátország, Szlovénia, Szerbia, Románia, Ukrajna, Belgium, Hollandia, Luxemburg, Liechtenstein, Franciaország) területére terjedt ki, ebből hat állam (Ausztria, Csehország, Szlovákia, Magyarország, Szlovénia, Horvátország) esetében a mai területek döntő többségét egész fennállása alatt magában foglalta. A Habsburg Monarchia története a térség jelene megértésének is a kulcsa. Napjainkban Európában fontos, jövőt meghatározó vita zajlik az egyes nemzetek, államok szuverenitásának kérdéséről. A Habsburg Monarchia négy évszázadon keresztül tartotta egy uralkodó fősége alatt Európa, illetve az Európai Unió jelentős területeit. Hajlamosak vagyunk a történelmet mai szemüvegen keresztül tekinteni, mai elveinket számonkérni akár a birodalom, akár az egyes nemzetek, államok vezetőin. Azonban igazságtalanok lennénk, ha ennyiben kimerülne a történelem iránti érdeklődésünk. A feladatunk, hogy a lehető legalaposabban, legsokoldalúbban feltárjuk és megismerjük a korabeli világot és gondolkodásmódot, az ügyek intézésének menetét, a szokásokat, az eseményeket, hogy valós képet alkothassunk a korszakról, és ne fellengzős ítéletet mondjunk ki.

A kora újkori összetett állam fontos tanulságokat hordoz az európai integráció jövőjét illetően. A Habsburg Monarchiát alkotó országok, tartományok és területek különböző mértékben integrálódtak a birodalomba, korábbi szuverenitásukat különböző mértékben őrizték meg és örökítették az utókorra. Az uralkodócsalád uralma mindig akkor volt a legstabilabb, a birodalom mindig

akkor volt a legerősebb, az alattvalók mindig akkor gyarapodtak a legjobban, amikor az uralkodó megtalálta a hangot a birodalom egyes részeivel, amikor a kölcsönös és bölcs kompromisszumok keretezték az együttélést. Mária Terézia azért élhette túl az apja halálát követő háborút, mert VI. (III.) Károly az I. Lipót abszolutisztikus törekvései ellenében kirobbant, szabadságharcba torkolló magyar ellenállást ugyan katonailag legyőzte, de megtorlás helyett kiegyezett a magyar rendekkel.

Mária Terézia tanult apja bölcs döntéséből, és maga is a megegyezést kereste. Az ő fia, II. József azonban már korántsem bizonyult ilyen realistának. Talán számára már túl messzinek tűnt Rákóczi emléke, így uralmát nem a hagyományokra építette, nem az organikus fejlődést segítette elő, hanem rá akarta erőszakolni akaratát az alattvalóira. Csúfos kudarca intő jelként szolgálhat az utókornak. Egy országot akarata ellenére nem lehet kormányozni, nem lehet kívülről rákényszeríteni semmit egy ország népére. II. József reformjaiból az elfogadhatókat a következő országgyűlésen becikkelyezték, de a többségét elvetették.

* * *

Könyvemmel szeretnék hozzájárulni a francia háborúk időszakának, Magyarország és a Habsburg Monarchia egészének alaposabb megértéséhez. Korábbi kutatásaim során azzal kellett szembesülnöm, és végső soron az indította el a kötet megírásához vezető folyamatot, hogy kutatásaimhoz nem találtam egy korszerű, eseménytörténetet és belső összefüggéseket is bemutató szintézist, amelynek segítségével egyenletes és megbízható képet kaphattam volna a korszakról, annak eseményeiről, és kézikönyvként tudtam volna használni a kutatásaim során. Pusztán hadtörténeti szempontból hasznos Bánlaki József munkája, ám ez rendkívül hullámzó színvonalú, részletessége is nagyon változó, legnagyobb módszertani hibája, hogy saját korának hadtudományi ismereteit kéri számon a korszak hadvezérein. Bánlaki könyvét követően nem készült hasonló szintézis. Az elmúlt évtizedek történeti és hadtörténeti összefoglalói között egészen kiválókat is találunk, mint például a *Magyarország hadtörténete* sorozat 3. kötetét, de terjedelmi korlátaik miatt nem válthatták ki Bánlaki munkáját.

A hadtörténet mellett azonban további szempontokat is beemeltem a vizsgálati körbe, mert önmagában a katonai események ismerete nem elegendő a mélyebb megértéshez. Fókuszban a Habsburg Monarchia és Magyarország áll, ezek belső működésének, struktúrájának, politikai döntéshozatali rendszerének

megismerése adja az alapot az események megértéséhez. Két területet emeltem ki, a birodalom vezetési struktúrájának történetét és az uralkodói hatalom és Magyarország viszonyrendszerének alakulását. Külön területként vizsgálom a magyar Szent Korona országainak részvételét, a magyar csapatok és tábornokok szerepét az eseményekben.

A második hangsúlyos területet a hadügy átalakulása jelenti. A változásokat általában a francia hadseregen szokták bemutatni, hiszen valóban a franciák alkalmaztak olyan harcászati, hadműveleti, hadszervezeti és irányítási elveket, amelyeket korábban csak elméletben vetettek fel, legfeljebb gyakorlótereken alkalmaztak. Ezért nem kerülhető meg a francia hadsereg, de mindezek a változások a császári-királyi hadsereget is érintették a hadügy minden szintjén. A Habsburg Monarchia hadereje gyorsan reagált a változásokra, de olyan terület is akadt, nevezetesen a *kisháború,* amelyben a franciák előtt járt: a franciák a főként magyar csapatok által használt kisháborús harcászatot és hadszervezetet vették át.

A harmadik terület, amelynek a korábbi gyakorlattal szemben sokkal nagyobb figyelmet szenteltem, a geostratégia. Talán furcsának tűnhet a Jáva szigetén vagy az Indiai-óceánon, akár a karibi térségben lezajlott események bemutatása, de valójában a nagyhatalmak, Franciaország, az Egyesült Királyság vagy Oroszország döntései mögött ott volt az Európán kívüli világ is, ezek a döntések pedig közvetlenül hatottak a Habsburg Monarchiára is. Vannak olyan nézetek, amelyek szerint a francia–angol szembenállás a XIV. Lajos korában kezdődött globális rivalizálás újabb állomását jelentette csupán, a francia forradalom csak az egyik hatalom hátterét változtatta meg, de a törekvéseit nem. Amint a 18. században már három alkalommal, a spanyol és az osztrák örökösödési, valamint a hétéves háború idején Anglia szárazföldi hatalmakat nyert meg – és fizetett – a franciák elleni harcra, úgy a francia forradalom elleni harc élén is a szigetországot találjuk. A globális szemlélet tehát tovább szélesíti a vizsgálat látókörét.

Hasonló módon vizsgálni kellett azokat a háborúkat és hadjáratokat is, amelyekben a Habsburg Monarchia nem vett rész, mivel ezek által is alakultak a nemzetközi kapcsolatok, módosultak határok, erősödtek és gyengültek országok, hatalmak. Ezeket a diplomáciai és katonai eseményeket azonban kisebb részletességgel mutatom be.

Végezetül röviden ki kellett térnem a franciaországi eseményekre is, mivel ezek ismerete nélkül nem lehetne megérteni a korszakot. A kontinentális hegemóniára már XIV. Lajos is törekedett, de neki végül nem sikerült ezt megvalósítani, mert már a lokális túlhatalmat sem tolerálta a fő ellenség, Anglia. A forradalom

idején Franciaország megerősödése mögött minden esetben belpolitikai okok álltak. A jakobinus diktatúra olyan mértékben tudta csatasorba állítani a francia nemzetet, amely nagy erőfölényt jelentett a harctereken, és a sikerek alapját jelentette. A direktórium képes volt konszolidálni a helyzetet, végül Bonaparte tábornok személyében egy olyan hadvezért állított csatasorba, aki képes volt a patthelyzetből győzelmet kovácsolni. A konzulátus meg tudta őrizni az addigi háborús hódításokat, majd a Bonaparte egyszemélyi uralmába forduló berendezkedés, amely rövidesen császársággá vált, olyan erőket szabadított fel a francia társadalomban, hogy rövid időre Európa középső és nyugati részein meg tudta valósítani a francia hegemóniát.

A könyv gerincét az 1792 és 1815 közötti háborúk történetének bemutatása adja. Igyekeztem az egyes háborúkat azonos elvek szerint, hasonló részletességgel bemutatni, kiemelni a Habsburg Monarchia seregeinek tevékenységét. A hadjáratok elemzésekor a szemben álló erőket, hadvezéreket, terveket vázolom, majd az események ismertetése következik. A célom alapvetően a hadműveleti szint bemutatása, de a legfontosabb csatákat a Jomini rendszerében magasabb harcászatnak nevezett rendszer szerint is elemzem. Utóbbit csak olyan csaták esetében végeztem el, amelyekben a császári-királyi hadsereg is harcolt.

A könyv megírásához mérhetetlenül sok segítséget kaptam. Mindenekelőtt a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Eötvös József Kutatóközpontjának köszönöm, hogy pályázatával támogatta a kézirat elkészülését. Nagy köszönet illeti a könyv lektorát, Lázár Balázst, mert alapos munkát végzett, fontos szempontokat emelt be a tematikába, lényeges problémákra hívta fel a figyelmemet.

A könyv egy negyedszázados kutatói pálya eredményeinek és tapasztalatának összegzése. Ez alatt a hosszú idő alatt annyi támogatást és segítséget kaptam, amennyit képtelenség számba venni. A legtöbbet mestereimnek, Zachar Józsefnek, Csikány Tamásnak, Vizi László Tamásnak és Poór Jánosnak köszönhetem. A francia háborúk korával nagyon kevés történész foglalkozik, magam abban a szerencsés helyzetben voltam és vagyok, hogy két kiváló pályatársam is lehet, Lázár Balázs és Réfi Attila személyében, akikkel együtt kutatjuk ezt az elfeledett korszakot, és akiket barátaimnak is nevezhetek. Rajtuk kívül is nagyon sok kiváló történész, levéltáros és kutató tett hozzá, hogy ez a könyv elkészülhessen. A teljesség igénye nélkül köszönetemet fejezem ki Bagi Zoltán Péternek, Balla Tibornak, Domokos Györgynek, Fazekas Istvánnak, Hermann Róbertnek, Kanász Viktornak, Kiss Gábornak, Lenkefi Ferencnek, Németh Balázsnak, Oross Andrásnak és Veszprémy Lászlónak.

Nem feledkezhetek el köszönetet mondani régi nagy történészeinknek sem, akiknek a munkáit olvasva választottam ezt a korszakot kutatási területemnek. Ismét csak a teljesség igénye nélkül: Bánlaki József, Benda Kálmán, Domanovszky Sándor, Fraknói Vilmos, Gálos Rezső, Mályusz Elemér, Marczali Henrik, Wertheimer Ede könyvei inspiráltak és mélyítették el ismereteimet.

Pápa, 2024. december 2.

A szerző

BEVEZETÉS

A 18. század utolsó évtizedének hajnalán az európai hatalmi rendszer öt nagyhatalmának mindegyike külső vagy belső problémákkal nézett szembe, amelyek leszűkítették mozgásterüket. A hétéves háborút lezáró hubertusburgi és párizsi békétől az 1792-es francia hadüzenetig terjedő időszak eseményeit három fő ellentét határozta meg. Az angolok és a franciák régóta húzódó gyarmati vetélkedésében az angolok komoly előnyre tettek szert, de az észak-amerikai gyarmatokon növekedő feszültség beárnyékolta a sikert. A kontinensen Szilézia birtokáért és a német területeken betöltött vezető szerepért vetélkedő Habsburg Monarchia és Poroszország csak időlegesen tette félre a fegyvereket, míg keleten Oroszország megállíthatatlanul terjeszkedett minden égtáj irányában.

A 18. századra két európai hatalom emelkedett ki a gyarmatosítók sorából: Anglia és Franciaország. A korábbi nagy gyarmatosítók, Spanyolország, Portugália és Hollandia, továbbra is hatalmas területeket ellenőriztek, de különböző okoknál fogva egyikük sem tudott további expanziós politikát folytatni. Az angolok fontos pozíciókat foglaltak el geostratégiai és gazdasági értelemben is, míg a franciák későn ismerték fel a gyarmatosítás előnyeit, és inkább presztízsszempontok motiválták a gyarmatbirodalmuk kiépítését. A 18. század folyamán szinte állandó angol–francia gyarmati szembenállás gyakran torkollt háborúba, és mindegyik európai háborúnak voltak tengeren túli hadműveletei is. Észak- és Közép-Amerikában, illetve Indiában is hasonló trend érvényesült: az angolok újabb és újabb francia gyarmatokat szereztek meg. Ez alól kivételt csak az amerikai függetlenségi háború jelentett, amely során az angol pozíciók gyengültek.

A 18. század utolsó évtizedében az angolok számára a francia gyarmatok további gyengítése, a terjeszkedésben rivális – legalább részleges – kiesése

kétségkívül üdvözlendő fejleménynek számított. Az amerikai függetlenségi háborút követő 1783-as párizsi békeszerződéssel a franciák érzékeny veszteséget okoztak a Brit Birodalomnak, amely egy virágzó gyarmat erőforrásait vesztette el. A franciáknak sikerült afrikai és észak-amerikai területeket is visszaszerezniük, amelyeket húsz évvel korábban vesztettek el. A britek a helyzetet kihasználva ugyanakkor egyre nagyobb ütemben folytatták terjeszkedésüket Indiában. A kisebb államok megosztottságát, belső ellentéteit kihasználva a Brit Kelet-indiai Társaság révén egyre nagyobb területre terjesztették ki a katonai, de főként a gazdasági befolyásukat. A hétéves háborúban a francia riválisokat sikerült kiszorítani a területről, amit a Mogul Birodalom ellen viselt háború és az azt lezáró allahabadi szerződés véglegesített, amelynek értelmében a Társaság India jelentős területei felett vette át a tényleges hatalmat. India meghódításának folyamata azonban nem ért véget. Bengálból mint a brit uralom központjából minden irányban folytatódott a brit terjeszkedés. A Maiszúri Királyság Haidar Ali, majd Tippoo uralkodó vezetésével megpróbált ellenállni. Az első maiszúri (1766–1769) és az első marátha háborúban (1799–1782) a briteknek sikerült megszilárdítaniuk addigi jelentős eredményeiket, majd a második (1780–1783) és harmadik (1789–1792) maiszúri háborúban tovább növelték területeiket. A franciák az amerikai függetlenségi háború idején egy expedíció keretében megpróbáltak Indiában is újra pozíciókat szerezni, de végül az 1783-as párizsi békében lemondtak tervükről.

A Brit Birodalom tehát a francia háborúk kitörésének előestéjén kevéssé foglalkozott az európai kontinentális ügyekkel. A négy kontinentális hatalom közötti erőegyensúly biztosította számára, hogy erejét a gyarmatbirodalma építésére fókuszálja. Ebben négy ország akadályozhatta meg a briteket. Franciaország mellett Hollandia, Spanyolország és Portugália rendelkezett még jelentős gyarmati területekkel. A francia nagyhatalmat belső problémái gyengítették, a három középhatalommal pedig kiváló kapcsolatokat építettek ki az angolok, kereskedelmi szerződéseket kötöttek, gazdasági területen aknázva ki a riválisok gyengeségeit. A legnagyobb veszélyt a spanyolok jelentették, akik az amerikai függetlenségi háborúban a franciák mellé álltak, és ostrom alá vették Gibraltár brit erődrendszerét. A hosszú, sikertelen ostrom azonban rávilágított a francia tengeri erő korlátaira, valamint a spanyol hatalom általános katonai gyengeségére.

Az öt gyarmati hatalom további konfliktusokkal terhelt ütközőterülete a közép-amerikai térség volt, ahol a brit hatalom visszaszorult az 1770-es

és 1780-as években. A spanyolok 1776 és 1777 folyamán az angolokkal szövetséges portugáloktól vettek el területeket, míg az amerikai függetlenségi háború idején sikerült nekik visszaszerezni Floridát a britektől, viszont a nyugati parton az angolok megállították a spanyol terjeszkedési kísérletet.

A hétéves háború után kontinentális nagyhatalmi politika első fontos gócpontja a lengyelkérdés volt. A három nagyhatalom határvidékén fekvő lengyel–litván állam belső gyengesége felkeltette szomszédjai figyelmét. A 18. század eleje óta az orosz cárok tudatosan avatkoztak be a lengyel belpolitikába, hogy biztosítsák a lengyelek belső gyengeségét. III. Ágost halálát követően orosz nyomásra 1764-ben a lengyel arisztokrata II. Szaniszló Ágostot választották meg a nemesi köztársaság királyának. Az orosz befolyás ellen szövetkezett lengyel nemesség Bari Konföderáció néven létrehozott tömörülése 1768-ban felkelést indított az oroszok ellen, amely katonai vereséggel végződött. Ennek következményeként 1772-ben az orosz, a porosz és az osztrák hatalom jelentős területeket hasított ki a lengyel–litván államból.

Az európai hatalmi politika másik fontos csomópontja az Oszmán Birodalom meggyengülése, illetve az ezáltal a Balkánon keletkező hatalmi űr volt. I. Szulejmán 1566-os halálával ugyanis lezárult az Oszmán Birodalom nagy, hódító korszaka, és a század végére katonai fölénye is alaposan megcsappant. A nyugati katonai fejlődés több területen kiegyenlítette az oszmán fölényt. A fegyverzet, a harcászat és a stratégiai gondolkodás tekintetében is jelentős fejlődést produkáló nyugati hadak számára a tizenöt éves háborúban leginkább a létszámbeli hátrány és az elégtelen logisztika maradt meg nehezítő tényezőnek, ám ezek a 17. század utolsó harmadára már egyértelműen eltűntek. A Habsburgok számára így lehetővé vált a Magyar Királyság oszmánok által elfoglalt területeinek viszonylag gyors visszaszerzése, amit az 1699-es karlócai béke pecsételt meg. Ezzel egyidejűleg a lengyelek és az oroszok sikerrel szorították vissza az oszmánokat a Fekete-tenger mentén, amit Azov 1696-os elfoglalása tetőzött be. Míg Magyarországon Rákóczi szabadságharcának leverését követően I. Lipót császár-királynak további jelentős oszmán területeket sikerült megszereznie immáron a Magyar Királyság egykori határain túl is, az orosz terjeszkedést az oszmánok nem csupán megállították, de 1711-ben a pruti egyezményben Azovot és más területeket is vissza tudtak szerezni az oroszoktól.

Az oroszok déli terjeszkedési irányát az oszmánok továbbra is lezárva tartották. I. Péter és I. Katalin idején azonban nem tört ki újabb háború. A lengyel örökösödés kérdésével kapcsolatban az orosz beavatkozás alkalmat adott

az oszmánoknak, hogy megpróbálkozzanak pozícióik megerősítésével az orosz határtérségben. A kiéleződő konfliktus 1735-ben háborúba torkollott. Az előzmények ellenére mégis az oroszok léptek fel támadólag, 1736-ban elfoglalták Azovot, majd a következő évben a Dnyeper torkolatát védő Ocsakov erődjét is, és egészen a Dnyeszterig jutottak előre, miközben a Krím-félszigetet is támadták. A háborúba 1737-ben a Habsburg Monarchia is beavatkozott, de támadása kudarcot vallott, és az orosz ellentámadások visszaszorították a hadsereget egészen a magyar határig. A háborút az 1739. szeptember 18-án aláírt belgrádi béke zárta le. Az oroszok hiába arattak 1739-ben is komoly győzelmeket és foglalták el Iaşit, a békekötés során meg kellett elégedniük Azov részleges megtartásával, de az ottani erődöt is le kellett rombolniuk, nem tarthattak flottát a Fekete-tengeren és a kereskedelmi jogaikat is korlátozták.

A béke ismét bő negyedszázadig tartott csak. Az előző háborúhoz hasonlóan a gyújtópontot ismét a lengyel kérdés jelentette. A belügyekbe való komoly orosz beavatkozásra a lengyelek lázadó konföderáció létrehozásával, a Habsburg Monarchia és Franciaország pedig diplomáciai ellenlépésekkel válaszolt. A lengyel felkelők és a franciák kérésére, valamint kihasználva, hogy az oroszok megszegték a korábbi megállapodást, és erődöket építettek a térségben, az Oszmán Birodalom hadat üzent II. Katalinnak. Az orosz katonai fölény ismét megmutatkozott, 1770-ben elfoglalták a Dnyeszter melletti Bender és Akkermann erődjét, miközben Cseszme mellett a tengeren is győzelmet arattak. A következő évben elözönlötték a Krímet, a tatár kánság kikiáltotta elszakadását az Oszmán Birodalomtól. Ezzel párhuzamosan elfoglalták Moldvát és Havasalföldet, majd több alkalommal átkeltek a Dunán, és jelentős vereséget mértek az oszmánok szárazföldi erőire is. A lengyelkérdés időleges rendezésével, Lengyelország első felosztásával a nagyhatalmak kiegyeztek egymással. Az oszmánok elleni orosz sikerek azonban aggasztották az európai hatalmakat, és diplomáciai nyomást gyakoroltak Katalinra a békekötés érdekében. Az 1774. július 21-én aláírt kücsük-kajnardzsi békében az oroszok kaukázusi területeket szereztek, saját határaikat délen a Dnyeperig tolták ki, valamint jelentős kereskedelmi jogokat is nyertek oszmán területen, az oszmánok pedig elfogadták a tatárok függetlenségét. A béke nagy kihatású rendelkezése volt, hogy az orosz cár a balkáni keresztények védnökségét magára vállalhatta.

A Habsburg Monarchia Szilézia elvesztésével fontos erőforrásaitól esett el. Ezt a birodalom közigazgatásának, adórendszerének, hadseregének modernizálásával, a bevételek, a beszedés hatékonyságának növelésével és a hadsereg

fejlesztésével szerette volna Mária Terézia és társuralkodója, II. József pótolni, ugyanakkor nem tettek le a területi terjeszkedésről sem. Lengyelország első felosztásából 1772-ben jelentős területek kerültek a Habsburg Monarchiához, majd az orosz–oszmán konfliktus végén, a béke megkötését követően 1775-ben a Porta átengedte az addig Moldvához tartozó Bukovina tartományt.

Kaunitz államkancellár és II. József még ennél is ambiciózusabb tervet forgatott a fejében. Az Osztrák Németalföld a Habsburg Monarchia részét képezte, de nem alkotott területi egységet a birodalom többi részével, emiatt katonailag nehezen volt védhető és potenciális konfliktusforrásként szolgált az amúgy is ingatag francia szövetségessel. A birodalom vezetői már régóta próbálkoztak bajor területek megszerzésével, amelyekért az Osztrák Németalföld és Előausztria sváb- és frankföldi részei szolgálhattak volna csere alapjául. III. Miksa bajor választófejedelem, II. József másodunokatestvére gyermektelen maradt, az 1766-os, 1771-es, 1774-es és 1777-es családi örökösödési szerződés alapján a család 14. század elején elvált idősebb, pfalzi választófejedelemséget birtokló ágának élén álló IV. Károly Tivadar számított örökösének. József és Kaunitz tárgyalásokat kezdett a területcserékről, amelyek eredményeként a III. Miksa 1777. december 30-i halálát követő napokban, 1778. január 3-án megkötött szerződés egyelőre csak kisebb területek átengedéséről határozott.

A birodalmi politika fontos tényezői, mint Szászország és Poroszország, elutasították a területcseréket, mivel abban a Habsburg-hatalom további megerősödésének lehetőségét látták. A birodalmi rendek jelentős része is ellenezte a császári hatalom erősödését. A felek széles körű diplomáciai tárgyalásokat folytattak, amelyek végül nem vezettek eredményre, így 1778. július 3-án beállt a hadiállapot Poroszország és a Habsburg Monarchia között. A poroszokhoz hamarosan csatlakozott a szász választófejedelem is. II. Frigyes hadserege azonnal megkezdte a támadást. Két irányból tört be cseh és morva területekre, azonban az élelmezési nehézségek megakadályozták a további előrenyomulást, a császári-királyi hadsereg pedig védelmi állásokat foglalt el; egyik fél sem vállalta tehát a döntő összecsapást. Az év végén a porosz király csapatai jelentős részét visszavonta, a hadműveletek véget értek. Ismételten megindult a diplomáciai csatározás, rövidesen Teschenben a béketárgyalások is megkezdődtek. A tescheni békeszerződést 1779. május 13-án írták alá, amely értelmében Károly Tivadart bajor választófejedelemnek ismerték el, a Habsburg Monarchia mindössze az Inn folyó szegletében egy kisebb területet kapott, viszont elismerték Poroszország jogát Ansbach és Bayreuth öröklésére.

A háború gyors félbeszakításában főszerepet játszott Mária Terézia, aki a kezdettől fogva ellenezte a területgyarapítási terveket. II. József és Kaunitz azonban nem tett le a tervéről. Károly Tivadar a kezdetektől fogva hajlott a cserére. A tárgyalásokat 1784-ben újrakezdték, amely alapján a Habsburg Monarchia megkapta volna Bajorország egész területét az Osztrák Németalföldért vagy annak egy részéért cserébe. Az idős II. Frigyes azonban ismét határozottan kiállt a csere ellen, mozgósította a birodalmi rendeket és létrehozta a Fürstenbundot, egy birodalmi szövetséget, amelybe politikájának támogatóit gyűjtötte egybe. II. József ismét meghátrálásra kényszerült.

II. József egy másik próbálkozása újabb konfliktushoz vezetett, ezúttal Hollandiával. A hollandok még a spanyolokkal kötött szerződés értelmében lezárták a Schelde folyó torkolatát a kereskedelmi hajózás elől, ami Antwerpen, valamint közvetve az egész Dél-Németalföld kereskedelmének beszűkülését jelentette. 1784. augusztus 25-én II. József kijelentette, hogy a Schelde folyón ismét teljesen szabad a hajózás. Válaszul a hollandok 1784 októberében tüzet nyitottak két osztrák kereskedelmi hajóra. A császár azonnal megkezdte hadseregének összevonását és a Hollandia elleni háború előkészületeit. Franciaország azonban nem állt ki osztrák szövetségese mellett, ehelyett a hollandok pártjára állt, és úgyszintén megkezdte a csapatösszevonást a határon. II. Józsefnek ismét meg kellett hátrálnia. A felek a francia közvetítésnek köszönhetően Párizsban ültek le tárgyalni, aminek eredményeképpen 1785. november 8-án Fontainebleau-ban szerződést kötöttek a konfliktus előtti állapot visszaállítására. II. József tehát ismét, rövid időn belül immáron harmadszor kudarcot vallott. Aligha jelentett számára elégtételt az 1785-ben kitört felkelés, amely V. Vilmos orániai herceg, az Egyesült Tartományok helytartója ellen irányult. A felkelők sikerein 1787-ben csak a porosz hadsereg tudott úrrá lenni.

Katalin cárnő az orosz birodalom déli irányú terjeszkedését 1783-ban a Krím annektálásával és kaukázusi befolyásának növelésével folytatta. Magabiztosságát csak növelte, hogy II. Józsefet sikerült megnyernie tervei támogatásához. Az oszmánok – az egyezmények orosz megsértésére hivatkozva – 1787. augusztus 19-én hadat üzentek. A meglepetésszerű oszmán támadást az oroszok elhárították, majd Potemkin és Rumjancev hadseregével támadást indítottak. Potemkin csapatai, soraiban Szuvorov és Kutuzov tábornokkal, a Dnyeper és a Bug torkolatát védő Ocsakovot vették ostrom alá, de csak fél évvel később, 1788. december 17-én (a julián naptár szerint 6-án) mészárlásba torkolló rohammal sikerült bevenniük. A Prut mentén Rumjancev orosz csapatai és Moldvában Coburg herceg

császári-királyi erői Hotin és Iași erődjét vették be. Az oroszok oszmánk elleni hadműveleteire nem gyakorolt jelentős hatást a svédekkel 1788 derekán kitört háború, amely ugyan a 1790. augusztus 14-én megkötött värälä-i békéig eltartott, de jelentős szárazföldi műveleteket és területi változást nem hozott.

A Duna mentén 1788-ban a II. József által személyesen vezetett császári-királyi fősereg azonban nem tudott teret nyerni, ellenben komoly veszteségeket szenvedett járványok és az ügyetlen hadvezetés következtében, viszont a horvát–bosnyák határvidéken sikerült több fontos erődöt elfoglalnia.

Az Oszmán Birodalom komoly krízissel nézett szembe 1789-ben. Moldvában Coburg és Szuvorov két nagy csatában is megverte az oszmán fősereget Focșani mellett augusztus 1-jén és Mărtinești (Rymnik) mellett szeptember 22-én, majd elfoglalta Bukarestet, miközben Potemkin csapatai Bendert és Akkermant foglalták el a Dnyeszter mentén, miközben Hohenlohe császári-királyi csapatai Erdélyből kitörve Havasalföldet szállták meg. A császári-királyi csapatok Laudon tábornagy vezetésével horvát területeken is további sikert értek el. A főserege ezalatt az idős és beteg Hadik András tábornagy parancsnoksága alatt tétlenül vesztegelt. Miután Hadik betegsége miatt távozott, Laudont a fősereg élére helyezték, aki egyből megkezdte Belgrád ostromát. A császári-királyi csapatok legnagyobb fegyvertényeként október 8-án rohammal elfoglalták az erődöt.

Az oszmán hadsereg összeomlását 1790-ben politikai zavarok is kísérték. Miután Rumjancev helyére Szuvorov került, az orosz csapatok az év végén rohammal elfoglalták a Duna mentén a bevehetetlennek tartott Izmail erődjét, és mélyen betörtek oszmán területre. A császári-királyi csapatok viszont csak mérsékelt lendülettel törtek előre, mivel közben komoly bel- és külpolitikai krízissel nézett szembe a birodalom.

A poroszok ugyanakkor nem nézték jó szemmel, hogy II. József jelentős területekre teheti rá a kezét a Balkánon, ezért mozgósították a csapataikat, és felvonultak a határon. Az Osztrák Németalföldön az elégedetlenkedés 1789 végére nyílt lázadássá növekedett. A felkelők vereséget mértek a császári-királyi csapatokra, amelyek kiürítették a tartomány nagy részét, majd Luxemburgba vonultak vissza. A helyzet Magyarországon is robbanáshoz közeledett, a Habsburg Monarchia több területén is nagy feszültség alakult ki II. József politikája és az oszmán háború terhei következtében. A beteg uralkodó belátta, hogy engednie kell. A kiadott rendeleteit néhány kivétellel halálos ágyán visszavonta, kudarcának leglátványosabb szimbólumaként pedig a korábban Bécsbe vitt magyar Szent Koronát Budára szállíttatta vissza, majd 1790. február 20-án meghalt.

Az új uralkodó, II. Lipót rendkívül nehéz helyzetben vette át a kormányzást. Az oszmán háború folyt, a hadsereg immáron jelentős sikereket ért el, de ellátási és utánpótlási nehézségekkel éppúgy küzdött, mint a sorait tizedelő járvánnyal. Magyarországon mágnások egy csoportja az angol és a porosz udvarban kereste az új magyar királyt, a vármegyék nyíltan megtagadták az engedelmességet, Németalföldön a felkelők szinte a tartomány egészét elfoglalták, a világ legerősebbjének tartott porosz hadsereg a cseh-morva–galíciai határon sorakozott, de a birodalom többi részében sem volt nyugalom. Ennyi problémát nem lehetett egyszerre megoldani, ezért a legnagyobb fenyegetést kellett elhárítani. Tárgyalásra hívták a poroszokat, és a nézeteltérések rendezésért követően 1790. július 27-én aláírták a reichenbachi egyezményt, amely értelmében II. Lipót lemondott az oszmán háborúban megszerzett területekről, cserében II. Frigyes Vilmos visszavonta a csapatait. A katonai vészhelyzetet Lipót legyűrte. Jelentős erősítést küldhetett Németalföldre, amely segítségével Bender tábornagy vissza tudta foglalni a tartományt. A magyar országgyűlésnek elég volt a reichenbachi konvenció híre, a rendek egyből megértették, hogy nem számíthatnak külföldi támogatásra, a porosz fenyegetés rémétől megszabaduló császári-királyi haderő ellenében bármilyen fegyveres megmozdulás kudarcra van ítélve.

Az oszmán háború lezárására II. Lipót és III. Szelim között 1791-ben indultak meg a tárgyalások; a békét Szisztovóban, 1791. augusztus 4-én írták alá. A hatalmas áldozatok ellenére a határok csaknem érintetlenek maradtak, a megszállt területeket Havasalföldön, Moldvában, szerb és bosnyák területeken kivétel nélkül vissza kellett adni az oszmánoknak. Néhány helyen került sor kisebb határkorrekcióra, amelynek véglegesítése helyi bizottságok révén évekig eltartott. Az oroszok Izmailból 1791 folyamán még több támadást intéztek a belső oszmán területek ellen, de végül 1792. január 9-én Iaşiban ők is békét kötöttek az oszmánokkal. II. Katalin is hajlandó volt lemondani a területi igényei egy részéről, a határait csak a Bugtól a Dnyeszterig tolta ki, ezenkívül az oszmánok elismerték a Krím annexióját.

A Habsburg Monarchia számára azonban a szisztovói béke nem jelentett teljes fegyvernyugvást. A béke aláírásával a megroppant oszmán központi hatalom nem tudta érvényesíteni akaratát a birodalom határvidékein, ahol az egyes pasák tulajdonképpen „magánháborúkat" vívtak egymással, ami gyakran vezetett határvillongásokhoz is. A határkijelölő bizottságok munkája is gyakran vezetett összetűzésekhez, így a déli határon továbbra is csapatokat kellett állomásoztatni.

A nemzetközi helyzet sem tette lehetővé a hadsereg békés demobilizációját. Európa két területén is újabb potenciális konfliktushelyzet alakult ki.

Az egyik a már említett lengyel–orosz konfliktus újabb eszkalációja, amely háborúhoz vezetett. Az ország megcsonkításán, Lengyelország első felosztásán megdöbbent lengyel–litván társadalom vezetői megpróbálkoztak a királyi hatalom megerősítésével, a bevételek növelésével és egy jelentősebb állandó hadsereg felállításával, de az orosz befolyás – és az oroszpárti vezetőknek juttatott bőséges pénz – ellehetetlenítette a komolyabb reformokat. II. Szaniszló Ágost azonban nem tett le országa megerősítésének tervéről. Az orosz–oszmán háborút kihasználva 1788-ban összehívott szejm egy korszerű alkotmányt dolgozott ki, amely 1791. május 3-án életbe is lépett. Az oroszpárti lengyel nemesség fellépett az alkotmány ellen, amit orosz katonai beavatkozás követett.

A Habsburg Monarchia diplomáciája élénk figyelmet fordított a lengyelországi eseményekre, ami a galíciai katonai jelenlét növelésével járt együtt. A lengyel csapatokat az orosz hadsereg győzte le, ezért a helyzet kulcsa II. Katalin kezében volt. Az orosz cárnő rendkívül ügyesen mozgatta a szálakat. Végül Poroszországgal kötött szerződést Lengyelország újabb felosztásáról, ami az osztrák diplomácia komoly kudarcának számított. A porosz–orosz szerződést 1793. január 23-án írták alá, de a lengyel szejm a hozzájárulását csak 1793. szeptember 23-án adta meg – szó szerint orosz szuronyok árnyékában. Ekkor azonban már egy másik, sokkal jelentősebb konfliktus kötötte le a világ figyelmét. A lengyelkérdés viszont továbbra is fontos ütközőpontnak bizonyult, amely meghatározó módon alakította a francia háború, így a francia forradalom történetét is.

1

HADSEREG ÉS ÁLLAM A HABSBURG MONARCHIÁBAN

A FRANCIA HADSEREG ÉS AZ ÚJ HADVISELÉSI MÓD

Az Európát közel negyedszázadig pusztító francia háborúk alapvetően különböztek a megelőző korok fegyveres konfliktusaitól. A forradalom nyomán az *ancien régime* Franciaországának bonyolult, középkori eredetű, belső vámokkal átszabdalt, a francia király által különböző jogcímeken birtokolt területekből összeálló konglomerátuma helyére egy törvény előtti egyenlőségen alapuló egységes, polgári Franciaország lépett. Az átalakulás a hadügyre is komoly hatással bírt. A régi francia hadsereg az uralkodó személyéhez kötődött, aki viszont az új rendszerben már nem volt a legfőbb hatalom egyedüli birtokosa, így a polgári állam vált a hadügy letéteményesévé, a francia király hadserege Franciaország hadseregévé alakult át. Ez a változás nem egyik napról a másikra történt, ahogyan a francia állam átalakulása is évekig tartott, a hadügy is ezt követte.

A 18. századi háborúk egy-egy terület birtoklásáért, elcsatolásának igényéért folytak. Az államok és hadseregek célja tehát nem egymás megsemmisítése volt, hanem területek megszállása, biztosítása, az ellenséges hadsereg kiszorítása. Alapvető hatalmi átrendeződés ezért nem is történt a 18. század folyamán, mert a hadviselési mód ezt nem tette lehetővé. A hadseregek kiképzése és fenntartása nagyon sokba került, az állami kiadások messze legnagyobb tételét jelentette, de egyben az uralkodó hatalmát is biztosította, ezért az uralkodók vigyáztak a hadseregre, nem tették kockára, mert a hadsereg elvesztésével hatalmuk alapja szűnt volna meg. Európában ezért a francia forradalmi háborúk előtti időszakot méltán nevezhetjük a korlátozott célú háborúk korának.

A háború természetének megváltozását szokás a francia államnak tulajdonítani. A forradalom „exportjának" igénye valóban átalakította a hadviselést. Ám ha az eseményeket kronológia szerint nézzük, akkor nem feledkezhetünk meg arról, hogy 1792-ben eredetileg a szövetséges hatalmak XVI. Lajos abszolút hatalmának visszaállítása céljából indították meg a támadásukat. Nem Franciaországot akarták megsemmisíteni, de alapvető társadalmi változásokat akartak elérni, tehát a háború céljának megváltozása a szövetséges hatalmak politikai döntésén alapult. A hadsereg és a hadviselési mód azonban a korábbival ellentétes célok meghatározásával nem alakult át egy csapásra, különösen nem a szövetségesek oldalán. Döntő változást ebben a tekintetben valóban a francia állam ért el. Célként a franciák az általuk alávetettnek tartott népek felszabadítását tűzték ki, tehát ők is az alapvető társadalmi átalakulást célját tűzték ki zászlóikra. Ennek megfelelően alakult át a francia hadviselés, mert elsősorban magát a hadsereget kellett alkalmassá tenni a feladat megoldására.

Az első koalíciós háború azonban élet-halál harcból csakhamar hatalmipolitikai harccá vált. A szövetségesek oldalán Poroszország kiválása egyértelművé tette, hogy nem tudják megdönteni a konvent, majd a direktórium hatalmát, nem érhetik el a deklarált céljukat, ezért a cél egyre inkább Franciaország visszaszorítása lett. Francia oldalon a jakobinusok bukása megmutatta, hogy a francia nemzet nem azonosult a világmegváltó célokkal, legfeljebb a francia érdekszféra kiterjesztését támogatta, tehát a régi rend ellen védelmi és ideológiai alapon folytatott háború nagyhatalmi-politikaivá változott.

Az első koalíciós háború lezárásában a területszerzés jelentette a főszerepet, amelyet a gyengébb szomszédos államok elleni fellépés követett. Érdekes módon egészen az 1807-es portugáliai és az 1808-as spanyolországi inváziót leszámítva 1812-ig mindegyik nagy háború a franciaellenes hatalmak támadásával kezdődött. A császár háborúi legfeljebb annyiban különböztek a köztársasági háborúktól, hogy Napóleon – tehetséges hadvezérként – sorra győztesként került ki, agresszív külpolitikája révén egyre nagyobb területet vont befolyása alá.

A háború természetének alapvető megváltozása tehát nem elsősorban a katonapolitikai célok megváltozásával magyarázható. A változást egy kivételes hadvezéri talentum hozta el, aki a korábbi, hosszú évekig húzódó, hónapokon keresztül táborozó, a seregeket ide-oda tologató, a döntést nem kereső hadműveleti eljárás helyébe a gyors, határozott, mindent elsöprő, az ellenséges hadsereg megsemmisítését célzó hadműveleteket állította. Az első koalíciós háború már négy éve húzódott, amikor Bonaparte megkapta a mellékhadszíntérnek

számító itáliai francia erők feletti parancsnokságot, s alig egy évre rá megkötötték a fegyverszünetet. Közben legalább hat különböző hadjáratot kellett megvívnia, újabb és újabb ellenséges hadseregeket kellett legyőznie. Ez a gyorsaság korábban elképzelhetetlen lett volna.

Napóleon újításának lényege, hogy nem a „térkép" ellen, tehát nem földrajzi pontokért harcolt, hanem az ellenséges hadsereg ellen. Számára a földrajzi pontok csak az ellenséges seregek állása szempontjából nyerhettek el hadászati fontosságot. Mozdulataival minden esetben az ellenséges hadseregre akart vereséget mérni. Hadműveleteit úgy vezette, hogy a harcot lehetőleg előnyös helyzetből kezdje, vagy harc közben érjenek a csatatérre csapatai az ellenség oldalába, hátába. Ez a döntés kierőszakolására irányuló hadvezetési mód bő egy évtizedig nem talált legyőzőre. Az első elvesztett háborúban az oroszok még nem teljes tudatossággal vonták ki csapataikat a francia csapások alól, egyszerűen a francia túlerő elleni reménytelen helyzetben nem akarták felvenni a harcot. A következő évben azonban már a szövetséges hadműveleti tervezők leszögezték, hogy ki kell vonni az erőket Napóleon csapásai alól – a franciák szárnyát és hátát kell fenyegetni, hogy ezáltal a sok erőltetett menetelésben Napóleon csapatai elfáradjanak, szétzilálódjanak. A császár hadműveleti elveit ellenségei kiismerték. A gyakorlatban azonban nem mindig sikerült alkalmazni az elveket, az 1814-es hadjáratban Napóleon ismét mesteri módon manőverezett, de a waterlooi hadjáratban a makacs Blücher keresztülhúzta a számítását.

A felgyorsuló hadjáratok szükségszerűen átalakították a hadsereg ellátásának rendszerét is. Amikor a francia seregek saját földön harcoltak, akkor a szövetségesekhez hasonló módon raktárakból látták el őket élelemmel. A raktárak szerepe azonban némileg leértékelődött, mert a harcoló hadseregek élelmezését a hadszíntéren beszerzett élelmiszerből törekedtek megoldani. A határokon túli hadműveletek során a helyi beszerzést sokkal inkább a kényszer szülte, mint a tervezés. Különösen igaz ez Napóleon hadjárataira. A szállítási kapacitás a rendelkezésre álló szállítójárművek száma, de talán még inkább az utak kapacitása miatt nem tudta követni a csapatokat, ezért rögtönözni kényszerültek.

A szakirodalomban gyakran találkozhatunk az utánpótlással kapcsolatos téves értelmezésekkel. A külhoni háborúkban az élelmiszer jelentős részét valóban a helyszínen szerezték be, de a hadianyagot szállítani kellett, ezért Napóleon is rendkívül aprólékosan szervezte meg az utánpótlást. A rendszer működésére jó példa az oroszországi hadjárat, amelyben soha nem látott logisztikai előkészületek történtek. A hadsereg ellátási zavarai Moszkva elfoglalásáig sokkal inkább

a gyors előrenyomulásnak voltak betudhatók, mint a helyi élelembeszerzési problémáknak vagy a gerillaakcióknak.

Az 1789-es forradalmat követő években a franciák a hadseregre nem sok figyelmet fordítottak, így az európai hatalmak 1792-es támadása váratlanul érte az államot és felkészületlenül a hadsereget. A régi, királyi hadsereg soraiban megindult bomlást a tisztek tömeges kiválása okozta. A forradalomban felállítottak nemzetőrségeket, városi polgárőrségeket, önkéntes zászlóaljakat, de ezek a belső rend fenntartására jöttek létre, nem az ország védelmére.

A régi tisztek és tábornokok forradalom iránti elkötelezettségének komoly próbatételét jelentette a régi Európa seregeinek támadása. A tábornokok és tisztek tömegesen hagyták el szolgálati helyüket, vagy félszívvel harcoltak a forradalom hadseregében. A nyugati erődök gyors kapitulációja bebizonyította, hogy a régi emberekben nem bízhat meg a forradalmi vezetés, ugyanakkor nem volt más lehetőség, mint egyre-másra újabb és újabb régi tábornokot kinevezni a hadseregek élére, mert nekik volt tapasztalatuk, egyáltalán bármilyen tudásuk hadsereget vezényelni. A forradalmi hadvezérek első sikeres generációja – Dumouriez, Custine, Kellermann – ezekben a hónapokban emelkedett föl, majd a jakobinusok térnyerésével és hatalomra kerülésével gyorsan el is tűnt a porondról. A jakobinusok által kinevezett hadvezérek többsége sokkal inkább lojalitásával, mint tehetségével tűnt ki. Jourdan, Pichegru és Moreau mellett egyedül Hoche bizonyult igazán tehetséges parancsnoknak.

A hadsereg 1792-es válsága gyors intézkedést követelt, mert az önkéntesek nem voltak elegendő számban az ellenséges támadás kivédésére. Az 1793-as év teljes mozgósítása addig soha nem látott tömegeket vont be a hadsereg kötelékébe, de képzett tisztikar híján egyelőre nem lehetett reguláris harcra alkalmas egységeket faragni belőlük. A francia parancsnokoknak meg kellett elégednie a nyitott harcrenddel, mert a zárt, reguláris harcra való kiképzés rövid távon megvalósíthatatlan volt. A háború első négy évében a francia hadsereg a nagyobb csatákban csak akkor tudott sikert felmutatni, amikor létszámban jelentősen felülmúlta az ellenséges sereget. A régi és az új hadsereg egységeit 1793 elején egyesítették, az így létrehozott egységeket a régi renddel összefonódottnak gondolt ezred helyett féldandároknak nevezték. A jakobinusok bukását követően a hadsereg létszáma jelentősen lecsökkent, harcértéke viszont ugrásszerűen megnőtt. A csapattisztek is elegendő tapasztalatot szereztek, az egységek élére pedig valóban tehetséges, a katonák bizalmát élvező parancsnokok kerültek. A francia hadsereg 1796-ra már felvehette a versenyt ellenségei csapataival létszámelőny nélkül is.

A megnövekedett létszámú hadseregeket már 1793-ban sem lehetett egyetlen főparancsnokságról irányítani, ezért a hadseregekben hadosztályokat alakítottak ki. Az 1790-es évtizedben a hadosztályok valójában kis hadseregek voltak gyalogsággal, lovassággal, tüzérséggel és műszaki biztosítással.

A francia hadsereg harceljárása 1792 és 1796 között legalább három rendszert foglalt magában. A régi királyi hadsereg a 18. századi vonalrendszerben harcolt, ennek azonban már egy modernizált változatát alkalmazta. A harcrendet már a táborból történő kivonuláskor felvették az alakulatok, de nem az egész arcvonal egységesen, hanem kisebb részletekben, dandárokban, hadosztályokban vonultak az ellenség felé, majd puskalövésnyi távolságon kívül vették fel a vonalalakzatot, összezárták a sorokat, majd megkezdték a harcot. A tömeges mozgósítás időszakában a francia egységek többsége nyitott alakzatban harcolt, amit nagy tömegnek vagy nagy csordának *(grandes bandes)* nevez a hadtörténetírás. Az újonc alakulatok nem sajátították el az alakzatokat, hanem oszlopokban vonultak fel, majd lőtávolon kívül felvették a nyitott harcrendet, és úgy vették fel a harcot. Ez a mód természetesen rendkívül kevéssé volt hatékony, de a nagy létszámnak köszönhetően folyamatosan cserélhették a katonákat, így hosszú ideig fenn tudták tartani a nyomást az ellenségen, így végül győzelmet arathattak. Viszonylag gyakran indultak szuronyrohamra is a francia gyalogosok, de a rendezetlen tömeg által indított ilyen rohamok a legritkább esetben bizonyultak sikeresnek.

A klasszikus, jól ismert francia forradalmi harceljárást az 1791-ben kiadott új szabályzat tartalmazta, amely Guibert tábornok harcászati újításait vette alapul. Eszerint a zászlóaljak egyénileg, oszlopalakzatban vonultak fel a harchoz, majd vonalba bontakozva indították meg a támadásukat. Már II. Frigyes porosz király is – még korábbi előzményekre támaszkodva – gondolkodott ennek az újításnak a bevezetésén, de Guibert az 1770-es évektől francia hadgyakorlatokon dolgozta ki és alkalmazta. Ez az új eljárás a zászlóaljak vezénylő parancsnokaira, valamint a több zászlóaljból álló dandárok élén álló tábornokokra a korábbinál sokkal nagyobb felelősséget osztott, mert a korábbi formális, önállóságra lehetőséget nem adó rendszerrel szemben a vezénylői láncolat bármely szintjén álló tisztnek önállóan, de a többiekkel koordináltan kellett működnie.

A gyakorlatban ezt a harceljárást rendkívül kreatívan alkalmazták. A tapasztalat azt mutatta, hogy a vonalaknak nagy tűzereje van, de nélkülözik az átütő erőt. Az új gyakorlat alapja a vegyes harcrend lett, a három zászlóaljból álló féldandár zászlóaljai egymás mellett vonultak fel, a középső zászlóalj vonalba bontakozott, a két szélső pedig oszlopban maradt. Ezáltal a középső zászlóalj tűzcsapást tudott

mérni, a szárnyakon a két oszlop pedig azonnal szuronyrohamot indíthatott a megzavarodott ellenség megfutamítására. Az új harceljárás leglátványosabb sikerét a marengói csatában aratta, amikor Desaix ellentámadása alkalmával három vegyes harcrendben támadó féldandár megállította a császári-királyi csapatok üldözését, majd támadást indítva eldöntötte a csatát.

A harcászat mellett a hadműveleti és hadászati rendszer is átalakult. A hadosztályok önállóan meneteltek, csak a csaták idejére vonták össze azokat, ami nagyobb manőverezési lehetőséget adott a francia hadvezéreknek, hiszen a hadosztályok önállóan mozogva könnyedén manővereztek akár az ellenség oldalában, hátában, ezenkívül könnyen át is lehetett csoportosítani a haderőt, ha úgy hozta a szükség. A hadosztályokban szolgáló könnyűlovasság önállóan végezte a felderítést, a parancsnoknak önálló döntési joga volt. A mozgékonyabb hadviselési mód nagyobb terhet rótt a táborkarra, mert össze kellett hangolni a mozdulatokat, egyúttal az utánpótlás biztosítása is bonyolultabbá vált. A hadvezérek melletti táborkar szerepe miatt létszáma is megnőtt. A hadszíntereken bevetett francia hadseregek szervezetében az 1790-es évtized második felében lassú átalakulás kezdődött. Bonaparte tábornok ismerte fel a harcászati mellett a hadműveleti és hadászati tartalék jelentőségét, amit a hadseregének szervezetében is tükrözött. Az 1800-as hadjáratban már az általa irányított hadseregben a kis létszámú nehézlovasságát összevonta, és gyalogos és tüzércsapatokkal együtt tartalékot képezett belőle.

A napóleoni hadsereg minden ízében épített a forradalmi hagyományokra, a harcászatban jelentős változás nem állt be, a vegyes harcrend végig használatban maradt, viszont kevésbé formális módon. A francia parancsnokok felváltva tudták alkalmazni a vonalakat tűzharcra és az oszlopokat a rohamra, ami által a korábbinál is mozgékonyabbá vált a francia hadsereg. Megfigyelhető ugyanakkor, hogy a francia tábornokok egyre kevésbé voltak hajlandóak tűzharccal bíbelődni, azt rábízták a tüzérségre, a gyalogsággal pedig gyakran különösebb előkészítés nélkül intéztek rohamokat. Ennek oka azonban nem csupán a francia tábornokok vagy Napóleon türelmetlenségében keresendő, hanem a francia gyalogság minőségének csökkenésében is. A veszteségek, de még inkább a megnövekedett létszámok miatt egyre kevesebb idő és tiszt jutott a kiképzésre. Ezúttal azonban nem a nyitott harcrend vált általánossá, hanem az oszlop, amely bizonyos rendezettséget és fegyelmet biztosított.

A védelemben a vonal továbbra is meghatározó jelentőségű maradt. Az ellenséges támadást a lehető legnagyobb leadott tűzzel igyekeztek megállítani,

amit szükség esetén a tartalékcsapatok oszlopban végrehajtott rohama vagy akár egy újabb terepszakaszon ismét vonalba bontakozott védőállása támogatott.

A francia harcászat rugalmasságára az auerstädti csata szolgáltat jó példát, ahol Davout remekül manőverezett egységeivel, a koordinálatlan porosz támadások ellen tudta csoportosítani létszámban jelentősen kisebb hadtestét, az oszlopok gyors mozgását, lökőerejét és a vonalak tűzerejét kombinálva mesteri módon adott leckét az elavult vonalharcászatot alkalmazó poroszoknak az új módszerekből.

Napóleon a boulogne-i táborban hadtesteket alakított ki. A hadosztályok már csak két fegyvernemből álltak, gyalogságból vagy lovasságból, valamint tüzérségből, de műszakiakat is osztottak be. Kettő-négy gyalogoshadosztályt egy könnyűlovasdandárral vagy -hadosztállyal és tartalék tüzérséggel kiegészítve vont össze hadtestté, így egy 15 és 40 ezer közötti létszámú összfegyvernemi magasabbegységet hozott létre. A nehézlovasságot önálló hadosztályokba vonta össze, és saját parancsnokot nevezett ki az élére sógora, Murat marsall személyében. A Császári Gárda elit egységei jelentős tüzérséggel együtt a hadsereg legütőképesebb alakulatának számítottak, és minden esetben a tartalékban kaptak helyet.

A lovasság és a tüzérség szerepében a francia hadseregben a gyalogsági harcmód átalakulásával párhuzamosan szintén fontos változások álltak be. A magyar huszárok a 18. századi háborúkban tömegesen alkalmazták a kisháborús műveleteket, portyáztak, kisebb csoportokat, előőrsöket, különítményeket, utánpótlást szállító oszlopokat támadtak meg, körülrajzották az ellenséges hadsereget, minden mozgását jelentették. A 18. század végére minden európai hadseregben jelentős számú könnyűlovas alakulatot tartottak fent a kisháborús műveletekre, de a csatadöntő nehézlovasság is megmaradt. Az 1790-es években a francia nehézlovasság jelentősége átmenetileg csökkent, mert a forradalmi vezetők arisztokratikusnak tartották a nehézlovasságot, ezért létszámát jelentősen lecsökkentették. Napóleon azonban – különösen a marengói csata tanulsága alapján – ismét jelentős nehézlovasságot szervezett és alkalmazott sikerrel a harctereken. A francia nehézlovasság rettegett rohamának csak nagyon ritkán tudtak ellenállni a csatákban.

A tüzérséget a vonalharcászat keretei között a harcvonal egészében egyenletesen szétosztva alkalmazták. A hadsereg ezredeinek saját tüzérsége volt, míg a nehezebb tüzérség a hadsereg egészének tartalékában maradt. Ezekből a csaták során létrehoztak néhány üteget, de rendszerint nem játszottak jelentős

szerepet a csatákban. A régi hadsereg felbomlásával együtt ez a formális tüzérségi rendszer is megváltozott. A lövegeket összevonták, és nem szétosztva, hanem egyesítve alkalmazták, így egy adott pontra nagyobb tűzerőt vonhattak össze. Eltartott egy ideig, amíg az új rendszerben megtalálták a tüzérség helyét, de Napóleon hadseregében már rendkívül tudatosan alkalmazták az ütegeket. A döntő pontra összpontosított tüzérségi tűz Napóleon több csatájában is döntő fontosságúnak bizonyult. Austerlitz mellett a szövetségesek ellentámadását egy tartalék nehézüteg közvetlen tüze, valamint egy oldalirányból tüzelő üteg rendkívül sikeresen támogatta. Wagram mellett Napóleon már harcvonala egy részét egy hosszú tüzérségi vonallal, közel száz lövegből álló hatalmas üteggel pótolta. Napóleon 1812-ben ismét bevezette az ezredtüzérséget, de ez már nem a korábbi, sematikus alkalmazást hozta vissza, hanem a parancsnokok kezébe adott több lehetőséget a tűzösszpontosításra.

Az erődharcban nem hozott jelentős újítást a korszak. Napóleon ugyan nagyra becsülte az erődöket, de a hadviselés felgyorsulása korlátozta a szerepüket. A jelentősebb várostromokra – mint Königsbergé 1807-ben – inkább hadműveleti szünetekben került sor. A korszak legismertebb ostromára 1796–1797-ben került sor: Mantova jelentőségét azonban kevésbé az erőd maga, mint inkább a benne szolgáló helyőrség magas létszáma adta. Az erődök védelmi rendszere és ostroma alapjaiban a Vauban marsall által kidolgozott módszeren alapult, itt jelentősebb változás nem történt. Az egyedüli fontos újítást a tábori erődítések nagyobb mértékű használata jelentette. Hadászati vagy ellátási szempontból fontos pontok védelmére gyakran húztak fel fa-föld erődöket (például győri sánctábor és Komárom erődítése 1809-ben), de a csatatéren is fontos szerepet játszhattak a gyorsan felhúzott sáncok, mint például Borogyinónál 1812-ben. Utóbbi nem volt újdonság a hadművészetben, mert legalább másfél évszázada alkalmazták, de viszonylag ritkán.

A forradalmi és napóleoni háborúk újfajta hadviselési módja komoly kihívást jelentett a franciaellenes hatalmaknak és azok hadseregeinek. Habár az első lépést, az ellenséges ország megszállását és a politikai restaurációt eredetileg a szövetséges hatalmak tűzték ki célul, ezt az akkori hadseregükkel nem voltak képesek elérni. A francia hadviselés azonban alapjaiban változott meg, a köztársaság, majd a császárság hadereje meglehetősen gyorsan alkalmassá vált az ellenség teljes legyőzésére, és akár egész országának elfoglalására, tehát a régi Európa hatalmainak is újjá kellett szervezniük a hadseregüket, hogy ellenállhassanak a francia nagyhatalmi céloknak. Paradox módon végül mégis a szövetségesek eredeti

elképzelése, tehát Franciaország totális katonai legyőzése és belső viszonyainak megváltoztatása győzedelmeskedett. A két időpont között azonban 21,5 év telt el, majd másfél évbe telt, míg végleg legyőzték Franciaországot. Hosszú utat kellett megtennie a szövetségesek, köztük a Habsburg Monarchia haderejének, hogy alkalmassá váljék erre a feladatra.

A HABSBURG MONARCHIA A FRANCIA HÁBORÚK IDEJÉN

A HABSBURG MONARCHIA MINT ÖSSZETETT ÁLLAM

A francia háborúk korában a Habsburgok birtokaiból összeállt birodalomnak nem volt egységes elnevezése. A közbeszédben leginkább Ausztriaként emlegették az uralkodócsalád egyik legrégebbi címe után. A Habsburg Monarchia, Habsburg Birodalom, Habsburg-birodalom vagy más hasonló elnevezések utólagos névadások. A történészi közmegegyezés leginkább a Habsburg Monarchia formulát használja, de viszonylag gyakori a „birodalom"-ként való hivatkozás is.

A hivatalos elnevezés hiánya persze nem zavarta a Habsburg-uralkodókat, mivel birodalmukat a nemzetközi politikában az uralkodócsaládd al azonosították. A birodalom belső szerkezete a jellegzetesen kora újkori összetett államnak felel meg, ami a puszta perszonáluniónál szorosabb, de a reáluniónál lazább kapcsolatot jelentett. A birodalom egyes részeit az uralkodócsalád különféle jogon bírta, ezeket a kormányzás során figyelembe kellett venni.

Az egészen 1918-ig létező államalakulatot I. Ferdinánd hozta létre. V. Károly német-római császár és spanyol király 1521-ben átadta az Ausztria főhercege címet, ezzel együtt a terület igazgatását öccsének, Ferdinándnak, akire a család keleti birtokainak védelme várt. A főhercegi és az ehhez kapcsolódó, többi osztrák területre vonatkozó cím (stájer herceg, karintiai herceg, tiroli gróf, krajnai őrgróf stb.) magában foglalta a Német-római Birodalom délkeleti részét és az Adriai-tenger mentén az Osztrák Tengermelléket.

Ferdinánd halálát követően az ausztriai területcsoportokat fiai szétosztották maguk között, a cseh és a magyar koronát viszont a legidősebb fiú örökölte. Az ausztriai területek újraegyesítésére csak 1664-ben, I. Lipót uralkodása alatt került sor, de igazgatásuk a központi kormányszervektől való különállásukat

tekintve még a 18. század közepéig némileg független maradt. Az ausztriai területek alkották a Habsburg Monarchia belső magját. Ezen belül Stájerország, Karintia, Krajna és Trieszt (Osztrák Tengermellék, Küstenland, Littorale) alkotott egy csoportot Belső-Ausztria név alatt, Alsó- és Felső-Ausztria egyet, Alsó-Ausztria névvel. A nyugati német területeken fekvő elszórt birtokokat együttesen Elő-Ausztria néven illették.

A Habsburg–Jagelló kettős házassági szerződés 1506-ban a cseh és a magyar trón várományosává is tette Ferdinándot. A mohácsi csatával és II. Lajos halálával Ferdinánd érvényt akart szerezni a szerződésben rögzített jogainak. A cseh trón megszerzése különösebb nehézségek nélkül sikerült, miközben formailag megmaradt a királyválasztás intézménye. A Szent Vencel-korona országainak – Cseh Királyság, Morva Őrgrófság és Sziléziai Hercegség – sorsa 1526 óta tehát összefonódott a Habsburg-uralkodókkal, részben különálló, de központi szerepet kapó országcsoportot alkotva a Habsburg Monarchiában. A cseh rendek 1618-as felkelését, a pfalzi választófejedelem, Frigyes cseh királlyá választását, majd a cseh rendi hadsereg Fehér-hegyi kudarcát követően a Habsburg-ház uralma ezen a területen örökletessé vált. Az osztrák örökösödési háborúban azonban Mária Terézia kénytelen volt Szilézia szinte egészét átadni II. Frigyes porosz királynak, saját uralma alatt csak Troppau maradt meg.

Magyarországon semmiféle jogi következményt nem vont maga után a két család 1506-os magánjellegű szerződése, a magyar trónt Mohács után is választás útján töltötték be. Ferdinánd és utódai hosszú harcot vívtak a magyar és a horvát koronáért az oszmánokkal és Szapolyai János erdélyi vajdával, akit I. János néven királlyá választottak. A harcok eredményeként létrejött a magyar koronának elvileg részét képező, de gyakorlatilag oszmán vazallus Erdélyi Fejedelemség. A magyar rendek az 1687-es országgyűlésen – hálából Buda és az ország jelentős részének visszafoglalásáért – elismerték I. Lipót egyenesági leszármazottainak örökösödését. Az oszmán vazallus Erdélyi Fejedelemségnek ugyanakkor már nem maradt elég ereje ahhoz, hogy saját maga számára biztosítsa a függetlenséget, így az 1687-ben Lotaringiai Károly és I. Apafi Mihály által kötött balázsfalvi egyezmény értelmében Erdély katonai megszállás alá került. A fejedelem elismerte a magyar korona főségét, tehát lényegében ismét vazallusi státuszba került. Apafi halálát követően kiskorú fia, II. Apafi Mihály követte a fejedelmi székben. I. Lipót 1691-ben kiadta a *Diploma Leopoldinum* elnevezésű hitlevelet, amelyben a kiskorúság idejére kormányzót bízott meg, egyben biztosította a szabad vallásgyakorlatot és Erdély belső önállóságát. II. Mihályt azonban

nagykorúságának elérése előtt Bécsbe rendelték, így nem gyakorolhatta fejedelmi jogait, végül 1701-ben lemondott a fejedelmi címről.

A magyar területek nagy részének oszmánok alóli felszabadítását hozó törökellenes háború átmeneti lezárását, az 1699-es karlócai békét követően azonban még mindig nem köszöntött be a béke időszaka: a magyar rendek Rákóczi Ferenc vezetésével felkelést indítottak, majd szabadságharcot folytattak az uralkodó ellen. Rákóczit erdélyi és magyar fejedelemnek is megválasztották, de a szabadságharc katonai kudarcát követően a szatmári béke rendezte a viszonyokat. Az utolsó, oszmánok által megszállva tartott terület, a Temesköz visszavételére az 1716 és 1718 közötti háborúban került sor: az 1718-ban megkötött pozsareváci béke következtében a középkori Magyar Királyság utolsó területei is felszabadultak az oszmán uralom alól.

Az ország oszmánokkal határos területein már a 16. században létezett egy katonai védvonal, amely a 18. század első felében a földrajzilag pontosan meghatározott Katonai Határőrvidékké alakult. A terület nem szakadt ki a Magyar és a Horvát Királyság területéből, de igazgatását az Udvari Haditanács vette át, és tartotta kezében egészen a kiegyezést követő polgári rendezésig. A Temesközt sem tagolták be a magyar közigazgatásba, hanem megszervezték az önálló Temesi Bánságot, amely közvetlen katonai irányítás alatt állt, és csak 1778-ban tagolták vissza három vármegyére osztva a Magyar Királyság közigazgatásába.

A magyar Szent Korona országai önmagukban egy összetett államot képeztek. A magyar országgyűlésbe a Magyar Királyság rendjei mellett a Horvát Királyság országgyűlése, a szábor is küldött képviselőket, a magyar udvari szervek mindkét királyságot képviselték. A három szlavóniai vármegye helyzete különlegesnek számított, mert mindkét országgyűlésbe küldött követet. Az országcsoporthoz tartozott még Erdély is, amelyet Mária Terézia 1765-ben nagyfejedelemségi rangra emelt. A Magyar Királyság részét képezte Fiume kikötőváros, amelyet Mária Terézia leválasztott a Belső-Ausztriához tartozó Osztrák Tengermellékről, és 1776-ban a Horvát Királysághoz, majd 1779-ben a Magyar Királysághoz csatolt.

A II. Károly spanyol király halálával megüresedett trónért vívott háborúból katonailag a Habsburg Monarchia került ki győztesen, de mivel I. József halálával a spanyol és az osztrák ág birtokai egyesültek volna, nagyhatalmi kompromisszum született a spanyol korona területeinek felosztásáról. VI. (III.) Károly több kisebb terület mellett megkapta a Nápolyi Királyságot, a Milánói Hercegséget, Szardíniát és a Spanyol Németalföldet. Szardíniát 1718–1720 folyamán Károly elcserélte Szicíliáért, de a Nápolyi Királyság területe a lengyel örökösödési

háború révén 1734-ben elveszett. Ezek a területek 1792-ben a Habsburg Monarchia szerves részét képezték.

A Lengyelország első felosztásából a Habsburg Monarchiának jutott Galícia, illetve az Oszmán Birodalomtól megszerzett Bukovina jelentette a negyedik országcsoportot. Galíciára a magyar Szent Korona jogán tartott igényt az uralkodó, hiszen a magyar királyi titulatúrának az Árpád-kor óta része volt a Galícia és Lodoméria királya cím, amit a területi igény megalapozására használt Mária Terézia nevében a tárgyalásokat vezető II. József és Kaunitz államkancellár. Ennek fényében evidens lett volna a megszerzett területet a magyar Szent Korona főségét illető országcsoportba sorolni, de végül az a döntés született, hogy Galícia önálló kormányzatot kap, közvetlenül az uralkodónak alárendelve.

Az ötödik országcsoportot az itáliai birtokok képezték. A milánói és mantovai hercegségekből összeállított Lombardia stratégiai fontosságához nem fért kétség, ezért a Habsburg Monarchia külpolitikájában fontos szerepet kapott ez a terület. A Toszkán Nagyhercegség élére II. József halálát követően második fia, Ferdinánd került mint nagyfejedelem, így ez a terület nem állt a Monarchia központi igazgatásának hatálya alatt.

A hatodik országcsoport a németalföldi területekből állt. A tulajdonképpeni Osztrák Németalföldet Artois, Flandria, Mechelen, Namur, Hainaut, Brabant és Limburg alkotta, mindegyik a maga uralkodói címével és szokásaival. A legnagyobb terület az ezektől különálló Luxemburgi Nagyhercegség volt.

A Habsburg Monarchia önmagában nem pusztán összetett, hanem többszörösen összetett állam volt. Az ausztriai, a cseh–morva és a magyar–horvát területek önmagukban képeztek egy-egy összetett államot saját belső viszonyaikkal, közigazgatási és bíráskodási szerveikkel, amelyek fölött állt az uralkodó és az általa kiépített központi irányítás. A legegységesebb ezek közül a cseh–morva birodalomrész volt, mivel egységes államszervezet fogta össze, s az osztrák rész jelentette a legkisebb kormányzati problémát annak ellenére, hogy az egyes tartományok, együttesen pedig Belső-Ausztria megőrizte saját hagyományait. A legnagyobb gondot a magyar–horvát birodalomrész jelentette, mert a Magyar és a Horvát Királyság önmagában két külön szokásrendszert jelentett, de a közös államszervezetnek is sajátos arcéle volt. Az Erdélyi Nagyfejedelemség *de jure* önálló tartomány volt, de a magyar Szent Korona jogát a Habsburg uralkodók is elismerték a területre, tehát ennek jogán uralkodtak Erdélyben.

A magyar–horvát terület összetettségét csak fokozta az oszmán szomszédság ténye, amely még az 1840-es években is sok határvédelmi feladatot adott

a Katonai Határőrvidéknek, de a járványügyi kordonrendszert is működtette. Mindezek mellett az ország déli területeinek benépesítése és megszervezése még a 18. század utolsó negyedében is aktuális feladatnak számított. Galícia fejlettsége elmaradt a birodalom többi részéétől, ennek ellenére jelentősebb fejlesztésekre nem került sor a korszakban, egyedül Bukovinát sikerült benépesíteni. A kormányzat leginkább a katonai szempontból aknázta ki az új területet, mert egyre több egység hadkiegészítését helyezte át Galíciába.

A birodalom egymással szomszédos részei között az ausztriai és a cseh–morva területek Galíciával együtt egyre inkább elkülönültek a magyar–horvát résztől. Ezt jól mutatják a kormányzattörténeti események. A folyamat a kiegyezéssel, a duális monarchia kialakításával tetőzött, mivel a birodalom egyik felét az ausztriai, cseh–morva és galíciai területek alkották, a másikat pedig a magyar Szent Korona országai. A dualista közjogi rendszer gyökerei tehát már jól kimutathatók a 18. század második felében is.

A két külső országcsoport, Itália és Németalföld irányítása közvetlenül az uralkodótól függött. A kormányzók a központi akaratot képviselték ezeken a területeken, és legfontosabb feladatuk az uralkodó parancsainak teljesítése és a helyi vezetőkkel való kapcsolattartás volt. Németalföldön II. József intézkedései miatt felkelés robbant ki az 1780-as évek végén; a területet végül csak katonai erővel tudták pacifikálni, bár a rend és a nyugalom nem állt helyre még az 1790-es évek elején sem.

Az első négy országcsoport önmagában zárt területi egységet képezett. Ez alól csak Elő-Ausztria elszórt birtokai képeztek kivételt. Jelentősebb természeti határokkal azonban ez a zárt egység sem rendelkezett. Délkeleten a Kárpátok, északnyugaton Csehország hegyvidékei, délnyugaton az Alpok hegyei jelentettek némi védelmet, de ezek sem voltak átjárhatatlanok, 1797-ben, 1805-ben és 1809-ben is délnyugatról érte támadás a törzsterületet, 1813-ban pedig északról törtek be francia csapatok. Az 1809-es háborút megelőzően építettek néhány védelmi pontot a fontos hegyi átjáróknál, de ezek csak pár napra tudták fékezni a francia támadást, lényeges szerepet nem játszottak a hadműveletek szempontjából.

A legnagyobb gondot védelmi szempontból a Duna völgye okozta, mert azon keresztül nyitva állt az út a birodalom szívébe. Érdekes módon azonban ezt a határszakaszt nem erősítették meg erődökkel, ami azzal magyarázható, hogy egészen a francia háborúk időszakáig ebből az irányból kevésbé veszélyes ellenség közeledhetett csak. A fő veszélyt északon Poroszország és délen

az Oszmán Birodalom jelentette, ezért ezeket a határszakaszokat erősítették meg. Csehországban Josephstadt és Theresienstadt korszerű erődje, délen pedig elsősorban Pétervárad és Temesvár jelentette a védelem gerincét.

A Duna völgyében az első komolyabb veszély 1800 végén, a hohenlindeni csatavesztést követően bontakozott ki. A megvert főserég képtelen lett volna útját állni a diadalittas franciáknak, ha tovább nyomultak volna előre. A veszély 1805-ben és 1809-ben a birodalmi székváros elvesztésével járt. A franciák a császári-királyi hadsereg legyőzését követően különösebb erőfeszítés nélkül masíroztak Bécsig, és mindkét alkalommal könnyedén elfoglalták a várost. 1805-ben a császári-királyi csapatok kiürítették Bécset, 1809-ben megpróbálkoztak a védelemmel, de az néhány napi ellenállást követően összeomlott. A francia háborúk időszakában a Habsburg Monarchia veszélyeztetett határvidékén sem természeti, sem épített védelmi vonal nem állt rendelkezésre, tehát a birodalom belső területei lényegében védtelenek voltak francia támadás esetén.

A törzsterülettől elkülönülő itáliai és németalföldi birtokok önmagukban katonapolitikai szempontból szintén a védtelen kategóriába sorolhatók. Bár mindkét területen elvben jól védhető erődök sora állt rendelkezésre, a tartományok megtartása a térségbe csoportosítható haderő nagyságától függött. A hadművészet egyik axiómája, hogy pusztán erődökkel nem lehet megvédeni egy területet, mert azok külső segítség nélkül szükségszerűen kapitulálni fognak az ellenséges támadással szemben. A francia háborúk ékes bizonyítékai ennek a tételnek. Németalföld 1792-ben a jemappes-i, 1794-ben a fleurusi csatát követően szinte minden erődjével együtt megadta magát, de 1796-ban az itáliai erődök sem védték meg a tartományt a franciáktól, bár Mantova kitartó védelme lehetőséget adott az ellentámadásokra, de ezek sikertelensége magával hozta Mantova feladását is. Egyértelműen kijelenthető, hogy a 18. század végén az itáliai és a németalföldi birtokok csak rövid ideig voltak védhetők a Habsburg Monarchia számára egy komoly ellenséges támadással szemben.

A Habsburg Monarchia összetettségét tovább növelte az, hogy a területileg zárt birodalomrészek önmagukban is egységet alkottak. Németalföld megvédésének pénzügyi és politikai problémáit II. József és Kaunitz is felismerte, ezért próbálták meg elcserélni Bajorországra, hogy a birodalom zárt területei növekedjenek. A Habsburg-uralkodók egészen a kiegyezésig nem tettek le arról, hogy a helyi különállások megszüntetésével az uralmuk alatt álló területekből egy egységes birodalmat faragnak. Ezt a törekvést csak az aktuális politikai helyzet

szoríthatta háttérbe rövidebb-hosszabb időre. Az addigi legjelentősebb próbálkozás II. József uralkodása alatt történt, de ez a törekvés komoly ellenállásba ütközött, és végül az uralkodó bukását okozta. A francia háborúk és az azt követő regenerálódás évtizedekre zárójelbe tette az egységesítési folyamat folytatását. Fontos lépés lehetett volna az Ausztria császára cím felvétele 1804-ben, de ez az aktus puszta formalitás maradt, csupán az uralkodó presztízsveszteségét volt hivatott mérsékelni, a Német-római Birodalom küszöbönálló felbomlásának próbált elébe menni, további jelentősége nem lett. Az uralkodó és a központosításra törekvő erők hiába próbálták az új címet az uralkodó összes területére érvényesíteni, ezt csak informális módon tehették, mert semmiféle, jogkövetkezménnyel járó szövegbe nem került bele, hogy pontosan milyen területekből eredezik. A magyar Szent Korona országai számára az új uralkodói cím nem jelentett semmit, azt nem fogadta be a magyar jogrend, a kérdés egészen 1848-ig rendezetlen maradt.

Bár az egységesítési törekvések egyértelműen kudarcot vallottak a 18. század folyamán, mégis történt egy rendkívül fontos közjogi aktussorozat. A Habsburg Monarchia rendjei elfogadták, és becikkelyezték a *Pragmatica Sanctió*t, amely formailag a Habsburg-család leányági örökösödét szabályozta és tette törvényessé a birodalom egyes részeiben. A törvény azonban az abba félig-meddig elrejtett államtörténeti fontosságú rendelkezéssel jócskán túlmutatott a nőági örökösödés kérdésén: lényegében a Habsburg Monarchia közjogi alapjává vált. Nevezetesen az 1723. évi II. törvénycikk 5., 6., 7. és 8. §-ában kinyilvánított akarat, amely szerint „az öröklési jogon való utódlást [...] a most uralkodó legszentségesebb császári és királyi felség részéről a Németországban s azon kivül fekvő és Magyarországgal, meg az ehhez kapcsolt részekkel, országokkal és tartományokkal, az előrebocsátott jog és rend szerint, felosztathatatlanul s elválaszthatatlanul, kölcsönösen és együttesen örökösödésileg birtoklandó más országaiban s tartományaiban" elfogadják az öröklési rendet, a Habsburg Monarchia közjogi alapjává vált. A rendelkezés olyannyira jelentős, hogy még a trianoni békediktátum becikkelyezéséről szóló 1921. évi XXXIII. törvénycikk is szövegszerűen utal rá.

A röviden csak *Pragmatica Sanctió*nak nevezett rendelkezés összekapcsolta a Habsburg Monarchia részeit egymással, de csak perszonálunióként. A gyakorlatban azonban ennél több volt, az összetett állam kapcsolódási pontjai meghaladták a perszonálunió szintjét, amit a kormányzati jogkörök vizsgálatával mutathatunk be.

A BIRODALOM IRÁNYÍTÁSI RENDSZERE

Az összetett állam egyik legfontosabb tulajdonsága volt, hogy egyes részeit azok szokásai és törvényei szerint kormányozták. Emellett léteztek központi kormányszervek is, ahol a legfontosabb döntések születtek, de ezek nem a birodalomrészek saját kormányszervei fölött álltak, tehát közvetlenül nem utasíthatták azokat. Az igazgatás öt nagyobb területét (pénzügy, külügy, hadügy, igazságszolgáltatás, belügy) átfogó intézményrendszer a Habsburg Monarchia mint összetett állam 1526-os megalakulásától kezdve jelentős átalakuláson ment keresztül. Az egyes területek és az összetett állam különböző szintjei gyakran keveredtek és nehezen érthető rendszert alkottak. A kormány- és tanácsadó szervek hatáskörét jellemző módon nem írták körül megfelelő pontossággal, ami hatásköri vitákhoz, ellentétes utasításokhoz és hatalmi harcokhoz vezetett.

A kormányzati rendszer magját az I. Miksa császár által 1498-ban alapított udvari kancellária alkotta, amely eredetileg az uralkodói parancsok írásba foglalását végezte, és kifejezetten a Német-római Birodalom ügyeinek intézésére jött létre. Az élén álló kancellár intézte az uralkodó saját területei és a Német-római Birodalom ügyeit is olyan módon, hogy a saját tartományi ügyek intézésre külön udvari kancelláriát tartottak fent. I. Ferdinánd 1526-ban új instrukció kiadásával megerősítette az intézmény jogköreit, amelyet 1559-től Birodalmi Udvari Kancelláriának neveztek, és egyesítették az addig elvileg különálló két kancelláriát. Ezzel a két kancelláriával párhuzamosan 1527-ben megalakult az 1620-ig Prágában, utána Bécsben székelő Cseh Udvari Kancellária, valamint a Pozsonyban működő Magyar Udvari Kancellária, amely 1690-ben költözött Bécsbe. A kancelláriák belügyi, pénzügyi, igazságszolgáltatási és hadügyi kérdésekben is illetékesek lehettek. A Birodalmi Udvari Kancelláriából 1620-ban vált ki az Osztrák Udvari Kancellária.

A pénzügyek intézésének centralizálására szintén I. Miksa tett kísérletet egy Udvari Kincstár létrehozásával, amelyet I. Ferdinánd 1527-ben önálló, független udvari szervvé, az Udvari Kamarává fejlesztett. A pénzügyi irányítási rendszer bonyolultságát mutatja, hogy a Habsburg Monarchia területén több olyan területi illetőségű kamara is működött, amelyet nem rendeltek alá az Udvari Kamarának. Az egyes birodalomrészeknek saját kamarájuk volt, de például a magyarországi területen működő Szepesi Kamarát nem a Magyar Királyi Kamarának, hanem az Udvari Kamarának rendelték alá. A pénzügyigazgatás mellett a kamarák legfontosabb feladata a bányaügyek intézése volt. A pénzügyi nehézségek leküzdésére,

valamint a hitelügyletek és a papírpénz-kibocsátás felügyeletére külön szervek léteztek, de a terület igazgatásába néha udvari bizottságokat is bevontak.

Az uralkodó mellett működő hadügyi tanácsosok részére I. Ferdinánd már 1531-ben utasítást adott ki, 1556-ban pedig megalapította az Udvari Haditanácsot, amelynek legfontosabb feladata az oszmánok elleni védelem megszervezése és az ezzel kapcsolatos diplomáciai ügyek intézése lett. A 16–17. század folyamán a hadügyben is viszonylag erős rendi pozíciók maradtak fenn, amit csak a 18. század közepén sikerült teljes mértékben megszüntetni, így az Udvari Haditanács és általában a hadügyi igazgatás volt a Habsburg Monarchia egyetlen olyan intézménye, amelynek hatásköre és intézkedési jogköre a birodalom teljes területére kiterjedt. A hadviselés fejlődése már a 16. század közepén megkövetelte a birodalom hadügyi irányításának centralizálását, amit az oszmán fenyegetés még inkább kiélezett. Az uralkodó ereje azonban csak az állandó, tehát békében is fennálló hadseregek megjelenése idejére erősödött meg annyira, hogy megkezdhesse a rendek katonai szervezeteinek leépítését és helyettük a központi irányítású rendszer kiépítését. A 18. század közepére a birodalom egész területén kiépült a főhadparancsnokságok szervezete, amelyek egységes elvek alapján intézték a katonai ügyeket. A helyi politikai sajátosságokat azonban még ez a rendszer sem hagyhatta figyelmen kívül, így például az összeírásos hadkiegészítési rendszer csak az ausztriai és a cseh–morva területeken épült ki, az itáliai, németalföldi és magyar birodalomrészekben megmaradt a rendi katonaállítás és a toborzás.

A Habsburg Monarchia korai történetében az uralkodó közvetlen tanácsadó szerve, a Titkos Tanács különösen fontos szerepet játszott. Az 1518-as innsbrucki libellum előírta, hogy a császár tartson maga mellett titkos tanácsosokat, I. Ferdinánd 1526-ban pedig elnököt is kinevezett a Titkos Tanács élére. A tanácsosok száma azonban az évtizedek múlásával egyre nőtt, ami egyre inkább működésképtelenné tette az intézményt. A tagok egy része nem is tartózkodott az udvarban, a titkos tanácsosi cím egyre inkább kitüntető címmé kezdett válni. A Titkos Tanács nem szűnt meg, de tartalmilag kiüresedett külsőséggé vált. I. Lipót 1664-ben ezért létrehozta a Titkos Konferenciát, azzal a céllal, hogy valódi, közvetlenül az uralkodó mellett álló, szűk körű tanácsadó szervként működjön. I. József 1705-ben megszüntette az intézményt, és több szakkérdésekben eljáró konferenciát állított fel. Mivel az új struktúra nem működött hatékonyan, ezért 1709-ben újra megalakította a Titkos Konferenciát, amely azonban Savoyai Eugén hatalmának megerősödésével és az egyes udvari szervek feladatainak újjászervezése miatt néhány év múltán ismét vesztett a jelentőségéből.

A központi igazgatás részét képezte a különböző területek munkájának összehangolására 1697-ben I. Lipót által életre hívott Deputáció, amely az udvari szervek vezetőiből állt. A rendszeresen megtartott üléseken elsősorban a katonai kérdéseket és ezek pénzügyi fedezetét tárgyalták meg.

A külügyek irányítása egészen 1742-ig széttagolt maradt, az egyes kancelláriák és az Udvari Haditanács is kivette a részét a diplomáciából. Mária Terézia 1742-ben a nehezen átlátható, hatásköri párhuzamosságokkal működő rendszert átszervezte, és a külügyek intézésére létrehozta az Államkancelláriát. A hatáskörök átvétele még eltartott néhány évig, de végül megvalósult a teljes egység, birodalmi szintű kormányzati szerv jött létre, amely egészen 1848-ig létezett, amikor külügyminisztériummá szervezték át.

A Habsburg Monarchia teljes központi kormányzati rendszerének megújításához Mária Terézia megbízásából 1749-ben gróf Friedrich Wilhelm von Haugwitz látott hozzá. Az osztrák örökösödési háború során tapasztalt nehézségek rávilágítottak arra, hogy a különbözőképpen irányított birodalomrészek összhangját nem lehetett a fennálló kormányzati struktúrában megoldani, ezért egységesítésre volt szükség. A porosz minta azt mutatta, hogy a különböző kormányzati ágak egy kézben való egyesítése lehet a hatékonyság kulcsa. A szász származású Haugwitz ezért az Osztrák és a Cseh Udvari Kancelláriát, valamint az Udvari Kamarát összevonva létrehozta a *Directorium in publicis et cameralibus* elnevezésű központi kormányszervet, amely az örökös tartományok belügyeinek és pénzügyeinek intézését végezte. Az igazságszolgáltatási funkciók kiváltak, és a Legfelsőbb Bírósági Hivatal felállításával önálló kormányszervben tömörültek. A közigazgatás és az igazságszolgáltatás ezáltal elvált egymástól. Ez a hivatal is 1848-ig működött, ekkor alakították át igazságügyminisztériummá.

A Haugwitz-féle reformok nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. A hétéves háború felszínre hozta a hiányosságokat, a Habsburg Monarchia igazgatásának hatékonysága ismét csak jóval elmaradt a Porosz Királyság mögött, ezért újból átszervezésbe kezdtek. Mária Terézia 1760 végén rendelte el az új szervezet kialakítását, de a változások többsége 1761-ben lépett csak életbe. A *Directorium*ot feloszlatták, az Udvari Kamarát ismét önállósították, a közigazgatási funkciókat pedig a megszervezett Osztrák–cseh Udvari Kancellária vette át. Az igazságügyi feladatokra továbbra is megtartották a Legfelsőbb Bírósági Hivatalt. Az addigi különböző konferenciák és tanácsok helyett Mária Terézia létrehozta az Államtanácsot, amely pusztán tanácsadó szerv volt ugyan, de helyet adott az államügyek egész spektrumának. A három miniszteri és három tanácsosi

rangú tanácsos a Habsburg Monarchia hat legfontosabb irányító személyisége lett. Fontos megjegyezni, hogy az Államtanács a birodalom egészének ügyeiben állást foglalt, tehát formailag nem sértette az egyes birodalomrészek önállóságát, viszont a Monarchia erőfeszítéseinek összehangolásában fontos szerepet játszott. Mária Terézia uralkodásának második felében, a hétéves háború végétől, de különösen férje halálától kezdve egyre inkább a hatalomgyakorlás abszolutista módszerei felé hajlott. Ez nem jelentett nyílt szakítást a rendekkel, de a magyar országgyűlés összehívásának mellőzése 1765-től és a rendeleti úton történő kormányzás előtérbe kerülése jól mutatja a hangsúly eltolódását.

II. József kormányzata alapjává az uralkodói akaratot tette, ezzel tehát a rendeket háttérbe szorította. Az országgyűléseket, rendi gyűléseket ő sem hívta össze, ezek helyett rendeletekkel kormányzott. A kormányzat szerkezetét érintő változások legfontosabb eleme az 1782-es rendelet volt, amellyel összevonta az Osztrák–cseh Udvari Kancelláriát és az Udvari Kamarát Egyesült Udvari Hivatal néven a közigazgatás és a pénzügyek intézésére. Az Államkancelláriát, a Legfelsőbb Bírósági Hivatalt és az Államtanácsot meghagyta, legfeljebb a hatáskörökben eszközölt némi változást. A rendőrség megszervezésére is sor került, elsőként Bécsben 1782-ben, utána a nagyobb várososokban, majd 1789-től ezeket egységes szervezetbe fogták össze, de még nem udvari kormányszerv kereteiben. A magyar Szent Korona országainak kormányzatát illetően II. József rendeletére 1782-ben az Erdélyi Udvari Kancellária betagozódott a Magyar Királyi Kancelláriába, valamint a Magyar Királyi Kamara és a Helytartótanács egyesítésével létrejött a Legfőbb Országos Kormányszék.

II. Lipót rövid uralkodása alatt is lényeges intézkedések történtek a kormányzatot illetően. Az Egyesült Udvari Hivatalt ismét szétválasztotta, létrehozva a Cseh–osztrák Udvari Kancelláriát és az Udvari Kamarát. A magyar birodalomrészt illetően az uralkodó megszüntette a Magyar és az Erdélyi Kancellária összevonását, valamint ismét különválasztotta a Helytartótanácsot és a Kamarát. Ugyanakkor létrehozta az Illír Udvari Kancelláriát a délszláv területek kormányszékeként.

A francia háborúk kezdetén a Habsburg Monarchia élén az apja, II. Lipót 1792. március 1-jei halálával trónra lépett I. Ferenc állt. Legmagasabb címe a Német-római Birodalom választott császára volt, ezt követte a magyar apostoli királyi, a cseh és a horvát királyi cím, majd sorban a többi uralkodása alatt álló terület címei. Ferenc szinte első intézkedésével, már 1792. március 3-án egykori nevelőjét, Franz von Colloredo-Wallsee grófot nevezte ki kabinetminiszternek.

A kabinet már Mária Terézia alatt létezett, és az uralkodó személyes ügyeit intéző irodaként működött, Ferenc azonban kormányszervvé emelte, és uralkodásának első szakaszában a legfontosabb tanácsadóként működtette és minden fontosabb döntésbe bevonta. Az uralkodó mellett legfontosabb tanácsadó szervként az Államtanács állt, de ez a szerv a lassú és körülményes ügyintézési módja miatt sok kritikát kapott, működésével Ferenc sem volt megelégedve.

Ferenc császár a Cseh–osztrák Udvari Kancelláriát és az Udvari Kamarát ismét összevonta, új neve „a magyar, erdélyi és német örökös tartományi pénzügyek és az utóbbiak belügyeit intéző Direktórium" lett, amely a pénzügyek birodalmi szintű intézője, valamint az osztrák, cseh–morva és galíciai területek közigazgatásának működtetője volt. Az intézmény tehát kétszintű feladatot látott el, ami folyamatosan felszínen tartotta a hatáskörök problémáját. Különösen a magyar birodalomrész őrizte különállását, ezért a Magyar Királyi Kamarát hivatalosan nem rendelték alá.

A pénzügyek mellett a hadügynek és a külügynek volt összbirodalmi szintű udvari hivatala, az előbbi az Udvari Haditanács, az utóbbi az Államkancellária. Az Udvari Haditanács alárendeltségében egy sajátos katonai közigazgatási szervezet állt, amelynek területi szintjén a főhadparancsnokságok léteztek az egyes birodalomrészek szerint kialakítva. Az Államkancellária az egész kormányzati rendszer egyetlen, a közvetlen személyi felelősség elvén nyugvó szerve volt, mivel a többi a kollegiális, tanácsi döntési elvet követte. Az államkancellár a külügyek legfőbb irányítójának számított, de ez inkább csak a testületek működtetésében merült ki, mert a külügyi döntésekbe sokak kaptak beleszólást, a végső döntéshez pedig az uralkodó jóváhagyása kellett. Ferenc 1793-ban birodalmi szintű vezető szervet hozott létre a rendőrségnek, amely a Rendőri Udvari Hivatal nevet kapta.

Az egyes birodalomrészek közigazgatásának központi intézésére udvari kancelláriákat tartottak fent. Ezek legfontosabb feladata a birodalomrészt illetően a kapcsolattartás volt az uralkodó és a területi kormányzat (Magyarországon a Helytartótanács) között, de javaslatokat is fogalmaztak meg, részt vettek a rendeletek kidolgozásában és az ország- és rendi gyűlések törvényhozó munkájában is. Az ausztriai, cseh–morva és galíciai területeket illetően ezt a feladatot a Direktórium látta el, emellett létezett még Magyar, Itáliai és Németalföldi Udvari Kancellária. A Német-római Birodalom ügyeit a Birodalmi Udvari Kancellária végezte, amelynek élén hagyományosan a mainzi érsek állt, távollétében az ügyeket az alkancellár vitte, továbbá létezett még a Birodalmi Udvari Tanács a Német-római Birodalom ügyeinek vitelére.

Az egyes birodalomrészek igazságszolgáltatása azok saját törvényei alapján történt. Az ausztriai és a cseh–morva rész számára Bécsben a Legfelsőbb Bírósági Hivatal létezett, a magyar területen a Királyi és a Hétszemélyes Táblát magában foglaló Magyar Királyi Kúria működött legfőbb bíróságként.

A birodalom egyes területein az összbirodalmi szempontból középszintűnek tekinthető kormányhivatalok, a kormányzóságok (Magyarországon a Helytartótanács) álltak, amelyek székhelyüket a birodalomrész székhelyén, tehát Budán, Prágában, Brünnben, Milánóban, Brüsszelben, Lembergben és Nagyszebenben tartották. Habár az udvari kancelláriák közvetlenül is érintkeztek a kerületekkel és a törvényhatóságokkal, az ügyek legnagyobb részét ezek bonyolították.

A birodalom fentiekben vázlatosan bemutatott kormányzati szerkezete rendkívül nehézkesen és bonyolultan működött. A hatáskörök világos és egyértelmű elhatárolása nélkül gyakran jelentős fennakadásokat tapasztalhatott az uralkodó. A kollegiális ügyintézés is lassította a döntések végrehajtását. Az Államtanács esetében egy-egy ügy sorra járta a tanácsosokat a legrangosabbtól kezdve, mindenhol napokig időzve. Mire minden tanácsos megírta saját véleményét az ügyről, az gyakran már aktualitását is vesztette. A terjedelmes véleményeket pedig még összegezni kellett, ami további időveszteséget jelentett. Az ügyintézést tovább nehezítette, hogy a hagyományoknak megfelelően Ferenc is szinte minden ügyben magának tartotta fenn a döntést. Az uralkodó rendkívül nagy munkát végzett, naponta ügyek tucatjai mentek át a kezén. A hatékonyságot azonban nagyban csökkentette, hogy a kormányszervek munkájába beépült az uralkodói döntéshozatal, ezért az ügyintézők saját hatáskörben nem intéztek semmit, mindent az uralkodótól vártak, ezáltal a felelősség alól is kibújtak.

Ferenc nem ismerte fel, hogy birodalma kormányzásának alacsony hatékonysága korántsem csak az udvari kormányszervek szervezeti felépítéséből adódott, hanem általában az ügyintézési kultúrából. Az egyes hatásköröket gyakran csoportosították át egyik hivatalból a másikba, átszervezéseket hajtottak végre, instrukciókat adtak ki, de egyik ilyen átszervezés sem érte el a szükséges eredményt és nem teljesítette be a várakozásokat. Természetesen szükség lett volna az egyes szervek intézkedési területeinek pontos meghatározására, ezek elhatárolására, de talán ennél még fontosabb lett volna, hogy a kormányszervek be is tartsák az előírásban foglaltakat. Az osztrák *Schreiberei,* az aktatologatás, a végtelenbe nyúló ügyintézések, hosszú tervezetek, javaslatok, a kormányszervek közötti torzsalkodások, sértődések, az ügyek elfektetése, *ad acta* tétele mindennaposnak számított, ezen a gyakorlaton Ferenc nem változtatott, holott ez lett volna a siker nyitja.

A kormányzati rendszer első javítására irányuló intézkedések az Államtanács ügyintézésének felgyorsítását és hatékonyságának növelését célozták. A szervezet élére 1796-ban Leopold Kolowrat-Krakowsky gróf került, aki addig a Direktórium élén állt. A veterán politikus azonban nem ért el eredményt, ami nem meglepő, hiszen személyében a régi típusú ügyintézést testesítette meg.

Jelentősebb átszervezésre a következő évben, 1797-ben, az első koalíciós háború végével került sor. A Direktóriumot feloszlatták, különválasztották a Cseh–osztrák Udvari Kancelláriát és az Udvari Kamarát. Érdekes módon azonban a pénzügyek egy részének intézését a kancellárián hagyták. A szervezetről leválasztották a galíciai ügyeket, önállósult a Galíciai Udvari Kancellária, amelyet 1774-es felállítását követően 1776-ban olvasztottak az Osztrák–cseh Udvari Kancelláriába, majd azzal együtt szerveztek át több alkalommal. A Galíciai Udvari Kancelláriát végül 1802-ben ismét beolvasztották a Cseh–osztrák Udvari Kancelláriába, amelynek hivatalos elnevezése Egyesült Cseh–osztrák és galíciai Udvari Kancellária lett.

A második koalíciós háború időszaka a Habsburg Monarchia számára kihagyott lehetőségként elveszett. Bonaparte tábornok egyiptomi távolléte idején gyengébb hadvezérek irányították a francia hadsereget, amit a háború első évében ki is használtak a szövetségesek. A végső kudarc azonban nemcsak a korzikai tábornok visszatérésének volt betudható, hanem más fontos tényezők is szerepet játszottak. Az uralkodó és Colloredo köre a kudarcot elsősorban a kormányszervek együttműködése hiányának tulajdonította. Az egyes vezetők anélkül működtek, hogy más területekről mélyebb ismereteik lettek volna, márpedig katonai döntéseket pénzügyi vagy éppen gazdasági, termést illető ismeretek nélkül nem lehetett meghozni. A kudarc másik összetevőjeként néhány felső vezető tevékenységét, elsősorban Thugut államkancellárt hibáztatták. Ezeken túl azt is érdemes számba venni, hogy az Udvari Haditanács élére Nostitz-Rieneck halálát követően csak ideiglenes jelleggel nevezték ki Tige tábornokot, így a hadügyek valódi vezető nélkül maradtak, a döntéseket közvetlenül az uralkodó hozta, akinek viszont nem volt katonai tehetsége, de még tapasztalata sem.

A problémák megoldásaként Ferenc a hadügy élére tehetséges öccsét, Károly főherceget állította, bevonva ezzel a kormányzásba. Károly főherceg befolyása azonban nem csupán a katonai területen érvényesült: tekintélyes és a közbizalmat élvező vezető volt, és ezt Ferenc sem hagyhatta figyelmen kívül, különösen a vészterhes időszakokban. Egyfajta ciklikusság figyelhető meg: a nehezebb periódusokban Ferenc szorosan bevonta a kormányzásba a főherceget, de amint úgy érezte, hogy helyreálltak a dolgok, Károly befolyása csökkent. A lunéville-i

békét követően a hadsereg állapotának javításához szükség volt Károlyra, de a birodalom irányításában is előremutató változások következtek.

Az irányítás megkönnyítésének és az egyes területek összehangolásának céljával létrehozták a Konferenciaminisztériumot, amely három részleget foglalt magában. A hadügyek élén a Hadi és Tengerészeti Részleg, röviden a Hadügyminisztérium állt Károly főherceg vezetésével, aki egyben az Udvari Haditanácsot is vezette. A Belügyi és a Külügyi Ügyosztály élén álló vezetők – Leopold Kolowrat-Krakowsky és Ludwig Cobenzl – viszont csak a miniszteri pozíciót töltötték be, a tényleges irányítást végző szervek, az Államkancellária, a Cseh–osztrák és a Galíciai Udvari Kancellária, valamint az Udvari Kamara élén más tisztviselők álltak. A Konferenciaminisztérium a modern miniszter-tanács előképe lehetett volna, ha abban valóban egyesülnek a kormányzat egyes területeinek vezetői, ebben a formájában azonban egyáltalán nem növelte a hatékonyságot még egy, pontatlanul körülírt jogosultságú kormányszerv. A Konferenciaminisztérium felállításával párhuzamosan az Államtanácsot megszüntették. Az új irányítási rendszer problémájára jól mutat rá az a tény, hogy az ügyintézési lassúsága miatt sokat kritizált Államtanács vezetője és személyzete szolgált az új Konferenciaminisztérium alapjául. Nem véletlen, hogy hamarosan ugyanazokkal a problémákkal szembesült a kormányzat.

A harmadik koalíciós háború kudarca végül meghozta Colloredo gróf és vele együtt a Kabinetminisztérium bukását is. 1805. november 15-én Ferenc császár nyugalmazta egykori nevelőjét, ezzel párhuzamosan a kabinet újból egy segédhivatallá vált, politikai szerepe megszűnt.

Az 1809-es háború kudarca ismét változást hozott a központi kormányzat szerkezetében. Ahelyett, hogy a kormányzati területek vezetőit összefogó valódi központi kormányzati tényezővé emelték volna a Konferenciaminisztériumot, visszaállt a korábbi állapot, ismét tanácsi formává alakították át és a belügyek irányításának feladatát bízták rá Állam- és Konferenciatanács név alatt, élén 1813-tól egy miniszterrel. Emellett azonban megmaradt egy kis hadügyi szekció is Hadügyminisztérium név alatt, de Károly főherceg 1809-es bukásával jelentőségét vesztette, és 1814-ben be is szüntette működését. A birodalom legfelsőbb irányítási szerve a tanácsi formában működő Állam- és Konferenciaminisztérium lett, amelynek tagjait az uralkodó nevezte ki. Érdekes módon a tanács tagjai közé katona, illetve a birodalom hadügyének képviselője nem került be.

A francia háborúk időszakának végére kialakult rendszer három nagy csoportba – belügy, pénzügy, külügy, hadügy – fogta össze a kormányzati tevékenységet.

Az Állam- és Konferenciatanács, az Udvari Kamara, az Államminisztérium és az Udvari Haditanács hallgatólagosan és elvileg az egész birodalom területére vonatkoztatva működött, és az udvari hivatalok, valamint a területi igazgatási rendszer felett foglalt helyet. Az udvari hivatalok sorában találjuk a Cseh–osztrák és galíciai Udvari Kancelláriát, a Magyar Udvari Kancelláriát, az Erdélyi Udvari Kancelláriát, a Legfelsőbb Bírósági Hivatalt és a Rendőrségi és Cenzúrahivatalt. Az egyedi hivatalok fölött állt az Állam- és Konferenciaminisztérium, amely elvileg a legfontosabb döntések előkészítésének tanácsi fóruma volt.

A birodalom kormányzata a francia háborúk 23 éve alatt több átszervezést élt meg, ezt joggal nevezhetjük tehát az útkeresés időszakának. Az még a birodalom vezetői számára is nyilvánvaló volt, hogy a kormányzat hatékonysága komoly javításra szorul, de a változások a lényegi kérdések félretételével nagyrészt formai jelleget öltöttek. Az egyedüli előremutató kezdeményezést, a Konferenciaminisztériumot fejlesztés helyett elsorvasztották, a személyi felelősség és a tevékenységek összehangolása helyett visszatértek a régimódi és a bajok legtöbbjét okozó kollektív, tanácsi ügyintézéshez.

A Habsburg Monarchia kormányzata szerkezetét tekintve sem volt alkalmas hatékony működésre, de vezetőinek kvalitása sem segített az erőforrások kihasználásában és növelésében.

A BIRODALOM VEZETŐI

A francia háborúk időszakát tekintve lényegében senkit sem őrzött meg a történeti emlékezet a Habsburg Monarchia vezető személyiségei közül. Legfeljebb Károly főherceg és Schwarzenberg herceg nevét ismerik szélesebb körökben, de őket sem állami vezetői szerepük miatt, hanem katonai tevékenységük okán. Éppen ezért fontos számba venni a Habsburg Monarchia közigazgatását, pénzügyeit és külpolitikáját irányító legfontosabb vezetőket.

A Habsburg Monarchia ügyeinek legfőbb irányítója maga az uralkodó, I. Ferenc volt. I. Lipót legidősebb fia 1768-ban született Firenzében, és apja udvarában nevelkedett. Miután II. Józsefnek nem született fia, apja után ő számított a trón későbbi várományosának, ezért II. József 1784-ben Bécsbe rendelte, és személyesen felügyelte nevelését. Az ifjú főhercegről II. József nem volt túlságosan jó véleménnyel, közepes képességűnek, érzelemszegénynek és érdektelennek írta le. A nevelésre azonban nem lehetett panasz, Ferenc megkapta mindazt, amire

később szüksége lehetett az uralkodása során. Apja, I. Lipót váratlan halálát követően fiatalon, mindössze 24 évesen, 1792. március 1-jén került a trónra. Ferenc nem volt tehetségtelen uralkodó, de személyiségének egyéb jellegzetességei megakadályozták abban, hogy hosszú uralkodása alatt birodalma jelentősebb fejlődésen menjen keresztül. Nagyon sokat dolgozott, komolyan vette az uralkodást, de a döntések meghozatalára jelentősebb ügyekben a bizonytalanság, gyakran a homályos megfogalmazás volt jellemző. Ferenc személyiségét legjobban talán a gyanakvó jelzővel lehet leírni. Tehetséges testvéreit a körülmények kényszerítő erejének hatására olykor bevonta ugyan a kormányzásba, de nekik egy rövid időszakot leszámítva nem volt jelentős befolyásuk. Előbb-utóbb mindegyik testvérében elvesztette a bizalmát.

A legnagyobb probléma talán Ferenc emberismeretével volt. Rendkívül rosszul választotta meg bizalmasait, akik szinte kivétel nélkül tehetségtelen emberek voltak: különösen uralkodása első 13 évében, talán a legnehezebb időszakban állt alkalmatlan ember, Colloredo kabinetminiszter az oldalán. Ferencre és uralkodására talán a középszer a legmegfelelőbb jelző. A tehetséges emberekre alapvetően gyanakodott, ezért kerülhettek a fontos pozíciókba a szerényebb képességű vezetők. Ferenc eredendően nem volt a változások, újítások ellensége, de a francia forradalom eszméitől és szellemiségétől irtózott, amelyben – joggal – hatalmának veszélyeztetőjét látta. Éppen ezért szinte minden előremutató kezdeményezés élét elvette, ha egyáltalán valamilyen formában megmaradhatott. A jakobinus szervezkedés az uralkodása elején, majd kedvelt öccse, Sándor Lipót elvesztése is mély hatást gyakorolt rá. Idővel Ferencet gyanakvó természete minden változás ellen fordította, csak a legégetőbb szükség esetén tett kivételt.

A francia háborúk eseményeit talán leginkább Ferenc makacssága befolyásolta: legkitartóbban és legkövetkezetesebben a forradalmi eszmék elleni harchoz ragaszkodott. Ezért lett birodalma a francia forradalmi állam, majd pedig Napóleon császárságának legkitartóbb ellensége. De az újabb és újabb háborúk minden esetben felkészületlenül érték és kimerítették a birodalmat. Kétségtelen, hogy gazdasági téren a háborús konjunktúrának voltak pozitív hatásai, ezek azonban messze nem kompenzálták a veszteségeket. A korszak végén a devalváció hosszú és mély depresszív időszakot hozott magával, ami valójában megfelelt Ferenc császár személyiségének, hiszen addig sem veszélyeztette a hatalmát semmi.

Ferenc császár pozitív jellemvonásai közé tartozott a családszeretet: a lehető legtöbb időt töltötte felesége és gyerekei körében. Négy felesége közül másodiktól,

Mária Teréziától született hét gyermeke érte meg a felnőttkort. Sajnos azonban Mária Terézia anyja, Mária Karolina főhercegnő Lipót császár húga, így Ferenc unokatestvére volt, gyerekeik többsége ennek kárvallottja lett.

Az ifjú Ferenc császár trónra lépésének másnapján nevezte ki gróf Franz de Paula Karl von Colloredo-Waldseet (1736–1806) kabinetminiszterré. A friauli arisztokrata család sarja fiatalabb korában az alsó-ausztriai kormányzótanács tagja volt, majd 1772-ben Lipót hívására Firenzébe költözött, és a nagyherceg fiának, Ferencnek a nevelője, majd bizalmasa lett. Ferenc trónra lépésével a semmiféle számottevő kormányzati vagy egyáltalán gyakorlati tapasztalattal sem rendelkező Colloredo egy csapásra a birodalom egyik legfontosabb személyiségévé lépett elő. Ferenc császár legbelsőbb bizalmasaként, az udvar legbefolyásosabb embereként bukásáig, az ulmi katasztrófát követő időszakig befolyása töretlenül megmaradt. Hatásköre minden kérdésre kiterjedt, amelyben az uralkodónak döntenie kellett, mert minden irat az ő minisztériumán keresztül jutott Ferenc elé, Colloredo tehát mindenről értesült. Hivatalosan tanácsadói szerepe a lunéville-i békét követő hónapokban a Thugut bukása után válságba került Államkancellária időleges kabinetminiszternek való alárendelésével a külügyekre is kiterjedt.

Colloredo minden biográfiája szerint meglehetősen gyenge képességű, lassú, bizalmatlan figura volt, aki jól érezte magát az udvari környezetben, és hatalmát kihasználva befolyásolta Ferencet, tüzelte a forradalmi eszmék és mindenféle változás ellen. Igyekezett az egész udvart hatalma alatt tartani, a kinevezéseket a saját preferenciáinak megfelelően udvari „pártjának" erősítésére használni. Colloredo látványosan rossz döntések meghozatalára biztatta Ferencet: egyebek mellett ő volt a harmadik koalíciós háború megindításának egyik fő szószólója, s Mack kinevezésének hátterében is az ő befolyása állt, ezért ellenségeinek száma egyre növekedett, lemondását is benyújtotta Ferencnek. Az elbocsátásáról szóló 1805. november 15-i levelében Ferenc erre a nyomásra hivatkozott, és sajnálta, hogy nem folytathatták együtt a munkát. Colloredo nem sokkal élte túl Austerlitzet, 1806. március 10-én halt meg Bécsben.

A Habsburg Monarchia belügyeinek legfontosabb vezetője a korszakban gróf Leopold Kolowrat-Krakowsky (1727–1809) volt. A birodalom egyik fontos, vezető családjából származó Leopold fiatal korától állami tisztségeket töltött be bírósági és közigazgatási hivatalokban Csehországban, majd 1769-ben került Bécsbe az Osztrák–cseh Udvari Kancellária alkancellárjaként, 1771-ben pedig már az Udvari Kamara elnöki székébe került. Az 1770-es években Mária Terézia bizalmasaként több pénzügyi és kereskedelmi intézkedésre tett javaslatot és hajtotta

végre az ebből származó uralkodói döntéseket. Ebben az időben tehetséges pénzügyi szakembernek számított. II. József 1782-ben őt nevezte ki az Egyesült Udvari Hivatal élére. II. Lipót idején a szétvált hivatalból a kancelláriák vezetését vette át, majd 1792-ben az ő vezetésével vonta össze Ferenc ismét a kancelláriát és a kamarát, tehát a Direktórium élére került. Ferenc császár az Államtanács 1796-os átszervezését és vezetését is rá bízta. A Konferenciaminisztérium 1802-es felállításával Kollowrat az Államtanácsból létrehozott Belügyi Ügyosztály vezetését vette át, amelyet egészen 1808. június 7-i nyugdíjazásáig irányított. Kollowrat tehetséges államférfinek számított, de a francia háborúk időszakában már a múlt embere volt. Több alkalommal kapott az ügyvitel egyszerűsítésére és a hatékonyság növelésére irányuló utasítást, de nem járt sikerrel. A francia háborúk kezdetén már 65 éves volt, s egyre kevesebb nyitottságot mutatott az új módszerek iránt. Ferenc mégis bízott benne, és egészen 81 éves koráig a belügyek legfőbb irányítója pozíciójában tartotta.

Kolowratot a Direktórium élén gróf Prokop Lazansky (1741–1804) követte, aki a bécsi Teréziánumban és a Savoyai Intézetben tanult, majd a szokásos hivatali karriert elkezdve bírósági és közigazgatási pozíciókat töltött be. 1783-tól, a csehországi kormányzó helyetteseként fontos szerepet játszott II. József csehországi reformjaiban, majd 1792-től csehországi kormányzóként tevékenykedett. Ferenc császár 1794-ben Bécsbe hívta, és a birodalmi könyvvitel vezetését bízta rá, majd 1796-ban a Direktórium vezetésével bízta meg. Ennek szétválását követően a Cseh–osztrák Udvari Kancellária élére került, majd rövid ideig, 1801-ben az Udvari Kamara is az alárendeltségébe tartozott. Az 1802-es átszervezést követően azonban már a parkolópályának számító Legfelsőbb Bírósági Hivatal élére került, ahol haláláig tevékenykedett.

A Direktórium 1797-es feloszlatásakor az uralkodó az önállósult Udvari Kamara élére gróf Franz Sauraut (1760–1832) nevezte ki, aki korábban hivatalnokként számos területen szolgált, többek között 1793-tól a Rendőri Udvari Hivatal vezetőjének helyetteseként, 1795-től az alsó-ausztriai kormányzat élén. Aktív és tevékeny vezetőként 1797 elején a támadó franciák elleni önkéntes csapatokat szervezte, és ő bízta meg Haydnt a későbbi császári himnusz megkomponálásával. Az Udvari Kamara élén azonban kudarcot vallott, nem sikerült a pénzügyek rendbetétele, ezért 1802-ben Szentpétervárra küldték követnek. A következő évben visszatért Bécsbe, később kormányzói tisztségeket töltött be, 1817-től 1830-ig pedig az Állam- és Konferenciatanács tagja volt, majd firenzei követként szolgált haláláig.

A francia háborúk kitörésekor a birodalom külügyeinek élén Wenzel Anton von Kaunitz-Rietberg herceg állt. A nagy formátumú államférfi Mária Terézia uralkodása második felének és II. József uralkodásának meghatározó jelentőségű személyisége volt, de befolyása II. József halálát követően gyors hanyatlásnak indult. A döntésekből egyre inkább kihagyták, amit nehezen viselt, ezért 1792. szeptember 19-én lemondott hivataláról.

Kaunitz utóda gróf Philipp von Cobenzl (1741–1810) lett, aki egy karintiai arisztokrata családból származott. A németalföldi kamaránál és az Államtanács mellett eltöltött időszakban pénzügyi és államigazgatási ismereteket szerzett, mérsékelt tehetsége ellenére II. József némileg váratlanul őt választotta ki 1779-ben a tescheni béketárgyalások vezetőjének. A sikeres békekötést követően Kaunitz alkancellárként maga mellé vette az Államkancelláriára, így Kaunitz lemondásakor magától értetődő módon ő lett az utóda. A hozzá fűzött reményeket nem váltotta be, mert a második lengyel felosztásból a Habsburg Monarchiát kihagyták, ami miatt 1793 tavaszán leváltották. Bukása ellenére megkapta az Itáliai Kancellária vezetését, de az udvarban maradt, utóda, Thugut gróf ellenfeleként vett részt a politikában, majd bukását követően unokatestvére, Ludwig révén 1801 őszén párizsi nagykövet lett. Az új posztján nem teljesített jól, nem értette meg magát Franciaország új vezetőivel, Napóleonnal és Talleyrand-nal, de végül csak a harmadik koalíciós háború kitörésekor hívták vissza – unokatestvérével együtt megbukott, több megbízatást nem kapott.

Cobenzlt a korszak egyik legellentmondásosabb személyisége követte az államkancellári poszton: báró Franz von Thugut (1736–1818). A csehországi hivatalnokcsaládból származó Thugut a bécsi Keleti Akadémián tanult, majd az Államkancelláriánál kapott hivatalt, több évet töltött Isztambulban, ahol tolmácsként és diplomataként is szolgált; Kaunitz tanítványának számított. 1791-ben titkos küldetéssel Párizsba utazott, így jelen volt az 1792-es eseményeknél, majd Brüsszelbe menekült. Őt magát is meglepte, hogy Cobenzl utódaként a külügy élére választotta ki Ferenc császár, de új hivatalát nagy energiával látta el. A francia forradalom kérlelhetetlen ellenségeként és a Habsburg Monarchia nagyhatalmi státuszának szószólójaként kulcsszerepe volt a második koalíciós háború kibontakozásában. Az udvarban sok ellensége volt, ennek ellenére Ferenc kitartott Thugut mellett. Bár rövid időre, saját kérésére, 1798 tavaszán Ferenc felmentette a külügyek intézése alól, a befolyása helyreállt. A háború alakulása miatt 1800 októberében lemondott, de végső bukását a hohenlindeni csatavesztés hozta el; még a békekötés előtt leváltották hivatalából. Ezt követően már nem

kapott pozíciót, csak alkalmi megbízásokat. Jó kapcsolatot ápolt Colloredo kabinetminiszterrel, így befolyása még egy rövid ideig megmaradt.

Thugut államkancellár bukásával a külpolitika irányítása Colloredo kabinetminiszter hatáskörébe került, de az ügyek vezetését rövid időre gróf Ferdinand von Trauttmansdorff (1749–1827) vette át. A régi stájer családból származó politikus pályája nagyobb részét a külpolitikában és a diplomáciában töltötte el különböző pozíciókban; 1787-ben került a németalföldi kormányzói székbe, ahonnan a felkelés idején menekülnie kellett. A Németalföldi Udvari Kancellária élére került, és az udvarban a Thugut konfrontatív politikájával szemben álló körhöz tartozott. A külügyek élén csak rövid ideig maradt, de befolyása megmaradt, az uralkodó megbízott benne. Az ő javaslatára nevezte ki Ferenc Stadion grófot a külügyek élére, 1807-től haláláig pedig az uralkodó főudvarmestere lett.

A Kaunitz-éra egyik legtehetségesebbnek tartott diplomatája, gróf Ludwig von Cobenzl (1753–1809) már rendkívül fiatalon, 1774-ben berlini követ lett, 1779-ben pedig a legfontosabb diplomáciai posztot, a szentpétervári követséget kapta meg. Kulcsszerepet játszott Lengyelország harmadik felosztásában, nagy területeket tudott megszerezni a Habsburg Monarchia számára, ezért nagy megbecsülés övezte az udvarban. Az első koalíciós háború végén Ferenc császár rá bízta a béketárgyalásokat, amelyeket az uralkodó megelégedésére vezetett. Ezt követően a külpolitika irányítása részben az ő kezébe került, többször helyettesítette Thugutot, és jó kapcsolatait kihasználva elérte Oroszország csatlakozását a franciaellenes háborúhoz. Thugut bukását követően rövid ideig Trauttmansdorff-fal együtt, majd egyedül vezette a külügyeket. Sikerült elérnie az Osztrák Császárság francia elismerését, ami kétségtelen sikernek számított, de politikája a harmadik koalíciós háborúhoz vezetett. A katasztrofális katonai eredmények következtében a pozsonyi béke megkötése előtti napon, 1805. december 25-én elbocsátották.

A harmadik koalíciós háborút követően a külügyek vezetése gróf Philipp von Stadion (1763–1824) kezébe került. Családja a Rajna vidékéről származott, jellegzetes birodalmi arisztokrataként vállalt szolgálatot az uralkodói udvarokban. Philipp a göttingai egyetemen tanult, majd európai körúton vett részt, végül császári szolgálatban állt. Stockholmi (1787–1790), majd londoni (1790–1793) követként teljesített szolgálatot, 1793-ban azonban a lengyelországi események és az ismét felmerülő Németalföld–Bajorország csere miatt lemondott posztjáról és visszavonult. 1801-ben ismét szolgálatba lépett berlini, majd 1803-tól szentpétervári követként. A pozsonyi békét követően Ferenc császár őt választotta

ki a külügyek élére. Habár Stadion élesen franciaellenesnek számított, fontos szerepe volt az 1805-ös orosz szövetség megkötésében is, 1806-tól a birodalom belső helyzete miatt rövid időre a békesség híve lett, de a spanyolországi események miatt mégis a háborús párt egyik vezetője lett. Az 1809-es vereség következtében leváltották, de továbbra is a politika élvonalában maradt, 1814 és 1816 között az Udvari Kamara elnökeként a pénzügyeket vezette, nevéhez fűződik az Osztrák Nemzeti Bank 1816-os megalapítása. Ezt követően haláláig az Államtanácsban működött miniszteri rangban.

A Kaunitz örökségéhez valóban méltó külügyi vezetőt Ferenc császár Klemens Lothar von Metternich-Winneburg (1773–1859) hercegben találta meg. A rajnai birodalmi arisztokrata család sarjának apja a trieri érsek szolgálatából állt a császár diplomatái közé. Klemens a strassburgi és a mainzi egyetemen államtudományt tanult. Első jelentősebb szereplésére Ferenc császár frankfurti koronázásán került sor 1792-ben. Ezután a Németalföldi Udvari Kancelláriában viselt hivatalt, 1795-ben elvette Kaunitz unokahúgát feleségül, 1797 végétől pedig részt vett a rastatti kongresszuson. 1801-től szászországi követ lett, 1803-ban Stadiont váltotta a berlini követségben. Napóleon kérésére 1806-ban párizsi követté nevezték ki. Az ötödik koalíciós háború folyamán 1809 júliusának elején cserélték ki francia diplomatákkal, a tatai és a budai udvarban gyorsan nagy befolyásra tett szert, 1809. október 8-án Ferenc kinevezte az Államkancellária élére. Rajnai származásából kifolyólag franciaellenes politikát képviselt, de ezt a valós helyzetből adódóan évekig nem szorgalmazta. Jó kapcsolatot alakított ki Napóleonnal, ami a Habsburg Monarchia előnyére vált, hiszen Napóleon csak mérsékelt részvételt követelt az oroszországi hadjáratban. A franciák oroszországi kudarcát követően a fegyveres semlegességet választotta, de titokban tárgyalt a szövetségesekkel, hogy birodalmát a mérleg nyelveként használhassa, így az visszakaphassa a nagyhatalmi státuszát. Terve nagyszerűen sikerült, a Habsburg Monarchia megkapta az egyesült seregek főparancsnoki posztját és azt a hatalmas elismerést, hogy a háborúkat követően Bécsben rendezték meg az Európa jövőjéről és az érdekellentétek tisztázásáról szóló kongresszust. Metternich a következő évtizedekben 1848-as bukásáig a Habsburg Monarchia legfontosabb politikusa maradt, bár befolyása korántsem terjedt ki mindenre, elsősorban a külpolitikát tartotta kézben, a belpolitikába csak korlátozott beleszólása volt, mégis a rendszer jelképeként az ő eltávolítása volt a bécsi forradalom leglátványosabb eredménye. Londonba emigrált, de 1851 őszén visszatért Bécsbe.

A Habsburg Monarchia pénzügyei élére gróf Saurau 1802-es menesztését követően gróf Zichy Károly (1753–1826) került. A bécsi Teréziánumban tanult, majd hivatalnoki pályára lépett, szolgált udvari és magyar hivatalokban is, ezek közül kiemelkedett országbírósága 1788 és 1795 között. A birodalom pénzügyeinek élére kerülve Zichy az uralkodó megelégedésére működött, a lehetőségekhez képest a második és a harmadik koalíciós háborút követően is rendbe tette az államháztartást. Az udvarban nagy befolyással és tekintéllyel bírt, 1808-ban a Kamara éléről az Államtanácsba került át Államminiszteri rangban. 1809-ben rövid időre hadügyminiszteri megbízatást kapott. Haláláig a Habsburg Monarchia egyik meghatározó vezetője és aktív politikusa maradt.

Kolowrat nyugdíjazását követően a belügyek élére gróf Karl von Zinzendorf (1739–1813) került. Szászországi családból származott, a jénai egyetemen jogot tanult, majd a szász választófejedelem szolgálatába állt, de 1760-ban Bécsbe költözött, ahol a pénzügy és a kereskedelem területén kapott hivatalt. II. József gazdaságpolitikájának híveként a szabad kereskedelmet támogatta a merkantilizmussal szemben. A császár 1782-ben az új Udvari Számvevő Hivatal élére állította, amelynek az 1792-es feloszlatását követően az Államtanácsban és a számvitel területén kapott állást, emellett gyakorlati feladatokat is ellátott. 1802-ben Ferenc a Konferenciaminisztériumba hívta, amelynek vezetését Kolowrat nyugdíjazását követően át is vette. Hivatalát 1809 végéig, annak átszervezéséig vezette, majd az Államtanácsban államminiszteri rangban dolgozott haláláig.

A francia háborúk utolsó éveiben gróf Joseph von Wallis (1767–1818) játszotta a főszerepet a pénzügyek kormányzásában. Családja ír származású volt, a Német-római Birodalomban és a Habsburg Monarchiában is fontos szerepet játszott, apja jogi hivatalokat viselt. Joseph fiatalon, 1788-ban hivatalnokpályára lépett; 1798-ban már az Egyesült Kancellária tanácsosa és Csehország referense lett. 1805-ben Morvaország, fél évvel később pedig Csehország kormányzója, 1810 az Udvari Kamara elnöke lett. Legemlékezetesebb intézkedése az 1811-es devalváció, a papírpénz értékének ötödére történt csökkentése volt. 1813-ban az Államtanács tagja lett államminiszteri címmel, amelyet haláláig viselt, időközben a császár 1817-ben a Legfelsőbb Bírósági Hivatal élére nevezte ki az igazságszolgáltatás reformjának feladatával. Ezt a munkát korai halála miatt már nem tudta elvégezni.

A Habsburg Monarchia legfontosabb vezetői tehát az arisztokrácia soraiból kerültek ki. Jelentős számban képviselték magukat csehországi származásúak, birodalmi németek és ausztriaiak is találhatók köztük, de egy-egy magyar és itáliai

is fontos szerepet játszott. A sokáig a belügyek élén álló Kolowrat már a korszak kezdetén 65 éves volt, a többiek azonban jellemzően a negyvenes-ötvenes éveikben érték el magas pozícióikat. Különösen nagy tehetségként egyik vezető sem jellemezhető, de – Colloredo kivételével – átlagos képességű, kiváló iskolázottságú és felkészült hivatalnokként tették a dolgukat. A legtöbb vezető nem zárkózott el az óvatos reformoktól – természetesen a fennálló társadalmi keretek között. Sajnálatos módon azonban a három meghatározó jelentőségű vezető, akitől a birodalom sorsa a legközvetlenebbül függött, nem igazán látta be a modernizáció szükségességét.

Amíg Colloredo és Kolowrat foglalta el a kulcspozíciókat, az uralkodó, Ferenc császár döntéseit az óvatosság, az elkenés, a határozatlanság és a gyanakvás lengte körül. Nem lehet tudni, hogy lettek volna-e alkalmasabb vezetők a birodalom élére – különösen annak fényében, hogy Zichy, Zinzendorf és Wallis is elvégezte a birodalom pénzügyi stabilizálásának szinte kilátástalannak tűnő feladatát, viszont Ferenc és a közvetlen környezetében lévők középszerűsége megakadályozott szinte minden mélyebb reformot.

A birodalom vezetésének fontos tényezője volt az uralkodói udvar. Ferenc befolyásolható és bizonytalan személyisége – II. Józseffel szöges ellentétben – ismét felértékelte az udvari politizálás jelentőségét. A kapcsolati hálók működése, érdekcsoportok tevékenysége és intrikái szőtték át a bécsi uralkodói köröket. Előfordult, hogy a jelentősebb hivatalt sem viselők befolyása nőtt meg rövid időre, a magas hivatalt betöltők pedig már kegyvesztettek lettek. Az udvari pártok közül általában a kevésbé tehetségesekből álló agresszív csoport volt a leghangosabb, az tudta érvényesíteni befolyását, a mérsékelt, békepárti politikusok józanabb hangját gyakran elnyomták. Két alkalommal, 1805-ben és 1809-ben is ez a csoport sodorta bele a Habsburg Monarchiát a háborúba, csak Metternichnek sikerült legalább a külpolitikát uralni 1810-től, ami fontos eleme volt a birodalom 1813 és 1815 közötti sikereinek.

A HÁBORÚK FINANSZÍROZÁSA

A nagyhatalmi státusz mindenkori alapját a hadsereg jelentette. A középkor végével az európai hadseregekben az addigi, jórészt hűbériségre, tehát a földbirtokért katonai szolgálat elvére támaszkodó hadrendszer a zsoldosok irányába tolódott el. Ezzel párhuzamosan a harcászati és hadászati eljárások is jelentős

átalakuláson mentek át, a lőfegyverek elterjedése a műszaki terület jelentőségének gyors növekedését hozta el. A hűbériség maradványának bizonyos elemei ugyan szinte minden európai hadseregben éltek még a francia forradalom idején is, de a 18. századra a hadseregek döntő többsége az uralkodó jövedelmeiből finanszírozott zsoldos haderővé vált.

A központi kormányzatok megerősödése növelte az adóbehajtási képességüket, ami több befolyó jövedelmet, tehát nagyobb hadseregeket eredményezett. Ez az öngerjesztő folyamat három fő területen mutatható ki. A hadsereg létszámának növelését a központi hatalom bevételeinek növekedése és a demográfiai viszonyok engedték meg. A központi kormányzat politikai ereje a partikuláris erőkkel szemben megnőtt. Régebben ezt a jelenséget abszolutizmusnak nevezték, de valójában az uralkodó továbbra sem tudott önálló, külső erőkre nem támaszkodó önkényuralmat bevezetni, mert szüksége volt a tartományok vezetőire a kormányzáshoz. Ennek ellenére a harmadik terület az adminisztráció, a közigazgatás, de különösen a pénzügyigazgatás fejlődését hozta magával. A központi adminisztráció fenntartása is forrásokat igényelt, de segítségével sokkal hatékonyabban lehetett behajtani az adókat. Mindezek a tényezők jelentősen átformálták az európai államokat és a hadviselést: kialakult a pénzügyi-katonai állam.

A Habsburg Monarchia az atlanti centrumhoz képest a periférián helyezkedett el, pénzügyi lehetőségei sokkal korlátozottabbak voltak, viszont nem kellett haditengerészetre költenie, így forrásait a szárazföldi hadseregre fordíthatta. Miután a 17. század végén a magyarországi oszmán hatalmat sikerült megtörni, és visszafoglalni az országot az idegen hódítóktól, a Habsburg-uralkodók a korábbiaknál aktívabban vehettek részt az európai konfliktusokban. A 18. századot az örökösödési háborúk korának is nevezhetjük, mivel a legtöbb háború a hatalmak területszerzési céljait szolgálta, ehhez az ürügyet pedig legtöbbször egy-egy uralkodó örökségéért vívott küzdelme szolgáltatta.

Mária Terézia uralkodásának első 23 évéből 15-öt háborúzással töltött, ami az államháztartás egyensúlyának felborulásával fenyegetett. Az államadósság folyamatosan növekedett; a hétéves háború idején adták ki az első papírpénzt, amely fémpénzre beváltható kamatozó kötvénynek tekinthető. A papírpénz sikere arra bátorította a pénzügyi kormányzatot, hogy egyre gyakrabban éljen ezzel az eszközzel, amely elvileg olcsóbb volt, mint a hitelfelvétel, de mindenképpen sokkal kevesebb vesződséggel járt.

II. József 1765-től, apja halálát követően viselte a német-római császári méltóságot, míg családi birtokain anyja, Mária Terézia társuralkodóvá fogadta.

A királynő azonban nem engedte a kormányrúdhoz fiát, minden döntést magának tarott fenn. József egyedül a hadsereg tekintetében kapott jelentősebb befolyást. Több lépcsőben hadseregreformot hajtott végre, aminek több összetevője volt: a létszám növelése, a hadkiegészítés, a harcászat, hadszervezet korszerűsítése mellett a pénzügyi hatékonyság növelése is a céljai közé tartozott. Mária Terézia halála után II. József takarékossági rendelkezéseket vezetett be, amivel egyensúlyban tudta tartani a pénzügyeket. Az 1780-as évtized derekán az állam 50,3 millió forintos kiadásából 27,3-at (54,2%) fordított a hadseregre.

Az utolsó oszmán háború azonban szinte teljesen semmivé tette II. József takarékossági intézkedéseit. Az államadósság 120,7 millió forintra nőtt, a papírpénz mennyisége csaknem 20 millió forintra rúgott. Az első koalíciós háború alatt a katonai célú kiadás elérte az 500 millió forintot is. Az angolok igencsak szűkkeblűen mérték a pénzügyi segélyt, inkább kölcsönt adtak, amelyre az Egyesült Királyság vállalt garanciát, közvetlen segélyt alig nyújtottak. A kiadásokat az államadósság növelésével és pénznyomtatással fedezték. A papírpénzre alapozott rendszer gyengesége 1797-ben mutatkozott meg, amikor a franciák Bécs felé közeledtek, és a papírpénzt sokan akarták biztonságosabb fémpénzre váltani, és megrohanták a bankokat, váltóhelyeket. A szorult helyzetben Ferenc csak a kényszerárfolyam elrendelését és a beváltás megszigorítását tudta segítségül hívni.

A campoformiói békekötést csak rövid fegyvernyugvás követte, 1799 tavaszán újra hadban állt a birodalom, de ekkor már 141 millió forint értékű papírpénz volt forgalomban; beindult az infláció, a fém- és a papírpénz átváltási árfolyama elvált egymástól. A pénzügyi kormányzat megpróbálkozott a fémpénz rontásával is, de ez a középkori módszer sem hozott eredményt. Az angolok ezúttal hitel helyett közvetlen támogatást adtak, immár fémpénzben. A későn jött segítség azonban ezúttal sem volt elegendő. A britek ezentúl megpróbálkoztak még egy német zsoldossereg megszervezésével is, de kísérletük csúfos kudarcba fulladt.

A második koalíciós háborút követően a hadseregben takarékossági intézkedéseket vezettek be. A megújuló államszervezet egyik fontos szándéka a pénzügyi rendszer átvilágítása és javítása volt. Ezt a munkát Károly főherceg bizalmasa, Mathias Fassbender végezte. Ekkorra azonban már 400 milliónyi papírpénz volt forgalomban, a fémpénz szinte teljesen eltűnt a gazdasági életből. A helyzetet fokozta, hogy az államadósság mértéke 1200 millió forintra rúgott, amelynek csak a kamatterhe elvitte az éves bevételek nagy részét.

A nehézségeket az állami adók emelésével igyekeztek némileg enyhíteni, de sokat segítettek a takarékossági intézkedések is. A hadsereg költségvetését évi

87 millióról 37,5-re csökkentették. Az infláció növekedett, de ez egyelőre inkább segített az államháztartásnak, így a magyar országgyűlés hiába szeretett volna értékálló pénzt bevezetni, a központi kormányzatnak ez nem állt érdekében. A magyar rendek viszont elérték, hogy feloldották a magyar agrártermékek kiviteli tilalmát.

Az angol–francia ellentétek 1803-ban ismét háborúba sodorták Európát. Napóleon partraszállást tervezett Angliában, amely ellen az angoloknak nem lett volna esélye szárazföldön. William Pitt miniszterelnök kontinentális szövetség létrehozásába kezdett, érveit pedig fontmilliókkal is alá tudta támasztani. Az 1805-ös háborúhoz a Habsburg Monarchia ismét kapott pénzügyi támogatást, de az angol segélypénzek hadisarc címén Napóleon kasszájába vándoroltak. A pénzügyi helyzet a hadisarc és a finanszírozási nehézségek miatt összeomlással fenyegetett.

Az államcsődöt ezúttal még sikerült elkerülni, de Napóleon spanyolországi kudarca olyan politikai és katonai helyzetet teremtett, amelyet a Habsburg Monarchia vezetése nem hagyott kihasználatlanul. Pénzügyi értelemben azonban mindent egy lapra tettek fel az 1809-ben megindított háborúban. A spanyol földön a franciákkal súlyos harcokban álló angolok ezúttal minden korábbinál mélyebben nyúltak a zsebükbe, hogy tehermentesítsék a spanyolországi haderejüket. Napóleon 1808 őszén személyesen ment Spanyolországba, és elérte, hogy 1809 elején kivonják az angol hadsereget a félszigetről, de nem tudta megsemmisíteni Moore seregét. Az angolok 1809 tavaszán visszatértek Portugáliába, és egy hollandiai inváziót is terveztek.

Az angol pénzügyi segély ezúttal már a háború előtt megérkezett, és folyamatos maradt a harcok idején is. A harctereket azonban a francia katonai zseni uralta, a Habsburg Monarchia elvesztette a háborút. A 85 millió livre értékű, fémpénzben fizetendő francia hadisarc az utolsó cseppet jelentette a pohárban a pénzügyi összeomlás felé vezető úton. A helyzet reménytelen volt, a túléléshez radikális eszközöket kellett bevetni.

Zichy Károly 1802 és 1808 között az Udvari Kamara elnökeként, tehát a pénzügyek élén állva úgy gondolta, hogy az államadósságot infláció segítségével le lehet törni, ez alkalmas eszköz a pénzügyi gondok orvoslására. A devalváció, a kényszerleértékelés eszköze már 1802-ben felmerült, de Zichy ellenállt a Karl von Zinzendorf által javasolt intézkedéseknek. Az 1808-as átszervezéskor az Udvari Kamara élén Zichy helyét átvevő Joseph O'Donnell gróf belátta, hogy a rendkívüli helyzet rendkívüli intézkedést kíván, így egy némileg kompromisszumos megoldást dolgozott ki. 1810. február 26-án jelent meg a rendelet

az *Einlösungschein,* a váltócédula bevezetéséről, amely egy 600 millió forint értékben piacra dobott államkötvény volt, és a papírpénz névértékéhez képest 1:3 arányban lehetett beváltani. Fedezetül 10%-os vagyondézsma szolgált, de az örökös tartományokban kötelezték a gazdag nemességet és polgárságot ezüstneműjük beszolgáltatására is. Az intézkedés kudarcba fulladt, mert Magyarországon ezt nem lehetett az országgyűlés nélkül bevezetni, az ezüstöt az örökös tartományokból Magyarországra menekítették, a vagyondézsma és egyéb intézkedések végrehajtását pedig O'Donnell betegeskedése és az uralkodó határozatlansága miatt elszabotálták.

A mérsékelt intézkedés kudarcát követően a pénzügyi vezetésnek radikális intézkedéshez kellett nyúlnia. A papírpénz és az ércpénz beváltási rátája már meghaladta a tízszeres arányt. O'Donnell 1810 májusában meghalt, utóda, Joseph von Wallis kidolgozta a devalváció részleteit. Az 1811. február 20-i rendelet a papírpénzt névértékének ötödére devalválta és bevonta a réz hatkrajcárosokat. Az új papírpénz fedezetét a megemelt adók és illetékek jelentették. Wallis ezek mellett Magyarországtól kívánt nagyobb teherviselést, ezért 1811 augusztusára összehívták a magyar országgyűlést.

A magyar rendek felháborodva fogadták az udvar kívánságait. A fedezetlen államadósságból 100 millió átvállalását, 12 milliós közvetlen hozzájárulást vártak el az országtól, miközben a devalváció ötszörösére növelte az adóterheket, a parasztság megtakarítását pedig a réz hatkrajcárosok bevonása vitte el. Az országgyűlés kijelentette, hogy Magyarországon a papírpénz használata törvénytelen, mert ahhoz nem járult hozzá, ráadásul az államadósságot olyan háborúk okozták, amelyekhez szintén nem adta hozzájárulását. A magyar diéta álláspontja világosan képviselte a magyar önrendelkezés érdekeit és keserű pirulát jelentett az udvar számára. Ráadásul a magyar rendek kereskedelmi egyenjogúságot követeltek, tehát hajlottak volna bizonyos kompromisszumra. Ferenc tanácsadói, Wallis és Metternich, a magyar alkotmány felfüggesztését javasolták, de Ferenc erre sem volt hajlandó. Az országgyűlés viharos tárgyalásokat követően minden eredmény nélkül oszlott fel.

A devalváció rövid távon nagy könnyebbséget jelentett a pénzügyi helyzet kezelésében. Az eredmények azonban a politikai események hatására gyorsan elenyésztek. Napóleon oroszországi kudarcát követően a porosz és orosz ellentámadás 1813 tavaszán elakadt, a Habsburg Monarchia katonai és politikai értelemben is a mérleg nyelvévé vált. A hadsereget már az év elejétől kezdve folyamatosan növelték, aminek költségét ismét csak papírpénz-kibocsátással

tudták fedezni. Wallis tiltakozásképpen lemondott, az infláció ismét gyors növekedésnek indult. A politikailag is indokolható hadba lépést ismét csak az angol pénzek segítették elő: 1 millió fontos gyorssegély ellenében 150 ezer katonát kellett kiállítani. Az angol segélyek ezúttal nagyobb arányban érkeztek, összesen 1,7 millió fontot kapott Ferenc császár.

Napóleon 1815-ös visszatérése azonnal megnyitotta az angol pénzcsapokat, 1815 és 1816 folyamán 2,2 millió font érkezett a Habsburg Monarchia katonai kiadásainak támogatására. A birodalom pénzügyi helyzete ennek ellenére ismét közel állt az összeomláshoz. Az 1813 és 1815 között vívott két háború mellett a bécsi kongresszus költségei miatt tovább dolgozott a bankóprés, így 1816-ban már 684 millióra rúgott a papírpénz mennyisége. A birodalom pénzügyi vezetése ezúttal sem látott más kiutat, mint a devalvációt. Az 1816. június 1-jén kiadott rendelet mögött Stadion grófnak, az Udvari Kamara elnökének az elképzelései álltak. A leértékelés ezúttal 40%-os volt, a beváltást az 1816-ban létrehozott Osztrák Nemzeti Bank kapta feladatául. A leértékelés mellett rendezték az ércpénz értékét is, új konvenciós pénzrendszert vezettek be. A magyar rendek ismét tiltakoztak, a gazdag kereskedők és iparosok az örökös tartományokban üdvözölték a rendelkezést, amely valóban megteremtette a pénzügyi rendezés alapjait, de ennek árát a birodalom lakossága fizette meg.

A Habsburg Monarchia a francia háborúk idején jelentős pénzügyi nehézségekkel küzdött, de ezek nem gátolták a katonai erőkifejtést. A kormányzat a korszak első évtizedében jelentős nagyságú kölcsönök felvételével tudta finanszírozni a háborúkat, a papírpénz-kibocsátás jelentősége is egyre nőtt. Az államháztartás egyensúlya több esetben felborult, a katonai kiadásokat csak pénznyomtatással tudták fedezni. A lakosság számára a hullámzó infláció bizonytalan környezetet teremtett, de a hadikonjunktúra több területen, többek között Magyarországon is pozitív hatással volt a gazdaságra.

A magyar agrárium a birodalom éléstáraként szolgált, de utóbbi ezért jó pénzt fizetett. Magyarországon ez az időszak a kastélyépítés virágkorává vált. Utólag többen kárhoztatták a magyar nemességet, mert a katonaság élelmezéséből származó jelentős bevételeit kastélyok, kúriák építésére költötte, nem forgatta vissza a gazdaságba, iparfejlesztésbe. A bizonytalan gazdasági helyzet és a kedvezőtlen vámkörnyezet azonban nem adott olyan szilárd alapot, amelyre jelentősebb ipari beruházásokhoz szükség lett volna. A vagyontezaurálást nemesfém, ékszerek vásárlásával sem lehetett biztosítani, mert a katonai helyzet függvényében ezeket be kellett szolgáltatni. Maradt tehát az ingatlan mint lehetséges befektetési eszköz.

A városi házak, paloták értéke az egekbe szökött, Magyarországon pedig sok új kastély épült.

A hadi konjunktúrát a két devalváció következtében gyorsan a depresszió váltotta fel. A papírpénz, ezáltal a papírpénzben tartott vagyon értéke öt éven belül 8%-ra esett vissza. A háborús időszak végével a hadi konjunktúrának is vége lett. A birodalom pénzügyei stabilizálódtak, de a gazdaságra rossz hatást gyakoroltak a rendezés módszerei. A magyar rendek makacsul tartották magukat az ország önrendelkezéséhez pénzügyi területen is. A politikai küzdelemből látszólag az uralkodó került ki győztesen, mert rövid időre ki tudta iktatni a rendeket az ország ügyeinek intézéséből. Hosszabb távon azonban a rendek kitartása meghozta gyümölcsét, mert Ferenc mégis rákényszerült az országgyűlés összehívására, ami rövidesen új korszakhoz, a reformkorhoz vezetett.

A HÁBORÚS IGÉNYBEVÉTEL ÉS VESZTESÉGEK

Ha a hadsereg létszáma tekintetében hangsúlyoztuk, hogy sokféle adat található a forrásokban és különösen a szakirodalomban, akkor ez a veszteségek tekintetében fokozottan igaz, ezért érdemes részletesebben is kitérni a kérdésre.

A csaták elemzésekor a veszteségeket halottak, sebesültek, fogságba esettek és eltűntek kategóriára szokták osztani a jelentések, és ezek alapján a szakirodalom is. Egy-egy hadjárat vagy háború veszteségeinek összegzésére azonban korántsem elég az összecsapások adatainak összeadása, mert az rendkívül megtévesztő lehet. Egy hadsereg ugyanis nemcsak harctevékenység során szenved el veszteséget, hanem azon kívül is. A természetes mortalitáson túl a menetek, különösen az erőltetett menetek okoztak jelentős veszteségeket, de a megszokott, hazai környezettől eltérő garnizonélet is szedte az áldozatait.

A sebesültek kategóriába felvett katonák egy része rövidebb-hosszabb gyógyulást követően visszatért a szolgálatba, tehát ez a veszteségtípus csak időleges kiesést jelentett. A tábori és a hátországban berendezett kórházakban viszont gyakran aratott a halál. Harci sebesülésekkel és egyéb megbetegedésekkel a katonák a kórházakba kerültek, ahol több katona halt meg, mint a harcteréken. Ráadásul egy-egy vereséget követően nem mindig sikerült a kórházak evakuálása, így a kórházakban fogságba is eshettek katonák.

A fogságba esettek száma egy-egy csatát követően a győzelem fokmérőjének is számított. A közvetlenül a csata után készült kimutatások azonban gyakran

pontatlanok voltak, mert napokkal később még sok, az egységétől elszakadt katona tért vissza, és a könnyű sebesültek is pár napon belül csatlakozhattak egységükhöz, tehát a tartós veszteségeket ebből nem lehet megtudni. A fogságba esettek egy része is kiszabadulhatott a harcok zűrzavarában, de arra is akad példa, hogy a gyengén őrzött hadifogolytranszportokat ki tudták szabadítani. Sajátos helyzetben voltak a kapitulált erődök katonái. A megadási feltételek között mindig rögzítették a kapitulált katonák sorsát, ez a fogságba eséstől a teljes elengedésig széles skálát ölelt fel. Az 1794 folyamán kapitulált németalföldi erődök esetében jellemzően elengedték a helyőrséget azzal a feltétellel, hogy egy évig nem szolgálhat a franciák ellen. Ez történt Mantova 1797-es vagy Győr 1809-es feladása után is. Viszont az 1805-ös ulmi kapituláció esetében a teljes állomány fogságba esett, csak Mack tábornokot engedték el. A hosszabb háborúk során hadifogolycserékről is tudunk. A tiszteknél ez viszonylag gyakori volt, de adott esetben akár a legénységet is kicserélték. Ezt az aktust kiváltásnak nevezték. Beszámítható volt kapitulált, de elengedett helyőrség is, ezáltal azok a katonák már harcolhattak a franciák ellen.

Az eltűntek kategória a legpontatlanabb, mert ebbe soroltak be mindenkit, akiről nem lehetett hitelt érdemlően tudni, hogy meghalt, megsebesült vagy fogságba esett. Jellemző toposza a csaták után több nappal készült jelentéseknek, hogy az eltűntek közül sokan visszatértek az egységükhöz.

A veszteségek problémáját tehát több síkon, rövid, közép- és hosszú távon értelmezhetjük. A rövid táv az adott összecsapást követő néhány napot jelentette, amíg az eltűntek egy része vissza nem tért, és a könnyebben sebesült katonák újra szolgálatba nem álltak. Középtávú veszteségnek a hosszabb időre, a hadjáratra vagy akár az egész háborúra érvényes veszteséget tekinthetjük. Azok a katonák tartoznak ebbe a csoportba, akik hadifogságba estek, súlyosan megsebesültek, és hosszú kezelést igényeltek, vagy alkalmatlanná váltak a katonai szolgálatra. A hosszú távú vagy végleges veszteség kategóriába azok a katonák kerülnek, akik életüket vesztették a harcokban, hadifogságba estek, akár más okból nem tértek vissza a hadseregbe, vagy szülőföldjükre. Az utóbbi kategóriának elsősorban társadalomtörténeti jelentősége van.

A hadjáratok, csaták bemutatásánál jelen munkában sem térünk el a fentebb ismertetett kategóriarendszertől, tehát a veszteségadatok lehetőség szerint halottak, sebesültek, fogságba esettek és eltűntek szerinti bontásától. Röviden azonban érdemes kitérni a végleges veszteségekre, aminek segítségével értelmezhető a francia háborúk társadalmi és demográfiai hatása is.

Az adatokat elsősorban a központi létszámnyilvántartási rendszerből nyerhetjük ki, amelynek hiányairól már esett szó. A számadatok megközelítőleg 85–88%-a áll rendelkezésre, a hiányzó részeket kénytelenek vagyunk megbecsülni. Az így kapott eredmények viszont még így is elég pontosak, demográfiai és társadalmi hasznosításukat az adathiányok nem korlátozzák.

A francia háborúk elején a jelentések a katonai év negyedei szerint készültek el, így az első adatunk 1792. február elejéről származik, az utolsó pedig 1815 novemberéből. A korszak kezdetén a császári-királyi hadsereg harcoló alakulatainak teljes, effektív létszáma 307 011 főt, a távol lévő állomány 74 119 főt, tehát a helyben lévők száma 232 892 főt tett ki. Ebből 21 978 katona volt harcképtelen és 210 914 harcképes, miközben az előírt állomány 310 215 fő volt. A korszak végén 620 038 fős effektív, 153 999 távol lévő, tehát 466 039 helyben lévő, 41 510 szolgálatképtelen és 424 529 szolgálatképes katonát találunk a zászlók alatt 582 657 előírt létszám mellett. Megjegyzendő, hogy az effektív állomány jelentősen meghaladta az előírt létszámot.

A két dátum között a levéltári iratok alapján 1 474 925 fő újonc érkezett a hadseregbe. A hiányzó adatok megbecslésével együtt 1,7–1,8 millió közé tehetjük a hadsereg újoncainak számát. Hozzá kell azonban tenni, hogy ehhez még hozzá kell számítanunk az 1809-es Landwehr olyan részeit, amelyek nem kerültek be a kimutatásokba, továbbá a négy alkalommal mozgósított magyar, horvát és erdélyi inszurrekciót. Ugyanakkor az is előfordulhatott, hogy ugyanazt a személyt többször behívták a seregbe, majd el is engedték. Az inszurrekciók személyi állományában is biztosan jelentős átfedéseket tapasztalhatunk. Összességében tehát elfogadhatjuk az 1,8 millió fő körüli újoncszámot, tehát a Habsburg Monarchia haderejében 2 millió katona fordult meg a francia háborúk idején. Ebből a magyar Szent Korona országai a források alapján 411 109, becsléssel kiegészítve 560-600 ezer, a Katonai Határőrvidék pedig 150 ezer katonát állított ki, tehát a hadsereg 36–38%-át adták.

A korszak kezdetén a Habsburg Monarchia lakosságának nagyságát 24,5 millióra tehetjük. A „száz nap" idején, 1815-ben – a különböző területnyereségekkel és -veszteségekkel együtt –, beleszámítva a természetes szaporulatot és a veszteségeket is, ennél nem lehetett sokkal magasabb. Ebből a magyar Szent Korona országai nagyságrendileg 9,6 millió körül részesülhettek, ami 39%-ot jelent. Ez ugyan nagyon kevéssel magasabb, mint a katonaság aránya, de a különbség olyan kicsi, hogy önmagában nem is lenne jelentősége. Viszont a területi veszteségek miatt a vizsgált korszakban a magyar területek lakosságának aránya némileg

emelkedett, hiszen Németalföld és Lombardia elvesztését csak részben pótolta a további galíciai területek és Velence bekebelezése, ráadásul ezek a területek lassanként szintén elvesztek. 1805 és 1809 között a birodalom teljes lakossága 24,3 millió fő volt, ebből a magyar területek 10,4 millió lakossal vették ki a részüket. A schönbrunni béke 3,5 milliós lakosság elvesztését jelentette, amelynek csak nagyon kis részét jelentették a horvát területek, így ezt követően a magyar területek lakosságának aránya megközelítette a 45–50%-ot.

Az 1814-es területváltozások következtében a kiindulási helyzet közelébe ért vissza a népesség aránya és nagyságrendje. Mindezeket figyelembe véve kijelenthetjük, hogy a magyar Szent Korona országai lakosságarányuknál némileg kisebb létszámban vettek részt a francia háborúkban. A rendi területek esetében ez azt jelenti, hogy a magyar rendiség sikeresen ellen tudott állni az összbirodalmi kormányzat nyomásának, és jobban meg tudta óvni az ország lakosságát, tehát a legfőbb erőforrását, mint a Habsburg Monarchia más területeinek vezetői.

A végleges veszteségek tekintetében a forrásokban a halottakról kaphatunk adatot. A teljes korszakban a hivatalos létszámjelentések 509 477 fő haláláról adnak számot. Ebből a magyar rendi területek 114 074, a Katonai Határőrvidék esetében 28 021 főt regisztráltak. A hiányzó időszakokkal együtt ez megközelítőleg 600 ezer halottat jelentett a teljes Habsburg Monarchia esetében, megközelítőleg 140-150 ezret a rendi magyar területeken és 32-35 ezret a Katonai Határőrvidéken.

A hadifogságból haza nem tért katonákról nincsen adatunk. A hadifogságban meghalt katonákat a halottak közé sorolták be, de azok számáról, akik nem haltak meg és nem is tértek vissza, nincsen adatunk. Ismert történet a spanyol gályákra eladott magyar hadifoglyok esete, de ezt forrásokkal nem lehet alátámasztani. A hadsereg nyilvántartásának konzisztens részeiből úgy tűnik, hogy ilyen katonából nem lehetett sok, az ezres nagyságrendet is alig érhette el.

A végleges veszteségek adataiban szembetűnő, hogy a források szerint 22,48% származott a magyar rendi területekről, és a határőrökkel együtt sem érte el a 30%-ot. Ez az adat nagyon erősen alátámasztja a fenti megállapítást, miszerint a magyar rendiség a birodalom más vezetőivel összehasonlítva eredményesebben óvta meg az ország lakosságát.

A HABSBURG MONARCHIA HADÜGYE A FRANCIA HÁBORÚKBAN

A BIRODALOM HADÜGYE A FRANCIA HÁBORÚKBAN

A Habsburg Monarchia hadügye alapvetően az uralkodó döntésein nyugodott. A katonai közigazgatás legfontosabb vezetőinek – az Udvari Haditanács elnöke, a főhadparancsnokok és a központi igazgatású csapatok (például műszakiak, erődök) parancsnokai – feladata elsősorban a parancsok végrehajtása volt. Az uralkodó akaratát különböző parancsok (például Legfelsőbb Kézirat, Jegyzet) kiadásával, illetve közvetlenül az Udvari Haditanács által felterjesztett ügyek, ügyiratok intézésével nyilvánította ki.

Az uralkodói akarat a legapróbb részletekre is vonatkozhatott, ami nagyban hátráltatta az ügyek intézését, és a hatékonyság rovására ment. I. Ferenc jellemében adódóan nagyobb, átfogóbb jellegű intézkedésre csak a legritkább esetben került sor, sokkal jellemzőbb volt a döntések elaprózása, elodázása, késleltetése, a félmegoldások alkalmazása. Ez a gyakorlat nem támaszkodott a vezetői struktúra különböző szintjeire delegált döntésekre, amit direktívákkal, irányelvekkel lehetett volna befolyásolni, ehelyett mindent az uralkodó elé terjesztett, minden döntést az uralkodó személyesen hozott meg. Ferenc császár középszerűsége rányomta a bélyegét a katonai döntésekre, ezáltal monarchiája egész hadügyére és az ezzel kapcsolatos döntésekre.

A Habsburg Monarchia hadseregének létszámát tekintve sok, akár egymásnak is ellentmondó adattal találkozhatunk. A kérdés tisztázása a hadsereg eredeti létszámnyilvántartási iratainak segítségével nagyrészt elvégezhető. Az iratok 90%-ban maradtak fent, de sajnos három kiemelt jelentőségű, nagy veszteségeket okozó időszak, az első koalíciós háborúból 1792 augusztusától 12 hónap, 1796-ból 6 hónap, valamint Itáliára vonatkozóan az egész hadjárat időtartama, továbbá a harmadik koalíciós háború egésze hiányzik. Néhány esetben maga a létszámjelentés megmaradt, de hiányos, egyes hadseregek vagy seregrészek hiányoznak belőle. Összességében – ahogy fentebb is jeleztük – nagyságrendileg az adatok 85–88%-a áll rendelkezésre. A hiányok azonban részben pótolhatók és megbecsülhetők.

A hadsereg létszámának feltérképezésénél mindenekelőtt tisztázni kell, hogy milyen típusú adatról beszélünk. A nyilvántartás ugyanis több különböző főbb adatot tartalmazott, az effektív, a távol lévő, a helyben lévő, a szolgálatképes,

a szolgálatképtelen és az előírt létszámot. A helyben lévő létszám magában foglalta az adott egység szolgálati helyén lévő katonákat, ezt az adatot bontották szét szolgálatképes és szolgálatképtelen állományra. A távol lévő katonák száma veti fel a legtöbb kérdést, mert ebbe mindenkit belevettek, aki nem az adott egység törzsének állomáshelyén volt az adott pillanatban, tehát például a hátországból a hadszíntérre tartó újoncokat vagy az egységüktől különböző feladatok (fogolykíséret, sáncmunka) elvégzésére elvezényelt katonákat. De ebbe a kategóriába tartozott az ismeretlen helyen lévők kimutatása is, tehát ha egy katona elszökött vagy fogságba esett, amíg nem érkezett róla biztos információ, a távol lévő állományban nyilvántartották, így ez a kategória gyakran nagyon magas számokat is tartalmaz. Az effektív állomány a helyben lévők és a távol lévők összege volt.

A szakirodalomban, de még a korabeli levelezésekben is leggyakrabban a helyben lévő állományt említik a szerzők, de leggyakrabban anélkül, hogy tisztában lennének ennek pontos tartalmával. A hadjáratokról szóló részekben jelen munkánkban is ezt az adatot adjuk meg a császári-királyi hadsereg tekintetében, minden esetben levéltári források használatával.

Ferenc császár trónra lépésének idején a Habsburg Monarchia éppen egy létét fenyegető krízisből lábadozott. II. József belpolitikája miatt Németalföldön lázadás tört ki, Magyarországon nemesi szervezkedés indult, amelynek egyik radikális ága a Habsburg-ház trónfosztásában gondolkodott, de nem volt nyugalom a cseh területeken sem. A labilis belpolitikai helyzet, a meggondolatlan külpolitikai lépések, az oszmánok ellen megindított háború, valamint a fenyegető porosz támadás miatt a II. József helyére lépő II. Lipót kénytelen volt az oszmánok ellen nagy nehezen kicsikart jelentős sikereket feláldozni, boszniai területeket, Havasalföldet és Belgrádot visszaadni, hogy megelőzze a poroszok támadását. A császári-királyi hadseregnek nem volt akkora ereje, hogy folytassa a harcot az oszmánok ellen, elhárítson egy porosz támadást cseh, morva és galíciai területeken, ezzel egyidejűleg leverje a németalföldi lázadást. Lipót áldozata szükséges volt, és nem hiábavaló. A külpolitikai krízis elmúlt, a porosz hadsereget visszavonták a határtól, az oszmánokkal is sikerült megegyezni a békéről, a németalföldieket leverték. A császári-királyi hadsereget békehelyőrségbe vezényelték, és megkezdődött a részleges demobilizáció.

A hadsereg 1792 áprilisában 212 ezer szolgálatképes sorkatonát számlált, amelyből 38 ezer fő lovas volt. Ebből 52 ezer fő a Németalföldön állomásozott, a többi a birodalom törzsterületén elosztva. A francia hadüzenet katonai szempontból

váratlanul érte a szövetséges hatalmakat, mert hadseregeik messze álltak a francia határtól, a Német-római Birodalom nyugati erődvonala lényegében védtelenül állt a Rajna középső és felső folyása mentén, de a németalföldi belpolitikai helyzet is szükségessé tette a nagy helyőrséget.

A császári-királyi hadvezetés számára az első feladat a hadsereg létszámának emelése volt. Bár nem számítottak elhúzódó háborúra, az oszmán háború veszteségeit pótolni kellett, majd csapatokat kellett küldeni a franciák ellen készülődő hadseregbe. Egyelőre azonban mindössze 30 ezer katona átvezényléséről intézkedtek. A Franciaország elleni támadás kudarcának fontos összetevője volt, hogy Braunschweig hercege nem rendelkezett elegendő katonával. A poroszok fegyverszünete és visszavonulása lehetetlen helyzetbe hozta a császári-királyi erőket Németalföldön és a Rajna mentén. Albert szász-tescheni herceg még a rendelkezésére álló erőt sem tudta összevonni, így Dumouriez elsöprő erőfölényt tudott kialakítani a Németalföld sorsát eldöntő jemappes-i csatában. A Rajna mellett pedig Mainz megvédésére nem volt elengedő erő.

A kudarcos 1792-es esztendő egyértelműen megmutatta, hogy a hadsereg létszámát a lehető leggyorsabban meg kell emelni, és a franciák ellen sokkal több katonát kell bevetni. A kései jemappes-i csata után (1792. november 6.) csak a következő év tavaszára és nyarára ért a németalföldi hadszíntérre jelentősebb erősítés. Az első hullámban megérkező csapatokkal – a szövetségesekkel karöltve – Coburg herceg energikus támadást indított, amelynek első felvonása a neerwindeni győzelemmel végződött. A csatában megverték a francia hadsereget, amely utóbb felbomlott, így sikerült visszaszerezni Németalföldet. A hadvezetés azonban ismét csak elégtelennek érezte a haderőt a Párizs elleni támadáshoz, ezért Coburg nekilátott a francia határ menti erődrendszer felszámolásához, az angolok pedig a számukra fontos, a háború szempontjából viszont mellékes Dunkerque ostromába kezdtek.

Időközben a franciák az általános mozgósításnak köszönhetően hatalmas sereget tudtak összegyűjteni, amely ugyan nem volt jól kiképzett, de jelentős erőfölényben harcolhatott. A francia ellentámadás idején, 1793 őszen a császári-királyi hadsereg bevethető ereje elérte a 274 ezer katonát, amelyből 112 ezer Németalföldön Coburg vezetésével harcolt, Wurmser Rajnai Hadtestébe 53 ezer katona jutott, míg a kevésbé intenzív itáliai hadszíntéren 17 ezer katona állomásozott. A lengyelországi felkelés és a második felosztás a keleti végeken is szükségessé tette számottevő erő állomásoztatását, de az oszmán határ mentén is, ami Galíciában 9000, Erdélyben 13 ezer, a Katonai Határőrvidéken 16 ezer

katonát jelentett. Ezt az erőt csak a hátország gyengítésével lehetett kiállítani, így a magyarországi főhadparancsnokság területén, tehát a szűkebben vett Magyar Királyságban mindössze 5000 harcképes katona maradt.

A hadsereg létszámának fenntartására és lehetséges növelésére is komoly erőfeszítést tett a hadvezetés. 1793 őszén 18 ezer, az 1793 novemberében kezdődő 1794-es hadi év első és második negyedében is 16-16 ezer katonát toboroztak vagy soroztak be a hadseregbe, amivel az 1794-es hadjáratra sikerült a harcképes létszámot az addigi csúcsot jelentő 284 ezerre emelni. A Németalföldön harcoló főserég tekintetében ez azonban csak a veszteségek pótlására volt elegendő, 111 ezer katona állt Coburg herceg parancsnoksága alatt, míg a Rajna mentén Albert szász-tescheni herceg vezetésével 56 ezer katona készült az összecsapásra. Jelentősebb emelkedésre Itáliában került sor, itt 25 ezerre nőtt a létszám. A hatalmas francia támadás óriási veszteségeket okozott a Németalföldön harcoló csapatok soraiban. Az év folyamán számos csatát vívtak a jelentős erőfölényben lévő franciák ellen, az elszenvedett veszteségek ezzel arányosan nőttek. Az 1794-es hadi év második felében bevonultatott 39 ezer újonc ellenére Coburg serege 88 ezer főre olvadt, míg a Rajnánál sikerült szinten tartani a létszámot 54 ezer katonával, Itáliában pedig még emelni is 27 ezerre.

A németalföldi veszteségek egy része azonban nem végleges veszteség volt, mert a hadsereg visszavonulása miatt körbezárt erődök helyőrsége nem került hadifogságba, hanem szabad elvonulás mellett adta át az erődöt azzal a feltétellel, hogy egy évig nem harcolhatnak a franciák ellen. Ezeket az alakulatokat Csehországban gyűjtötték össze, és segítségükkel a galíciai csapatok létszámát növelték, hogy Lengyelország küszöbön álló harmadik felosztása esetén legyen elég erő a katonai beavatkozáshoz vagy újabb területek megszállásához. Az 1795-ös év folyamán a hadsereg bevethető létszáma 265 és 275 ezer fő között mozgott, amit negyedévente 9–11 ezer újonc bevonultatásával tartottak szinten. Az év folyamán Clerfayt tábornagy vezetésével egyesítették a Németalföldről kiszorult és a Rajna mellett álló hadseregeket, majd az év második felében ismét kettéválasztották egy Felső-Rajnai és egy Alsó-Rajnai Hadseregre. Ezek együttes létszáma az év folyamán 132 és 142 ezer katona között mozgott, ezt a szintet a veszteségek pótlásával tudták tartani. Ezzel szemben az itáliai csapatok létszámát tovább növelték, az 1795-ös hadjárat elején 34 ezer főre, ami a veszteségteljes harcok miatt az év végére 30 ezerre csökkent. A galíciai haderő létszáma az év folyamán az elvesztett franciaországi és németalföldi erődök helyőrségeinek átcsoportosításával 26 ezer főre nőtt.

A háború döntő évének bizonyuló 1796-os hadjárat kezdetén a császári-királyi hadsereg korántsem volt rossz állapotban. Minden veszteség ellenére a létszámot tudták tartani, a 265 ezer fős bevethető állományból két hadseregbe szervezve a Rajna mentén német területen 137 ezer, Itáliában pedig 30 ezer katona várta a harcokat. Azonnal bevethető tartalékot jelentett a Galíciában állomásozó 26 ezer és a Csehországban lévő 21 ezer katona jelentős része, akiket a helyőrségek és kiképzőalakulatok hátrahagyását követően immár el lehetett vezényelni, mert lejárt az egy évre szóló franciák elleni harcra vonatkozó tilalom.

Bonaparte tábornok itáliai színre lépése már 1796 tavaszán komoly krízist idézett elő. Egyelőre csak Lombardia veszett el a Habsburg Monarchia számára, de a szárd király hadseregével együtt kiesett a harcból, ami a Lombardiai Hadsereg veszteségeivel együtt Itália gyors elvesztését és a birodalom belső részei elleni inváziót vetítette előre. A francia támadás megállítására a Felső-Rajna mellől mintegy 25 ezer katonát vezényeltek Wurmser tábornok vezetésével Itáliába. Úgy gondolták, hogy ez elegendő lesz az itáliai erőegyensúly helyreállítására, míg a német területekről elvezényelt csapatokat Csehországból és Galíciából pótolták. Ezentúl a Katonai Határőrvidék erejét is mozgósították, és a hátországban is növelték az újoncok számát, különösen Galíciában. Az utóbbi intézkedések azonban legkorábban csak az ősz folyamán jelentettek volna számottevő erősítést a hadseregnek, addig azonban mindkét hadszíntéren tovább romlott a helyzet.

Itáliában Bonaparte körbezárta a térség legnagyobb erődjét, Mantovát, amelynek a francia elfoglalása Itália elvesztését vonta volna maga után. Wurmser ezért megpróbálta felmenteni az erődöt, de erőfeszítéseit Bonaparte minden alkalommal meghiúsította, végül Wurmser maga is az erődbe szorult be. Német területen Jourdan és Pichegru át tudott kelni a Rajnán, és a Duna mentén jelentős területeket tudott elfoglalni. A hadszíntérre érkező friss csapatokalt azonnal, tűzoltásjelleggel be kellett vetni. Károly főherceg német területen sikert ért el, megverte a franciákat, visszaszorította őket a Rajna mögé, de Itáliában nem sikerült az ellentámadás. Alvinczy tábornok vezetésével az Itáliai Hadsereg maradványaiból és újonnan a hátországból érkezett csapatokból egy új hadsereget szerveztek, de ez sem tudta kiszabadítani Wurmser seregét a körülzárásból.

Az itáliai helyzet Mantova kapitulációjával katasztrofálisan alakult. Az Itáliai Hadseregből mindössze 35 ezer katonát tudtak összeszedni, amely az Itáliában bevetett katonáknak alig harmada volt, a többi elveszett. A hadvezetés érthetetlen módon a Rajnai Hadsereget erősítette meg, így az 1797 elején 138 ezer katonát számlált. Ebből 20 ezret Belső-Ausztriába vezényeltek Károly

főherceg parancsnoksága alá, aki átvette a birodalom határainak védelmét Itáliával szemben. A francia támadás kibontakozásával egy időben újabb csapatokat vezényeltek a Rajna mellől Belső-Ausztriába, így a leobeni fegyverszünet megkötésekor a Rajna mentén 102 ezer, Belső-Ausztriában Károly főherceg alatt 70 ezer katona állomásozott. A hadszíntéren bevethető katonák száma tehát 172 ezer főt tett ki, ami alig marad el az addigi legmagasabb 192 ezer főtől, de míg 1794-ben a hátországban 92 ezer katona állomásozott, illetve állt kiképzés alatt, ami tartalékot jelentett a harcoló csapatoknak, addig 1797 kora tavaszán csak 46 ezer katona maradt a hátországban, tehát a hadsereg tartalékai kimerültek, balsiker esetén még egyszer már nem lehetett volna feltölteni a csapatokat, mert már nem volt, kivel. Ráadásul az 1796–1797 fordulóján a hadszíntérre érkezett egységekben nagyon sok alig kiképzett és felszerelt újonc volt, így a csapatok harcértéke a korábbinál sokkal alacsonyabb szinten állt.

A Habsburg Monarchia hadügye 1797 tavaszán tehát a katasztrófa, az összeomlás küszöbén állt. A hadsereg bevethető létszáma apadt, a csapatokban rengeteg újonc volt, a harcérték alacsony szinten állt. A hadsereg nagyobbik része a távoli Rajna mentén állomásozott, miközben a francia hadsereg már Alsó-Ausztriát is elérte. A hadvezetés nem mérte fel a valós katonai helyzetet, a külpolitikai ambíciókat a realitások elé helyezték. Nem vonták vissza a csapatokat a Rajna vidékéről, amivel veszélybe sodorták az egész államot. Katonai megoldás ekkor már nem állt rendelkezésre. A magyar határ nyugati szélén szervezték az inszurrekciót, de ennek harcértéke is kérdéses volt. Ezenkívül a hátországban nem állt rendelkezésre semmiféle védekezésre alkalmas haderő, így a franciák előtt nyitva állt az egész birodalom. Az egyetlen lehetséges megoldás az azonnali fegyverszünet és békekötés volt. A katonailag kimerült hátország már nem volt képes fenntartani a hadsereg harckészségét.

A campoformiói békét követően az első teendő a helyzet konszolidálása volt. A hadsereg egységei összekeveredtek, az esetleges megoldások, amelyeket a létszám gyors növelésének érdekében bevetettek, csökkentették a hadsereg szervezettségét. Az ezredek zászlóaljai elváltak egymástól, sok önálló zászlóaljat hoztak létre, sok egységet szétvertek a franciák, ezeket újból fel kellett állítani, a többit pedig átszervezni. A francia hadifogságból visszatért katonák helyét meg kellett találni, a hiányzó tiszteket pótolni. Ezt követte egymással párhuzamosan a hadsereg létszámának gyors emelése, egyúttal a tábori szolgálatra alkalmatlan katonák leszerelése, valamint a hadsereg szervezetének rendezése. Az 1798-as esztendő során mindezen feladatokat sikerrel oldotta meg

a katonai vezetés. Általában szokás a császári-királyi adminisztrációt lassúsággal, hivatali nehézkességgel illetni, ebben az esetben azonban valóban bámulatba ejtően gyors és sokoldalú munkát végeztek a hivatalnokok és a katonák. Megtörtént a határőr-katonaság és a lovasság teljes átszervezése, az új gyalogezredek felállítása, a németalföldi ezredek összevonása, az új egyenruházat és fegyverzet bevezetése és a hadsereg létszámának jelentős emelése.

Az 1798-as év eredményeit remekül szemlélteti, ha vetünk egy pillantást a létszámadatokra. A második koalíciós háború kitörésének idejére, tehát 1799 tavaszára a hadsereg szolgálatképes állománya a soha nem látott 295 ezer katonára emelkedett. Ebből német területeken Károly főherceg parancsnoksága alatt 106 ezer, Itáliában, Tirolban és Dalmáciában 124 ezer állomásozott. A hadsereg ereje egyenlően oszlott meg az itáliai és a németországi hadszíntér között. Mindezek mellett a hátországban 65 ezer katona maradt, ami kevesebb, mint az első koalíciós háborúban, de figyelembe kell vennünk, hogy a lengyelkérdés miatt már nem kellett a birodalom keleti felében készenlétben tartani csapatokat, és az oszmánokkal is sikerült rendezni a határvitákat, így a déli határ mentén is csökkenteni lehetett a jelenlétet.

A hadsereg gyors újjászervezésének impozáns munkálatai az 1799-es évben meg is hozták a katonai sikert. Itáliában és német földön is visszaszorították a franciákat, néhány hónap alatt sikerült az 1796 eleji állapotokat visszahozni, a franciák a Rajna mögött álltak, Itáliában pedig csak a Riviéra keskeny, tengerparti sávja maradt francia kézben. Az év végére azonban a hadsereg bevethető létszáma 260 ezer főre csökkent, Itáliában és a Rajna mellett is 102-102 ezer katona állomásozott. A két hadsereg létszámát elég magasan tudták ugyan tartani, de a kimerülés egyértelmű jelei mutatkoztak, a veszteségeket már csak nagyon nehezen tudták pótolni. Az 1800-as hadjáratra – az év tavaszára – a szolgálatképes állományt 18 ezer katonával sikerült emelni, amelyből 2000 Németországba, 16 ezer Itáliába került.

Figyelembe kell azonban vennünk három fontos tényezőt. Az egyik az orosz hadsereg távozása és Oroszország kilépése a koalícióból, a másik pedig Bonaparte tábornok államcsínye. Az előbbi nagyban rontotta a szövetségesek esélyeit, mert ugyan sok baj volt az orosz csapatokkal és vezetőikkel, de jelenlétükkel azt a többletet adták hozzá a császári-királyi hadsereghez, amely elegendő volt a győzelemhez. Bonaparte hatalomátvételének következményei kérdésesek voltak, egyelőre még nem lehetett tudni, hogy milyen változást hoznak, de az 1796–1797-es itáliai sikerek nem sok jót vetítettek előre Ferenc császár számára.

A harmadik tényező Károly főherceg távozása volt. A kiváló hadvezér méltó ellenfele volt a legtöbb francia hadvezérnek, legtöbbjüket felül is múlta. Helyén Kray már bizonyított számos alkalommal, de romló egészsége, az irányában tanúsított bizalomhiány és a táborkarban dúló belső harcok együttesen kudarchoz vezettek. Szuvorov helyét Itáliában Melas vette át, aki nem bizonyult Bonaparte méltó ellenfelének.

Az 1800-as hadjáratok nem sok sikert hoztak a császári-királyi fegyverek számára. Itáliában jól indult a hadjárat, Melas határozott csapásokkal zárta körbe, és foglalta el Mantovát, azonban a nyugat felé visszavonuló franciák koordinálatlan üldözése nagy veszteséget okozott a seregének. A fordulatot Bonaparte és az általa vezetett hadsereg megjelenése hozta el, aki Melas hátában megjelenve elfoglalta Milánót, Marengo mellett pedig legyőzte Melas seregét. Német területen Kray seregét Moreau többször megverte, és a Duna mellékére szorította vissza. Kray szerencséjére azonban Moreau nem használta ki a sikerét, és nem üldözte a császári-királyi csapatokat.

A hadsereg számára jól jött a fegyverszünet, mert sikerült újólag rendezni a sorokat. 1800. november végére a 266 ezer katonát számláló sereg (Itáliában 105 ezer, német területen 109 ezer fő szolgált) még üggyel-bajjal pótolni tudta a veszteséget, de a csapatok harcértéke soha nem látott mélységbe süllyedt. Már 1800 tavaszán sokat panaszkodtak a tábornokok a csapatokra: nem állták a tüzet, és hamar megfutamodtak. Az 1800–1801-es téli hadjárat Itáliában, de főként német területen a hohenlindeni csatában megmutatta, hogy hiába sikerült a létszámot szinten tartani, a minőség messze a kívánatos szint alatt maradt.

A háború végén a hadsereg összereje 241 ezer szolgálatképes katonára olvadt, ebből 94 ezer Itáliában, 88 ezer német területen állomásozott. A birodalom határait ismét ellenséges támadás fenyegette. Fegyverbe szólították a magyar inszurrekciót, Csehországban pedig Károly főherceg szervezett egy területvédelmi erőt. A magyar csapatok 19 ezer, a csehek 25 ezer katonát számláltak. Ezekkel együtt a hadsereg összereje ugyan 285 ezer katonát tett ki, ami impozáns erőt jelentett papíron, de a harcértéke csapnivaló volt, amivel a hadvezetés tisztában is volt. Ez a tényező a stratégiai helyzettel együtt vezetett a békekötés kényszeréhez.

A megkötött béke ellenére a csehországi Károly főherceg-légió és a magyar inszurrekció szervezése rövid ideig még tovább folyt. Az előbbi a 30 ezres, az utóbbi a 40 ezres létszámot is elérte 1801. március folyamán. Velük együtt a hadsereg szolgálatképes ereje 313 ezer katonára emelkedett, de ebből a sorhadsereg

csak 248 ezer katonát tett ki. A csehországi légiót és a magyar inszurrekciót hamarosan feloszlatták, a háborút követően azonban érdekes módon az a döntés született, hogy a hadsereg állományát feltöltik, mielőtt békelétszámra csökkentenék a szervezeti kereteket. 1801. nyár végére ezért a hadsereg szolgálatképes létszáma elérte a 300 ezret. A létszámcsökkentést a tábori szolgálatra képtelen katonák leszerelésével és tömeges szabadságolással oldották meg. 1803 közepére már a 80 ezret is meghaladta, 1804-ben pedig a 100 ezret is elérte a szabadságolt katonák száma, miközben a fegyverben álló szolgálatképes katonák száma 200 ezer fő körül mozgott. Ez a módszer fontos előrelépést jelentett a háborúra történő mozgósítás szempontjából. Korábban a háborúk végével elbocsátották szolgálatból a katonákat, ami azt jelentette, hogy egy újabb háború esetén ismét újoncozni kellett, ami sokkal hosszabb időt és jelentősen nagyobb költséget jelentett. A tömeges szabadságolással egy újabb háború kitörése esetén viszont egy gyorsan mozgósítható hatalmas katonatömeget nyertek. A mozgósítás ezen formájában a hadseregnek és az adminisztrációnak gyakorlatot kellett szereznie.

A harmadik koalíciós háborút megelőzően, 1805 elején a hadsereg 198 ezer szolgálatképes és 97 ezer szabadságolt katonát számlált, de a mozgósítás kezdetekor, június végén a 204 ezer szolgálatképes mellett már csak 75 ezerre rúgott a szabadságoltak száma. A szabadságoltak tömeges behívása július folyamán kezdődött, augusztus végéig 250 ezerre nőtt a létszám, a 45 ezer szabadságolt mellett, ami a mozgósítás első felének viszonylag gyors lebonyolítását mutatja. A gondok ezt követően kezdődtek. A harcászati változtatásokat még a végig szolgálatot teljesítő katonáknak sem sikerült begyakorolniuk, a szabadságról visszaérkezőknek pedig fogalmuk sem volt a változásokról. Ráadásul a csapatok azt megelőzően indultak ki a békehelyőrségekből, hogy beérkeztek volna a szabadságról a katonák, ami káoszt okozott, mert tömegével voltak lemaradó és egységüket kereső katonák, ami csökkentette a harctéren az egységek erejét, az összeköttetési vonalakon viszont nehézséget okozott az egységüket kereső katonák tömege.

A hadsereg erőelosztása a hadvezetés bizonytalanságát tükrözi. Úgy számítottak, hogy Napóleon eddigi sikerei helyszínén, Itáliában veti be a francia főerőket, ezért Károly főherceg vezetésével szeptember végén 103 ezer katona összpontosult ezen a területen. Ugyanakkor Bajorországba szeptember elején névlegesen Ferdinánd főherceg, ténylegesen Mack tábornok mindössze 40 ezer katonával indult el, ami a francia ellentámadás megindulásának idejére némileg 80 ezer fölé növekedett. A hadvezetés, látva, hogy Napóleon Itália helyett

német területen veti be a főerejét, szeptember végén intézkedett öt gyalogezred Itáliából Bajorországba vezényléséről, de ezeket a csapatokat az ulmi hadjáratba már nem tudták bevetni. A téves helyzetértékelést támasztja alá, hogy Napóleon főseregével a császári-királyi hadsereg kisebbik részének kellett felvennie a harcot, ráadásul a szövetséges orosz csapatokra sem számíthatott. A francia túlerő Napóleon katonai zsenijével együtt katasztrofális vereséghez vezetett, a Németországi Hadseregből legfeljebb 15 ezer katona tudott megmenekülni.

A központi irányítás bénultságát mutatja, hogy nem intézkedtek azonnal az Itáliai Hadsereg Bécshez vezényléséről. Károly főherceg továbbra is a feleakkora haderővel rendelkező Massénával nézett farkasszemet, végül saját kezdeményezésére indult meg Magyarország felé, és nem lehetett jelen a háború kimenetelét eldöntő austerlitzi csatában. Az ulmi katasztrófát követően a hadvezetés mindössze annyit tett, hogy a felvonulóban lévő és a hátországban maradt csapatokat összevonta, és ezekkel próbált meg ellenállni a Bécs felé nyomuló franciáknak. Az erőfeszítés azonban nem hozhatott sikert, mert a franciák ismét csak erőfölényben voltak, és a császári-királyi és orosz katonák minden igyekezete és néhol hősies ellenállása dacára könnyedén nyomultak előre, és foglalták el Bécset.

Bécs elvesztését követően sem javult a hadvezetés teljesítménye. Károly főherceg még messze járt, amikor az újonnan beérkező orosz csapatokkal együtt az egyesült szövetséges sereg támadást indított a Brünnben állomásozó Napóleon ellen. A támadásban azonban a Prága és Iglau körzetében csapatokat gyűjtő Ferdinánd főherceg sem vett részt, így a birodalom sorsáról döntő csatában mindössze 15 ezer császári-királyi katona vett részt, holott ezenfelül még legalább 100-120 ezer harcképes katona bevethető lett volna, ha kellő időben kiadják a parancsokat. Napóleonnak így is élete egyik legjobb csatavezetési teljesítményére volt szüksége a győzelemhez, amelynek mértéke sokkolta a császári-királyi hadvezetést és magát az uralkodót is, így annak ellenére békét kért a francia császártól, hogy a két hadsereg ereje nagyságrendileg megegyezett, viszont a francia fősereg két hadjárat, számos ütközet és egy nagy csata megvívását követően kimerült volt és utánpótlási gondokkal küzdött.

A háború végével a császári-királyi hadsereg békehelyőrségbe vonult, majd megkezdődött a demobilizálás. Az első feladat a francia hadifogságból visszatértek beosztása volt az egységükbe. Emellett természetesen megkezdődött a szolgálatra alkalmatlanok elbocsátása és a kórházban fekvő katonák rehabilitációja is. Ezúttal a korábbihoz hasonló tömeges szabadságolás elmaradt. 1805. február végével a hadsereg 208 ezer szolgálatképes katonát számlált, amihez

46 ezer beteg, valamint 17 ezer szabadságolt járult. A hadvezetés ezúttal úgy döntött, hogy a létszámot magasan tartja, ezért a tömeges szabadságolás elmaradása mellett elrendelték a csapatok feltöltését is. A szolgálatképesek létszáma az év derekára 232 ezerre, az év végére pedig 252 ezerre nőtt, miközben a szolgálatképtelenek 41, valamint 25 ezer, a szabadságoltak 26 és 20 ezer főt számláltak.

A magasan tartott létszámot a porosz–francia háború indokolta, amelyet a Habsburg Monarchia északi határa mentén vívtak. 1806 őszétől Csehországban összevontak egy hadsereget, amely a „Semlegességi Hadsereg" nevet viselte, de a birodalom vezetése óvakodott a francia császár felingerlésétől, ezért rendkívül passzív, semleges álláspontot vett fel a konfliktusban. Jól mutatja a félelmet, hogy Csehországban, a háborúval határos területen mindösszesen 50 és 60 ezer katona között mozgott a létszám. Azonban kétségtelen, hogy a Habsburg Monarchia a szigorú semleges álláspontjának álcája mögött erőt gyűjtött és ugrásra készen állt, francia kudarc esetén rendkívül rövid idő alatt képes lett volna egy jelentős hadsereget kiállítani, és támadást indítani. A friedlandi csata idején, 1807 júniusában a császári-királyi hadsereg 273 ezer szolgálatképes katonájából 58 ezer Csehországban, 39 ezer Morvaországban, 22 ezer Alsó- és Felső-Ausztriában állomásozott. A korábbiakhoz képest Erdélyben és a Délvidéken kis létszámú maradt a haderő. A szabadságolt katonák száma is alacsony szinten volt, mindössze 12 ezer katona volt távol a zászlóktól.

Az újabb francia győzelem lehűtötte a kedélyeket, 1807 nyarától a császári-királyi hadsereg létszámának lassú csökkenését detektálhatjuk, a létszám 1807 végére 247 ezerre csökkent, és 250 ezer körül mozgott 1808 folyamán végig. Ugyanakkor a szabadságoltak létszáma is mérséklődött. 1807 folyamán a létszámcsökkentés egy részét szabadságolással oldották meg, ezért 19 ezer fölé nőtt ez a létszám, de 1808 folyamán 12-13 ezer körülire mérséklődött, ami azt mutatja, hogy a hadsereg egésze kisebb létszámcsökkentésen ment keresztül. Az 1808-as év végén mutatkozó 254 ezres létszám 13 ezer szabadságolttal és 25 ezer szolgálatképtelennel együtt a korábbinál sokkal magasabb békebeli létszámadat.

A magasan tartott békelétszám mellett a hátország védelmének céljából 1808 májusától megkezdődött a Landwehr felállítása a cseh–morva és az osztrák területeken. A Károly főherceg-légió 1800–1801-es szervezési sikere azt mutatta, hogy háború idején a haza védelmére lehet mozgósítani a lakosság nagyobb tömegeit is. A birodalmi vezetés egyértelműen támadó jellegű háborúra készült, de a támadó hadsereg hátában a megszálló és biztosító feladatok ellátását meg kellett szervezni anélkül, hogy a hadsereg ereje ezáltal csökkenne. A Landwehrt

hivatalosan területvédelmi céllal szervezték meg, de feladatai között ezentúl a támadó háborúban a hadsereg hátának biztosítása és az ellenséges erődök körbezárása is szerepelt.

A birodalmi vezetés 1809. február 8-án döntött a támadó háború megindításáról, miután Napóleon a Grande Armée egységeinek jelentős részét kivonta német területről. A döntés pillanatában a hadsereg 257 ezer szolgálatképes katonával rendelkezett, akihez 13 ezer szabadságolt járult. A döntést követően gőzerővel megindult a mozgósítás, amelynek az első hónapjában már sikerült 18 ezerrel, 275 ezerre növelni a bevethető katonák létszámát és 16 ezer újoncot kiállítani, miközben a szabadságoltak fele beérkezett a zászlók alá.

Az 1809. április 9-én beállt hadiállapot pillanatában a császári-királyi hadsereg főereje a Duna mentén, bajor területekkel szemben 176 ezer katonát számlált, emellett Itália ellen 46 ezer, a Varsói Hercegség ellen 30 ezer katona gyülekezett. Az első vonalban bevetett hadsereg 252 ezer fős létszáma a valaha volt legnagyobb császári-királyi hadseregnek számít. Ezúttal a hátországban is tetemes erők maradtak. A Landwehr 150 zászlóaljas tervezett ereje nagyságrendileg 150 ezer katonát jelentett, de emellett még hasonló nagyságrendű tartalékokat is kellett képezni. A hadsereg felvonulását megtervező és a háborút katonai szervezés szempontjából előkészítő Mayer tábornok 311 ezer katonával számolt a hátországban. Emellett Ferenc a magyar inszurrekciót is fegyverbe szólította, ami további 35-40 ezer katonát jelentett. A valóságban ezt a 311 ezret több okból kifolyólag nem sikerült ugyan elérni, de a hadsereg a korábbinál még így is nagyságrenddel több tartalékkal rendelkezett, ami lehetőséget adott a háború folytatására a regensburgi hadjárat kudarcát és Bécs elvesztését követően is.

A Landwehr szervezése szépen haladt, viszont a fegyver és a felszerelés hiánya okozott fennakadásokat. Különösen Itáliában bizonyult hasznosnak, hogy a hadsereg hátában maradt francia erődöt, Palmanovát nem sorcsapatokkal kellett körülzárni. A főserereg gyors veresége nem tette lehetővé a Landwehr bevetését bajor területen, viszont Bécs elvesztése után a Főserereg veszteségeinek pótlására egyre több Landwehr-alakulatot vontak a Morvamezőre. A Belső-Ausztriai Hadsereg visszavonulása az ottani Landwehr számára komoly veszteséget okozott. A gyors francia előrenyomulás, a tarvisi és a leobeni ütközet elvesztése sokezer Landwehr-katona kapitulációjához vezetett, az állomány alig hatoda maradt a zászlók alatt, viszont ez a 6000 katona kiválóan harcolt hazájától távol is magyar területen.

A hátországi tartalékok felhasználása ezúttal kiválóan működött. A veszteségek pótlására népes újonctranszportok indultak a hadszíntérre, a hatalmas

veszteségeket jól tudták pótolni. A sorhad legalább 117 ezer fős vesztesége ellenére a fegyverszünet megkötésének idején még 175 ezer szolgálatképes katonát tudott felmutatni, ami legalább 40 ezer újonc hadrendbe állítását jelenti. Önmagában ez a 40 ezres szám is hatalmas eredmény volt a korábbiakhoz képest, de ha emellé tesszük, hogy a háború első hónapjában elveszett az összes ausztriai tartomány, 100 ezres erejű Landwehrt és legalább 60-65 ezres magyar, erdélyi és horvát inszurrekciót állítottak fel, a hátországban pedig még ezenfelül 32 ezer katona állt, hatalmas szervezési teljesítményt konstatálhatunk.

A znaimi fegyverszünettel beállt időleges nyugalmat is remekül használta ki a hadvezetés. 1809. augusztus végére 227 ezer fős szolgálatképes létszámot tudott kiállítani a császári-királyi hadsereg, ezenfelül 54 ezer katona a Landwehr kötelékében szolgált. Ehhez jött még a horvát inszurrekció 13 ezer, a magyar inszurrekció 40 ezer és az erdélyi inszurrekció 10-15 ezer katonája, valamint a hátországi tartalékok 36 ezer embere, ezzel a hadsereg teljes ereje elérte a 380 ezer szolgálatképes, bevethető katonát. A hadsereg nagyságát látva válik igazán érthetővé Ferenc császár hezitálása a kemény francia békefeltételek elfogadása ügyében. A birodalma területén állt 150-200 ezer ellenséges katona, de a saját erő ezt közel kétszeresen felülmúlhatta, ami még a gyengébb harcérték mellett is tekintélyes túlerőt biztosított, ráadásul ezúttal a hadsereg morálja a korábbinál sokkal magasabb szinten volt. Az óvatosság ezúttal is győzött, jelentős veszteségek árán, de október 14-én helyreállt a béke.

A hadsereg legmagasabb létszámát 150 ezer katonában meghatározó korlátozás ezúttal a birodalom vezetésének szándékával is egybecsengett, mivel a pénzügyi helyzet szükségessé tette a radikális létszámcsökkentést. Az első lépcsőben feloszlatták a Landwehr-csapatokat és az inszurrekciókat, ami 1810. február végére 189 ezerre csökkentette a létszámot, majd meglepő módon az év derekára 200 ezer körülire növekedett a szolgálatképes katonák száma, a nyár végéig 190 és 200 ezer körül mozgott, majd az év végére 170 ezerre csökkent. Ezzel párhuzamosan viszont a szabadságolt állomány a nyár végére elérte a 70 ezer főt, majd az év végéig 77-78 ezer fő körül alakult.

A schönbrunni békében előírt 150 ezres létszámot a császári-királyi hadsereg csak a szolgálatképes állomány tekintetében érte el 1811 végére, miután az év folyamán végig lassú csökkenést tapasztalhatunk. Ezzel párhuzamosan a szabadságolt katonák száma is lassú csökkenést mutatott, 1811 végére 71 ezer főre mérséklődött. Az 1812-es évben tovább folytatódott a szabadságolt katonák számának csökkenése, egészen szeptember végéig, amikor elérte a 27 ezres

nagyságrendet, majd az év végére ismét 40 ezerre emelkedett. A szolgálatképes katonák száma az év első felében 150 ezer fő körül mozgott, majd tavasztól lassú növekedésnek indult, az év végére a 175 ezres tartományba ért. Ennek oka az Oroszország ellen készülődő háború, amelybe Napóleon parancsára a Habsburg Monarchiának is be kellett kapcsolódnia egy 30 ezres hadtesttel. Már 1812 áprilisában megkezdődtek a nagyon lassú csapatösszevonások Galíciában, ekkor állították fel a Megfigyelőhadtestet, amelynek a létszáma a háború megindításának idejére 32 ezer szolgálatképes katonára emelkedett. Az Oroszországban bevetett csapatok ereje a nyár folyamán 25 ezerre apadt, viszont ezt követően az egységekhez megérkezett kiegészítő transzportok következtében október végére 35 ezerre emelkedett. A veszteségek ellenére a folyamatos pótlásoknak köszönhetően az 1813. január végén oroszokkal megkötött fegyverszünet idején Schwarzenberg még mindig egy erős, 30 ezres hadtestnek parancsnokolt.

Az oroszországi harcokba bonyolódó Megfigyelőhadtest támogatására májusban Galíciában megalakított Tartalékhadtest 23 ezer szolgálatképes katonát számlált, ami a nyár végére 28 ezerre, az év végén pedig már 47 ezer katonára növekedett. A Megfigyelőhadtest visszaérkeztével Galíciában egészen májusig 80 ezer katona állomásozott, majd a haderő nagyobb részét Csehországba csoportosították át.

Az 1813-as esztendő első négy hónapjában a hadsereg fejlesztésének lassú üteme dominált. A szolgálatképes létszám 177 ezerről 199 ezerre gyarapodott, amit többnyire a szabadságoltak behívásával értek el, számuk 41 ezerről 27 ezerre csökkent, újoncok behívására csak minimális mértékben, néhány ezer fővel került sor. A nagyobb mérvű mozgósításra májustól került sor. A hónap végére már 220 ezerre növekedett a szolgálatképes létszám, két hónap múlva, a háborúba való belépéskor pedig már 272 ezer katonát számlált a császári-királyi hadsereg.

A hadsereg mobilizálása mögött Metternich külpolitikai ügyeskedése húzódik meg. Az 1813-as tavaszi hadjárat idején a császári-királyi hadsereg cseh és galíciai területen 140 ezer katonát összpontosított. Ez nagyságrendileg megegyezett a harcoló felek hadseregeivel, így a bármelyik oldalon történő beavatkozás döntő jelentőségű lehetett. Ez az időszak tanulságos a birodalom kormányzata és hadügye tekintetében is. A Habsburg Monarchia politikai vezetése Metternich államkancellár kezébe került, aki Ferenc császártól lényegében teljhatalmat kapott az ügyek vitelére. A rátermett kancellár azonban nem csupán a diplomácia hangszerein játszott kiválóan, ez nem lett volna elég a sikerhez, de politikája szolgálatába tudta állítani a hadügyet is. A hadseregnek ezúttal nem

akadt olyan karakteres, befolyásos vezetője, mint Károly főherceg, ezért a szigorú katonai megfontolások némileg háttérbe szorultak. Metternichnek arra volt szüksége, hogy a hadsereget is „mozgathassa" diplomáciai játszmájában. A Habsburg Monarchia nem számított már klasszikus nagyhatalomnak, ezt a státuszt Franciaország, Oroszország és Anglia töltötte be, Ferenc császár birodalma a poroszokkal együtt „csak" egy erős hatalomnak számított. Metternich ügyessége kellett ahhoz, hogy ez a státusz megváltozzék.

Az 1813-as évben a Habsburg Monarchia történetében ritkán tapasztalható harmóniában működött együtt a diplomácia és a hadsereg. A helyzet azonban más volt, mint II. József idején, amikor szintén egy kézben összpontosult a teljes hatalom. Ezúttal a főszerepet a diplomácia játszotta, a hadseregnek kellett alkalmazkodnia. Metternichnek még azt is sikerült elérnie, hogy a korábban különösebb hadvezéri teljesítményt nem nyújtó Schwarzenberg herceget nevezzék ki a szövetséges hadsereg főparancsnokának. Az eredmény nem is maradt el, Schwarzenberg otthonosan mozgott az uralkodók köreiben, törzse pedig kiváló munkát végezve koordinálta a hatalmas szövetséges haderő mozdulatait. Napóleon csupán egyetlen alkalommal tudta igazán megcsillantani hadvezéri zsenijét, a drezdai csatában. A vereséget azonban Vandamme hadtestének megsemmisítésével kompenzálni tudták a szövetségesek.

Az év második felében gőzerővel folyt a hadseregfejlesztés. Az 1809-es tapasztalatokat felhasználva ismét életre hívták a Landwehrt, de ezúttal nem önálló kötelékekben, hanem a gyalogezredek kebelében. A hadműveletek kezdetére a csehországi Főseregben 127 ezer császári-királyi katonát tudtak összpontosítani, miközben a Duna mentén és Belső-Ausztriában is fel tudtak állítani egy-egy hadsereget 35 ezer és 41 ezer szolgálatképes katonával, a teljes haderő létszáma elérte a 300 ezer harcképes katonát. A létszám rohamos ütemben növekedett tovább, az év végére a veszteségek ellenére is elérte a 334 ezer főt, ebből 130 ezer képezte a Főseregét a Rajna mentén, 77 ezer pedig az Itáliai Hadsereget. A Dunai Hadsereget a bajor átállást követően feloszlatták, viszont Alsó- és Felső-Ausztria területén megszerveztek egy tartalékhadtestet, amely ekkor 32 ezer katonából állt. A háború utolsó hónapjainak veszteségteljes harcai nyomot hagytak a létszámon. A téli hadjárat viszontagságai a nem harcból eredő veszteségeket növelték, a fegyverszünet megkötésekor 47 ezer szolgálatképtelen katona jutott 313 ezer szolgálatképesre. A Párizs körül álló Főseregnek 135 ezer katonával rendelkezett, az Itáliai Hadseregnek 92 ezerrel, a hátországban 87 ezer szolgálatképes katona állomásozott.

A felszabadító háború során a hadvezetés kezdetben egyértelműen súlyozta a hadszíntereket, a Napóleon ellen bevetett hadsereg kiemelkedően magas létszámot mutatott. Belső-Ausztriában ez problémát is okozott, a francia–itáliai haderő egyelőre enyhe létszámfölényben volt, így az egykori területek visszaszerzése csak lassan haladt. A bajor átállás és a főhadszíntér sikerei az ősz folyamán lehetőséget adtak a Belső-Ausztriai Hadsereg megerősítésére, ami sikert is eredményezett, ez erősítések segítségével vissza tudták szorítani Eugene csapatait Itáliába, és vissza tudták szerezni a korábban elcsatolt területeket.

A háború végével a hadsereg létszámát nemhogy csökkentették volna, hanem folyamatosan növelték. A csúcsot 1814 folyamán novemberben érte el a létszám 371 ezer szolgálatképes katonával, és a következő hónapokban is 370 ezer fölött maradt. Napóleon franciaországi partraszállásának pillanatában a császári-királyi hadsereg 374 ezer harcképes katonával rendelkezett. Miután az a döntés született, hogy a francia császár hatalmát ismét fegyverrel döntik meg, további létszámnövelésről intézkedtek.

A hadsereg 1815 júniusában már 412 ezer harcképes katonával rendelkezett. A szövetséges fősereg Schwarzenberg tábornagy vezetése alatt a Rajna középső folyása mentén gyülekezett, ebbe 144 ezer császári-királyi katonát indítottak útnak, Itáliában pedig 119 ezer katonát állomásoztattak. A birodalom hátországi tartalékállománya soha nem látott nagyságrendű, 149 ezer szolgálatképes katonára rúgott. A két hadszíntér között ezúttal minimális különbséget tettek. A puszta katonai szükségszerűség azt diktálta volna, hogy a hadsereg főerejét Párizs ellen, tehát az északi irányban vessék be, de a Habsburg Monarchia érdekei Itáliában erősebbek voltak, ráadásul Franciaország déli részén kisebb ellenállással lehetett számolni, ami egy elhúzódó háború esetén előnyös lehetett volna. Murat meggondolatlan akciója így felkészülten érte a császári-királyi Itáliai Hadsereget, nem okozott gondot a nápolyi csapatok támadása és az ország elfoglalása.

A waterlooi hadjárat megpecsételte Napóleon sorsát, így a császári-királyi hadsereg bevetésére nem volt szükség, csupán jelentéktelen harcokat vívtak a Franciaország elleni támadás során. Egyedül Murat ellen kellett komoly harcot vívni, amelyben a csapatok remekül megállták a helyüket, és fölényes győzelmet arattak. A hadsereg létszáma 1815. szeptember végén érte el a csúcsot, egyben a korszak legmagasabbját, 433 516 bevethető katonát.

A háború végével az a döntés született, hogy Franciaországot szövetséges csapatok tartják megszállva. A 150 ezer katonából 1815 végén egy 28 ezer fős hadtesttel vette ki a részét a Habsburg Monarchia. Ezenfelül 25 ezer katona

állt Mainz környékén és 10 ezer Nápolyban, a hadsereg teljes létszáma 425 ezer szolgálatképes katonát tett ki.

A Habsburg Monarchia hadügye, legfontosabb katonapolitikai döntései a hadsereg nagyságrendjét és bevetésének helyét illették. A külpolitikai döntések hátterében mindig ott találjuk a hadügyet. A külpolitika vezetőinek tehát ismernie kellett a hadsereg mindenkori állapotát, bevethetőségét és erejét, még abban az esetben is, amikor nem támadó, hanem védekező háborúra készült a birodalom. Ha végigtekintjük a háborús periódus történetét, akkor azt láthatjuk, hogy minden alkalommal a Habsburg Monarchia volt a támadó fél, tehát a tervezés támadó háborúhoz kapcsolódott.

A balsikerű támadás esetére első alkalommal az 1805-ös kudarcot követően készültek tervek. Ezt megelőzően a katonai döntéshozók a hadsereg egészében és támadópotenciáljának erősítésében gondolkodtak, a hadkiegészítés, a kiképzés, a tartalék- és kiképzőalakulatok felállítása egyszerűen a hadsereg létszámának fenntartását, bővítését szolgálta. Az 1805-ös kudarc azonban fordulatot hozott ezen a téren. A korábbi kezdeményezésből, Károly főherceg 1800–1801-es csehországi védelmi légiójából kiindulva a cseh–morva és ausztriai tartományokban megszervezték a Landwehrt, a magyar Szent Korona országaiban pedig már a háború megindításakor meghirdették az inszurrekciót. Mindkét rendszer alapvetően védelmi jellegű volt, a hon védelmének céljával jött létre, habár a támadó háború esetére is meghatározták a feladatukat. A védelmi intézkedések nem merültek ki ennyiben, a határ védelmének műszaki megerősítését, erődök, blokkházak építését is tervezték, ennek megvalósítása viszont csak kis részben sikerült, mert sem elegendő idő, sem elegendő anyagi forrás nem állt rendelkezésre. Fontos újítás volt a birodalom középpontjában egy hatalmas erődrendszer, Komárom felépítése, amely utolsó védelmi pontként szolgálhatott.

Minőségi változást figyelhetünk meg tehát az ötödik koalíciós háborút megelőzően. Az újítás működött is, mert még a wagrami csatavesztést követően is hatalmas létszámú haderőt tudott fegyverben tartani az uralkodó. A Landwehr és a magyar inszurrekció hiányosságai miatt Ferenc úgy döntött, hogy ezeket a honvédelmi szervezeteket – lehetőség szerint – integrálja a császári-királyi hadsereg keretei közé, hogy az előnyeit megtartva a hátrányait ki lehessen küszöbölni. Az inszurrekció tekintetében politikai szándék is meghúzódott, mert az 1811–1812-es országgyűlés alkalmával konfliktusba került a magyar rendekkel. A Landwehrt a területileg illetékes sorgyalogezredekhez sorolták be ezredenként két zászlóaljat felállítva, az inszurrekció helyett pedig önkéntes

huszárosztályokat toboroztak, és osztottak be a reguláris huszárezredek kötelékébe, de az inszurrekció összehívásának elvi lehetősége szükség esetére megmaradt, a második Landwehr-zászlóaljakat pedig elvileg nem lehetett kivinni az országból. A birodalom honvédelmi szervezetei tehát részben fennmaradtak.

A támadó háború megindításának fontos követelménye, hogy a támadó fél ossza be az erejét a felmerülő hadszínterek között, ő választhatja ki a csapása irányait. A Franciaország elleni háborúkban három fő összecsapási terület különült el: az Alsó-Rajna Osztrák Németalfölddel, a Felső- és a Közép-Rajna a délnémet területekkel és Itália. Az Alsó-Rajna mint hadszíntér az első koalíciós háború első három évében és 1814–1815-ben játszott szerepet, a másik két hadszíntér végig jelen volt.

Az első koalíciós háború első három évében 1792 és 1794 között Osztrák Németalföld számított a főhadszíntérnek, majd a tartomány elvesztését követően a Közép-Rajna. Itt vetették be a hadsereg összerejének nagyságrendileg felét, Itáliában pedig ehhez képes jelentéktelen erőt. Ez a súlyképzés ahhoz volt elég, hogy a franciákat a Rajnán túl tartsa, és visszaverje az átkelési kísérleteket. Az itáliai hadszíntér jelentősége 1795 végén növekedett meg, amikor a franciák a Spanyolországban felszabadult csapataikkal megerősítették itáliai erejüket, és offenzívát indítottak. A következő évben Bonaparte tábornok színre lépésével teljes mértékben felborult az erőegyensúly Itáliában, így jelentős erősítéseket kellett küldeni, de még ezekkel sem sikerült a francia támadás megállítása. A birodalmi vezetés egészen a Bécset fenyegető közvetlen veszélyig a Rajna mentéről nem vezényelte a hadsereget a birodalom magterületeinek védelmére. A német területeken Károly főherceg jelentős sikert ért el, de ez az itáliai vereségek tükrében mit sem számított, amikor Bécset francia támadás fenyegette. A béketárgyalásokon a rajnai helyzet szinte egyáltalán nem is esett latba, Bonaparte saját sikerei fényében diktálta a feltételeket.

Az első koalíciós háborúban tehát a hadvezetés jelentősen súlyozta az északi hadszínteret, ami katasztrófához vezetett Itáliában. Nem ismerték fel az itáliai probléma súlyát, így mindig csak megerősítették az ottani csapatokat, ami sohasem lett elegendő a helyzet stabilizálására. A második koalíciós háborúban ezért a délnémet és az itáliai hadszíntér között nagyságrendileg egyenlően osztották meg a hadsereg erejét. A franciák oldalán is elmaradt az erőösszpontosítás, ráadásul a francia hadsereg létszámbeli hátrányban is volt, ami 1799-ben a császári-királyi és orosz fegyverek sikerét eredményezte. Nem sikerült azonban döntő csapást mérni a franciákra, így a hadjárati év végén kibontakozó francia

ellentámadás döntő jelentőségű sikert hozott. Sikerült az oroszokra olyan csapást mérni, amelynek következtében kiváltak a koalícióból, így a Habsburg Monarchia magára maradt.

A háború döntőnek bizonyuló második évében a császári-királyi hadvezetés nem változtatott az erők eloszlásán, ismét teljesen egyenlően osztotta meg az erejét a két hadszíntér között. Kezdetben úgy tűnt, hogy helyes lépés volt nem választani főcsapásirányt, mivel Melas Itáliában jelentős sikert ért el. A franciák azonban átcsoportosították erejüket, a tartalékaikat megerősítették a németországi csapataik egy részével, és Itáliában mértek döntő csapást, ami a marengói csatához vezetett. Német területen a nagyságrendileg megegyező erők küzdelméből szintén a franciák kerültek ki győztesen.

A második koalíciós háború tapasztalata indította a császári-királyi hadvezetést 1805-ben a hadsereg erejének súlyozására Itália irányába. Azt feltételezték, hogy Napóleon ismét ezen a területen veti be főerejét. Ezúttal azonban a francia császár német területen támadott. A császári-királyi hadvezetés megpróbálkozott erőátcsoportosítással, itáliai erejének egy részét német területre irányította, azonban ezzel elkésett. Napóleon elsöprő győzelmének elengedhetetlen feltétele volt, hogy nem kellett megvívni a császári-királyi főerőkkel; az orosz csapatok felvonulása tette volna teljessé Ferdinánd főherceg és Mack seregét, azonban túlságosan korán megkezdték a támadást, így Napóleon azelőtt csaphatott le, mielőtt Kutuzov orosz hadteste és az erősítés Itáliából megérkezett volna. A téves helyzetértékelés és a rossz döntés egyértelműen megmutatkozott a hadjárat eredményében. Ráadásul a hadvezetés ismét elkövette ugyanazt a hibát, mint 1797-ben, elmulasztotta a mellékhadszíntérről a főhadszíntérre rendelni csapatait.

Mayer tábornok színre lépésével a császári-királyi hadsereg katonapolitikai és hadászati tervezése új alapokra helyeződött. Mayer elemezte a korábbi hadjáratokat, és helyes következtetést vont le. Az 1809-es hadászati tervezés a Duna mentével mint főhadszíntérrel számolt, a mellékhadszínterekre csak alárendelt erőket rendeltek. A hibát ezúttal hadműveleti szinten követték el. Mayer eltávolításával megszűnt az a rendező erő, amely lehetőséget adott volna a sikerre. A regensburgi hadjáratban a császári-királyi fősereg harmadát egyszerűen rossz helyen vetették be, így az nem vehetett részt a döntő harcokban, Napóleonnak így ismét nem kellett a teljes császári-királyi főerőt legyőznie Bécs elfoglalásához.

A regensburgi vereséget követően viszont a hadvezetés felismerte, hogy ezúttal összpontosítania kell az erejét, így a két mellékhadszíntéren bevetett csapatait a fősereghez rendelte. Hiába próbálkozott János főherceg kibújni

a parancs alól, Ferenc császár Károly főherceg hatására hajthatatlan maradt, csatlakoznia kellett a fősereghez. A végrehajtás során azonban ismét hiányzott a kellő erély, János és Ferdinánd csapatai is lekésték a döntő csatát, csak ennek elvesztését követően egyesültek a fősereggel.

A végrehajtás hiányosságaival együtt fontos fejlemény az 1809-es háború vezetése kapcsán, hogy a császári-királyi hadvezetés felismerte az erők összpontosításának szükségességét. Ezúttal nem kisebb erőket rendeltek a fősereghez, hanem a teljes haderőt a mellékhadszínterekről. Napóleon hadászati rendszerének alapja a császári-királyi hadsereg gyakorlatává vált. A korábbi kordonszerű erőelosztást ekkor merték igazán meghaladni, egész birodalomrészeket hagytak jelentősebb erő fedezete nélkül, ami korábban elképzelhetetlen lett volna. Egyedüli biztosító erőként csak a területvédelmi egységek maradtak, a horvát és a magyar inszurrekció, egy egészen kis reguláris sereg támogatása mellett, a többi erőt a döntő csatához rendelték. Az elhatározás végrehajtása még nem sikerült maradéktalanul, de az előrelépés egyértelmű.

Az 1813–1814-es harcokban a francia hadsereget létszám tekintetében jelentősen felülmúlták a szövetségesek. A császári-királyi hadsereg tekintetében is megállapíthatjuk, hogy a hadsereg főerőit a főhadszíntéren vetették be. A bécsi hadvezetés még azt is vállalta, hogy az elsődleges területi célpontja, Belső-Ausztria és Itália ellenében a háború kezdetén csak a legszükségesebb erőt veti be, ezáltal később tudja csak megszerezni az elcsatolt területeit. Ez az erőösszpontosítás adta a szászországi főhadszíntéren azt a kellő súlyt a szövetséges csapatoknak, amely végül meghozta a győzelmet.

Az 1814-es hadjárat során Napóleon minden nélkülözhető erejét Párizs előterébe vonta össze. Ismét kézenfekvő lett volna a császári-királyi hadvezetés számára, ha saját érdekeire tekintettel főerőit Itáliába vezényli, és elfoglalja saját magának ezt a területet, ami a Habsburg Monarchia számára ebben az időszakban már a háború célját jelentette. Mégsem ez történt, Schwarzenberg csapatai Párizs felé törtek előre és Napóleon legyőzésére törekedtek, ők jelentették a mérleg nyelvét a döntő összecsapásban.

A francia háborúk idején a Habsburg Monarchia katonai döntéshozatala az erők beosztása és bevetése tekintetében alapjaiban változott meg. A 18. századi, hosszú, a határsávban sokat manőverező, de jelentős kockázatot nem vállaló hadviselési mód a franciáknak, elsősorban Napóleonnak köszönhetően megváltozott. A területszerzés, manőverezés helyére a döntő siker elérése, az ellenséges hadsereg megsemmisítése lépett elő alapvető célként, ami magával hozta

az erőösszpontosítás szükségét is. A császári-királyi hadvezetés számára sok időbe került az újfajta hadügyi gondolkodás elsajátítása, három nagy háborút kellett ahhoz elveszteni, hogy felismerjék az erőösszpontosítás szükségét és módját. Napóleon legyőzésében tehát alapvető szerepet játszott, hogy a franciák ellenségei tanuljanak a hibáikból, és minden erejükkel a francia császár seregének legyőzésére összpontosítsanak.

A CSÁSZÁRI-KIRÁLYI HADSEREG ÚTKERESÉSE

A 18. század végére az európai nagyhatalmak hadseregei már egy meglehetősen bonyolult szervezetben működtek. A Habsburg Monarchia Európa egyik nagyhatalmaként a kontinens egyik legnagyobb és legerősebb hadseregét tartotta fent, és sok tekintetben példaként szolgált mind a riválisok, mind a kisebb államok hadseregei számára. A császári-királyi haderőben csak szárazföldi haderőnem létezett, azon belül is három fegyvernem, a gyalogság, a lovasság és a tüzérség. A műszaki csapatok még nem alkottak egységes szervezetet, több szakcsapat létezett egymás mellett. A harcoló és közvetlen támogató alakulatok mellett a katonai adminisztráció és az ellátás szervezete is említésre méltó eredményeket mutatott fel.

A francia hadüzenet előestéjén a császári-királyi hadsereg szinte minden ízében a régi rend hadserege volt. A haderő az uralkodónak tartozott hűséggel, tehát közvetlenül kapcsolódott a Habsburg Monarchia fejéhez. A lassú változás azonban már megindult. II. József 1771-ben megkezdte a felkészülést az összeírásos hadkiegészítési rendszerre, amelyre 1781-ben az osztrák és a cseh–morva birodalomrészben át is tértek. Ugyanebben az évben bevezették a teljes birodalomban a területi hadkiegészítési elvet, amely a katonai egységeket a hadkiegészítési körzetükhöz kezdte kötni még akkor is, ha a hadkiegészítés Magyarországon, Erdélyben, Itáliában és Németalföldön nem összeírás, hanem rendi katonaállítás és toborzás útján történt. A területi elv a tisztikar tekintetében is egyre inkább teret nyert, mert az alacsonyabb rangokból felemelkedett tisztek többsége a kiegészítési körzetből érkezett.

A területi hadkiegészítési elv valójában már korábban is létezett, hiszen az egyes ezredek gyakran ugyanarról a területről kapták korábban is a rendek által kiállított vagy éppen toborzott újoncaikat. A magyar Szent Korona területén felállított egységek elsöprő többségben innen kapták az újoncaikat is, így kötődésük hazájukhoz egyértelmű volt. A Monarchia összetett jellege a hadseregben is egyre

inkább megmutatkozott. A francia háborúk megváltozott jellege éppen ezért állította komoly kihívás elé a birodalom politikai, de még inkább katonai vezetését, mert a belső átalakulások egész során átment Franciaország változó haderejével kellett felvenni a harcot, ráadásul úgy, hogy a saját erőforrások nem estek át sem minőségi, sem mennyiségi átalakuláson. Éppen ezért a francia háborúk korát a katonai szempont mellett katonapolitikai és politikai értelemben is az útkeresés időszakának tarthatjuk. A végső győzelem összetevői között ott találjuk – a hadsereg hatékonyságának növelése mellett – a birodalom erőforrásainak hatékonyabb kihasználását, tehát a mennyiségben és minőségben is gyarapodó haderőt.

A hadsereg gerincét 1792-ben 57 gyalogezred alkotta, 1768-tól rangszámozással 1-től 59-ig, az 5. és a 6. számot a két helyőrségi ezred foglalta el. Az 57 ezredből 46 német szervezeti minta alapján épült fel, ezek közül 37 az 1781-ben bevezetett összeírásos rendszer alapján nyerte hadkiegészítését: 8 Alsó-Ausztriából, 6 Belső-Ausztriából, 14 Csehországból, 9 Morvaországból. Ezenfelül egy tiroli, egy elővidéki, 5 németalföldi és 2 itáliai ezred rendi hadkiegészítéssel vagy toborzással kapott újoncokat. A fenti 37 ezred ezenkívül rendelkezett egy-egy galíciai kiegészítési körzettel is, mivel az 1772-ben megszerzett tartomány ekkor önállóan még nem adott ezredet. A Német-római Birodalom területén a császárnak joga volt katonákat toborozni, azonban politikai indokkal valójában csak a császárral szövetséges területeken építették ki 1765-ben a birodalmi toborzási körzeteket, amiből a fenti 37 ezreden túl az elővidéki és a tiroli részesült. A fennmaradó 11 gyalogezred magyar szervezeti sémát követett és a magyar Szent Korona országaiból egészítették ki. A német szervezetű ezredek két első vonalbeli, tábori zászlóaljat (tulajdonosi, ezredesi) és egy tartalékzászlóaljat (alezredesi) állítottak ki. A magyar szervezetbe három első vonalbeli (tulajdonosi, ezredesi, alezredesi) és egy kiképzőzászlóalj (negyedik) tartozott. Minden gyalogezred kiállított egy gránátososztályt, amelyeket kettesével-hármasával zászlóaljakká vontak össze, ez a 21 gránátoszászlóalj jelentette a gyalogság elit, válogatott részét.

Az ezredek előírt teljes létszámát egyedileg szabályozták, a háború kitörésekor 2800 és 4600 fő között mozgott. A feltöltöttség azonban messze elmaradt a kívánatostól, a sorgyalogság 180 ezres teljes létszámából 110 ezer szolgálatképes és 12 ezer beteg katona teljesített szolgálatot. Az előírt létszám 1795-ben érte el a tetőpontját 239 ezer fővel, 161 ezer szolgálatképes és 12 ezer beteg katonával.

Az első koalíciós háború idején a sorgyalogság harceljárása a vonalharcászat kései, némileg már módosult formáját mutatta. Az egész hadsereg már nem egyetlen összefüggő vonalban harcolt, hanem néhány zászlóaljból álló dandárok és

hadosztályok szerint vonult fel, és lépett harcba. A csatákat rendszerint kiterjedt harctéren vívták, így nem volt ritka, hogy a nagyobb csaták térben elhatárolt ütközetek sorából álltak össze. A sorgyalogság támadáshoz és védekezéshez is a vonalat használta, amely három fő mélységű volt. Teljes zászlóaljössztüzeket ritkán adtak le, a leggyakrabban a szakaszonkénti tüzelést alkalmazták, tehát a zászlóalj kis szakasza tüzelt egyszerre, így biztosítva a folyamatos tüzelést. Szükség esetén alkalmazták a soronkénti vagy teljes, első két sor által leadott össztüzet. Szuronyrohamot viszonylag ritkán alkalmaztak, jellemzően falvakban, erdőkben, sáncokban került sor rá.

A császári-királyi hadsereg gyalogságának fontos részét képezte a 17 határőrgyalogezred. A Magyar és a Horvát Királyság déli határán végighúzódó, különleges státuszú Katonai Határőrvidék, valamint az Erdélyi Nagyfejedelemség területén szervezték meg ezeket az ezredeket. Az itt lakók kezdetben adómentesség, később csak adókönnyítés fejében katonai szolgálattal tartoztak, de mentesek voltak a jobbágyi szolgáltatások alól, tehát a rendi társadalom egy sajátos, szabad rétegét alkották. II. József 1787-ben bevezetett szervezeti rendszere alapján két tábori és egy tartalékzászlóaljból álltak, továbbá lehetőség volt két területvédelmi osztály felállítására is. Az ezredek rendszeresített létszáma békében 2800, háborúban 4400 fő volt. 1792 tavaszán az 50 ezres előírt létszámból 41 ezer szolgálatképes és 2500 beteg katona állt rendelkezésre.

A hadvezetés úgy döntött, a franciák elleni háborúban a határőrezredeket nem az 1787-es szervezetnek megfelelően, tehát két tábori zászlóaljjal veti be a nyugati harctéren, hanem körzetenként (károlyvárosi, báni, varasdi, szlavóniai, bánáti) állít fel vegyes zászlóaljakat, és ezeket küldi a harctérre. Az ezredek által kiállított mesterlövészekből is önálló zászlóaljakat szerveztek. A döntés hátterében minden bizonnyal a határőrcsapatok számára különösen megterhelő és jelentős veszteségeket eredményező oszmán háború állt. Az 1792-es esztendőben mindössze 2, 1793-ban további 8, 1794-ben 5 zászlóaljat szerveztek meg, de ezek egy részét Galíciába küldték, a franciák ellen 1794-ben 11, 1795-ben és 1796-ban 15 zászlóaljat vetettek be. Az 1796-os vereségek különleges rendszabályokat követeltek meg, elrendelték a határőrcsapatok totális mozgósítását, a zászlóaljak száma 46-ra emelkedett. Ezt azonban már nem tudták feltölteni, és több ezer magyarországi újoncot is beosztottak. A szolgálatképes állomány 1794 nyarán 34 ezer, 1795 őszén 32 ezer, 1797 tavaszán 42 ezer főre rúgott.

A gyalogság kiegészítő részét képezte a három helyőrségi ezred, amely félinvalidus katonákból állt, és többnyire erődök őrségében vetették be. Az első

két ezred 3-3, a harmadik ezred egy zászlóaljat állított ki. A harmadik ezred katonái 1795-ben Luxemburg feladásakor fogságba estek, az ezredet ekkor feloszlottnak nyilvánították.

A francia hadviselési mód, a csatárharc súlyának gyors növekedése megkövetelte, hogy a császári-királyi hadsereg is hasonló alakulatokat szervezzen. A hadseregben régóta szokásban volt a háború idejére önkéntesekből álló vadász- és szabadcsapatokat szervezni, ami az 1790-es években különleges szerephez jutott mint a hadsereg könnyűgyalogsága. A katonákat német területeken és Tirolban toborozták, de nagyszámú balkáni menekültet is felfogadtak. Emellett a francia zászlókat elhagyó lovasalakulatokat is felvettek a szabadcsapatok közé, valamint egy galíciai lengyel ulánus szabadcsapatot szerveztek a meglévő reguláris ezred mellé. A háború kezdetén a szabadcsapatok mindössze 6500 szolgálatképes katonája két évvel később már elérte a tekintélyes 14 600-as létszámot, 1795 őszére pedig a 18 500-at, de még a fegyverszünet megkötésekor is közel 16 ezer bevethető katona állt a zászlók alatt.

A hadsereg lovassága két fő részre oszlott. A nehézlovasság között tartották számon a 2 karabélyos, a 9 vértes és a 6 dragonyosezredet, könnyűlovasságként a 7 svalizsér-, 8 huszár-, egy határőr huszár- és egy ulánusezredet. Az egyes ezredek létszáma és szervezete eltért egymástól. A karabélyosezredek 8 (6 karabélyos és 2 svalizsér-) svadront, a vértes-, dragonyos- és svalizsérezredek a határőr huszárezreddel együtt 6 svadront számláltak. Az egyik dragonyosezred és az ulánusezred 8, a huszárezredek 10 svadronból álltak. Háború idején minden ezred tartaléksvadront is felállított. Előírás szerint a vértesezredek 1100, a karabélyosezredek 1600, a dragonyos- és svalizsérezredek 1400, míg a huszárezredek 2200 főt számláltak. Az ezredek feltöltöttsége a sorgyalogságénál kicsivel jobban mutatott, a háború kitörésekor 46 ezer előírtból 35 ezer szolgálatképes és 4500 beteg, a háború egyik csúcspontján, a nagy francia támadás idején, 1794 nyarán 54 ezer előírt mellett 41 ezer szolgálatképes és 6500 beteg, 1795 őszén 54 ezer előírt mellett 41 ezer szolgálatképes és 5100 beteg, a fegyverszünet megkötésekor, 1797 tavasztán 52 ezer előírt mellett 34 ezer szolgálatképes és 6600 beteg katona szolgált.

A tüzérség személyi állományának magját, a képzett tüzérek többségét a hadsereg három tüzérezredének egyenként 18 százada állította ki. A legképzettebb tüzérek azonban a Bombászkarba tartoztak, amely 4 századból állt. Szakképzett személyzet mellett a lövegek mozgatásához és a lőszer szállításához szükséges katonákat a tüzérlövésznek nevezett kisegítő alakulatok szolgáltatták, de ez nem

bizonyult elegendőnek, így a sor- és határőrezredekből biztosították a hozzájuk beosztott ezredlövegek szakképzetlen személyzetét. A tüzérség fogatjait a Szekerészkar állította ki, amely emellett a hadsereg utánpótlásának szállításáért is felelt. A tüzérezredek, a Bombászkar és a tüzérlövészek állománya az első koalíciós háború alatt 7500-ról indulva folyamatosan csökkent, a háború végére mindössze 5300 főt tett ki. Ezredenként nagyságrendileg 100 főt vezényeltek a tüzérséghez, ami további 6000-7000 katonát jelentett. A Szekerészkar állománya békeidőben nem érte el az 1000 főt, háború idején azonban a 20 ezret is meghaladhatta.

A műszaki csapatok több, kisebb egységbe szervezve szakcsapatokat alkottak. A hadsereg Műszaki Karába a kizárólag néhány tucat tisztből álló elit Mérnökkar, valamint a 4-4 századból álló Aknász- és Árkászkar tartozott. A Hajózási Ügyek Igazgatója alá tartozott a Hajóhivatal és a Pontonos Kar 4 százada. Háborúk idejére szervezték meg az Utászkart, amely az első koalíciós háborúban két zászlóaljból állt. A műszaki katonák összlétszáma a háború folyamán 1000 és 2000 szolgálatképes katona között mozgott. Szervezetileg a Katonai Határőrvidék kereteiben létezett a titeli sajkás zászlóalj, de tevékenysége alapján a műszaki alakulatok közé soroljuk, mert a dunai hadihajók személyi állományának biztosítása mellett leginkább hidászfeladatokat látott el a hadseregben.

A hadseregben létezett még néhány kisegítő alakulat. A birodalom erődjeit és ezek tüzérségét területi alapú igazgatóságokba szervezték. A határok védelmét a Katonai Határőrvidéken kívül a határőrkordon védte, a tüzérségi anyagot a Szerhivatal kezelte. Háborús időben a hadseregtörzsek védelmére és futárszolgálat ellátására törzsgyalogos és törzsdragonyos csapatokat szerveztek. Az első koalíciós háború idején előbbiből egy, utóbbiból két gyenge ezredet állítottak fel. Mindezen kiegészítő alakulatok összereje 10 ezer fő körül mozgott.

Az első koalíciós háború alatt a Habsburg Monarchia több francia emigráns alakulatot, légiót is zsoldjába fogadott ideiglenes jelleggel a hadi és pénzügyi helyzetnek megfelelően. Arra is találunk példát, hogy kisebb német államok kontingenseit vette zsoldjába a Monarchia. Az első koalíciós háború végén, 1796–1797 folyamán az uralkodó fegyverbe szólította a magyar inszurrekciót is, amely azonban nem került harcba a franciák ellen. Mindezen alakulatok nem képezték a császári-királyi hadsereg részét.

Az első koalíciós háború tapasztalatai arra indították az uralkodót, hogy áttekintse a hadsereg helyzetét, és megreformálja a birodalom haderejét. A kérdés már az oszmán háborút követően felmerült, mert II. Lipót 1791. december 28-án létrehozott egy udvari bizottságot fia, a későbbi Ferenc császár-király

vezetésével, hogy világítsa át a hadsereg helyzetét és tegyen javaslatot reformokra. A bizottság vezetését Ferenc trónra lépését követően gróf Friedrich Moritz von Nostitz-Rieneck lovassági tábornok vette át, javaslatait 1795 novemberében tette le az uralkodó elé. A bizottság azonban egészen 1796 tavaszáig működött, amikor Nostitz-Rieneck tábornaggyá előlépe átvette az Udvari Haditanács elnökségét. A bizottság vizsgálta a hadsereg erejét, felszerelését, szervezetét, elhelyezkedését, egyenruházatát, az újoncozást, a pótlovazást, a katonai képzést, szinte a teljes hadügyet, viszont feltűnő módon a harcászatot nem. Nostitz a Haditanács elnökként hozzáláthatott volna a javaslatai megvalósításához, de a viharos itáliai események erre 1796-ban nem adtak alkalmat, a 68 éves tábornagy viszont 1796. november 19-én meghalt. Halála után ideiglenes jelleggel gróf Ferdinand von Tige lovassági tábornok vette át a Haditanács vezetését, és egészen 1801 elejéig pozícióban maradt.

A háború végének katasztrófához közeli állapota nem engedte, hogy a birodalom vezetése a hadsereg reformjával foglalkozzon, csak 1798. március 9-én került sor egy újabb udvari bizottság felállítására Alvinczi József táborszernagy vezetésével, amely rendkívüli gyorsasággal látott munkához, így a hadsereg szervezetét érintő változásokat már 1798 nyarán elrendelték.

A magyar gyalogezredek negyedik zászlóaljaiból és tartalékosztályokból 4 új magyar gyalogezredet vontak össze, az 5 németalföldi ezredet – hadkiegészítő területének elvesztése miatt – egy új ezreddé szervezték át, az 5 ezred hadkiegészítését pedig Galíciába helyezték át. Még 1795–1796 fordulóján feloszlattak egy itáliai ezredet a nagy veszteségei miatt. Így a magyarországi gyalogezredek száma 15-re, a hadsereg gyalogezredeinek száma 61-re növekedett. Az ezredek háború idején egységesen három tábori zászlóaljat állítottak ki, a hátországban pedig egy tartalékosztály keretei között képezték ki az újoncokat. 1799 tavaszára a sorgyalogság állományát sikerült 172 ezer szolgálatképes és 19 ezer beteg katonára emelni, ami a 247 ezres előírt létszámhoz képest 77%-os feltöltöttséget jelentett.

A gyalogság többi csapatnemét is érintette a változás. Az addig kerületenként összevont zászlóaljakban bevetett határőregységeket ezredek szerint rendezték, kettő-négy tábori zászlóaljat képezve a csapatokból. A határőrezredek bevethető személyi állománya 1799 tavaszán közel 49 ezer katonára emelkedett.

A harmadik fontos változás volt, hogy a szabadcsapatokból kezdetben 14, majd három újabb szervezésével 17 reguláris könnyűzászlóaljat hoztak létre 1799 tavaszán 9000 katonával, de három vadászcsapat és egy szabadcsapat megmaradt 6000 katonával.

A lovasság területén történt a legnagyobb átszervezés. Mivel az első koalíciós háborúban a lovasság nem tudta azt a teljesítményt nyújtani, amelyet a meggyengült francia lovasság ellen el lehetett volna érni, a problémát átszervezéssel igyekeztek javítani. A két karabélyosezredet vértessé alakították, az utóbbiak svalizérosztályaiból és francia emigráns egységekből egy új vértesezredet állítottak fel, így ezek száma 12-re nőtt. A svalizséreket és a dragonyosokat könnyűdragonyossá szervezték át. Két új ezredet itt is felállítottak, egyiket a törzsdragonyosezredből, a másikat két dragonyosezred svalizérosztályaiból és francia emigráns egységekből. A huszárezredek harmadőrnagyi osztályaiból két új huszárezredet állítottak fel, emellett huszárként regularizálták az egyik határőrvidéki szabadcsapat lovasságát, így a huszárezredek száma 12-re növekedett. Szintén regularizálták az ulánus szabadcsapatot, valamint az 1797 óta zsoldban álló lovasvadász egységet rendes ezreddé alakították újjá. A reform eredményeként tehát 12 vértes-, 15 könnyűdragonyos-, 12 huszár-, 2 ulánus- és egy lovasvadászezred működött tovább. A vértesek belső szervezete változatlan maradt, a könnyűdragonyosokat a dragonyosok szervezetére alakították át, a huszár- és ulánusezredek nyolc, míg az újonnan regularizált horvát–szlavón huszárezred és a lovasvadászezred 10, a székely határőr huszárezred 6 svadront számlált. A vértesek 14 ezer, a többi, könnyűlovas csapatnem pedig 49 ezer fős előírt létszámot mutatott. A lovasság a második koalíciós háború kitörésekor 50 ezer harcképes és 5000 beteg katonát számlált. A vértesezredek 90%-os, a könnyűlovasezredek 86%-os feltöltöttséget mutattak. A hadsereg többi csapatnemében nem történt változás az 1798-as reformok során.

A két udvari bizottság reformmunkálatai nem érintették a hadsereg harcászatát, holott erre egyre nagyobb szükség lett volna. A francia hadsereg 1793-tól tömegesen alkalmazta a csatárharcot, amellyel szemben a császári királyi hadsereg zárt vonalai aránytalanul magas veszteséget szenvedtek. Az ezt követő években a franciák egyre inkább oszlopokban harcoltak, ami sokkal mozgékonyabbá tette őket a harctéren. Ennek ellenszerét a császári-királyi hadsereg egyelőre nem találta. Igaz ugyan, hogy a háború első felében a császári-királyi csapatok minőségben felülmúlták a franciákat, de ez a minőségi fölény 1796-ra elveszett. Az újfajta francia hadsereg komoly harci tapasztalatot szerzett, felnőtt egy új tiszti, valamint tábornoki generáció, Bonaparte tábornok személyében pedig egy katonai zsenit tudhatott soraiban. Az 1796-os itáliai harcok új fejezetet nyitottak a történetben. Bonaparte hadászati, hadműveleti és harcászati szinten is a mozgékonyságra épített, amivel kihasználta a francia hadsereg

előnyös tulajdonságát. A lassú és nehézkes császári királyi hadműveleti és harcászati eljárások nem tudtak lépést tartani a rendkívül mozgékony franciákkal, így Bonaparte képes volt szinte minden harcban helyi erőfölényt létrehozni. A császári-királyi hadsereg egyelőre megmaradt a módosított vonalharcászat használata mellett. A hadsereg egyik legtehetségesebb parancsnoka, a magyar Kray tábornok állított fel diagnózist a reformok természetéről, amikor egyik levelében arról élcelődött, hogy valódi reformok helyett rövidebbre szabják majd az egyenruhákat és megváltoztatják a zászlókat.

A francia hadsereg egy másik területen is fölénybe került. A francia zászlóaljakból, ezredekből összfegyvernemi magasabbegységeket, hadosztályokat hoztak létre, amelyek mozgatásával még a kevésbé tehetséges francia hadvezérek is sikereket tudtak elérni. A császári-királyi hadsereg egyelőre nem hozta létre a saját összfegyvernemi magasabbegységeit. Bellegarde tábornok ugyan 1798-ban már javaslatot tett a hadsereg összevonására 12 nagy, általa légiónak nevezett magasabbegységbe, de tervét nem hagyták jóvá. Ennek ellenére a császári-királyi hadseregben is megindult a fejlődés. Az itáliai hadszíntéren a hadsereget immáron 5 hadosztályba szervezték, ezeket tekintették a hadműveletek alapjának. A hadosztályok belső összetétele nagyon gyakran változott, tehát a francia rendszer egyik fontos eleme, az állandóság ugyan még hiányzott, de a császári királyi hadsereg is elindult tapasztalati úton az összfegyvernemi magasabbegységek alkalmazásának irányába.

A második koalíciós háború első évének eseményei alapján úgy tűnhetett, hogy a változások növelték a császári-királyi hadsereg hatékonyságát. Itáliában az új szervezet előnyeit kihasználva, hadosztályaival remekül manőverezve Kray altábornagy megverte a szemben álló francia hadsereget, majd ez a siker Szuvorov tábornagy lendületével párosulva egész Észak-Itáliát a szövetségesek kezébe adta, de sikerült kivédeni a francia ellentámadási kísérletet is. Német területen Károly főherceg nagy csatában legyőzte Jourdan seregét, és a Rajnáig tört előre. A háború második éve viszont keserű csalódást hozott. Itáliában Bonaparte megjelenése a császári-királyi sereg vesztét okozta, német területeken pedig csaknem összeomlott a hadsereg. Ez azonban nem elsősorban szervezeti vagy harcászati okokkal magyarázható, sokkal inkább a kimerüléssel, a hadsereg irányítását illető káosszal, az alkalmatlan parancsnokokkal és a hibás legfelsőbb szintű döntésekkel. Ezek vezettek a hadsereg dezintegrálódásához.

A felső hadvezetés problémakörét jól mutatja, hogy Károly főherceg, miután lemondott a németországi főparancsnokságról, átvette a csehországi

főhadparancsnokságot, és az 1800-as év végén közel 25 ezer szolgálatképes katonából álló területvédelmi légiót tudott szervezni. Egy rátermett vezető a központi hadvezetés hiányosságai ellenére is meg tudta szervezni ezt a jelentős létszámú haderőt. Harcba ugyan nem kerültek ezek a katonák, de a szervezési tapasztalatokat 1808-tól, a Landwehr felállításánál jól hasznosították. A magyar inszurrekciót ismét fegyverbe szólították, de a közel 19 ezer szolgálatképes katonát számláló haderő ekkor sem került harcba.

A hadkiegészítés kimerülését jól mutatják az egyes csapatnemek szolgálatképes létszámai. A sorgyalogság az 1799-es tavaszi 172 ezres létszámról 1800 tavaszára 152 ezerre, a háború végére, 1801 februárjára 122 ezerre csökkent. A határőrcsapatok esetén kisebb a változás, az 1799-es 49 ezerről a következő évre 46 ezerre csökkent, amely 1801-re is megmaradt. A könnyűzászlóaljak ereje 9000 körül mozgott, míg a szabadcsapatok létszáma 1800-ra 7000 fölé, 1801-re 9000 fölé nőtt. A lovasság 1799-es 49 ezres szolgálatképes létszáma 1800-ra csak 47 ezerre csökkent, de 1801 elején már nem érte el a 40 ezret. A hadsereg legnépesebb, tömeget adó részei csökkentek a leginkább, a sorgyalogság ereje csaknem 30%-kal, a lovasságé pedig közel 20%-kal apadt.

A lunéville-i békét követően az uralkodó számára is nyilvánvalóvá vált, hogy birodalma komoly megújításra szorul. A legfelsőbb vezetés reformjai között a hadügy irányítását is újragondolták, de a harcászati reform ezúttal is elmaradt. A gyalogság demobilizációja során feloszlatták a könnyűzászlóaljakat és a szabadcsapatokat, állományukat a sorgyalogság feltöltésére használták fel. Már 1801-ben felállítottak egy tiroli vadászezredet, amelybe a feloszlatott egységek tiroli születésű katonáit osztották be. A gyalogezredek szervezete változatlan maradt, a határőrcsapatoknál a tábori csapatokat az 1787-es rendszer szerint szervezték újjá, feloszlatva minden újabban szervezett egységet.

A lovasság 1801–1802-ben újabb jelentős átszervezésen esett át. Három vértesezredet feloszlattak, egyet dragonyossá alakítottak. A feloszlatott ezredeket osztályonként a megmaradt ezredek között osztották szét, így a vértesezredek is 8 svadronos szervezetre tértek át. A 15 könnyűdragonyos-ezredből 4-et feloszlattak, és osztályonként a többi ezred között osztottak szét, 5-öt dragonyos-, 6-ot pedig ismét svalizsérezreddé szerveztek át. A horvát–szlavón huszárezredet feloszlatták, viszont az inszurrekcióból regularizálták a Nádor-huszárezredet, így ezek száma 12 maradt. A székely határőr huszárezred szervezetét teljes mértékben a többi ezred mintájára alakították át. A lovasvadászezredet feloszlatták, viszont felállítottak egy harmadik ulánusezredet. Az átszervezés eredményeképpen

8 vértes-, 6 dragonyos-, 6 svalizsér-, 12 huszár- és 3 ulánusezred lett, minden ezredben egyöntetűen 8 svadronnal. A nehézlovas vértesek és dragonyosok ezredei 1500, a könnyűlovas huszároké, a svalizséreké és az ulánusoké 1800 főből álltak.

A hadügyek irányításával megbízott Károly főherceg az egész Habsburg Monarchiát illető reformokból kivette a részét, fontos befolyást gyakorolt az államszervezetre, de a hadsereg átalakításához nem kapta meg a kellő bizalmat és felhatalmazást. Befolyásának csökkenésével párhuzamosan a kiábrándultsága is növekedett, 1805-ben már ő maga sem gondolta, hogy folytatni tudná a hadügy átfogó átalakításának programját. A főherceg befolyásának csökkenését jól mutatja, hogy 1805 áprilisában az Udvari Haditanács irányítását is kivették a kezéből. A hadügyi területen egyre inkább annak a Mack tábonoknak a befolyása érvényesült, aki korábban semmilyen jelentős eredményt nem tudott felmutatni, de 1805-ben mégis egyfajta zseniként tetszelgett az udvarban. Tehetségtelenségének ékes bizonyítéka az 1805 nyarán életbe léptetett gyalogsági szabályzata, amely ugyan a gyalogezredek szervezetét megváltoztatta, de a harcászat alapjai továbbra is az elavult vonalharcászaton nyugodtak. A gyalogezredek korábban három zászlóaljból, zászlóaljanként hat századból álltak, valamint létezett ezredenként egy gránátososztály, amelyet összevont zászlóaljakban vetettek be. Mack kisebb, 4 századból álló zászlóaljak felállítását rendelte el, ezredenként 4-et, a gránátososztályt szintén 4 századból álló zászlóaljjá bővítette. Az ezred így összesen 5 zászlóaljból állt, amelyhez háború esetén egy hatodik, tartalékzászlóaljat állítottak fel. A háború előestéjén ez a változás rendkívül károsnak bizonyult, mert nem fejlesztette az addigi elavult harcászati rendszert, de még a meglévő, begyakorolt harceljárást is megváltoztatta, így gyakran káoszt okozott.

Mack tevékenysége közvetlenül hatott a csapatok teljesítményére az 1805-ös háborúban, amelyben a császári-királyi csapatok soha nem látott vereséget szenvedtek a franciáktól. A Napóleon által átszervezett francia hadsereg a korábbinál sokkal nagyobb harcértéket képviselt, és éppen ekkor zavarta össze Mack a császári-királyi gyalogság harceljárását. A nagyot mondó tábornok ráadásul csapnivaló hadvezérnek is bizonyult, az ulmi hadjáratban tízezerszámra kapituláltak a császári-királyi csapatok. Károly főherceg sokkal óvatosabban vezette az itáliai hadsereget, így meg tudta őrizni annak integritását, így legalább a haderő fele harcképes állapotban maradt. Az austerlitzi csatavesztés napjaiban a császári-királyi haderő csupán mintegy 100, legfeljebb 120 ezer harcképes, de demoralizált katonát tudott csatasorba állítani.

Sajnos a harmadik koalíciós háború idejéből nem rendelkezünk pontos adatokkal, mert az iratok elvesztek, csupán 1805 nyarának végéről, tehát a mozgósítás előttről, valamint 1806 februárjának végéről, tehát a háború utáni időszakról vannak adataink. 1805. nyár végén a császári-királyi sorgyalogság 151 ezer harcképes katonával rendelkezett, a háború végén, 1806. tavasz elején is mindössze 129 ezer szolgálatképes katonát számlált ez a csapatnem. A nagyrészt Itáliában bevetett határőrgyalogság 40 ezerről 43 ezerre növekedett, a lovasság 31 ezerről 26 ezerre fogyott. A legmegdöbbentőbb veszteséget a tüzérség szenvedte el, állománya 9400 főről kereken 5000-re csökkent. Még a hiányos adatok is mutatják a vereség mértékét. A magyar inszurrekció szervezését ezúttal a fegyverszünet szakította félbe.

A pozsonyi békét követően Ferenc ismét Károly főhercegre bízta a hadügyek irányítását, ezúttal erősebb felhatalmazással, így a főherceg végre hozzáláthatott a valódi reformokhoz. A hadsereg szervezetében az egyetlen jelentős változást a Mack-féle gyalogsági szervezet visszavonása jelentette: a gyalogság visszaállt a korábbi szervezetre 3 zászlóaljjal, zászlóaljanként 6 századdal és ezredenként egy 2 századból álló gránátososztállyal. Tirol elvesztése miatt 1808-ban feloszlatták a tiroli vadászezredet, állományából 9 vadászosztályt szerveztek meg, amelyeket még az év végén 6 százados zászlóaljakká bővítettek. A két helyőrségi ezredet 1808-ban feloszlatták, állományukból 4 helyőrségi zászlóaljat alakítottak meg.

Károly főherceg 1806 és 1808 között kiadott szabályzatai alapjaiban szervezték újjá a császári-királyi hadsereg gyalogságának harcászatát. Az elavult vonalharcászatot a korszerű, francia mintára kialakított harceljárás váltotta fel. A zászlóaljak oszlopokban vonultak fel a harchoz, az egységparancsnokok felelőssége lett a helyes manőverezés. A császári-királyi gyalogságnál a dandár lett a harcászati eljárás alapja, mert a nagy létszámú zászlóaljak miatt a hadosztályok túlságosan nagyok lettek volna alapegységnek, de a hadsereg hagyományai is ezt diktálták. A sorcsapatok esetében is alapvető lett a csatárharc, hogy meg tudják védeni magukat a francia lövészektől. Károly főherceg még egy újítást is be tudott vezetni: a lovassági támadás ellen nem négyszöget alakítottak a csapatok, hanem összezárt oszlopot, úgynevezett tömeget.

A lovasságnál csupán a vértes- és dragonyosezredek 2-3 svadronát oszlatták fel, így ezek az ezredek 6 svadronból álltak. A lovasság harcászatában jelentős változás nem történt, viszont Károly főhercegnek sikerült megtalálnia annak helyét a hadsereg szervezetében.

A főherceg másik nagy reformja a tüzérséget illette. A háborúk idejére létrehozott tüzérlövész egységek helyébe az 1808 nyarán megszervezett tüzérségi kezelő kar lépett. Ennél sokkal nagyobb jelentőségű lépés volt a tüzérség ütegekbe szervezése. A gyalogsági dandárok egy nyolc 3 vagy 6 fontos ágyúból álló üteget kaptak, a hadtestek tartalékában pedig négy darab 6 vagy 12 fontos ágyúból és két tarackból álló pozíciós ütegek kaptak helyet. A lovasok mellett hat darab 6 fontos ágyúból és két tarackból álló lovasított ütegek szolgáltak, ahol a tüzérek a lövegre erősített ülésen utaztak, így az üteg nagyon gyorsan tudott mozogni. Az ütegek élén tisztek álltak, így a lövegek tüzét össze tudták hangolni a harcászati feladattal. A hadtestek tüzérfőnökei pedig a hadtest teljes tüzérségét összehangolhatták, ezáltal a korábbinál sokkal hatékonyabban működhetett.

Az átalakítások a hadsereg műszaki alakulatait is érintették. Károly főherceg békében is létező utászalakulatot hozott létre, amit 1809 tavaszán 9 utászosztály megszervezése követett, ezáltal a hadsereg műszaki katonáinak száma a korábbi háromszorosa lett.

Károly főherceg leglátványosabb, egyben kulcsfontosságú eredménye a hadsereg magasabbegység-szervezetének új alapra helyezése volt. A hadseregben 9 hadtestet hozott létre, mindegyikben 2 gyalogos- és egy könnyűhadosztállyal. A gyalogoshadosztályok jellemzően két dandárból, dandáronként 1–3 gyalogezredből álltak. A könnyűhadosztályokba 2 dandárba szervezve általában 2 könnyűlovasezredet és 4 zászlóalj gyalogságot, vadászokat vagy határőröket osztottak be. A hadsereg két tartalékhadtestébe vonta össze a 4 ezredes hadosztályokba szervezett nehézlovasságot és a gyalogezredek gránátososztályaiból szervezett gránátoszászlóaljakat.

A hadsereg hadászati és hadműveleti eljárásainak megújítását Mayer tábornok, Károly főherceg régi bizalmasa, kiváló táborkari tiszt kapta feladatául. Mayer komoly elemzéseknek vetette alá a korábbi hadjáratokat, különösen az 1805-ös eseményeket, és tehetsége mellett ezzel a tapasztalattal felvértezve látott hozzá az új háborús tervek kidolgozásához. Az 1805-ös helyzethez hasonlóan azonban – hónapokkal a háború kitörése előtt – Károly főherceg befolyása lassú csökkenésnek indult, ami a háborúellenes főherceg határozott álláspontja ellenére meghozott, háborút megindító döntés meghozatalában és Mayer elmozdításában is tükröződött.

Ferenc császár, de különösen fiatalabb testvére, János főherceg szorgalmazta a népfelkelés, a Landwehr felállítását. Az általános hadkötelezettség felé közelítő rendszer jelentős számú, mintegy 150 ezer főből álló Landwehrt hozott létre

1808 folyamán a cseh–morva és az osztrák területeken. Károly főherceg szerette volna integrálni ezeket a csapatokat a sorgyalogság soraiba, de végül ezzel ellentétes döntés született, a Landwehr önálló szervezetben jött létre. A háború a döntés helytelenségét igazolta, mert bár néhány Landwehr-egység remekül harcolt, a többség egyszerűen otthon maradt, nem volt hajlandó szűkebb környezetén túl harcolni.

Az ötödik koalíciós háború előtti rövid békeperiódusban olyan reformok sorát léptették életbe, amelyek a következő fél évszázadban meghatározták a császári-királyi hadsereg teljesítményét és arculatát. Az eredmények az 1809-es háborúban már gyorsan megmutatkoztak. A gyalogság mozgékonysága és harckészsége ugrásszerűen megnőtt, a tömegalakzat bevált a francia lovasság ellen, a tüzérség hatékonyságára Napóleon dicsérete a legnagyobb elismerés. A magasabbegység-szervezet szintén beváltotta a hozzá fűzött reményeket. Az 1809-es asperni csatában Napóleon elszenvedte első egyértelmű és jelentős vereségét a harcmezőn. A világra szóló győzelem Károly főherceg reformjainak helyességét mutatta. A háború végül mégis elveszett, mert a harcászati reformoknak kellett volna még idő, míg a csapatok begyakorolják az új alakzatokat. Napóleon még úgy is túlerőt tudott létrehozni a Habsburg Monarchia ellen, hogy legjobb csapatai nagyobb része Spanyolországban harcolt. A háborút eldöntő wagrami csatát a francia császár megnyerte, de nem verte tönkre az ellenségét, mindössze kiszorította a csatatérről. A korábbi időszak történéseivel ellentétben a császári-királyi hadsereg megőrizte harcképességét a vesztett csatát követően is, a fegyverszünet és a békekötés sokkal inkább politikai döntés, mintsem katonai szükségszerűség volt.

Létszámadataink az 1809-es háborúról szintén hiányosak, mert csak 1809. február végéről, valamint a fegyverszünet utáni időszakról vannak részletes adatok. A sorgyalogság a háború előtt 187 ezer szolgálatképes főt számlált, a háború idején beosztott 72 ezer újonc ellenére a fegyverszünet idején 135 ezer katonát tudott csak felmutatni, ami a békekötés idejére 153 500-ra nőtt. A határőrcsapatok 36 ezer katonával indultak a háborúba, 3000 újoncot kaptak és 34 ezer katonát tudtak felmutatni a fegyverszünet idején, és ismét 36 ezret a békekötéskor. A lovasság 33 ezer hadrafogható katonát számlált 1802. február végén, a 6000 újonc ellenére is csak 25 ezer szolgálatképes katonát tudott felmutatni a fegyverszünet megkötésekor, a békekötéskor viszont már 33 ezret. A tüzérség létszáma jelentősen növekedett a korábbiakhoz képest, közel 14 ezer szolgálatképes katona szolgált a fegyverszünet idején, a vadász csapatnem mintegy 6000 katonából állt

és legalább 10 ezer katona szolgált különböző önkéntes és szabadcsapatokban, 4000-en pedig műszaki alakulatokban. A Landwehr a tervezett 100-120 ezer katona helyett 1809 októberében mindössze 51 ezer szolgálatképes katonát számlált. Az utolsó magyar általános felkelés által kiállított csapatok létszáma 36 ezer katona körül mozgott.

A schönbrunni béke rendelkezése alapján a császári-királyi hadsereg létszámát 150 ezer fő alá kellett csökkenteni. Mivel a béke értelmében ismét jelentős területek vesztek el, az ezekről kiállított 8 gyalogezredet és 6 határőrezredet feloszlatták, így 53 gyalogezred és 11 határőrezred maradt. A lovasság és a tüzérség szervezete nem változott. A műszaki csapatoknál viszont fontos újítást vezettek be, mert a háború idején felállított utászcsapatokból egy állandó utászkart hoztak létre, így a hadsereg csapatainak műszaki biztosítása is állandó, békében is fennálló keretet kapott. A hadsereg létszámcsökkentését egyszerűen a századok legénységi állományának csökkentésével oldották meg. Az altiszti, de főleg a tiszti állomány legnagyobb részét szolgálatban tartották, de a hadseregből távozott tisztekről is nyilvántartást vezettek, hogy szükség esetén a legénységi állomány növelésével gyorsan és zökkenőmentesen újból nagyobb létszámú hadsereget lehessen felállítani.

A Habsburg Monarchia Oroszországba vezényelt hadteste csapatai számára a Károly főherceg által lefektetett szervezési elvek alapján határozták meg a létszámokat. A hadjáratban közvetlenül részt vevő és a Galíciában összevont támogató hadtest csapatait mozgósították csak. A gyalogezredek 2-2 feltöltött zászlóaljjal, a nehézlovasezredek 4, a könnyűlovasezredek 6 svadronnal, a határőrezredek egy zászlóaljjal, a vadászzászlóaljak 4 századdal vonultak ki, a többi szervezeti egység a hátországban maradt.

A hadsereg mozgósítása 1812 végétől vette kezdetét, de ez egyelőre nem járt szervezeti változásokkal, csupán a legénységi állomány növelésével. A mozgósítás első lépcsőjében a tábori csapatokat, a gyalogságnál két zászlóaljat, a nehézlovasságnál ezredenként 6, a könnyűlovasságnál 8 svadront töltöttek fel, ezt követte a sorgyalogezredek harmadik zászlóaljainak feltöltése. A Napóleon elleni felszabadító háború kezdetén a császári-királyi sorgyalogság 173 ezer, a határőrgyalogság 33 ezer, a vadászok 9000, a lovasság közel 27 ezer, a tüzérség közel 14 ezer, a műszakiak bő 3000 szolgálatképes katonát számláltak.

Az 1813-as év őszén a sorgyalogság ezredeinek harmadik zászlóaljait is a harctérre vezényelték, helyette megszervezték a negyedik zászlóaljakat, továbbá a lajtántúli ezredek esetében még két Landwehr-zászlóaljat. A Landwehr

intézményét Károly főherceg eredeti elképzelésének megfelelően integrálták a sorcsapatokba, így a megszervezett egységek magasabb harcértéket képviseltek. A német szervezetű gyalogezredek előírás szerint 7500, míg a magyar szervezetűek 6500 katonából álltak. A valóságban azonban a kereteket messze nem sikerült feltölteni, az előírt állomány alig több mint fele állt harcra készen a zászlók alatt. Ennek ellenére a sorgyalogság létszáma a fegyverszünet megkötésekor 193 ezer szolgálatképes katona volt.

A határőrezredek esetében a két tábori zászlóalj mellé egy harmadik, tartalékzászlóaljat állítottak fel. A korábban elvesztett területek visszaszerzésével egyből hozzáláttak a régi határőrezredek újbóli felállításához, az első zászlóaljakat már 1813 kora őszén megszervezték, a következő év tavaszára pedig teljes értékű és létszámú alakulatok álltak harcban. A veszteségek ellenére a határőrcsapatok létszáma folyamatosan növekedett, a fegyverszünetre már közel 44 ezren voltak szolgálatképesek.

A vadászzászlóaljak számát a háború alatt három új egység szervezésével 12-re emelték, ez azonban a létszámon alig mutatkozott meg, az még a háború végén sem érte el a 10 ezret. A korábbi háborúkhoz hasonlóan 1813 és 1814 folyamán is több önkéntes egységet és szabadcsapatot állítottak fel, létszámuk folyamatosan növekedve a háború végére elérte a 14 ezer harcba vethető katonát.

A lovasság esetében az erőfeszítések az előírt létszámok feltöltésében merültek ki. Egyedül a huszárezredek esetében rendeltek el fejlesztést, a magyar arisztokrácia, a vármegyék és a szabad királyi városok felajánlásaiból nem kevesebb, mint 44 új, velitának nevezett önkéntessvadront állítottak fel. A lovasság létszámának drasztikus emelésére ugyanakkor nem mutatkozott szükség, a háború végén 41 ezer főt számlált a lovas fegyvernem. Megjegyzendő, hogy a lóhiány miatt már a háború kezdetén is 10 ezer katonát kellett szolgálaton kívül tartani. A hiányokat ugyan 1814 első hónapjaiban sikerült pótolni, az év tavaszára már rendelkezésre állt a szükséges lóállomány, ezeket azonban mégsem vezényelték a csapatokhoz, így 13 ezer lovas szolgálaton kívüli állományban maradt.

A tüzérség és a műszakiak területén nem mutatkozott igény szervezeti változásra, fejlesztésre, ezek végig a háború kitörésekor mért létszám körül mozogtak, a háború végén szinte teljesen megegyeztek a kiinduló értékekkel.

A felszabadító háborúban harcoló császári-királyi magasabbegységeket a Károly főherceg által mutatott úton szervezték meg. A gyalogság alapegysége a két ezredből és egy ütegből álló dandár lett, a hadosztályokba három dandárt osztottak be. Ezáltal nagy létszámú hadosztályok jöttek létre, amelyeket

a háború elején hadoszlopokba osztottak be, de néhány héten belül viszonylag szilárd hadtestbeosztás jött létre. A hadtestekhez egy-egy könnyűdandárt osztottak be, amelyekbe két zászlóalj gyalogság mellett két könnyűlovasezred és két lovasított üteg tartozott. A könnyűdandárokat a fontos feladataik miatt hadosztályparancsnokok vezették. Minden hadtesthez néhány üteget osztottak be tartaléktüzérségnek. A nehézlovasságot összevonva a hadsereg tartalékába helyezték. A tüzérségi tartalék nagyobbik része ezúttal szintén a hadsereg tartalékában kapott helyet. Felállítottak még önálló könnyűhadosztályokat két-két dandárból azzal a feladattal, hogy a hadsereg szárnyait fedezzék, diverziókat hajthassanak végre.

A császári-királyi hadsereg szervezetét tekintve a felszabadító háborúban valóban rendkívül magas színvonalat ért el, a hadsereg ebben a tekintetben is sikerrel vehette fel a harcot a franciákkal. A hadvezetés nem lemásolta a francia szervezetet, hanem a saját hagyományokra építve adaptálta a sokkal nagyobb hatékonyságot és mozgékonyságot biztosító harcászati és hadseregszervezeti elveket. A császári-királyi hadsereg mozgékonysága még így sem érte el a franciákét, de ez már sokkal inkább a hadsereg hagyományaiból és vezetésének óvatosságából adódott, mert a szervezet lehetővé tette volna a mozgékonyabb hadviselést. A szövetséges hatalmak sikerének fontos összetevője volt hadseregeik korszerűsített szervezete, a francia hadviselési mód adaptálása, ez alól a császári-királyi hadsereg sem volt kivétel. A sikerben a Habsburg Monarchia hadereje nem csupán létszámával, tömegével vette ki a részét, mert a győzelmet eredményező hadműveleteket Schwarzenberg herceg főhadiszállásán császári-királyi táborkari tisztek dolgozták ki. Az újfajta hadviselési mód alkalmazásában tehát 1813–1814 folyamán a császári-királyi hadsereg az élen járt.

A Habsburg Monarchia új területi nyereségei szükségessé tették a hadsereg szervezetének kibővítését is. Az egykori Itáliai Királyság csapataiból 1814 folyamán 4 új gyalogos és egy svalizsérezredet, galíciai területen egy újabb ulánusezredet állítottak fel. A háború folyamán a helyőrségi zászlóaljak számát 10-re emelték.

Napóleon 1815-ös visszatérését megelőzően még nem kezdték meg a császári-királyi hadsereg demobilizációját, tehát a békeszervezet kialakítását, a haderő egy részének leszerelését, így ekkor az eddigi legmagasabb létszámokat tapasztalhatjuk. A sorgyalogságban 254 ezer, a határőrgyalogságnál 50 ezer, a vadászoknál 13 ezer, önkéntes és szabadcsapatokban közel 8000, a lovasságnál 48 ezer, a tüzérségnél 13 ezer, a műszaki alakulatokban 4000, a helyőrségi zászlóaljakban

5000 szolgálatképes katona teljesített szolgálatot. A magasabbegységek szervezete megegyezett az előző évivel.

A császári-királyi hadsereg 1815-ben csak Murat Nápolyi Királysága ellen került tűzbe, de Franciaország megszállásában még évekig fontos feladatot teljesített. A háború végeztével a hadsereg lépcsőzetesen érkezett haza, a létszámcsökkentés is ennek megfelelően hosszú évekig elhúzódott. Egyetlen új egységet, egy gyalogezredet szerveztek a feloszlatott önkéntescsapatok legénységének felhasználásával.

A francia háborúk időszaka a császári-királyi hadsereg szervezete és harcászata szempontjából is az útkeresés időszaka volt. A francia hadsereg újfajta kihívás elé állította a Habsburg Monarchia hadseregét, amelynek a birodalom fennmaradása érdekében meg kellett felelni. A francia hadsereg hatékonyságát gyakran a társadalmi változásokból vezetik le, ám ez túlságosan leegyszerűsítő magyarázat – már csak azért is, mert ezek egyik legkitartóbb ellensége, végül legyőzője, a Habsburg Monarchia társadalma nem esett át forradalmi változásokon, a császári-királyi hadsereg mégis méltó ellenfelévé válhatott a franciáknak, a változás indítékának tehát korántsem elegendő a társadalmi változásokat említeni, sőt. A lényeget máshol kell keresni.

A francia hadsereg három tekintetben hozott minőségi változást: a harcászatban, a rátermett parancsnokok kiválasztásában és a hadkiegészítésében rejlő nagy tömegével. A harcászat változása a Guibert királyi tábornok által leírt rendszeren alapult, a háborúk során tapasztalati úton fejlesztették, de alapjaiban nem hoztak újat. Hadkiegészítés tekintetében a jakobinusok által vészhelyzetben egyetlen egyszer alkalmazott általános mozgósításon túl az összeírásos, évi kvótán alapuló, sorshúzásos rendszert vezette be a forradalom. Ezt az elvet alkalmazta a császári-királyi hadsereg nagyobb felét adó ausztriai és cseh–morva birodalomrész 1781 óta, míg a többi a rendi hadkiegészítést. Az összeírásos rendszer hatékonyságát jól mutatja a hadsereg létszámának gyors növekedése. A rendi újoncállítás valóban nem működött olyan hatékonyan, mint az összeírás, ennek ellenére az itáliai, németalföldi és magyar területekről is jelentős létszámú haderőt állítottak ki.

Az egyetlen számottevő különbség a parancsnokok kiválasztási rendszerében volt. Tévedés lenne azt állítani, hogy a császári-királyi hadseregben ne működött volna az érdemek alapján történő előléptetés, s a francia oldalon is értek el magas rangot kevésbé tehetséges, de politikailag megbízható tábornokok. Francia oldalon mégis kiemelkedett egy összességében egészen kivételes parancsnoki és hadvezéri generáció élén magával a császárral, és ez a hadtörténetben egyedi eset.

A császári-királyi seregek élén gyakran találunk olyan, mérsékelt tehetségű Habsburg-főhercegeket, mint János, Ferdinánd vagy éppen Lajos. A korszak egyetlen igazán nagy formátumú hadvezére mégis egy főherceg, Károly lett. Mellette számos kiváló és eredményes parancsnok és hadvezér emelkedett ki. Napóleon szintén előszeretettel alkalmazta családtagjait hadseregek élén – Joseph és Jérôme sem állta meg a helyét. Szerencséjére mostohafia, Eugéne de Beauharnais tehetségesnek bizonyult, sógora, Murat pedig a korszak legkiválóbb lovassági parancsnoka volt.

A két hadsereg közötti különbség, egyben a császári-királyi hadsereg útkeresésének lényege a hadi kultúra változásából adódott. Francia oldalon a királyi hadsereg felbomlásával a régi hagyomány gyorsan elveszett, az új hadsereg pedig nagyon gyorsan megtalálta a saját identitását, így egy sajátos hadi kultúrát alakíthatott ki minden kötöttségtől mentesen. Ilyen tekintetben a társadalmi változás valóban a franciák előnyére vált, hiszen utat adott a hadsereg gyors átformálódásának, míg a Habsburg Monarchiának ezen az úton a régi beidegződések, rutinok, megszokások mentén kellett végigmennie, ezek jelentős részét nem is sikerült megváltoztatni.

A császári-királyi hadsereg által a francia háborúk időszakában megtett út lassú és rögös volt. Az első koalíciós háborúban azonos létszám mellett a Habsburg Monarchia hadereje jobb teljesítményt tudott felmutatni, fölényben volt a franciákkal szemben, tehát teljesen indokoltnak tekinthetjük, hogy a hadsereg harcászatának, harceljárásának megváltoztatását nem látták szükségesnek a hadvezetésben. A francia sikerek kulcsának a létszámfölényt tekintették, amiben kétségkívül igazuk is volt, mert a háború első négy évében a franciák csak jelentős erőfölényben tudtak sikereket felmutatni.

A második koalíciós háborúban már megmutatkoztak a francia csapatok minőségi ugrásának egyértelmű jelei, de a háború eseményei elfedték ezt a jelenséget. Az első évben az osztrákok nagy győzelmeket tudtak aratni a franciák felett, majd az oroszok kiválását követően a franciák ismét erőfölénybe kerültek, ami sikerüket eredményezte. A császári-királyi hadvezetés nem mulasztotta el elemezni a háború eseményeit, az 1790-es évtized két bizottsága jól mutatja ezt a törekvést. Viszont a második koalíciós háborút követően elmaradt az elemzés, Károly főherceg a reformokat a hadsereg felső vezetésében, irányításában kezdte, így a következő háború előtt nem került sor harcászati változtatásra.

Az 1805-ös háború minden szempontból a lehető legszerencsétlenebbül sikerült. Elmaradt a harcászati reform, a bevezetett látszatintézkedés pedig

még az addigi begyakorolt és ismert rendszert keverte össze, míg francia oldalon Napóleon a leghatékonyabb hadseregét vetette be, ráadásul a rendkívül tehetségtelen Mack tábornok hadműveleti szinten is hibát hibára halmozott. A végeredmény ilyen előzmények után csak a katasztrófa lehetett.

Károly főherceg második reformperiódusát a harcászat és a hadszervezet reformjának szentelte. Korszerű, még a francia rendszerhez képest is újszerű, hatékony elemekkel gazdagította a hadsereg harcászatát. A háborúban sikerült is világraszóló győzelmet aratni és magát Napóleont nagy csatában legyőzni. Az 1809-es háború végső kudarca nem fedi el Károly főherceg reformjainak eredményeit. A csapatok hatékonysága ugrásszerűen megnőtt, a magasabbegység-szervezet pedig jól támogatta a megnövekedett mozgékonyságot és segített a parancsnokoknak kihasználni az adott harcászati és hadműveleti helyzetet.

A háborúk végső periódusára a császári-királyi hadsereg egyértelműen felkészült a nagy feladatra, Napóleon legyőzésére. A csapatok korszerű és hatékony harcászati elveket alkalmaztak, a magasabbegység-szervezet igazodott az adott helyzethez és támogatta a harcászati és hadműveleti feladatok végrehajtását, a hadvezetésben pedig elegendő tapasztalat halmozódott fel, hogy megtalálják a napóleoni hadművészet ellenszerét, így a császári-királyi hadsereg a felszabadító háború döntő tényezője lett.

A hadsereg harcászatának és szervezetének áttekintése egyértelműen mutatja, hogy a francia hadsereg hatékonysága nem a társadalmi változásokban rejlett, az csak átmeneti előnyt biztosított számára a régi Európa hatalmainak hadseregeivel szemben. A kontinentális nagyhatalmak hadseregei hasonló útkeresésen mentek át, mint a császári-királyi hadsereg. Ezek közül a leghosszabb ideig és a legnagyobb számban a Habsburg Monarchia viselt hadat a franciákkal. A háborús idők nyilvánvalóan nem lehettek alkalmasak a lényegi változásokra, ráadásul Ferenc minden változást gyanakodva szemlélt, alig létezett olyan személy, akiben megbízott volna. Leginkább saját testvérei, különösen a nála jobb képességekkel megáldott Károly és József esetében mutatott tartózkodást. Egyedül az ulmi katasztrófa és az austerlitzi sokk kényszerítette rá a mélyreható reformokra. Szerencséjére öccsénél, Károly főhercegnél alkalmasabb vezetőt nem találhatott volna: a főherceg bírta a hadsereg bizalmát, ellenségei inkább az udvarban és az udvari körökkel szoros kapcsolatban álló tábornokok között akadt. Károly főherceg 1809-es bukása sem feledteti azonban azt a tényt, hogy ő tette le a végső siker alapjait, a hosszú útkeresésből ő találta meg a kivezető utat.

2

MAGYARORSZÁG ÉS A FRANCIA HÁBORÚK

MAGYARORSZÁG A FRANCIA HÁBORÚK IDEJÉN

A NEMZETI ELLENÁLLÁS, A REFORMOK ÜGYE ÉS A MAGYAR JAKOBINUSOK

A magyar történelemben a francia háborúk időszaka két korszak határára esik. A történettudományban az 1790-es, az 1792-es és 1815-ös év is szimbolikus korszakhatárként szolgált/szolgál, de létezik olyan nézet is, miszerint az 1711 és 1848 közé eső időszakra kell egy hosszabb történelmi korszakként tekinteni – ami azt mutatja, hogy a történészek körében sincs véglegesen letisztult álláspont a periodizációt illetően. A legtöbb érvet az 1711 és 1848 közötti korszakot a kései rendiség koraként leíró értelmezés mellett lehet felhozni. Ez alapján az egyes uralkodók mint a politikatörténet meghatározó személyiségei regnálása belső korszakhatárként működhet.

II. József uralkodásának évtizedére mind a kortársak, mind az utólagos történetírói értékelések zárványként tekintenek az erőltetett ütemű és kétes minőségű reformok miatt, amelyeket ráadásul alkotmányellenes módon vezettek be. A reformok bevezetésének módját a magyar társadalom szinte egy emberként utasította el, csak a király legelvakultabb hívei tartottak ki mellettük. Alapvetően nem a változások szükségességét utasították el a magyarok, hiszen nagyon sokan belátták, hogy van mit tenni az ország felvirágoztatásáért, hanem azt, hogy II. József a magyar történeti alkotmány, a jogrend és a magyar szokások teljes semmibevételével akarta bevezetni azokat.

A Szent Korona Bécsbe szállítása különösen sértette a magyarok önérzetét és ellehetetlenítette a párbeszédet. Ráadásul az uralkodó külpolitikája sem szerzett híveket Magyarországon. Az Oszmán Birodalom ellen indított háború azonban mégsem az ellenség miatt, sokkal inkább az uralkodó személye és a háború miatt meghozott döntések miatt volt népszerűtlen. A hadsereg szükségleteinek kielégítésére burkolt adóemelést hajtottak végre, ami a gabona kényszeráron történt beszolgáltatási kötelezettségét jelentette. A piaci ár és a kényszerárfolyam közötti különbség, a *deperdita* az 1780-as és 1790-es évek fordulójának legtöbbet emlegetett fogalma volt.

Az 1780-as évek végére II. József minden hitelét elvesztette a magyar társadalom szemében. A vármegyék összefogtak, először passzív, majd egyre aktívabbá váló ellenállást fejtettek ki. Az oszmán háború első évének botrányos sikertelensége csak olaj volt a tűzre. Hiába ért el részsikereket Moldvában és horvát–bosnyák területeken a hadsereg, a főhadszíntéren a túlerő dacára semmi sem történt, ráadásul II. József súlyosan megbetegedett a délvidéki táborozás alkalmával. A következő évben az egyre súlyosabb állapotban lévő uralkodónak be kellett látnia, hogy az eddigi módszereit fel kell adni. A nevezetes tollvonással visszavonta törvényellenes rendeleteinek többségét és elrendelte a Szent Korona Budára szállítását. A sors iróniája, egyben II. József személyes tragédiája, hogy halálának híre éppen azokban az órákban ért Budára, amikor a Szent Koronát szállító menet is. A király halálhírét azonban eltitkolták a tömegek elől, mert – jogosan – attól tartottak, hogy azok jobban fogják ünnepelni a gyászhírt, mint a Szent Koronát.

Az új uralkodó, II. Lipót tehetségében nem maradt el II. József mögött, de sokkal bölcsebb és taktikusabb volt, más módszert választott birodalma modernizálására, és egyből összehívta az országgyűlést. De előbb a külpolitikai helyzetet kellett rendeznie, mert a poroszok háborúval fenyegettek. A reichenbachi konvencióval sikerült megegyezni a poroszokkal, és az oszmánokkal is megkezdődtek a béketárgyalások.

A Pozsonyban összegyűlt magyar rendek rendkívül lelkes hangulatban kezdték meg a tanácskozást, mert úgy gondolták, hogy az uralkodó fölé kerekedhetnek. A kedélyeket borzolta, hogy Festetics György vezetésével a Graeven-huszárezred tisztikarának egy része folyamodványt nyújtott be az országgyűléshez, hogy a császári-királyi hadsereg magyar egységeinél magyar szolgálati nyelvet vezessenek be. Az uralkodó elutasította a javaslatot, a benyújtókat pedig retorziókkal illették. Az országgyűlés közbenjárására azonban mérsékelték a büntetést.

A poroszokkal történt megegyezés 1790 nyarának második felében kijózanította a rendeket, ami a megegyezés, a kiegyezés irányába mozdította a tárgyalásokat. Ennek eredményeként megerősítették a *Pragmatica Sanctio* rendelkezéseit, elrendelték az ország helyzetét áttekintő és reformjavaslatokat megfogalmazó bizottság felállítását, és született egy törvénycikk a magyar nyelv használatáról is. Ezek mellett számos gyakorlati és szimbolikus rendelkezés is született, amelyek mindkét fél számára a helyzet megnyugtató rendezését hozták. Többek között kimondták Magyarország és a hozzá kapcsolt részek függetlenségét, megválasztották Sándor Lipótot, a király fiát nádornak, rendelkeztek a Szent Korona budai őrzéséről, az országgyűlések rendszeres tartásáról, a magyar adó országgyűlési meghatározásáról. Az országgyűlés tehát kompromisszummal zárult, az uralkodó kiadta a hitlevelet, a rendek megerősítették hűségüket, a reformok ügye pedig törvényes útra terelődött.

A viharfelhők azonban nem vonultak el. A francia forradalom radikalizálódása és az egyre agresszívabb francia hangok miatt készenlétben kellett állni. A mindössze 44 éves II. Lipót váratlan halálával I. Ferenc lépett trónra, már ő kapta kézhez a francia hadüzenetet. A háború kitörésekor a nagyhatalmak még úgy gondolták, hogy Franciaországban egy rövid és könnyű hadjáratot követően visszaállíthatják XVI. Lajos hatalmát, de az 1792-es hadjárat és a francia katonai sikerek gyorsan kijózanították őket.

A koronázó országgyűlést I. Ferenc különleges gesztusként Budára hívta össze, itt is koronázta meg Batthyány József hercegprímás magyar királlyá. A rendkívül rövid diéta eredményeire pedig már a háború nyomta rá a bélyegét. Az országgyűlésen újabb nyelvtörvényt hoztak, amely tovább bővítette a magyar nyelv használatát a közigazgatásban. Elrendelték, hogy az uralkodó helyes arányban alkalmazzon magyarokat a magyar ezredekben, és a katonai akadémiára is vegyék fel a magyar tisztek fiait. Ezenkívül csak néhány adminisztratív jellegű ügyről, az újoncokról és a hadsereg ellátására tett ajánlatról esett szó.

Az 1792-es hadjárat kudarca a Habsburg Monarchia vezetése számára egyértelművé tette, hogy teljes katonai erejét be kell vetnie Franciaország ellen. A császári-királyi hadsereg csapatait fel kellett tölteni, és a nyugati hadszínterekre kellett vezényelni. Az 1792-es országgyűlésen megszavazott újoncokat az év nyarán és őszén kiállították, de az 1793-as harcok veszteségeit is pótolni kellett. A toborzás a rendi katonaállításnál jelentősen drágább volt, ráadásul nem is tudott annyi újoncot előteremteni, amennyire szükség lett volna, ezért az uralkodó az országgyűlés beleegyezése nélkül újabb újoncok kiállítását rendelte el, amit

a vármegyék 1794 első felében végre is hajtottak, így 1795-ben 7000, 1796-ban 9000, a magyar rendek által állított újonc került a hadseregbe.

Az 1793-as sikeres ellentámadás lehetőséget adott arra, hogy a következő évben döntő sikert érjenek el a koalíciós hatalmak, és akár Párizst is elfoglalhassák. A franciák ugyan hatalmas hadsereget szerveztek, de ennek minősége megkérdőjelezhető volt. Ferenc császár ezért 1794 tavaszán Németalföldre látogatott, és megszemlélte a hadsereget. A látogatástól a morál növelését remélték, és készültek a döntő összecsapásra. Az események azonban nem a várakozásoknak megfelelően alakultak. A hatalmasra duzzasztott francia hadsereg minden minőségi gyengesége ellenére lassan kicsikarta a győzelmet, az 1794. június 26-án, Fleurus mellett vívott csata elvesztése pedig Németalföld ismételt elvesztését jelentette Ferenc császár számára.

A katonai kudarccal egy időben derült fény egy titkos összeesküvésre Bécsben. A jakobinusoknak nevezett összeesküvők lajtántúli szála veszélytelen volt az udvar szemében, mert az csak egy maroknyi jelentéktelen embert számlált, élükön Riedel báróval, de a magyarországi szál nagy riadalmat keltett az udvarban. Martinovics Ignácot az osztrák összeesküvőkkel együtt fogták el, aki vallomásában egy hatalmas szervezetről beszélt, amely behálózza egész Magyarországot. Valójában csak néhány tucat ember tudott a szervezkedés valódi céljáról, sok „beszervezett" előtt nem volt világos, hogy mi a cél, csupán elégedetlenségüket fejezték ki ezen a módon.

A szervezet feje, Martinovics egy határőrtiszt és egy pesti polgárlány gyermeke volt. Kiváló képességű, de végletekig hiú ember lévén meg volt győződve, hogy neki kell vezetnie Magyarországot. Egyházi és tudományos pályán haladt előre, de nem volt elég számára a szószék és a katedra. II. Lipót titkosrendőrségének besúgója lett, de nem sikerült komolyabb állást vagy befolyást szereznie. I. Ferenc viszont új alapokra helyezte a titkosrendőrséget, és megszabadult apja embereitől. Martinovics egy ideig kilincselt új állásért, de nem kapott semmit. Sértődöttségében kezdte el szervezni a mozgalmát, amely egy mérsékelt és egy radikális szárnyból állt. A mérsékelteket a Reformátorok Társaságában fogta össze, egy – a lengyelhez hasonló – nemesi köztársaságot tűzve ki célul. A radikálisokat a Szabadság és Egyenlőség Társaságába szervezte a franciához hasonló köztársaság megalapításának céljával. Természetesen mindkét államszervezet élén ő állt volna.

Martinovics 1794 májusában kezdte a szervezkedést, de igen hamar a titkosrendőrség célkeresztjébe került. Elfogatását követően saját nagyságának

túlhangsúlyozásával és önmaga mentésével próbálta elérni a szabadon bocsátását, még szolgálatait is felajánlotta az udvarnak. A nagyot mondó vallomások okkal keltettek riadalmat az uralkodó köreiben. Magyarországon alig néhány ezer katona állomásozott, és a többségük magyar volt. A francia háborúban vereségek érték a hadsereget, ráadásul a lengyel felkelés miatt Galíciában is jelentős katonai erőt kellett tartani. A több tízezer felkelőt vizionáló Martinovics I. Ferenc és Magyarország kapcsolatában beláthatatlan károkat okozott. Ferencben az évszázad elejének időszaka, a franciák ellen vívott spanyol örökösödési háború és Rákóczi Ferenc szabadságharca, tehát a francia háború és a magyarországi felkelés réme sejlett fel. Az egyébként is gyanakvó természetű Ferencben soha el nem múló, valójában azonban oktalan gyanakvást ültetett el Martinovics.

A rendőrség felgöngyölítette a szálakat, de alig néhány tucat ember került célkeresztbe, sokukra nem is sikerült rábizonyítani az érintettséget. A kontraszt a vizsgálat eredménye és Martinovics előadása között hatalmas volt, ez azonban nem enyhítette Ferenc gyanakvását, sokkal inkább fokozta azt.

A magyar közélet lélegzetét visszafojtva várta a vizsgálat eredményeit, de felzúdulást csak azt keltett, hogy az elfogott magyarokat Bécsbe szállították. Hamarosan visszavitték őket Budára, és ott folytatták le a bírósági tárgyalásokat. Az ítéletek a magyar társadalom megfélemlítését szolgálták. Az öt legfőbb vezetőt 1795. május 20-án a budai generális kaszálón kivégezték, amit június 3-án két további kivégzés követett. Elfogatáskor ketten lettek öngyilkosok, egy a per alatt, hárman pedig a börtönben haltak meg. Többen börtönbüntetést kaptak, köztük Kazinczy Ferenc, Batsányi János és Verseghy Ferenc. A magyar társadalom megdöbbent a súlyos megtorlástól. A nagy többség még csak nem is hallott az összeesküvésről, az indokolatlanul súlyos megtorlás elérte elrettentő hatását.

Sándor Lipót nádor nem sokkal élte túl az általa vezetett súlyos megtorlást, 1795. július 10-én a laxenburgi palotában tűzijáték készítése közben véletlenül felrobbant rakétáktól súlyosan megsebesült, majd két nappal később, 1795. július 12-én meghalt.

AZ ORSZÁG ÉS A NEMZET VÉDELMÉBEN

A Habsburg Monarchia helyzete a fleurusi csatát követően megváltozott. Addig a francia forradalom legyőzése volt a cél, ezt követően azonban már szó nem

lehetett támadásról, hiszen a Német-római Birodalom és a Habsburg Monarchia megvédésére kellett koncentrálni az erőket. Poroszország és Spanyolország kilépett a háborúból, Németalföldet elfoglalták a franciák, a császári-királyi hadsereg csak nagyon kevés külső segítséget kapott, lényegében egyedül kellett megküzdenie a franciákkal. Az 1795-ös év kevésbé intenzív harcai lehetőséget adtak az újjászervezésre, Lengyelország felosztásával pedig megszűnt egy válsággóc, ami újabb erőket szabadított fel.

Az 1796-os hadjáratot akár jó előjelekkel is indíthatták volna a császári-királyi csapatok. A népszerűtlen direktórium nem tudott olyan nagy létszámú sereget kiállítani, mint a korábbi években – az erőviszonyok tehát kiegyenlítettek lettek volna, ha nem tűnik fel Bonaparte tábornok. A kis korzikai egymás után verte meg az ellene küldött újabb és újabb seregeket, soha nem látott veszteséget okozva a császári-királyiaknak.

A veszteségek pótlása azonnal újoncokat követelt. A magyar sajtó már 1796 derekától cikkezett a honvédelem fontosságáról, talán még a szerzők sem gondolták, hogy ilyen gyorsan szükség lesz a honvédelmi intézkedésekre. Mantova francia körbezárása és a sikertelen felmentési kísérletek már a francia invázió rémét vetítették előre. Ebben a feszült helyzetben az udvar összehívta az országgyűlést, hogy erős törvényes felhatalmazása legyen a honvédelmi intézkedésre. A diéta 1796. november és december folyamán alig egy hónapig ülésezett és mindössze három törvénycikket alkotott. Az elsőben nádorrá választották az addig helytartóként működő József főherceget, a másodikban 50 ezer újoncot, jelentős mennyiségű lovat és élelmiszert ajánlottak fel, megerősítették az uralkodó jogát az általános inszurrekció elrendelésére, a harmadik pedig egy jelentéktelen adminisztratív intézkedés volt.

Az újoncok bevonultatása, megszervezése azonnal megkezdődött, és a Katonai Határőrvidéken is minden hadra fogható embert behívtak. A francia előrenyomulás célpontja már a császárváros, Bécs volt. Hiába csoportosítottak át erőket a Rajna mellől, katonai erővel nem sikerült megállítani Bonaparte csapatait. Miközben a francia főerők Bécs felé nyomultak előre, 1797. április 5-én először lépett francia katona a Magyar Királyság területére a háború folyamán, amikor megszállták Fiumét. Az uralkodó 1797. április 8-án fegyverbe szólította az inszurrekciót az ország védelmére. A harcoknak végül április 18-án a leobeni fegyverszünet, október 17-én pedig a campoformiói béke vetett véget. A 21-22 ezer főt, mintegy 18 ezer lovast és 3500 gyalogost számláló inszurrekciót Szombathely körül vonták össze, és képezték ki, de bevetésére nem került sor,

viszont a szervezés szempontjából fontos tapasztalatokra tettek szert a magyar hatóságok. Sok felszerelést is összegyűjtöttek, amelyet elraktároztak, és a későbbiekben tudtak használni.

A békekötés csak nagyon rövid megnyugvást hozott. A háborút követően a magyar vármegyék egy része követelte a háború idejére behívott újoncok leszerelését, de ezt az amúgy sem túl erős követelést visszautasította az uralkodó. A Katonai Határőrvidék csapatainak egy részét viszont leszerelték.

A második koalíciós háború első éve jelentős sikereket hozott, de a következő évben a hatalmat átvevő Bonaparte tábornok ellentámadást hajtott végre, ami a német és az itáliai területeken is győzelmet hozott a franciák számára. A hadsereg állapotát látva a császári-királyi hadvezetés ismét a birodalom szívét látta veszélyeztetve, ezért gondoskodnia kellett a saját területek megvédéséről. Jelentősebb újoncozást már nem lehetett végrehajtani, a korábbi 12 év háborúi kimerítették a tartalékokat, ráadásul az újoncozáshoz és a kiképzéshez idő kellett volna, ami nem volt. A védelmi intézkedések részeként I. Ferenc 1800. szeptember 4-én ismét általános felkelést hirdetett Magyarországon.

Az inszurgenseket ezúttal a Lajta magyarországi oldalán, a Dunántúl északnyugati részén vonták össze. Ám a tekintélyes, 26 600 gyalogost és 10 778 lovast számláló haderővé növekedett magyar felkelő sereg bevetésére ezúttal sem volt szükség. A birodalom vezetése belátta, hogy a hohenlindeni vereség után nincs ereje tovább folytatni a háborút, de a hasonlóan kimerült és békére vágyó Francia Köztársaság számára is ez volt a legjobb választás, így gyors tárgyalásokat követően 1801. február 2-án Lunéville-ben alá is írták a békeszerződést. Az oszmán háborúval együtt 13 éves háborús periódus zárult le.

A Habsburg Monarchia vezetői világosan látták, hogy a birodalomnak, de főként a hadseregnek megújulásra van szüksége. A legfelsőbb vezetésben a személycseréken kívül a Konferenciaminisztérium létrehozásával próbálták orvosolni az összhang hiányát. A hadsereg teljesítménye felemás volt. A harcokban jól megállta a helyét, de szervezetét és harcászatát tekintve nyilvánvalóan megújításra szorult. A legnagyobb problémát a rendkívüli módon megviselt pénzügyek jelentették.

A Magyar Királyság szempontjából politikai jelentősége a katonai reformoknak volt. Az örökös tartományokban 1781 óta az összeírásos rendszer szerint folyt a hadsereg kiegészítése, az újoncok bevonultatása. Ennek lényege, hogy összeírták és folyamatosan nyilvántartották a hadrafogható népességet, meghatározták az egyes csapattestek hadkiegészítési körzetét, valamint

a veszteségek pótlására és egyéb igények szerint rendelték el az újoncozást. A kiállítandó újoncok számát településekre bontották le, és sorshúzással választották ki őket.

Ezzel szemben Magyarországon az újoncokat toborzással állították ki, de működött a rendi megajánlás is, amikor az éves hadiadóba beszámítva a vármegyék állítottak ki bizonyos számú újoncot, ha másként nem ment, erőszakkal.

Az 1802. május 3-ára Pozsonyba összehívott országgyűlés egyik legfontosabb témája a magyar ezredek hadkiegészítésének kérdése volt. Az uralkodó egyértelműen az összeírásos hadkiegészítés irányába próbálta terelni a rendek gondolkodását, de ezt nem egyszerre, hanem több lépcsőben szerette volna elérni. Az országgyűlésen egy kompromisszumos megoldás született, ami egyértelműen előrelépés a korábbi állapothoz képest. A rendek kinyilvánították, hogy a császári-királyi hadsereg 12 gyalogos és 10 lovasezrede „magyar hadsereg", ennek létszámát 64 ezer főben határozták meg, és hadkiegészítésére hároméves időtartamra 12 ezer újoncot ajánlottak fel. A további 3 gyalogos és 2 lovasezred Erdélyből nyerte hadkiegészítését, ezért rájuk nem vonatkoztak a Magyar Királyság törvényei. A törvénycikk fontos kitételeket is tartalmazott. Ha nem lenne elég a 12 ezer újonc, ennél többet csak országgyűlés útján lehet kérni az uralkodónak. A tüzéreket és a szekerészeket toborzás útján kell kiegészíteni, illetve a 12 ezer újoncot három éven belül bármikor be lehet hívni.

A törvénycikkben új elem, hogy egy adott időtartamra vonatkozott, és ezen belül szabad kezet adott az uralkodónak az ütemezés tekintetében. Ilyen értelemben tehát egy elmozdulást tapasztalhatunk a korábbi rendi állásponthoz képest, amely addig az újoncokat azonnali behívásra ajánlotta meg. Az országgyűlés második törvénycikke elrendelte az ország nem nemes népességének összeírását, ami az összeírásos hadkiegészítés bevezetési szándékának egyértelmű jele volt. Ez szintén a rendek engedményének számított.

A hadkiegészítés területén történt elmozdulás párhuzamot mutat az adózás terén a 17. század végén és a 18. század elején végbement folyamattal, amikor az addig elvileg alkalmilag kivetett hadiadó állandósult, és közvetlen állandó állami adónemmé vált. Ennek összegét az országgyűlés határozta meg elvileg a következő országgyűlésig. A gyakorlattá az vált, hogy az utolsó megszavazott összeget beszedték, csak az adóemeléshez kellett a diéta hozzájárulása, csak az képezte politikai alku tárgyát. A helyzet mindkét fél számára előnyös volt, mert a rendek kiváltságai érintetlenek maradtak, az adó összege elegendő volt az udvar számára, az inszurrekció pedig megmaradt az ország védelme második vonalának.

Az uralkodó számára az előnyt az jelentette, hogy nem kellett folyamatosan viaskodni a rendekkel az adóügyben, csak időnként az emelésekről, de tisztességes és a rendek által beszedett adót kapott. A magyar hadkiegészítés története a későbbiekben mégis más úton folytatódott.

A francia–angol ellenségeskedés kitörését követően rövidesen egyértelművé vált, hogy ismét kontinentális háború lesz Európában, mert az angol fontok arra bírták Oroszországot és rövidesen a Habsburg Monarchiát is, hogy hadba szálljon Napóleon császár és állama ellenében. Amikor az uralkodó 1805. október 13-ára országgyűlésre hívta össze a rendeket, még nem sejthette, hogy a háború nagyon gyorsan tragikus fordulatot vesz. Ferdinánd főherceg és Mack tábornok serege október 20-án kapitulált Ulm mellett, és a franciák számára nyitva állt az út a birodalom szívébe. A magyar országgyűlés október 27-én elfogadta a törvényt az inszurrekcióról, a szervezés azonnal meg is kezdődött. A diéta a franciák közeledtének hírére november 7-én már fel is oszlott, mindössze az inszurrekció szabályozásáról hoztak egy részletes törvényt, valamint a magyar nyelv hivatali használatának körét tágították.

A franciák november 13-án elfoglalták Bécset, majd 15-én megszállták Pozsonyt is. Ferenc császár-király elmenekült a fővárosból, a magyar ügyekben teljhatalmat adott József nádornak, aki még többszöri sürgetésére sem kapott még vázlatos instrukciókat sem bátyjától, mindössze az inszurrekció fegyverbe szólításáról rendelkezett Ferenc november 12-én. A gyors francia előrenyomulás kaotikus állapotot idézett elő a birodalom egész területén. Az udvar pánikszerű menekülése mindezt csak fokozta. A magyar inszurrekció felállítása megkezdődött, de hónapok kellettek még, mire abból használható hadsereget formálnak. A Pozsonyt megszálló francia csapatok parancsnoka, Davout marsall biztosította a vele szemben gyülekező inszurgensek parancsnokát, Pálffy Lipótot, hogy nincs ellenséges szándékuk a magyarok és Magyarország ellen.

József nádor rendkívül nehéz helyzetben volt. Magyarország nádoraként kötelessége volt mindent megtenni az ország védelmében és megkímélése céljából, ám ez nem egyezett a birodalmi érdekkel, amely a franciák elleni legerősebb fellépést követelte volna. A nádor valódi hazafiként viselkedett: a magyar érdekeket a családi és birodalmi érdekek elé helyezte. Ferenc a háború után szemére vetette 1805-ös tevékenységét, ami a két testvér addig harmonikus viszonyát hűvösre mérsékelte. Ferencnek nem számított, hogy nem adott határozott instrukciókat, de az sem, hogy a nádor emberfeletti munkát végzett az inszurrekció és az ország védelmének megszervezésében. Fő jellemvonása, a bizalmatlanság elhitette vele,

hogy József magyar király szeretne lenni, ezért a bizalma megingott öccsében. József nádor mellett Pálffy Lipót is kegyvesztett lett.

A háborút a december 2-án vívott austerlitzi csata döntötte el, négy nappal később Ferenc császár fegyverszünetet kért. A békeszerződést karácsony másnapján Pozsonyban írták alá. A békeszerződés Magyarországot közvetlenül ugyan nem érintette, de Dalmácia átadásával vészesen közel került a francia határ. Az inszurrekció szervezését a fegyverszünetben foglaltak szerint félbe kellett szakítani, de a békekötés miatt végül ezúttal sem vetették be a magyar sereget, és rövidesen fel is oszlatták. Ugyanakkor a törvény elrendelte a szabad királyi városokban polgárőrség megszervezését, amelyhez nagy lendülettel hozzá is láttak.

Az 1805-ös háború hatalmas sokkot okozott a Habsburg Monarchia számára. A birodalom vezetését szinte teljes egészében lecserélték, Károly főherceg végre olyan hatalmat kapott, amely lehetővé tette a haderő alapos újjászervezését és modernizálását, valamint a tehetséges főherceg a birodalom egyéb ügyeibe is beleszólást nyert. A hadsereg modernizálásának részeként ismét szóba került a magyar hadkiegészítés kérdése. Az 1806-os porosz háború miatt ebben az évben nem tartottak diétát, de 1807. április 5-én Budán megnyílhatott az országgyűlés, ezzel a tárgyalás is a rendek és az uralkodó között az ország sorsát illetően.

Az országgyűlés nyolc hónapon keresztül tartott, majd a rendek és az uralkodó ismételt kompromisszumával ért véget. Katonai területen visszaállította az 1802 előtti helyzetet: a megajánlott 12 ezer újoncot a legrövidebb időn belül kellett kiállítani, tehát a korábbi, szükséglethez mért kiegészítés nem került be a törvénybe. Nem történt továbbá újabb előrelépés az összeírásos hadkiegészítés felé. A hadügyi területen az uralkodó egyértelműen engedményt tett a rendeknek, cserébe a toborzás segítésére 200 ezer forintot és egy egyszeri, az éves jövedelem egyhatodát kitevő adót kapott a nemességtől. Az uralkodó tehát a pénzügyi segélyért cserébe feláldozta a hadsereg kiegészítésének modernizálására indított kísérletet. Egyébiránt megtörtént Fiume Magyar Királysághoz csatolásának becikkelyezése is, ami szintén a rendek számára tett engedmény volt.

A Napóleon 1808-as spanyolországi nehézségei által táplált egyre erősebb revansvágy miatt 1808 őszén újra összeült a magyar rendi országgyűlés, amely szinte kizárólag katonai kérdésekkel foglalkozott. Az ürügyet Mária Ludovika királyné koronázása jelentette, valójában a munkáját 1808. augusztus 5-én megkezdő diétán a következő évi háború előkészítése zajlott. Ennek legszembetűnőbb jele további 20 ezer újonc megajánlása volt. Ezenkívül rendkívül részletesen

szabályozták az inszurrekciót, az addigi legpontosabban meghatározva a felkelési kötelezettség részleteit, továbbá elrendelték a nemesség összeírását, kiképzését és hadi szemléjét is. Az országgyűlés törvénybe iktatta az ifjú királynéról elnevezett hadiakadémia felállítását, a Nemzeti Múzeum megalapítását és tovább bővítette a magyar nyelv használatának körét.

A Habsburg Monarchia ezúttal jól felkészült a háborúra. A háború kezdetén bevetett csapatok mögött a második vonalban ott volt az osztrák és cseh–morva területeken megszervezett Landwehr, a magyar, horvát és erdélyi inszurrekció, a harmadik vonalban pedig a hadsereg nagyszámú újonca. Napóleon katonai zsenije azonban ismét felülkerekedett.

Ferenc a támadás megindításának napján, 1809. április 10-én elrendelte az inszurrekció összehívását. Mivel a nemesek összeírása az országgyűlést követően megtörtént, a csapatokat nagyon gyorsan fel tudták állítani, de az egyenruha, a felszerelés és a fegyverzet rendkívül hiányos maradt. A kiképzés az elegendő képzett altiszt és tiszt hiányában lassan haladt. A francia támadás miatt azonban nem maradt elég idő a kiképzésre és a gyakorlásra. Az inszurgensek hiányos felszereléssel, fegyverzettel és részben kiképzetlenül szálltak szembe a franciákkal. Győr mellett a harmadrészt inszurgensekből álló haderő alulmaradt a franciákkal szemben, elveszett Győr erődje is, a hadsereg pedig a wagrami csatában vereséget szenvedett. A znaimi fegyverszünetet követően a franciák a Rába vonaláig megszállták az országot, beleértve Győrt és Pozsonyt is. Az inszurrekció szervezése azonban tovább folyt, őszre a magyar felkelő hadak harcképessége elérte a kívánt szintet, immáron első vonalbeli erőként lehetett számolni velük.

Napóleon 1809. május 15-én kiáltványt intézett a magyarokhoz, amelyben a Habsburg járom lerázására szólította fel a nemzetet. A magyar nemzet azonban jobban tartott a franciák által okozott fölfordulástól, mint a törvényes uralkodójától, akivel legalább szót lehetett érteni, így a kiáltvány szinte teljesen süket fülekre talált és hozzájárult Napóleon azon döntéséhez, hogy végül nem osztotta fel a Habsburgok birodalmát.

A Mosonmagyaróváron és Bécsben folytatott tárgyalások eredményeként Napóleon kemény feltételeket szabott, többek között jelentős horvát területek vesztek el, hatalmas jóvátételt kellett fizetni. Napóleon hamarosan elvette Mária Lujzát, Ferenc császár-király lányát. A Habsburg Monarchia területe lecsökkent, a francia főhatalom bénítólag hatott az egész Habsburg Monarchiára. A birodalom ugyan túlélte a háborút, de másodrangúvá degradálódott, egyetlen reménye Napóleon hatalmának összeomlása lehetett csupán.

A magyar rendek felemás érzéssel vették tudomásul a változásokat. Nem akarták a háborút, amely a magyar nemzetnek sem állott érdekében. A francia típusú változásokat egyértelműen elutasították, és ezért komoly áldozatokra is hajlandók voltak. Az 1802-es katonaállítási engedmény, az 1807-es egyszeri nagy adó mellett a négy inszurrekció is fontos engedménynek számított Magyarország és a rendek részéről. Cserébe viszont úgy érezték, hogy nem kaptak semmit. Ez a helyzet magában hordozta a rendek és az uralkodó újabb konfliktusát.

KONFLIKTUSOK AZ UDVARRAL

Az 1809-es katasztrofális katonai vereség után ezúttal pénzügyi krízissel is szembe kellett nézni. A kezelhetetlen méretűvé duzzadt államadósság és a Franciaországnak fizetendő hadisarc különleges intézkedéseket kívánt, ami viszont belpolitikai viharokat vetített előre.

A pénzügyi helyzet rendezésének első lépésként O'Donnell kamaraelnök aranyalapú jelzálogkötvény kibocsátásával próbálkozott 1810-ben, de ez nem hozott sikert, így Ferenc császár-király sokkal radikálisabb intézkedésekre kényszerült. Az eredmény a devalvációnak nevezett kényszerintézkedés lett, vagyis a papírpénz névértékének leszállítása az ötödére.

A helyzet rendezésére Ferenc 1811. augusztus 25-ére Pozsonyba országgyűlést hívott össze, amiből utóbb a korszak legélesebb belpolitikai konfliktusa kerekedett. A kedélyeket a magyar rendek által törvénytelennek tartott devalvációs rendelet és hadügyi kérdések borzolták. A magyar jogrend alapján a rendek kifogása egyértelműen megalapozott volt, a magyar érdekek képviselete és védelme megkövetelte az éles fellépést. Eredményt azonban nem tudtak elérni, mert a birodalom pénzügyi állapota szükséghelyzetet teremtett, az uralkodó nem vonta vissza és nem is módosította a rendeletet.

A másik fontos kérdést a hadügy és ezzel összefüggésben a történeti alkotmány védelme jelentette. A konfliktus két könyv miatt robbant ki. Az elsőt Piringer Mihály adta ki, amelyben a magyar bandériumokat és a magyar történeti alkotmány katonai vonatkozásait tárgyalta, a második pedig Anton Wilhelm Gustermann munkája volt a magyar alkotmányról. A rendek mindkét könyv mögött az udvart sejtették, ebben nem is tévedtek. A Somogy vármegyéből származó Piringer részletesen bemutatta a magyar honvédelmi rendszer fejlődését Szent Istvántól egészen a 19. századig, részletesen elemezte a nemesség

kötelezettségét, különösen az 1715. évi VIII. törvénycikk fényében. Gustermann a magyar történeti alkotmányt az uralkodó szemszögéből, annak hatalmának erősítése céljából vizsgálta meg, annak megfelelően mutatta be. Az udvar célja nyilvánvalóan a saját hatalmának erősítése, a rendek hatalmának korlátozása volt, ami az utóbbiakat annyira felháborította, hogy még a szerzők megbüntetését is követelték.

A háttérben az uralkodó abszolutisztikus törekvése állt. Az örökös tartományokban érvényesült a szinte korlátlan uralkodói hatalom, elegendő volt csak néhány, uralkodótól függő arisztokratával egyeztetni. Magyarországon az országgyűlésnek jelentős hatalma volt, a magyar történeti alkotmányban a törvényeket a király és az országgyűlés által reprezentált nemzet együtt hozta. A törvényhatóságok (vármegyék, kerületek, szabad királyi városok) csak a törvényeknek megfelelő rendelkezéseket voltak kötelesek végrehajtani, ha ezzel ellentétes utasítást kaptak, akkor ezt jelezhették a Magyar Udvari Kancellárián keresztül a királynak. Erre is akadt számos példa, de arra még több, hogy egyszerűen elszabotálták a végrehajtást.

Az országgyűlés kilenc hónapon keresztül ülésezett, de eredményt alig ért el. Mindössze a zab és a rozs felajánlását iktatták törvénybe, becikkelyezték a magyar katonai akadémiára tett újabb felajánlásokat és rendeztek néhány kisebb jelentőségű ügyet. Az országgyűlés komoly kudarcot jelentett az uralkodó számára. A rendek ragaszkodtak a törvényes formákhoz és a magyar érdekek védelméhez, ami nyílt politikai konfliktushoz vezetett az udvarral. Ferenc és tanácsadói úgy döntöttek, hogy félreteszik a törvényes formákat, és abszolút hatalmú uralkodó módjára rendeletekkel kormányozzák tovább Magyarországot. Ez az állapot 13 évig maradt fent.

A politikai konfliktus ellenére az uralkodó és a rendek a katonai kérdésekben együtt tudtak működni. Az 1812-es háború, az Oroszországban harcoló császári-királyi hadtest tevékenysége ugyan még nem igényelt jelentősebb erőfeszítést, de a következő év elején a császári-királyi hadvezetés lassan megkezdte a hadsereg újjáépítését és mobilizációját. A lecsökkent területű és lakosságú birodalomban a magyar Szent Korona országai soha nem látott arányt képviseltek, ezáltal jelentőségük is megnőtt. A gyors mobilizációhoz azonban hiányoztak a pénzügyi források, de politikai oka is volt a lassú építkezésnek, mert Napóleon birodalma ugyan óriási veszteséget szenvedett Oroszországban, de még mindig nagy tartalékokkal rendelkezett. Az oroszok és a hozzájuk csatlakozó poroszok is kimerültek, így az 1813 tavaszán vívott hadjárat átmeneti francia sikerrel végződött,

ami óvatosságra intette a külügyeket vezető Metternich herceget, de egyben a mérleg nyelvének pozícióját is jelentette a Habsburg Monarchia számára.

A lehetőség tehát adott volt a Napóleonnal történő leszámoláshoz, viszont ahhoz erős hadsereg is kellett. Magyar területen országgyűlési felhatalmazás nélkül nem lehetett újoncok kiállítását kérni a vármegyéktől, csak a toborzás volt engedélyezett. Az első koalíciós háború idején azonban már akadt példa rá, hogy országgyűlés nélkül is állítottak újoncokat a vármegyék. Ezúttal is hasonló módon zajlott a hadsereg kiegészítése, 1813 és 1815 között nem kevesebb, mint 136 ezer újoncot állítottak ki a magyar rendek.

A politikai konfliktus ellenére a magyar rendek soha nem látott számú újoncot adtak a császári-királyi hadsereg számára, tehát egyetértettek a külpolitikai törekvéssel, Napóleon legyőzésével. A háború idejére a rendek félretették a sérelmeiket, belátták, hogy nincs itt az ideje a politikai csatározásoknak, le kell győzni a franciákat, hogy helyreállhasson a nagyhatalmi egyensúly. A magyar rendek a francia változásokat továbbra is egyértelműen elutasították, mert még mindig a társadalmat felforgató eszméket látták bennük.

A háborút viszont finanszírozni kellett, ami az angol segély ellenére olyan összeget jelentett, amelyet a megcsappant erőforrásokkal rendelkező Habsburg Monarchia nem tudott előteremteni, így újból elindult a bankóprés. Ennek következtében ismét megjelent az infláció, az államadósság gyorsan emelkedett, és olyan helyzet alakult ki, mint 1810-ben. A megoldás is ugyanaz lett, de ezúttal, immáron 1816-ban a névérték 40%-ára szállították le a papírpénz értékét és kényszerbeváltást rendeltek el. Az uralkodó Magyarországon már meg sem próbálkozott az alkotmányos formák betartásával. A leértékelés így közvetlenül nem okozhatott politikai konfliktust, mert az abszolút királyi hatalom nem adott erre lehetőséget, nem hívta egybe az országgyűlést. Közel egy évtizedet kellett várnia a magyar rendeknek, míg az uralkodó belátta, hogy tévúton jár, a magyarok sorsáról a magyarok megkérdezése nélkül nem dönthet, a magyar nemzet bele akar szólni sorsának alakításába.

Az 1809-es kudarc következtében előállt krízis megoldásában Ferenc király és a magyar rendek nem tudtak kompromisszumot elérni, ráadásul az uralkodó politikai támadást indított a rendek pozíciói ellen. A magyar rendek defenzívába szorultak, de nem adták meg magukat. A konfliktust és az ebből adódó feszült helyzetet a háború kiújulása időlegesen oldotta, de megoldani nem tudta. Ferenc nyíltan a rendeleti kormányzás eszközéhez nyúlt, kizárta a rendeket az ország ügyeinek irányításából. A konfliktus tehát kiújult, a megoldás a magyar

történelem következő korszakára várt. Az évtizedes abszolút hatalomgyakorlást a reformkor, majd a polgári átalakulást hozó 1848-as áprilisi törvények követték. A tartós rendezésre azonban csak a kiegyezés adott lehetőséget 1867-ben.

A MAGYAR TÁRSADALOM, GAZDASÁG, MŰVELŐDÉS ÉS A FRANCIA HÁBORÚK

A magyar társadalom és a francia háborúk komplex kölcsönhatásának alapos feldolgozásával még adós a történettudomány. Jelen kötet kereteit meghaladná a téma részletesebb bemutatása, így csak néhány fontos csomópont kiemelésére van mód.

A francia háborúk magyar társadalomra gyakorolt hatásai közül korábban a gazdaság hadi konjunktúráját vizsgálták részletesen a történetírásban. A hosszú háborúkban bevetett hatalmas létszámú hadseregek ellátása hatalmas pénzösszeget emésztett fel, a gabonaeladás ugyanakkor virágzott. A magyarországi mezőgazdasági termények és az élőállat eladásából jelentős vagyonok halmozódtak fel, de általánosságban is növelte a bevételeket a társadalom minden szintjén. Természetesen a különböző csoportok különböző mértékben részesültek a busás haszonból. A kereskedők, még inkább a nagybirtokosok tudtak nagyobb vagyonra szert tenni, de a birtokokkal rendelkező nemesség is gyarapodott. A nagy kereslet a munkaerőigényt is megnövelte, a gabonakonjunktúrából így az alsóbb rétegek is gyarapodtak.

A felhalmozott vagyont a nemesség jellemzően kastélyok, kúriák és paloták építésére fordította, amelyek a mai napig meghatározzák több város, település arculatát, de számos vidéki kastély is épült ekkoriban. Ugyanakkor többnyire elmaradtak a hosszú távú befektetések, ami az ipar kezdetlegességének további konzerválódásához vezetett. Az a néhány infrastrukturális beruházás, amely megvalósult, elsősorban a hadsereg igényeit szolgálta, vagy közvetlenül, mint az Alpokon áthaladó utak javítása, vagy közvetetten, mint a gabonaszállítás céljából épült Ferenc-csatorna.

Sokkal kevésbé ismert és kevésbé méltatott hatást gyakoroltak a háborúk az ország reformmunkálataira, ezek elmaradására. A 18. században már felmerült az igény bizonyos reformokra, de ezek eltértek az uralkodók, Mária Terézia és II. József szándékaitól, akik főként az adóerő és az adó összegének növelését szerették volna elérni. Az uralkodók célja ezzel korántsem pusztán öncél, hanem

a Habsburg Monarchia nagyhatalmi pozíciójának fenntartása volt, amelynek fő letéteményese a hadsereg és részben a diplomácia volt, viszont a hadsereg finanszírozása egyre több pénzbe került. Míg Mária Terézia uralkodásának második felében bevezetett reformjait sikerült elfogadtatni a társadalommal, addig II. József intézkedései olyan jelentős ellenállásba ütköztek, hogy azok többségét vissza kellett vonni. A kalapos király halálát követően két országgyűlésen is tárgyalták a reformok szükségességét, de a háborús helyzet nem tette lehetővé azok bevezetését. A törvény erejével létrehozott reformbizottság maga is csak mérsékelt változtatásokat javasolt, a jakobinus szervezkedés pedig – ahogy fentebb említettük – csak fokozta az uralkodó gyanakvását, akinek alapvetően gyanakvó természetét egy magyar lázadás rémképe fokozta. Holott a magyar társadalom elutasította a francia változásokat, az uralkodó mellé állt a franciák elleni harcban. A közel egy évszázaddal korábbi Rákóczi-szabadságharc emléke azonban ott munkált Ferencben, és ezt a képzetet már nem tudta semmi sem megtörni.

Az uralkodó görcsösen kapaszkodott abba az illúzióba, hogy minden a régiben maradhat, és csupán a terhek növelését kívánta országaitól a feltételek javítása nélkül, ami gyorsan összeütközéshez vezetett. A konfliktus az 1809-es háborút követően bontakozott ki. A korábbi években Magyarország is jelentős terhet vállalt magára, alaposan kivette a részét a háborús erőfeszítésekből. Cserébe viszont az ország nem kapott semmit. Az államháztartás egyensúlyának megbomlása devalvációkhoz vezetett, ez pedig a felhalmozott vagyonok elvesztésével járt, általános gazdasági, nyomában pedig társadalmi válságot idézve elő. A politikai konfliktussal együtt az uralkodó és Magyarország kapcsolata a francia háborúk végére a mélypontra süllyedt. Ferenc az abszolutizmus eszközéhez nyúlt, amire a válasz a társadalom részéről a II. József idején tapasztalt ellenállás lett. A kibontakozást a reformok ügyének elővétele jelentette, de ez már a következő történelmi korszakba vezet át minket.

A társadalmi és gazdasági reformok a 18. század végén két alkalommal is zátonyra futottak. II. József túlságosan gyors üteme és az ország hagyományainak semmibevétele miatt előbb a magyar társadalom tagadta meg az együttműködést, majd a végeláthatatlanul hosszú háborús periódus odázta el a reformokat, amelyeket utóbb a háborús vereségek komplex hatása lehetetlenített el.

Korábban már említettük, hogy a magyar társadalom egyértelműen összezárt a francia típusú változások ellenében, ennek mértékét legjobban Napóleon 1805-ös és 1809-es kiáltványának teljes kudarca példázza. Mindezt általában

azzal szokták magyarázni, hogy a magyar nemesség féltette a kiváltságait, valójában azonban az elutasításban sokkal több hatás egyesült. A magyar állam még az oszmán hódítás árnyékában is mindvégig fenn tudta tartani különállását, a Rákóczi-szabadságharcot lezáró szatmári béke pedig egy reális kompromisszumot jelentett az uralkodó és az ország között. Ennek kereteit II. József kivételével egyik fél sem lépte át. Ezt a részleges önállóságot a magyar társadalom nem volt hajlandó feladni Napóleon üresnek tűnő ígéretéért. A magyarok tudták, hogy a francia fennhatóság a francia császár akaratának feltétlen érvényesítését jelentette volna. Nem elhanyagolható szempont továbbá, hogy a magyar agrárium számára az örökös tartományok biztos felvevőpiacot jelentettek, a velük való kapcsolat elvesztése a gyors összeomlás rémét vetítette előre.

A francia háborúk a hadsereg katonái számára lehetőséget teremtettek eljutni távoli országokba. A korszakban csak nagyon kevesen engedhettek meg külföldi utazást, a háborúk révén viszont magyar tisztek százai láthattak világot. Sok tiszt jutott el itáliai, német, németalföldi és francia területekre. Sokan tanultak különböző oktatási intézményekben, gimnáziumokban, líceumokban, rájuk jelentős kulturális hatást gyakorolt az európai műveltség első kézből való megismerése. Kisfaludy Sándor naplójából tudjuk például, hogy mekkora élményt jelentett a romantikus lelkű költőnek Itália és Franciaország.

A 18. század utolsó két évtizede a magyar sajtó történetében is fordulópontot jelentett. Pozsonyban Rát Mátyás szerkesztésében 1780. január 1-jén megjelent az első magyar nyelvű újság, a *Magyar Hírmondó* (Pozsony, 1780–1788), amelyet 1786-ban a *Magyar Kurír* követett, amelynek első száma Pozsonyban, a többi Bécsben jelent meg 1786–1834 között. Pest-Budán, Erdélyben és Temesváron is sorra jelentek meg a rövidebb-hosszabb életű hírlapok. II. József 1781-ben állami kézbe vette a cenzúrát, egyben engedélyezte a kritikus hangvételű cikkek megjelenését is. Ez jótékony hatással volt a hírlapokra, de a magyar politikai életre és társadalomra is. Az újságok a híreken és a közéleti eseményeken túl kultúrát közvetítettek, de közreműködtek a technikai újítások vagy éppen az infrastrukturális beruházások hírének terjesztésében is, hosszabb távon pedig a nyelvművelésre volt jelentős hatásuk. Az 1789-ben alapított *Hadi és más nevezetes történetek* címet viselő, 1792-ben *Magyar Hírmondó*ra átnevezett hírlap irodalmi pályázatokat írt ki, de kulcsszerepe volt a híres *Debreceni Grammatika* elkészítésében is. A sajtó irodalmi hatása is fontos volt, a korszak költői maguk is ezen hírlapokban és irodalmi mellékleteikben adták közre verseiket.

A magyar művelődésre és kultúrára a 18. század utolsó harmadában nagy hatással volt Bécs. A Magyar Királyi Nemesi Testőrség kebelében több száz nemes ifjú fordult meg a császárvárosban, akik a korszak kiemelkedő minőségű kulturális életével találkozhattak. A kormányszervek egyre növekvő hivatalnoki kara is fontos kultúraközvetítőnek számított. A gazdagabb arisztokraták szinte kivétel nélkül tartottak fent Bécsben házat, vagy legalább gyakran megfordultak a birodalmi központban. Néhányuk, különösen Széchenyi Ferenc, Festetics György, Teleki Sámuel és Kollonich Miksa jelentős összegekkel támogatta a magyar kultúrát. A *Magyar Hírmondó* körül, különösen Görög Demeter állhatatos szervező munkája által egy egész országot behálózó kör jött létre, amelynek tagja volt Kazinczy Ferenctől Hajnóczy Józsefen át Aranka Györgyig a magyar tudományos, kulturális és szellemi élet szinte összes ismert alakja.

Sajnálatos módon azonban a jakobinus szervezkedés ezt a hálózatot is tönkretette. Martinovics Ignác nagyot mondó vallomásai miatt sokakra vetült a gyanú árnyéka, így az 1790-es évtized első éveinek közéleti és kultúrafejlesztő pezsgése az évtized közepére egyre inkább elhalványult. Hozzájárult ehhez a háború menetének kedvezőtlen fordulata, Németalföld elvesztése is, majd Poroszország és Spanyolország kiugrása a háborúból. A birodalmat egyre jobban megviselték a háborús terhek, a mérsékelt tehetségű uralkodó és kifejezetten tehetségtelen tanácsadói nem tudtak úrrá lenni a nehézségeken. Valós cselekvés helyett a cenzúra szigorítását rendelték el, ami egyre jobban ellehetetlenítette a minőségi kulturális értékközvetítést.

A magyar sajtó történetében a magyar jakobinusok kivégzésétől egészen Kossuth *Pesti Hírlap*jának megjelenéséig tartó időszakot általában pangásként értékelik, ám ezt ma már egyértelműen túlzónak tartjuk, mert a hírlapok közül több továbbra is működött, újak is jelentek meg, mérsékeltebb módon ugyan, de tovább folytatódott a sajtó kulturális és művelődési munkája.

A magyar társadalom és a bécsi udvar konfliktusai másfél évtizedre valóban elcsitultak, de ez korántsem jelentette, hogy a magyar társadalom meghátrált volna az önrendelkezéséért való küzdelemben. Sokkal inkább azt jelentette, hogy a felforgató eszmék elleni küzdelem időlegesen érdekközösséget hozott létre, amely az 1809-es kudarcot követően megbomlott. A visszafoglaló háborúk kétéves időszaka ugyan ebben csak rövid távú enyhülést hozott, de az alapkonfliktus megmaradt. A francia háborúkat követő évtized múltán következhetett csak be enyhülés, amikor az uralkodó belátta, hogy nem boldogul Magyarországgal – a magyarok nélkül.

MAGYAROK A CSÁSZÁRI-KIRÁLYI HADSEREGBEN

A HADSEREG MAGYAR CSAPATAI

A Habsburg Monarchia fegyveres ereje két nagy összetevőből állt a francia háborúk korában. A császári-királyi hadsereg számított összbirodalmi haderőnek, az uralkodó ezenkívül az egyes birodalomrészek, tartományok saját, hagyományos vagy éppen a korszakban szervezett területvédelmi csapataira számíthatott.

A császári-királyi hadsereg elvileg egy birodalomrészek, tartományok felett álló haderő volt, amely kizárólag az uralkodónak tartozott felelősséggel. Valójában azonban a hadsereg egyes elemei ténylegesen kötődtek egy-egy területhez. Magyar vonatkozásban ez annyit jelentett, hogy a magyar rendi területekről kiállított csapatok a magyar országgyűlés szerint magyar hadsereget, *exercitus hungarus*t alkottak.

A francia háborúk kezdetén a császári-királyi hadsereg Európa egyik legerősebb fegyveres erejének számított, létszámban a francia és az orosz hadsereg előzte meg, és a porosz hadsereggel nagyságrendileg azonos erőt képviselt. Fejlettségi szintjét és minőségét tekintve is Európa élvonalába tartozott. Gyalogsága a korszak legjobbjának, egyben a mintának tekintett porosz gyalogsággal már csaknem egyenrangúnak számított. A francia háborúkban a császári-királyi gyalogság teljesítménye már nem maradt el a porosz mögött. A lovasság mindkét ága, a nehéz- és a könnyűlovasság is a legjobbak közé tartozott. A vértesek félelmetes rohamukról, a huszárok pedig kisháborús hadviselési módjukról voltak híresek. A tüzérség a francia háborúk előtti évtizedekben ment át jelentős modernizáción, mind szervezetében, mind a lövegek és szerelvényeik tekintetében. Új csapatnemként megalapították a lovastüzérséget, így már gyorsan mozgó lövegek is rendelkezésre álltak. A tüzérség a hadsereg egyik legkorszerűbb részét jelentette, mintául szolgált Európa többi hadserege számára.

A császári-királyi mérnök tisztek és a hadsereg műszaki alakulatai szintén a legjobbak közé tartoztak. A táborkar a kor színvonalán állt ugyan, de néha utat engedett nagyhangú féltehetségeknek is, mint Mack és Weyrother, akik a 18. századi elvek alapján akár még jó táborkari tisztek is lettek volna, az új idők hadművészetét viszont nem értették meg, ugyanakkor remek kapcsolatokkal rendelkeztek, és képességeiket messze meghaladó beosztásokat kaptak, ezekbe bele is buktak. A legnagyobb hiányosságként a karizmatikus vezető hiányát

lehet említeni. Savoyai Eugén halálát követően nem akadt olyan egyéniség, aki tartósan sikerre tudta volna vezetni a hadsereget. Daun, Laudon és Lacy csak részsikereket tudtak elérni, II. József pedig a katonai talentum hiányáról tett bizonyságot az oszmán háború folyamán. Károly főherceg lehetett volna méltó utód, de testvére, Ferenc császár bizalmatlansága, Károly egészségi állapota és a kellő határozottság hiánya ellene dolgozott.

A hadsereg gerincét a gyalogság jelentette. Ennek legnagyobb csapatnemét a (sor-) gyalogezredek adták. A francia háború kezdetén létező 57 ezredből 11 állt magyarországi katonákból. A háború folyamán egy itáliai ezredet fel kellett oszlatni, de 4 új magyar gyalogezredet állítottak fel, így a második koalíciós háborút 60 gyalogezreddel kezdte meg a hadsereg, amelyből 15 volt magyarországi. Az 1799-es év folyamán egy új gyalogezredet állítottak fel, így egészen a schönbrunni békéig 61 gyalogezred maradt, ebből 15 volt magyar. A schönbrunni békét követően az elvesztett területek miatt 8 német ezredet feloszlattak, így az ezredek száma 53-ra csökkent, ebből továbbra is 15 maradt magyar. 1814-ben a visszaszerzett területeken idegen szolgálatból átvett és meglévő alakulatok felhasználásával 4 új, német mintájú, itáliai kiegészítésű gyalogezredet állítottak fel, így kialakult a század közepéig fennállt 57 gyalogezred, amelyből 15 volt magyar.

A gyalogezredek gránátososztályait kettesével-hármasával összevonva szervezték önálló zászlóaljakká. Ez alól kivételt az 1805-ös háború képezett, amikor az ezredek osztályait zászlóaljakká bővítették, de ezt a rendelkezést 1806 elején visszavonták, és visszaállt a korábbi rendszer. A magyar gyalogezredek gránátosai a Monarchia legnagyobb presztízsű csapatai közé tartoztak.

A francia háborúk kezdetén 3 helyőrségi ezred létezett, ezek közül egyik csak zászlóaljnyi erőt képviselt, utóbbit 1798-ban feloszlatták. A maradék 2 ezredet 1808-ban 4 önálló helyőrségi zászlóaljjá szervezték át. A felszabadító háborúk idején 6 további zászlóaljat állítottak fel, de ebből 5-öt fel is oszlattak, így 1815 után 5 zászlóalj maradt meg. A helyőrségi csapatoknak nem volt önálló hadkiegészítési területük, állományuk mintegy negyede került ki magyar területről.

A Katonai Határőrvidék és Erdély területén a 18. század utolsó harmadára alakult ki a 17 gyalogezred szervezete, a kezdeti 5 huszár- és egy dragonyosezred helyén a francia háborúk kezdetére már csak egyetlen huszárezred maradt meg. A határőrgyalogságot az első koalíciós háborúban generalátusonként (Erdélyben a székely és oláh ezredek szerint) szervezett zászlóaljakban indították a harctérre. Ezeket a második koalíciós háborúra részben feloszlatták, és ezredek szerint szervezték át. Innentől kezdve ezredek szerint vetették harcba őket. A schönbrunni

béke következtében elvesztett terület 6 határőrezredét 1809–1810 fordulóján feloszlatták, ezeket csak 1814-ben állították fel újra. A Katonai Határőrvidék teljes mértében a magyar Szent Korona országainak területén működött, így a magyar csapatok közé kell sorolnunk. Érdekes módon a magyar országgyűlés és politikai közvélemény és az udvar között a Katonai Határőrvidék léte nem okozott ütközést, holott azt mindenki a magyar területek közé számította.

Az utolsó oszmán háború és az első koalíciós háború idején jelentős számú szabadcsapatot állítottak fel, kisebb számban német és lengyel területeken, de főként balkáni menekültekből, a határőrvidék szervezeti kereteit felhasználva. Magyar területeken, különösen a déli határvidék mentén sok szabadcsapatot állítottak fel, így ezek jelentős része, 1800 előtt mintegy fele, kétharmada magyar egységnek számított. A franciák nagyszámú csatárharcot vívó gyalogsága ellen a szabadcsapatok kiváló szolgálatot végeztek, de tartósan nem maradtak meg a hadsereg kötelékében. Egységeikből 1798 folyamán összesen 14 könnyűzászlóaljat hoztak létre, amelynek fele magyarnak számított. Ezeket a lunéville-i békét követően feloszlatták, legénységük egy részét leszerelték, a többit a gyalogezredekbe osztották be.

A gyalogság soraiban az első reguláris vadászalakulatot, a tiroli vadászezredet 1801-ben hozták létre, ezt azonban 1808 folyamán feloszlatták, és 9 önálló vadászosztályt alakítottak. A 9 osztályt még 1808 folyamán zászlóaljjá bővítették, majd 1809-et követően ismét osztállyá csökkentették. Az oroszországi és az azt követő háborúban ismét zászlóaljakká növelték azokat, valamint 1813-ban 3 további zászlóaljat állítottak fel, így számuk 12-re nőtt. A vadászok között ekkoriban nem találhatunk magyar alakulatot.

A hadsereg lovassága több csapatnemből állt. A francia háború kitörésekor a nehézlovasságot 2 karabélyos-, 9 vértes- és 6 dragonyosezred, a könnyűlovasságot 7 svalizsér-, 8 huszár-, egy ulánusezred és egy határőr huszárezred alkotta. A huszárságot kizárólag magyar területekről verbuválták. Az ezredek létszáma azonban eltért, a huszárezredek létszáma a nehézlovasok duplája volt, így a magyarok a teljes lovasság harmadát adták. Az első koalíciós háborút követően 1798-ban a lovasságot jelentősen átszervezték. A karabélyosezredeket vértessé alakították, és egy új ezredet szerveztek meg, a dragonyos- és svalizsérezredeket könnyűdragonyossá alakították, és két új ilyen ezredet szerveztek, 2 új huszár- és egy új ulánusezredet szerveztek, továbbá felállítottak egy lovasvadászezredet is. Így összesen 12 vértes-, 15 könnyűdragonyos-, 12 huszár-, 2 ulánus- és egy lovasvadászezred lett, a magyarok aránya némileg még meg is haladta a korábbit. A második koalíciós háborút

követően ismét átszervezés következett, ezredeket oszlattak fel, és felállítottak egy ulánus- és egy huszárezredet, ennek eredményeként kialakult az 1848-ig fennállt szerkezet 8 vértes-, 6 dragonyos-, 6 svalizsér-, 12 huszár- és 3 ulánusezreddel. Ehhez 1814-ben egy hetedik svalizsérezredet és egy negyedik ulánusezredet állítottak fel. Az ezredek belső szervezete többször változott, a magyarság aránya végig némileg az egyharmados arány felett maradt.

A huszárság igazi fénykorát a 18. század közepén vívott háborúk folyamán élte. A francia háborúk idején is sokat megőrzött hagyományos presztízséből, viszont sok szempontból összeolvadt a többi lovassági csapatnemmel. A felderítés és a portyázás még mindig főleg a huszárok feladata volt, de e téren már akadt riválisuk is a többi könnyűlovas csapatnem, az ulánusok és a svalizsérek személyében. A napóleoni gyors, döntéskereső stratégia ráadásul nem kedvezett a kisháborús, portyázó tevékenységeknek.

A tüzérség magját a háború kezdetén három tüzérezred képezte, amelyhez 1802-ben egy negyediket állítottak fel. A tüzérséghez tartozott még a Bombászkar, a tüzérségi kisegítőmunkát végző tüzérlövész egységek és kisebb egyéb alakulatok. Szervezetszerűen magyar legénységet nem osztottak be a tüzérséghez, ugyanakkor toborzás útján mégis kerültek oda magyarok kisebb számban.

A hadsereg műszaki alakulatait az Aknászkar, az Árkászkar, a Hidászkar (benne a Pontonos Karral és a Hajóhivatallal), az 1806-ig csak háború idejére felállított Utászkar alkotta. A legfontosabb szervezet a Mérnökkar volt, amely kizárólag kiválóan képzett tisztekből állt. A műszakiak között szintén nem találunk magyarországi kiegészítésű egységet.

A magyarországi csapatok aránya a császári-királyi hadseregben a francia háborúk időszakában a fentiek alapján (az Erdélyen kívüli határőrök nélkül) egyötöd–egyharmad részt tett ki, a határőrökkel együtt 35–45% között mozgott. A magyar rendek két alkalommal is, az 1790–1791-es és az 1792-es országgyűlés alkalmával is feliratot intéztek a magyar tisztek kinevezésének tárgyában az uralkodóhoz. Az első alkalommal a magyar egységeknél magyar tisztek alkalmazását és a magyar királyra tett esküt kérték. Az 1790. december 24-én Bécsben tartott udvari konferencián a magyar kormányszervek képviselői és maga Sándor Lipót nádor, I. Ferenc testvére is egyetértett a követelésekkel, de végül mégsem született erről törvény.

A második alkalommal az esküt már nem, csak magyar tisztek alkalmazását kérték a rendek. 1792. június 21-én Budán koronatanácsot tartottak a kérdésben. Ezúttal a magyarok álláspontja győzött, a követelést jogosnak ismerték el, és egy

méltányos, helyes arány fenntartásának célját mondták ki. A kérdésben törvény is született, amelyben az uralkodó ígéretet tett, hogy a magyar ezredeknél „a született magyarok első sorban vétessenek tekintetbe", és hogy magyar ifjakat is fognak képezni nagyobb számban a katonai akadémiákon.

A koronatanácson született rezolúció méltányos arányának kereteit tehát ezen nagyságrendek körül kell keresnünk. A legegyszerűbb az lett volna, ha a magyar csapatok élén magyar tisztek vezényelnek, de kétségkívül méltánylandó a király álláspontja, amely egy évszázados bevált gyakorlatot tükrözött, miszerint a birodalom egyes részeiből kiállított egységekbe más területről érkező tiszteket vezényeltek, mert ennek számos előnye mutatkozott. A tisztikar megismerkedhetett más kultúrákkal, egyben a sajátját is terjeszthette, mások bizonyos elemeit befogadhatta. Jó példa a Rákóczi-szabadságharc, amely során nem sikerült a császári gyalogság szintjét megközelítő magyar gyalogságot létrehozni, mivel a magyar tisztek nem ismerték kellő mértékben a nyugati fegyelmi és harcászati gyakorlatot. Az osztrák örökösödési háborúban a magyar gyalogosok kiváló teljesítményt nyújtottak, innentől kezdve teljesen egyenértékűnek tartották őket a többi, német, cseh, morva, itáliai és németalföldi ezreddel. De a másik irányban is működött a katonai kultúra közvetítése: a német lovasezredekben szívesen alkalmaztak magyar tiszteket, akik a magyar könnyűcsapatok mozgékonyságát és furfangját tudták bevinni a gyakran túlságosan merev nyugati harcászatba. Összességében elmondható, hogy a hadsereg profitált a különböző katonai kultúrák ötvözéséből, amelynek hordozói elsősorban a tisztek voltak.

A kérdés ismét az arányokkal kapcsolatosan merül fel: egy magyar egységben mekkora lehet, legyen a nem magyar tisztek aránya? Elméleti szempontból csak nagyon kis mértékben lehet megválaszolni a kérdést, gyakorlati útmutatásként pedig nem ismerünk korabeli véleményeket. A koronatanácsi ülésen végletek hangzottak el, ebből szintén nem tudunk kiindulni. A magyar országgyűlés sem azt kérte számon, hogy kizárólag magyar tisztek vezessék a magyar katonákat, hanem csak az arányokon változtatott volna. Talán nem járunk messze az igény számszerűsítésétől, ha valahol egynegyed és egyharmad között feltételezzük az idegenek tolerálható arányát.

Ez a probléma az uralkodó és a rendek közötti küzdelem egyik ütközőpontja volt, hiszen a magyar társadalom is érzékelte, hogy a magyar csapatoknál túl nagy számban szolgálnak idegen tisztek, főként magasabb rangban. Semmiféle írott szabály nem létezett azzal kapcsolatban, hogy milyen nemzetiségű tisztek szolgálnak az egyes ezredekben.

1. táblázat. *A magyarországi születésű idegen tábornokok nemzetiségi megoszlása*

Nemzetiség		Fő	Arány
Német	ausztriai	8	25,81%
	birodalmi	5	16,13%
Cseh–morva		8	25,81%
Sziléziai		3	9,68%
Francia		3	9,68%
Itáliai		2	6,45%
Spanyol		2	6,45%
Összesen		31	100,00%

Forrás: Nagy-L. 2023: 77

A kutatás bebizonyította, hogy a huszártörzstisztek mintegy kétharmada a magyar Szent Korona országaiban született, hungarus értelemben vett magyarnak tekinthető, az összes huszártörzstisztnek legalább a fele nemzetiségét tekintve is magyarnak nevezhető, ami a hungarusokon belül 78,92%-ot jelentett. Az alacsonyabb rangúaknál ez az arány még magasabb lehetett. A rendek szerint is így volt, mert az idegenek magasabb pozíciót foglaltak el a magyaroknál, gátolva a feljebbjutásukat.

Ezzel együtt magyar tisztek is szolgáltak idegen ezredekben, amelyeket a hadvezetés a király véleménye szerint tudatosan irányított, hogy a magyar tisztek megszokják a katonai fegyelmet és a reguláris harcmódot. Az idegen ezredekben szolgáló magyarok aránya a lovassági törzstisztek között 6–11%-ot tett ki. A gyalogság esetében ilyen közelítő adataink nincsenek, de ott is szolgáltak magyar tisztek szép számmal. Ismert, hogy Kisfaludy Sándor is idegen gyalogezredben szolgált. Egy, a korszak elejéről származó kimutatás szerint akkor a nem magyarországi kiegészítésű egységekben 700-nál több hungarus értelemben vett magyar tiszt szolgált.

MAGYAROK A VEZÉRLETBEN

A császári-királyi hadsereg vezetésével kapcsolatban két, alapvetően téves hiedelem tartja magát. Az első, hogy a tábornokok és a hadvezérek rosszak,

2. táblázat. *A domináns csapatnemek száma és aránya a Magyarországon született idegen tábornokok esetében*

Csapatnem	Fő	Arány
Huszár	1	3,23%
Svalizsér	1	3,23%
Vértes	3	9,68%
Határőr	3	9,68%
Sorgyalogos	16	51,61%
Árkász	1	3,23%
Mérnök	2	6,45%
Pontonos	1	3,23%
Táborkar	1	3,23%
Oktató	1	3,23%
Szekerész	1	3,23%
Összesen	31	100,00%

Forrás: Nagy-L. 2021e: 955

alkalmatlanok voltak, a másik pedig, hogy magyarokat alig-alig engedtek a hadsereg kormányrúdjának közelébe, őket csak arra használta az idegen hadvezetés, hogy vérezzenek a hadszíntereken. A történettudományban e nézeteket mára már minden kétséget kizáróan cáfolták, ennek ellenére a közvélekedésben még mindig jelen van ez a toposz.

A tábornoki kar összetétele a birodalom katonai teljesítménye szempontjából kulcsfontosságúnak tekinthető. A Habsburg Monarchia esetében az 1788-as hadi évtől 1815 végéig (1788. november 1-től 1815. december 31-ig) 880 tábornok szolgálata mutatható ki, amelyből 215 személy esetében bizonyítható a magyarországi kötődés, legalább 184 esetben pedig a magyar honosság is.

A korszakban nem létezett még modern értelemben vett állampolgárság, mint ahogyan modern polgári állam sem. A magyar Szent Korona alattvalójának tekintettek mindenkit, aki a Magyar és a Horvát Királyság és az Erdélyi Nagyfejedelemség területén született. A Katonai Határőrvidék ezek részét képezte, tehát természetesen beletartozott ebbe a körbe. A nemzetiség, az anyanyelv másodlagosnak számított, tehát politikai, *hungarus* értelemben magyarnak tekinthető legalább a magyarországi kötődéssel rendelkező 184 tábornok.

3. táblázat. *A Magyarországon honos tábornokok nemzetiségi megoszlása*

Nemzetiség		Fő	Arány		Nemzetiségek aránya a népességben
Magyar		93		50,54%	41,22%
Szlovák					8,24%
Délszláv	horvát	39	21,20%	28,80%	15,44%
	szerb	14	7,61%		
	összesen	53			
Román					20,56%
Német	magyarországi	20	10,87%	18,48%	9,29%
	szász	6	3,26%		
	ausztriai	2	1,09%		
	katonagyerek	6	3,26%		
	összesen	34			
Itáliai		2		1,09%	
Spanyol		1		0,54%	
Cseh		1		0,54%	
Egyéb					5,25%
Összesen		184		100,00%	100,00%

Forrás: Nagy-L. 2023: 79

A magyar területen született 31 tábornok esetében nem sikerült kimutatni magyar honosságot, mivel többségük katonaként itt szolgáló vagy hivatalnokként a közigazgatásban dolgozó apától született. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ilyen esetekben nem alakult ki kötődés a magyar honhoz. Legisfeld tábornok apja az erdélyi főhadparancsnokságon dolgozott hivatalnokként, de beépült a helyi szász társadalomba. A hosszú magyarországi szolgálat sok esetben alakított ki kötődést, több esetben indigenátust is kaptak, de a magyar csapatoknál végzett szolgálat is befolyásolhatta az identitást.

A Magyarországon született idegen tábornokok között a németek domináltak, de a Vencel-korona országaiból is szép számmal származtak. Néhányan a birodalomról kívülről érkeztek. Esetükben a származás már nem vagy csak alig jelentett identitást, új hazájukat a Habsburg Monarchiában találták meg.

Az idegen tábornokok többségében a sorgyalogságnál szolgáltak, a többi csapatnem alig képviselteti magát.

4. táblázat. *A domináns csapatnemek száma és aránya a Magyarországon honos tábornokok esetében*

Csapatnem	Fő	Arány
Sorgyalogos	54	29,35%
Huszár	50	27,17%
Határőr	44	23,91%
Mérnök	8	4,35%
Svalizsér	7	3,80%
Táborkar	4	2,17%
Vértes	4	2,17%
Tüzér	3	1,63%
Akadémia	1	0,54%
Aknász	1	0,54%
Dragonyos	1	0,54%
Karabélyos	1	0,54%
Könnyűlovas	1	0,54%
Műszaki	1	0,54%
Pótlovazás	1	0,54%
Sajkás	1	0,54%
Testőr	1	0,54%
Ulánus	1	0,54%
Összesen	184	100,00%

Forrás: Nagy-L. 2021e: 957

A magyar Szent Korona országai lakosságának nemzetiségi megoszlását pontos adatok hiányában csak megbecsülni lehet. A meglévő adatok alapján összességében a magyarság a lakosság 41–42%-át, a románok 20–21%-át, a délszlávok 15–16%-át, a németek 9–10%-át, a szlovákok 8–9%-át, a ruténok 3%-át, a többi nemzetiség összesen legfeljebb 2–3%-át tette ki. A magyarországi honos tábornokok esetében komoly problémába ütközünk a nemzetiség megállapításakor, mivel több esetben semmiféle konkrét adatunk nincs. Az ismert családok esetében is, különösen a Felvidéken probléma a nemzetiség megállapítása, mert a két- és háromnyelvűség is általános volt, a szlovákokat éppen ezért nem választhatjuk el a magyaroktól.

5. táblázat. *A magyar honos tábornoki kar társadalmi összetétele*

	Magyarország		Erdély		Összesen	
	Fő	Arány	Fő	Arány	Fő	Arány
Arisztokrata	26	15,85%	6	30%	32	17,39%
Nemes	102	62,20%	12	60%	114	61,96%
Polgár	8	4,88%	2	10%	10	5,43%
Határőr	21	12,80%			21	11,41%
Ismeretlen nem nemes	7	4,27%			7	3,80%
Összesen	164	100,00%	20	100%	184	100,00%

Forrás: Nagy-L. 2021d: 142

A tábornokok nemzetiségének szerkezete jelentős eltérést mutat a lakosság nemzetiségi megoszlásához képest. A magyarok és a szlovákok együttes aránya szinte pontosan megegyezik, de a németek és a délszlávok is jelentős mértékben felülreprezentáltak a tábornokok között, a románok kárára.

A tábornokok szolgálatát meghatározta, hogy csapattisztként milyen csapatnemnél szolgáltak. Habár a korszakban már volt átjárás a csapatnemek, de még a fegyvernemek között is, a legtöbb esetben ki lehet mutatni egy fő irányt, különösen a századot, svadront vezénylő főtiszti és a törzstiszti pályafutás alapján. A magyar tábornokok csapatnemi arányát tekintve talán a huszárok dominanciáját várnánk. De ha a csapatok összetételét vesszük górcső alá, akkor már érthető, hogy a legnagyobb csoportot a sorgyalogosok képezik, de a határőrök sem sokkal maradnak el a huszárok mögött. A műszakiak és a tüzérek aránya 10% körüli, ami azt mutatja, hogy a komoly képzettséget igénylő csapatnemektől sem zárkóztak el a magyarországi tisztek.

Az egyes csapatnemek esetén létezett jól kimutatható nemzetiségi eltérés. A huszárok között a magyarok, a határőrök között a délszlávok, a sorgyalogosok között pedig a németek aránya magasabb az átlagnál, ami jól mutatja a nemzetiségi preferenciákat.

Ha a hadsereg hierarchiáját párhuzamba szeretnénk állítani a társadalommal, akkor a legénységnek az alsó, a tisztikarnak a középső, a tábornoki karnak a felső társadalmi rétegek feletethetők meg. A rendi társadalom egyes szintjei között ugyan nem volt lehetetlen az átjárás, de ennek csatornái meglehetősen szűkek maradtak.

A középkori magyar hadsereget rendszerint a vármegye élén álló ispánok és az országnagyok vezették, a főparancsokságot rendszerint a király viselte. A hadsereg vezetői tehát a társadalom csúcsáról érkeztek. A kora újkorban a zsoldosseregek megjelenésével a vezetők már alacsonyabb státuszúak is lehettek, bár gyakran kaptak nemességet és arisztokrata rangot, ha sikeresek vagy legalább hűségesek maradtak. Az állandó hadsereg esetén a tábornoki kar alapját szintén a felső társadalmi csoportból érkezettek adták, de ezek utánpótlását már a társadalom többi rétege jelentette.

A 18. században a hadsereg legfelső vezetése továbbra is az arisztokrácia kezében maradt. A császári-királyi hadsereg esetében ez azt jelentette, hogy az uralkodócsalád tagjai mellett a legmagasabb arisztokráciából verbuválták a hadsereg vezetőit. A tábornoki karba azonban már az alacsonyabb társadalmi rétegekből is be lehetett kerülni, egészen kivételes tehetségű tábornokok pedig már a legfelsőbb katonai elitbe is bebocsáttatást nyerhettek, ezen keresztül pedig a birodalom szűk vezetői elitjének is a tagjai lehettek.

A korszakban a császári-királyi haderő által kiállított hadseregek élén főleg Habsburg-főhercegeket találunk – Schwarzenberg, Hohenlohe, Liechtenstein és Coburg herceg, Clerfayt gróf –, de köztük volt Hiller, Kray, Alvinczy, Frimont, Wurmser, Mack és Beaulieu is, akik főnemesi címüket katonai szolgálatukért kapták. Utóbbi csoportban három született hungarust (Kray, Alvinczy és Melas) találunk, Alvinczy nemzetiségét tekintve is magyar volt, Kray cipszer (szepességi német), Melas erdélyi szász. Ketten viszont (Hiller, Frimont) külhoniak, de magyarrá lettek. A francia háborúk korában a felső vezetésbe magyarként a társadalom középső rétegéből, köznemesként egyértelműen be lehetett kerülni. A társadalom túlnyomó többségét kitevő jobbágyságnak azonban nem is ideológiai, hanem sokkal inkább gyakorlati okokból (írástudatlanság, a német nyelvtudás hiánya stb.) nem volt esélye katonai pályafutásra.

Az alacsonyabb rangú tábornokok között elsöprő többségben találhatunk a társadalom középső rétegéből származó elemeket. Összességében a tábornokok közel kétharmada nemesi származású volt. A határőr egy sajátos státuszt jelentett. A személyükben teljesen szabad, földesúri függéstől mentes, katonai szolgálatra kötelezett határőrök átmenetet képeztek az alsó és a középső társadalmi csoportok között. Tisztjeik közül sokan kaptak nemességet. Csapataikat a 18. század közepén regularizálták, ezt követően a francia háborúk megnyitották előttük az utat a katonai felső vezetésbe, egyúttal a főnemesség köreibe is.

A 184 Magyarországon honos tábornok közül összesen 91-en részesültek társadalmi emelkedésben, ebből 69 fő egy, 21 fő két, egy fő pedig három szintet

emelkedett a „ranglétrán". Az összes nem nemesi származású tábornok legalább nemesi címet szerzett, de mindössze 19-en maradtak meg pusztán nemesnek, 66-an bárói, 6-an grófi címet is szereztek. Az adatok alapján egyértelmű, hogy a katonai elitbe való bekerülés jó eséllyel társadalmi rangemelkedést is jelentett. Aki elérte a tábornoki rangot, az bizonyosan bekerült a nemesség soraiba, de az arisztokrata cím elérése sem volt lehetetlen.

A rendi társadalmi csoportok közötti átjárás, tehát a nemesség vagy különböző arisztokrata címek megszerzése katonai szolgálattal lehetséges volt. Ehhez egy fontos feltételt kellett teljesíteni, el kellett sajátítani a német nyelvet az adott rangnak és a szolgálati helynek megfelelő szinten. Mária Terézia 1757-ben elrendelte, hogy 30 év kifogástalan tiszti szolgálatot követően kérhető a nemesség adományozása, a született nemesek pedig a jelentős taksa lefizetése mellett a bárói címet kérvényezhették. Ugyanebben az évben az uralkodópár megalapította a császárnéról elnevezett Katonai Mária Terézia-rendet, amelynek elnyerését követően bárki számára kérvényezhető volt a bárói cím. Ehhez kiemelkedő haditettet kellett saját elhatározásból végrehajtani, és ezt egy meglehetően bonyolult igazolási eljárás során bizonyítani. A rend rövid idő alatt hatalmas presztízsre tett szert. A kezdetben két (kis- és nagykereszt), majd 1765-től három (lovag-, parancsnoki és nagykereszt) fokozat mindegyike elnyerhető volt. A lovagkeresztet bármely tiszt elnyerhette, a parancsnoki keresztet dandár- és hadosztályszintű haditettért, a nagykeresztet pedig hadsereg élén elért sikerért adományozták.

A magyarországi tábornokok 184 fős csoportjából 80 fő nyerte el a Katonai Mária Terézia-rend valamely fokozatát. Összesen 64 fő kapott egy keresztet, ebből 62 fő a lovagkeresztet, 1-1 fő pedig a parancsnoki és nagykeresztet. 15-en a lovag- és parancsnoki keresztet is elnyerték, Alvinczy József pedig a rend mindhárom keresztjét kiérdemelte.

A magyarországi tábornokok, azon belük pedig különösen a magyar nemzetiségűek száma a birodalom nemzetiségi összetételének megfelelő arányban képviseltették magukat a tábornoki karban. Ez önmagában is elismerésre méltó teljesítmény, főként ha figyelembe vesszük, hogy a teljes tábornoki kar harmada nem kötődött a Habsburg Monarchia területéhez, hanem azon kívülről érkezett. A tábornokok közel fele társadalmi rangemelkedést ért el a katonai elitbe kerüléssel, ami azt mutatja, hogy a katonai szolgálatban a teljesítményt elismerték és honorálták. A Katonai Mária Terézia-rendet kiérdemeltek jelentős száma is azt erősíti, hogy a magyarországi tábornokok rendkívüli katonai teljesítményt nyújtottak, ezáltal öregbítve a világban a magyar katona hírnevét.

3
A FRANCIA HÁBORÚK

AZ ELSŐ KOALÍCIÓS HÁBORÚ ÉS A LENGYEL FELOSZTÁSOK, 1792–1797

A HÁBORÚ KÖZVETLEN ELŐZMÉNYEI ÉS ELŐKÉSZÜLETEI

A francia forradalom kitörése nem rázta meg a nemzetközi politikai rendszert. A legnagyobb vesztes, II. József és a Habsburg Monarchia fontos, bár korántsem szilárd és megbízható szövetségesét vesztette el, azáltal, hogy a forradalom első két és fél évében Franciaország paralizáltsága miatt kiesett a nagyhatalmi politikából. Franciaország magatartása a bajor csere ügyében és a Schelde-konfliktus idején a királyi külpolitikával szemben is ellenérzéseket váltott ki.

A francia forradalom első hónapjaiban francia külpolitikáról nem igazán beszélhetünk. Ez tette lehetővé a poroszoknak a fenyegető fellépést 1789–1790-ben, hiszen a Habsburg Monarchia nem tudta ellensúlyozni a kieső szövetségest. A franciaországi alkotmányos monarchia nem tűzhetett ki maga elé más célt a nemzetközi küzdőtéren, mint elődje, az abszolutista monarchia, tehát az angolokkal való küzdelmet a világ erőforrásaiért. A Habsburg Monarchia számára ezért Franciaország gyengesége csak átmeneti nehézséget okozott volna, ha a forradalom nem indul el a radikalizáció irányába. Az osztrák diplomácia fenntartotta jelenlétét a francia fővárosban, táplálták a reményt, hogy Franciaország mihamarabb visszanyeri erejét, és visszaáll az európai szövetségi rendszer. Anglia legalább két okból üdvözölte a francia változásokat. Természetesen profitálhatott

a rivális gyengeségéből, de az angolhoz hasonló politikai berendezkedés kialakítása is rokonszenvet szült.

Az események azonban más irányt vettek. A francia állam új vezetői nem voltak képesek hatalmukat megszilárdítani, elsősorban a gazdasági problémákon, másodsorban a politikai szélsőségeken nem tudtak úrrá lenni. A lakosság élelmiszer-ellátásának kérdése, a kenyér ára, az államadósság kezelése, az állam szerkezetének átalakítása, az egyház reformja és „polgári alkotmánya", valamint politikai síkon a jakobinusok és a királypártiak tevékenysége állandó politikai instabilitást tartott fent. A republikánus megmozdulások egyre inkább teret nyertek az alkotmányos monarchia mérsékelt támogatóival szemben. Ebben a felfokozott közhangulatban 1791 nyarán a Tuileriákban lényegében házi őrizetben tartott XVI. Lajos király úgy döntött, hogy elhagyja Párizst. Célja a szabad cselekvési lehetősége visszaszerzése és személyes biztonsága volt, mivel Párizsban ezt számára nem garantálták. A palotából 1791. június 20-án éjszaka indult el, de két nappal később Varennes-ben felfedezték, majd június 25-én visszakísérték Párizsba.

Az uralkodó szökési kísérlete újabb impulzust adott a republikánusoknak. A Brissot által írt, a király elmozdítását célzó petíció aláírására a Mars-mezőn gyülekező, Danton és Desmoulins által vezetett tömeg és a Lafayette által vezetett Nemzeti Gárda között 1791. július 17-én kitört konfliktus véres sortűzbe torkollott. Ezt követően a republikánusok, különösen a radikálisok soraiból többeket letartóztattak, így egy rövid időre elcsöndesedett a mozgalmuk.

A király elfogatásának és Párizsba történt visszavitelének hírére II. Lipót 1791. július 6-án Paduából egy diplomáciai jegyzéket („páduai cirkuláré") intézett az európai hatalmakhoz, hogy közösen követeljék XVI. Lajos szabadságát. A jegyzékre a porosz udvar reagált, indítványozva egy tanácskozást Drezda mellett, a pillnitzi kastélyban. A konferencia 1791. augusztus 25-én ült össze, és két nap múlva, 1791. augusztus 27-én II. Frigyes Vilmos porosz király és II. Lipót aláírásával egy nyilatkozatot adott ki, amelyben támogatásáról biztosította XVI. Lajost, fegyveres beavatkozást helyezve kilátásba. Habár a nyilatkozatot elsősorban Artois grófja, a későbbi X. Károly kérésére adták ki, és az emigránsok megnyugtatását célozta, a francia közvélemény fenyegetésként értékelte.

Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés 1791. szeptember 3-án elfogadta az alkotmány szövegét, amely az ország államformájává hivatalosan is az alkotmányos monarchiát tette. A király szeptember 14-én esküt tett az alkotmányra, amit 30-án, az Alkotmányozó Nemzetgyűlés utolsó ülésén megismételt. A nemzet egysége

azonban csak látszólagos volt. Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés helyébe lépő Törvényhozó Nemzetgyűlésben egyre jobban egymásnak feszültek a különböző csoportok: az alkotmányos monarchiát támogató feuillantisták, a mérsékeltebb és radikálisabb republikánusok, valamint a „mocsár", a befolyásolhatók.

A francia belpolitikai események egyre inkább a háború felé terelték a közhangulatot 1791 végén. A Nemzetgyűlésben Brissot már nyíltan a háborúra buzdított, de Robespierre a Jakobinus Klubban ellenezte a fegyveres harcot. A papok eskütétele, a király öccse, valamint az emigránsok körüli viták nemzetközi figyelmet és következményeket vontak maguk után. A felfokozott hangulatban már nem lehetett megállítani az eseményeket. A Nemzetgyűlésben a határok mentén gyülekező emigránsok kiutasítását követelték, ami a legnagyobb csoport, a Trier mellett gyülekezők esetében ugyan sikerre vezetett, de az egyre radikálisabb hangokat hallva a Habsburg Monarchia és Poroszország 1792. február 7-én szövetséget kötött Franciaország ellen. Válaszul a francia Nemzetgyűlés 1792. március 25-én ultimátumban követelte a váratlanul meghalt II. Lipót helyébe lépő I. Ferenctől, hogy szüntesse meg az emigránsok támogatását, bontsa fel a Franciaországot fenyegető porosz szövetséget, szüntesse be a hadi előkészületeket, vonja vissza a csapatait a határról. Az ultimátumot Ferenc válasz nélkül hagyta.

A Törvényhozó Nemzetgyűlésben 1792. április 20-án megjelent XVI. Lajos, és azt javasolta, hogy üzenjenek hadat Magyarország és Csehország királyának, mivel Ferencnek ekkor még ez volt a két legmagasabb címe, német királlyá csak 1792. július 7-én választotta meg a birodalmi gyűlés, német-római császárrá koronázására pedig csak egy héttel később, 1792. július 14-én került sor. Az eredetileg 745 tagú Törvényhozó Nemzetgyűlés mindössze egy tucat (más forrás szerint 7) tag kivételével megszavazta a hadüzenetet. Poroszország – honorálva a szövetségi szerződést – a Habsburg Monarchia oldalán lépett be a háborúba.

1792. április 20-án kitört az a háború, amely kis megszakításokkal egészen 1815-ig meghatározta Európa és részben az egész világ történetét.

AZ 1792-ES HADJÁRAT

A hadüzenet idején a francia hadsereg sem szervezetileg, sem a vezetését tekintve nem állt készen a háborúra. A régi, királyi sereg létszáma lecsökkent, nagyon sok tiszt távozott, az idegen egységek egy részét pedig feloszlatták. Az újonnan

szervezett önkéntes csapatokat rosszul szerelték fel, tapasztalatlan tisztjeik voltak, harcértékük alacsony szinten állt. A helyzetet tovább bonyolította a régi és új csapatok közötti ellentét. A francia hadseregek élén a régi hadsereg tisztjei álltak, többnyire jelentős harci tapasztalattal a hátuk mögött. A hadseregek teljesítményét tovább mérsékelte, hogy a parancsnokok egy része az alkotmányos monarchia híve volt, a republikánus mozgalmakra szélsőségként tekintett. Ráadásul nem létezett egységes főparancsnokság, az egyes hadseregek élén álló parancsnokok önállóan tevékenykedtek, gyakran szervezték át a csapatokat, hadseregeket is, ami a vezérleti struktúra változásaihoz is vezetett.

A szövetségesek oldalán a nehézséget a csapatok mozgósítása és felvonultatása jelentette, amelyhez időre volt szükség. A császári-királyi hadseregből 42 ezer katona állomásozott Németalföldön Albert szász-tescheni herceg parancsnoksága alatt, 5000-5000 Breisgauban és Luxemburgban, amit 6000, Frankfurt körül gyülekező hesseni egészített ki. Az emigránsok csapatai a Rajna felső folyása mentén gyülekeztek.

A francia haderő 3 nagy hadsereget alkotott. Az északi – Rochambeau grófjának parancsnoksága alatt – a tengerpart és a Sambre folyó között 51 ezer katonából állt. A középső hadsereg 55 ezer katonája – Lafayette vezetésével – a Sambre és a Vogézek között állomásozott. A Rajnai Hadsereg Luckner marsallal az élén Elzászban csoportosult 43 ezer fővel. A franciák offenzív hadműveletben gondolkodtak: az északi és a középső hadsereg csapataival terveztek Németalföld ellen támadást indítani, míg a Rajnai Hadseregnek védelmi funkciót szántak. Rochambeau már április utolsó két napján támadást indított Mons és Tournai ellen, miközben Lafayette Givet-t vette célba. Az erőtlen támadást a császári királyi csapatok könnyen elhárították. Május közepén Rochambeau lemondott a parancsnokságról, helyét Luckner vette át, míg Luckner helyére ideiglenesen Lamorlière, majd július 21-étől Biron tábornok került a Rajna mentén. Ez a változtatás sem javított a franciák helyzetén: a május és június folyamán többször megismételt támadásaikat a császári-királyi csapatok a túlerő ellenére minden alkalommal határozottan visszaverték.

Az osztrák és a porosz udvar még a tél folyamán megegyezett, hogy háború esetén a franciák ellen mozgósított hadsereg főparancsnoki tisztét Károly Vilmos Ferdinándra, Braunschweig hercegére, a II. Frigyes által is nagyra tartott hadvezérre bízzák. A herceg még február folyamán elkészítette hadműveleti tervét, amely szerint a főcsapást a Rajna középső folyásánál felvonuló porosz hadseregnek kell mérnie, miközben a két szárnyon, Németalföldön és Elzászban

az osztrák csapatoknak támogatnia kellett a főcsapást. A francia hadüzenettel egy időben megindult a hadseregek mozgósítása és elindítása a Rajna irányába.

Ferencet 1792 június 6-án Budán koronázták meg magyar királlyá, ezt követően Frankfurtba indult, ahol július 7-én német királlyá választották, majd 14-én megtörtént a német-római császárrá koronázása is. Július 19-én Ferenc személyesen találkozott a porosz királlyal – megállapodtak a hadműveleti tervekről, lényegében jóváhagyták Braunschweig javaslatát.

A terv szerint a 45 ezer fős porosz csapatoknak Koblenz mellett kellett gyülekezniük, ott kellett csatlakoznia hozzájuk a 6000 fős hesseni kontingensnek, majd együtt támadni a Rajnán átkelve, Luxemburgon keresztül Longwy és Verdun elfoglalásával Párizs irányába. A Felső-Rajnától Hohenlohe hercegnek 15 ezer emberével – Mannheimen át – Luxemburg felé kellett menetelnie, hogy csatlakozzék a Főseregheż. A Felső-Rajna és Breisgau védelmére Esterházy Antal parancsnoksága alatt egy 11 ezer fős hadtest maradt vissza. A Rajna középső folyását Philippsburg mellett Erbach altábornagy 7000 fős császári-királyi hadteste fedezte 2000 mainzi katonával és Condé herceg 6000-es – emigránsokból álló – hadtestével. A Főseregh jobb szárnyát a Németalföldről érkező Clerfayt táborszernagy 15 ezer fős hadseregének kellett alkotnia. Namurból Arlonon át kellett menetelnie, majd Longwy alatt csatlakoznia Braunschweig hercegének csapataihoz. Bingen mellett volt egy 12 ezer fős emigráns hadtest, XVI. Lajos két testvére, Provance és Artois grófja (a későbbi XVIII. Lajos és X. Károly francia király) vezetésével. Németalföldön mindössze 25 ezer katona maradt Albert szász-tescheni herceg vezénylete alatt mozgó hadseregben, és 8000 helyőrségben. Számukra védelmi feladatokat írt elő a hadműveleti terv. A szövetségesek teljes hadereje 152 ezer katonát tett ki, de ebből csak 93 ezer fő vett részt a támadó hadműveletben.

A francia oldalon az átszervezés következtében immáron négy csoportosítás állt a hadszíntéren. Az Északi Hadsereg két részre oszlott, Dillon alatt 50 ezer, Lafayette alatt 30 ezer, a Középső Hadsereg Luckner alatt 33 ezer, a Rajnai Hadsereg Biron alatt 45 ezer katonából állt. A francia hadsereg tehát 158 ezer katonát vonultatott fel, amelyből 59 ezren a helyőrségekben szolgáltak, 99 ezren pedig a mozgó haderőben.

Braunschweig herceg indulása előtt, 1792. július 25-én adta ki híres kiáltványát, amelyet Condé herceg írt. A kiáltvány a királyi család biztonságától tette függővé az inváziós hadak viselkedését, bántódásuk esetén Párizs teljes lerombolását helyezte kilátásba. A porosz hadsereg 1792. július 28-án lépte át

a Rajnát Koblenz mellett, és egy hét alatt érkezett Trierbe, ahol bő egy hétig várakozott, hogy a két szárnyhadtest beérkezhessen. Miután ez megtörtént, a poroszok Longwy alá vonultak, és augusztus 20-án körbezárták az erődöt, amely mindössze háromnapi ellenállást követően megadta magát.

A szövetséges támadással egy időben Párizsban is forróvá vált a helyzet. A republikánus agitáció egyre szélesebb méreteket öltött, a királyt állítva az indulatok középpontjába. A *sans-culotte*-ok 1792. augusztus 10-én megrohanták a Tuileriák palotáját, és lemészárolták az őrséget. A király a Nemzetgyűlés védelme alá helyezte magát. Az alkotmányos monarchia napjai meg voltak számlálva. A Nemzetgyűlés szeptember 20-án feloszlott, a hatalmat átvevő Nemzeti Konvent 1792. szeptember 21-én kikiáltotta a köztársaságot.

A párizsi mozgalmak a francia hadseregre is hatással voltak. Lafayette augusztus 19-én megszökött, elhagyta a francia földet. A korábban is passzív francia hadsereg vezetési válsága miatt a hadjárat közepén kellett átszervezni az erőket. Az Északi Hadsereg nagyobb részét, összevonva a korábban széttagolt csoportjait, Párizs védelmére rendelték, és a korábbi külügy- és honvédelmi miniszter, Dumouriez tábornok parancsnoksága alá helyezték, ezzel egy időben Luckner helyett Kellermann tábornok vette át a megerősített Középső Hadsereg vezetését.

Longwy bevételét követően Braunschweig herceg Verdun alá menetelt, míg balján Hohenlohe Thionville-t zárta körbe, jobbján Clerfayt Stenay felé kezdett elterelő hadműveletbe. Verdunt augusztus 30-án zárták körbe, és egy rövid lövetést követően szeptember 2-án kapitulált is az erőd. A francia hadvezetésre jellemző, hogy az országra támadó csapatok lényegében nem ütköztek számottevő ellenállásba, két, jól kiépített, korszerű erőd is napokon belül kapitulált. A francia hadseregek augusztus végéig nem működtek együtt. Dumouriez az utolsó pillanatban felismerte, hogy minden rendelkezésre álló erőt a támadó ellenség és Párizs között kell összevonni. La Bourdonnaye tábornok vezetésével több hadsereg elemeiből és újonnan felállított csapatokból megszervezték a Belföldi Hadsereget.

Braunschweig herceg Verdun elfoglalása után a franciák kezére játszva ismét tétlenségbe merült, miközben ellátási nehézségekre hivatkozott, csak bő egy hét veszteglést követően lépett akcióba. A francia és a szövetséges erők között az Argonnes erdő nehezen átjárható terepet jelentett. Dumouriez a rendelkezésre álló csapataival megszállta a kijáratokat, ezért Braunschweig egy elterelő hadműveletet indított Hohenlohe csapataival, míg ő maga a hadsereg többi részével jobbról megkerülte az erdőséget. Clerfayt elfoglalta Croix-aux-bois-t, majd

szeptember 14-én visszaverte Dumouriez ellene küldött csapatait. Braunschweig előtt szabaddá vált az út, a francia hadsereg hátába kerülhetett. Időközben azonban jelentős francia erősítések (Kellermann hadseregének zöme és az Északi Hadsereg két hadosztálya) érkeztek be a Sainte-Menehould mellett állomásozó Dumouriez-hez, így csapatai enyhe számbeli fölénybe kerültek Braunschweig csapataival szemben. A szövetségesek késlekedése megbosszulta magát.

A két hadsereg 1792. szeptember 20-án csapott össze a Valmy melletti magaslaton. A szövetségesek arcvonala kelet felé, míg a franciáké nyugat felé nézett. A csapatok sokat manővereztek, de közelharcba nem bocsátkoztak, így a harc kizárólag ágyútűzből állt, és nem okozott jelentős veszteségeket egyik oldalon sem. Braunschweig nem mert határozott támadást indítani, mert veszélyeztetve látta visszavonulási útjait. Ahelyett, hogy minden lehetséges erőt azonnal magához vont volna, tétlenül nézte a francia hadsereget és az utánpótlása miatt rettegett. Kilencnapnyi tétlenséget követően tárgyalást kezdeményezett, és felajánlotta, hogy kivonul a megszállt területekről a Maas mögé. Szeptember 30-án a szövetséges csapatok megkezdték a visszavonulást. Egy újabb egyezményben átadták Verdun és Longwy erődjeit, és a poroszok a Rajna mögé, Koblenzhez távoztak. Clerfayt Németalföldre, Hohenlohe Luxemburgba vonult vissza.

A Németalföldön állomásozó császári-királyi csapatok észlelték a francia erők dél felé vonulását. Albert herceg ezért elhatározta, hogy korlátozott célú támadást indít Lille ellen. A támadó mozdulatot azonban olyan lassan hajtotta végre, hogy a franciák jelentős helyőrséget tudtak összegyűjteni. Csak szeptember 24-én értek előőrsei az erőd alá, és a következő napokban meg is kezdték a bombázást, de ez semmilyen jelentős hatást nem ért el. Végül október 5-én megérkezett a hír Braunschweig visszavonulásáról, így Albert herceg is jobbnak látta, ha felhagy az erőtlen próbálkozásokkal, és 8-án meg is kezdte a csapatai visszavonását Németalföldre.

Dumouriez és a francia hadvezetés Braunschweig visszavonulását követően meglátta a lehetőséget egy nagy támadásra a Németalföld ellen. Csapataival azonnal északi irányba indult el. Összesen 95 ezer katonát tudott összegyűjteni, ezzel jelentős túlerőbe került Albert herceg 30 ezres seregével szemben, akihez Clerfayt csak október közepén csatlakozott hadtestével. Ráadásul Albert herceg, aki a hadvezéri tehetségnek meglehetősen híján volt, csapatait a határ teljes szélességében szórta szét. A Valenciennes–Brüsszel-főutat mindössze alig 15 ezer ember védte, így Dumouriez – aki november 3-án indította meg támadását a 45 ezres főerőivel – kényelmes fölénybe kerülhetett.

A döntő összecsapást Mons előtt, Jemappes falunál vívták meg. A császári-királyi csapatok elszántan védték a sáncokkal megerősített állásaikat, de a francia túlerő végül legyűrte őket. A francia veszteségek (600-700 halott, 1300 sebesült) hiába voltak magasabbak, mint a császári-királyi csapatokéi (300 halott, 500 sebesült, 400-500 fogoly), Albertnek vissza kellett vonulnia, és ki kellett ürítenie Németalföldet. Dumouriez november 14-én bevonult Brüsszelbe, Antwerpen erődje pedig november 29-én, Namur december 2-án kapitulált. Albert herceg letette a főparancsnokságot, és távozott, a hadsereg Clerfayt vezetésével – Tirlemont-n, Lüttichen és Aachenen keresztül – december közepén Kölnbe vonult vissza. Egyedül Maastricht maradt meg császári-királyi kézen.

A Felső-Rajna mentén viszonylagos csönd honolt Braunschweig támadásának idején. Miután azonban Erbach hadteste Speyerből szeptember 13-án Thionville irányába távozott, a franciák támadásba lendültek. Biron hadseregének a Custine tábornok parancsnoksága alatt Landaunál összevont 17 ezer katonáját Vogézek Hadsereg néven önállósították, majd szeptember 29-én megindult a támadás Speyer ellen. Másnap szétverték a 3600 fős helyőrséget, amelynek zöme megadta magát; a franciák október 4-én egészen Wormsig törtek előre.

Custine meglátta a lehetőséget a további támadásra. Miután erősítéseket kapott, október 16-án egyenesen Mainz ellen indított támadást. 19-én körülzárta az erődöt, amelyben 5400 fő tartózkodott, és felszólította a megadásra. A határozatlan parancsnok, Gymnich tábornok meg sem kísérelte az ellenállást, 21-én átadta az erődöt a franciáknak, akik másnap birtokba is vették a térség legjelentősebb erődrendszerét. Custine azonban még mindig nem tekintette lezártnak a hadjáratot. Már 22-én megszállta Frankfurtot, előőrsei pedig mélyen benyomultak a német területekre. Braunschweig herceg Koblenz alól kénytelen volt Frankfurt ellen vonulni. Custine december 2-án kiürítette Frankfurtot, és visszavonult Mainzba.

A Szárd-Piemonti Királyság 1792. július 25-én koalíciós szerződést kötött Ferenc császárral, így a háború Franciaország déli területein is küszöbön állt. A Nemzetgyűlés szeptember 15-én döntött a hadüzenet mellett, és utasította a Déli Hadsereg parancsnokát, Montesquiou-Fézensac tábornokot, hogy foglalja el Savoyát és Nizzát. A franciák szeptember 25-én indították meg a támadást, amely elől a szárd-piemonti csapatok visszahúzódtak az Alpokon túlra. A Konvent 1792. november 17-én elhatározta Savoya annektálását.

Az 1792-es év utolsó napjaiban a teljes hadszíntéren elültek a harcok, a csapatok a téli szállásra vonultak. A szövetségesek gyors győzelemre számítottak a Párizs

elleni támadásuk során, de csalatkozniuk kellett. A kezdetben tétova francia hadvezetés és a bizonytalan politikai helyzet dacára – nem utolsósorban Braunschweig herceg határozatlansága és túlzott óvatossága, valamint Albert herceg tehetetlensége okán – a támadás kudarcot vallott, majd a gyors francia ellentámadásnak köszönhetően a teljes Osztrák Németalföld és a kulcsfontosságú Mainz erődje is elveszett.

Lengyelországban időközben szintén háború tört ki. Az 1791. május 3-i alkotmány ellenzői, oroszpárti arisztokraták 1792. április 27-én létrehozták a targowicei konföderációt. Az alkotmány visszavonását követelték, amelyhez II. Katalin segítségét kérték. Az oroszok május 18-án hadat üzentek, és megindították támadásukat. A lengyel csapatok Józef Poniatowski, Napóleon későbbi marsallja és Tadeusz Kościuszko vezetése alatt hősiesen harcoltak az oroszok ellen, de a túlerő végül legyőzte őket, II. Szaniszló Ágost 1792. július végén kapitulálni kényszerült. Az ország sorsa II. Katalin kezébe került, aki a poroszokkal együtt a következő évben Lengyelországból ismét jelentős területeket hasított ki.

AZ 1793-AS HADJÁRAT

Az első háborús év jelentős kudarcai ellenére a szövetségesek nem tettek le céljaikról, továbbra is le akarták győzni a forradalmi Franciaországot, illetve vissza szerették volna állítani a király hatalmát. Az európai udvarok megdöbbenésére a köztársaság kikiáltását követően perbe fogták XVI. Lajost, majd 1793. január 21-én kivégezték. A forradalom kormányát azonban ez sem tudta stabilizálni. Az alkotmányos monarchia hívei teljesen kiszorultak a vezetésből, de a republikánusok önmagukban is megosztottak voltak, a mérsékeltebb girondisták és a radikális jakobinusok álltak szemben egymással.

A továbbra is forró párizsi politikai légkört a katonai győzelmek sora sem csillapította, ennek ellenére jelentős intézkedések sorára került sor. A Konvent 1793. január 31-én Nizza, február 15-én Monaco annektálásáról döntött. Február 1-jén hadat üzent Angliának és Hollandiának, majd március 7-én Spanyolországnak. A hadsereg helyzete azonban további intézkedéseket követelt, mivel az előző évi önkéntesek tömegesen hagyták el azt, így a létszám lecsökkent. 1793. február 21-ei dekrétumában a Konvent elrendelte a régi királyi hadsereg és az önkéntes csapatok egységes szervezetbe integrálását. Az új, ezredet helyettesítő alakulat

a féldandár lett, amelyet egy régi és két új zászlóaljból szerveztek meg. Három nappal később megszületett a rendelet 300 ezer katona kiállításáról.

A bécsi és a berlini udvar számára az angolok, hollandok, spanyolok és nápolyiak hadba lépése nagy segítséget jelentett. Az angol flotta ereje lehetővé tette, hogy Franciaország bármelyik tengerpartján jelentős expedíciós sereget tegyen partra, vagy éppen az esetleges felkeléseket támogassa. Hollandia szárazföldi ereje a Németalföldön vívott harcokban lehetett nagy segítség, Spanyolország pedig egy teljesen új frontszakaszt jelentett a franciák számára. Az első koalíció hatalmai a határ teljes szélességében – a svájci kivételével – fenyegették Franciaországot. A belső béke fenntartása ráadásul szintén jelentős francia erőket kötött le, az új hadszínterekre is sok katonát kellett küldeni, így Németalföldön és a Rajna mentén is támadó hadműveleteket lehetett indítani. Ehhez azonban jelentős erősítéseket kellett küldeni a hadszínterekre.

A szövetségesek oldalán a hadműveleteket csak nagyon felületesen egyeztették. A két kezdeti cél Mainz és Németalföld elfoglalása volt, majd együttes támadás Párizs felé. A szárd-piemontiak szerették volna visszaszerezni Savoyát és Nizzát, a spanyolok pedig elsősorban Roussillon grófságát szerették volna elfoglalni.

A franciák számára az 1793-as év a túlélésről szólt. Az év elején megpróbáltak megelőző csapást mérni Hollandiára, de ez az erők elégtelensége miatt nem sikerülhetett. Ezt követően a franciák elsődleges célja csak a védekezés lehetett minden hadszíntéren. Északon szerették volna megtartani Németalföldet, a Rajna mentén Mainzot, a déli hadszíntéren a megszerzett Savoyát és Nizzát, délnyugaton pedig a Pireneusokban húzódó határ vonalát.

Az igazi nehézségek 1793 tavaszán kezdődtek a franciák számára. Vendée-ben nyílt lázadás tört ki a sorozás ellen és a király mellett, a köztársaság seregei minden fronton vereséget szenvedtek. Április 6-án felállították a Közjóléti Bizottságot, amely a honvédelem legfontosabb szerve lett. Az ország középső és déli területein is ellenállásba ütközött a forradalmi kormányzat. A girondisták és a jakobinusok küzdelme a tavasz folyamán kiélesedett, majd végül fegyveres összecsapáshoz is vezetett. A jakobinusok június 2-án a tömegeket mozgósítva kényszerítették ki a girondista képviselők letartóztatását, és átvették a hatalmat.

A jakobinus hatalomátvétel nagyon gyorsan nyílt diktatúrába torkollt. A forradalmi kormányzat véresen leszámolt valós és vélt politikai ellenfeleivel, ami tovább tüzelte a felkelést Vendée-ben, de Lyon, Marseille és Toulon is megtagadta az engedelmességet. Toulonba 1793. augusztus végén angol és spanyol csapatok vonultak be. Az ország a külső hatalmakkal folytatott háború mellett

polgárháborúba is süllyedt. A Konvent 1793. augusztus 23-án népfelkelést, tömeges mozgósítást *(levée en masse)* hirdetett a köztársaság védelmére, a fegyverforgatásra alkalmas férfilakosság feladatává téve a haza védelmét. A katonák bevonultatásához, felfegyverzéséhez, felszereléséhez és kiképzéséhez azonban idő kellett.

A forradalmi terror ugyanakkor tömeges kivégzéseket hozott magával. 1793. október 16-án XVI. Lajos özvegye, Marie Antoinette királyné, Mária Terézia lánya is a guillotine áldozata lett.

A vendée-i felkelők első nagyobb győzelmüket május 25-én aratták Fontenay-le-Comte mellett. A Nantes elleni támadásukat június 29-én Canclaux tábornok ugyan visszaverte, de a felkelés nem csillapodott, a tartományba küldött republikánus csapatokat sorra véres harcokban verték vissza. Az év folyamán a felkelők tartani tudták magukat. Châtillon-sur-Sèvre és Vihiers mellett július 5-én és 18-án győzelmet arattak, de Luçon mellett augusztus 14-én vereséget szenvedtek. Szeptember 5-én Chantonnay, 18-án Coron és 22-én Saint-Fulgent mellett ismét győztek, de az október 17-i cholet-i csatában a republikánusok kerekedtek felül. Október 27-én Entrames és november 20–21-én Antrain mellett ismét a felkelők győztek. Az év végére azonban beérkezett a republikánus erősítés, és ez meghozta a fordulatot. A december 13-án Le Mans mellett, 14–15-én Granville mellett, de különösen a 23-án Savenay mellett vívott összecsapás republikánus győzelme a vendée-i felkelés katonai összeomlásához vezetett.

Az ország déli területei ellen is nagy létszámú republikánus sereget kellett bevetni. Marseille-t augusztus 25-én sikerült ugyan visszaszerezni, de Toulonba augusztus 28-án megérkezett egy számottevő, kezdetben 13 ezer főt számláló spanyol és angol sereg, amely birtokba vette a várost, de ami még fontosabb, a kikötőt és az azt védő erődöket is. A szövetséges csapatok létszáma a nápolyi és szárd-piemonti erők csatlakozásával december közepére elérte a 16 ezer főt. Az expedíció hatékonyságát korlátozta az egységes vezetés hiánya. A szövetségesek nem nézték tétlenül a gyülekező francia erőket. A város körül kisebb erődöket, ütegeket építettek, illetve kitörésekkel zaklatták a franciákat. Toulont a republikánus csapatok Carteaux tábornok vezetésével már szeptember elején körülzárták, bár egyelőre kisebb erőkkel, a valódi ostrom csak októberben indult meg. A védők – az angol tengeri fölény révén – bőven kaptak utánpótlást. Egy kisebb harcban szeptember 6-án Dommartin kapitány, a francia tüzérség parancsnoka súlyos sebesülést szenvedett. Helyét egy ismeretlen korzikai származású tüzérkapitány, *Napoleone Buonaparte* vette át.

A republikánus vezetés erőit előbb Lyon visszavételére koncentrálta, amely a közel két hónapig tartó ostrom után 1793. október 9-én elesett. A felszabaduló erőket ezt követően Toulon alá vezényelték. Carteux-t Doppet, őt pedig Dugommier tábornok váltotta a parancsnoki poszton. Az ostromot végül Buonaparte tüzérsége döntötte el, mivel december 18-án sikerült elfoglalni egy erősen védett földnyelvet, ahonnan tűz alatt tarthatták a kikötő bejáratát. A L'Eguillette erődből a franciák tűz alá vehették az angol–spanyol flottát, így a szövetségesek Toulon kiürítése mellett döntöttek.

Az 1793-as év Lengyelország szempontjából is fontos, egyben szomorú eseményeket hozott. Az orosz katonai győzelmet és a lengyel kapitulációt követően a poroszok és az oroszok már 1792. augusztus 7-én megegyeztek Lengyelország második felosztásáról, amit 1793. január 23-án konkrét egyezményben erősítettek meg. A Habsburg Monarchiát ezúttal kihagyták az osztozkodásból, Elzászt ígérve kárpótlásként, ha sikerül legyőzni a franciákat.

Az oroszok és a poroszok szerették volna fenntartani a felosztás törvényességének látszatát, ezért Grodnóba összehívták a szejmet, ám az nem volt hajlandó szentesíteni az újabb csonkítást. Válaszul az oroszok behatoltak a szejm épületébe, és szuronyokkal kényszerítették ki a felosztás elfogadását. Lengyelország végül 1793. szeptember 23-án kötötte meg Poroszországgal és Oroszországgal az egyezményt a felosztásról.

A hadműveletek az év folyamán a tengereken is megindultak, de jelentős összecsapásra nem került sor. Az angolok nagy erőket vonultattak fel a Földközi-tengeren, ami lehetővé tette számukra a Hood admirális által vezetett touloni expedíciót. A francia főerők passzívak maradtak egész évben, a kisebb hajók azonban kirajzottak, és folyamatosan támadták a szövetséges hatalmak kereskedelmi forgalmát. Az okozott kár és az elszenvedett veszteség egyelőre némileg kedvezett a franciáknak. A szövetséges hajóforgalomban ugyan számottevő fennakadást nem okoztak, de a francia hajóforgalmat sem tudták veszélyeztetni, megmaradt az összeköttetés a tengeren túli gyarmatokkal. A franciáknak még egy támadásra is futotta az erejükből, 1792 végén megpróbálkoztak egy támadással Szardínia ellen, amit 1793 januárjában partraszállás követett. Az elégtelen nagyságú erők azonban nem tudtak sikert elérni, több próbálkozást követően végül 1793. május 25-én kiürítették a szigetet.

A tengeren túlon az angolok Indiában mozdultak először. Minden ellenállás nélkül megszállták a franciák indiai gyarmatait, egyedül Pondicherryvel gyűlt meg a bajuk. A várost kiépített erőd védte, amely ellenállt. Cornwallis admirális

és Braithwaite ezredes azonban 1793. augusztus 1-jén körülzárta, és ostromolni kezdte az erődöt, amely végül augusztus 23-án kapitulált. Ezzel India kizárólagosan angol érdekszférává vált. A térségben azonban Isle de France (Mauritius) és az Isle de la Réunion-nak átnevezett Bourbon-sziget megmaradt francia kézen, amely kiváló bázist nyújtott a francia flottának. A francia kalózok az indonéz szigetvilágban és Közép-Amerikában is sok gondot okoztak az angoloknak.

A szövetséges erők 1793 márciusában tervezték megindítani a támadásukat, a franciák azonban megelőzték őket. Dumouriez a Németalföldön álló seregével február 16-án megindította az inváziót Hollandia ellen, azzal a céllal, hogy még az angol csapatok megérkezése és a holland hadsereg mozgósítása előtt megszállja az ország jelentős részét, majd a lakosságot maga mellé állítva elfoglalja az egészet. Seregének nagyobbik részét hátrahagyva egy mindössze 15 ezres erő élén indult támadásra. Miranda tábornok mintegy 30 ezer katonával Maastrichtot ostromolta, Valence tábornok hasonló nagyságú erő élén az ostromot fedezte Köln irányában a Roer folyó mentén. Brüsszel mellett egy 15 főből álló tartalék állomásozott, amelynek egy része Dumouriez-hez csatlakozott.

A francia offenzíva sikert ért el a meglepett hollandok ellen. Breda erődje február 27-én kapitulált, amit március 4-én Gertrudenberg és Klundert is követett. Ekkor kapta Dumouriez a hírt, hogy a szövetséges csapatok támadást indítottak a Roer folyónál, mire egyből felhagyott a támadással, majd csapatait Brüsszelbe indította vissza.

A Köln mellett álló császári-királyi hadsereg vezetését Frigyes Jósiás szász-coburg-saalfeldi herceg vette át. A választás természetes módon esett rá, hiszen az oszmán háborúban a még aktív hadvezérek közül ő érte el a legnagyobb sikereket, jelentős erők ellenében elfoglalta Moldvát, és a Focșani és a Mărtinești melletti csatában is kulcsszerepet játszott. Hadserege a tél folyamán jelentős erősítéseket kapott, így létszáma önmagában elérte a 70 ezer főt, de beérkezőben volt egy 8000-es porosz sereg, valamint a 15 ezres holland hadsereg mozgósítást követően csatlakozhatott, de szervezés alatt állt egy 24 ezres segélyhadtest is, benne 6000 angol, 10 ezer hannoveri és 8000 hesseni katonával, York hercegének parancsnoksága alatt. Beaulieu 15 ezres hadtestével Arlonnál biztosította a szárnyat, míg Trierben Hohenlohe, később Blankenstein vezetésével egy 20 ezres hadtest állomásozott, hogy biztosítsa az összeköttetést a rajnai hadszíntér felé.

Coburg hercege február 15-én indította meg csapatait Köln alól. A támadás rendkívül lassan bontakozott ki. A 30-35 km-es távot közel két hét alatt tették meg a csapatok, az elővéd február 26-án kelt át a Roeren Jülichnél. Március 1-jén

Aldenhoven mellett Károly főherceg, Ferenc császár öccse vezetésével az elővéd határozott csapást mért a meglepett franciákra, akik gyors ütemben vonultak vissza. Március 3-án Miranda – Maastricht ostromával felhagyva – Tirlemont-ba vonult vissza, ahova Aachenen és Lüttichen keresztül Valence is követte csapataival. Dumouriez Brüsszelen át március közepén ért vissza, és Tirlemont alatt egyesült serege többi részével. Coburg hercege ismét lassan mozgott előre, csak március 17-én ért a tirlemont-i francia állás elé, a támadását 19-ére tervezte.

Dumouriez megelőzte Coburg támadását, mert egyesített csapataival 18-án maga indult támadásra. A francia hadsereg 43-45 ezer katonából állt (ebből 4500 lovas), míg a császári-királyi hadsereg 40-42 ezer főt számlált (ebből 9500 lovas). Dumouriez 8 hadoszlopra osztott serege kétoldali átkarolást tervezett. A bal szárnyon Miranda 15 ezer, a jobb szárnyon Valence 20 ezer katonával rendelkezett, míg közöttük Egalité Fülöp, Orléans egykori hercege (a későbbi király, Lajos Fülöp apja) a fennmaradó erőkkel tartotta az összeköttetést. Coburg bal szárnyát Clerfayt tábornok vezette, a centrumot Colloredo és Württemberg tábornok, a jobb szárnyat Károly főherceg.

A neerwindeni csatát lényegében két külön csataként vívták meg. A franciák jobb szárnya támadott először. Valence erői visszanyomták a császári-királyiakat, akik elkeseredett harcban megállították a franciákat, majd maguk indultak támadásra. Oberwinden és Racour falu többször cserélt gazdát. Clerfayt remekül irányította a harcot, amelyet a Boros tábornok által vezetett császári-királyi lovasság rohamai döntöttek el, megtörve a franciák ellenállását. A másik szárnyon Valence kezdetben hasonló sikerrel nyomult előre. Károly főherceg csapatai meghátráltak. Coburg erősítése azonban időben érkezett. Károly főherceg kivárta a megfelelő pillanatot, amikor Benyovszky tábornok – a tartaléklovasságot bevetve – megtörte a franciák ellenállását. Dumouriez csapatai mindkét szárnyon menekülőre fogták, és Tirlemont-ig futottak. Coburg csapatai 2762 fős veszteséget (712 halott, 2050 sebesült és eltűnt) szenvedtek, míg a franciák 3000 halottat és sebesültet és 1000 foglyot vesztettek. A francia sereg létszáma azonban még tovább csökkent, mivel az önkéntesek közül 6000 ember hagyta el a sereget.

Öt nappal később a franciák Löwen előtt újabb ütközetet vesztettek el, további jelentős veszteségeket szenvedve, miután Dumouriez serege 20 ezer katonára olvadt. A franciák 24-én kiürítették Brüsszelt, és a hónap utolsó napján érték el a francia határt. Hiába döntött a Konvent március 17-én Németalföld annektálásáról, a franciák elvesztették a területet. Ráadásul a hadseregük súlyos

vezetési válságba került. A Konvent által a számonkérésére kiküldött biztosokat Dumouriez elfogatta, és átadta Coburgnak, majd felajánlotta, hogy seregét Párizs ellen vezeti. Erre azonban nem lehetett módja, mert a sereg megtagadta az engedelmességet, mire Dumouriez 1000 emberrel, köztük a későbbi Lajos Fülöp királlyal átszökött Coburg táborába. Helyét Dampierre tábornok vette át, aki mindössze 40 ezer katonát tudott összegyűjteni Valenciennes mellett a famars-i táborban.

Coburg ezúttal nem várt sokat az újabb támadással. Át kellett törnie a francia határvidék rendkívül erős erődrendszerén, amit ő széles fronton, két, párhuzamos úton fekvő erőd elfoglalásával szeretett volna megoldani, és csak ezt követően akart Párizs ellen támadni. Miközben az angol és holland erők folyamatosan érkeztek be, Beaulieu – császári-királyi tábornok – hadtestét Ciney és Mons térségébe rendelte, és csapatai már április 8-án körbezárták Condé erődjét. Dampierre május 1-jén és 8-án is megpróbálkozott az erőd felmentésével, de mindkét esetben kudarcot vallott, a második alkalommal a raismes-i ütközetben életét vesztette. Coburg – látva a francia hadsereg demoralizáltságát – maga indult támadásra, hogy elűzze a franciákat a környékről, és tovább ostromolhassa az erődöket. Dampierre ideiglenes utóda, Lamarche tábornok május 23-án Famars mellett nem tudott ellenállni a túlerővel indított támadásnak. Május 28-án érkezett meg az új főparancsnok, Custine tábornok, aki azonban csak július 16-áig töltötte be a tisztséget, mert visszahívták Párizsba, majd rövidesen kivégezték. Utóda Kilmaine tábornok lett.

A famars-i győzelmet követően május 23-án Coburg megkezdte Valenciennes ostromát is. A francia hadsereg támadásra alkalmatlan állapotban volt, így nyugodtan koncentrálhattak az ostromokra. Csupán egy Arlon elleni támadást kíséreltek meg a franciák a Moselle Hadsereg csapataival; június 9-én megverték Schröder tábornok csapatait, végül azonban visszahúzódtak. Condé erődje végül július 10-én, Valenciennes 28-án kapitulált. A francia csapatok ekkor már a Cambrai melletti Caesar-táborban összpontosultak. Coburg hadserege és Párizs között már csak ez képezett jelentős akadályt. Coburg egy jól megszervezett, meglepetésszerű támadást indított Kilmaine francia hadserege ellen, szerette volna bekeríteni az ellenséget. Kilmaine azonban az augusztus 8-i ütközet során ki tudott csúszni a bekerítésből, és csapatait a Scarpe-folyó mögé, Douai és Arras közé csoportosította át, főhadiszállását pedig Gravrelle-be helyezte.

Coburg számára nyitva állt az út egyenesen Párizsba. A szemben álló francia csapatokat többször is legyőzte, és az erődrendszer két fontos elemét elfoglalta.

Cambrai és Peronne erődje nem jelenthetett volna akadályt. Az angol érdekek azonban közbeszóltak. York hercege az angol, hannoveri és hesseni csapatokkal – mintegy 21 ezer katonával – Dünkirchen ostromára indult, hogy az angolok számára a fontos kikötőt megszerezze. Coburg kénytelen volt beleegyezni a manőverbe, és 15 ezer császári-királyi katonát rendelt York erőihöz. Maga a hadseregével Le Quesnoy ostromát határozta el. York egyik különítménye – Oránia hercege vezetésével – augusztus 18-án megvert egy francia hadosztályt Linselles mellett. Dünkirchen ostroma augusztus 24-én, Le Quesnoy-é 28-án vette kezdetét. Namur és Ciney környékéről Coburg Beaulieu-t Tournai és Tourcoing mellé rendelte, hogy tartsa az összeköttetést York csapataival.

A franciáknál augusztus 11-én ismét új parancsnokot, Houchard tábornokot nevezték ki a leváltott Kilmaine helyére. A mozgósításnak köszönhetően sikerült a hadseregek létszámát növelni. Houchard ekkor 80 ezer katonával rendelkezett, és parancsa volt támadást indítani. Csapatiból 50 ezer katonával észak felé indult Dünkirchen (Dunkerque) felmentésére. Az ostromot fedező csapatok Hondschoote mellett foglaltak el állást Freytag hannoveri tábornok vezetésével. Houchard szeptember 8-án túlerejének köszönhetően kicsikarta a győzelmet és Dünkirchen ostromának félbeszakítását, majd szeptember 13-án Menin és Werwick mellett Oránia hercege holland csapatait is megverte. Houchard azonban nem számított arra, hogy Beaulieu tábornok Tournai mellől oldalba támadja, ezért a támadás váratlanul érte. Szeptember 15-én Beaulieu Coutrai mellett teljes győzelmet aratott Houchard csapatai felett, akik Lille-be vonultak vissza.

A franciák megpróbálkoztak Le Quesnoy felmentésével is. Ihler tábornok Maubeuge környékéről kiindulva indított támadást, amelyhez Cambrai helyőrsége is csatlakozott. Ihler csapatait szeptember 12-én Englefontaine mellett visszaszorították, míg a Cambrai-ból érkező csapatokat Avesnes-le-Sec mellett Hohenlohe egy briliáns lovasrohammal szinte teljesen megsemmisítette. Le Quesnoy szeptember 13-án megadta magát.

Coburg előtt ismét komoly lehetőség adódott. Beaulieu szeptember 15-i sikere ismét demoralizálta a francia hadsereget. A döntő csapás helyett azonban Coburg ezúttal is lassan reagált, és szeptember 30-án ostromolni kezdte Maubeuge-t. Hadserege kisebb része végezte az ostromot, míg a nagyobb rész Wattignies mellett fedezte az ostromsereget.

Houchard-t szeptember 24-én letartóztatták, majd november 17-én kivégezték. A hadsereg parancsnokságát Jourdan tábornok vette át azzal a paranccsal,

hogy mentse fel Maubeuge erődjét az ostrom alól. A francia táborba megérkezett Lazare Carnot is, hogy lelkesítse a katonákat. A franciák 45 ezer embert tudtak összegyűjteni a támadásra, amelyet október 15-én Wattignies mellett indítottak meg. A kétnapos csatában a másfélszeres túlerő ellenére a franciák csak rendkívül nehezen csikarták ki a győzelmet, de végül Coburg herceg elrendelte a visszavonulást és Maubeuge ostromának beszüntetését. A szövetséges csapatok visszavonultak a Sambre mögé.

A francia csapatok ezt követően több alkalommal megpróbáltak kisebb támadást indítani, de minden alkalommal visszaverték őket. Ezek közül Kray tábornok Marchiennes melletti győzelme érdemel említést: október 30-án egy teljes francia dandárt lepett meg, és vert teljesen szét. Ezt követően mindkét hadsereg téli szállásra vonult, a franciák Lille, a szövetségesek Mons körül, de az elővédek a hadműveleti szünetben is gyakran ütköztek meg egymással.

A Rajna mentén Braunschweig herceg feladata Mainz elfoglalása volt. Saját hadseregével, 60 ezer porosz katonával Frankfurt alatt, Hohenlohe Trier mellett 15 ezer, Wurmser Mannheim és Heidelberg között 40 ezer, a Felső-Rajna mentén 25 ezer császári-királyi katonával állt. Braunschweig első lépésként a Rajnán átkelve Mainz erődjét akarta körülzárni saját és Wurmser hadseregével, majd elfoglalni azt.

A francia hadsereg létszámban kisebb erőt tudott felsorakoztatni. Custine a Rajnai Hadseregből 20 ezer katonával Mainznál, 20 ezerrel Kreuznachnál, 5000-rel Mannheimben, a Felső-Rajna mentén 30 ezerrel, a Moselle Hadsereg Saarbrücken környékén 25 ezerrel állomásozott. A főparancsnoknak kinevezett Custine célja nem lehetett más, mint a védekezés.

A porosz hadsereg március 16-án indult el Frankfurt alól, és első csapatai 25-én, a zöm 26-án Kaub mellett kelt át a Rajnán. Custine csapatai elégtelenek voltak az ellenállásra, ezért Alzey felé húzódott vissza Kreuznachtól, egyúttal Mainztól csapatokat, főként tüzérséget akart magához vonni. A csapatokat azonban meglepte egy porosz hadosztály, és március 30-án Alsheim mellett szétverte őket. Wurmser másnap Mannheim és Speyer között átkelt a Rajnán, így Custine-nek vissza kellett vonulnia. Csapatait összegyűjtve Strassburg felé, Landauhoz, a Queich folyó mögé, majd a Lauter folyó mögé, a weissenburgi vonalaknak nevezett sáncrendszer védelmébe vonult vissza, Wurmser a Queich folyóig követte. Landau erődjét a császári-királyi csapatok kezdetben lazán, majd egyre szorosabban körülzárták.

A poroszok április elején a Rajna mindkét partján körbezárták Mainzot. A tényleges ostrom azonban bő két hónappal később, június 17-én indult csak meg.

Braunschweig herceg és Wurmser csapatai egy nagy félkörívet alkottak Bingentől Homburgon át Gemersheimig. A demoralizált francia hadsereg megpróbált néhány felmentőkísérletet, de mindegyik kudarcot vallott. Custine-t időközben átvezényelték az Északi Hadsereghez, helyét május 23-ától Houchard tábornok vette át. Érdemben azonban ez sem változtatott a helyzeten, a franciák erejéből csak egy diverzióra futotta Arlon ellen június 9-én.

A francia hadsereg hiába kapott erősítéseket, vezetési válságba sodródott. Augusztus 2-án Houchard tábornok az Északi Hadsereghez távozott, helyére azonban nem találtak megfelelő parancsnokokat. A Moselle Hadsereget ideiglenesen Schauenbourg tábornok, szeptember 26-ától Moreaux tábornok, október 2-ától Delaunay tábornok vezette, csak október 31-én neveztek ki végleges parancsnokot Hoche tábornok személyében. A Rajnai Hadsereget augusztus 3-ig Houchard-nak rendelték alá, ettől kezdve önállóan Beauharnais tábornok vezette, eltávolítását követően augusztus 23-ától Landremont tábornok, szeptember 30-ától Munnier tábornok, október 2-ától Carlenc tábornok ideiglenes parancsnokként irányította. A hadsereg végleges parancsnokot csak október 26-án kapott, amikor kinevezték Pichegru tábornokot, de egyben alárendelték Hoche-nak.

Mainz erődje egy hónapos ostromot követően 1793. július 23-án kapitulált, a szövetségesek előtt nyitva állt az út Párizs felé. A porosz és az osztrák udvar két hónapon keresztül levelezett egymással a hadműveletek irányáról. Természetes módon a poroszok a Saar, távolabbi céllal Párizs felé szerettek volna támadni, míg Ferenc császár Elzász elfoglalását szorgalmazta. Utóbbi is érthető volt, hiszen a második lengyel felosztás során ezt a tartományt ígérték számára. A hadszíntéren közben teltek a hetek-hónapok, a hadműveletek leálltak, ám a franciák eközben jelentős erősítéseket kaptak. Az egyetlen jelentősebb összecsapás egy francia támadás volt egy porosz hadosztály ellen Pirmasens mellett szeptember 14-én, amely során a jelentős francia túlerő ellenére a poroszok fölényes győzelmet arattak.

A patthelyzetet Wurmser tábornok oldotta fel: október elején úgy döntött, hogy megindítja csapatait Elzász ellen. A poroszok csak annyiban segítettek neki, hogy átvették Landau ostromát. Wurmser október 13-án kelt át a Lauter folyón, majd megrohamozta a weissenburgi sáncokat. Carlenc tábornok franciái hiába voltak erőfölényben (50-52 ezer katona a 42 ezerrel szemben), ráadásul megerődített állásban, Wurmser csapatai kicsikarták a győzelmet. A franciák Strassburghoz vonultak vissza, Wurmser azonban nem rendelkezett elég erővel az erőd ostromához, ezért Haugenau mellett a Moder folyó vonalán foglalt

állást, hogy biztosítsa Landau ostromát. Lauer tábornok közben császári-királyi, hesseni és bajor csapatok élén október 14-én körülvette, és megostromolta Fort Louis erődjét, amely november 11-én kapitulált. Az erőd védelme nem vált a franciák dicsőségére, mert az ostromlók és a védők létszáma nagyjából megegyezett, 4700 és 4500 főt számlált.

A poroszok ekkor már a csapataik téli szállásra való elhelyezéséről gondolkodtak, de a franciák nem hagyták annyiban a helyzetet. A hadseregeik számát növelni tudták, és az új hadseregparancsnokok a fegyelmet is megszilárdították. A Konvent azt a határozott parancsot adta, hogy Landaut mindenképpen fel kell menteni az ostrom alól. Hoche a poroszok ellen indított támadást. A Saaron átkelve november 17-én összecsapott egy porosz hadosztállyal Biesingen mellett. Kalkreuth tábornok poroszai fölényesen visszaverték a túlerejű francia támadást (25 ezer francia 7000 porosz ellen), ennek ellenére a nap végén visszavonultak Homburg felé, nehogy elvágják őket. Ez alkalmat adott Hoche-nak, hogy győzelmet hirdessen, és folytassa a támadást. Ugyanezen a napon a poroszok megpróbálták rohammal elfoglalni Bitche citadelláját, de nem jártak sikerrel.

Braunschweig herceg főerejével Kaiserslautern mellett foglalt állást. Hoche november 28-án indított támadást, de két nap múlva be kellett látnia, hogy nem bír az ellenségével, a poroszok ismét magabiztos győzelmet arattak, de sikerüket nem aknázták ki, a franciák visszavonulhattak Zweibückenhez, rendezhették soraikat, és újból támadhattak. Ezúttal Wurmser seregét vették célba. December 18-án Pichegru Strassburgból Haugenau mellett indított támadást Wurmser erői ellen, Hoche pedig Zweibrückenből előretörve 22-én a woerthi állást támadta meg. Wurmser a francia túlerő nyomásának engedve kiürítette előretolt állásait, majd a Lauter mögé vonult vissza, és december 23-án feladta Landau blokádját is. Az egyre magabiztosabbá váló franciák azonban követték, 26-án a második weissenburgi csatában áttörtek a Lauteren, visszavonulásra kényszerítve Wurmser erőit, akik 30-án Philippsburg mellett visszatértek a Rajna bal partjára. Két héttel később kiürítették Fort Luis erődjét és Mannheim mellett foglaltak állást.

Wurmser visszaszorítása után Braunschweig hercege is visszavonult. Ahelyett, hogy megtámadta volna a harcokban kimerült franciákat, csapataival Mainz környékére húzódott vissza. Carnot arra utasította Hoche-t, hogy támadjon Trier ellen, de ezt a hadműveletet a kimerült franciák már nem tudták végrehajtani. 1794 januárjában elültek a harcok a Rajna mentén.

Itáliában az év során nem vívtak nagy jelentőségű csatát. Az Alpok Hadsereg élére 1792. december 25-én Kellermann tábornokot nevezték ki, aki 1793 elején

30 ezer katonával Savoyában állomásozott. Az Alpok Hadseregről 1792. november 7-én választották le az Itáliai Hadsereget, amelynek élére Anselme tábornok került, akinek helyét 1792. december 26-án Brunet tábornok, február 10-én Biron tábornok vette át. A hadsereg mintegy 20 ezer katonát számlált és Nizza környékén tevékenykedett. A szövetségesek oldalán a szárd-piemonti hadsereg 30 ezer katonából állt, de felszerelése, kiképzése lassan haladt, harcértéke nem bizonyult megfelelőnek. Egy császári-királyi segélyhadtest támogatta, amelynek létszáma 6 és 10 ezer fő között mozgott az év folyamán. Mögöttük Lombardiában további 10-15 ezres császári-királyi erő állomásozott. Mivel III. Viktor Amádé királynak nem volt megfelelő hadvezére, Ferenc császártól kért főparancsnokot, aki De Vins tábornokot nevezte ki az itáliai hadszíntérre.

A franciák alapvetően védelemre akartak berendezkedni, de szerettek volna teret nyerni a Var folyón túl is. 1793 februárjában több összecsapásra is sor került, ezek közül kiemelkedik a 28-án vívott ütközet Levens mellett, amely francia győzelmet hozott. Ezt követően a hegyes terep és a hó miatt szüneteltek a harcok. Biron helyét május 5-én Brunet tábornok vette át, aki június első napjaiban megtámadta a szárd-piemonti állásokat. Június 8-án sikerrel nyomta vissza Chablais tábornok csapatait, de 12-én nem bírt Colli tábornok állásaival, kénytelen volt visszavonulni. Erre Brunet-t is eltávolították, augusztus 9-én Merbion tábornok lett az Itáliai Hadsereg parancsnoka.

A francia délvidéki lázadások és Toulon angol elfoglalása miatt a nyár végén a francia csapatok létszáma jelentősen lecsökkent. A szövetségesek megpróbálták ezt kihasználni, és visszafoglalni Savoyát, de támadásukat szeptember 13-án Méribel, 15-én pedig Espierre mellett visszaverték. Ezt követően az év végéig Savoyában és Nizza mellett is csak kisebb támadásokra került sor, de ezek nem módosítottak a fennálló helyzeten, mivel a Lyon alól visszatérő és az Alpok Hadsereg vezetését átvevő Kellermann tábornok visszaverte a nagyobb erők támadását. Ennek ellenére Kellermannt szeptember 18-án letartóztatták. A hadsereg élén ezt követően névleg a Toulont ostromló sereg parancsnokai álltak, a hadműveleteket André Masséna tábornok vezette, végül december 22-én Dumas tábornok nyerte el a hadsereg parancsnokságát.

A Pireneusok mentén is jelentős események történtek 1793-ban. A háború 1793. március 7-én tört ki a spanyolok és a franciák között. A Konvent már 1792. október 1-jén felállította a Pireneusi Hadsereget Servan tábornok vezetésével, majd 1793. április 30-tól kettéosztotta Kelet- és Nyugat-Pireneusi Hadseregre. Utóbbi parancsnokságát Servanra bízta, akit 1793. július 5-étől La Bourdonnaye tábornok,

július 10-étől d'Elbecq tábornok, szeptember 1-jétől Deprez-Crassier tábornok, október 5-étől Muller tábornok váltott. A Kelet-Pireneusi Hadsereget kezdetben Chameron tábornok, május 14-étől De Flers tábornok, augusztus 6-ától Puget-Barbantane tábornok, szeptember 13-ától Dagobert tábornok, szeptember 29-étől d'Aoust tábornok, október 12-étől Turreau tábornok, november 28-ától Doppet tábornok, december 21-étől ismét d'Aoust tábornok vezette. A spanyol csapatokat keleten Don Ricardos tábornok, nyugaton Caro y Fontes tábornok irányította.

A háború kitörésekor mindkét oldalon mindössze néhány ezer katona állt rendelkezésre, ez a nyár folyamán 20 ezer fölé növekedett. A kezdeményezést a spanyolok ragadták magukhoz: május 13-án Mas Deu mellett megverték a franciákat, körbezárták, majd június 26-án elfoglalták Bellegarde erődjét, így megkezdhették Roussillon elfoglalását. A Perpignan elleni támadást – Niel mellett – július 17-án De Flers visszaverte, de ez nem volt elég a jakobinus vezetésnek: leváltotta, és kivégeztette a tábornokot. Cerdagne mellett augusztus 28-án ismét francia győzelem született. A francia hadvezetés zavarát kihasználva Don Ricardo megpróbálta bekeríteni Perpignant, de szeptember 17-én Peyrestortes mellett d'Aoust tábornok vereséget mért a támadó oszlopra. Don Ricardo szeptember 22-én Truillas mellett megverte Dagobert tábornok franciáit, mégis visszavonult a Tech folyó völgyébe. A franciák ezt megpróbálták kihasználni, de október 3-án Don Ricardo győzelmet aratott Le Boulou mellett, majd október 13–15-én Pla del Rei mellett, majd december 7-én Villelongue mellett. Cuesta tábornok december 20-án Collioure mellett ismét győzelmet aratott, és elfoglalta Collioure és Port-Vendres kikötőjét is. A franciák a nyár végétől erőfölényben voltak a hadszíntéren, 20-30 ezer fő közötti hadseregükkel szemben a spanyolok csak 15-20 ezer katonát tudtak állítani.

A Pireneusok nyugati felén korántsem volt ennyire mozgalmas az első háborús év. A franciák április 30-án és május 1-jén Hendaye mellett nem tudták áttörni a spanyolok védelmét, a kiképzetlen önkéntesek csúnyán megfutottak, így a spanyolok jó védelmi állást tudtak elfoglalni. Az első francia ellentámadási kísérletet június 6-án Chateau-Pignon mellett visszaverték, de 22-én Servan visszaszorította a spanyolokat a Bidasoa folyó mögé. Deprez-Crassier tábornok augusztus 30-án megpróbálta áttörni a spanyol állásokat Biriatou mellett, de kudarcot vallott. Ezt követően a harcok elültek a Pireneusok nyugati oldalán.

Az 1793-as évben a szövetségesek elszalasztották az utolsó lehetőségüket a háború győzelmes befejezésére. Július végén Mainz és Valenciennes kapitulációja

mindkét fontos hadszíntéren lehetőséget adhatott volna a Párizs elleni közvetlen támadásra. Északon a francia hadsereg a sok vereség miatt teljesen demoralizált állapotban volt, a Rajna mentén pedig a szövetségesek minőségi és mennyiségi fölénye mellett a hadvezetési hibák is kedvező helyzetet teremtettek. Az év nyarán, éppen augusztus folyamán a francia hadsereg vezetési válságba sodródott. A jakobinus politikai vezetés nem bízott a hadsereg vezetőiben, számos tábornokot küldött a guillotine alá, időre volt szükség tehát egy alkalmas generáció kiválasztódására. Az előző évben Braunschweig herceg határozatlansága és túlzott óvatossága, 1793-ban a szövetségesek közötti összhang hiánya okozta a lehetőség elszalasztását. Az angolok kívánsága, Dünkirchen ostroma és a császár óhaja, Elzász megszállása olyan mellékes cél volt, amelynek a teljesülése nem vihette közelebb őket a győzelemhez, viszont az erőket szétforgácsolta, lekötötte, így lehetőséget adott a franciáknak seregeik újjászervezésére, feltöltésére, gyakorlatozására, majd az ellentámadások sorának megindítására.

A franciák számára a forradalom történetének legnagyobb krízisét hozta el az 1793-as év. A király bukása nem hozott politikai megnyugvást, az egymással harcoló csoportok megbénították az egész államot. A vendée-i, majd a déli felkelések sorozata értékes erőforrásoktól fosztotta meg a köztársaságot, nagy erőket kötött le, akadályozva a külhatalmak elleni hatékony védekezést. Nem lehetett más kiút, mint erős központi hatalmat kiépíteni és a központi akaratot erőszak árán is megvalósítani. Ezt talán még a jakobinusok legádázabb ellenségei is elismerték. Az már más kérdés, hogy a végtelenségig feszített terror sok tehetséges embertől fosztotta meg Franciaországot, és növelte az ellenségek többségének eltökéltségét. Minden erély ellenére a franciáknak hatalmas szerencséjük volt, hogy túlélték a részben saját maguk által előidézett válságot: a szövetségesek augusztusban nem indultak meg Párizs ellen, még kísérletet sem tettek a győzelem kivívására. Innen már csak idő kérdése volt, hogy sikerüljön megszilárdítani a katonai helyzetet. Lyon és Marseille visszafoglalása, Vendée lázadóinak izolálása, Toulon körbezárása stabilizálta a belső helyzetet, őszre pedig megérkeztek az egyre nagyobb újonckontingensek, és a hadseregek élére is olyan parancsnokok kerültek, akik képesek voltak lelket önteni a katonákba és összefogni az erőket.

Az őszi francia ellentámadás-sorozat korlátozott sikert ért el. Északon a szövetségesek francia földön maradtak, a Rajna mellett viszont a forradalmi csapatok visszaszerezték a francia területeket, délen pedig Savoyát és Nizzát sikerült megtartani, Toulon az év végén elesett, a Pireneusokban a spanyol támadást megállították, a vendée-i felkelők visszaszorultak saját területeikre, és kétségbeesetten védekeztek.

Az 1793-as év végére a francia forradalom megmenekült, léte innentől már nem forgott veszélyben, a helyzet stabilizálódott a hadszíntereken. A következő év kilátásai a franciák számára kedveztek. Hadseregük minősége sokat javult, a létszámot sikerült jelentősen emelni, fontos pozíciókat sikerült megtartani, ezzel jó alapot teremtettek a következő év nagy támadásaihoz. A szövetségesek helyzete látszólag nem volt sokkal rosszabb. Fontos erődöket szereztek meg, számos győzelmet arattak, hadseregük minősége még mindig a franciáké fölött állt. Alkalmas főparancsnokok kezében a harctereken álló hadseregek és az elfoglalt pozíciók a háború győzelmes befejezésének reményére adhattak okot.

AZ 1794-ES HADJÁRAT

Az európai nemzetközi politikát 1794-ben két fő tényező határozta meg: a jakobinus diktatúra (tágabban értelmezve a francia forradalom) elleni küzdelem és a lengyelkérdés. Franciaországban a jakobinusok uralma egyre komolyabb problémát okozott, mivel a politikai ellenfeleiket, a királypártiakat, az alkotmányos monarchia híveit, a mérsékelt republikánus girondistákat kivégezték vagy elűzték, így a radikális jakobinus vezetők egymás ellen fordultak. A Robespierre és Saint-Just vezette szélsőséges csoport olyan forradalmi vezetőket tartóztatott le vagy végeztetett ki (például Hébert, Roux, Danton, Desmoulins), akik korábban nagy népszerűségre tettek szert. Robespierre a „Legfelsőbb Lény" kultuszával egyfajta forradalmi vallás bevezetésével is próbálkozott. A helyzet tarthatatlanságát felismerve június közepén Robespierre rövid időre visszavonult a Konventből, de július 26-án visszatérve a terror további fokozását vetítette előre, mire másnap, 27-én, a forradalmi naptár szerint thermidor 9-én a Konvent megszavazta letartóztatását. Társaival együtt elfogták, de hívei kiszabadították, s a Városházára menekült. Június 28-án Barras csapataival elfoglalta az épületet, Robespierre-t pedig még aznap kivégezték, bírósági ítélet nélkül.

A terror képviselőinek eltávolítását követően a Konvent elkezdte a jakobinus szélsőségek lebontását. Azonnal megszüntették a terror intézményrendszerét, és sokakat vád alá helyeztek. Hónapokig eltartott, míg a francia politikai élet normalizálódott, és az elűzött képviselők visszatérhettek a Konventbe. A thermidori napokban a „Mocsár", a politikai középen álló csoport került hatalomra. Elutasította a királyságot, keményen fellépett a királypártiakkal, de a jakobinusok utóvédharcaival, valamint később Babeuf szélsőséges mozgalmával

szemben is. A „thermidori Konvent" lépéseket tett a gazdasági helyzet, különösen az élelmiszer-ellátás javítása érdekében is, de ezek eredményei egyelőre nem mutatkoztak, sőt, rövid távon újabb válságokhoz vezettek, amelyek növelték a politikai ellenfelek számát.

A hadszíntereken az 1794-es évben soha nem látott nagyságú francia seregeket tudtak bevetni. Az általános felkelés eredményeként a hadsereg létszáma meghaladta a félmillió katonát. Ez azonban még nem jelentette azt, hogy hatékony is volt a haderő. A csapatokat fel kellett ruházni, el kellett látni fegyverrel, felszereléssel, alkalmas tiszteket kellett találni, meg kellett szilárdítani a fegyelmet, és olyan hadvezéreket kellett találni, akik képesek tartós eredményeket elérni. Az Északi Hadsereg élére Pichegru tábornok került, aki az előző évben Hoche-sal együtt a Rajna melletti részleges sikerek részese volt. Az előző évi északnyugati sikerekben részes Jourdan a Moselle Hadsereg élére került, míg a Rajnai Hadsereg parancsnokságát Michaud tábornok vette át. Hoche-t, mivel radikális jakobinusként a Robespierre által kiiktatandónak ítélt Cordelliers Club tagja volt, Collot d'Herbois és Carnot parancsára március 20-án bebörtönözték. Robespierre bukása után kiszabadult, és az ország északnyugati részén állomásozó, a vendée-i felkelők ellen küzdő hadsereg élére került.

Az év folyamán a francia hadsereg minősége határozottan javult. A tisztek, tábornokok, hadvezérek egyre több tapasztalatot szereztek, jelentős létszámfölényüknek köszönhetően a győzelmet is ki tudták csikarni, ami a morálra hatott előnyösen. Carnot hadseregszervező tevékenysége 1794 második felében hozta meg a gyümölcsét, amikor a köztársasági hadsereg a Németalföldön és a Rajna mentén is sikert aratott.

A belföldi mozgalmakat a jakobinusok vasmarokkal fojtották el. A hadsereg jelentős erői maradtak vissza a hátországban a rend fenntartására. A vendée-i lázadás ellen Turreau tábornok vezetésével véres megtorló és irtóhadjáratot kezdtek. Ez azonban nem akadályozta meg az újabb lázadást, immáron még nagyobb területen, mint korábban, most már kifejezetten forradalomellenes és királypárti célokkal. A „huhogók mozgalma" a korábbi tömeges hadviseléssel ellentétben gerillaháború képét öltötte, és változó intenzitással folyt az év folyamán. A köztársasági hadsereg nehezen birkózott meg a láthatatlan ellenséggel, amely lecsapott, és eltűnt, majd hamarosan újra felbukkant egy új helyen. Az év végén, 1794. december 26-án indultak meg a tárgyalások a helyzet rendezésére a huhogók vezetői és a köztársaság képviselői között.

A tengereken mindkét fél sokkal aktívabb tevékenységet folytatott 1794-ben. Az Indiai-óceánon lévő francia támaszpontokról a fregattok és a kalózhajók komoly veszteségeket okoztak a távol-keleti kereskedelemben. 1794 januárjában brit és holland haditengerészeti erők indultak a kalózok ellen a Sunda-szoros körüli vizeken. Január 17. és február 9. között többször csaptak össze a francia kalózok a Kelet-Indiai Társaság nagy, erős fegyverzetű kereskedőhajóival. Eredményt egyik fél sem ért el, a franciák visszahúzódtak támaszpontjaikra. Ezt követően október folyamán az Indiai-óceánon az angolok blokád alá vették a két francia szigetet, de a francia flotta ellenállt, és október 22-én a Ronde-sziget melletti ütközetben összecsaptak a szemben állók. Az ütközetet követően mindkét fél visszavonult, az angolok feladták a blokádot.

A Földközi-tengeren Toulon bevétele után a francia flotta továbbra sem tudta megfordítani az angol erőfölényt. Korzika 1793 júliusában Pasquale Paoli vezetésével fellázadt a francia uralom ellen, támogatására 1794. február 7-én angol erők szálltak partra, akik a franciák szívós ellenállásának dacára lassan megtörték a védelmet. Az utolsó köztársasági erők 1794. augusztus 10-én kapituláltak. Paoli Korzikát Brit-korz Királyságnak nyilvánította, amely önálló, de a Brit Birodalom része.

A franciák a Mediterráneumban is a kereskedelmi hajózást vették célba, érzékeny károkat okozva az angoloknak. Utóbbiak szintén vadásztak a francia kereskedőhajókra, de ebben a tekintetben a franciák jobban teljesítettek, miközben a hadihajókkal vívott összecsapásokból sorra vesztesen kerültek ki.

Az Atlanti-óceánon – a bresti flottabázisról kiindulva – is folyamatosan támadták a kereskedelmi utakat a köztársaságiak, szintén nagy veszteségeket okozva a briteknek. Olykor azonban angol hadihajókba ütköztek, és vereséget szenvedtek, mint április 23-án a Guersney-sziget mellett. Mivel Franciaországban a termés 1794-ben nagyon rossznak ígérkezett, a franciák az Amerikai Egyesült Államokban vásároltak gabonát, amelyet nagy konvojokban indítottak haza. Az egyik ilyen, 117 hajóból álló konvoj révén került sor a háború legnagyobb tengeri csatájára. 1794 májusában az angolok szerették volna elfogni a konvojt, aminek megakadályozására a francia flotta Villaret admirális vezetésével kifutott a tengerre. A nyílt tengeren végül a konvoj helyett az angolok a francia flottát találták meg. A „Dicsőséges június 1-jének" nevezett tengeri csatában Ushant szigetétől mintegy 400 tengeri mérföldre nyugatra az angolok taktikai győzelmet arattak, de a gabonakonvojt nem sikerült megtalálniuk. A felek az év folyamán még többször összecsaptak, a kereskedelmi hajók támadása és védelme okán.

Az egyik ilyen alkalom november 6-án Bresttől nyugatra a ritka francia győzelmek egyikét hozta.

Az angolok Közép-Amerikában is szerették volna rátenni a kezüket a francia gyarmatokra. Martinique-on februárban szálltak partra, és a sziget március 24-én kapitulált. Saint Lucia szigetét április 1-jén foglalták el. Guadeloupe-ot szintén elfoglalták az angolok, de a kormányzóvá kinevezett Victor Hugues május 21-én partra szállt, nemcsak republikánus katonákkal, hanem azzal a hírrel, hogy a Konvent 1794. február 4-én a gyarmatokon is felszabadította a rabszolgákat. A kormányzóhoz sok helyi és felszabadított rabszolga csatlakozott, együtt rövidesen visszafoglalták a szigetet. Az angol támadók maradéka október 6-án kapitulált.

Európa közepén ezalatt szintén fontos események történtek. A második lengyel felosztás és II. Szaniszló Ágost sokak szerint korai fegyverletétele elégedetlenségi hullámot váltott ki a lengyel és litván területeken. A lengyel hadsereget az oroszok lefegyverezték, ami tovább fokozta a kedélyeket. Leszerelt katonák lobbantották lángra a lengyelek felkelését Krakkóban 1794 márciusában, amikor meghívták Kościuszkót a felkelés vezetésére. Kościuszko március 24-én Krakkó főterén tett esküt a nemzet előtt. A felkelők április 4-én Racławice mellett szétverték Denisov orosz hadát, majd útra keltek Varsó felé, ahol április 17-én kitört a felkelés – az orosz helyőrséget kiűzték a városból. A poroszok és az oroszok egyesült erővel indítottak ellentámadást, június 6-án jelentős erőfölényüket kamatoztatva Szczekociny (Rawka) mellett megverték Kościuszko seregét, Ferenc császár tiltakozása ellenére elfoglalták Krakkót, majd július végén nekiláttak Varsó ostromának. Maga a porosz király, II. Frigyes Vilmos vezette a hadsereget, amely azonban hosszú ostromban sem bírt Varsó védelmével. Mivel az oroszok nehezteltek a poroszokra és maguk szerettek volna a lehető legnagyobb szeletet kihasítani Lengyelországból, nem voltak együttműködők, így II. Frigyes Vilmos és csapatai szeptember 5-én félbehagyták az ostromot, majd – a déli porosz területeken tapasztalható mozgolódás miatt is – kivonultak a lengyel területről, ami újabb lendületet adott a felkelésnek.

Az orosz támadás nem késett sokáig. Az oszmán határról Szuvorov tábornok vezetett egy újabb orosz hadsereget lengyel földre, amely ellen a felkelőknek már nem lehetett esélye. Breszt-Litovszk mellett szeptember 19-én Szuvorov legyőzte Sierakowski tábornok seregét, majd október 10-én Maciejowice mellett Fersen tábornok magát Kościuszkót is. A lengyel szabadsághős sebesülten fogságba esett. A lengyel ellenállásnak legfeljebb hetek lehettek hátra. Szuvorov seregével november 4-én megrohanta, és elfoglalta Varsó külvárosát, Prágát,

majd november 8-án a lengyel főváros is kapitulált. Az utolsó jelentősebb lengyel sereg Wawrzecki tábornok alatt november 11-én Radosczyce mellett tette le a fegyvert. A katonai ellenállás megszűnt.

A Habsburg Monarchia a felkelés leverésében katonailag nem vett részt. A felkelők igyekeztek jóindulatúan, de legalább semlegesen tekinteni az osztrák szomszédra, azt remélve, hogy fellép az érdekükben. Valóban, a császári-királyi hadsereg egy 30 ezres hadtestet gyűjtött össze Galíciában, de célja sokkal inkább a fegyveres jelenlét, a koncból való részesülés, semmint a lengyelek támogatása volt. A helyzet politikai, diplomáciai lezárása a következő évre maradt.

A francia háborúban a súlypontot mindkét fél a németalföldi–flandriai hadszíntérre helyezte, ide vonták össze a tartalékaikat, az itt álló csapataikat erősítették meg a legjobban. Az év elején azt tervezték, hogy minden lehetséges erőt Coburg herceg alá vonnak össze, megostromolják az útba eső erődöket, és Párizs ellen támadnak, míg a többi hadszíntéren védelembe mennek át. Ennek legfontosabb eleme a porosz hadsereg északnyugati elmozdulása lett volna Luxemburg környékére. A porosz vonakodás miatt azonban erre nem került sor, Coburg csak angol és holland erősítéseket kapott. Coburg főserege a Mons–Valenciennes tengely körül állomásozott 80 ezer katonával. Jobb szárnyának 20 ezer katonáját Courtrai és Tournai térségében Clerfayt tábornok, a 35 ezres bal szárnyát Maubeuge mellett Kaunitz tábornok vezette. Beaulieu tábornok Namur és Arlon között 20 ezer katona élén tartotta az összeköttetést Luxemburggal és Trierrel, ahol Blankenstein tábornok állt 10 ezer katona élén. A szövetségesek 165 ezer fős összerejéből 110 ezer katona a császári-királyi hadseregből, 33 ezer az angolból (beleértve az angol zsoldban álló emigránsokat is, a ténylegesen angol csapatok létszáma 20-25 ezer fő körül mozgott), 16 ezer a hollandból, 6000 a német birodalmi csapatok közül érkezett. Számolhatunk még a hátországban holland tartalékokkal, szerveződő, angol zsoldba vett birodalmi csapatokkal, kiegészítőtranszportokkal és a császári-királyi hadsereg 6000 fős luxemburgi helyőrségével.

A francia oldalon Carnot irányította a katonai ügyeket, aki szintén az északi határ mentén kereste a döntést. A Pichegru tábornok parancsnoksága alatt harcoló Északi Hadsereg hatalmasra duzzadt, 150 ezer főt számlált, főerőit Cambrai mellett a Caesar-táborban vonták össze, de egészen Lille-en keresztül Dünkirchenig nyújtózott. Tőle délre Charbonnier tábornok Ardenneki Hadserege állt Givet mellett 20 ezer katonával Pichegru-nek alárendelve. A Moselle Hadsereg Hoche alatt állt, majd leváltását követően március 19-től Jourdan

tábornok alatt 60 ezer katonával. A térségben lévő erődöket és megerődített helyeket összesen mintegy 100 ezer katona tartotta megszállva, így a francia erők nagyságrendje 330 ezer főre növekedett, amelyből Pichegru 270 ezerrel rendelkezett, ebből 170 ezerrel mozgó hadseregben.

A szemben álló erők mozgó részei egyenlő nagyságrendet képviseltek, 165-170 ezer katonát tettek ki. A franciáknak nagyobb tartalékaik voltak, az általános felkelés továbbra is működött, így jelentős erősítéseket tudtak küldeni a harctérre az év folyamán. Ugyanakkor a francia hadsereg minősége még nem érte el a szövetséges, különösen a császári-királyi csapatok minőségét, így kiegyenlített harcokat lehetett várni anélkül, hogy bármelyik hadsereg nagyobb előnyre tehetett volna szert. A döntést csak úgy lehetett kicsikarni, ha az egyik fél jelentős erősítést kap valamelyik másik hadszíntérről.

Carnot azt tervezte, hogy északon Ypres-t veszik ostrom alá, majd dél felé fordulva döntő csatát vívnak az ellenséggel. Pichegru azonban úgy döntött, hogy ezt megelőzően megzavarja Coburg seregének összpontosítási meneteit, ezért Le Cateau-Cambrésis mellett támadást indított, de Kray tábornok visszaverte a kétszeres túlerejű francia támadást. Két hét múlva megindult Coburg támadása Landrecies erődje ellen. Április 16-án a Le Cateau-Cambrésis melletti táborban összevont 80 ezres hadsereg felett maga I. Ferenc, a táborban tartózkodó császár tartott hadi szemlét. Másnap Oránia hercegének csapatai megindultak Landrecies felé, Coburg csapatai pedig Catillon mellől űzték el a francia csapatokat. Április 19–20-án az erőd védőinek külső állásait támadták meg a holland és császári-királyi csapatok, és a védőket a falak közé szorították vissza.

Pichegru dél és nyugat felé vonta vissza a csapatait, de szerette volna felmenteni az erődöt. Óvatos előrenyomulását azonban nem kísérte siker. Április 24-én Villers-en-Cauchies mellett egyik hadosztályát a szövetséges lovasság egy meglepetésszerű támadással alaposan megverte, míg a fő támadást két nappal később, április 26-án Beaumont-en-Cambresis és Le Cateau-Cambrésis mellett, valamint Charbonnier erőit Le Nouvion-en-Thiérache mellett Coburg csapatai verték vissza. Landrecies alatt időközben elkészültek az ostromütegek, április 28-án megindult a bombázás. A 7000 fős helyőrség április 30-án kapitulált.

Az eseményekkel egy időben megindult Moreau másik támadása az északi arcvonalon. Moreau április 24-én elfoglalta Furnes-t, 26-án körbezárta Menint és Ypres-t, Souham pedig Lille alól Courtrait szállta meg. Clerfayt császári-királyi és Wallmoden hannoveri csapatai megindultak Tourcoing alól, hogy felmentsék Menint, de Souham Mouscron mellett 28-án és 29-én – közel háromszoros

túlerőben lévén – legyőzte őket. Közben Menin védői keresztülvágták magukat a francia vonalakon, az erőd a franciák kezébe került.

Április utolsó napjaiban Coburg Landrecies alól York hercegének angol csapatait, közel 20 ezer katonát küldött Clerfayt segítségére. Az erősítéssel karöltve Clerfayt ismét támadást kísérelt meg, de május 11-én a Baiseux melletti siker ellenére Pichegru 25 ezer katonájával szemben Clerfayt május 12-én Courtrai mellett csak 10 ezret tudott szembeállítani, így támadása összeomlott.

Pichegru május elején a másik szárnyon is támadást indított. Kaunitz április 26-án Beaumont alól visszavonult Grandeng mellé, a Sambre mögé, mert túlerejű francia oszlopok tűntek fel a környéken. Pichegru – Landrecies elestét követően – Charbonnier hadseregét az Északi Hadsereg csapataival erősítette meg, így 53 ezer francia katona Maubeuge és Charleroi között a Sambre-on átkelve, Mons felé támadva jelentős túlerővel tudott támadást indítani Kaunitz csapatai ellen, amelyek ugyan szintén kaptak erősítést Coburg seregéből, de így is csak 24 ezer katonát számláltak. Charbonnier május 12-én Merbes-le-Château mellett átkelt a Sambre-on. A két sereg május 13-án Grandeng mellett csapott össze, ahol a franciák kétszeres erőfölénye ellenére Kaunitz – főként lovasságának köszönhetően – győzelmet aratott, Charbonnier visszavonult a Sambre északi hídfőibe. Május 20-a és 24-e között Kaunitz megtámadta a hídfőket, és az Erquelinnes és Péchant melletti ütközetekben sikeresen szorította vissza a franciákat a Sambre mögé. Charbonnier május 26-án ismét átkelt a Sambre-on, de június 3-án Gosselies ismét vereséget szenvedett Oránia hercege és Alvinczy tábornok csapataitól. Még ezen a napon leváltották a francia hadseregparancsnokot, Charbonnier tábornokot, csapatai vezetését át kellett adnia Jourdan tábornoknak.

Coburg herceg május közepén felismerte, hogy nem maradhat tovább tétlen Landrecies alatt, mert közben Clerfayt és York csapatait komoly francia túlerő fenyegette. Pichegru Roubaix-tól Tourcoing-on át egészen Courtrai-ig húzódó állásaiban 100 ezer katonát gyűjtött össze. Coburg tekintélyes, 70 ezer fős sereg felett rendelkezett vele szemben, és május 18-án meg is támadta Pichegru állásait Tourcoing mellett. A támadást a franciák Souham tábornok vezetésével visszaverték, mivel a szövetséges seregek egyes részeinek koordinációja nem volt megfelelő, így nem tudták erejüket koncentrálni. Ám a franciák nem tudták kiaknázni sikerüket, mert ellentámadásukat Coburg csapatai május 22-én – a jelentős francia túlerő dacára – visszaverték a Tournai melletti csatában.

Beaulieu tábornok Arlon melletti hadteste sem állt tétlenül a flandriai harcok idején. Landrecies ostroma idején Sedan felé hajtott végre diverziót, de április

végén visszatért Arlonhoz. Május 16-án, mialatt Kaunitz és Charbonnier a Sambre mentén harcolt, Beaulieu ismét Sedan felé indult. Bouillon mellett május 19-én megverte Morlot tábornok francia csapatait, majd Dinant-hoz vonult. Jourdan túlerejű támadása elől a Meuse-ön, majd a Sambre-on átkelve Sombreffe mellett vett állást.

Carnot, a francia hadműveletek legfőbb irányítója már Landrecies ostroma alatt felismerte, hogy az erők egyensúlya nem teszi lehetővé a jelentős győzelmet, ezért parancsot küldött Jourdan tábornoknak, hogy hadseregének 10 ezer katonáját hátrahagyva Lüttich felé támadjon, hogy kerüljön Coburg herceg hátába. Jourdan nem sietett végrehajtani a parancsot. A Rajnai Hadseregtől jelentős erősítést küldtek a távozó csapatok helyére, Jourdan pedig bevárta ezeket, és csak május 19-én indult meg a Sambre felé. Annyiban szerencséje volt, hogy Beaulieu három nappal korábban hagyta el Arlont, így Jourdan csapatainak senki sem állt útjában. Arlonban helyőrséget hagyva Neufchâteau-n és Rochefort-on keresztül május 29-én ért Dinant mellett a Meuse-höz, majd folytatta menetét Charleroi felé.

Jourdan június 3-án vette át a parancsnokságot Championnet-től az Ardenneki Hadsereg és az Északi Hadsereg környéken álló csapatai felett, így egy közel 100 ezer fős hadsereg állt rendelkezésre a Sambre-on való átkelésre. Az előkészületeket követően Charleroi két oldalán keltek át a francia hadosztályok, de május 16-án Lambusart (Fleurus) mellett közel kétszeres túlerejük ellenére vereséget szenvedtek Oránia hercege és Alvinczy tábornok csapatai ellenében.

Az északi arcvonalon Coburg a hadsereg főerejével elhagyta Tournai térségét, mivel Jourdan támadása komoly veszélyt jelentett. Pichegru június 1-jén Ypres ostromához fogott. Clerfayt megpróbálta felmenteni az erődöt, de támadásait június 10-én Roulers mellett és 13-án Hoogléde mellett visszaverték, így Ypres június 17-én kapitulált. Clerfayt-nek a túlerő ellen Thielt-be, majd Gentbe, végül Brüsszelbe kellett visszavonulnia.

Jourdan június 18-án kelt át ismét a Sambre-on. Körbezárta Charleroi erődjét, hadseregét pedig félkörben állította fel, hogy fedezze az ostromot. Coburg herceg június 25-én ért Nivelles-be, ahol átvette a parancsnokságot minden környékbeli csapat felett. Tisztában volt Jourdan pozíciójának veszélyével (ha a franciáknak sikerül elfoglalni Charleroi-t, és a Sambre-on biztonságos átkelőt tudnak szerezni, a két francia hadsereg egyesülve jelentős erőfölényt alakíthat ki vele szemben), ezért támadásra határozta el magát. Coburg azonban nem tudta, hogy Charleroi 25-én kapitulált.

Június 26-án a 46 ezer katonát számláló szövetséges hadsereg öt oszlopban indított támadást a 80 ezer fős francia védelem ellen. Jourdan védelmét néhány sánc is erősítette. A szövetségesek támadása mindkét szárnyon sikert ért el, de Jourdan létszámbeli fölényét kihasználva újabb és újabb tartalékokat tudott bevetni, és megállította a támadásokat. Ennek ellenére a szövetséges csapatokat nem győzték le, várták a parancsot a támadás újbóli megindítására. Coburg herceg délben értesült Charleroi elestéről, így már nem látta értelmét a további támadásnak: elrendelte a visszavonulást. A csatát megnyerték a franciák.

Coburg csapatait nem győzték le, csak lassan kezdték meg a visszavonulást; július 2-án indultak el Nivelles mellől Löwen felé, ahol július 12-én csatlakozott hozzájuk Clerfayt. Az angol, holland és hannoveri csapatok – York és Oránia hercegei, valamint Wallmoden tábornok vezetésével – Hollandiába indultak, míg a császári-királyi csapatok a Maas mögé húzódtak vissza, a főerő július 22-én Maastricht mellett váltott partot. A csapatok Roermondtól Malmedyig a Maas és az Ourthe vonalán álltak fel védekező pozícióba. Július utolsó napjaiban Coburg herceg lemondott a főparancsnokságról, helyét Clerfayt vette át. A Trier elleni francia támadás hírére Melas tábornok alatt erősítést indított útba Trier felé.

Ypres elfoglalását követően Pichegru szerette volna csapatait a Schelde felé indítani, de Carnot számára fontosabb volt az együttműködés Jourdan hadseregével, ezért Brüsszel felé indította Pichegrut. A Charleroi körül Jourdan parancsnoksága alatt álló, különböző hadseregekhez tartozó csapatokat július 2-án átszervezték, létrehozva a Sambre és Meuse-i Hadsereget, Jourdan vezetésével. Az Ardenneki Hadsereg teljes egészében beolvadt, míg az Északi és a Moselle-i Hadseregeknek csak egy részét rendelték alá. A Moselle Hadsereg elnevezés a Moreaux által vezetett, Landstuhl-Pirmasens-Thionville vonalon maradt részekre szállt. Coburg visszavonulása miatt Jourdan végül egy nappal Pichegru előtt, július 9-én érte el Brüsszelt. Carnot azt a döntést hozta, hogy Jourdan kövesse Coburgot a Maashoz, Pichegru foglalja el Antwerpent, a szövetségesek kezében maradt erődöket pedig azonnal zárják körbe, és foglalják el. Pichegru július 24-én foglalta el Antwerpent, míg Jourdan 27-én Lüttichet, Schérer pedig körbezárta az erődöket, amelyek sorra adták meg magukat. Landrecies július 16-án, Le Quesnoy augusztus 16-án, Valenciennes 27-én, Condé pedig 29-én.

Clerfayt serege egészen szeptember közepéig tartani tudta a védelmi vonalát, de amikor Schérer 35 ezres serege csatlakozott Jourdan jobb szárnyához, átkelt az Ourthe folyón, és szeptember 18-án Sprimont mellett megverte Latour tábornok 18 ezres császári-királyi seregét, Clerfayt kénytelen volt elrendelni

a visszavonulást a Roer mögé. Ekkor azonban Jourdan is megindult a Maas mögül, Aldenhoven mellett október 2-án győzelmet aratott, így Clerfayt-nek nem volt más választása, mint visszavonulni a túlerő elől a Rajna mögé. A császári-királyi csapatok október 5-én és 6-án Köln mellett vonultak át a folyó túlpartjára. Trier mellől Blankenstein és Melas csapatai Koblenz mellett szintén október 6-án váltottak partot.

Pichegru augusztus végén indította meg a Hollandia elleni támadást. September 14-én Boxtel mellett szétszórt egy angol–holland hadosztályt, majd 22-én ostrom alá vette az egyik legjelentősebb holland erődöt, Herzogenbuscht, amely október 10-én kapitulált. A hatalmas francia túlerőnek az angol és holland csapatok nem tudtak ellenállni. Október 27-én Venloo, november 4-én Maastricht, 7-én Nimwegen, december 29-én Grave, 1795. január 16-án pedig Utrecht kapitulált. A helytartó január 18-án letette hivatalát, 19-én a franciapárti hollandok kikiáltották a Batáviai Köztársaságot (Bataafse Republiek), miközben a francia csapatok megszállták Amszterdamot. Az angol és holland erők kelet felé hátráltak. A franciák január 24-én Den Helder mellett elfoglalták a kikötőben befagyott vízben álló holland flottát. Hollandia francia kézre került.

Az angol csapatok észak-német kikötőkbe távoztak, majd egy kisebb csapat kivételével április folyamán elhagyták a kontinenst. Dundas tábornok maroknyi serege csak 1795 decemberében távozott.

A rajnai hadszíntéren továbbra is két francia hadsereg működött. Hoche 1794. január 13-ig mindkét hadsereg felett parancsnokolt, ezt követően – március 18-i leváltásáig – csak a Moselle Hadsereg élén állt. Március 19-étől Jourdan tábornokot nevezték ki a helyére. A hadsereg 60 ezer katonát számlált, és Longwytól Saarlouis-ig, Luxemburggal szemben sorakozott fel. A Rajnai Hadsereg parancsnokságát január 14-én vette át Michaud tábornok, a mintegy 50 ezer katonát számláló csapatok Kaiserslauterntől Lauterburgig félkörívben helyezkedtek el. A francia vonalak mögött újabb csapatokat szerveztek, amelyek folyamatosan érkeztek be a harcoló hadseregekhez.

A szövetségesek oldalán a Mainzban és környékén állomásozó 60 ezer porosz felett Möllendorf tábornok vette át a parancsnokságot, a Mannheimtől a Rajna mentén felfelé állomásozó 60 ezres császári-királyi (Felső-) Rajnai Hadsereg élére a korábban kudarcot valló Albert szász-tescheni herceget nevezte ki az uralkodó, a kimerült Wurmsert pedig a galíciai főhadparancsnokság átvételére utasította. A Rajna mentén állomásozott a francia emigráns hadsereg néhány ezer katonája és kisebb kontingensek a Német-római Birodalom csapatai közül.

Blankenstein tábornok 10 ezer katonája Triert védte, Beaulieu Arlonnál állomásozott. Utóbbi két hadtest a Fősereg kötelékébe tartozott.

Mivel a harcot a szembenállók a Németalföldön szerették volna eldönteni, az év folyamán a rajnai hadszíntér csak másodlagos szerepet játszott. A poroszok figyelmét egyre jobban lekötötte a lengyel felkelés, vissza is akarták vonni csapataikat. A diplomáciai tárgyalások eredményeként végül az angolok vállalták a porosz hadsereg költségeinek fizetését, így maradtak a csapatok, de meglehetősen passzívan viselkedtek. Albert herceg elsődleges feladata a Rajna védelme volt. A franciák a Rajna mellett létszámhátrányban voltak, erőforrásaikat a Németalföldre csoportosították át, így támadásra ők sem gondolhattak. Michaud legfontosabb feladata az újoncok kiképzése és hadseregbe való betagolása volt.

A Rajna mentén éppen ezért az év első hónapjaiban nem folytak számottevő harcok. Mindössze Jourdan április 17–18-i és 29-i Arlon elleni támadásai említhetők. Jourdan április végén megkapta a parancsot az elvonulásra, de csak miután megvárta a Rajnai Hadsereg csapatainak beérkezését. Május 19-én kezdte meg a menetét Longwyból – Arlonon keresztül – Charleroi irányába. A parancsnak megfelelően 10 ezer katonát hagyott hátra Moreaux tábornok parancsnoksága alatt, amit a Rajnai Hadseregből 25 ezerre egészítettek ki, de így az utóbbiban csak 30-35 ezer katona maradt.

A porosz és a császári-királyi hadvezetés május közepén úgy döntött, hogy kihasználja a velük szemben álló francia csapatok gyengeségét, és támadást indít. Möllendorf Mainzból Kaiserlautern felé, míg a császári-királyi csapatok Hohenlohe herceg parancsnoksága alatt Mannheimnél átkelve a weissenburgi vonalak felé indultak meg. A poroszok május 21-én érték el Kirchheimbolandent, Hohenlohe pedig május 22-én kelt át a Rajnán. Május 23-án mindkét oszlop francia csapatokra talált, és támadást indított. Möllendorf poroszai Kaiserlautern alatt mindössze egy 5000 fős francia hadosztályt találtak, amelyet alaposan megvertek. A két, Hohenlohe herceg által vezetett további támadóoszlop Schifferstadt mellett ugyanezen a napon Michaud két erős hadosztályával találta szemben magát. Hohenlohe vereséget szenvedett ugyan, ennek ellenére a franciák visszavonultak, mert a másik porosz oszlop bekeríthette volna őket. Moreaux a Saar felé hátrált, Michaud a weissenburgi vonalakba, majd Woerth mellé vonult vissza.

A franciák június folyamán jelentős erősítéseket kaptak, seregük két egyenlő részre osztva 80 ezer főt számlált. Moreaux július 2–3-án támadást indított Kaiserslautern ellen, de Möllendorf visszaverte. A franciák július közepén újból próbálkoztak, Trippstadt mellett július 13-a és 17-e között egyesített erejük

legyűrte a porosz ellenállást, és visszafoglalták Kaiserslauternt. Möllendorf serege az Alzey–Dürkheim vonalra vonult vissza. Mivel Michaud Hohenlohe ellen is támadást indított, a császári-királyi csapatok Mannheimbe húzódtak vissza.

Moreaux augusztus elején parancsot kapott, hogy indítson támadást Trier ellen. A szinte teljesen védtelen várost elfoglalták a franciák, de közben Mannheim és Dürkheim alól a császári-királyi erők – némi porosz támogatással – ismét előrenyomultak, majd elfoglalták Kaiserslauternt. Clerfayt visszavonulásának hírére azonban Möllendorf úgy gondolta, hogy helyzete tarthatatlan, mivel a franciák a Roerhöz visszavonuló Clerfayt üldözésével a hátába kerülhetnek, ezért elrendelte a visszavonulást. Szeptember 20-án Kaiserslautern alatt még keményen visszavertek egy francia támadást, de lassan megkezdték a visszahúzódást. A poroszok október végén Mainz alatt elhagyták a Rajna bal partját, a császári-királyi csapatok pedig Mannheimnél váltottak partot.

A francia hadsereg számára az ellenségük visszavonulása komoly lehetőséget hozott, fontos területeket foglalhatott el. A Moselle-i Hadsereg Luxemburg alá vonult, és zárta a fontos erődöt, miközben három hadosztállyal egészen Koblenzig tört előre. A Rajnai Hadsereg nagyobbik része Kléber tábornok vezetésével körülzárta Mainzot a Rajna bal partján, a kisebbik része a mannheimi hídfőt vette zár alá. Mainz ostromát egyelőre nem lehetett elkezdeni, mert a Rajna jobb partján nem tudták körbezárni az erődöt, de a mannheimi hídfő december 25-én megadta magát.

A Rajna mentén az év egyértelmű francia sikert hozott, ami nagyrészt a szövetségesek katonai vezetése gyengeségének és a poroszok félszívű harcának volt köszönhető. A franciák több sikertelen támadást is indítottak az év folyamán, de végül lelkesedésük és a másik hadszíntéren elért sikereik meghozták a lehetőséget, amelyet kíméletlenül kihasználtak.

Az itáliai hadszíntéren az előző évhez képest a franciák jelentősen nagyobb erőket tudtak bevetni, mivel a Toulon alatti hadseregük felszabadult, de az általános felkelésből kiállított újoncokból is jutott bőven az Itáliai és az Alpok Hadsereg csapatainak is. A 40 ezer főre növelt Itáliai Hadsereg Nizza körül állomásozott, élén továbbra is Merbion tábornok állt. Az Alpok Hadsereg 35 ezer katonája Dumas tábornok vezetésével a piemonti–francia határt szállta meg. A szárd-piemonti, nápolyi és császári-királyi csapatokból álló 40 ezer fős szövetséges hadsereg, a piemonti határszélen sorakozott fel De Vins tábornok vezetésével. A császári-királyi hadsereg további 16 ezer katonája Lombardiában állomásozott.

A szövetségesek az előző évi hadműveleteik megismétlését, tehát Nizza és Savoya visszaszerzését határozták el. Az előkészületek azonban elhúzódtak,

a franciák pedig megelőzték őket. A támadás április 6-án indult Masséna tábornok vezetésével, de Buonaparte tábornok tervei alapján. A franciák már 9-én elfoglalták Oneglio fontos kikötőjét. Az április 24-i, ismét Saorgio mellett vívott ütközetben jelentős francia számbeli túlsúly érvényesült, ami meg is hozta az eredményét, a franciák áttörték a védelmet, és elfoglalták az Alpok átjáróit. A támadást Carnot személyesen állíttatta le, mert félt a túl hosszúra nyúlt utánpótlási vonalak elvágásától. A jakobinusok bukása idején azonban olyan káosz ült a francia központi katonai vezetésen, hogy az Itáliában harcoló csapatok folytathatták támadásukat a Riviérán – ismét csak Buonaparte tábornok tervei szerint. A szövetségesek Savona mellett egy ellentámadással kísérleteztek, de ezt a franciák kivédték, és szeptember 21-én Dego mellett ismét győzelmet arattak. A hadműveletek ekkor leálltak, mert a hadseregek kimerültek, egyik fél sem érzett magában elég erőt a további harchoz.

A francia–spanyol határon is a franciák javára billent a helyzet. A Toulon ostrománál felszabadult seregből 10 ezer katonát a Kelet-Pireneusi Hadsereghez vezényeltek, amelynek létszáma ezzel 28 ezer fölé növekedett, akiket 20 ezer fős helyőrség és 9000 újonc egészített ki. Toulon alól új főparancsnok is érkezett a hadsereg élére Dugommier tábornok személyében, aki 1794. január 16-án vette át a vezényletet. A spanyolok szintén Toulon alól kaptak segítséget, mert az evakuált csapatokat ide vezényelték. A legnagyobb veszteséget azonban nem a harctéren, hanem Madridban szenvedték el, mert március 13-án itt halt meg az előző évi sikerek kovácsa, Ricardo tábornok. A helyére kinevezett O'Reilly tábornok a hadszíntérre tartva halt meg március 23-án. Végül IV. Károly király De la Union tábornokot nevezte ki a 20 ezer főt alig meghaladó hadsereg élére.

A megerősített francia hadsereg célja az elveszett területek visszaszerzése volt, majd a behatolás spanyol földre, míg a spanyolok egyre inkább – kimerülő tartalékaik okán – csak a védekezésre gondolhattak. A francia támadás április folyamán bontakozott ki. A hónap végén Dugommier egy ügyes mozdulattal behatolt a spanyol vonalakba, és seregének zömével Boulou mellett április 29-e és május 1-je között vereséget mért De la Union csapataira. A csata közvetlen következményeként elesett Collioure erődje és kikötője. A kapituláció szerint a védők szabadon távozhattak, de a spanyoloknak ugyanannyi francia foglyot szabadon kellett engedniük. A spanyol főparancsnok ezt megtagadta, mire a Konvent augusztus 11-én deklarálta, hogy nem ejtenek több spanyol hadifoglyot. Bár ezt az utasítást Dugommier nem hajtotta maradéktalanul végre, a franciák harci kedvét növelte az incidens.

A határon túlra visszavert spanyol hadsereg nyomában a franciák körbezárták Bellegarde erődjét. De la Union augusztus 13-án megpróbálta felmenteni a kulcsfontosságú erődöt, de San-Lorenzo de la Muga mellett augusztus 13-án Augereau tábornok hadosztálya élén visszaverte a támadást. Az erőd szeptember 17-én megadta magát.

A spanyoloknak Bellegarde elvesztését követően már saját területeik védelmét kellett megszervezniük. De la Union komoly erősítést kapott, de a tartalékcsapatok és a meghirdetett népfelkelés egységei nem képviseltek jelentős harci értéket. A spanyolok kisebb erődök egész sorát építtették a határ közelében, de ezek sem szegték a franciák kedvét. Dugommier november 17-e és 20-a között a Campmany (Sierra Negra, Montagne Noire) melletti csatában áttörte a védelmet, miközben mindkét hadsereg parancsnoka életét vesztette. A csatában a spanyolok 50 ezer embert vetettek be 25 ezer francia ellen, mégsem sikerült kicsikarniuk a győzelmet. A francia hadsereg vezetését ideiglenesen a rangidős hadosztályparancsnok, Pérignon vette át. A spanyoloknál De las Amarillas tábornok került a hadsereg élére.

A csata következtében San Ferran korszerű erődje november 29-én kapitulált a franciák előtt. Erre a spanyol király leváltotta De las Amarillast, helyére Urrutia y de las Casas tábornokot nevezte ki. Pérignon ezt követően a fontos tengerparti erődöt, Rosest vette ostrom alá.

A Pireneusok nyugati részén az 1794-es évben Ossuna tábornok vezette 20 ezer fős spanyol hadsereg állt szemben a Muller tábornok által vezetett francia hadsereggel, amelytől 8000 gyakorlott katonát elvezényeltek, de helyettük 20 ezer újoncot kapott, így létszáma 40 ezerre emelkedett. Az előző év végén a harcoló feleket a Bidasoa folyó választotta el. Mindkét hadsereg igyekezett megerősíteni pozícióit, sáncokat, fabarakkokat emeltek, hogy jobban védhetővé tegyék az állásokat. Az első támadást a spanyolok indították a franciák – *sans culotte*-okról elnevezett, Hendaye közelében fekvő – tábora ellen február 4-én, de visszaverték őket. Ezt követően egymás megerődített állásai ellen gyakran támadtak, de számottevő sikert nem tudtak elérni, miközben érzékeny veszteségeket szenvedtek, ami különösen a spanyolok számára okozott gondot, mert ők sokkal nehezebben pótolták ezeket. A francia hadsereg időközben tovább nőtt, a nyár végére megközelítette az 50 ezres létszámot.

A Bidasoa felső folyásánál, Baztan mellett Moncey tábornok vezetésével a franciák 1794. július 23-án kezdtek nagy támadásba. Ütközetek sorában verték meg a spanyolokat: augusztus 2-án Fuenterrabia, 4-én pedig San Sebastian kapitulált.

A franciák áttörték a spanyol védelmet a Bidasoa mentén. A támadást a szeptember 1-jén hadseregparancsnoknak kinevezett Moncey Baztanból Pamplona felé folytatta. Október 15-e és 17-e között az Orbaizeta melletti ütközetben a jelentős számbeli fölényben lévő franciák fontos győzelmet arattak. A táborukban kitört járvány azonban megakadályozta Moncey-t a győzelme kiaknázásában, kénytelen volt félbeszakítani a harcokat a környéken.

A háború sorsfordító évének bizonyult 1794-es esztendő során három fontos tényező billentette a franciák javára a mérleg nyelvét. Ezek közül kétségkívül a legfontosabb az általános felkelés segítségével mozgósított, addig nem látott katonalétszám. A francia hadsereg állománya elérte a 650 ezres létszámot, és ez jelentős előnyt biztosított számára a harctereken. Különösen az év második felében vált ez nyilvánvalóvá, hiszen míg az év első felének veszteségei ellenére a francia csapatok létszáma tovább növekedett, a szövetséges oldalon a létszámok legfeljebb stagnáltak, de – különösen a főhadszíntéren – inkább csökkentek. Jourdan sakkban tudta tartani Clerfayt főseregét a Meuse–Ourthe vonalon, míg Pichegru legalább háromszoros erőfölénnyel valósággal elgázolta Hollandiát. A Rajna mentén Jourdan távozását követően a franciák pótolni tudták a kieső csapatokat, az év végére létszámukban elérték a velük szemben álló szövetséges csapatokat. Itáliában és a Pireneusokban végig francia erőfölény volt jellemző.

A második tényező az egységes hadvezetés. Carnot nem csupán hadseregszervezőként bizonyított, de a hadseregek műveleteinek koordinációjában is fontos szerepet játszott. Habár nem minden esetben tudta érvényesíteni akaratát, különösen Pichegruvel akadt sok gondja, de a legnehezebb helyzetben kulcsfontosságúnak bizonyult a beavatkozása. Az ő döntése volt Jourdan seregének átcsoportosítása a Sambre mellé, ami a franciák kezébe adta a győzelmet. Ugyanez a tényező a szövetségesek oldalán teljesen hiányzott. Ha lett volna egységes parancsnokság, akkor Kaiserslautern első elfoglalását követően Möllendorf hadseregét Jourdan után indította volna, ami merőben más helyzetet eredményez a Sambre mentén. Még az egyes hadszíntereken sem működött az egységes parancsnokság. A Rajna mentén a szövetségesek erőfölényben voltak az év első felében, de ennek kiaknázására még kísérlet sem történt. Coburg és táborkara szeretett volna egyfajta központi parancsnokságként működni, de az egyes szövetséges hatalmak politikai érdekei közbeszóltak, így nem tudták megakadályozni az erők szétaprózódását.

A harmadik tényező a francia hadsereg és hadvezetés minőségének határozott javulása volt. A szövetségesek csapatai még mindig fölényben voltak, de ez

a fölény rohamosan csökkent. A parancsokok, hadvezérek egyre hatékonyabban tudták összefogni a hadsereget, de a velük szemben tanúsított vezetői türelem is fontos tényezőnek bizonyult, amelyet megháláltak az elért sikerek révén. Pichegru inkább csak kudarcokat és részsikereket tudott felmutatni a nyár derekáig, mégis a helyén maradhatott, mert legalább sikerült megállítania a szövetségesek offenzíváját, később pedig Hollandiában mintaszerűen vezette a támadó hadjáratot. Jourdan sem mutatott meggyőző teljesítményt a Sambre mentén, hiszen jelentős erőfölénye ellenére Fleurus mellett csak úgy tudott győzni, hogy Coburg a csatatéren történtektől függetlenül döntött a visszavonulás mellett. Ezt követően viszont Jourdan remekül összefogta a hadseregét, és sakkban tartotta Clerfayt-t, majd Schérer beérkezését követően ügyesen hajtotta végre a támadást a Meuse–Ourthe, majd a Roer ellen is.

Elismeréssel kell illetnünk viszont Coburg és Clerfayt tevékenységét, egyetlen mozzanat kivételével. A francia túlerő ellen, a belső vonal adta előnyöket és csapataik harcértékét kihasználva egészen addig kitartottak, amíg az erőegyensúly végleg el nem tolódott a franciák javára. Coburg döntése a visszavonulásról a fleurusi csata alatt végzetesnek bizonyult, a helyzet nem indokolta az összecsapás félbeszakítását. Coburg ebből a szempontból tehát jogosan bírálható. Viszont ezzel a döntésével megtartotta a hadsereg harcképességét. Hiába szorította volna vissza Jourdant a Sambre-on túlra, Pichegru Courtrai környékén egy nagy, intakt hadsereggel állt, így előbb-utóbb a francia túlerő felülkerekedett volna. Sokkal nagyobb problémát jelentett a poroszok passzivitása. Möllendorf serege egyáltalán nem használta ki a lehetőséget, amelyet Jourdan távozása jelentett számára. Németalföld elvesztését sokkal inkább okozta a poroszok magatartása, mint Coburg döntése.

A háború ugyanakkor még nem dőlt el. Az nyilvánvalóvá vált, különösen a Német-római Birodalomban, hogy Franciaország új berendezkedését muszáj lesz elfogadni, nincs reális esély az ország legyőzésére. Ugyanakkor a háborús erőfeszítések a francia politikumot és társadalmat is megviselték, így reális esély mutatkozhatott egy tisztességes béke megkötésére.

AZ 1795-ÖS HADJÁRAT

A háború első három évében a forradalmi Franciaország sikerrel vette fel a küzdelmet a szinte egész Európát magában foglaló szövetséges hadseregekkel szemben.

A háborút a franciák indították, de korántsem lehet önvédelminek értékelni, mivel a francia hadsereg már az első hónapokban idegen földre lépett, a harcok tétje nem csupán a forradalom intézményrendszerének megmaradása vagy a királyság rendi berendezkedésének visszaállítása volt, hanem a francia határok kiterjesztése és a forradalmi elvek exportja is. A szövetséges hatalmak kénytelenek voltak tudomásul venni a francia változásokat, 1795-től sokkal inkább a francia határok kiterjesztése, mintsem maga a francia köztársaság léte ellen harcoltak.

Az év folyamán a lengyelkérdés folyamatosan terítéken maradt. A felkelést végül orosz fegyverek verték le, Poroszország katonai szerepvállalását nem koronázta siker, Varsó hosszú ostroma, majd a porosz csapatok visszavonulása nem állt arányban Poroszország katonai erejével. A Habsburg Monarchia egyáltalán nem vett részt a katonai műveletekben, ennek ellenére II. Katalin elsőként II. Ferenc császárral tudott megegyezni Lengyelország sorsát illetően 1795. január 3-án. II. Szaniszló Ágost lemondott trónjáról, Szentpétervárra vonult vissza egyfajta száműzetésbe, és ott élt élete végéig, 1798. február 12-ig. A diplomáciai tárgyalások rövidebb-hosszabb megszakításokkal szinte az egész év folyamán zajlottak a helyzet rendezése és a felosztás részletei körül. Végül 1795. október 24-én született meg az egyezmény Oroszország, a Habsburg Monarchia és Poroszország között a lengyel–litván állam végleges felosztásáról, vagyis megszüntetéséről. A rendelkezések végrehajtása egészen 1797 elejéig eltartott, de ez már nem játszott szerepet a nemzetközi életben, a lengyelkérdést „rendezték" 1795 folyamán.

A koalíció belső problémái már 1794-ben is jelentős hatást gyakoroltak a harctéri eseményekre. A poroszok passzivitása lehetőséget adott a franciáknak, hogy átcsoportosítsák az erőiket, és ennek segítségével kivívják a győzelmet Németalföldön. Az angol, holland és császári-királyi csapatok visszavonultak, így ismét a franciák kezébe került Osztrák Németalföld. A franciák ezt követően elözönlötték Hollandiát, ami az ország megszállásához és az angol csapatok háborúból való kieséséhez vezetett. A poroszok ezt követően döntöttek arról, hogy beszüntetik a harcot, és különbékét kötnek a franciákkal. A tárgyalásokat Bázelben kezdték meg, és 1795. április 5-én megkötötték a békeszerződést. Poroszország lemondott a Rajna bal partjáról a franciák javára, a német területek északi részét semleges területnek nyilvánították, és egy titkos záradékban Franciaország vállalta, hogy támogatja Poroszország igényeit egy későbbi rendezés folyamán bizonyos kompenzációra. A két ország kölcsönös semlegességet nyilvánított ki egymás iránt.

Poroszország kiugrása a kortársakat némileg meglepő fejleményként érte. Megszegte ugyanis a Habsburg Monarchiával kötött szövetségesi szerződést és a koalíciós megállapodást, katonailag pedig szinte kilátástalan helyzetbe taszította a szövetségeseket. A Német-római Birodalmat közvetlenül támadták, immáron a belső területeket is fenyegették a francia csapatok. A birodalmi gyűlés határozatot fogadott el a béketárgyalások megkezdéséről, mivel féltek a francia megszállástól. A tárgyalásokat porosz közvetítéssel megkezdték ugyan, de a túlzó francia igények miatt hamar elakadtak, amit a birodalmi gyűlés tudomásul vett. A harcot folytatni kellett.

A Habsburg Monarchia helyzete a porosz és spanyol különbékével alapvetően megváltozott. Egyedüli szárazföldi nagyhatalomként nem tudott elegendő erőt mozgósítani Franciaország legyőzésére, mindkét hadszíntéren defenzívába szorult, csak helyi jellegű ellentámadásokra futotta az erejéből. Az év folyamán a szövetséges rendszer gyarapodott is. 1795. szeptember 28-án Angliával és Oroszországgal köttetett szövetségesi szerződés, azonban a várakozásokkal ellentétben II. Katalin tevőlegesen nem vett részt a háborúban. Ezt megelőzően is a szövetségeseket támogatta, de a szövetség megkötését követően sem szándékozott szárazföldi csapatokat indítani a franciák ellen, csupán északi flottájának néhány hajója támogatta a tengeri harcot.

A spanyol határon a kezdeti spanyol sikerek után 1794-ben fordult a kocka, Spanyolország nem tudott ellenállni a francia nyomásnak, holott utóbbiak számára ez csak egy mellékhadszíntérnek számított. A spanyol hadsereg nem tudta megakadályozni a francia térnyerést sem az Atlanti-óceán, sem a Földközi-tenger mellékén. A háborúban kimerült spanyol kormányzat attól is félt, hogy a baszkok elszakadnak, és csatlakoznak a franciákhoz, ezért megkezdődtek a tárgyalások a békekötésről. Ez a franciák számára is kedvező fejlemény volt, mert a Pireneusok megfelelő természetes határvonalat jelentett, hódító szándékaik itt nem voltak, viszont jelentős katonai erőket szabadíthattak fel. A békeszerződést szintén Bázelben írták alá 1795. július 22-én, amelynek értelmében a franciák kiürítették a megszállt spanyol területeket, cserébe megkapták a karibi térségben Hispaniola szigetének spanyol fennhatóság alatt lévő részét Santo Domingóval, a legrégebbi újvilági spanyol várossal együtt. A francia–spanyol közeledés oda vezetett, hogy a két állam 1796. augusztus 19-én San Ildefonsóban szövetségi szerződést kötött egymással.

A francia belpolitika továbbra sem jutott nyugvópontra. A jakobinusok hatalmának letörése együtt járt a királypárti mozgalom megerősödésével, de

a *sans-culotte*-ok is komoly gondot okoztak. Az év első felében a Konventnek veszélyes párizsi tömeglázadásokat kellett kezelnie. Ennek első hulláma a tavasz elején tetőzött, a tömeg március 21-én és április 1-jén is behatolt a Konventbe. A lázadást az egykori jakobinus, Pichegru tábornok verte le, akinek nem ez volt az első politikai pálfordulása. A Konvent ezt követően a teljes Rajna menti haderő főparancsnokává nevezte ki. Ekkoriban Pichegru már a királypártiakkal szimpatizált. Jelentős pénzösszegek, valamint komoly hatalom kilátásba helyezésével a monarchisták maguk mellé állították, akiknek elárulta a haditerveket, és főparancsnoki működése során fékezte a hadműveleteket. Árulása csak a következő év folyamán derült ki.

A *sans-culotte*-ok felkelése azonban rövidesen újrakezdődött. Május 21-én ismét elfoglalták a Konvent épületét, de végül a Konvent úrrá tudott lenni rajtuk. Két nappal később létrehozták a Katonai Bizottságot, amelynek sikerült lefegyvereznie a Saint-Antoine negyed forrongóit. A következő hetekben sikerült úrrá lenni a mozgalmon.

Az egyik szélsőséges mozgalom elfojtását követően a Konventnek a másik szélsőséggel is szembe kellett néznie, mégpedig a royalistákkal, akik egyre inkább megerősödtek. A nyugati királypárti felkelés vezetése Stofflet kezébe került, de a köztársaságiak támadása és a felkelők belső ellentétei miatt május 2-án kénytelen volt letenni a fegyvert. XVI. Lajos fia, XVII. Lajos 1795. június 8-án halt meg a Temple börtönben. Június 24-én XVI. Lajos legidősebb testvére, Provence grófja Franciaország királyának nyilvánította magát, és felvette a XVIII. Lajos nevet. Három nappal később, június 27-én De Puisaye és D'Hervilly vezetésével jelentős royalista erők szálltak partra Quiberon mellett Bretagne déli részén, miután 23-án az angol flotta legyőzött egy kisebb francia flottát Groix szigete mellett. A köztársaságiak mozgósították a térségben álló erőiket, és Hoche tábornok vezetésével támadást indítottak. Július 16-a és 20-a között sorozatos vereséget mértek az angolok által támogatott királypárti erőkre, akik július 22-én kapituláltak. Ez azonban korántsem jelentette a királypártiak végleges katonai vereségét, a huhogók háborúja tovább folytatódott. De Puisaye az ősz folyamán visszatért, de már nem tudta korábbi sikereit megismételni, a mozgalom vezetése Stofflet kezébe került, akinek vezetésével 1795 utolsó hónapjaiban újból fellángoltak a harcok.

A Konvent augusztus 22-én fogadta el az új alkotmányt, amely szeptember 23-án lépett életbe. A törvényhozó hatalom kétkamarás nemzetgyűlés, az Ötszázak és a Vének Tanácsa kezébe, a végrehajtó hatalom pedig egy öttagú kormány,

a Direktórium kezébe került. Az átalakulás több hónapot vett igénybe, ezalatt újabb, ezúttal royalista lázadás rázta meg Párizst, amelyet Barras megbízásából a nevét már egyre inkább Bonaparte formában használó korzikai származású tábornok október 5-én katonai erővel vert le. Az első Direktórium csak október 31-én alakult meg. Az év végén a baloldaliak ismét mozgalommá szerveződnek, ezúttal Babeuf vezetésével, aki megszervezte a Panthéon Klubot. A Direktórium ebben az irányban is keményen lépett fel, Babeuf ellen elfogatási parancsot adott ki, akinek illegalitásban kellett folytatnia tevékenységét.

Anglia számára a hollandiai kudarc nem csupán az európai helyzet jelentős romlását hozta magával. A holland gyarmatok francia befolyás alá kerülhettek, így Anglia számára az év folyamán a távol-keleti kereskedelem biztosítása szempontjából felértékelődött az Indiai-óceán térsége. Elphinstone admirális vezetésével a fokföldi holland gyarmat ellen indítottak támadást. Az év augusztusában sikeresen partra szálltak az angol csapatok, és elfoglalták az egész gyarmatot. Indiából két irányba indítottak támadást. Ceylon szigetén július 21-én indult meg az invázió, amely a holland ellenállás miatt csak Colombo 1796. február 15-i kapitulációjával zárult le. Malajziában az angolok augusztusban ellenállás nélkül megszállták Malaccát.

Az Atlanti-óceánon a franciák folytatták korábbi portyázó hadviselésüket, az egyetlen jelentősebb összecsapás a már említett Groix-sziget melletti ütközet volt június 23-án. Az év elején a franciák megpróbálkoztak egy tengeri támadó hadművelettel, amelyet maguk is a „Nagy téli hadművelet" névvel illettek, de az időjárás és a hajók rossz állapota miatt harc nélkül is érzékeny veszteséget szenvedtek. A karibi térségben Saint Lucián az angol hódítók ellen már 1794 második felében kibontakozott egy gerillaháború, Hugues kormányzó segítségével a gerillák vereséget mértek az angolokra, akik június 19-én elhagyták a szigetet. Martinique-on is folytak harcok, de itt nem tudták az angolokat kiszorítani az egész szigetről.

Sokkal aktívabb tengeri háborúra került sor a Mediterráneumban. Az állandó francia portyázások mellett az itáliai harcok a liguriai tengerpartra tevődtek át, ami a franciák számára megnehezítette a szárazföldi utánpótlást, ezért tengeri szállítást kellett alkalmazniuk. Roses előtt február 14-én egy spanyol sorhajó fogott el egy francia fregattot. A Korzikán állomásozó angol és a touloni francia flotta között gyakoriak voltak a kisebb-nagyobb összecsapások, amelyek változó kimenetelűek voltak, egyik fél sem tudott jelentős győzelmet aratni. Március 8-án a franciák elfoglaltak egy angol sorhajót Korzika északi partjainál. (Érdekesség,

hogy ezt a Berwick nevű hajót a franciák megjavították, és hadrendbe is állították. 10 évvel később az angolok Trafalgar mellett ugyan visszaszerezték, de a csata másnapján francia hadifoglyok elsüllyesztették.) Március 14-én Genova előtt az angolok visszavágtak, és két francia sorhajót vettek el. Június 24-én és július 13-án ismét az angoloknak kedvezett a szerencse. Az év második felében a franciák ismét az angol konvojok ellen fordultak. A háború egyik legsikeresebb portyáján október 7-én, portugál vizeken, a St. Vincent-foknál Richery kapitány 30 angol kereskedelmi hajót és egy sorhajót foglalt el. A franciák az Égei-tengeren is sikeres portyákat hajtottak végre, ezek közül kiemelkedik Ganteaume kapitány akciója 1795 őszén. A Földközi-tenger vizei továbbra is veszélyesek maradtak mindkét fél számára.

Az 1794-es harcok mindkét sereget alaposan megviselték, így egyelőre az év első felében senki sem indított jelentősebb hadműveletet. A poroszok a bázeli béke megkötésével távoztak Mainz mellől, helyüket császári-királyi és birodalmi csapatok vették át. A hadsereg vezetésében is változás történt. 1795 márciusában Albert herceg távozott a Felső-Rajnai Hadsereg éléről, csapatait egyesítették Clerfayt Alsó-Rajnai Hadseregével. A rendkívül hosszú, Bázeltől Duisburgig húzódó 500 km-es arcvonalat egyetlen parancsnok nem tarthatta kézben, ezért 1795. augusztus 2-án ismét Wurmser tábornokot nevezték ki a Felső-Rajnai Hadsereg élére. Clerfayt 95-100 ezer, Wurmser 85-90 ezer katonával rendelkezett, amelyből 140 ezer a császári-királyi hadseregből, a többi pedig kisebb-nagyobb birodalmi seregekből érkezett. Luxemburg helyőrsége az év elején 14 ezer katonából állt.

Velük szemben francia oldalon Jourdan Sambre és Meuse-i Hadserege 85 ezer katonát foglalt magában. A Rajnai és a Moselle-i Hadseregeket március 18-án Rajna és Moselle-i Hadsereg néven összevonták, így egy 85-90 ezer fős hadsereg jött létre, amelynek élére Michaud tábornokot állították, aki április 15-ével lemondott. Helyét április 17-ével a párizsi *sans-culotte*-felkelést leverő Pichegru tábornok vette át, aki elvileg Jourdan hadserege fölött is rendelkezett. A Luxemburgot körülzáró Moreaux, majd Hatry tábornok hadteste Jourdan, míg a Mainzot nyugatról ostromló Kléber tábornok hadteste Pichegru hadseregéhez tartozott.

Moreaux tábornok 1794 novemberében zárta körül Luxemburg erődjét, amelyet Bender tábornok nyolc hónapon keresztül védelmezett. Miután az erőd felmentése kilátástalanná vált, a védők pedig kifogytak az élelemből, 1795. június 7-én – a szabad elvonulás feltételével – Bender kapitulált. Luxemburg olyan

mélyen a francia vonalak mögött feküdt, hogy Clerfayt nem gondolhatott a felmentésére, viszont a védők kitartása lehetőséget teremtett a Rajna túlpartján a koalíciós erők újjászervezésére, aminek meg is lett az eredménye az év második felében.

A francia hadvezetés úgy döntött, hogy az 1795. március 21-e, Pichegru távozása óta Moreau tábornok vezetése alatt németalföldi és holland területen állomásozó Északi Hadseregből megerősíti Jourdan csapatait, amelyek így 100 ezer főre növekedtek, majd egy kombinált művelettel a csapatok átkelnek a Rajnán, és megtámadják Clerfayt csapatait.

A támadást szeptember 7-én Krefeld mellett – az időközben Mainz alól idehelyezett – Kléber tábornok hadteste kezdte. Jourdan 8-án Köln alatt kelt át a Rajnán, majd a beérkező Kléberrel együtt folytatta a támadását. A császári-királyi csapatok kitértek a csapás elől, halogató harcokat vívtak. Szeptember 13-án Siegburgnál a Sieg folyó átkelőjénél, majd a Lahn folyó mentén Limburg mellett szeptember 20-án. Ugyanezen a napon Marceau tábornok hadteste is átkelt a Rajnán Koblenz mellett, s blokád alá vette a szemben fekvő Ehrenbreitstein erődjét. Clerfayt Darmstadt mellett összpontosította seregét szeptember 23-án.

A francia támadás másik ágát Pichegrunek kellett volna képeznie, ő azonban halogatta az átkelést a Rajnán. Erre végül szeptember 20-án szánta rá magát, és egyből el is foglalta Mannheimet. Rendkívüli óvatossággal azonban csak két hadosztályt küldött Heidelberg felé, amelyeket Wurmser csapatai 24-én – Handschuhheim mellett – megvertek. Ezt követően Pichegru visszatért a Rajna nyugati oldalára, és tétlenül maradt csapataival, csak Mainz körülzárását tartotta fent.

Miután szeptember 21-én Düsseldorf bajor helyőrsége kapitulált, Jourdan Limburg mellől Mainzhoz vonult, hogy az erőd körbezárását teljessé tegye. Pichegru tétlenségét kihasználva Clerfayt minden lehetséges erőt összegyűjtve október 10-én ellentámadást indított Jourdan ellen. Azt tervezte, hogy Jourdan mögött elfoglalja a Lahn vonalát, majd a francia sereg hátába kerül. Október 11–12-én Höchst mellett a császári-királyi csapatok győztek – Jourdan felismerte a veszélyt, és visszavonult. Limburg mellett október 15-én ismét francia vereség született egy kisebb ütközetben, így Jourdan 19-én Neuwied mellett visszatért a Rajna nyugati partjára. Északon lévő csapatai Düsseldorf mellett váltottak partot.

Clerfayt, miután felmentette Ehrenbreitsteint, Mainz felé indult, hogy ezt az erődöt is felmentse. Egy rendkívül merész hadművelettel október 28-ról 29-re virradó éjszaka Clerfayt 30 ezer katonája átkelt a Rajnán Mainz alatt,

kiverte a Schaal tábornok parancsnoksága alatt lévő ostromsereget az állásaiból, és fényes győzelmet aratott.

Időközben a Mannheimben maradt francia helyőrség ellen október 18-án Wurmser ütközetet nyert, beszorította a védőket a falak közé, és ostrom alá vette az erődöt. Clerfayt nem maradt tétlen Mainz alatt, megkezdte az előrenyomulást a Nahe folyó vonalára, ahova Jourdan átcsoportosította seregét, majd csapatainak nagyobb részével Pichegru ellen indult, akit november 10-én Pfeddersheim mellett megvert. A franciák ezt követően a Speyerbach mentén próbáltak ellenállni, de Clerfayt november 14-én Neustadtnál áttörte az állást. Pichegru kénytelen volt visszavonulni a Queich folyó mögé, Landau erődjének védelmébe. Mannheim védőinek sorsa ezzel megpecsételődött, végül november 22-én feladták az erődöt. Wurmser ekkor csapatai élén átkelt a Rajnán, és csatlakozott Clerfayt-hez.

Jourdan nem maradt tétlen Neuwied mellett. Későn ugyan, de végül 40 ezer katonával megindult déli irányba, hogy tehermentesítse Pichegru seregét. November 11-én Kreuznach mellett Marceau hadosztálya visszaverte Hohenlohe itt védő erőit, ennek ellenére Jourdan csak november 28-án indult meg. Clerfayt azonban felismerte a veszélyt, már korábban megerősítette a Nahe folyó melletti csapatokat, november végén pedig maga érkezett meg egy erős sereg élén. Jourdan december 1-jén egy határozatlan kísérletet tett a Nahe folyón való átkelésre Kreuznach mellett, de belátta, hogy nem érhet el sikert. Marceau ugyanezen a napon szintén sikertelen harcot vívott Hohenlohe csapatai ellen Lauterecken mellet, Jourdan visszavonta csapatait, és Trier körül vett fel pozíciót. Clerfayt csapatai szabadon nyomulhattak előre: elfoglalták Trippstadtot és Homburgot is.

A szemben álló felek december végén fegyverszünetet kötöttek, amely 1796. január 1-jén lépett életbe 5 hónapos időtartammal.

A Pireneusokban folyó harcok az év elején Roses francia körülzárásával folytatódtak. Pérignon csapatai még 1794. november 21-én zárták körbe az erődöt, és kezdték meg az ostromot. Az időjárás és a terepviszonyok miatt csak bombázásra korlátozódó ostromművelet megtette a hatását. Az erős védősereg szabad behajózás mellett 1795. február 3-án feladta az erődöt. Ezt követően mindkét oldal a csapatok feltöltésével és újjászervezésével volt elfoglalva. Kisebb jelentőségű elővédharcokat azonban folyamatosan vívtak a szemben álló felek. Francia oldalon május 6-án érkezett meg az új parancsnok, Schérer tábornok.

A spanyol főparancsnok, Urrutia tábornok május elején egy nagyszabású felderítő hadműveletet indított, amelynek során május 5-én Sistella, 6-án Calabuig

mellett meglepte a franciákat. Május 26-án Bàscara mellett vívtak egy kisebb ütközetet. Nagyobb harcra június 14-én került sor az El Fluvià folyó mellett, itt Urratia spanyoljai legyőzték Schérer francia seregét. Az ellentámadásba lendülő spanyolok július 26-án Puigcerdà erődjét rohanták le, másnap Bellver erődje kapitulált. A bázeli béke híre augusztus elején ért a harctérre, ekkor a harcot beszüntették.

A Pireneusok nyugati felén a spanyolok szintén megerősítették a csapataikat, 30 ezer főre növelve a létszámot, és a parancsnokságot Castel Franco hercege vette át. A francia oldalon Moncey járvánnyal küszködött, csapatainak létszáma 30 ezerre csökkent. Ennek ellenére az elővédharcok február végétől újra elkezdődtek, de jelentős összecsapásra nem került sor. Moncey június folyamán 12 ezer fős erősítést kapott a hátországból ostromszerekkel együtt, így június 28-án megindíthatta a támadást. A spanyolokat a Deba folyó menti állásaikból már június 29-én kiverte, július 12-én Durangot, 14-én Vitóriát, 19-én Bilbaót szállta meg. Pamplona irányában szintén sikeresen nyomultak előre Moncey csapatai. Július 2-án a spanyolok feladták a Lecumberri melletti állást, július 6-án Irurtzun, 22-én Eritze mellett is francia győzelem született. A franciák Pamplona kapujában álltak, amikor megérkezett a békekötés híre.

A francia Itáliai Hadsereg élére 1794. november 21-én Merbion tábornok helyett Schérer tábornokot nevezték ki, az Alpok Hadsereg élére 1794. december 1-jével Moulin tábornok került. Az itáliai hadszíntér két hadseregét 1795. április 5-én a jakobinusok által meggyanúsított, de a vádak alól tisztázott Kellermann tábornok vezetésével egyesítették. Schérer májusban a Kelet-Pireneusi Hadsereg vezetését vette át, így Kellermann egyben az Itáliai Hadsereg parancsnoka is lett. Az Alpok Hadsereg 15 ezer katonája a Kis Szent Bernát-hágótól az Alpokban állomásozott, az Itáliai Hadsereg 30 ezer katonája a liguriai tengerparton a Var folyótól Vadóig. A hadsereg közel sem volt olyan állapotban, hogy támadó hadműveleteket tudjon indítani.

A császári-királyi hadsereg némileg növelte a jelenlétét a térségben, összesen 30 ezret némileg meghaladó hadsereg állomásozott Lombardiában és Piemontban, amelyhez a szárd-piemonti hadsereg 30 ezer katonája csatlakozott. A főparancsnoki pozíciót továbbra is De Vins tábornok töltötte be, aki szerette volna a franciákat visszaszorítani a Var mögé. Erejéből azonban egyetlen támadásra futotta. Június 20-ára összevonta csapatait, és megindult Kellermann ellen. Június 24-én megtámadta a francia sáncokat Vado, 25-én Col San Giacomo mellett. A franciák Borghetta mellé vonultak vissza. Argentau tábornok

a Settepani melletti sáncot foglalta el. Colli tábornok június 27-i támadása Col di Tenda ellen sikertelen maradt. A további támadásokat De Vins leállította. Argentau szeptember 19-én a Zuccarello melletti sáncok ellen próbált meg egy támadást, de a francia védők megtartották az állást.

A francia Itáliai Hadsereg parancsnokságát Kellermann tábornok szeptember 29-én adta át a Pireneusokból visszatérő Schérer tábornoknak. Kellermann ezután az Alpok Hadsereg parancsnoka lett. Schérer azt a parancsot kapta, nem utolsósorban a hadügyi minisztériumban dolgozó Bonaparte tábornoknak köszönhetően, hogy indítson támadást a liguriai partvidéken. Schérer kezdetben vonakodott eleget tenni a parancsnak, de végül rászánta magát a cselekvésre. Támadása nem várt jelentős sikerhez vezetett: a november 23–24-én Loano mellett vívott csatában a franciák fontos győzelmet arattak, érzékeny veszteséget okozva az ellenséges csapatoknak. Bár a sikert nem használták ki, a francia ellenőrzés alatt álló terület megnőtt, és a Liguriai Alpok fontos átjáróit is sikerült megszállni. Schérer azonban nem volt elégedett, erősítésre lett volna szüksége, hogy meg tudja tartani a pozícióit. A kért erősítéseket nem kapta meg, így 1796. március 26-i hatállyal lemondott az Itáliai Hadsereg parancsnokságáról. Helyére Bonaparte tábornokot nevezték ki.

Az 1795-ös év a korábbaknál kisebb jelentőségű harcokat hozott. A porosz és spanyol különbéke a franciák számára remek lehetőséget adott a háború folytatására. Ezt felismerve a francia politikai vezetés úgy döntött, hogy nem köt békét sem az angolokkal, sem a Habsburg Monarchiával, mivel jó lehetőséget látott a további terjeszkedésre. A Pireneusokban felszabadult csapatait átvezényelhette keletre, hogy a meggyengült szövetséges csapatok ellen döntő fölényt hozhasson létre.

A francia számításokat azonban az események egyelőre keresztülhúzták. Itáliában az év végén ugyan sikerült javítani a pozíciókon, de a Rajna mentén az év utolsó hónapjaiban jelentős vereséget szenvedtek. Komoly elismerés illeti a császári-királyi hadvezetést, mert az adott helyzetben képes volt átszervezni erőit, és eredményesen felvenni a harcot a tekintélyes erejű porosz hadsereg hiányában is. Az elismerés még inkább szól Clerfayt tábornoknak, aki remekül manőverezett csapataival, képes volt döntő ponton jelentős erőfölényt létrehozni a hadjárat során legalább három alkalommal is. Clerfayt már a háború korábbi éveiben is a legsikeresebb császári-királyi parancsnok volt, most azonban bebizonyította, hogy egy hatalmas hadsereget is eredményesen képes vezetni. Elismeréssel kell illetnünk Wurmser tábornokot is, mivel kiválóan egészítette

ki Clerfayt manővereit, sakkban tartotta Pichegrut, majd Mannheimet, gyorsan sikerült neki bevenni az erős védelemmel ellátott erődöt.

A francia hadvezérek teljesítménye korántsem dicsérhető. Pichegruról ma már tudjuk, hogy megvesztegették, tétlensége részben ennek volt köszönhető. A kritikus pillanatban cserben hagyta Jourdant, amivel akár komoly katasztrófát is okozhatott volna. Csak Jourdan helyzetfelismerésének volt köszönhető ennek elkerülése. Jourdan példaszerűen hajtotta végre az átkelést a Rajnán, ezt követően viszont csak lassan nyomult előre, a partváltás után pedig hetekig tétlen maradt – ezúttal ő hagyta cserben Pichegrut.

A következő év kilátásai patthelyzetet vetítettek előre. Az erők kiegyenlítődtek, a franciák létszámfölénye elenyészett, mivel az általános felkelés már nem ontotta az újoncokat, cserébe viszont a csapatok harcértéke tovább növekedett. A császári-királyi oldalon viszont a veszteségek pótlása önmagában egyre nagyobb nehézséget jelentett, a harcoló csapatok létszámát nem tudták jelentősen emelni, újabb szövetséges bevonására pedig nem volt kilátás.

AZ 1796–1797-ES HADJÁRAT

A porosz és spanyol különbéke miatti várakozásokkal ellentétben az 1795-ös év a franciák kudarcát hozta a harctereken. Egyedül Itáliában tudták megtartani a pozíciójukat, de a Rajna mentén a császári-királyi hadsereg és a birodalmi csapatok visszaverték a francia támadást, maguk keltek át a Rajnán, és értékes pozíciót foglaltak el.

A franciaországi hatalmat átvevő Direktórium politikai helyzete továbbra is ingatag maradt, kétfrontos harcra kényszerült, mert továbbra is komoly harcokat kellett vívnia a restaurációért küzdő királypártiak és az egykori jakobinusok ellen. A huhogók mozgalma az 1796-os év elején ismét erőre kapott Stofflet vezetésével, akit XVIII. Lajos tábornaggyá nevezett ki. Hoche vezetésével azonban a republikánus csapatok ezúttal résen voltak. Stofflet-t február 23-án éjszaka elfogták, két nappal később kivégezték. Hoche ezt követően módszeresen felszámolta az ellenállást, az egyes térségek királypárti vezetői sorra kapituláltak. Az év közepére a köztársaságiak lecsendesítették a felkelést, az északnyugati országrészre viszonylagos nyugalom köszöntött.

A királypártiakkal párhuzamosan a Direktórium Babeuf utópisztikus egyenlősítő mozgalmára is lecsapott. A forradalmár március végén ismét szervezkedésbe

kezdett, „Egyenlők összeesküvése" néven összegyűjtötte a radikális elemeket, és a Direktórium megdöntésével a soha életbe nem lépett jakobinus alkotmányt akarta bevezetni. A tavasz folyamán a mozgalom tagjai erőteljes agitációt folytattak, amit a rossz gazdasági helyzet is segített. Az összeesküvők belső megosztottsága azonban hamar a bukásukat okozta: egyikük elárulta Babeuf rejtekhelyét. A rendőrség május 10-én csapott le. Babeuf letartóztatása jó alkalmat teremtett a Direktóriumnak a baloldali szélsőségesek visszaszorítására. A vizsgálatot és a per előkészítését hónapokig nyújtották. A végső ítéletet csak 1797. május 25-én mondta ki a bíróság. Babeuföt halálra ítélték, és sikertelen öngyilkossági kísérletét követően május 27-én ki is végezték.

A politikum mellett a Direktórium a gazdaság és a pénzügy területén is próbálta rendezni az ország dolgait. A teljesen elinflálódott *assignatá*kat kivonták a forgalomból, de a helyette bevezetett utalványok is nagyon hamar elértéktelenedtek, ezért 1797. február 4-én ezeket is bevonták. A gazdasági helyzet rendezése sem sikerült, a kormányzat népszerűsége folyamatosan csökkent, a szociális agitáció táptalaja megmaradt. A royalisták és a királypártiak továbbra is veszélyt jelentettek a hatalomra. Az 1797-es választásokat követően szeptember 4-én csak államcsínnyel tudták megakadályozni a nemzetgyűlés royalista frakciójának veszélyes megerősödését. Ekkor tartóztatták le, és száműzték többek mellett Pichegrut, aki árulását követően volt kénytelen távozni a hadseregből, de nemzetgyűlési mandátumot szerzett, és az egykor jakobinus a királypártiak vezető személyisége lett.

A Direktórium diplomáciai téren is aktív maradt. A Hollandiában kikiáltott Batáviai Köztársaság felett már megszületése óta kontrollt gyakoroltak, 1795 folyamán pedig – a korábbi államszervezetet lebontva – francia mintára központosított hatalmat vezettek be. A franciák számára a holland katonai potenciál, különösen a tengeri erő komoly erősödést jelentett. 1796. február 23-án egy batáviai expedíció indult útnak Dél-Afrika visszafoglalására, de parancsnoka, Lucas admirális határozatlansága és az angolok gyors reagálása miatt a végeredmény teljes kudarc lett: a flotta augusztus 17-én kapitulált Elphinstone admirális előtt a Saldanha-öbölben. A hollandok később sem voltak szerencsésebbek az angolok ellen. 1797. október 11-én Camperduin (Camperdown) közelében az angol flotta a teljes holland flottára mért vereséget, amely csaknem megsemmisült. A britek így megakadályozták a francia és a holland tengeri erő egyesítését, amellyel a franciák írországi partraszállásukat szerették volna biztosítani, és teljes dominanciát adott az angoloknak a térségben.

A forradalom kitörése előtt Spanyolország és Franciaország stabil szövetségben állt. A bázeli béke után gyorsan közeledett egymáshoz a két ország diplomáciája, ami oda vezetett, hogy a két állam 1796. augusztus 18-án San Ildefonsóban szövetségi szerződést kötött egymással (megjegyzendő, hogy a franciák ezt csak szeptember 12-én szentesítették). A szerződés Anglia ellen szólt, az angolok gyarmati terjeszkedésével szemben jött létre. Még az aláírás előtt, augusztus 4-én egy erős francia–spanyol hajóhad indult el Észak-Amerika felé az admirálissá előléptetett Richery vezetésével, amely Új-Fundland szigetére csapott le. Miután száznál is több angol hajót elfogtak vagy megsemmisítettek, a spanyol és francia hajók szeptember elején visszatértek európai kikötőikbe. A spanyol hajóhad csatlakozott a franciákhoz az angol flotta elleni küzdelemben.

Az angol flotta fölénye ugyanakkor – a francia részsikerek ellenére – végig megmaradt a háború folyamán. A franciák azonban nem adták fel a küzdelmet: 1796 végére a legnagyobb tengeri akciójukat szervezték a háborúban. Az időpont korántsem volt alkalmas a tengeri hadműveletekre, mert a heves téli viharok nagy veszélyt hordoztak. Ennek ellenére a franciák Brest környékére egy 15 ezres hadsereget gyűjtöttek össze Hoche tábornok vezetésével, hogy partra szálljanak Írországban, ahol az angolok ellen forrtak az indulatok. Brestben egy 44 hajóból álló flotta gyűlt össze Galles admirális parancsnoksága alatt. Behajózás után 1796. december 15-én indult el az expedíció. Az angol flotta ezúttal komoly hibát követett el, a kihajózásnál ütközések következtében olyan sérülések keletkeztek, hogy több hajónak vissza kellett térnie a kikötőbe. Az angolok nem tudták megakadályozni a francia hajóhad támadását. Szerencséjükre azonban a tengeri viharok megtépázták és szétszórták a francia flottát is. A franciák lefújták a támadást, de ekkor az angol flotta ismét akcióba lendült, érzékeny veszteséget okozva a visszavonuló ellenségnek. A franciák összesen 12 hajót vesztettek el, és 2000-nél többen vesztek oda anélkül, hogy egyetlen katonának is sikerült volna partra szállnia. Az írországi akció teljes kudarcba fulladt. A visszatérő és a be sem hajózott csapatokat a Rajnához küldték.

Ám a franciák még ezek után sem tettek le a tervükről. A háború egyik legfurcsább akciója során 1797. február 22-én egy 1400 fős francia csapat – amely egy büntetőegységből, a Fekete Légió katonáiból és önkéntesekből állt – az ír-amerikai Tate ezredes vezetésével partra szállt Wales-ben, Fishguard városka mellett. A támadást eredetileg diverzióként tervezték meg, amely leköti az angolok figyelmét a nagyobb szabású írországi invázió előtt. Az angol anyaország elleni utolsó inváziót egy helyi milícia számolta fel, 24-én a támadók kapituláltak.

Az atlanti térségben az angolok flottatevékenységét a matrózok – néha felkelésbe átcsapó – elégedetlenkedése korlátozta, ami miatt a hajóhad rövidebb-hosszabb időre szinte teljesen lebénult. A két legnagyobb lázadásra 1797. április közepén Spitheadben, majd egy hónappal később Nore-ban került sor. A hetekig tartó feszültség és az alkudozások sora megbénította a hadiflottát. A helyzet csak a nyár végére terelődött megnyugtató mederbe, de a hangulat még sokáig ideges maradt.

Az angol flotta a Földközi-tenger térségében sem tétlenkedett, ezért a francia hajózás folyamatos veszélynek volt kitéve, ami nehezítette a francia hadsereg ellátását Itáliában. Az angol flotta érzékeny veszteséget okozott a franciáknak. Ebből kiemelkedik, hogy 1796. április 30-án az angolok elfogták az Itáliai Hadsereg hajón szállított ostromfelszerelését, ami nagy hatással volt az ottani harcokra, hiszen a francia csapatok a nehéztüzérségük szinte teljes hiányában nem tudtak valódi ostromot folytatni.

Az itáliai események miatt az angolok csökkentették korzikai jelenlétüket, ami angolellenes megmozdulásokhoz vezetett. Paoli már 1795 októberében száműzetésbe kényszerült, utódai pedig nem szolgálták ki az angol érdekeket. 1796 elején felkelés tört ki az angolok ellen, amelyet csak nagy nehézséggel tudtak kordában tartani.

A hadszíntér a spanyolok csatlakozásával, majd az 1796. október 5-i hadüzenetével kibővült, a gibraltári angol támaszpont elszigetelődött. A spanyol és a francia flotta együttes ereje meghaladta az angolokét, ami a korzikai angol támaszpontot veszélyeztette. Az angol vezetés így Korzika kiürítése mellett döntött, amelyet spanyol hajók zavartak meg. Október 13-án a Gata-fok mellett egy spanyol fregattot zsákmányoltak az angolok, december 19-én Cartagena előtt pedig egy kisebb eldöntetlen ütközetet vívtak. Az ellenséges túlerő miatt az év végén az angol flotta kiürítette a Földközi-tengert, és Lisszabonba húzódott vissza.

A spanyol és a francia flotta egyesítése az angolokra nézve nagy veszélyt hordozott magában. Jervis elhatározta, hogy ha lehetséges, részenként veri meg az ellenséget. A spanyol flotta Cartagenából indulva készült Brest felé, de előbb egy konvojt kísért Cádizba, amikor 1797. február 14-én a St. Vincent-foknál az angol flotta megtámadta. A spanyolok közel kétszeres túlereje ellenére az angolok hatalmas győzelmet arattak. Az angol dominancia eredményeként blokádot vontak a legfontosabb spanyol kikötő, Cádiz köré. 1797. április 26-án a Conil-öbölnél kisebb győzelmet arattak két spanyol hajó felett, de az 1797 júniusában megkísérelt támadás kudarcot vallott, viszont a blokádot fenntartották

az angolok. Nelson admirális július 22-én partra szállt a Kanári-szigeteken Tenerifénél, de támadását a spanyolok visszaverték.

Az Indiai-óceánon a franciák és a hollandok kezében csak Mauritius maradt meg, viszont az itt állomásozó hajók folyamatosan támadták a kereskedelmi hajózást a térségben, amelyet angol hadihajók védtek. A hadihajók kerülték az összecsapást, így egyetlen említésre méltó ütközetet vívtak 1796. szeptember 8–9-én Szumátra északi partjainál, de ez sem hozott eredményt.

Közép-Amerikában az Antillákon tovább terjeszkedtek az angolok. 1796 májusa és júniusa folyamán ismét elfoglalták Saint Lucia szigetét, 1797 februárjában pedig lerohanták Trinidadot. Ezt követően Puerto Rico ellen fordultak, 1797. április 17-én partra szálltak, de támadásukat a spanyolok sikeresen visszaverték, így az angolok május 2-án kénytelenek voltak kiüríteni a szigetet.

Az 1796-os év katonai kilátásai az előző év sikerei ellenére sem tűntek jónak a Habsburg Monarchia számára. Clerfayt a fegyverszünet megkötését követően Bécsbe utazott a következő évi hadműveletek egyeztetésére. A császárvárosban azonban nehezteltek rá a fegyverszünet miatt, ami végül az 1796. február 9-i hatályú felmentéséhez vezetett. Clerfayt a háború egyik kiemelkedő képességű hadvezére volt. Alárendelt parancsnokként és 1795-ben hadseregparancsnokként is megmutatta, hogy képes összefogni az erőket, felismeri az adódó helyzeteket, és jó döntéseket hoz, alárendeltjei előtt tekintélye van, parancsait végrehajtják. Személyében a császári-királyi hadsereg értékes hadvezért vesztett. Helyére Károly főherceget nevezték ki, aki fiatal kora ellenére tapasztalt parancsnoknak számított, több hadjáratban eredményesen harcolt, de hadvezéri tapasztalattal még nem rendelkezett. Az 1796-os hadjárat döntötte el, hogy születése vagy pedig tehetsége predesztinálja-e a főparancsnokságra. Az Alsó-Rajnai Hadsereg vezényletét Károly főherceg 1796. április 11-én vette át. A Felső-Rajnai Hadsereg élén továbbra is Wurmser tábornok maradt.

Az itáliai hadszíntéren De Vins tábornok egészségi állapota miatt a főparancsnoki poszt elhagyására kényszerült, amelyet 1795. december 27-i hatállyal jóváhagyott az Udvari Haditanács. Helyére Beaulieu tábornokot nevezték ki, aki korábban Németalföldön és a Rajna mellett sikeresen harcolt a franciák ellen. Beaulieu a főparancsnokságot 1796. március 7-étől viselte.

A császári-királyi háborús célokban eddigre már egyértelmű változás állt be. Míg az előző évben a poroszok különbékéje miatt a stabilizáció lehetett csak a cél, 1796-ban már egyértelmű volt, hogy a köztársaságot nem tudják katonailag megdönteni, így Ferenc számára sokkal inkább területek szerzése és megtartása

lehetett a cél. Ám egyelőre a hadi helyzet miatt Osztrák Németalföld visszaszerzése nem jöhetett szóba, Elzász viszont elérhető közelségben volt, ezért Károly főhercegnek a két francia hadsereg között Landau, majd Strassburg megszerzését tűzték ki célul. Az itáliai hadszíntéren is támadást terveztek az előző évihez hasonló céllal: első lépcsőben a franciákat a Var folyó mögé kellett szorítani, majd következhetett Nizza és Savoya visszaszerzése.

A francia hadvezetésben két változás is történt. Itáliában Schérer helyére a nem túlságosan ismert, de a Direktórium egyes vezetőihez közel álló Bonaparte tábornok került. A Rajnai és Moselle-i Hadsereg éléről a korrupt Pichegrut a direktórium 1796. március 4-ével leváltotta, helyét ideiglenesen Desaix tábornok vette át, majd április 21-étől Moreau tábornokot nevezték ki, aki egyben a Sambre-i és Meuse-i Hadsereg felett is parancsnokolt. Utóbbi vezetése Jourdan tábornok kezében maradt, aki az előző évben megkérdőjelezhető teljesítményt nyújtott ugyan, de legalább parancsnoki gyakorlata volt. A Batáviai Köztársaságban és környékén állomásozó Északi Hadsereg élére – a távozó Moreau helyett – 1796. márciusban Beurnonville tábornok került, aki egyben a Batáviai Hadsereget is vezette.

A francia tervek mindkét hadszíntéren támadást irányoztak elő. A Rajna mentén egy nagyszabású kétoldali átkarolással akarták elérni a Duna völgyét, majd közvetlenül Bécs ellen vonulni. Itáliában is támadást terveztek, de kisebb volumenben, mivel az erők nagyobb részét a Rajna mentén szerették volna bevetni. A Direktórium nagy gondot fordított a hadseregre az 1795-ös vereségeket követően. Igyekezett feltölteni a létszámot és jól ellátni a csapatokat, ennek hatékonysága azonban messze elmaradt a jakobinus kormányzatétól, a magas létszám ellenére a franciák létszámfölénye eltűnt. Ezt azonban a csapatok harcértékének növekedése ellensúlyozta.

A Rajna mentén álló két francia hadsereg mindegyike 75-80 ezer katonából állt. Jourdan hadseregének bal szárnya a Düsseldorf mellett a Rajna bal partján épített megerősített táborban állt Kléber tábornok alatt. A zöm Neuwieddel szemben Jourdan vezetésével készült az átkelésre egy különítménnyel Kölnnél, a jobb szárny Marceau tábornok alatt Kreuznach és Bingen között a Nahe folyónál figyelte Károly főherceg csapatait. Moreau bal szárnya Kaiserslautern és Landau mellett biztosított, Moreau Strassburg mellett készült az átkelésre, jobb szárnya egészen Bázelig húzódott. Carnot lényegében az előző évi támadási tervet dolgozta át, amely szerint Jourdan bal szárnyának kellett visszavernie az ellenséget, majd Jourdan zömének kellett átkelnie, és megindulnia kelet felé.

Ezt követően Moreau-nak Strassburgnál kellett átkelnie és szintén a Duna völgye felé támadnia. A két hadseregnek Regensburg tájékán kellett egyesülnie, és Bécs irányában előrenyomulnia. Carnot tehát ismét megosztotta az erőket, nem tanult az előző évi kudarcból, amikor az ellenség helyi túlerőt létrehozva egyenként tudott lecsapni a francia támadókra.

A szövetséges hadsereg tervét Bellegarde tábornok dolgozta ki Elzász megszerzésére. A Sieg és a Lahn folyó között Württemberg hercege tartotta megfigyelés alatt a Rajnát, Károly főherceg főereje Alzey körül tág félkörívben állt, Wurmser csapatai Mannheimtől Bázelig a Rajna mentén álltak. Az első csapást a Mosel felé kellett mérni, hogy visszavesse az ellenséget abban az irányban, majd Landaut megostromolni. Ezt követően a térség kisebb erődjeit kellett elfoglalni és Strassburgot blokád által bevenni, majd az egész tartományt megszállni. A tavasz elején Károly főherceg Alsó-Rajnai Hadserege 90 ezer, Wurmser Felső-Rajnai Hadserege 80 ezer katonát számlált, tehát nagyon kis mértékben, de létszámban felülmúlta a franciákat. A császári-királyi hadsereg 140 ezer katonát számlált, a többi erőt birodalmi csapatok alkották. Viszont az itáliai kudarcok miatt május utolsó napján Wurmser parancsot kapott, hogy 25 ezer emberrel induljon oda. Helyét Latour tábornok vette át a Felső-Rajnai Hadsereg élén. Ezáltal azonban a létszámfölény a franciák oldalára billent, különös tekintettel arra, hogy a szövetségeseknek három fontos erőd, Mainz, Mannheim és Ehrenbreitstein helyőrségét is fenn kellett tartaniuk. Wurmser és csapatai távoztával a szövetséges hadsereg már nem gondolhatott támadásra, a várható francia előrenyomulás elleni védekezés lehetett a célja.

Kléber tábornok május utolsó napján indult meg a Sieg folyó felé, az átkelést követően június 4-én Altenkirchen mellett jelentős túlerővel megtámadta, és megverte Württemberg hercegének csapatait, aki a Lahn mögé húzódott vissza. Jourdan a győztes ütközet hírére június 5-én átkelt Neuwied mellett, körülzárta Ehrenbreitsteint, majd csapatait a Lahn mentén osztotta szét egészen Wetzlarig. Moreau ezalatt támadást indított Mannheim felé, hogy lekösse Károly csapatait. Ez azonban nem sikerült, mert a főherceg június első napjaiban megkezdte a visszavonulást. Csapatai június 9-én értek Mainz alá, majd megkezdték az átkelést, és egyesültek a Württemberg hercege helyét átvevő Wartensleben csapataival. Károly főherceg úgy döntött, hogy támadást indít Jourdan ellen. Az előző évhez hasonlóan a bal szárnyat célozta meg, amely Wetzlar mellett állt. A főherceg június 15-én indította meg támadását Wetzlar mellett, és megverte Lefébvre franciáit. A vesztes ütközet hírére Jourdan úgy határozott, hogy

visszavonul, és Neuwied mellett hadseregének a zömét ismét a Rajna bal partjára vezette. Ezzel azonban sorsára hagyta Klébert, akit Károly főherceg nagy lendülettel üldözött. Június 19-én Uckerath mellett egy utóvédharcban Kléber súlyos veszteséget szenvedett, majd a Düsseldorf melletti táborba vonult vissza.

Jourdan gyors megfutamodását látva Károly főherceg 35 ezer katonával a Lahn és a Sieg között hagyta Wartenslebent, és Mainz mellett is egy 30 ezres csoportot alakított ki. A maradék 20 ezer katonájának élén a főherceg déli irányba indult a Neckar felé, hogy egyesüljön Latour csapataival, amelyeket komoly veszély fenyegetett. Moreau ugyanis követte Károly főherceg csapatainak visszavonulását, és június 14-én és 15-én Maudach mellett megtámadta Petrasch tábornok csapatait. A francia támadást visszaverték a császári-királyi csapatok, majd a túlerő elől visszavonultak. Ez azonban csak elterelő hadművelet volt, mert Moreau csapatainak zömét gyors menetben Strassburg felé indította, Mannheim és Mainz előtt csak kisebb erőt hagyott vissza.

Annak ellenére, hogy 20-án már megtörtént az összpontosítás, Moreau csak 24-én kelt át a Rajnán. Desaix elfoglalta a birodalmi csapatok által védett sáncokat Kehl mellett, majd Moreau főerejével Rastatt felé indult. Ferino hadosztálya déli irányba, St. Cyr hadosztálya nyugat felé a hegyek irányába tört előre. A Latour bal szárnyát képező sváb és emigráns alakulatok fejvesztve menekültek a hegyek felé, sokuk otthagyta a hadsereget. Latour a csapatai nagyobb részét azonban összpontosítani tudta, lassan hátrált Rastatt felé. Moreau összesen 20 ezer katonát hagyott Kehl körül egy új hídfő építésére és az ellenséges bal szárny üldözésére, hadserege 60 ezer emberével pedig lassan követte Latourt. Desaix június 28-án Renchen mellett megverte Sztáray tábornok csapatait, de ez nem gyorsította fel az üldözést, a franciák csak július 5-én foglalták el Rastattot.

Károly főherceg június 26-án Frankfurtban értesült Moreau átkeléséről, és azonnal Latour megsegítésére indult Rastatt felé. Mindössze 20 ezer embert vitt magával, így nem tudott erőfölényt kialakítani Moreau-val szemben. A két sereg június 9-én Ettlingen és Malsch között ütközött meg. A fő összecsapást a főút mentén Károly főherceg csapatai megnyerték, de a nyugati szárnyon St. Cyr sikeresen támadva a stuttgarti utat veszélyeztette, az ellenük felvonuló szász harccsoport pedig nem avatkozott a harcba, ezért Károly elrendelte a visszavonulást.

Moreau azonnal értesítette Jourdant a sikeres átkelésről, és utasította, hogy ő is keljen át ismét a Rajnán, majd indítson támadást. Június 27-én Jourdan Neuwiednél ismét átkelt, de rendkívül lassan mozgott. Wartensleben, aki jelentősen

kisebb erővel rendelkezett, kitért a támadás elől, és július 10-én Friedberg mellett egy utóvédütközetet vívott a franciákkal. Károly főherceg azt tervezte, hogy lassan vonul vissza a Duna felé, majd magához vonja Wartensleben csapatait, és vagy Moreau-ra, vagy Jourdanra csap le. Wartensleben Würzburgig húzódott vissza, Károly főherceg többszöri parancsa ellenére azonban innen nem délre, a fősereghez indult, hanem kelet felé Ambergig, majd egészen a Naab folyóig Schwandorfhoz vonult, amivel keresztülhúzta Károly főherceg terveit. Ráadásul a Württembergi Hercegség csapatai elhagyták a seregét, mert a herceg augusztus 7-én békét kötött a franciákkal. A sváb birodalmi kerület csapatai szintén lemorzsolódtak.

A főherceg időközben lassan vonult vissza a Duna felé, ügyelve arra, hogy Jourdan és Moreau ne egyesülhessen. Szerencséjére erre kísérlet sem történt, mert a két tábornok féltékenysége ezt megakadályozta. Mivel Wartensleben csapataira nem számíthatott, a főherceg Latourral együtt próbált meg Moreau-ra lecsapni. Augusztus 11-én Neresheim mellett azonban ismét nem tudott létszámfölénybe kerülni, sőt, Moreau csapatai fölényben voltak. Ennek ellenére a császári-királyi csapatok jól tartották magukat, a franciák nem tudták kicsikarni a győzelmet. A főherceg kénytelen volt elrendelni a visszavonulást. Ekkor azonban egy zseniális tervet eszelt ki. Latourt Dillingenhez indította, hogy ott keljen át a Dunán, míg ő maga 13-án Donauwörthnél kelt át. A célja az volt, hogy Moreau-t maga után vonja a Duna bal partjára. Moreau Latourt követte, aki előbb Augsburghoz a Lech folyó védelmébe, majd pedig lassan az Isar folyóhoz hátrált. Károly főherceg azonban 30 ezer katonájával augusztus 17-én ismét partot váltott Ingolstadt mellett, amit Moreau hadserege nem vett észre. Latournak 37 ezer emberrel kellett Moreau 70 ezres seregét lekötnie, Károly pedig Jourdan ellen fordulhatott.

Jourdan lassan és széles fronton követte Wartenslebent. Mivel Mainz és Ehrenbreitstein előtt 28 ezer katonát hagyott vissza a 30 ezer szövetségessel szemben, Jourdan serege csak 45 ezer katonát számlált, amiből még jócskán különített is ki. Wartensleben csapatainak egy része augusztus 17-én Sulzbach mellett vereséget szenvedett Kléber seregétől, de Károly már közeledett. Augusztus 21–22-én Jourdan jobb szárnyán Károly serege Theiningen mellett megverte Bernadotte tábornok csapatait. Ennek hírére Jourdan túlerőtől tartva megkezdte a visszavonulást. Augusztus 24-én Amberg mellett Károly csapatai nem tudták nagy csatára kényszeríteni Jourdant, sikerük így részleges maradt. Jourdan gyors ütemben vonult vissza Schweinfurtig. Itt azonban úgy döntött, hogy

Würzburgon keresztül Frankfurt felé megy tovább, azonban Würzburgot már elfoglalták Károly főherceg üldöző csapatai.

Jourdan szeptember 2-án megtámadta a főherceg állásait. Miután sikerrel visszanyomta az elővédcsapatokat, magabiztosan töltötte az éjszakát. Károly főherceg azonban másnap reggel támadásra indult. A franciák kétségbeesetten védekeztek, de a császári-királyi vértesek és gránátosok rohama végül meghozta a sikert. Jourdan serege érzékeny veszteséget szenvedve vonult vissza a Lahn mögé. Károly csak kisebb erőkkel követte őt, csapatai zömével Frankfurthoz vonult, és felmentette a körülzárt Mainz és Mannheim erődjét, csak ezután indult Jourdan Limburg körüli állásai ellen – végül szeptember 16-a és 19-e között Limburg és Altenkirchen mellett legyőzte a franciákat. Jourdan kénytelen volt egészen Düsseldorfig hátrálni, ott kelt át a Rajnán. Szeptember 23-án lemondott a hadsereg további vezetéséről, és a parancsnokságot ideiglenesen Beurnonville tábornoknak átadva távozott a hadseregtől. Károly főherceg a Sieg folyó mentén Werneck tábornokot hagyta hátra 30 ezer katonával, maga a hadsereg fennmaradó részével dél felé indult, hogy ismét szembenézzen Moreau-val.

Moreau ezalatt a Duna déli partján augusztus 20-án észlelte Károly főherceg távozását; megírta Jourdannak, hogy feltehetően észak felé, ellene indult. Jourdan válaszában kérte Moreau-t, hogy támogassa őt a Károly elleni harcban. Ennek ellenére Moreau nem indult Károly után, hanem seregével tovább nyomult előre München felé. Augusztus 24-én Augsburgnál átkelt a Lech folyón, s Friedberg mellett visszaverte Latour csapatait. Latour Károly parancsával ellentétesen cselekedett, csapatai zömét München felé vonta vissza, csak kisebb erőket indított Regensburg felé. Moreau csak egy hadosztályt parancsolt München irányába, a serege zömét Ingolstadt felé vezette, azonban bizonytalankodott, hogy merre folytassa a hadműveleteit. Latour csapatainak egy része szeptember 1-jén Geisenfeldnél megtámadta Moreau jobb szárnyát, ami tovább növelte Moreau bizonytalanságát. Egy hét várakozást követően Moosburg ellen fordult, majd – értesülve Jourdan rossz helyzetéről – két hadosztályát (Neuburgnál átkelve a Dunán) Nürnberg felé, Károly főherceg hátába indította. Károly azonban Nauenford tábornokot Latour segítségére küldte, és a két csoport szeptember 16-án támadást indított, mire Moreau elhatározta a visszavonulást Augsburgon keresztül Ulm felé. Szeptember 26-án Ulmba érve észlelte, hogy a szemfüles Nauendorf lezárta a stuttgarti utat, ezért további visszavonulást rendelt el Freiburg felé azzal a szándékkal, hogy Kehl és Strassburg között kel át a Rajnán. Kehl helyőrségét időközben (szeptember 18-án) elfoglalta Petrasch

tábornok a felmentett mannheimi helyőrség csapataival, de nem tudta megtartani a sáncokat.

Latour követte Moreau visszavonulását, október 2-án azonban Biberach mellett Moreau váratlanul lecsapott, és megverte Latour csapatait. Moreau Ostrachon, Stockachon és Neustadton keresztül Freiburgba menetelt. Károly főherceg – Frankfurton keresztül – október 17-én ért Mühlberghez, ahol Latour csatlakozott hozzá. Együttes erővel indultak Moreau ellen, aki Emmendingen mellett foglalt állást. A császári-királyi hadsereg támadását október 19-én siker koronázta, de Moreau vissza tudott vonulni déli irányba, és Schliengen mellett erős állást foglalt el. Károly főherceg október 24-én ezt az állást is megtámadta, és kiverte belőle a franciákat. Moreau 25–26-án Hüningen mellett kelt át a Rajnán, majd seregével Strassburgba menetelt.

Károly főherceg a hadjárat végén úgy döntött, ostrom alá veszi a Rajna keleti oldalán lévő két francia hídfőt, a franciák által megerősített Hüningent és Kehlt, hogy ezt a két előretolt állást semlegesítse. Moreau ugyan fegyverszünetet javasolt, de a főherceg ezt elvetette. Míg hadserege a két hídfőt ostromolta, Moreau jelentős erősítést küldött Itáliába Bonaparte tábornoknak, ami lehetővé tette Mantova bevételét. Károly teljes seregével a Felső-Rajna mentén maradt.

Kehl körülzárása már október 16-án megkezdődött, majd az ostromműveletek is megindultak. A franciák aktív védelmet folytattak, de a november 22-i nagyobb kitörésüket Sundheim mellett Latour ostromlói visszaverték. Az ostromműveletek lassan haladtak, de végül sikerre vezettek. 1797. január 9-én Desaix tábornok kiürítette a hídfőt, Kehl elesett. Hüningen ostromára hasonló körülmények között került sor. Fürstenberg herceg ostromlói futóárkokat, ágyúállásokat, bombatelepeket építettek, amikor azonban rohamra került volna sor, a francia védők 1797. február 5-én a hüningeni hídfőt is kiürítették.

A rajnai hadszíntéren a kölcsönös erőfeszítések dacára sem sikerült döntést kicsikarnia egyik félnek sem, a francia létszámfölény ellenére Károly főherceg visszaverte a támadást, és ismét a Rajnán túlra szorította a francia seregeket. A háború eldöntését nem tudták kivívni a Rajna mellett.

Az itáliai hadszíntér a háború korábbi éveiben mellékes jelentőségűnek számított. Az 1796-os év előtt mindkét háborús fél megerősítette az itt harcoló csapatait, de továbbra is mellékhadszíntérnek tekintették a térséget. Ennek ellenére kölcsönösen támadni szerettek volna, hogy a főhadszíntérről esetleg erőt tudjanak elvonni, ezáltal a háború eldöntését közvetett módon elősegítsék. A franciák az előző év végén fontos átjárókat és tengeri kikötőket ejtettek

hatalmukba, viszont az angol flotta fokozott jelenléte miatt akadozott az összeköttetés a hátországgal, ezért csak nehezen tudták biztosítani az utánpótlást. Francia szempontból a fő cél az alföldi térségbe való kijutás és az összeköttetés megerősítése a hátországgal, majd a keleti irányú további támadás volt, a szövetségesek szempontjából pedig az itáliai tengerparti sáv visszafoglalása és a franciák kiszorítása a Var folyón túlra.

Beaulieu – a császári-királyi Lombardiai Hadsereg parancsnoka – tekintélyes létszámú hadsereg felett rendelkezett. Aosta hercege Piemont nyugati határán az Alpok hágóit védte 20 ezer emberével. Colli tábornok 20 ezer szárd-piemonti és 6000 császári-királyi katonájával a Tengeri- és Liguri-Alpok hágóival szemben állt fel Cuneo és Millesimo között. Beaulieu saját 30 ezres seregét a liguriai Appenninekben állította fel, jobb szárnyán Argentau tábornok alatt Dego és Sasselo mellett, bal szárnyát Sebottendorf alatt a Bocchetta-hágónál, tartalékát pedig Alessandriában. A tekintélyes, 76 ezer fős seregből 40 ezer a piemonti, 34 ezer a császári-királyi és mintegy 2000 a nápolyi hadsereg része volt. Beaulieu azt tervezte, hogy a Bocchetta-hágóból kiindulva elfoglalja Voltrit, majd Argentau az Alpokat és az Appennineket elválasztó szoroson keresztül Savona–Vado térségét támadja meg.

Az ifjú, nem egészen 27 éves Bonaparte tábornok március 27-én vette át az Itáliai Hadsereg parancsnokságát. Csapatai 60 ezer katonát számláltak, viszont ebből csak 32 ezer állt közvetlenül a parancsnoksága alatt a Rivierán, a Tengeri-Alpokban 7000, a többi Nizzában és a Var folyótól nyugatra az összeköttetést biztosította, illetve gondoskodott a vidék nyugalmáról. Kellermann tábornok 15 ezer fős Alpoki Hadserege Savoya keleti határán az Alpok hágóinál állt fel.

A két hadsereg létszáma tehát megegyezett, viszont a francia oldalon a Direktórium döntése alapján nagyobb erőt kellett hátrahagyni, így a hadjáratban 32 ezer francia állt szemben 56 ezer szövetséges katonával. Ezt az erőfölényt rendkívül nehezen lehetett kompenzálni, de a háború addigi tapasztalatai alapján az is csak legfeljebb védekezésre és lassú hátrálásra adhatott lehetőséget. Bonaparte tábornok azonban másként döntött. Átszervezte a hadseregét, négy hadosztályt alakított ki, és az ellenség legérzékenyebb pontján, a két hadsereg találkozásánál akart lecsapni, hogy ezt követően a Szárd-Piemonti Királyságot fegyverletételre kényszerítse, és folytathassa a támadását Lombardia ellen. Ennek céljából Voltrit csak Laharpe hadosztályának felével, 4000 katonával szállta meg, Masséna tábornok Meynier hadosztályával és Laharpe hadosztályának másik felével, valamint Augereau hadosztályával Carcare felé készült támadni,

míg Sérurier hadosztályának a Liguri-Alpokban Colli csapatait kellett lekötnie Ormeából Ceva felé történő előrenyomulással.

Beaulieu azonban megelőzte a francia támadást. Sebottendorf a Bocchetta-hágóból április 9-én elindulva 10-én megtámadta a Voltri előtt álló francia dandárt, amely kénytelen volt visszavonulni. Sebottendorf másnap folytatta a támadást. Bonaparte nem rettent meg a hír hallatán, Augereau 10-én megindult Carcare, Masséna pedig Sasselo felé. Az első összecsapás 11-én este zajlott le Montenotte előtt, és 12-én a franciák elfoglalták a völgy kulcspontját. A közvetlen összeköttetés Argentau és Colli csapatai között megszűnt.

Bonaparte Augereau csapataival Colli ellen folytatta a támadást Millesimo irányában a szárd-piemonti csoportosítás ellen. Provera tábornok hősiesen védte Cosseria kastélyát, de végül 14-én le kellett tennie a fegyvert. Ugyanezen a napon Masséna támadást indított a Dego mellett álló Argentau ellen. A franciák elfoglalták a Degót, de másnap Vukassovich tábornok ellentámadása kiszorította őket a faluból. Masséna az egész Laharpe-hadosztályt Degóhoz irányította, így 15-én estére sikerült Argentau-t és Vukassovichot kiűzni a faluból, és jelentős veszteséggel visszaverni.

A Montenotte elleni támadás hírére Beaulieu leállította Sebottendorf támadását Voltri mellett. Elrendelte, hogy vonuljon Aquiba azzal a céllal, hogy ott összpontosítsa hadseregét, és megtámadhassa Bonaparte csapatait. Degótól csak a Laharpe-hadosztály indult Aqui felé, hogy üldözze a megvert császári-királyi csapatokat, Bonaparte viszont hadseregének többi részével a piemontiak ellen fordult. Sérurier eközben Ormea felől Ceva irányába támadott, hogy lekösse Colli erőit. Bonaparte egyesített csapatai április 17-én indították meg koncentrált támadásukat Ceva irányába. A túlerő hamar győzött, Colli nyugati irányba, Mondovi felé vonult vissza. Bonaparte csapatai kijutottak a síkságra, így magukhoz vonhatták az addig Nizza környékén álló lovastartalékot. Bonaparte mindhárom hadosztályával felvonult Colli ellen, aki április 22-én Mondovi mellett ismét csatát vesztett, és csak nehezen tudott északi irányba, Torino felé visszavonulni. A francia csapatok keményen üldözték a piemontiakat Torino irányába is. A szárd-piemonti király, III. Viktor Amadé kilátástalannak látta az ellenállást, ezért békét kért Bonaparte-tól.

A fegyverszünetet 1796. április 28-án kötötték meg. Ennek alapján III. Viktor Amadé elismerte Savoya és Nizza francia annexióját, átadta Tortone, Cuneo és Alessandria erődjét, illetve szabad átjárást biztosított a királyság területén a franciáknak. Bonaparte számára ez utóbbi az összeköttetés fenntartása

miatt volt fontos, mert így nem volt már rászorulva a keskeny part menti útra, és csapatokat is szabadíthatott fel, amelyekkel megerősítette hadseregét. A fegyverszünetben továbbá tett egy megtévesztő kikötést is: nem lehetett lerombolni a Pó hídját Valenza mellett, amivel Beaulieu számára azt sugallta, hogy abban az irányban akar tovább támadni. A végleges békét 1796. május 15-én ratifikálták. A Szárd-Piemonti Királyság kiesett a háborúból, de ami Beaulieu szempontjából ennél is fájdalmasabb volt, hogy a továbbiakban nem számíthatott a 40 ezer katonájára.

Beaulieu csak április 23-ára fejezte be csapatai összpontosítását Aqui és Alessandria között, majd megindult, hogy segítséget nyújtson Collinak. Késlekedése azonban végzetesnek bizonyult, 25-én érte el Nizza Monferratót – 27-én itt értesült a tárgyalások megkezdéséről, és elhatározta a visszavonulást Lombardia védelmére. A valenzai hídon át Lomellónál összpontosította csapatait, hogy a hídon átkelő franciákat megtámadhassa. Az összes lehetséges hidat kisebb őrség vigyázta, hogy a franciák közeledéséről hírt vigyenek Beaulieu-nek.

Az ifjú korzikai tábornok azonban sohasem azt tette, amit az ellensége várt. Egy percnyi pihenőt sem hagyott csapatainak, a Tanaro folyó vonalán előrevonta őket Alessandria mellé. Kellermann tábornok alpesi hágókat védő csapatai közül egy erős, 9000 katonát számláló hadosztályt indított Bonaparte csapatai után, és átvette az összeköttetési vonalak védelmét is. Az Itáliai Hadsereg 33 ezer katonája önmagában erősebb volt, mint Beaulieu 22 ezer főre olvadt hadserege, de az erősítésekkel együtt immáron a franciák jelentős erőfölénybe kerültek.

Bonaparte Alessandriából Sérurier hadosztályát Valenza elé küldte, hogy kösse le Beaulieu figyelmét, seregének zömével pedig Vogherán és Stradellán át Piacenza felé indult oldalmenetre, hogy elvágja Beaulieu visszavonulási útját. Az osztrák tábornok azonban észlelte a franciák oldalmenetét, ezért május 4-én Fombióhoz küldte Lipthay tábornokot a Pó vonalának védelmére, és másnap maga is elindult kelet felé. Ám a franciák megelőzték Lipthayt: május 7-én elfoglalták Piacenzát és a Pó hídját, 8-án visszaverték Lipthay csapatait, de Beaulieu főerőit nem tudták bekeríteni, mert azok 9-én átkeltek az Adda folyón, és Lodi mellett állást foglaltak.

A franciák lendülete nem tört meg. Masséna élővédcsapatai május 10-én Bonaparte személyes vezetésével áttörték Sebottendorf tábornok védelmét a Lodi melletti hídnál, ahol Bonaparte maga vezette rohamra a hídon gyalogosait. Az elhárítótűz ugyan lesöpörte a parancsnokot és csapatát a hídról, de a franciák később mégis kicsikarták a győzelmet, Beaulieu visszavonulását azonban nem

tudták megakadályozni. A Lombardiai Hadsereg Mantovába vonult vissza a Mincio folyó mögé.

Ezúttal a korzikai tábornok nem üldözte az ellenséget. Úgy döntött, hogy elfoglalja Milánót és Lombardiát, és a Pó folyótól délre is megindítja a támadását. Május 15-én bevonult Milánóba, csapatai megszállták a várost, és körbezárták az erődöt, amely azonban csak június 29-én kapitulált. A Kellermanntól érkező Vaubois-hadosztály a Toszkánai Nagyhercegség ellen indult, hogy a Livornóban berendezett angol flottabázist felszámolja.

Beaulieu a Mincio folyó mentén állította fel legújabb védelmi vonalát Mantovától egészen Peschieráig. A hátországból kapott erősítésekkel együtt 30 ezer katonájára számíthatott, de Wurmser tábornok is parancsot kapott, hogy 25 ezer emberrel a Felső-Rajnától induljon Itáliába. Beaulieu védelmi állásának jelentőségét az adta, hogy a Velencei Köztársaság szárazföldi birtokai, a Terra Ferma miatt a császári-királyi hadsereg összeköttetési vonalai Trienten keresztül északi irányba, Tirol felé vezettek.

A francia hadsereg a Milánó elfoglalása utáni két hétben rendezte sorait. Bonaparte 30 ezer katonával indult meg. Bal szárnyával a Garda-tó irányában elterelő támadást indított, amellyel elvonta az ellenséges csapatokat a kiszemelt áttörési ponttól, Borghetto–Valeggio térségétől. A franciák május 30-án csaptak le a hidat védő gyenge csapatokra, és át is törték a védelmet. Beaulieu-nek ismét nem maradt más választása, mint a visszavonulás, ezúttal észak felé. Mantova erődjében erős, 13 ezer fős helyőrséget hagyott hátra, hadseregének maradékával pedig Trienthez vonult vissza Tirol védelmére.

A francia Itáliai Hadsereg számára kulcsfontosságú volt, hogy hadműveleti szünethez jusson. Milánó és Mantova ellenséges kézben volt, Itália középső és déli területei az ellenséges szövetséghez tartoztak. Bonaparte ezért Vaubois mellé Augereau hadosztályát is délre küldte. VI. Piusz hadserege nem tudott sokáig ellenállni, a pápa június 23-án fegyverszünetet kötött, és hatalmas hadisarcot fizetett. A végleges békét Tolentinóban csak 1797. február 19-én kötötték meg, amelyben a pápa jelentős területekről mondott le. Ezt követően a franciák a Toszkánai Nagyhercegséget is megszállták, és kiűzték az angol flottát Livornóból. Ekkor azonban már gyülekeztek a viharfelhők az itáliai hadjárat eddigi eredményei felett, Bonaparte-nak új támadással kellett szembenéznie.

A Beaulieu visszavonulását követő szünetet Bonaparte pozíciója megerősítésére használta fel. Megszállta az Adige folyó vonalát Legnanótól Rivaltáig, elfoglalva a semleges Velence veronai erődjét is. A Garda-tó nyugati partjait Salò

megszállásával biztosította. Milánó június 29-i kapitulációja után befejeződhetett Mantova körülzárása és ostroma. Az ostromműveletet azonban hátráltatta a nehéztüzérség hiánya, amely az angol flotta prédája lett még áprilisban a Ligur-tengeren. Mantova ellen az ostromárkok ásása július 19-én kezdődött meg.

Wurmser csapatai június közepén hagyták el a Rajnát, majd Heilbronnon, Ulmon, illetve Innsbruckon át a Brenner-hágón közelítették meg Itáliát, s Trient környékét a július 20-át követő napokban érték el. Beaulieu június 21-én leköszönt, helyét Wurmser tábornok vette át az Itáliai Hadsereg élén. Az erősítésekkel együtt Wurmser serege 45-50 ezer körüli létszámot ért el, amelyet Mantova helyőrségének 13 ezer katonája is növelt. Vele szemben Bonaparte serege 45 ezer katonát számlált.

Az osztrák csapatok három oszlopban támadtak. Quasdanovich 17 ezer katonával Salò és Lonato irányába a Garda-tó nyugati oldalán, szoboszlói báró Mészáros János tábornok 5000 ember élén Bassanón keresztül Vicenza és Verona felé, míg Wurmser 24 ezer fővel az Adige mentén, Peschiera felé. Bonaparte seregéből Augereau az Adigét szállta meg Verona és Legnano között, Masséna Peschiera és Rivoli között, Sauret Salò mellett állt, míg Sérurier ostromolta Mantovát.

A császári-királyi csapatok ezúttal remekül időzítették a támadást, a Garda-tó két partján egyszerre támadták meg a francia előőrsöket július 28-án. Rivoli mellett Masséna 29-én érzékeny veszteséget szenvedett, és Sauret-t is visszanyomta Quasdanovich támadása. Bonaparte nem tudott mást tenni, mint Mantova ostromát feladva egyesíteni erejét Castelnuovo mellett. Innen Quasdanovich ellen vonult, miközben Wurmser augusztus 1-jén anélkül érte el Mantovát, hogy Quasdanovichcsal az összeköttetést felvette volna. Bonaparte kihasználta az ellenség hibáját, és egyesített erejével Quasdanovich ellen fordult, akit Lonato mellett augusztus 3-án és 4-én megvert, és Salò felé szorított vissza. Wurmser ekkor már menetben volt Castiglione irányába, de elkésett, Quasdanovich vereséget szenvedett, Bonaparte minden erejét Wurmser ellen fordíthatta. Ráadásul Wurmser hátában megjelentek Sérurier csapatai, így a császári-királyi erők csak nagy nehezen tudtak a túlerejű franciák szorításából Peschiera felé kiszabadulni. Augusztus 6-án Wurmser elrendelte a visszavonulást Rovereto irányába. Mészáros tábornokot Montebellónál érte a parancs, őt Wurmser Bassanóhoz rendelte vissza. A fáradt francia csapatok ezúttal nem tudtak hatékony üldözést folytatni.

Mantova első felmentési kísérlete során Wurmsernek lehetősége lett volna Bonaparte seregét harapófogóba fogni, és megverni, de ő inkább Mantovába menetelt.

Mindenesetre Mantova helyőrségét felfrissíthette, 16 ezer főre növelhette és élelemmel láthatta el, így az első kísérletet nem nevezhetjük eredménytelennek. Bonaparte kisebb sereggel tudott győzelmet aratni, de ostromparkja Mantova alatt megsemmisült, ami hosszú küzdelmet vetített előre.

Az újabb összecsapásra nem kellett sokat várni. A németországi hadszíntéren augusztus közepén Moreau a Duna mellett állt, Augsburg felé tört előre. Itáliából egy északi irányú támadással el lehetett volna érni Innsbruckot, amivel a Habsburg Monarchia szíve felé mért csapást tehették volna lehetővé a franciák a Duna völgyén át. Wurmser már augusztus 19-én megkapta a parancsot, hogy ismételje meg a támadást Mantova ellen. Ezúttal a legkeletibb utat választotta. Davidovich tábornokot 15 ezer katonával és a tiroli védelmi felkeléssel Trient előtt hagyta, hogy védje az összeköttetést. Wurmser 10 ezer katonával Bassanóhoz vonult, hogy az időközben oda visszatért és megerősített Mészároshoz csatlakozzék, majd együtt 20 ezer katonával Vicenzán át Mantovába vonuljanak, feltöltsék az erőd készleteit, és a helyőrségből kivont katonákkal 30 ezresre növelt hadsereggel döntő csatában verjék meg a franciákat.

Bonaparte közel 30 ezer katonával indult el Trient ellen, míg az Adige vonalán és Mantova alatt legfeljebb 15 ezer katonát hagyott hátra. Úgy vélte, Wurmser nem fog támadni. Masséna szeptember 3-án Ala mellett visszavetette Davidovich Pál előőrseit, majd a Salò felől érkező Vaubois-val együtt Rovereto mellett 4-én ismét győzelmet aratott. Davidovich látta a túlerőt, és visszahúzódott Neumarktig (Egna). Bonaparte erre már megtudta, hogy Wurmser Bassanóba menetelt, és kelet felől támad Mantova felé. Úgy döntött, hogy a Val Suganán keresztül hátulról támadja meg Wurmser seregét. Csak Vaubois-t hagyta hátra Trient mellett, Masséna és Augereau hadosztályaival rendkívül gyors menetben indult Bassano felé.

Wurmser utóvédje megpróbálta lezárni a szűk szorost, de Augereau szeptember 7-én Primolanónál áttört, és csaknem a teljes utóvédet elfogta. Bonaparte két teljes hadosztályával, 20 ezer katona élén szeptember 8-án Bassano mellett támadta meg Wurmser meggyengült, 16 ezer főre csökkent csapatait, és teljes győzelmet aratott. Wurmser maradék csapatait összegyűjtve Cittadellán, Vicenzán és Legnanón keresztül Mantovához menekült. Bonaparte csak Masséna hadosztályával üldözte Wurmsert, és megpróbálta elévágni. Wurmser 11-én Cerea mellett megállította Masséna támadását. Augereau 12-én megadásra kényszerítette Wurmser Legnanóban hagyott utóvédjét, miközben Wurmser ugyanezen a napon elérte Mantovát, s kivetette az állásaikból Sahuguet tábornok

ostromcsapatait. Masséna 14-én ért Mantova elé, visszaverte Wurmser támadását, majd másnap a beérkező Augereau-val együtt a *glacis*-ról (vársík, az erőd védműveinek külső, lankás oldala) az erődbe vetette vissza. Mantovában Wurmser mindössze 25-26 ezer katonát (és 4000 beteget a helyőrségi kórházban) tudott összevonni. A hadjárat egy hete alatt Wurmser 10 ezer katonát vesztett.

Bonaparte a második felmentő kísérlet kudarcát követően három lehetőség közül választhatott: támadhatott tovább kelet felé Trieszt irányába, észak felé Innsbruckon át, támogatva Moreau-t, illetve szoros körülzárás alatt tarthatta Mantovát. Ő maga az elsőre tett javaslatot, ám a Direktórium a másodikra adott parancsot. A realitás – nevezetesen Wurmser erős hadserege Mantova falain belül – viszont csak a harmadikra adott lehetőséget. Mantova körül széles ívben Lavistól Bassanón át Legnanóig álltak fel a francia csapatok, hogy biztosítsák az erőd körülzárását.

A császári-királyi hadvezetés nem hagyta sorsára Wurmser 25 ezres seregét. Davidovich 15 ezer katonával továbbra is lezárta az északi utat Bozen és Neumarkt között, Pordenone mellett a hátországban újonnan felállított, valamint újoncokkal feltöltött alakulatokból egy tábort állítottak fel, amelynek ereje szeptember végére 30 ezer katona fölé nőtt. Ezeknek a csapatoknak az értéke azonban kétséges volt, mert sok újoncot osztottak be. A tábor élére Alvinczy tábornokot állították, aki a korábbi években Clerfayt-vel együtt az egyik legsikeresebb hadvezéri teljesítményt nyújtotta. A császári-királyi csapatok 75 ezer katonát számláltak. Alvinczy saját seregével és Davidovich csapataival egyenesen Mantova felé akart támadni, amit Wurmsernek kitöréssel kellett támogatnia.

Velük szemben Bonaparte tábornok csak sokkal kisebb utánpótlást kapott, mindössze 40-45 ezer katonát tudott szembeállítani. Vaubois 10-11 ezer emberrel Lavist tartotta megszállva, Masséna 6000-rel Bassanónál, Joubert 6000-rel Legnanónál, Augereau 6000-rel Veronánál, Kilmaine 10 ezerrel Mantova előtt állt, néhány ezer francia katona pedig kisebb erődök (Brescia, Peschiera, Verona) helyőrségét adta.

Bonaparte november első napjaiban már megkapta a híreket Alvinczy előrenyomulásáról. Vaubois-t utasította, hogy támadja meg a gyengének gondolt Davidovichot, verje meg, és csatlakozzon Veronánál az összpontosításhoz, mivel a fő támadást keletről várta. Davidovich azonban megelőzte Vaubois-t, és túlerejét kihasználva november 2-án elfoglalta Lavist, 4-én Trientet. Calliano mellett 6-án ismét győzelmet aratott Vaubois-n, aki Rivoli mellé vonult vissza, majd ott egy erős állást foglalt el. Davidovich lassan követte a franciákat, és 11-én ért a rivoli állás elé.

Masséna is parancsot kapott, hogy vonuljon vissza Verona felé, ahova Joubert is elindult. Alvinczy több kisebb ütközetben megtépázta Masséna csapatait, Bassano és Fontaniva mellett átkelt a Brenta folyón, majd Vicenzán át 10-én Caldieróhoz ért. Bonaparte a Veronánál összpontosított 15 ezer katonájával megtámadta Alvinczy 20 ezer katonáját Caldiero mellett, de kudarcot vallott, ezért kénytelen volt Veronánál átkelni az Adigén. Ha Wurmser, Alvinczy és Davidovich ebben a pillanatban összehangoltan támadást indított volna, Bonaparte hadseregét három oldalról közrefogva jelentős vereséget mérhettek volna a franciákra. Ez azonban nem történt meg, mindhárom sereg tétlen maradt.

A döntést ismét a korzikainak kellett meghoznia. Egy rendkívül gyors és ügyes oldalmenettel november 15-én Verona mellől csapatait Roncóhoz vezette, váratlanul átkelt az Adigén, majd Arcole mellett megtámadta Alvinczy seregét. Háromnapos elkeseredett küzdelem vette kezdetét a híd, a környező falvak és magaslatok birtokáért, amelyből végül a franciák kerültek ki győztesen. Alvinczy serege Montebello felé vonult vissza.

Az arcolei csata utolsó napján, november 17-én Davidovich végre támadást indított Vaubois ellen Rivoli mellett: kivetette az állásából a francia hadosztályt, amely Pastrengóhoz vonult vissza. Arcolei győzelme után Bonaparte azonnal Davidovich ellen fordult. Augereau és Vaubois november 21-én és 22-én folyamatosan támadta Davidovich csapatait, és érzékeny veszteséget okozva visszaszorították azokat. Davidovich Trientbe vonult vissza. Alvinczy 22-én Caldiero felől ismét előrenyomult Verona felé, de amikor értesült Davidovich kudarcáról, ismét elrendelte a visszavonulást Vicenzába, majd onnan tovább Bassano felé.

Bonaparte a harmadik felmentési kísérletet is meghiúsította. Ezúttal jelentős létszámhátránya ellenére tudott győzelmet aratni. A Direktórium a sikerek hatására békét ajánlott, de Ferenc császár a Rajna menti sikerek hatására nem bocsátkozott tárgyalásokba, ehelyett Alvinczy csapatai újabb kiegészítést kaptak, és parancsot az újabb támadásra. Bonaparte hadserege ereje végén járt. A Direktórium az év végén a tengerpartról 10 ezer, a Rajna mentéről 30 ezer katonát indított útnak, hogy folytathassa a harcot, és tavasszal támadást indíthasson Tirol, Trieszt és Bécs felé. Az erősítéseknek azonban sok idő kellett a beérkezéshez, Bonaparte-nak egyelőre meglévő állománnyal kellett folytatnia a harcot, minimális erősítést kapott csak, csapatai alig 50 ezer katonát számláltak.

Alvinczy szintén kapott némi erősítést, így közel 50 ezer katonát gyűjthetett össze a döntőnek szánt támadásra. A fő csapást 30 ezer katona élén maga Alvinczy vezette az Adige völgyében, Provera tábornok közel 15 ezer emberrel

Padovából közvetlenül Mantova felé támadott, míg kettejük között Bajalich tábornok 6000 katona élén Verona felé nyomult előre, hogy elterelje a franciák figyelmét a fő támadásról, és minél több francia csapatot magára vonjon. Wurmser serege – amelynek kitöréssel kellett segítenie a hadműveletet – ekkor még mindig 20 ezer fölötti szolgálatképes katonát számlált.

Bonaparte hadserege széles félkörívben vette körül Mantovát. Magát az erődöt Sérurier 10 ezer katonával zárta körbe, Rey tábornok 5000 katona élén a Lonato–Brescia–Salò háromszögben, Joubert Rivolinál, Masséna Veronánál, Augereau Albaredo és Legnano között 10-10 ezer katonával állomásozott, míg Lannes a Pó déli partján Ferrara és Bologna között 3000 katonával őrködött.

Alvinczy csapatai 1797. január 7-én indultak meg. Provera 10-én közelítette meg Legnanót és Badiát, a Pó két fontos átkelőjét, Augereau csapatait Bonaparte már korábban északabbra rendelte, helyettük Lannes gyenge ereje érkezett meg a térségbe, ám nem tudott érdemben ellenállni a túlerőnek. Bajalich szintén 10-én érte el San Bonifaciót, másnap pedig Caldieróhoz nyomult előre. Masséna 12-én előrenyomult Veronából Caldiero felé, de amikor látta, hogy a vele szemben álló ellenséges erők alárendelt jelentőségűek, azonnal visszavonult Veronába. Bonaparte felismerte, hogy a fő támadás észak felől érkezik, ezért minden erejét ide összpontosította.

A császári-királyi főerő 12-én támadta meg Joubert előőrseit, Coronna mellett. Joubert visszavonta a csapatait, de 13-án a Rivoli melletti állását határozottan megvédte Alvinczy támadásaival szemben. Január 14-én Alvinczy újabb erős támadást indított, de Joubert kitartott, mert tudta, hogy Bonaparte csapatai közelednek. Masséna és az egyesített francia lovasság Lasalle tábornok vezetésével ellentámadást indított, és visszaszorította Alvinczy csapatait. Az Alvinczy által az ellenséges állás megkerülésére küldött hadoszlop Lusignan tábornok vezetésével elkésett, a beérkező Rey-hadosztály közrefogta, és nagyrészt elfogta. Január 15-én Alvinczy még egy kisebb támadással próbálkozott, de ezt már csak a visszavonulás biztosítása céljából tette.

Augereau január 12-én feladta Legnano védelmét, így Provera átkelhetett az Adigén, menetét tovább folytatva január 15-én az erőd előterébe ért. Bonaparte már január 14-én elindult Masséna hadosztályával Mantova felé, így éppen időben érkezett, hogy Augereau-val együtt 16-án megtámadja Provera seregét, amelyet csaknem teljesen sikerült megsemmisíteni. Wurmser csak másnap, 17-én kísérelt meg kitörést, de elkésett vele. Alvinczy csapatai Lavisba, míg Provera és Bajalich csapatainak maradékai a Piavén túlra vonultak vissza.

A mantovai erőd sorsa a negyedik felmentési kísérlet kudarcával megpecsételődött. Az eredetileg 28 ezer katonát számláló védősereg 1797 februárjára 20 ezerre csökkent, amelyből 14-16 ezer bevethető katona maradt. A kapitulációs okmányt 1797. február 2-án írták alá. Ennek alapján Wurmser és 700 fős kísérete szabadon távozhatott, míg a védőőrség többi részét is elengedték a franciák azzal a kikötéssel, hogy a háború végéig vagy ugyanakkora számú francia fogoly elengedéséig nem harcol a franciák ellen.

Mantova elestét követően a beérkező erősítések ellenére sem számlált Bonaparte hadereje 60-70 ezer főnél többet. A Direktórium parancsa értelmében a rajnai csapatokkal együtt kellett Bécs irányában támadniuk, de csak azután, hogy Moreau és a Sambre-i és Meuse-i Hadsereg élére kinevezett Hoche csapatai győzelmet arattak. Bonaparte tábornok azonban nem az a fajta parancsnok volt, aki más sikerét megvárja. Ráadásul hírét vette, hogy a Puster-völgyön keresztül jelentős erősítés érkezik az ellenséges csapatokhoz, így cselekvésre határozta el magát.

Az itáliai hadszíntéren harcoló császári-királyi hadsereg élére Ferenc császár 1797. január 25-én Károly főherceget nevezte ki, aki csak március 4-én vette át a parancsnokságot. Ezzel egyidejűleg a Felső-Rajnai Hadseregből 20 ezer katonát irányítottak Itáliába, viszont a menetet csak nagy kerülővel hajthatták végre. Károly főhercegnek védekezve kellett bevárnia az erősítést, majd támadást indítva vissza kellett foglalnia Itáliát. A terv irreális voltát mutatja, hogy Károly főherceg csak 42 ezer katonát tudott csatasorba állítani. Ebből 17 ezren Lavis mellett Kerpen tábornok alatt az Adige völgyét védték mintegy 10 ezer tiroli honvédelmi felkelő támogatásával. Károly főherceg 25 ezer katonájának főerejét a Tagliamento folyó mögött, Codroipo térségében összpontosította, elővédje Lusignan alatt Feltre–Belluno térségében, valamint Hohenzollern alatt Coneglianónál állt.

Bonaparte csapataihoz március elején érkezett be két hadosztály a Rajna mellől, illetve visszaérkeztek Rómából a tolentinói tárgyalásnak nyomatékot adó, a pápai sereget Castel Bolognese mellett február 3-án megverő, majd Anconát február 9-én elfoglaló csapatok is. A francia főerők Verona körül csoportosultak, a két szárnyat Masséna és Bernadotte Bassano és Treviso mellett biztosította, összesen mintegy 35 ezer katonával. Az Adige völgyében Joubert 17 ezer katonát vezetett Trient mellett. A többi francia csapat az összeköttetési vonalakat biztosította. Bonaparte elhatározta, hogy – áttörve az ellenséges védelmet – elfoglalja Villachot, hogy az összeköttetést elvágja keleti irányban, majd tovább nyomul Bécs felé.

A francia támadást március 10-én Masséna kezdte Feltre ellen, majd a jobb szárnyon Bernadotte és a centrumban Bonaparte folytatta Conegliano ellen 12-én. A franciák lendületesen törtek előre, Károly főherceg csapatai közvetlen közelében Valvassone mellett 16-án áttörték a Tagliamento vonalát, Masséna másnap Spilimbergnél kelt át, majd Chiusaforte felé indult, és 19-én elfoglalta a szorost. Károly főherceg csapatait az Isonzó mögé vonta vissza Görz mellé. Gradisca helyőrségét Bernadotte csapatai 17-én megadásra kényszerítették, így nyitva állt az út az Isonzón át. Károly ismét visszavonult, ezúttal azonban megosztotta csapatait. Bajalichot Görzből Tarvis felé indította, a maradék csapatokkal Laibachon keresztül Klagenfurthoz menetelt, ahova 28-án érkezett meg.

Bonaparte felismerte a lehetőséget, hogy a Tarvis környékén csoportosuló ellenséges csapatokat két tűz közé szoríthatja. Masséna Chiusafortéből nyomult előre Tarvis felé, Bonaparte pedig Görz felől. Bajalich csapatait Raibl mellett bekerítették, mire azok 23-án letették a fegyvert.

A franciák tovább nyomultak előre, Károly főherceg Klagenfurt mellett egyesítette maradék erőit, amelyekhez a Rajnától beérkező Mercantin-hadosztály is csatlakozott. A francia túlerő elől azonban Klagenfurtot sem lehetett megtartani, a főherceg csapatai Bruck an der Mur felé hátráltak. Bonaparte szintén Klagenfurt mellett egyesítette csapatait, és március 31-én fegyverszüneti javaslatot tett Károly főhercegnek, aki ezt ekkor még felsőbb utasításra visszautasította. Bonaparte azonban kérlelhetetlenül megindult, több kisebb harcban legyőzte Károly utóvédjeit, s élővédje április 7-én Leobenbe érkezett. Károly főherceg Bruck an der Murban állomásozva belátta, hogy nem tudja megállítani a franciákat, ezért elfogadta Bonaparte korábbi ajánlatát, így 1797. április 7-én Judenburgban fegyverszünetet kötöttek a felek. Az előzetes békét április 18-án Leobenben írták alá, a végleges békét azonban csak fél évvel később, október 17-én Campoformióban kötötték meg.

Az Adige völgyében Joubert csak március 20-án indult támadásra. Kerpen csapatai nem tudták megakadályozni a franciák előrenyomulását, 20-án Salurn mellett vereséget szenvedtek, majd folyamatosan hátráltak, így Joubert 26-án egy kisebb ütközetet követően elfoglalta Brixent. Kerpen és a tiroli felkelők április 2-án általános támadást indítottak Joubert ellen, amely kudarcba fulladt, mert a felkelők megfutottak. Joubert április 2-án kapta meg Bonaparte parancsát, hogy azonnal induljon Villachba. Csapatai zömével a Puster-völgyön át menetelve 10-én Spitalt érte el, amikor megérkezett a fegyverszünet híre.

A Rajna mellett Hüningen elfoglalását követően furcsa helyzet állt elő, hiszen bár hivatalosan nem kötöttek fegyverszünetet, a harccselekmények mégis

szüneteltek. Károly főherceg távoztával az ideiglenes parancsnokságot Latour tábornok vette át az egyesített Rajnai Hadsereg felett, amelynek létszáma március végén 138 ezer volt, amelyből 122 ezer a császári-királyi, 16 ezer pedig birodalmi katona volt. Velük szemben Hoche főparancsnoksága alatt egy 130 ezres francia haderő állt, továbbra is két hadseregbe osztva, a Sambre-i és Meuse-i Hadsereg (80 ezer fő) Hoche, a Rajna-Moselle-i Hadsereg (50 ezer fő) Moreau vezetésével.

A francia fél április 18-i hatállyal mondta fel a fegyverszünetet, majd azonnal támadást indított Neuwied és Heddesdorf ellen. Kray tábornok csapatait meglepte a gyors francia mozdulat, aminek csúnya császári-királyi vereség lett a vége. Hoche április 22-én már Frankfurt elfoglalására készült. Strassburgnál ezalatt Moreau is átkelt, Diersheim mellett április 21–22-én megtámadta, és megverte Sztáray tábornok csapatait. A Rajna mentén ezzel véget is ért a küzdelem, mert április 22-én érkezett meg a leobeni előzetes béke híre, amely véget vetett a hadműveleteknek.

Az első koalíciós háború történetében 1795-re erőegyensúly állt be. A szövetségesek sorai a poroszok és a spanyolok távoztával gyengültek, a francia társadalom viszont a közvetlen veszély elmúltával 1794 közepétől már nem volt hajlandó olyan erőfeszítésekre, mint 1793-ban. Az 1795-ös év megmutatta, hogy egyik fél sem tud a másik fölé kerekedni puszta erővel, így csak helyi jelentőségű eredmények születtek, amelyek érdemben nem befolyásolták a háború kimenetelét.

A francia hadvezetés – nevezetesen Carnot – 1796-ra rendkívül ambiciózus tervet dolgozott ki, a két Rajnai és az Itáliai Hadseregnek a Duna völgye felé kellett támadnia, hogy egyesülve támadhasson tovább Bécs felé. Carnot azonban nem tanult az 1795 végi hadjáratból. A két szélső szárnyon indított támadás ellen a központi pozícióban lévő Clerfayt ügyesen manőverezve erőfölényt tudott létrehozni, mivel a két francia hadsereg közötti összhang korántsem volt megfelelő, így a hadjárat végére a franciák kedvezőtlenebb helyzetbe kerültek, mint a kezdetekor voltak.

Carnot lényegében ugyanezt a tervet ismételte meg, csak éppen még jobban széthúzta a két szárnyát. Ez valóban megnehezítette Károly főherceg számára, hogy manőverezzen közöttük, de nem tette lehetetlenné. Károly főherceg helyzetét nehezítette, hogy a hadjárat elején csapatokat vezényeltek el tőle az itáliai kudarcok miatt. Jourdan első kísérletét ennek ellenére vissza is verte, ami lehetőséget adott Moreau-nak az átkelésre Strassburgnál. Károly főherceg nem tudta megakadályozni Moreau térnyerését, holott két csatában is megmérkőzött ellene, de mindkét esetben visszavonult, holott erre harcászatilag

nem kényszerítették a franciák. Végül Jourdan határozatlansága lehetővé tette Károly főhercegnek, hogy visszavonulásra kényszerítse, és Würzburg mellett a hadjárat egyetlen valóban végigharcolt döntő csatájában megverje. Ekkor azonban Moreau határozatlansága és az együttműködés újbóli hiánya segített Károly főhercegnek, hiszen Moreau alárendelt erőkkel állt csak szemben, mégis megkezdte a visszavonulást.

A hadjárat utolsó szakaszában Jourdan végleg passzivitásba merült, hadserege tehetetlenül sodródott. Jourdan távozását követően Beurnonville sem aktivizálta a hadsereget, így Moreau magára maradt a magabiztos Károly főherceggel szemben, aki viszont erejét és idejét két hídfő ostromára fecsérelte, miközben Itáliában a helyzet katasztrófába sodródott.

A francia hadvezetés rendkívül gyenge teljesítményt nyújtott a hadjáratban. Carnot haditerve a maga avítt módján másodjára is alkalmatlannak bizonyult. Az együttműködés teljes hiánya, az erők megosztása, a koordinálatlanság és a határozatlanság Jourdan és Moreau tevékenységére is rányomta a bélyegét. Károly főherceg látszólag jól oldotta meg feladatát, hiszen valamivel kisebb erővel sikerült visszavernie a támadást. Ugyanakkor ha részleteiben megvizsgáljuk a tevékenységét, láthatjuk, hogy a határozatlanság az ő esetében is kimutatható. Túlságosan nagy erőt hagyott vissza Mainz körül, így sem Moreau, sem Jourdan ellen nem tudott elég erőt összpontosítani, hogy kivívja a győzelmet, holott erre még Malsch, de legkésőbb Neresheim mellett lehetősége lett volna. Az alparancsnokai közül viszont Latourt minden elismerés megillet, mert remekül manőverezett Moreau ellenében, és ügyesen tartotta a Duna déli partján, míg Károly főherceg Jourdan ellen harcolt.

Az erőegyensúlyra jó példa a rajnai hadjárat. Egyik hadvezér sem tudott elég határozott lenni egy döntő győzelem kivívásához. Itáliában azonban feltűnt egy katonai géniusz, aki megváltoztatta a hadművészetet. Első fellépésével olyan sikereket ért el, amelyek végül eldöntötték a háborút. Bonaparte szinte végig létszámhátrányban volt, viszont olyan remekül manőverezett a lomha ellenség egyes részei között, hogy szinte mindig helyi túlerővel harcolhatott. Hat hadjáratot szálazhatunk szét az itáliai eseményekből Mantova bevételéig, ezek közül öt alkalommal (áprilisban és a négy felmentő kísérlet alkalmával) létszámhátrányban voltak a franciák. Az aktivitás, a gyorsaság és a kockázatvállalás újdonságként csapott le a harcterekre. Bonaparte – ha csak tehette – nem elégedett meg a helyi sikerrel, koncepciókban gondolkodott és azonnal készen állt a cselekvésre. Nála elképzelhetetlen volt, hogy egy harcot ne vitt volna

döntésre, az ellenséget pedig kíméletlenül üldözte, ha hadműveletileg vagy hadászatilag szükségesnek ítélte. Nem egyszer fordult elő, hogy egy megnyert ütközet után csapatait pihenés nélkül továbbindította egy másik harctérre. Ez a szövetségesek oldalán szintén ismeretlen dolog volt.

Bonaparte jellemzően az ellenséges hadseregek megosztottságát használta ki. Lecsapott az egyikre, visszavonulásra kényszerítette, majd minden erejét a másikra koncentrálta, döntő vereséget mért rá, amivel eldöntötte a hadjáratot. Ennek ellenére még hatodik alkalommal is megosztották az ellenséges parancsnokok a hadseregeiket, amivel tálcán kínálták a lehetőséget Bonaparte számára ugyanazokra a manőverekre. Míg a szövetséges, utóbb csak császári-királyi seregrészek között alig-alig volt összhang, néha teljesen koordinálatlanul tevékenykedtek, Bonaparte szoros kontroll alatt tartotta csapatait, és villámgyorsan manőverezett velük, kihasználva, hogy mindig belső vonalra húzódott velük az ellenséges támadás kivédésére. Egyetlen alkalommal sem kellett az ellenség egyesített erejével felvennie a harcot, csak kisebb-nagyobb csoportosításokkal.

A császári-királyi hadvezetés még 1796–1797 telén sem mérte fel a helyzet súlyosságát. Az utókor embere már könnyű helyzetben van, mert ismerheti Bonaparte zsenialitását, azokban a hónapokban azonban még csak egy ismeretlen korzikai-francia tábornok volt, aki ugyan egyre több győzelmet ért el, de az ellenségei szerint nem rendelkezett elegendő erővel a háború eldöntéséhez. Megdöbbentő, hogy 1797 tavaszán Károly főherceg olyan utasítással érkezett meg Friaulba, hogy foglalja vissza Itáliát, holott ehhez megközelítőleg sem állt rendelkezésére elegendő erőforrás. A hadvezetés még mindig a Rajna védelmében gondolkodott, és csak annyival gyengítette az ottani csapatokat, amennyit még elviselhetőnek tartott a folyó védelmére. 1797 márciusában azonban keserűen kellett tudomásul vennie, hogy Bonaparte olyan csapást mért Károly főherceg csapataira, amely védhetetlenné tette Bécset, holott nagyobb csatára nem is került sor.

A háborút azonban a leobeni előzes békével még nem zárták le, a franciák még a fegyverszünet fél éve alatt is tudtak javítani a pozícióikon.

A HARCOK NÉLKÜLI HÁBORÚ ÉS A BÉKEKÖTÉS

A leobeni szerződés, amelyet előzetes békének is nevezhetünk, nem rendezte az összes vitás kérdést a Habsburg Monarchia és Franciaország között, csupán

Osztrák Németalföld és Lombardia átengedését rögzítette a Velencei Köztársaság területeiért cserébe. A végleges béke megkötéséig azonban még sok ügyben el kellett érni a megegyezést.

Bonaparte tábornok ragyogó katonai győzelmei mellett nem feledkezett meg a meghódított területek közigazgatásának rendezéséről sem. A régi rend hívei helyett a republikánusok kaptak szerepet a francia megszállás idején, de a katonai közigazgatást nem tartották fent a franciák. A Pótól északra elhelyezkedő megszállt területeken, lényegében a Habsburg Lombardia, tehát a Milánói és a Mantovai Hercegség területén 1796. november 17-én kikiáltotta a Transzpadániai Köztársaságot, december 27-én pedig a Modenai Hercegség, valamint az Egyházi Államhoz tartozó Legációkat alkotó Bologna, Ferrara és Reggio Emilia területén a Ciszpadániai Köztársaságot – mint a franciák testvérköztársaságait.

A VI. Piusz pápával kötött tolentinói béke szentesítette a Ciszpadániai Köztársaságot, mivel a pápa lemondott ezekről a területekről. 1797. február 4-én Anconában is létrejött egy kis köztársaság, azonban a campoformiói béke értelmében ezt vissza kellett volna adni az Egyházi Államnak. Ez azonban nem történt meg, ami további ellentétekhez vezetett a későbbiekben. A Velencei Köztársaság enklávéját, Cremét szintén megszállták, és köztársasággá alakították 1797. március 28-án.

A leobeni szerződés titkos záradéka értelmében a Velencei Köztársaság területét a Habsburg Monarchia kapta volna meg kompenzációként. Hiába folytak hadműveletek 1796 és 1797 folyamán a Terra Ferma területén, a Velencei Köztársaság semleges maradt a konfliktusban. A helyzetet Bonaparte ultimátuma, majd 1797. május 1-jén a francia hadüzenet változtatta meg. Lodovico Manin dózse május 12-én feltétel nélkül kapitulált, ami az 1100 éves köztársaság végét jelentette. Sorsáról a béketárgyalásokon döntöttek. Hasonló véget ért a közel 800 éves Genovai Köztársaság is. A franciabarát genovaiak aktív közreműködése mellett 1797. június 14-én Bonaparte megalakította a Liguriai Köztársaságot. Ezt követően az itáliai területeken lévő három köztársaságot (Transzpadániai, Ciszpadániai, Creme) Bonaparte 1797. június 29-én egyesítve kikiáltotta a Ciszalpin Köztársaságot.

A francia belpolitikai helyzet lehetővé tette Bonaparte-nak, hogy szinte teljesen önálló külpolitikát folytathasson, és saját akaratát érvényesítse a béke kérdésében. A Direktórium az ismét előretörő monarchisták megerősödése miatt aggódott, és katonai segítséget kért Hoche és Bonaparte tábornoktól. Bonaparte felfedte Pichegru árulását, aki ekkor már a királypártiak fizetett ágenseként

működött. Ilyen előzmények mellett 1797. szeptember 4-én (V. év fructidor 18.) Barras vezetésével államcsínyt hajtottak végre, hogy a királypártiakat kibuktassák a törvényhozásból, egyúttal Pichegru mellett a szintén királypártiak felé elmozduló Carnot is száműzetésbe kényszerült. Bonaparte ezáltal megszerezte a Direktórium támogatását és szabad kezet kapott a tárgyalásokra.

Anglia már 1796-ban hajlott a béketárgyalások megkezdésére, mivel gazdasági és társadalmi problémái egyre súlyosbodtak, ezért 1796 októbere és decembere között Lille-ben tárgyalások folytak a franciák és az angolok között. A megbeszéléseken azonban egyik fél sem volt hajlandó engedni Osztrák Németalföld kérdésében, így a tárgyalásoknak vége szakadt. A leobeni szerződés alkalmat adott a tárgyalások újrakezdésére. Mialatt Udinében a Habsburg Monarchia tárgyalt Bonaparte tábornokkal, Lille-ben az angol küldött, Malmesbury a Direktórium tagjával, Reubellel folytatott tanácskozást 1797 júliusa és szeptembere között. A lille-i tárgyalások azonban nem hoztak eredményt, mert a felek főként a gyarmati kérdésekben nem tudtak megegyezni. Anglia nem volt hajlandó visszaadni az elnyert holland gyarmatokat, amihez viszont a francia fél ragaszkodott. A béketárgyalások mindkét helyen elhúzódtak, mert a szövetségesek arra számítottak, hogy Franciaországban a monarchisták hatalomra kerülnek, ami jelentősen megkönnyítette volna a megegyezést. A fructidori republikánus államcsíny hírére ez a remény szertefoszlott. A lille-i tárgyalások megszakadtak, de Udinében a háborúban kimerült Habsburg Monarchia képviseletében tárgyaló Johann Ludwig von Cobenzl grófnak (aki nem keverendő össze unokatestvérével, Philipp von Cobenzl gróffal, Kaunitz utódjával az államminiszteri székben) sikerült megegyeznie a béke feltételeiben.

A hosszúra nyúlt tárgyalások végül sikerre vezettek, Bonaparte tábornoknak sikerült rákényszerítenie akaratát a Habsburg Monarchiára. A békeszerződést 1797. október 18-án írták alá Bonaparte főhadiszállásán, Passarianóban, de mégis Campoformióról, a két főhadiszállás között félúton fekvő faluról nevezték el. A békeszerződés jórészt a leobeni szerződés feltételeit tartalmazta. A Habsburg Monarchia teljes egészében lemondott Osztrák Németalföld területéről Franciaország javára és elismerte a Liguriai és a Ciszalpin Köztársaságot. A Velencei Köztársaság területeit felosztották, a szárazföldi területeket, a Terre Ferma nagyobb részét, Isztriát, Dalmáciát és Cattarót a Habsburg Monarchia kapta meg, a határvonal az Adige és a Pó folyó lett, tehát a franciák megtartották Mantova erődjét. A Jón-szigetek (Korfu, Zákinthosz, Kefaloniá, Lefkáda) és a görög területeken lévő velencei birtokok francia kézbe kerültek. A békeszerződés

titkos pontjaiban a Habsburg Monarchia beleegyezett Franciaország határainak kiterjesztésébe a Rajnáig, Köln és környéke kivételével. Ez a terület azonban nem Ferenc császár fennhatósága alatt állt, nem rendelkezhetett erről közvetlenül, hiszen császárként sem volt joga birodalmi területek átruházására, ezért a béke úgy fogalmazott, hogy a Német-római Birodalommal kötendő béke érdekében összeülő rastatti békekonferencián ezt az álláspontot képviseli. A Rajnán és mellékfolyóin garantálták a szabad francia hajózást.

A campoformiói béke véget vetett az első koalíciós háborúnak, mivel a legnagyobb szövetséges szárazföldi hadviselő fél, a Habsburg Monarchia beszüntette a harcokat. A konfliktus azonban még nem ért véget, mert Anglia és Nápoly továbbra is hadiállapotban maradt Franciaországgal.

A béke két földrajzi területen hozott fontos változásokat. A Rajna mentén Franciaország annektálta a Habsburg Monarchia területeit, a Rajna bal partján fekvő birodalmi területeket pedig megszállás alatt tartotta. Itáliában a Habsburg Monarchia korábbi területeiből, Lombardiából, a Modenai Hercegségből, a Velencei Köztársaságtól és az Egyházi Államtól elszakított részekből megalakult a Ciszalpin Köztársaság – mint a franciák szatellitállama –, a Genovai Köztársaság pedig Liguriai Köztársaság néven szintén francia befolyás alá került. A Szárd-Piemonti Királyság, a Pármai Hercegség, a Luccai Köztársaság, a Toszkán Nagyhercegség, az Egyházi Állam és a Nápolyi Királyság egyelőre fennmaradhatott, míg Velence a Habsburg Monarchia része lett.

Ferenc császár tehát elvesztette két enklávéját, Németalföldön és Itáliában, helyette törzsterületéhez kapcsolódó, értékes területeket nyert. Ha pusztán a területi változásokat tekintjük, akkor a béke következtében elvileg elviselhető veszteség érte a Monarchiát. A 18. század derekán már felmerült a németalföldi területek cseréje, hogy egybefüggő területté alakuljon a szétszabdalt Monarchia, a németalföldi–bajor cseréért háborút is vívott Mária Terézia és II. József. A kapott terület értéke ugyan némileg kisebb volt az elvesztettnél, de egy vesztes háború következtében szükséges volt áldozatot hozni. Nem elhanyagolható tényező a stratégiai nyereség, hiszen Velence közvetlenül kapcsolódott Belső-Ausztriához. Ráadásul Velence kiváló kereskedelmi lehetőséget hordozott magában, hiszen az Adriai-tenger fontos kikötői kerültek Ferenc uralma alá, a kereskedelmi kultúra pedig adott volt Velencében és Dalmáciában.

Önmagában a területi változások tehát nem feltétlenül jelenthettek okot a revansra. Sokkal inkább aggaszthatta Ferencet és a külpolitika vezetőit a francia befolyás jelentős növekedése. A Rajnán túli birodalmi területek stratégiai

előnyhöz juttatták a franciákat, Itáliában pedig szinte totális befolyásra tehettek szert. Az itáliai erőegyensúly felborult, az egyelőre csak Észak-Itáliában érvényesülő francia befolyás kiterjesztése a Direktórium önmérsékletén múlott, egyelőre nem létezett olyan hatalom, amely ezt megakadályozhatta volna, hiszen a megmaradt kisállamok nem képviseltek akkora erőt, hogy ellenállhassanak a franciáknak.

A MÁSODIK KOALÍCIÓS HÁBORÚ, 1799–1801

AZ 1798-AS ESEMÉNYEK ÉS HÁBORÚ ELŐZMÉNYEI

A campoformiói béke elhozta ugyan a két szárazföldi nagyhatalom közötti fegyvernyugvást Európában, de nem jelentette a teljes békét, még kevésbé az ellentétek feloldását. Itáliában az erőegyensúly megbomlott, a francia hatalom immár a Rajnáig terjedt, a kontinensen az egyik nagyhatalom erőfölénye kezdett megmutatkozni.

A francia külpolitikai vezetés a békében lehetőséget látott, hogy a gyenge szomszédokat a befolyása alá vonja, vagy egyszerűen annektálja. Négy irányban folytatódott a francia terjeszkedés, amely a Direktórium külügyekért felelős vezetője, az expanzionista politikát folytató Jean-François Reubell elképzeléseit tükrözte. Az egykori Osztrák Németalföldön és a megszállt német területeken bevezették a francia közigazgatást, utóbbi tekintetében a békével még meg nem erősített területszerzést ezáltal elintézettnek tekintették, valamint a Batáviai Köztársaságot is alárendeltként kezelték. Az 1798-as év őszén Németalföld déli részén franciaellenes parasztmozgalom bontakozott ki, ami október 12-én felkelésbe torkollott. A franciák a felkelést december elején véresen elfojtották.

A második irány a Svájci Konföderáció területe volt. A francia forradalom sokáig jóindulatú semlegességgel viszonyult az alpesi államszövetséghez, amely azonban belső nehézségekkel küzdött. Egy franciabarát reformista csoport La Harpe vezetésével a szövetségi államrendszer és az egész berendezkedés modernizációját szerette volna elérni. Ezt azonban önerőből nem tudták elérni, így francia segítségért folyamodtak. Már az itáliai sikerek idején különböző mozgalmak indultak Svájc délnyugati területein, de egyelőre akkor még nem avatkoztak be a franciák. Az idő 1798 elején érkezett el a franciák számára. 1798.

január 28-án megszállták Vaud-t, majd március elején csapataik megindították a támadást Svájc többi területe ellen. A svájciak mindössze egy 10 ezres hadsereget tudtak kiállítani, ami nem bizonyult elegendőnek, május 13-án az utolsó svájci sereg is fegyverszünetet kötött, lényegében kapitulált.

Még tartottak az elszórt harcok, amikor 1798. április 12-én a kantonok küldöttei kikiáltották a Helvét Köztársaságot, egyben elfogadták az új, direktoriális berendezkedést kimondó alkotmányt. Svájc francia befolyás alá került, „testvérköztársasággá" vált.

A francia terjeszkedés harmadik iránya Észak-Itália felé mutatott. A célpont itt a stratégiai szempontból rendkívül fontos Piemont volt. A III. Viktor Amádét 1796 végén váltó IV. Károly Emánuel nem gondolhatott ellenállásra. 1798. szeptember 10-én francia mintára kikiáltották a Piemonti Köztársaságot, amit december 6-án Torino és az egész ország megszállása és a korlátlan francia befolyás megszerzése követett. A király elmenekült, és Szardínia szigetén rendezkedett be.

Végezetül Itália középső részén is folytatódott a francia terjeszkedés. Ancona francia megszállás alatt maradt, a tolentinói szerződés értelmében pedig a pápának be kellett fogadnia a francia követet, aki Bonaparte tábornok bátyja, Joseph Bonaparte lett. A francia követség provokatívan viselkedett, lázadást szított. A francia követ palotájában 1797. december 28-án egy köztársasági feszivált tartottak, amely során riadalom keletkezett, a pápai katonák pedig megölték Duphot tábornokot. A pápa azonnal elnézést kért az incidensért, de ez nem segített, a francia hadsereg Berthier tábornok vezetésével 1798 februárjában támadást indított. Az összecsapás kimenetele nem lehetett kétséges. A franciák február 10-én harc nélkül bevonultak Rómába, majd 1798. február 18-án kikiáltották a Római Köztársaságot. VI. Piusz megtagadta az elismerést, ezért fogolyként kísérték először Sienába, majd Torinón át Valence-be, ahol 1799. augusztus 29-én meghalt.

A Római Köztársaság azonban nem tudott olyan szilárd hatalmat kiépíteni, mint a többi „testvérköztársaság", ezért a nápolyi király, IV. (szicíliai királyként III.) Ferdinánd a katonai beavatkozás mellett döntött. A nápolyi hadsereg élén Mack tábornok állt, aki korábban a császári-királyi hadsereg táborkarában játszott fontos szerepet, de már ekkor kétes megítélés övezte tevékenységét. A nápolyi hadsereg 1798. november 26-án indította meg támadását, és már 29-én ellenállás nélkül visszafoglalta Rómát. A francia hadsereg Championnet tábornok vezetésével visszavonult, de hamarosan ellentámadást indított. Miután a nápolyiak elhagyták Rómát, a franciák ismét elfoglalták, majd megindultak

Nápoly ellen. Mack minden próbálkozása ellenére a nápolyi hadsereg jelentős létszámfölényből sem tudott győzni. 1798. december 4-én Civitá Castellana és 9-én Otricoli mellett is francia győzelem született, a nápolyi királynak menekülnie kellett. Csapatai 1799. január 3-án Capua mellett is vereséget szenvedtek, Ferdinánd Szicíliába vonult vissza. A harcok alatt Nagy-Britannia és Oroszország 1798. november 1-jén szövetségi szerződést írt alá a Nápolyi Királysággal.

A francia sikerek következtében egész Nápolyt megszállták a franciák, és 1799. január 23-án kikiáltották a Parthenopéi Köztársaságot, egy újabb „testvérköztársaságot". A francia bábállamok azonban egyáltalán nem örvendtek népszerűségnek és nem voltak stabilak, egyre sűrűsödtek a megmozdulások, felkelések. A francia uralomnak az itáliai szövetséges hadműveletek vetettek véget. Macdonald 1799 tavaszán azt a parancsot kapta, hogy vonuljon északra, és indítson támadást, így a franciák kivonultak Közép- és Dél-Itáliából. A nápolyi király a felkelők segítségével azonnal visszatért, majd 1799 októberében helyreállította az Egyházi Államot.

Az első koalíciós háború végével a fő hadviselő fél Anglia lett, amely a háborút kereskedelme fenntartásáért, a gyarmatokért, a támaszpontokért, illetve az ezt biztosító tengeri és tengeren túli fölényért vívta. A háború utolsó éveiben Anglia nehézségeit belső problémák is jelentősen növelték. A legfontosabb ezek közül az írkérdés, amely 1798 tavaszán nyílt felkelésbe torkollt. Írországban az 1790-es években folyamatosan nőtt a feszültség a katolikus-protestáns viszony kapcsán, valamint a függetlenség kérdésében. A franciák felkarolták, és támogatták az angol kormányzat elleni mozgalmat, mivel ezzel gyengíteni tudták az ellenségüket. Az ír mozgalom élén Theobald Wolfe Tone állt, aki 1791-ben megalapította az Egyesült Írek Szövetségét, amely a katolikusok és a protestánsok kiegyezését és a nemzeti önrendelkezést képviselte. Tone-nak 1795-ben – a Pitt-kormány intézkedései következtében – emigrálnia kellett Amerikába.

1796–1797 fordulóján a franciák partraszállással szerették volna segíteni az íreket, de a terv kudarcba fulladt. Az írországi helyzet azonban nem javult, 1798. május 24-én felkelés tört ki Wexfordban, ami gyorsan terjedt. A katonai ellenintézkedések gyorsan véget vetettek a felkelők sikereinek; 1798. június 21-én Enniscorthy mellett a Vinegar Hillnél az angolok győzelmet arattak, ezt követően napokon belül összeomlott az ellenállás.

A franciák támogatása elkésett. 1798. augusztus 22-én 1000 francia szállt partra Kilcummin mellett, de hamar vereséget szenvedtek. A második expedíció során a franciák már 3000 katonát akartak partra tenni, de október 12-én a Tory-sziget mellett az angol flotta legyőzte a francia hajókat, az inváziós csapat az egyik

francia hajón utazó Tone-nal együtt kapitulált. Tone-t letartóztatták, és halálra ítélték. Kivégzése napján, 1798. november 19-én holtan találtak rá, feltehetően öngyilkosságot követett el. A felkelés hatására hozta meg az angol parlament 1800-ban az egyesülési törvényt, amely létrehozta az Egyesült Királyságot.

Az atlanti vizeken Franciaországnak egy új ellenséggel is szembe kellett néznie. Az Amerikai Egyesült Államoknak 1778 óta szövetségi és kereskedelmi szerződése volt a franciákkal, amelyet azonban az 1794-ben megkötött angol–amerikai Jay Treaty, hivatalos nevén Barátsági, Kereskedelmi és Hajózási Szerződés rendelkezései sértettek. A francia portyázó hajók számára az angol árut szállító amerikai hajók is célponttá váltak. Az amerikai Kongresszus 1798. július 7-én engedélyezte a katonai erő bevetését a francia hajók ellen, ezzel kirobbant a „kvázi háború", amely leginkább tengeri hadműveleteket jelentett a kereskedelem biztosítására és a francia vadászhajók megsemmisítésére. A konfliktusnak csak a Konzulátus alatt lett vége, amikor a felek rendezték a vitás kérdéseket, és 1800. szeptember 30-án Mortefontaine-ben aláírták az erről szóló szerződést.

A tengeri háborúban a Földközi-tengeren kívül egyetlen jelentősebb esemény történt, a franciák sikertelen tengeri inváziója a Saint-Marcouf-szigetek ellen, amelyeket az angolok még 1795-ben szálltak meg, és bázisul használtak a járőrhajóik számára. 1798. május 7-én próbálkoztak meg a partraszállással, ami azonban totális kudarcba fulladt, és jelentős veszteséget okozott a támadóknak, mert a védők tüzérsége olyan heves tűzzel árasztott el a partra szálló könnyű hajókat, hogy azok a partra érés előtt elsüllyedtek.

Az angolok válaszként egy portyát indítottak Oostende ellen azzal a céllal, hogy megsemmisítsék az ott gyülekező inváziós rohamcsónakokat, és kárt tegyenek a csatornák gátrendszerében. A mintegy 1500 fős angol osztag 1798. május 18-án ért partot, de a francia védelem körbevette, és megadásra kényszerítette őket.

Az Indiai-óceán térségében ebben az időszakban viszonylagos nyugalom honolt. Az angolok Dél-Afrika és Ceylon elfoglalásával biztosították a kereskedelmi utat Indiába, viszont a Kínába vezető út még hordozott veszélyeket magában a mauritiusi francia támaszpont és az új angol ellenség, Spanyolország kezében lévő Fülöp-szigetek miatt. Manilában a spanyolok tengeri támaszpontját 1798 januárjában két angol fregatt támadta meg felderítési céllal, majd rövid összecsapás után visszavonultak. A térségben a spanyolok továbbra is támadták az angol kereskedelmi hajózást.

A karibi térség egyetlen említésre méltó eseménye a Belize elleni spanyol támadás volt. A Mexikó területéről kiinduló támadók szeptember elején érték

el Belizét, ahol angol telepesek éltek a 18. század eleje óta. A védők Jamaicából kaptak segítséget, és 1798. szeptember 10-én St. George's Caye mellett vereséget mértek a támadókra.

A Direktórium a szárazföldi terjeszkedéssel egy időben elkezdte szervezni az Anglia elleni szárazföldi inváziót is. 1797. október 26-án elrendelték, hogy Brestben és környékén egy 50 ezres hadsereget kell összevonni erre a célra. A hadsereget Bonaparte tábornok parancsnoksága alá helyezték, aki elkezdte kidolgozni a terveket. De az angol flotta fölénye – amely a St. Vincent-fok és Camperduin melletti tengeri csatákban is megnyilvánult – miatt irreálisak voltak ezek az elképzelések. A francia flotta komolyabb csatákban rendre alulmaradt az angolokkal szemben, a sorhajókban elszenvedett jelentős veszteségeit pedig nem tudta pótolni. Egyetlen francia admirális sem bizonyult alkalmasnak arra, hogy győzelemre vezesse az egyébként korántsem jelentéktelen francia hajóhadat. A Direktórium 1798 februárjában hivatalosan is elvetette az angliai invázió tervét.

Az angol szigetek elleni közvetlen támadás helyett Franciaország kompenzációt próbált keresni a gyarmatokon elszenvedett károk enyhítésére. Bonaparte a béketárgyalásokon biztosította a franciák számára a Jón-szigeteket, ami kijelölte a terjeszkedés irányának a Földközi-tenger keleti medencéjét. A támadás célpontjának végül Egyiptomot szemelték ki, ahol már az *ancien régime* is fontos kereskedelmi pozíciókat szerzett a 18. század folyamán. Egyiptom hivatalosan oszmán fennhatóság alatt állt, de a hatalom valójában a helyi vezető bejek és a mamelukok kezében volt.

A francia hadsereg és flotta Toulonban gyülekezett az expedícióra Bonaparte parancsnoksága alatt. A szárazföldi haderő 40 ezer katonát számlált, a flottába pedig szinte minden hadra fogható hadihajót és szállítóhajót összegyűjtöttek, így 22 hadi és 120 szállítóhajó indult el 1798. május 19-én. Az első célpont Málta volt, ahova június 9-én érkezett meg a flotta. A lovagrend nagymestere megtagadta a francia flotta befogadását, ezért a francia gyalogság partra szállt, és támadást indított. Ferdinand von Hompesch zu Bolheim nagymester végül beleegyezett a sziget átadásába.

Bonaparte 4000 katonát Máltán hagyott, majd továbbindult Alexandria felé. A Nelson admirális által vezetett angol flotta nem találta meg a francia hajóhadat, így az július 1-jén elérte Alexandriát. A szárazföldi csapatok partra szálltak, és július 2-án rohammal elfoglalták a kikötővárost. Az egyiptomi mameluk sereg szembeszállt a franciákkal, de július 13-án Shubrakhit mellett és július 21-én a piramisok mellett is vereséget szenvedett. Bonaparte csapatai július 22-én bevonultak Kairóba.

A tengereken nem állt a franciák mellé a szerencse. Július 15-én Cartagena mellett az angolok egy kisebb ütközetben győzelmet arattak a spanyolokon, de a java még csak ezután következett. Nelson admirális hajóhada ugyanis megtalálta az Aboukir-öbölben horgonyzó francia flottát, és augusztus 1-jén és 2-án kétharmadát megsemmisítette egyetlen saját hajó elvesztése nélkül. Bonaparte csapatai magukra maradtak, elvesztették az összeköttetést a hátországgal. A helyzeten még az sem segített, hogy augusztus 15-én Kréta mellett egy angol sorhajót elfoglaltak a franciák. Az angol flotta ismét a Földközi-tenger korlátlan ura lett.

Bonaparte Kairó elfoglalása után arra törekedett, hogy Egyiptom minél nagyobb részét megszállja, és uralma alá hajtsa, ezért csapatainak jelentős részét kiküldte Kairóból. A kis helyőrség ellen október 21-én fellázadtak a város lakói. Másnap azonban megérkeztek a felmentő csapatok, végül a franciák úrrá tudtak lenni a felkelésen. Néhány hét múlva Bonaparte azt a hírt kapta, hogy oszmán sereg készül ellene. Azonnal riadóztatta a katonáit, és a következő év elején megelőző csapást indított Szíriában.

Aboukiri győzelmét követően az angol flotta a franciák összeköttetésének teljes elvágását tűzte ki célként. Ennek lényeges eleme volt Málta, amely francia flottatámaszpontként fontos szerepet játszott. Az angolok kezére játszott, hogy a máltai lakosság szeptember 2-án felkelt a franciák ellen. Erejük kevés volt ahhoz, hogy a vallettai erődöt megtámadják, viszont az angol flotta segítségével egyre hatékonyabb blokádot vontak az erőd és a sziget köré.

Az angol diplomácia szorgosan dolgozott egy újabb franciaellenes koalíció megszervezésén. Az agresszív francia terjeszkedés a kezükre játszott. Nápoly és az Oszmán Birodalom hadban állt, utóbbi hivatalosan is hadat üzent Franciaországnak 1798. szeptember 3-án.

A Habsburg Monarchia 1798. május 19-én szövetséget kötött Nápollyal, tehát közeledett a háborús feszültséghez. A dolgot siettette egy francia provokáció is. A bécsi követté kinevezett Bernadotte tábornok 1798. április 13-án kihelyezte a francia trikolórt a követség épületére, ami ellen először a helyi lakosság tiltakozott, majd miután Bernadotte nem volt hajlandó eltávolítani a zászlót, a bécsiek letépték, és elégették. Betörtek a követség épületbe is, amelyet a bécsi rendőrség és a katonaság megvédett. Eldördült néhány lövés is, bár senki sem sérült meg, Bernadotte-nak távoznia kellett Bécsből.

Európa keleti felén egy új reménysugár csillant fel az angolok számára. Oroszország új uralkodója, II. Katalin mentális problémákkal terhelt, nehezen kiszámítható fia, I. Pál szintén csatlakozott a franciaellenes szövetséghez, akit a

máltai lovagrend, valamint a hadsereg iránti rajongása indította a franciák elleni háborúhoz való csatlakozásra.

Az oszmánok és az oroszok közeledése – korábbi háborúik egész sorához képes – rendkívül gyorsan bekövetkezett. A szövetségről már 1798 júliusában döntöttek, ezt követően szerződések sora született Oroszország, Nápoly és Anglia között. A végső szövetségi szerződés 1799 januárjának első három napján született meg a három hatalom között. Az első közös akcióra sem kellett sokat várni, 1798 októberében oszmán és orosz erők partra szálltak a Ión-szigeteken. A francia védelmet legyűrve 1798. november 4-én ostrom alá vették Korfu erődjét, amely 1799. március 3-án adta meg magát.

Az orosz beavatkozás azonban ezúttal nem merült ki ennyiben. Pál úgy döntött, hogy jelentős erejű, 80 ezres hadsereget mozgósít a szárazföldi harcokra. A csapatok egy részének a Habsburg Monarchián keresztül kellett a hadszíntérre vonulnia. Ferenc császár végül megadta az engedélyt, amivel lényegében eldöntötte, hogy csatlakozik az újabb franciaellenes háborúhoz. A Direktórium erre a hírre 1799. március 17-én hadat üzent a Habsburg Monarchiának. A franciák a hadüzenettel ismét megelőzték Ferencet. A campoformiói béke értelmében Rastattban összeült békekonferencia, amely a Német-római Birodalom és Franciaország közötti békekötés részleteit tárgyalta, eredmény nélkül oszlott fel. 1799. április 28-án a hazatérő francia követeket megtámadták, és lekaszabolták, ketten életüket is vesztették. Az incidenst feltehetően magyar huszárok követték el, azonban bizonyosan nem diplomáciai vagy katonai provokációról volt szó, hanem félreértésről, magánakcióról. A császári-királyi diplomácia legalábbis ezt állította, amit több vizsgálatot követően sem lehet megcáfolni.

A második koalíciós háború kezdőpontjaként nem lehet olyan egyértelmű napot kijelölni, mint az első esetén. Campoformio nem jelentette a teljes békét, valójában Franciaország nem is kívánta a fegyvernyugvást, mert folyamatosan terjeszkedett, ami végül egybekovácsolta ellenségeit. A nagy szárazföldi hadműveletek 1799 márciusában vették kezdetüket, így ettől számítjuk a fegyveres konfliktus kezdetét is.

AZ 1799-ES HADJÁRAT

A második koalíciós háborúra egyik hadviselő fél sem készült fel megfelelően. Franciaországban a Direktórium centrista politikáját a királypártiak

és az egykori jakobinusok is komolyan veszélyeztették, csak kisebb államcsínyek és a választások befolyásolása által tudott hatalmon maradni. Az ország gazdasági helyzete nem javult, a papírpénz értéktelenedése és a központi hatalom gyengesége megakadályozta a stabilizálódást. A Direktórium külpolitikája a terjeszkedés mellett kötelezte el magát, ami nem állt arányban az ország katonai erejével. A hadsereg létszámát nem tudták a szükséges szinten tartani még úgy sem, hogy a költségek jelentős részét a határokon kívül létrehozott testvéri köztársaságokkal fizettették meg. Az egyes hadseregek ereje soha nem látott szintre esett vissza. A központi irányítást Carnot próbálta kezébe venni, de stratégiai tervei nem az erőösszpontosításon alapultak, így kudarcra voltak ítélve, az egyébként is elégtelen erőket szétforgácsolták. A hadseregek élére továbbra sem sikerült tartósan jó eredményeket felmutató hadvezéreket találni. A franciák számára viszont bizakodásra adott okot, hogy a hadsereg minősége komoly fejlődésen ment át. A forradalmi háborúkban a gyenge kiképzés és a tapasztalatlan tisztikar miatt gyakran csak elsöprő erőfölényben tudták kicsikarni a győzelmet, de ez már az első koalíciós háború végére megváltozott, a francia csapatok lassan bármelyik ellenséges hadsereg méltó ellenfeleivé váltak azonos létszám esetén is.

A hosszúra nyúlt háború a franciák fő ellenfelei, az angolok számára is gazdasági nehézségeket okozott. Bár a gazdaságban jelentős tartalékok rejlettek, az évszázad végére sokasodtak a problémák Írországban, és a társadalom alsó rétegeiben komoly feszültségek halmozódtak fel. Angliának a hagyományosan gyenge szárazföldi erejét a világméretű konfliktusban szét kellett forgácsolnia Indiában, Ceylonon, Dél-Afrikában, Dél-Amerikában, a karibi térségben, valamint a Földközi-tengeren. Az európai háborúban bevethető, számottevő angol hadsereg nem állt rendelkezésre, így Anglia a szárazföldi háborút katonák híján pénzzel vívta, vagyis komoly összegeket fizetett a szövetségeseinek, hogy harcoljanak a franciák ellen. Az angolok számára a flotta jelentette az egyedüli reménységet. A franciákat minden alkalommal sikerült legyőzni, a holland flotta pedig katasztrofális vereséget szenvedett. A flotta biztosította Anglia számára a tengeren túli kereskedelmet, ezáltal a háborúhoz szükséges forrásokat és a tengereken való szabad mozgást, ezáltal a francia partvidékek fenyegetését. Az admiralitás úrrá lett a matrózok lázadásain, Nelson személyében pedig egy kiemelkedő képességű tengeri hadvezér is megjelent.

A legkomolyabb nehézségekkel Nápolynak kellett szembenéznie. Már az első koalíciós háború idején is problémát jelentett számára a franciák ellen kiállítani

néhány ezer katonát, illetve pár hajót, és ezeket fenntartani. A nápolyi hadsereg viszonylag nagy létszáma ellenére nem képviselt ütőképes erőt. A megfelelő hadvezér hiányát kívülről próbálták orvosolni, ezért I. Ferencet kérték, hogy küldjön számukra olyan tábornokot, aki győzelemre vezetheti őket. A császár választása Karl Mack von Leiberich altábornagyra esett. Az érthetetlenül nagy tekintélyű Mack azonban kudarcot vallott, végül saját katonái elől az ellenséges francia táborba kellett szöknie.

Oroszország látszólag felkészült a franciák elleni harcra. A győztes oszmán háború tapasztalatával a háta mögött az orosz hadsereg harcedzettnek számított, néhány tapasztalt hadvezér is Pál cár rendelkezésére állt. Nem voltak azonban harci tapasztalataik reguláris, nyugati ellenfelekkel szemben. Az oszmán hadsereg nagyobb ütközetekben, csatákban a megfelelő harcászati elvek, megfelelő tisztek és felszerelés hiányában még nagy erőfölény birtokában is rendre alulmaradt az orosz és a császári-királyi csapatokkal szemben is, a franciák ellen az oroszoknak egy merőben más harcra kellett felkészülniük. Nagy gondot okozott a távolság és a saját hátország hiánya is. A veszteségeket nem lehetett pótolni, a hadsereg utánpótlásáról pedig idegen területen kellett gondoskodni. De a legnagyobb problémát a koalíciós háborúk általános velejárója, az egységes főparancsnokság hiánya és az eltérő célokért vívott harc jelentette. Az egyes hadviselő felek nem hangolták össze a tevékenységüket, ráadásul az orosz csapatokat nem egyesítve vetették be, hanem több nagy tömbben.

A Habsburg Monarchia számára a campoformiói béke csupán időleges fegyvernyugvást jelentett. A két nagy terület, Németalföld és Lombardia ellenében csak a Velencei Köztársaság szárazföldi területét kapta meg Ferenc császár, amibe nem tudott belenyugodni, különösen annak tudatában, hogy riválisai: Franciaország, Poroszország és Oroszország is újabb területekkel gazdagodott az 1790-es évtized folyamán. Az 1796–1797-es krízisen csak a gyors békekötéssel tudtak úrrá lenni, de a hadsereg továbbra is jelentős erőt képviselt, az első koalíciós háborúban fontos tapasztalatot gyűjtött, végre kiemelkedett egy olyan hadvezér, aki győzelemre tudta vezetni a csapatokat. Károly főherceg azonban nem élvezte bátyja feltétlen bizalmát. A középszerű, de gyanakvó Ferenc császár féltékeny volt öccse sikereire és népszerűségére, ezért nem adott szabad kezet számára a hadseregben. A döntéseket olyan középszerű vagy még annál is mérsékeltebb tehetségű tanácsadók és vezetők befolyásolták, mint Thugut államminiszter vagy Colloredo kabinetminiszter, akik nem értették meg, hogy új kihívásokhoz kell igazodni.

A császári-királyi hadsereg az első koalíciós háborúban jó teljesítményt nyújtott, a franciák általában csak jelentős létszámfölény birtokában tudtak sikereket elérni. Baljós kivételt jelentett azonban az 1796–1797-es itáliai és belső-ausztriai hadjárat. A legtöbb összecsapásban a franciáknak ekkor is lokális erőfölénye volt, de ez már nem az általános francia létszámelőnynek, hanem a hadvezéri kvalitás különbségének tudható be. Bonaparte tábornok mellett Masséna és Augereau is remekül vezette a franciákat, amire a császári-királyi hadseregnek nem sikerült választ találnia. A Habsburgok szerencséjére azonban a francia sikerek kovácsa, Bonaparte tábornok a távoli Egyiptom és Szíria sivatagjaiban harcolt za oszmánokkal, így egyelőre nem jelentett fenyegetést. Ennek ellenére a császári-királyi hadvezetés igyekezett a hadsereg hiányosságaira orvosságot találni, az 1798 folyamán életbe léptetett reformok azonban nem voltak kellő mélységűek. A csapatok harckészségével és teljesítményével egyébként nem adódtak problémák, sokkal inkább a magasabb vezetés mentalitása igényelt volna változást. A hadvezetés érthetetlen módon nem törekedett az erők legteljesebb összevonására egy-egy döntőnek várható összecsapás előtt. Minden területet, minden lehetséges eshetőséget megpróbáltak fedezni, ami által az erőket elképesztő mértékben szétforgácsolták. Jó példa erre a jemappes-i csata, amelyben a rendelkezésre álló 40 ezer emberből 10 ezernél alig többet sikerült összevonni, mert az erőket egy széles arcvonalon húzták széjjel. A sok kikülönítés, oldalvéd, biztosító csapat, fedező erő lehetetlenné tette a döntő erőösszpontosítást és a végső döntést. Nem találhatunk magyarázatot erre a jelenségre, mert a csatákban már minden esetben helyi erőfölény létrehozására törekedtek. Még Károly főherceg sem változtatott ezen a gyakorlaton. A hadseregre továbbra is jellemzőek maradtak a bonyolult, körmönfont tervezésű hadműveletek, sok, egymásra váró tényezővel, rugalmatlansággal, majd ezekből adódóan félresikerült eredménnyel, hetekig, olykor hónapokig tartó szünetekkel, várakozással, táborozásokkal, a döntés keresése nélkül.

A hadvezetés magasabb szintjein Károly főherceg hadvezéri kvalitásai ellenére is komoly hiányosságokkal küzdött a Habsburg Monarchia. Rajta kívül a legkiválóbb hadtestparancsnokok – mint Alvinczy, Wurmser, Beaulieu – is rendre kudarcot vallottak, ha önállóan kellett vezetniük egy hadsereget. Az önálló parancsnokságban hadosztályi szintig sok kiváló tábornokot „termelt ki" a hosszú háború, de a nagyobb seregrészek vezetése során már alig akadt tartósan jó teljesítményt nyújtani képes vezető.

A második koalíció a szó szoros értelemben nem is koalícióként működött, mivel a két fő hadviselő fél, Anglia és a Habsburg Monarchia nem állt szövetségi

szerződésben. Ilyen körülmények között nem is csoda, hogy nem valósult meg egységes akarat a hadműveletekben. Anglia számára a francia erők szárazföldi lekötése és a Földközi-tenger uralása volt az elsődleges cél, addigi hódításai megtartása mellett. Ehhez az egyiptomi francia erőket kellett kiiktatni, el kellett foglalni Korfut és Máltát. A szárazföldön Franciaország visszaszorítása volt a célkitűzés, valamint Hollandiával akarták elfogadtatni a gyarmatai angol kézbe kerülését. Nápoly mindenekelőtt a francia veszélytől szeretett volna megszabadulni. A mentálisan gyenge Pál cár motivációit nehéz megfejteni, mert számára leginkább presztízskérdést jelentett a franciák elleni harc, konkrét célja a Máltai Lovagrend kártalanítása, valamint a melegtengeri pozíciói megerősítése lehetett. Ferenc császár számára a háború az itáliai térség feletti uralomról, a campoformiói békében elvesztett észak-itáliai területek visszaszerzéséről, valamint a német területek feletti befolyás megtartásáról szólt. A francia forradalmi kormányzat megdöntése és a királyság visszaállítása végcélként természetesen továbbra is napirenden maradt, de a realitások ezt egyelőre nem támasztották alá.

A franciaellenes hatalmak részletesen egyeztették terveiket, lényegében egységes haditervet dolgoztak ki. A dolog szépséghibája csak az volt, hogy nem törekedtek ennek végrehajtására, hanem mindegyik hatalom a saját céljai eléréséért küzdött. Összesen hat területen tervezték megindítani támadásukat. Fő hadszíntérnek Itáliát választották: a császári-királyi tábornaggyá kinevezett Szuvorov orosz tábornok vezette 93 ezer fős császári-királyi és 30 ezer fős orosz seregnek ki kellett űznie onnan a franciákat, majd tovább támadnia nyugat felé francia földön. A Duna mentén Károly főhercegnek 122 ezer katona élén egy másik, 30 ezer fős orosz sereg csatlakozását követően a vele szemben álló hadsereget kellett legyőznie, majd Svájcba vonulva támogatnia az ottani támadást, végül a Rajnához kiérve azon keresztül támadnia a francia belső területeket. A Svájccal szemben, Tirol és Vorarlberg területén Bellegarde tábornok által vezetett 52 ezer fős seregnek Svájcból kellett kiűznie a franciákat, majd Franche Comtén keresztül támadnia. Mindezen szárazföldi hadműveletek mellett terveztek egy angol–orosz partraszállást és támadást Hollandiában, York hercegének vezényletével. A Földközi-tengeren egyrészről a franciák egyiptomi jelenlétét kellett felszámolnia az angol flottának és szárazföldi csapatoknak, az oszmán sereggel közösen, míg Nápoly visszafoglalása – az angol és az orosz flotta támogatásával – a nápolyi sereg feladata volt.

A szövetségesek bonyolult háborús terve tehát kétütemű támadást írt elő. Az első ütemben az új francia hódításokat kellett visszavenni, a második ütemben pedig francia földre vinni a háborút, majd koncentrikus támadást indítani Párizs ellen.

A francia és velük szövetséges csapatok közül Brune tábornok Hollandiában állomásozott 45-50 ezer katonájával. A Rajna mentén Jourdan tábornok alatt két hadseregben összesen 50-60 ezer katona összpontosult, Svájcban Masséna tábornok vezetésével 45 ezer. Itália északi részén Scherer tábornok vezetésével 58 ezer, Nápolyban Championnet, majd Macdonald tábornok vezetésével 30 ezer fő összpontosult. A Direktórium 1798 végén elrendelte ugyan 200 ezer újonc bevonultatását, de ez is nehézségeket okozott a gyenge központi kormányzatnak. A felszerelés és a kiképzés időbe telt, így a francia seregek 1799 folyamán jelentős létszámhátrányban voltak kénytelenek felvenni a harcot.

A nehézségek ellenére a Direktórium Carnot tervei alapján támadásra adott utasítást. A Duna mentén Augsburg, Svájcban, Tirolban és Vorarlbergben Innsbruck, Itáliában Bassano felé kellett támadni, majd miután a három hadsereg elérte ezt a vonalat, együtt koncentrikusan Bécs felé kellett előretörni. Az erők összpontosítását a franciák sem tartották fontosnak, elaprózott erejükkel egyszerre, minden ponton támadni akartak. Carnot nem tanult az 1795-ös és az 1796-os hadjáratból, ahol hasonló elvek alapján indíttatta meg a támadást, de mindkét esetben – a jelentős erőfölény ellenére – kudarcot vallott. A váratlanul kis létszámú francia csapatok támadását mindenütt túlerejű ellenség várta.

A szemben álló felek számára a hadjáratok kulcsát Svájc jelentette. Azt gondolták, hogy a két nagy hadszíntér, a német és itáliai területek közötti közvetlen kommunikáció és összeköttetés megkönnyíti majd a győzelmet. Ezzel szemben az események ismételten bebizonyították, hogy a magas helyek közötti szűk völgyekben nem lehet manőverezni, viszonylag kis erőkkel nagy ellenséges sereget lehet nagyobb kockázat vagy bekerítés veszélye nélkül feltartani, ami a hadműveletek lelassulásához vezetett. A hegyes terep rendkívüli túlértékelése különösen a szövetséges oldalon vette el a gyors és döntő siker lehetőségét.

Jourdan támadása

A francia hadvezetés – talán az 1792-es eseményekből okulva – gyorsan akart lecsapni a még csak gyülekezőfélben lévő szövetséges, akkor még csak császári-királyi csapatokra. Jourdan éppen ezért még a hadüzenetet jócskán megelőzően, március 1-jén átkelt a Rajnán. Bal szárnyán Bernadotte tábornok Mannheimet szállta meg, a centrum saját maga vezetésével Strassburg és Kehl között, jobb szárnya Ferino tábornok vezetésével Basel mellett kelt át a Rajnán. Azt tervezte, hogy a Lech folyó

mögött gyülekező ellenséget meglepi, és szétszórja, mielőtt az összegyűjthetné erejét. Menetét azonban érthetetlen lassúsággal vezette, csak március 17-én érte el Ostrachot. A Kehl és Ostrach közötti 190 km-es táv megtételére 17 napra volt szüksége, ami lehetőséget adott Károly főhercegnek az ellenlépések megtételére.

A császári-királyi Főseregben 122 ezer katonát számlált, akik közül 115 ezer volt hadba vethető. A Lech mögött a Duna és Schongau között azonban Károly főherceg csak 70-75 ezer katonát vont össze, mert bal szárnyán, a Vorarlbergben Bregenz környékén Hotze tábornok 25 ezer, Graubündenben Chur vidékén Auffenberg tábornok 6000, jobb szárnyán Sztáray tábornok Neumarkt mellett 15 ezer katona élén biztosított. Még ez a 80 ezres sereg is bő kétszeres erőfölényt biztosított a franciák 38 ezres támadó seregével szemben.

Károly március 3-án értesült a franciák előrenyomulásáról, és két nappal később elrendelte a csapatösszevonást az Iller folyó vonalára, Memmingen térségébe. A nagy területen szétszórt csapatok csak lassan érkeztek be, és mivel a Béccsel való kommunikáció is lassú volt, a főherceg csak március 17-én támadta meg Jourdan előőrseit Ostrach mellett. A heves ütközetben a császári-királyi katonák visszaverték a franciákat, akik Stockach mögé húzódtak vissza. Mindkét fél rendkívül vigyázott az összeköttetésre a Vorarlbergben ekkor már szintén harcoló csapatokkal, különösen Károly főherceg különített ki sok csapatot, miközben főerejével elérte Stockachot, és állást vett a környező terepen.

A vorarlbergi francia támadást vezető Masséna úgy látta, hogy Jourdan további visszavonulása veszélyeztetné az elért sikereit, amiről tájékoztatta is őt. Erre a hírre Jourdan támadásra határozta el magát, amelyet március 25-ére időzített. Károly főherceg viszont szem elől tévesztette a franciákat, így március 25-ére erőszakos harcfelderítést írt elő.

Jourdan a támadás fő súlyát a bal szárnyára helyezte, a Tuttingen felől érkező St. Cyr hadosztályához Vandamme hadosztálya és a hadsereg tartaléka csatlakozott, míg centrumában Souham és jobb szárnyán Ferino tábornok hadosztályainak a fő támadást kellett támogatniuk. Károly főherceg bal szárnyán Staader tábornok, centrumában Nauendorf tábornok, míg jobb szárnyán Wallis tábornok vezényelt. A harcfelderítést Nauendorfnak kellett végrehajtania Engen irányába, amit jobbról Merveldt tábornok Emmingen elleni előrenyomulásának kellett támogatnia. A csapatok fele a Stockach melletti állásokban maradt. A csatában Károly főherceg csak mintegy 45 ezer katonát vont össze 36-38 ezer franciával szemben.

A szemben álló felek 1799. március 25-én a Stockach és Engen közötti területen csaptak össze. Merveldt oszlopa találkozott elsőként a francia támadással.

Merveldt erői jelentősen felülmúlták a három francia hadosztályt, ennek ellenére derekasan ellenálltak. Károly főherceg felismerte a veszélyt, és erősítéseket küldött Merveldtnek. Időközben Ferrino és Souham támadása is kibontakozott, Nauendorf tábornoknak is hátrálnia kellett. Jourdan, aki a bal szárnyán tartózkodott, örömmel látta, hogy az egyre-másra érkező ellenséges erősítések ellenére is sikerül visszanyomnia a császári-királyiakat. Azt hitte, hogy Károly főherceg főerejét sikerült megvernie, ezért már az üldözésre adott ki parancsokat, St. Cyr-t Mösskirch felé rendelte. Ekkor indult meg Károly főherceg nagy ellentámadása a Grauer Waldban győzedelmesen előrenyomuló Soult dandára ellen. Wallis a gránátostartalék élén benyomult az erdőbe, mialatt kétoldalt Vandamme csapatai is meghátráltak a császári-királyi katonák elől. Jourdan utolsó tartalékaként már csak d'Hautpoul lovasaiban reménykedhetett. Riesch tábornok azonban két osztrák vértesezreddel támadást indított, és megverte a francia lovasságot. Mialatt a főherceg jobbján ezek az események zajlottak, Nauendorf és Souham, valamint Staader és Ferino között két izolált ütközet bontakozott ki, amely során egyik fél sem tudott a másik fölébe kerekedni.

Jourdan, látva bal szárnya kudarcát, általános visszavonulást rendelt el. Károly főherceg komoly árat fizetett a győzelemért, seregéből 5900 katona halt vagy sebesült meg. A franciák ezzel szemben csak 4000 embert vesztettek. Károly ugyan megnyerte a csatát, de képtelen volt jelentős túlerejét bevetni a harcban, így győzelme nem lehetett döntő, a francia sereg megőrizte integritását. Jourdan alapvetően jó haditervet alkotott, de a jelentős túlerő elleni támadás első sikerére elbízta magát, ami végül a vereségéhez vezetett.

A stockachi csata után a franciák Schaffhausennél átkeltek a Rajnán, és a folyó mentén rendezkedtek be védelemre. Jourdant kudarcáért a Direktórium leváltotta, április 9-én Masséna tábornok vette át a Helvéciai Hadsereggel egyesített Dunai Hadsereg parancsnokságát is. Károly főherceg folytatta volna a támadást Svájc irányába, de erre nem kapott engedélyt Bécsből, meg kellett várnia Korszakov orosz seregét, így Engen környékén laktáborokban helyezte el csapatait. A főherceg ezt követően meg is betegedett, két hónapig elültek a harcok a térségben.

Harcok a hegyekben

A francia sereg Svájcban a Bodeni-tó és a Wallen-tó között összpontosította főerejét, mintegy 25 ezer katonát. Lecourbe tábornok 10 ezer fős hadosztályával

Bellinzonánál, Dessolles tábornok 5000 katona élén az Adda folyó felső folyásánál, Sondrio mellett. Velük szemben Hotze tábornok 25 ezres csoportja Bregenztől Feldkirchig állt, Auffenberg tábornok 6000 embere élén Chur mellett. Jóval hátrébb, az Inn völgyében Landeck mellett és az Adige völgyében Schlanders mellett gyülekezett Bellegarde hadseregének 52 ezer katonája. Masséna egyelőre csak kisebb erőkkel nézett szembe, így támadását kedvező körülmények között indíthatta meg.

Masséna már a hadüzenet előtt, március 6-án Atzmoos mellett átkelt a Rajnán azzal a céllal, hogy a két ellenséges csoportot elválassza egymástól. Még ezen a napon kemény csapást mért Auffenberg csapataira St. Lucienstieg mellett, és elfoglalta a fontos útkereszteződést is. Seregének kisebbik részével Feldkirch felé indult, ahol másnap, 7-én Hotzét is megverte, serege nagyobbik része pedig elfoglalta Churt. A franciák előtt nyitva állt az út az Inn völgye felé. Lecourbe csapatai élén kiért az Engadin-völgybe, majd Zernetz városát is hatalmába ejtette. Támadását folytatva elfoglalta Sust, viszont március 17-én Martinsbruck mellett vereséget szenvedett Alcaini tábornok csapataitól, amelyek Bellegarde seregéhez tartoztak. Ennek ellenére Lecourbe nem hátrált meg, egészen Naundersig nyomult előre, ahol március 25-én felülkerekedett Alcaini seregén. Az Adige mentén előrenyomuló Dessolles egészen Taufersig menetelt, ahol március 25-én Bellegarde seregének Laudon tábornok vezette részeit győzte le. A francia csapatok március 23-án Feldkirch mellett is támadást indítottak, ezúttal azonban erőfölényük ellenére Franz von Jellachich tábornok (Josip Jelačić, az 1848–1849-es szabadságharcban a magyarok ellen harcoló horvát bán apja) sikerrel vetette vissza őket.

A franciák 1799. március végére elfoglalták Graubündent, benyomultak Vorarlbergbe és Tirolba is. Jourdan veresége azonban nagyot változtatott a helyzeten. Masséna átvette a Helvéciai mellett a Dunai Hadsereg vezetését is, neki kellett immár Hotze és Bellegarde mellett Károly főherceg serege ellen is felvennie a harcot. Nem tudott erősítést küldeni Lecourbe részére, így a császári-királyi csapatok ellentámadása jelentős túlerővel indulhatott meg. Egy hónapot kellett várni, mire Bellegarde és Hotze három irányból megindította a támadást. A fő csapást Bellegarde maga vezette az Inn völgyében. A háromszoros túlerő dacára a franciák szívósan védekeztek, minden talpalatnyi területért keményen küzdöttek. Remus mellett április 30-án Bellegarde legyőzte Lecourbe-ot, Hotze azonban május 1-jén kudarcot vallott a St. Luciensteig elleni támadásával.

Bellegarde az Engadin-völgyben nyomult előre. Május 2-án rohammal elfoglalta Sust, 6-án Zernetzet. Lecourbe Cur felé, Dessolles utóda, Loison

Chiavenna felé vonult vissza. Hotze május 14-én ismét megtámadta St. Lucien-steiget, ezúttal jelentős győzelmet aratott Mesnard tábornok francia hadosztálya ellen. Lecourbe és Loison időközben Bellinzona mellett egyesült, és május 13-án visszaverte a császári-királyi Itáliai Hadseregből szárnybiztosításra kirendelt Vukassovich-dandárt. A beérkező erősítések azonban megfordították az itteni harc kimenetelét, a franciák a Szent Gotthárd-hágón keresztül egészen Altdorfig hátráltak. Bellegarde május 20-án parancsot kapott, hogy Chiavennán keresztül vonuljon Itáliába, és csatlakozzon Szuvorov hadseregéhez, mivel szüksége volt erősítésre a nehéz itáliai harcok során.

Károly főherceg május közepén kapott engedélyt a Svájc elleni offenzíva megindítására. Korszakov orosz csapatai még Csehországban jártak, nem várhattak rájuk tovább. Első intézkedéseként magához rendelte Hotze csapatait, amelyek a főherceg segítségével május 25-én Frauenfeld és 27-én Winterthur mellett áttörtek a Masséna tábornok vezette francia csapatokon. A franciák Zürich elé vonultak vissza, majd erős állást vettek a Limmat folyó keleti partján. Károly főherceg egyesítette csapatait, és megindult Masséna állásai ellen. Ezúttal nem lehetett manőverezni, a francia állást arcban kellett megtámadni. A főherceg június 4-én indította meg a támadását. A franciák szívósan védekeztek, de a főherceg csapatai végül visszaverték őket a Limmaton túlra, ahol ismét egy nagyon erős állást foglaltak el. Károly ezt már nem támadta meg.

A zürichi csata következményeként Massénának a hadserege jobb szárnyát alkotó Lecourbe-hadosztályt is vissza kellett vonnia Altdorftól Sarnenhez, egy jól védhető pozícióba. Vele szemben a Bellegarde által visszahagyott különítmények megszállták Altdorfot. A svájci hadszíntéren ekkor két hónapos szünet következett. Masséna csapatai kimerültek, az ellenség túlereje miatt nem gondolhattak támadásra, Károly főherceg pedig parancsot kapott, hogy várja meg Korszakov orosz hadseregét.

Az itáliai harcok

A szövetségesek itáliai serege azt a feladatot kapta, hogy szorítsa ki a franciákat Itáliából, majd Lyonon keresztül vonuljon Párizs ellen. A hadsereg vezetésére az ifjú Frigyes orániai herceget választották ki, de ő 1799. január 9-én – feltehetően szemleútján kapott tüdőgyulladásban – meghalt. A császári-királyi Itáliai Hadsereg parancsnokának Melas tábornokot nevezték ki, az egész itáliai szövetséges sereg

vezetése viszont Szuvorovra várt. Mindketten csak hónapokkal később érkezhettek meg a hadsereghez, így az ideiglenes főparancsnok a rangidős tábornok, Kray Pál lett. A csapatok az Adige folyó mögött állomásoztak, és Pastrengótól Legnanóig megszállva tartották az átkelőket. A Padovában állomásozó főparancsnokság 84 ezres hadsereggel rendelkezett Itáliában, ehhez Belső-Ausztriában egy 9000 fős tartalék kapcsolódott, de lehetett számítani szükség esetén a Dalmáciában állomásozó 8700 fős hadtestre is. A 30 ezres orosz hadsereget április második felére várták. Kraynak egy erős dandárt kellett kikülönítenie Vukassovich tábornok vezetésével, mert a graubündeni és tiroli harcokban a franciák sikereket értek el, így biztosítania kellett az összeköttetést Bellegarde csapataival.

A francia Itáliai Hadsereg papíron tekintélyes, 117 ezer fős haderőt jelentett a tapasztalt Schérer tábornok vezetésével. A valóságban ebből 34 ezer katona a félsziget déli részén állomásozott Macdonald tábornok vezetésével, 25 ezer katona a nyugati területeket tartotta megszállva, másik 25 ezer pedig erődökben és városokban alkotta a helyőrséget. A francia haditervnek megfelelően Schérernek támadnia kellett, ehhez azonban nem állt rendelkezésére elegendő erő. Mintegy 65 ezer katonát gyűjtött össze a támadás megindításához, de ebből végül csak 45 ezret vetettek be.

Schérer a támadás súlypontját az északi szárnyra helyezte, hogy elvágja Kray összeköttetését a tiroli csapatokkal, ezért március 24-én széles fronton három oszlopban seregével átkelt a Mincio folyón. Kray felismerte a lehetőséget, hogy egy oldaltámadással visszaveti Schérer csapatait, ezért Legnano mellett két erős hadosztályt vont össze a támadáshoz, de Schérer megelőzte. Március 26-án a franciák három irányban is támadást indítottak. Bal szárnyukon a főerő három hadosztálya Gottesheim tábornok pastrengói állásaira vetette magát, a centrumban két hadosztály Veronát támadta meg, hogy lekösse Kray csapatait, a jobb szárnyon egy hadosztály Legnano ellen indult, hogy ott is lekösse a császári-királyi csapatokat.

A két hadsereg tehát ellentétes szárnyakon képezett súlypontot, így a harcok eredménye is ennek megfelelően alakult. Schérer elfoglalta a pastrengói állást, és jelentős veszteséget okozott Gottesheim csapatainak. Verona előtt a hasonló nagyságrendű erők véres, de eldöntetlen harcot vívtak, míg Legnano előtt Kray személyes vezetésével nagy veszteséget okozva verték vissza a francia támadást. A hadászati kezdeményezés azonban a franciák kezébe került, mert a Pastrengo melletti hídon szabad átjárást nyertek az Adigén. Schérer azonban rossz hírt kapott a Svájci Hadseregtől, mivel Bellegarde kibontakozó ellentámadása

miatt az Adige völgyének északi részét elvesztették a franciák, és kénytelenek voltak visszavonulni. Schérer ezért egyetlen hadosztályt hagyott Pastrengo mellett az Adige keleti oldalán, többi csapatát Veronától délre vonta össze, hogy döntő támadást indítson.

Kray a pastrengói állás elvesztése miatt feladta támadási tervét, és átcsoportosította seregét. Legnanótól Veronához vonta két hadosztályát, hogy egyesítse erőit, és szembeszállhasson Schérer várható döntő támadásával. Egyelőre azonban csak Pastrengo felől az egyetlen francia hadosztály indított gyenge támadást Sérurier tábornokkal az élen, de március 30-án Kray ellentámadása nagy veszteségekkel az Adigén túlra verte vissza.

Április első napjaiban a szemben álló felek Verona mellett néztek farkasszemet egymással. Az erőviszonyok némileg Kraynak kedveztek, aki 45-46 ezer katonát tudott összevonni, míg Schérernek 41 ezer embere volt. A szakadó eső néhány napig lehetetlenné tette a komolyabb hadműveleteket, de ezt követően Kray szánta el magát támadásra. Az eredetileg 4-ére tervezett offenzívát végül egy nappal később tudták megindítani. Schérer is ezen a napon indította meg a támadását. A döntés az Adigéhez közeli szárnyon történt meg. Krayt megállították a franciák, majd ők mentek át ellentámadásba. Kray erre minden lehetséges erőt összpontosítva rontott rá a támadókra, akiket sikerült megtörni, ezáltal a francia jobb szárnyat legyőzni. Közben a centrumban Magnano mellett és a nyugati oldalon Villafranca környékén is heves harcok dúltak, de ezekben egyik fél sem tudott számottevő előnyt kicsikarni. A csatát Kray támadása döntötte el a saját bal szárnyán, amelyet Schérer nem tudott megállítani, ezért este kiadta a visszavonulási parancsot. Kray sikerét a kiváló helyzetfelismerés és a döntő ponton alkotott helyi erőfölény hozta meg. A franciák 8000 halott és sebesült mellett 4500 hadifoglyot vesztettek, Kray csapatainak vesztesége 6000 halottra és sebesültre rúgott.

Schérer seregének morálja a mélypontra süllyedt, ezért csapatait egyből Goitón keresztül a Mincio nyugati partjára vezette. Kray nem üldözte a franciákat, mert parancsa volt bevárni Melast és Szuvorovot, így egyelőre Valleggio mellett ütött tábort, és körbezárta Peschiera erődjét. Melas tábornok április 10-én érkezett meg, és vette át a parancsnokságot. Szuvorov beérkezéséig azonban ő sem mozdult. Kray megverte a franciákat, a dicsőség learatása már másokra várt. Kray érdemét táborszernagyi előléptetéssel ismerték el.

Szuvorov április 14-én ért Veronába 20 ezres orosz serege élén, de csapatait Vukassovich tábornok dandárának visszaérkezése is erősítette, így összesen

71 ezer fős sereg élén indíthatta meg a támadást. Schérer serege azonban Mantova helyőrségének megerősítése miatt is tovább apadt, ekkor már csak 25 ezer katonát számlált. Szuvorov április 19-én indította meg a támadását a rá jellemző lendülettel. Kray csapatai 21-én megrohanták Brescia erődjét, és az orosz tábornagy parancsára lemészárolták a védőőrséget. Ezt követően Kray azt a parancsot kapta, hogy 23 ezer főt számláló seregrésszel foglalja el Mantova és Peschiera erődjét. Mantovát 12 ezer, Peschierát 1200 francia védte, Kray tehát nem rendelkezett elegendő erővel, ennek ellenére nagy lendülettel látott munkához. Nehezítette a dolgát, hogy a Pótól délre is csapatokat kellett felállítania, hogy az onnan kiinduló esetleges francia támadást elhárítsa.

Schérer az Adda folyó mögé vonta vissza csapatait, és április 26-án átadta a parancsnokságot Moreau tábornoknak. Szuvorov másnap Cassano mellett megtámadta az Adda vonalát védő franciákat, és hatalmas győzelmet aratott, legalább 3000 foglyot ejtett. Moreau Alessandriába vonta vissza teljesen demoralizálódott csapatait, így Szuvorov háborítatlanul indulhatott az itáliai területek újabb részeinek elfoglalására. A legfontosabb feladat a francia erődök elfoglalása és a helyőrségek felszámolása volt. Elsőként május 6-án Peschierát kényszerítette Kray megadásra. Időközben azonban Szuvorov április 29-én bevonult Milánóba, ahol az erőd védői kitartottak, így ostromra került sor. Mivel az orosz tábornok fontosabbnak tartotta Milánó bevételét, Mantova ostroma háttérbe szorult. Kaim tábornok május 9-én körbezárta Pizzighetone erődjét, amely két nap múlva kapitulált.

Szuvorov helyzetét nagyban nehezítette, hogy május derekán az a hír érkezett, hogy a franciák komoly erősítést kapnak, Macdonald tábornok a Nápolyi Hadsereg élén közeledik Észak-Itália felé. Szuvorovnak is erősítésre volt szüksége, ezért a Tirolból Graubündenbe előrenyomuló és a franciákat ekkorra már visszaszorító Bellegarde tábornoknak megparancsolta, hogy vonuljon Itáliába. Szuvorov május 12-én megpróbált átkelni a Pón, de Bassignana mellett Moreau visszaverte. Erre Szuvorov Paviánál átkelt a Pón, és körbezárta Tortona kis erődjét. Moreau ekkor a hátországi helyzet és Szuvorov közelgő támadása miatt Alessandria melletti állása feladása mellett döntött, főerejével Astin, Fossanón és Ceván keresztül június 10-ére Loano–Savona környékére húzódott vissza. Szuvorov ezt követően körülzárta Alessandriát, és a Pó északi partján Torino elfoglalására indult. Az erőd itt sem kapitulált, így egy blokádcsapatot visszahagyva ismét kelet felé indult, június 12-én Alessandriához érkezett. Egy erős hadosztályát – Ott tábornok vezetésével – Reggio Emiliához küldte, hogy Macdonald-t szemmel tarthassa.

A császári-királyi és orosz hadak számára rendkívül fontos eredmény volt, hogy május 24-én Milánó citadellájának védői megadták magukat, így a Pótól északra fekvő területeken egyedül Mantova dacolt a körülzárással, mivel komolyabb ostromműveletekre elegendő erő hiányában egyelőre még nem volt mód. A Kray alárendeltségébe tartozó Klenau tábornok hadosztálya ugyanezen a napon kényszerítette megadásra Ferrara erődjének védőit, így a Pótól délre is fontos támaszt nyertek a császári-királyi csapatok.

Macdonald Schérer vereségének hírére kezdte meg a menetét Nápolyból. Csapatai május végén érték el Lucca és Firenze környékét, ezáltal közvetlen összeköttetésbe került Moreau-val, aki egyik hadosztályát átengedte számára. A franciák azt tervezték, hogy Macdonald mintegy 35-40 ezer katona élén az Appennineken keresztül megtámadja a Pó déli részén álló császári-királyi csapatokat, majd vagy Mantova, vagy Alessandria felmentésére indul. Ezzel egyidejűleg Moreau-nak Gavin keresztül Alessandria felé kellett támadnia, hogy minél több ellenséget kössön le. A franciák az amúgy is gyenge erejüket egyesítés helyett szétaprózták, egy bonyolult tervet próbáltak végrehajtani.

Szuvorov ekkoriban tekintélyes erő fölött rendelkezett, csapatainak összlétszáma meghaladta a 130 ezret. Ezt a hatalmas erőt azonban az orosz generális nem tudta összefogni és egyesíteni a harcra. 40 ezer emberrel figyeltette az Alpok hágóit, 20 ezerrel ostromolta Mantovát, 30 ezerrel Torinót, 10 ezerrel Tortonát és Alessandriát, 18 ezer katonája Aquinál állt, és csak 15 ezer ember állmásozott a Pótól délre Modena és Reggio Emilia környékén. Arra számított, hogy Moreau és Macdonald egyesíti erejét, és Alessandria felé támad, így három oldalról csaphat le rájuk.

A franciák azonban nem tették meg azt a szívességet, hogy a legjobban védhető pontot támadják meg. Macdonald június 12-én csapott le Modenára és az azt védő Hohenzollern-hadosztályra. Utóbbi szerencséjére Klenau tábornok kisegítette, és fedezte a visszavonulását Mantova felé. Kray a vereség hírére Mantova mellett csak kisebb erőket hagyva a Pó hídjának védelmére sorakozott föl San Nicolónál, és felvette a visszavonuló erőket. Szuvorov Modena elvesztésének hírére azonnal mozgásba lendült. Széttagolt hadseregéből azonban csak 25 ezer katonát tudott magával vinni Alessandria alól. Moreau szemmel tartására, Alessandria és Tortona körülzárására Bellegarde tábornokot hagyta vissza.

Modena bevételét követően Macdonald úgy döntött, hogy északnyugatra fordul, és Szuvorovot támadja meg. Az orosz tábornagy és közte csak Ott tábornok hadosztálya állomásozott, aki halogató harcokat folytatva lépésről lépésre

húzódott vissza Parmán keresztül Piacenza felé, végül június 17-én a Tidone folyó vonalán állapodott meg. Macdonald június 17-én indította meg a támadását Hohenzollern ellen, aki kitartott. Másnap Szuvorov megérkezett a harctérre, és ellentámadást indított, mindkét oldal 33-35 ezer katonát vetett be. A harcok még három napon keresztül tomboltak a Tidone és a Trebbia folyó közötti térségben, végül június 20-án Macdonald hatalmas veszteséget szenvedve meghátrált. Csapatai 8500 halottat és sebesültet és legalább 7000 foglyot vesztettek, Szuvorov seregéből ezzel szemben 5000 halott és sebesült, valamint 500 fogoly veszett el. Elképzelhető, hogy milyen mérvű győzelmet arathatott volna Szuvorov Macdonald fölött, ha a 130 ezres seregéből nem csak 35 ezret tudott volna összevonni.

A francia Nápolyi Hadsereg maradékai nagy nehézségek árán átküzdötték magukat az Appennineken, végül csatlakoztak Moreau csapataihoz. Moreau ezalatt egészen Gaviig nyomult előre, június 20-án egy ütközetben Cassina Grossa mellett megverte Bellegarde tábornok csapatait, de Macdonald vereségének hírére visszavonult. A francia sereget ismét újjá kellett szervezni, Szuvorov fellélegezhetett, időt nyert az erődök bevételére. Torinó június 20-án, Alessandria július 22-én, Mantova pedig július 28-án kapitulált. Macdonald távozásával a nápolyi hadsereg is támadást indított. A nápolyi francia helyőrség július 23-án, a capuai július 28-án, a gatëai augusztus 1-jén kapitulált, a nápolyiak szeptember 29-én Rómát is elfoglalták.

A franciák némi erősítést kaptak a hátországból, augusztus 5-én pedig új főparancsnok is érkezett az energikus Joubert tábornok személyében, aki rövid időn belül támadást rendelt el a teljes francia hadseregnek Genova környékéről Alessandria felé. Azt remélte, hogy még azelőtt csatára kényszerítheti Szuvorov csapatait, mielőtt Kray mantovai ostromserege beérkezik. Reményében azonban csalatkoznia kellett, mert Kray augusztus 12-én Alessandria mellett egyesült Bellegarde császári-királyi és Szuvorov orosz csapataival. Az orosz főparancsnok a közeledő franciák azonnali megtámadását határozta el. Kray kérésére azonban három nap pihenőt kaptak az emberei.

Joubert csapatai augusztus 15-én reggel megszállták Novit és a környező magaslatokat. A közeledő ellenség láttán azonban beszüntették a támadást, és egy kiváló védőállást vettek fel a magaslatokon. Szuvorov mintegy 63 ezer katonát tudott összevonni a csatához, míg Joubert serege 35-38 ezer főt számlált. A létszámelőny tehát a szövetségesek oldalán volt, de a francia állások erőssége ezt a hátrányt némileg kompenzálta.

A szövetségesek támadását a jobb szárnyon Kray hadtestének kellett bevezetnie, hogy azt követően a centrumban az oroszok offenzívájával együtt lekössék a francia csapatokat, ami lehetőséget adott volna a Melas tábornok által vezetett bal szárny császári-királyi csapatainak a francia állás jobb szárnyát átkarolni. Szuvorov azonban a lehető leggyengébb módon vezette a csatát. Krayt izoláltan támadásra indította, miközben a másik két csoport a helyén maradt. Kray csapatai merészen hatoltak felfelé a meredek dombon, betörtek a francia állásokba, de Joubert bevetette a tartalékát, amellyel visszaszorította őket. Kray kérte az oroszok parancsnokát, Rosenberg tábornokot a saját támadása megindítására, de az megtagadta a kérést, így Kray csapatait visszaverték, viszont az ellentámadás élén Joubert tábornokot golyó terítette le, a francia hadsereg vezetését ezért Moreau tábornok vette át. Időközben Szuvorov is megparancsolta Rosenbergnek a támadást, így Kraynak is újból neki kellett rugaszkodnia. De Rosenberg lagymatagon hajtotta végre a feladatot, így a franciák ismét visszaverték az oroszokat és Krayt is. Dél körül Szuvorov elrendelte a harmadik támadást is. Ezúttal is az oroszok vallottak kudarcot, mert a franciák egy oldaltámadással megállították őket, Krayt is visszaverték, így a harmadik kísérlet is összeomlott.

Szuvorov egyszerűen elmulasztotta a csatatértől egyébként is a legnagyobb távolságra lévő Melas számára kiadni a támadási parancsot, aki délelőtt 11 órakor önhatalmúlag megindult. Amikor délután 3 órakor a harctérre ért, megérkezett Szuvorov támadási parancsa is. Melas megállította az oroszok futását, és délután 4 órakor megindulhatott a negyedik nagy támadás. Moreau-nak már nem maradt elég ereje Melas friss csapatai ellen. Melas erői átkarolták a francia jobb szárnyat, így tehermentesíthették az arcvonal többi részét, miközben maguk is győzelmet arattak. Kray végre elfoglalta a hegygerincet, és az oroszok is sikeresen nyomultak előre. A franciák jelentős veszteséget szenvedtek (7000 halott és sebesült, 4000 fogoly), de nem törtek meg, Moreau viszonylag rendezetten vonult vissza a Rivierára. Szuvorov nem üldözte őket nagy erővel, csak könnyűlovasságot rendelt ki, megelégedett a győzelemmel, amelyet 8200 fős veszteség árán vívott ki.

A novi csatát követően a felszínre tört a szövetségesek közti egyenetlenség. A császári-királyi tábornokok Szuvorov különcségére és az oroszok megbízhatatlanságára panaszkodtak, míg az oroszok szerint Ferenc császár saját céljaira használta fel a csapataikat a közös cél, a franciák legyőzése helyett. Hosszas tanácskozás és egyeztetés vette kezdetét a háború folytatásáról, végül egy új tervet fogadtak el. Ennek értelmében Károly főhercegnek csapatai zömével el kellett hagynia Svájcot, és a Rajna középső folyásához kellett vonulnia,

hogy itt egy diverziót hajtson végre, és tehermentesítse a készülő hollandiai partraszállást végrehajtó csapatokat, továbbá hogy minél több francia erőt kössön le. A zürichi állást Korszakov beérkező hadseregének kellett megszállnia. Szuvorovnak Itáliából Svájcba kellett vonulnia, és Korszakovval, illetve Hotze Utznach mellett álló csapataival együtt, három oldalról meg kellett támadnia Masséna Helvéciai Hadseregét, majd Franche Comtén keresztül tovább támadnia Franciaország ellen.

Itáliában Melas parancsnoksága alatt az oroszok távozásával is tekintélyes, 103 ezer főt számláló haderő maradt, amelyből 93 ezer katona szolgálatképes állapotban volt. Melasnak egyelőre nem maradt más feladata, mint a franciákat a Rivierán tartani, valamint kapcsolatot teremteni a nápolyi csapatokkal, és elfoglalni a körbezárt erődöket. A francia itáliai csapatokhoz időközben erősítés érkezett, amelyből július 5-én létrehozták az Alpesi Hadsereget Championnet tábornok vezetésével, majd Joubert halálát követően ezt integrálták az Itáliai Hadseregbe, amelynek élén Moreau helyét Championnet vette át. A francia erők létszáma a térségben ekkor már a 60 ezer főt is elérte, amelynek nagyobbik része Piemont déli részén állomásozott, miközben Genovát és környékét erős helyőrség tartotta megszállva.

A novi csatát követően még Szuvorov intézkedett, hogy erős csapatok induljanak Közép-Itáliába, hogy megakadályozzák a nápolyiak további jelentősebb területszerzését. Fröhlich tábornok november 13-án megadásra kényszerítette Ancona erődjét, így a terület osztrák megszállás alá került. Északon Tortona erődje csak szeptember 11-én adta meg magát. Melas szeptember derekán megtámadta Championnet főerőit, 16-án Fossano mellett francia, majd 18-án Savigliano mellett császári-királyi győzelem született, de Melas ekkor még nem tudta az ellenséget visszaszorítani a tengerpartra, mert a Genova melletti franciák Novi felé folyamatosan veszélyt jelentettek, október 13-án Bracco mellett például alaposan megtépázták Klenau tábornok csapatait. A döntő győzelmet Melas csak november 4-én tudta kivívni Genola mellett, ahol Championnet 15 ezer katonájának fele elveszett. Ezt követően Melas körbezárta Cuneót. A harcok folyamatosan zajlottak váltakozó sikerrel, Novi mellett kétszer is győztek a franciák, október 24-én és november 6-án, Torriglia mellett pedig november 16-án. Utóbbi ütközetben Klenau csapatai különösen érzékeny veszteséget szenvedtek. Mondovi mellett viszont Melas tudott győzni november 13-án. Cuneo végül december 3-án megadta magát. A francia csapatok télre egy szűk tengerparti sávba szorultak vissza.

Francia ellentámadás a hegyekben

Joubert támadásával egy időben Masséna is mozgásba lendült. A vele szemben álló Károly főherceg túl erős hadseregét nem támadta meg, helyette jobb szárnyán utasította Lecourbe tábornokot, hogy vágja el az ellenség összeköttetését Itáliával. A császári-királyi csapatokat augusztus 13-a és 16-a között Oberwald, Schwyz és Amsteg mellett is megverve egészen a Bellinzonáig és Churig vetették vissza, miközben Hotze csapatai Utznachba, a Linth folyó mögé hátráltak.

Károly főherceg augusztus 18-án kapta meg a parancsot, hogy meneteljen Svájcból a Közép-Rajnához. Az orosz hadsereg augusztus 26-án érkezett meg a Zürich melletti állásba, ekkor indult el Károly főherceg. Hotze Utznach mellett maradt, bal szárnyán Jellachich és Linken tábornok csapatai pedig Sargans és Chur mellett álltak.

Szuvorov augusztus 27-én kapta meg a parancsot, hogy vonuljon Svájcba, de menetét csak szeptember 8-án kezdte meg. Rendkívül lassan haladt, csak 21-én érkezett meg Bellinzonába. Késlekedése végzetesnek bizonyult. Lecourbe révén Masséna megtudta, hogy milyen veszély fenyegeti dél felől, így utasította Lecourbe-ot, hogy lassítsa Szuvorov seregének haladását, mialatt ő megtámadja Korszakov és Hotze csapatait.

Masséna néhány napos előkészületet követően mozgásba lendült, 36 ezer emberével a 26 ezer orosz ellen. Szeptember 25-én olyan szerencsésen indította meg csapatait, hogy Korszakov nem vette észre, hogy Dietion mellett a franciák átkeltek a Limmat folyón. Masséna jobb szárnyán Mortier, centrumában Klein tábornok hadosztályaival arcban támadta meg az oroszokat, miközben Oudinot két hadosztállyal bal felé átkarolta Korszakov csapatait. A túlerő, valamint a francia tábornokok és csapatok tapasztalata gyors és átütő sikert hozott. Korszakov serege felbomlott, 8000 fős veszteséget szenvedve menekült Winterthur felé. Masséna csapatai mintegy 3000 főt vesztettek. Ugyanezen a napon Soult a Linth folyó mögött Schänis és Utznach mellett tönkreverte Hotze tábornok seregét. A két fél nagyjából egyenlő, 10-11 ezer főt vonultatott fel az ütközetre, amelyben Hotze életét vesztette, csapatainak a fele (1500 halott és sebesült, 3500 fogoly) is oda lett, miközben a franciák vesztesége nem érte el az 1000 főt. Korszakov csapatai maradékával Schaffhausennél kelt át a Rajnán, Hotze megmaradt erőit Petrasch tábornok St. Gallenhez vezette. A következő napokban Jellachich és Linken csapatai érkeztek meg Chur felől, de Molitor tábornok szeptember 25. és 30. között visszaverte a támadásukat.

Masséna nem üldözhette sem Korszakov, sem Hotze csapatait, mert közben Szuvorov serege közeledett. Lecourbe derekasan harcolt minden területért, szeptember 24-én Airolo, 25-én Amsteg, 26-án Altdorf mellett is kibontakozásra és ütközetre kényszerítette Szuvorov csapatait, amelyek élővédjét Bagratyion tábornok vezette. Az időveszteségen túl az oroszok vérvesztesége is hatalmasra rúgott, nem kevesebb, mint 6000 katona esett el vagy sebesült meg ezekben az ütközetekben. Szuvorov eredetileg Lüzern irányában akart támadni, de Masséna elállta arrafelé az utat. Az oroszok ereje a végét járta, Szuvorov nem kockáztathatta meg a döntő csatát, inkább keleti irányba fordult, de szeptember 29-e és október 1-je között Näfels mellett erővel kellett áttörnie a francia csapatokon, miközben Moutta mellett Masséna már az utóvédet támadta. Mivel Hotze és Petrasch csapatait Soult már elűzte Utznachból, Szuvorov Glarus felé indult, hogy Chur felé térjen ki a franciák elől. Az oroszok minden erejüket megfeszítve végül október 12-én értek Feldkirchbe, ahol Szuvorov azzal a tervvel állt elő, hogy indítsanak támadást Masséna ellen. Erről azonban már szó sem lehetett, így az október 17-i haditanácsot követően október 30-án az orosz csapatok elindultak hazafelé, szerepük a második koalícióban véget ért. Szuvorov Szentpétervárra utazott, ahol 1800. május 18-án meghalt.

Az orosz csapatok távoztával a harcok elültek a svájci hegyekben is.

Harcok a Rajna mentén és a hollandiai expedíció

Mialatt Károly főherceg Stockach mellett megverte Jourdan seregét, Károly jobb szárnyának fedezésére Sztáray tábornokot különítette ki egy tekintélyes, 25 ezer fős hadtest élén. Sztáray Donaueschingenben rendezte be főhadiszállását, innen figyelte a franciák mozgását és biztosította a főherceg jobb szárnyát, de hónapokon keresztül semmi említésre méltó esemény nem történt a térségben, csupán elszórt portyázásokat vezettek felderítési céllal mindkét oldalon. Az egyetlen kisebb ütközet is egy harcfelderítésből alakult ki, amelyben Gyulay tábornok visszaverte Legrand franciáit június 26-án Offenburg mellett.

A stockachi csatát követően a franciák átszervezték seregeiket, Masséna alá rendelték az összes csapatot Mannheimtől Svájcig. A Rajna mentén a tavaszi és kora nyári hónapokban Bernadotte hadügyminiszter növelte a francia csapatok számát, így egy új parancsnokságot állítottak fel július 15-én Müller tábornok vezetésével, amelyet Rajnai Hadseregnek neveztek el.

Károly főherceg, miután augusztus 16–17-én sikertelenül próbált meg kiharcolni egy hídfőt az Aare folyón, a hónap utolsó napjaiban kezdte meg csapatainak kivonását a Zürich melletti védelmi állásból. Hotze tábornok hadteste helyén maradt Utznach környékén, valamint Nauendorf tábornok Waldshut mellett maradt 10 ezer katona élén, így a főherceg 47 ezer katonával kezdte meg a menetet északi irányba, Donaueschingenen, Rottweilen és Tübingenen keresztül Stuttgartba. Útközben több kikülönítés miatt tovább csökkent a sereg létszáma.

A francia Rajnai Hadsereg szeptember 6-án körülzárta Philippsburg erődjét, és lövetni kezdte, de a körülzárást 12-én, Károly csapatai közeledésének hírére feladták, és a Rajnán túlra, valamint Mannheimbe húzódtak vissza, mire Károly főherceg Mannheim megtámadására adott parancsot. A császári-királyi csapatok szeptember 18-án csaptak le Mannheimre: jelentős veszteséget okoztak Müller francia csapatainak, közel 1600 halott és sebesült mellett közel 2000 katonát fogságba ejtettek, miközben maguk 1200 katonát vesztettek.

A további hadműveleteket a svájci események befolyásolták. Az oroszok Zürich mellett elszenvedett veresége, valamint Szuvorov seregének és Hotze hadtestének kudarca miatt Károly főherceg szeptember utolsó napjaiban a hátrahagyott csapatainak parancsot adott, hogy Villingenben gyűljenek össze, majd Sztáray tábornok hadtestének hátrahagyásával saját főerőit is útnak indította a Duna irányába, majd azon átkelve a Thur folyó vonalán alakított ki védelmet, de megerősítette Vorarlberg védelmét is. Masséna felismerte, hogy győzelme ellenére sincs elég ereje a további nagyobb támadáshoz, ezért már csak kisebb akciókat vezetett a császári-királyi csapatok visszaszorítására a svájci hegyekben. Egyebek mellett ekkor szállta meg a Szent Gotthárd-hágót is, amelynek a következő év eseményeiben kulcsszerep jutott.

Sztáray hadteste a Rajna mentén az év végéig küzdött a franciákkal, akik október 22-én ismét körülzárták Philippsburg erődjét, amelyet november 8-án sikerült felmenteni. A franciák nem adták fel, mert november 16-án megújították támadásukat, és elűzték Lotaringiai Károly tábornok csapatait Phillipsburg alól, majd ismét körbezárták az erődöt. Ezúttal maga Sztáray érkezett a felmentő csapatokkal, és december 2-án és 3-án Sinsheim és Wiesloch mellett vereséget mért a Lecourbe tábornok által vezetett franciákra. A harcok ezt követően elültek, a csapatok téli szállásra vonultak.

Az angolok tervei között a hollandiai partraszállás és az így elérhető eredmények rendkívül fontosak voltak, mivel számukra a francia gyarmatok mellett ekkor már a holland gyarmatok megszerzése is kiemelt helyen szerepelt a háborús

célok között. Az angol inváziós csapatok 18-20 ezer katonája Canterburyben gyűlt össze, és augusztus 27-én Callantsoog mellett szállt partra. A holland csapatokat vezető Daendels tábornokot még a partraszállás napján megverték Abercromby tábornok angoljai, mire a franciák kiürítették Helder erődjét. A francia–holland hadsereg főparancsnoka, Brune tábornok ezt követően gyorsan összevonta erejét, majd támadást indított, de szeptember 10-én Krabbendam (Zijpedijk, Zyper Sluis) mellett nagy vereséget szenvedett Abercoromytól. A csatát követően érkezett meg a 18 ezres orosz kontingens is Revalból Fersen tábornok vezetésével. A további angol erősítésekkel együtt a parancsnokságot ekkor átvevő York hercege 40 ezres hadsereg élére került. Vele szemben Brune vezetésével a francia–holland sereg 23 ezer katonát számlált.

York előtt rendkívül nehéz feladat állt. Át kellett törnie az Észak-Holland-félszigetnehéz, csatornáktól átszegdelt terepén, ami Brune számára remek lehetőséget biztosított a védekezésre. Az angol–orosz erők szeptember 19-én Bergen mellett próbálták meg kicsikarni az áttörést, de Brune jelentős veszteségeket okozva visszaverte őket. Október 2-án York Alkmaart támadta meg, majd heves csatában visszaszorította Brune csapatait. A kimerülőben lévő angol–orosz csapatok még egy próbálkozást tettek a félszigetről való kitörésre, de október 6-án Castricum mellett Brune visszaverte a támadásukat.

Az angol főparancsnok belátta, hogy nem tudja kicsikarni az áttörést a remekül harcoló Brune csapataival szemben, ezért október 14-én kapitulációs kérelemmel fordult az ellenséghez. Az alkmaari szerződést október 18-án kötötték meg, amely alapján a hadifoglyokat kölcsönösen kicserélték, és az angol–orosz csapatok az őket támogató hollandokkal együtt háborítatlanul távozhattak Hollandiából. A csapatkivonás azonnal megkezdődött, és egészen november 19-éig tartott. Az orosz csapatokat a Csatorna-szigetekre szállították, ők csak a következő év nyarának végén térhettek haza Szentpétervárra.

A hollandiai expedíció reményteljes indulása ellenére teljes kudarcba fulladt. Az inváziós csapatok legalább harmada odaveszett, a kapituláció pedig az angol és orosz fegyverek szégyenévé vált. A támadás semmilyen módon nem járult hozzá a háborús erőfeszítésekhez, nem vont el csapatokat a Rajna mellől vagy máshonnan. Az angolok legfeljebb annyi sikert könyvelhettek el, hogy néhány holland hajót elfogtak, így tovább gyöngítették tengeri riválisuk erejét.

Az év folyamán Egyiptomban és Szíriában is súlyos harcok folytak. Bonaparte értesült az oszmánok ellentámadási szándékáról, ezért megelőző csapásra szánta el magát. Egy 13 ezer fős hadtest élén benyomult Szíriába, március 7-én

rohammal elfoglalta Jaffát, majd március 17-én körbezárta Acre erődjét. Az oszmánok felmentési kísérletét a Tabor-hegy mellett véresen visszaverte ugyan, de egykori iskolatársa, az emigráns Phélippeaux vezetésével védett erődöt nem sikerült elfoglalnia, így május 21-én felhagyott az ostrommal, és visszatért Egyiptomba, ahol hátrahagyott katonáit a mamelukok folyamatosan támadták, de sikert nem tudtak elérni.

Az oszmán ellentámadás a tengeren is megindult, ennek eredményeként július 14-én Aboukir mellett partra szállt egy oszmán sereg Musztafa pasa vezetésével, és elfoglalta a kis aboukiri erődöt. Bonaparte összeszedte nélkülözhető csapatait, és egyből ellentámadást indított: július 25-én megrohanta az oszmánokat. Hatalmas vereséget mért rájuk, és több ezer foglyot ejtett, ezt követően azonban úgy döntött, hogy visszatér Franciaországba, mivel rossz hírek érkeztek a háború menetéről. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a franciák egyiptomi serege nem tudott mozdulni, mert az angol tengeri fölény ezt lehetetlenné tette. Az oszmánok, a mamelukok és az angolok egyre inkább szorongatták a francia csapatokat.

Bonaparte augusztus 23-án hajózott ki, s 41 a napon át tartó kalandos út végén október 1-jén ért partot szülőföldjén, Ajaccióban, majd 8-án folytatta útját, végül október 9-én érkezett meg Fréjus kikötőjébe. Egyből Párizsnak vette útját, október 14-én már a fővárosba ért. Alig egy hónap múlva, 1799. november 9-én már ő volt az ország első embere, egyelőre első konzulként, miután katonai puccsal megdöntötte a Direktórium hatalmát, és hatályon kívül helyezte az 1795-ös alkotmányt.

Egyiptomban hagyott csapatai még több mint egy évig kitartottak, végül 1801 elején érkeztek vissza Franciaországba ellenséges hadseregek által közrefogva.

A tengereken az 1799-es év egészében jelentős angol dominancia érvényesült. Az Indiai-óceánon a francia fregattok folyamatosan veszélyeztették az angol kereskedelmi hajózást, de több alkalommal is sikeresen léptek fel ellenük az angol hajók. Január 29-én Macau kikötője előtt francia és spanyol hajók vonultak fel, de amikor angol hajók jelentek meg, visszavonultak. Február 9-én Dél-Afrikától délre fekvő vizeken az angolok elfogtak egy francia fregattot, február 28-án a Bengáli-öbölben még egyet, december 11-én Mauritius mellett pedig egyet elsüllyesztettek.

A tengeri háború egyik filmbeillő epizódja volt, amikor a korábbi, spanyolok által elfoglalt angol fregattot Puerto Cabello kikötőjében (Venezuelában) október 25-én egy remekül megszervezett és kivitelezett akció keretében angol tengerészek megrohanták, és visszaszerezték.

Európában az angolok több kisebb-nagyobb sikert is elértek. Az elsőt február 6-án Mallorca mellett, amikor egy spanyol fregattot fogtak el. Toulon előtt június 18-án három angol sorhajó és két fregatt elfogott három francia fregattot és két briget. Gibraltár mellett július 7-én egy spanyol kutter adta meg magát. A hollandiai expedícióhoz kapcsolódó egyetlen siker augusztus 30-án a korábbi harcokból megmaradt holland Texel-flottilla nyolc sorhajójának, három fregattjának és egy sloopjának kapitulációja volt. Az október 16–17-én a spanyol partok mellett Vigo környékén történt összecsapás két spanyol fregatt elfogásával végződött.

A francia–spanyol szövetségesek az év folyamán mindössze egy kisebb sikert könyvelhettek el, spanyol hajók január 19-én Gibraltárhoz közel megtámadtak egy angol konvojt, és három kereskedelmi hajót elfogtak.

A második koalíciós háború erőviszonyait tekintve a mérleg a háború kezdetén a szövetségesek javára billent. A Direktórium agresszív külpolitikája dacára a hadsereg létszámát nem tartotta kellő szinten. A háború kezdetén így a szövetségesek jelentős számbeli fölényt tudtak kialakítani a három legfontosabb hadszíntéren, Itáliában, az Alpokban és a Duna mentén is. A szövetséges katonai vezetés azonban a hadsereget nem koncentráltan, egy adott feladat legnagyobb erővel történő elvégzésére vetette be, hanem mindenfelé szétforgácsolta. Hiába állt a Duna mentén és Itáliában is 100 ezret meghaladó hatalmas hadsereg a fővezérek rendelkezésére, a csatákat csak 30 ezres seregekkel vívták meg.

A háború mindhárom hadszíntéren francia támadással indult, de a franciáknak mindenhol túlerejű császári-királyi csapatokkal kellett szembenézniük. Ha Károly főherceg összevonja csapatait, akkor Jourdant kétszeres erőfölényben támadhatta volna meg, amivel valóban komoly fordulatot adhatott volna az egész háborúnak. Ehelyett éppen annyi erőt sikerült csak összevonnia, hogy marginális győzelmet aratott, az ellenséget sem üldözte, így a franciák stabilizálni tudták a helyzetet. A hegyvidék szűk völgyeiben sem manőverezésre, sem a túlerő hatékony érvényesítésére nem akadt lehetőség, így a franciák, különösen Lecourbe hatékony vezérletével remekül tartották magukat.

A hadjárati év legjelentősebb eseményei kétségkívül Itáliában zajlottak. Az Udvari Haditanács azonban nem gondoskodott kellő időben a főparancsnok személyéről, így Kray csak az ideiglenes főparancsnok meglehetősen korlátozott lehetőségeivel rendelkezett, ráadásul seregét éppen a döntő összecsapás előtt gyengítették meg egy erős dandár elvonásával. Kray ennek ellenére kiválóan vezette csapatait, és jelentős győzelmet aratott Schérer fölött. A megérkező

főparancsnok nagyon kedvező helyzetben vehette át a parancsnokságot. Szuvorov azonban minden lendülete mellett sem bizonyult jó stratégának. Képtelen volt összevonni erejét, a felderítésről sem gondoskodott kellőképpen. Macdonald támadása váratlanul érte, és csak a szerencséjének köszönhette, hogy a császári-királyi hadosztályparancsnokok remek teljesítményt nyújtottak, feltartva a francia támadást.

A franciák nagy támadása és a novi csata azt is bebizonyította, hogy Szuvorov a harctéren is képes gyengén teljesíteni. Ezúttal Kray kitartása és Melas öntevékeny előrenyomulása mentette meg a csatát. Az új haditerv végrehajtása, a svájci menete ismét csak stratégiai hibának bizonyult, mert a franciák elállták az útját, ezzel időt adtak Massénának, hogy túlerővel megtámadja és alaposan megverje Korszakov és Hotze csapatait.

Az angolok és az oroszok hollandiai partraszállásának nem lett semmiféle befolyása a szárazföldi hadműveletekre, nem vontak el csapatokat a Rajna mellől vagy a hegyekből. A rosszul megválasztott helyszín York csapatai túlerejének dacára a franciák kezére adta a győzelmet. Az angolok számára viszont a holland flotta maradékának megsemmisítése kárpótlást jelenthetett, mivel megerősítette őket a holland gyarmatok birtokában. Az angol tengeri fölény 1798 folyamán nyomasztóvá vált, ami kedvező fordulatot jelentett az angoloknak a szárazföldi háború relatív sikertelensége ellenére is.

A Mediterráneumban is az angolok kedve szerint alakultak a dolgok. Az egyiptomi francia hadsereget sikerült izolálni, elfoglalták Korfut, körbezárták Máltát, a nápolyiak visszafoglalták királyságukat, és Közép-Itália is felszabadult a francia megszállás alól, a franciák nagyjából olyan helyzetben várhatták a következő évet, mint amilyenben 1796 elején voltak.

Az oroszok kiválása a koalícióból különösen Ferenc császárt érintette negatívan, hiszen az orosz tábornok és csapatok minden nehézség ellenére biztosították az erőfölényt a szövetségeseknek, amely így elveszett. A császári-királyi hadsereg csapatai kiváló teljesítményt nyújtottak a háborúban, a legfőbb vezetés azonban nem tudta meghaladni az elavult felfogását, továbbra is szétaprózta az erőket, oldalvédeket, szárnybiztosításokat különített ki, mindent túlbiztosított, így aztán a döntő akcióra nem jutott elegendő erő, holott a franciák gyengesége lehetőséget adott volna olykor egészen jelentős létszámfölényre, így hatalmas győzelmekre is.

A háború koncepciójára a dunai és az itáliai hadszíntér közti hegyek jelentőségének aránytalan túlbecslése nyomta rá bélyegét. Több tízezres katonatömegeket

vezettek a néhány száz méter széles völgyekben, több ezer méteres hegygerincek közé. Lecourbe Szuvorov ellen bebizonyította, hogy milyen könnyen ki lehetett használni ezt az adottságot. Ez is csak az erők szétaprózásához vezetett, mivel Bellegarde 50 ezer katonája akár Itáliában, akár német területeken biztosította volna a döntő fölényt, ehelyett három hónapon keresztül vesztegelt a hegyekben, amikor meg Itáliába kerültek, a hegyek megfigyelésére különítettek ki feleslegesen nagy erőket.

A háború mérlege összességében mégis a szövetségesek javára billent, különösen az itáliai sikerek miatt. Franciaország a kedvezőtlen helyzet ellenére idegen földön tudta tartani a háborút. Az év végén pedig a francia belpolitikai fordulat, a konzulátus rendszerének felállítása, de különösen az első konzul személye döntő fordulatot eredményezett. Bonaparte garanciát jelentett az erők észszerű és hatékony felhasználására. Az első konzul eddig csak hadműveleti géniuszát mutathatta meg a világnak, de 1800-ban elérkezett az ő ideje, végre hadászati szinten is az ő kezébe került az irányítás. Olyan sakklépést talált ki, amellyel döntő módon változtathatta meg a háború menetét.

AZ 1800-AS HADJÁRAT

A második koalíciós háború első évének eredményeivel egyik fél sem lehetett igazán elégedett, de mindenkinek akadt pozitívuma is. A franciák számára már maga az a tény, hogy jelentős létszámhátrányuk ellenére nem omlott össze a hadseregük, önmagában fontos eredményt jelentett. Itáliai pozícióikat fel kellett ugyan adni, de Masséna sikere az oroszok ellen Pál cár sértődését és a háborúból való kilépését eredményezte. A következő évben a franciáknak tehát már csak egy szárazföldi nagyhatalom, a Habsburg Monarchia ellen kellett felvenniük a harcot. Az angolok számára a legfontosabb eredmény a teljes tengeri dominancia elérése és megtartása volt, emellett az egyiptomi francia sereg izolálása és a maradék holland flotta megsemmisítése jelentett előnyt. Ferenc császár mindenekelőtt Itália visszaszerzésének örülhetett, ráadásul a hadsereg remekül teljesített a háborúban, minden jelentős összecsapást megnyert a franciák ellen. Az oszmánok számára a franciák Egyiptomba való visszaszorítása, Nápoly számára a királyság szárazföldi részének visszafoglalása és Róma elfoglalása jelentett sikert.

A pozitívumok ellenére minden hadviselő fél számára jócskán akadtak negatívumok is. Anglia tehetetlennek bizonyult a franciák szárazföldi erejével szemben,

ki volt szolgáltatva a kontinentális hatalmaknak. Márpedig ha Franciaország hegemón szerepre tesz szert a kontinensen, előbb-utóbb olyan flottát tudott volna építeni, amellyel megtörheti Anglia tengeri dominanciáját. A Habsburg Monarchia aggodalmát az elég erős szövetségesek hiánya okozhatta. Nápolyra nem lehetett számítani még az itáliai harcokban sem, a német államok pedig nem lelkesedtek a franciák elleni háborúért. Korszakov és Szuvorov vereségei kényelmetlen helyzetet állítottak elő, a Fekete-erdőt nem lehetett megtartani, onnan pedig a Duna völgyébe kijutva közvetlenül a határokat kellett védeni. Franciaország leginkább az itáliai helyzet miatt aggódhatott. Csapatai csak egy keskeny tengerparti sávot tartottak kezükben, ami könnyen nagyobb bekerítéshez vezethetett, ez pedig nemcsak pótolhatatlan veszteséget jelentett volna, hanem a háború elvesztését is. Az Oszmán Birodalom leginkább belső helyzete és az egyiptomi francia veszély okán lehetett nyugtalan, de az orosz előretörés a Mediterráneumban is további problémákat vetített előre. Nápoly számára a helyzet látszólag rendeződött, de a királyságot katonai gyengesége kiszolgáltatta a császári-királyi fegyverek sikerének vagy sikertelenségének.

A bécsi katonai és politikai vezetés támadó terveket fogalmazott meg az 1800-as hadjárati évre. A fő támadást Itáliában kellett mérni a tengerpartra szorult francia hadsereg ellen, majd a Var folyóhoz kijutva onnan Lyon, majd Párizs felé kellett folytatni a támadást. Ehhez a hadsereg élén maradt Melas tábornoknak 123 ezer fős hadsereg állt rendelkezésére. A németországi hadszíntéren Károly főherceg lemondott a hadsereg főparancsnokságáról. Helyébe ideiglenesen az összesen 120 ezer katonát számláló sereg élére az előző évben Itáliában remeklő Kray tábornokot nevezték ki. Az ideiglenes főparancsnoki kinevezés azonban rendkívül korlátozott hatáskört jelentett, mert Kray nem válthatott le vagy nevezhetett ki magasabb parancsnokokat, a csapatok elosztásán sem változtathatott, a hadműveletek vezetésében pedig egymással torzsalkodó táborkari tisztjeire utalták. Kraynak Breisach és Bázel között kellett áttörnie a Rajnán, majd Belforton keresztül Besançonba menetelnie, hogy innen Melasszal együtt támadhassanak Párizs felé.

Az erőviszonyok és az előző évi események ismeretében Ferenc császár terve nagyon szépen festett papíron, de minden realitást nélkülözött. Mindkét hadsereget meggyengítették fölösleges kikülönítésekkel és oldalvédekkel, egyiknek sem maradt 60 ezernél több katonája a döntő hadműveletekre, ekkora erővel pedig a Franciaországba való benyomulás komolytalannak bizonyult. A császári-királyi hadsereg legfelsőbb vezetésének ismételt krízise jól megmutatkozott a

háború során. Az előző évben Kraynak ideiglenes főparancsnokként kellett szembenéznie a nagy francia támadással, majd pedig idegen fővezér vette át az irányítást. 1800-ban a jelentős hadvezérnek korántsem nevezhető Melas mellett a másik nagy hadsereg élére is csak ideiglenes kinevezést kaphatott Kray. Ez az eljárás azonban nem számított kivételesnek, mert 1796 óta az Udvari Haditanács élén is csak ideiglenes kinevezéssel állt Tige Ferdinánd tábornok. Valójában Károly főhercegen kívül egyedül Kray állt rendelkezésre mint tapasztalt és sikeres hadvezér, azonban az uralkodó egyikükben sem bízott. Károlyt magas születése, Krayt pedig sikerei tartották magas pozícióban, de az udvari intrikusok tettek róla, hogy főparancsnoki működésüket a külső mellett belső tényezők is nehezítsék. Károly főhercegnek 1799-ben a legkedvezőbb körülmények ellenére sem engedélyezték a támadást, Krayt pedig folyamatosan szemmel tartották rosszindulatú tanácsadók, és főhadiszállásán a lehető legrosszabb hangulat uralkodott.

A francia oldalon Bonaparte első konzul legfontosabb feladata Franciaország belső helyzetének megerősítése volt. Ennek első lépéseként 1799. december 24-én kiadták az új alkotmányt, majd a belső rend, a gazdaság helyreállításához szükséges első lépések is megtörténtek. A háború miatt a hadsereg létszámának emelése is szükségszerű feladatként jött számításba. Első lépésként rendezték az addig meglehetősen kusza viszonyokat. Brune-t Augereau váltotta a Batáviai Hadsereg élén, a svájci–német területeken lévő két hadsereget Moreau parancsnoksága alatt Rajnai Hadsereg néven összevonták, Itáliában pedig Championnet halála után Masséna vette át a hadsereg irányítását, aki rendezte a sorokat. Mindegyik hadsereg kapott újoncokat és felszerelést is. Itáliában 70 ezer főre próbálták emelni a hadsereg létszámát, míg a Rajnai Hadsereghez irányítottak minden harcképes erőt Hollandián kívülről, így Moreau nem kevesebb, mint 113 ezer fős hadsereggel kezdhette meg az évet. Ezeken az erőkön kívül Dijonban nagy titokban Bonaparte – Berthier tábornok vezetésével – megkezdte a Tartalék Hadsereg szervezését is, amelynek 50 ezer főre kellett volna növekednie, de a sürgető események miatt csak 35 ezer fővel rendelkezett a hadműveletek megindulásakor.

Bonaparte a fő támadást német területeken akarta mérni a császári-királyi csapatokra. A Tartalék Hadsereget Dijonból a Rajna mellé átcsoportosítva átvette volna az itteni erők vezetését, és el akarta söpörni Kray seregét. Moreau azonban ellenállt, arra hivatkozva, hogy a konzulok nem vezethetnek hadsereget, megtagadta az alárendelést Bonaparte-nak. Az első konzulnak ezúttal engednie kellett. A Tartalék Hadsereget inkább Itáliába vezette a veszélyes hegyi utakon keresztül,

hogy Melas seregére csaphasson le. Moreau-nak viszont ebben az esetben egy erős, 15 ezer főből álló kontingenst kellett Itáliába küldenie Moncey tábornok vezetésével, de a Kray elleni támadást így is végre kellett hajtania.

A franciák tehát végül mindkét hadszíntéren támadást kezdeményeztek. Az események Itáliában vették kezdetüket – Melas támadásával.

Az itáliai hadjárat

A császári-királyi hadsereg haditerve szerint az évet Melas hadseregének támadásával kellett kezdeni. Az Itáliai Hadsereg hatalmas erőt képviselt. A március végi szolgálatképes létszám 110 ezer katonát tett ki, akihez még közel 13 ezer szolgálatképtelen katona tartozott. Ebből az erőből 10 ezer fő helyőrségekben volt szétszórva, nem játszott szerepet a hadjáratban. A fennmaradó 100 ezer katonából 17–18 ezer az Alpok déli kijárataival szemben állt fel Novarától – Varesén át – Locarnóig. Tartalékként Torinóban 18-20 ezer katona maradt vissza, a Riviera elleni támadásra Melas 60-65 ezer embert mozgósított. Ebből a bal szárnyon Torriglia környékén Ott tábornok alatt volt 15 ezer, a jobb szárnyon Elsnitz tábornok vezetésével 20 ezer Ceva mellett, a többi Melas személyes parancsnoksága alatt Aqui és Novi mellett. Melas és kiváló táborkari főnöke, Zach tábornok kiváló tervet alkotott a támadásra. A bal szárnyon, Genova mellett le akarták kötni a francia csapatokat, mialatt a főerővel Savonát elfoglalva kettévágják az ellenséges sereget, ezáltal a franciák egy részét Genova környékén be tudják keríteni. Ez lényegében Beaulieu 1796-os tervének aktualizált változata volt. A támadást eredetileg február közepére tervezték, de a kedvezőtlen időjárás miatt a végrehajtás április elejére csúszott.

A Ligur-tenger parvidékére szorult franciák helyzete az 1800-as év elején korántsem adott okot optimizmusra. Az erősítések még nem értek kellő számban Masséna seregéhez, a hadjárat megindulásakor mindössze 36 ezer szolgálatképes katonával rendelkezett. Bonaparte első konzul hiába ecsetelte Masséna számára a helyzetet kedvező színben, a valóságban Melas elsöprő túlerővel rendelkezett. A jobb szárnyon Savonától Reccóig Soult 18 ezer katonája állomásozott, a centrumban – Finalétól a Col di Tenda-hágóig – Suchet 12 ezer embere állt fel, míg a bal szárnyat a Mont Cenis-vel szemben és Embrun környékén 6000 fő élén Turreau tábornok alkotta. A Rivierán tehát mindössze 30 ezer francia katona állomásozott és kétszeres túlerővel szemben kellett helytállnia. Massénát Bonaparte

kitartásra és aktivitásra biztatta, de ekkora erőfölény ellenében az Itáliai Hadsereg összeomlása csak idő kérdése volt.

A császári-királyi csapatok április 5-én indították meg támadásukat. Melas vezetésével Pálffy tábornok erős hadosztálya Aquiból Degón és Montenottén keresztül Savona ellen menetelt, míg tőlük jobbra Elsnitz Vadót és Finálét vette célba. A gyenge francia csapatok nem tudtak jelentős ellenállást kifejteni, visszahúzódtak. Suchet a Monte Cettepani elvesztését követően a tengerpartra, majd onnan nyugati irányba húzódott vissza, ami által a francia hadsereg kettévágása április 7-én megtörtént. Ezen a napon Masséna – Bonaparte korábbi tanácsának megfelelően – Ott tábornok Genova ellen keletről izoláltan felvonuló hadosztályára vetette magát, és Monte Fascia mellett érzékeny vereséget mért rá. Melas a vereség hírére azonnal utasította Hohenzollern tábornokot, hogy Novi felől rögtön indítson támadást Genova felé. Hohenzollern közbezárta Gavi kis erődjét, de elfoglalni nem tudta, ezért azt megkerülve április 9-én kemény harc árán elfoglalta a Bochetta-hágót, így szabaddá vált az út Genova felé.

Masséna aktív védelmet folytatott. Április 10-én Soult egy hadosztály élén Sassello mellett ellentámadást indított, de Melas jelentős túlerejével átkarolta a franciákat, és kivédte a támadást. Suchet sem maradt tétlen, 10-én ő is megtámadta Elsnitz egy dandárát Monte Settepaninál, és másnap elfoglalta a helyet. Melas csapatai ezalatt a másik oldalon is támadtak, Monte Creto mellett győzték le Massénát. Április 11-én a franciák folytatták az ellentámadást, Suchet Verreira mellett részsikert ért el, elfoglalta Monte Fajalét. Elsnitz 12-én Suchet-től elfoglalta San Giacomót, Melas pedig Soult ellen vonta össze csapatait, olyan túlerőt képezve, amely véget vetett Soult ellentámadásának. Masséna fogságba esett a harcokban, de emberei végül ki tudták szabadítani. Április 18-án Voltri mellett Masséna bal szárnyát újabb vereség érte. Masséna 10 ezer katonája élén Genovában rekedt, Suchet-t pedig Elsnitz csapatai folyamatosan nyomás alatt tartva a Var folyóig nyomták vissza, amelyet május 11-én léptek át a francia csapatok. Itt némi utánpótláshoz és kiegészítéshez jutottak, így felkészülhettek az ellentámadásra.

Genova körülzárása április 19-én kezdődött Ott tábornok parancsnoksága alatt mintegy 24 ezer katonával. Masséna 10 ezer emberével igyekezett ugyan aktív védelmet folytatni, április 30-án San Martino d'Albaro, május 11-én Monte Becco mellett alaposan megtépázta az ellenség seregét, de 13-án Monte Creto mellett Hohenzollern győzött, Soult itt fogságba esett. Savona kis erődje május 15-én kapitulált, ami tovább nehezítette Masséna dolgát. A francia parancsnok

végül június 1-jén felkínálta a kapitulációt szabad elvonulás mellett. Ott tábornok éppen ezen a napon kapott utasítást a körülzárás megszüntetésére és az elvonulásra, mert a hadsereget Bonaparte serege ellen kellett koncentrálni. Ennek ellenére engedélyt kért Melastól a maradásra. Masséna csapatai végül június 4-én vonultak ki Genovából azzal a kötelezettséggel, hogy a Var folyó mögé vonulnak vissza.

A Dijonban legnagyobb titokban megszervezett francia Tartalék Hadsereg létszámát az első konzul 50 ezer főben határozta meg, de a hadműveletek megkezdésére egyelőre csak 35-36 ezer katonát tudtak összegyűjteni névleg Berthier tábornok vezetésével, valójában Bonaparte első konzul személyes parancsnoksága alatt. A csapatok április 23-án indultak el Dijonból, de egészen május 10-e környékéig érkeztek be újabb és újabb katonák. Miután eldőlt, hogy a hadsereget Itáliába vezetik, azt kellett eldönteni, hogy melyik útvonalon. Miután jelentették, hogy Itália felé a Szent Bernát-hágón keresztül nagyobb hadsereggel is lehetséges átkelni, az első konzul úgy döntött, hogy ezen a legrövidebb úton indul Masséna segítségére. A csapatok május 12-én Martignyben álltak, a hágón május 15-e és 20-a között keltek át. Aostánál csatlakozott Chabran 4000 fős hadosztálya, amely a Kis Szent Bernát-hágón kelt át, míg Bethancourt 3000 fős dandára a Simplon-hágón át menetelve biztosított. Bonaparte parancsára a Rajnai Hadseregből Moncey tábornok 15 ezer katonájával Altdorfból a Szent Gotthárd-hágón át, Szuvorov előző évi útvonalán közeledett Itália felé.

A franciák számára a nehéz terep mellett Bard aprócska erődjének kitartása is nehézséget okozott. Bernkopf kapitány maroknyi csapata remekül használta ki az erőd előnyös fekvését, és egy héten át feltartotta a franciákat. Az első támadást május 19-én verték vissza, és a következő napokban több nagy rohamot is intéztek az erőd ellen, de a siker elmaradt. Végül éjszaka, a tüzérség hátrahagyásával, május 26-ára virradóra tudtak a francia főerők átcsúszni a szoroson. Az erőd egészen június 1-jéig kitartott, a tüzérség ekkor követhette csak az első konzul csapatait.

Lannes tábornok már május 22-én Ivreába ért egy hadosztály élén, és Bonaparte parancsára Chivassóig nyomult előre, ahol összecsapott Hadik Károly tábornok, a híres Hadik András tábornagy fiának csapataival, és visszaűzte őket Torinó felé. Bonaparte azonban nem Torinó felé vezette a csapatait, hanem egy gyors irányváltással a gazdag lombard fővárost, Milánót vette célba. Több kritika érte ezért, mert valóban menetből elfoglalhatta volna Torinót, de az ő szándéka Melas seregeinek elszigetelése volt a hátországtól, emellett Milánó a

francia sereg számára szilárd hadműveleti alapot biztosított. Bonaparte Lannes-t csak megtévesztési szándékkal küldte Torinó felé. A terve bevált, mert Melas nem tudta összpontosítani szétszórt hadseregét, ezért a császári-királyi csapatok visszahúzódtak, így Bethecourt és Moncey is beérkezhetett Milánóba, ahova az első konzul június 2-án érkezett meg főerőivel. Vukassovich Crema felé húzódott vissza. Melas seregének nyugatról Turreau hadosztálya okozott gondot, amely olyan remekül manőverezett, hogy Melas napokig azt hitte, ebből az irányból fenyegeti a veszély, északról csak áltámadás bontakozik ki.

Miután május végén Melas felismerte, hogy Lannes csak demonstrációt hajt végre Torinó felé, a fő támadás ebből az irányból érkezik, nem nyugatról, támadásra határozta el magát a Milánó felé menetelő francia sereg háta ellen. Ám elkésett, hamarosan érkezett a hír Milánó elestéről. Melas egyből utasította hadserege különböző részeit, hogy azonnal induljanak Torinó, valamint Alessandria felé. Utóbbi erődje mellett akarta összpontosítani seregét, hogy támadást indítson az első konzul serege ellen. Ott hadteste Genova alatt bevárta a francia kapitulációt, csak azt követően indult el. Sokkal rosszabbul jártak Elsnitz csapatai, akik az előretörés és a Var folyó mentén vívott harcok során nem kevesebb, mint 10 ezer embert vesztettek. Egy erős hadtest helyett egy leharcolt, lerongyolódott csapat érkezett be Alessandria alá Elsnitz vezetésével.

Bonaparte számára Milánóban a legnagyobb feladatot a Pón való átkelés jelentette. A folyó déli partján húzódott a főút, amely Melas számára az összeköttetést jelentette a hátországgal, ezt mindenképpen át kellet vágni, hogy a hadászati bekerítés teljes legyen. Lannes Chivasso alól Paviába vonult, míg Murat lovassággal és Boudet hadosztályával Piacenza elfoglalására indult, amely a hídja miatt kulcsfontosságúnak bizonyult. Ott Genova alól egy dandárt indított gyorsan útba Piacenza megszállására, de Murat és csapatai június 7-én visszaverték azt. Mivel Lannes vezetésével Watrin hadosztályának részei június 6-án már át tudtak kelni a Pón Belgioioso és Cipriano között, a császári királyi csapatoknak vissza kellett vonulniuk Alessandria felé, elhagyva ezáltal a remekül védhető Stradella melletti állást.

A császári-királyi hadsereg torinói főhadiszállásán Melas tábornok számára létkérdés lett volna kitörni a nagy bekerítésből. Melas maga június 6-án hagyta el Torinót, majd Alessandriába ment. A Novi felé menetelő Ott tábornoknak azt a parancsot adta, hogy vonuljon Piacenzába, és biztosítsa a hidat, illetve a várost. Bonaparte időközben Cremona felé indította Duhesme tábornokot, hogy Vukassovich csapatait nyomja kelet felé, így Ottnak esélye sem lehetett

elérni Piacenzát. Bonaparte viszont hírt kapott Genova elestéről, amely lehetőséget adhatott Melasnak, hogy déli irányban kicsússzon a bekerítésből. Az első konzul ezért azonnali támadást rendelt el Lannes és Murat csapatainak, amelyeket Desaix két hadosztálya követett.

Ott június 8-án Casteggio elé érkezett, egyesült a Piacenza alól visszavonuló csapatokkal, így tekintélyes, 12 ezres sereg állt rendelkezésre. A következő nap, június 9-e reggelén Lannes csapatai váratlanul felbukkantak a főúton, és jelentős vereséget mértek Ott seregére, aki 2100 halott és sebesült mellett 2500 foglyot elvesztve vonult vissza az alessandriai táborba, ahova június 10-én és 11-én Elsnitz hadtestének maradványai is beérkeztek. Melas mindössze 35 ezer katonával rendelkezett, holott a hadjárat kezdetén 100 ezer ember felett parancsnokolt. A hadjárat veszteségei mellett ismét felesleges kikülönítésekkel gyengítette csapatait: összesen 46 ezer katona állomásozott különböző helyőrségekben. Torinóban és Genovában is nagy helyőrségeket hagyott, nem összpontosította minden erejét a csatára. Azt viszont eltökélte, hogy egyenesen kelet felé, Piacenza irányába próbál kitörni a kelepcéből, mert bármit tesz, Bonaparte és Masséna ereje egyesül, amitől nagyon tartott. Gyorsan kellett cselekednie, mert Masséna már közeledett. Zach tábornok, a táborkar főnöke megpróbálta megtéveszteni az ellenséget. Valenza és Casale mellett is hidat kezdtek verni a Pón, mintha arra akarnának kitérni, ezáltal szerették volna elérni, hogy a franciák otthagyják az erős állásukat az átszegdelt terepen, és az Alessandria előtti síkra érkezzenek, hogy az erősebb lovassággal föléjük kerekedhessenek. A cél érdekében még kémeket is bevetettek.

A francia oldalon Bonaparte továbbra is attól tartott, hogy Melas akár déli irányba, akár észak felé kitérhet a csapás elől. Moncey csapatait Milánó és Piacenza citadellájának körbezárására tartotta vissza, Chabran hadosztályát a Pó bal partján tartotta a térség szemmel tartására, Duhesme Vukassovichot üldözte, Turreau Torinó ellen menetelt. Masséna a Var felé tartott, majd egyesülve Suchet csapataival egyből kelet felé indult. Bonaparte közvetlen vezetése alatt 28 ezer ember állt Voghera mellett. A megtévesztő hírek hatására, miszerint Melas át akar kelni a Pón, június 12-én délután Bonaparte megindította csapatait. Széles fronton nyomult előre, csapatait ott akarta összevonni, ahol az ellenség főerejére bukkan.

Zach tábornok mindent megtett annak érdekében, hogy a francia csapatokat Sale felé irányítsa, hogy a Bormidán Alessandriánál átkelve a bal szárnyukat átkarolhassa. Hidakat veretett a Pón, csónakokat gyűjtetett, hogy átkelést

színleljen, kémek által is az átkelést híresztelte. Bonaparte részben hitelt adott a híresztelésnek, de óvatosan járt el. Centrumát az alessandriai főúton indította meg, jobb szárnyával Sale, bal szárnyával Novin keresztül Rivalta felé támadott. Június 13-án este Victor tábornok hadosztálya a főúton Marengo körül O'Reilly könnyűcsapataira bukkant, heves harcok árán elfoglalta a falut, és egészen a Bormidáig nyomta vissza a császári-királyi csapatokat, majd a jó védelmet nyújtó Fontanone-patak mentén védelemre rendezkedett be.

A császári-királyi hadvezetés eredeti elképzelését a franciák bal szárnyának átkarolásáról keresztülhúzta Marengo elvesztése. Másnap reggelre ezért Marengo megtámadását tűzték ki célul úgy, hogy az erős bal szárny Castel Ceriolo, míg a jobb szárny a régi főút felé, Casina Blanca felé támad. A Bonaparte közvetlen vezetése alatt álló öt hadosztályból kettő – Victor vezetésével – Marengót védte, Lannes egy hadosztállyal San Giulianónál állt, Desaix két hadosztályával déli irányba menetelt Novi felé. A franciák nem számítottak komolyabb harcra június 14-én, az ellenséges főerő helyének meghatározását szerették volna elérni, hogy másnap támadhassanak.

A reggeli órákban a Bormida hídján átkelve a császári-királyi csapatok megindították a támadást Marengo ellen. Hadik Károly tábornok megtámadta Marengót, O'Reilly, a jobb szárny parancsnoka pedig könnyűcsapataival attól délre támadott. Hadik elkeseredett harcokba bonyolódott az erős francia állás ellenében Marengo előtt. Victor, látva a császári-királyi hadsereg erejét, egyből riasztotta Bonaparte-ot, aki délelőtt még nem akarta elhinni, hogy Melas főseregével vették fel csapatai a harcot. Victor két hadosztályára egyre nagyobb nyomás nehezedett, ezért erősítést kért. Bonaparte egyelőre Lannes csapatait küldte, a Watrin-hadosztályt, amely Victor jobb szárnyán vonult fel. Megérkezett két lovasdandár is, amelyek a két szárny mögött foglaltak állást. Délelőtt 11 órakor érkezett meg Berthier tábornok, akinek Bonaparte végre elhitte, hogy a döntő csatát vívják. Egyből futárt küldtek Desaix-hoz, hogy fordítsa vissza csapatait, és siessen a harctérre.

Hadik első rohama kudarcot vallott, ezért bekapcsolódott a harcba Kaim tábornok hadosztálya is. A második támadást a megerősített francia vonal ismét elkeseredett harcokban verte vissza. A császári-királyi gyalogosok a terep nehézsége miatt nem tudták érvényesíteni számbeli fölényüket. Bizakodásra adhatott viszont okot, hogy az egyébként késéssel megindult bal szárny 11 órakor elfoglalta a gyengén védett Castel Ceriolót, amivel megosztotta a franciák erejét.

A harmadik, döntőnek szánt támadás 12 óra után indult meg, ezúttal minden erőt bevetve. A franciák remekül harcoltak a Fontenone-patak mentén, de az újabb tartalékok bevetésével Melas csapatai egyre inkább fölénybe kerültek. Az áttörést végül Bellegarde magyar gyalogosai érték el a francia centrum jobb szárnya ellen. Castel Ceriolóból Ott csapatai is kibontakoztak, megpróbálták átkarolni Lannes jobb szárnyát. Champeaux gyenge francia lovassága nem tudta megakadályozni Ott lovasságának kibontakozását, így a francia harcvonalat vissza kellett vonni. O'Reilly könnyűcsapatainak is sikerült áttörniük Melas seregének jobb szárnyán, továbbá megpróbálták lovassági támadással megfutamítani a francia visszavonulókat, ezt azonban Kellermann francia lovassága megakadályozta. A francia visszavonulás ennek ellenére néhol menekülésbe csapott át. Délután 3 órakor Bonaparte kénytelen volt bevetni utolsó tartalékát, Desaix egyik hadosztályát. Monnier a veszélyesebbnek ítélt jobb szárnyon, tehát Ott csapatai ellen indult előre Castel Ceriolo ellen. Mivel Ott csapatai már elhagyták a falut, a franciák sikerrel jártak, de a túlparton a lemaradó császári-királyi tüzérség tüzet nyitott, ami olyan eredményesre sikerült, hogy Monnier-nek vissza kellett vonulnia. Lannes és Monnier között Ott főereje ellen a konzuli gárda nyomult előre. Ezúttal a franciák támadása volt koordinálatlan, így a gárda izolált támadása annak megsemmisüléséhez vezetett.

Az utolsó francia tartalékok kudarcával a csatát Melas csapatai látszólag megnyerték, ezt a hadvezetés el is hitte, ezért üldözésre adott utasítást. Melas visszatért Alessandriába, és diadalmas győzelmi jelentést küldött Bécsbe. De a csata még nem ért véget, mert megérkezett Desaix a Boudet-hadosztály élén. Este 6 órakor megindult az ellentámadás. A centrumban Boudet hadosztálya, balról Victor csapatainak maradványai csatlakoztak hozzá, jobbról Monnier hadosztálya, azon túl pedig Lannes a Watrin-hadosztállyal. Boudet nagy erővel csapott le az üldözésben megbomlott harcrendben közeledő, Zach tábornok által vezetett császári-királyi gyalogságra, Kellermann lovassága pedig a szárnyuk és a hátuk ellen rohamozott. A váratlan és koncentrált támadás gyors sikert ért el, Zach élcsapatai futásnak eredtek. Egy könnyűdragonyos ezred megpróbálta Kellermann lovasait elsöpörni, de nem járt sikerrel. A fejvesztve menekülő élcsapatok futása kisvártatva az egész hadsereget magával rántotta. Melas és Zach nagy hibát követett el, hogy hagyta felbomlani az egységes harcrendet, így a kisebb csoportokat a franciák gyorsan fel tudták morzsolni. A francia ellentámadás megfordította a csata menetét, a franciák végül jelentős győzelmet arattak. Melas csapatai 6500 halottat és sebesültet, valamint 3000 foglyot

vesztettek. A francia veszteségek sem voltak sokkal kisebbek, 6500 halott és sebesült mellett 1500 fogoly veszett el.

A csata másnapján a teljes letargiába esett Melas fegyverszünetért folyamodott. A június 15-i alessandriai egyezmény értelmében a császári-királyi csapatok a Mincio mögé húzódtak vissza, kiürítve az ettől nyugatra és délre lévő területeket, a nagy vérveszteséggel elfoglalt Genovát is beleértve. Melas számára a szerződés azt eredményezte, hogy a csata napján Degóból Acqui felé közeledő Masséna által jelentett veszélyt kivédte. Bonaparte és a franciák viszont egyesíthették és rendezhették kimerült erőiket, valamint jelentős területet is nyertek.

Az itáliai hadszíntéren egészen december 21-éig nyugalom honolt. Miután az első konzul marengói győzelmét követően visszatért Párizsba, a francia csapatok vezetését augusztus végén Brune tábornok vette át. Az összetört Melas helyére szeptember elején Bellegarde tábornokot nevezték ki a császári-királyi Itáliai Hadsereg élére.

A németországi hadjárat

Kray tábornok 1800. március 17-én érkezett meg donaueschingeni főhadiszállására, és átvette a Németországi Hadsereg főparancsnokságát, ami egyben a Német-római Birodalom mozgósított erőinek vezetését is jelentette. A parancsnoksága alatti csapatok létszáma a rendkívül tekintélyes 120 ezer főt is elérte, amelyből 113 ezer harcképes katona állt rendelkezésre. Ebből azonban a helyőrségeket leszámítva csak 94-95 ezer fős mobil erőt tudott bevetni. Az általános parancs szerint Kraynak a Rajnán átkelve kellett támadnia Franciaország ellen, valójában a francia túlerő miatt ez számításba sem jöhetett, Kray minden erejét a várható francia támadás elhárítására tartogatta.

A francia főparancsnok, Moreau tábornok serege szintén 113 ezer főből állt. Az első konzul azt ajánlotta Moreau-nak, hogy Schaffhausennél keljen át a Rajnán, és támadja meg Kray bal szárnyát, majd kerüljön a hátába. Moreau azonban még a 18. századi, túlságosan óvatos, lassú hadviselés híve volt, ezért inkább egy jellegzetesen régies haditervet alkotott. Csapatait Strassburgtól a Rajna mentén félkörívben helyezte el. A bal szárnyától kezdve egy lépcsőzetesen végrehajtott előrenyomulást eszelt ki, amelynek célja a Duna völgyében koncentrálni az erőket. A támadás napját április 25-ére tűzte ki.

A császári-királyi hadsereg élén Kray tábornok nem kapott szabad kezet a csapatok felállásának megváltoztatására, holott erre nagy szükség lett volna. A jobb szárnyon Sztáray tábornok 19 ezer fős hadteste Rastatt és Heidelberg között, Kienmayer tábornok 10 ezer fővel Strassburggal szemben, Gyulay tábornok 3500 fővel Breusachhal és Basellel szemben, Nauendorf tábornok 11 ezer fővel a Rajna mentén Säckingentől Schaffhausenig, Kolowrat tábornok 13 ezer katonával Schaffhausentől a Bodeni tó északkeleti partvonaláig, Reuss tábornok 14-15 ezer katonával Voralbergben állt – a hadsereg tartaléka pedig Villingen, Tüttingen és Tübingen mellett mindössze 13 ezer fővel. A legfontosabb lett volna Kray számára, ha a két szárnyáról, Sztáraytól és Reusstól jelentős csapatokat von el, hogy a felbukkanó ellenségre minden erővel rávethesse magát. Ezt viszont Ferenc császár nem engedte, így Sztáray és Reuss csapatai, a hadsereg közel fele nem vehetett részt a döntő harcokban, egy puskalövést sem tett. Kray csak arra kapott engedélyt, hogy Sztáraytól némi lovasságot vonjon el.

Kray helyzete alapvetően nem mondható rossznak, mert a részenként előrenyomuló ellenséges oszlopokat izolálhatta volna, és egyenként meg is tudta volna verni, mert a Fekete-erdő hegyes vidékein kisebb erővel is fel lehetett volna tartóztatni egy-egy ellenséges oszlopot. Ehelyett Kraynak mozdulatlanul kellett bevárnia a francia támadást.

A támadáshoz Moreau négy csoportot hozott létre. St. Suzanne tábornok 19 ezer katonájával Strassburghoz vonult, Gouvion St. Cyr tábornok 30 ezres hadtestét Breisach mellett vonta össze, Moreau a hadsereg 27 ezres tartalékát Bázelben gyűjtötte össze, Lecourbe tábornok 37 ezres hadtestét a Zürich–Glarus– St. Gallen–Stein négyszögben állomásoztatta. Moreau a bal szárnyán látszattámadás indítását tervezte, hogy megakadályozza Kray csapatai összevonását, miközben ő a hadserege zömét Engen körül összegyűjtve vezeti a döntő támadást.

St. Suzanne és St. Cyr csapatai április 25-én indították meg a támadást, amit két nappal később Moreau, végül május 1-jén Lecourbe Schaffhausen és Stein közötti átkelése követett. Lecourbe 25 ezer katonát gyűjtött össze a támadáshoz, a többit Moncey vezetésével Itáliába küldte, de Reuss csapataival szemben is hagyott csapatokat. Kray és táborkara felismerte, hogy északnyugaton csak látszattámadás érte a csapatokat, ezért Gyulay, Kienmayer és Sztáray csapatait azonnal visszavonták, és a főseregheż rendelték. Később azonban többször megváltoztatták a parancsot, mert Kray táborkarának egyes tagjai eltérően értékelték a híreket, és torzsalkodástól és féltékenységtől sem mentes vitákat folytattak. Ezalatt a franciák nyugodtan vonulhattak az összpontosítási pontjuk felé. St. Suzanne parancsot kapott Freiburg

körülzárására, így St. Cyr, Moreau és Lecourbe erői, összesen 82 ezer katona indult Kray ellen, akinek nem állt rendelkezésére 40 ezer főnél több.

A hadjárat első nagy csatáját Engen és Stockach között vívták május 3-án. Kray megpróbálta oldalba kapni Moreau támadó csapatait, de a kétszeres túlerő lehetetlenné tette a tartós sikert. Kray csapatai 3000 embert veszített és 4000-en kerültek fogságba foglyot, Moreau 3000-es veszteségével szemben, és Messkirchhez vonultak vissza. Moreau Lecourbe hadtestét, a hadsereg tartalékát azonnal Kray csapatai után indította, és május 5-én megtámadta a messkirchi állást. Kray ismét az ellenséges támadó oszlop elleni oldaltámadással próbálkozott, de kimerült csapataival nem tudta kompenzálni az ellenség – ezúttal mérsékeltebb, 48 ezer a 40 ezer ellen – túlerejét. Kray 4000 főt vesztett, a franciák is nagyságrendileg ennyit.

A császári-királyi hadsereg Kray vezetésével nem tudta megakadályozni a francia támadás sikerét, de Kray még nem adta fel a harcot. Gyors menettel kétszer is átkelt a Dunán, majd május 9-én Biberach mellett – immáron mindössze 30 ezer kimerült katonára olvadt seregével – támadást indított Moreau 64 ezres serege ellen. A támadás kudarcba fulladt, Kray ismét 4000 katonát vesztett, Moreau 2000-es veszteségével szemben. A császári-királyi hadseregnek nem volt más választása, mint a visszavonulás Ulmba, ahol egyesíteni tudta csapatait, de már csak 62 ezer katonát, a többi a harcokban veszett el, illetve az erőltetett menetek során maradt le.

Kray serege május 10-én érkezett Ulmba. Moreau nem merte megtámadni az erős állást, elbizonytalanodott a további hadműveleteket illetően. Kray helyesen ismerte fel, hogy St. Suzanne Moreau-hoz beérkezett hadteste a Duna bal partján elszakadt a zömtől, ezért május 16-án Blaubeuren és Erbach között jelentős erővel megtámadta. Sztáray tábornok azonban nem hajtotta végre a parancsot, így St. Suzanne csapatait megtépázták ugyan, de nem verték tönkre. Moreau ugyanakkor visszavonult a Duna déli partjára – és mindent megtett, hogy Kray seregét előcsalogassa Ulmból. Lecourbe május végén Augsburgba nyomult előre, hogy fenyegesse Kray összeköttetését a hátországgal. Egy ilyen kísérlet során Kray csapatai az Iller mentén június 5-én, az erolzheimi ütközetben vereséget szenvedtek.

Moreau ezúttal kockáztatni is hajlandó volt. Egy merész húzással június 18-án este Lecourbe Blindheim mellett váratlanul átkelt a Dunán, s az egykori höchstädti csatatéren tönkreverte a térséget fedező császári-királyi dandárt. Kray a következő napokban megpróbált ellentámadást indítani, de az erős francia

hadsereg láttán – elvágva utánpótlási vonalától – nem kockáztatta meg a döntő csatát, hanem Nördlingen felé menetelve megkerülte Moreau seregét. Kétségbeejtő helyzetében, hátában az ellenséggel, a hadsereg teljes megsemmisülésének réme fenyegetett, Kray azonban feltalálta magát. Mivel megérkezett a marengói csatavesztés és az alessandriai fegyverszünet híre, 12 órás fegyverszünetet kötött, ami értékes időt jelentett számára a megkerülő manőver végrehajtására. Moreau nem egyezett bele a fegyverszünetbe: támadott, de már csak Kray csapatainak hűlt helyét találta. A császári-királyi csapatok június 26-án Neuburg mellett átkeltek a Dunán, 27-én pedig megütköztek Moreau erőinek egy részével. A harcot a franciák megnyerték, de Kray serege biztonságba került, másnap megérkezhetett Ingolstadthoz, majd folytatta menetét Landshuthoz, ahova július 1-jén érkezett meg.

A francia hadsereg követte az Isarhoz Kray csapatait, miközben Moreau déli irányba küldte Lecourbe-ot Tirol és Vorarlberg megszerzésére, miközben Krayon is fokozta a nyomást. Július 5-én elfoglalta Neuburgot, már Regensburgot fenyegette, július 7-én pedig Landshut ellen indított támadást. Kray az Inn mögé vonta vissza csapatait, főerői június 10-én lépték át a határt jelentő folyót.

Kray táborába június 12-én érkezett meg Dietrichstein gróf, a császár személyes megbízottja, hogy Moreau-val fegyverszünetet kössön. Az egyezményt végül július 15-én Parsdorfban kötötték meg. A két hadsereg közötti választóvonal kapcsolódott az itáliai vonalhoz, a császári-királyi kézen hagyta Vorarlberget, valamint az Inn nyugati partján egy sávot. A fegyverszünetet közel négy hónapon keresztül folyamatosan meghosszabbították.

Az uralkodó augusztus 29-én leváltotta Kray tábornokot a hadsereg éléről. Helyére ideiglenesen Kolowrat tábornok, majd pedig a mindössze 18 éves János főherceg került.

A téli hadjárat

A császári-királyi Németországi Hadsereg parancsnokságát átvevő János főherceg mellett tanácsadóként Lauer tábornok és táborkari főnökként Weyrother ezredes, valamint a személyesen táborba szálló Ferenc császár szeptember folyamán tapasztalhatta, hogy a hadsereg egyelőre nincs olyan állapotban, hogy siker reményével újrakezdje a harcot, ezért súlyos feltételekkel, a korábban még megtartott erődjeik átadása árán meghosszabbították a fegyverszünetet.

Az új fegyverszünet megszűnése pillanatában, november 27-én János főherceg serege papíron jelentős erőt képviselt: a birodalmi csapatokkal együtt összesen 131 ezer szolgálatképes katona sorakozott fel. Ebből azonban csak 90 ezer állt rendelkezésre a hadműveletekre, a többit ismét mellékcélokra forgácsolták szét. A bajor választófejedelem 25 ezres hadtestével a Duna bal partján állt, nem volt hajlandó átkelni a jobb partra, a többi csapat pedig Tirolt védte. Itáliában kereken 100 ezer harcképes katona várta az összecsapások kezdetét Bellegarde tábornok alatt, a Mincio mögött, közülük 15 ezer a helyőrségeket adta, 15 ezer Vukassovich tábornok vezetésével a jobb szárnyon Trientnél, 10 ezer a bal szárnyon a Pó alsó folyása mentén állomásozott, így Bellegarde 60 ezer katonája védte a Minciót. A császári-királyi hadvezetés német területeken akart támadni, míg Itáliában egyelőre védelemben kellett maradni.

Bonaparte tábornok szintén a német területekre helyezte a súlypontot. Moreau 130 ezres seregéből 90 ezer katona összpontosult München körül, St. Suzanne 20 ezres hadteste Ingolstadtnál, Augereau 20 ezer ember élén pedig a Rajna felől menetben volt. Brune itáliai csapatai 100 ezer katonából álltak: Macdonald vezetésével a Graubündenbe felvonult egykori második tartalékhadsereg 20 ezer katonája és a jobb szárnyon Ravenna környékén 10 ezer fő állomásozott, így Brune vezetésével Chiese környékén 70 ezres sereg gyülekezett.

A fegyverszünet lejártát követően német területeken a császári-királyi sereg kezdeményezett, mert Moreau a felvonulóban lévő csapatai csatlakozását követően akart csak Bécs felé támadni. Weyrother egy merész tervet alkotott, amely Moreau bal szárnyának átkarolását és seregének megkerülését célozta. A csapatok november 24-én Schärdingnél keltek át az Inn folyón, majd megkezdték a terv végrehajtását. Moreau azonban elkezdte csapatait közelebb vonni az Innhez, így János főherceg a tervet megváltoztatva Neumarktól Ampfingen felé indult, hogy oldalba támadhassa Moreau csapatait. December 1-jén Ampfingen mellett sikerült meglepni és visszaverni a Moreau élővédjét alkotó hadosztályt, mire János főherceg diadalittas levélben jelentette a győzelmet.

Moreau érzékelte az észak felől érkező veszélyt, ezért minden környéken rendelkezésre álló erejét, összesen 55 ezer katonát Hohenlinden mellé egy erős, erdős pozícióba irányította, ahol egy jól védhető állást alakított ki. János főherceg Haag melletti táborban lévő serege 57 ezer katonát számlált. Nem számítottak csatára, ezért december 3-ára nem csata-, hanem menetparancsot adtak ki a négy oszlopba rendezett hadseregnek. A centrum balján menetelő Kolowrat-oszlop a főúton nyomult előre, ezért – a koordináció hiánya miatt – a jó

minőségű úton gyorsabban haladt, így elsőként kezdte meg a támadást Grouchy hadosztálya ellen. A császári-királyi katonák visszavetették a franciákat, csak Ney hadosztályának beavatkozása mentette meg a helyzetet. Ekkor azonban a centrum jobb oldali oszlopával Baillet tábornok ért a harctérre, tőle jobbra Kienmayer tábornok oszlopa bontakozott ki, és megtámadta a francia bal szárnyat alkotó Legrand-hadosztályt. A centrumban Baillet és Kolowrat sikeresen nyomult előre Bastoul, Ney és Grouchy ellen. Moreau a tartalék lovasságának, a d'Hautpoul-hadosztálynak a bevetésével tartotta fel János főherceg katonáinak áttörését.

A döntő harc a császári-királyi Riesch tábornok által vezetett balszárny-oszlop és Moreau jobb szárnya, Decaen és Richepanse tábornok hadosztályai között zajlott. Riesch oszlopa Decaen hadosztályával vette fel a harcot, és kezdeti sikereit követően kudarcot vallott, visszaszorult, így lehetőséget adott Richepanse-nak, hogy a főút irányába, Kolowrat háta felé támadhasson. Mattenbett falu mellett Richepanse támadása megakadt, de Decaen kisegítette. Időközben Albaching felől Riesch ismét támadni próbált, de Decaen nagy nehézséggel kivédte a csapást. Moreau ezalatt stabilizálta seregének centrumát, és maga is támadásba ment át Kolowrat ellen, majd kis idő múlva az egész arcvonalon. A császári-királyi hadsereg tartása megtört, a katonák vad menekülésben kerestek menedéket, és elhagyták a csatateret. János főherceg is csak nagy nehézség árán menekült meg. Serege 5000 halottat és sebesültet, valamint 10 ezer foglyot vesztett, Moreau vesztesége 3000 halott és sebesült körül alakult.

A hohenlindeni vereséget követően János főherceg seregének maradványait összeszedve Mühldorf mellett átkelt az Innen, majd gyors menetben Salzburghoz vonult. Moreau csak december 9-én indította meg offenzíváját, mert megvárta a tartalékok beérkezését. Wasserburg és Rosenheim mellett átkelt az Innen, és Lecourbe december 14-én megtámadta Jánost, de nem tudott áttörni, János visszavonulását csak Moreau bekerítő oszlopai tudták elérni. December 23-án János Steyer mellett az Enns mögé húzódott vissza, miközben Moreau csapatai több ütközetben is győzelmet arattak. December 24-én érkezett Ferenc császár parancsa fegyverszünet kérésére és a béketárgyalások megkezdésére. December 25-én a Steyerben megkötött fegyverszünet véget vetett a harcoknak a német területeken.

Itáliában a harcok csak december 21-én kezdődtek meg. Brune december 25-én indította meg a támadását: csapatait utasította, hogy keljenek át a Minción, miközben Macdonald november 27-én haladt át a Spülen-hágón, majd december

végén megindította támadását Trient ellen. Brune Pozzolo mellett kisebb erővel demonstrációs támadást hajtott végre, főerejével Monzambano mellett kelt át a Minción. Támadása december 25-én és 26-án elsöpörte a szemben álló császári-királyi védelmet, de Brune is jelentős veszteséget szenvedett a sáncok elleni rohamban. Mindkét oldalon 4000 halott és sebesült mellett Bernadotte 4000-nél is több foglyot vesztett, egyúttal elrendelte Dél-Tirol kiürítését. Seregével újévkor az Adige mögé vonult vissza, de Brune Pastrengo mellett átkelt a folyón, így Bellegarde tovább hátrált, egészen a Piave mögé. A felek 1801. január 16-án fegyverszünetet kötöttek, amely alapján Bellegarde csapatainak ki kellett ürítenie Verona, Peschiera és Ancona erődjét. A harcok a kontinensen véget értek. Sokadszorra is megkezdődtek a béketárgyalások.

A második koalíciós háború döntő évében a kontinensen vívott harcok során az erőviszonyok kiegyenlítettek voltak. A két nagyhatalom, Franciaország és a Habsburg Monarchia saját erejére támaszkodott, szövetségeseik csak elenyésző mértékű katonai segítséget nyújtottak. A franciák katonaföldrajzi értelemben előnyből indultak, mivel Svájc birtokában a német és az itáliai területekre is mélyen be tudtak nyomulni a hegyekből. Ezt a kockázatot azonban az óvatos Moreau nem vállalta fel, ehelyett a Rajnán félkörívben átkelve csapatait szétszórva indította támadásra. Szerencséjére a császári-királyi hadsereg felső vezetésében állandósultak a komoly problémák. A hadműveletek vezetéséhez Kray tábornok nem kapott szabad kezet, Ferenc császár és Thugut államminiszter folyamatosan befolyásolta az eseményeket. Kray táborkarában az egymással folyamatosan torzsalkodó tisztek, Chasteler, Schmidt és Weyrother, teljesen megbénították a hadműveleti tervezést május első napjaiban, a kritikus napokban. Kray seregének eleve szétforgácsolt felállítása és a táborkari problémák miatt a franciák szinte teljesen zavartalanul vonhatták össze erejüket Engen környékén, velük szemben Kray csak erejének töredékét tudta összeszedni. Ilyen előzmények mellett a hadjárat első szakaszáról döntő három csatában a francia győzelem a kétszeres erőfölény birtokában nem lehetett kérdéses. Krayt azonban elismerés illeti, mert mindent megtett, amit az adott körülmények között megtehetett.

Az ulmi állás körüli harcokat sok kritika érte, már a kortársaktól és az utókortól is, mivel ezáltal Kray a Duna jobb partját teljesen kiszolgáltatta az ellenségnek. Moreau azonban ismét csak korlátozott kockázatot mert felvállalni, sokáig nem mert egy nagyszabású átkelést megkockáztatni, ráadásul egyik hadtestét a teljes megsemmisülésnek tette ki, csak szerencséjének köszönhette, hogy ez nem

következett be. Kray végül – Moreau bátortalan dillingeni átkelését követően – sértetlenül ki tudta vezetni seregét a csapdából, az ulmi állásából.

A téli hadjáratot a császári-királyi oldalon egy kétségbeesett utolsó kísérletnek tekinthetjük a hadi helyzet megfordítására. A tapasztalatlan főparancsnok mellett az intrikában jeleskedő Lauer és a papíron látványos haditerveket készítő Weyrother bebizonyította, hogy méltatlan volt az uralkodói bizalomra. Moreau különösebb erőfeszítés nélkül vonta össze csapatait, és mért katasztrofális vereséget János főherceg csapataira.

Itáliában Melas jelentős erőfölénye birtokában magabiztosan zárta körül Massénát Genovában. A franciák remekül harcoltak, de kitartásuk végül nem hozott gyümölcsöt, Genova túl korán esett el, Melas csapatai a döntő harcokra felszabadultak. Melas viszont komoly hibát követett el, hogy Elsnitz csapatait hagyta véres harcokba bonyolódni a Var mentén, mert az erősítést kapott franciák jelentős veszteségeket okoztak.

Bonaparte Tartalék Hadseregének támadása bebizonyította, hogy teljesen felesleges volt jelentős erőket állomásoztatni az Alpok déli lejtői mentén, mert egy komolyabb offenzívával nem tudnak megbirkózni, viszont a kikülönítések jelentősen gyengítették a főerőket. Vukassovich és Hadik csapatai elégtelennek bizonyultak – Bard kis erődjének elismerésre méltó kitartása mellett is – a francia hadsereg támadásának megakasztására. Bonaparte könnyűszerrel foglalta el Milánót, majd pedig kereste a döntő összecsapást. Ezúttal azonban ő is túlságosan szétaprózta erőit, kilenc hadosztályából csak ötöt tudott Marengo alatt bevetni, csak Melason és Zachon múlt, hogy nem gyűjtöttek össze nagyobb erőt a döntő összecsapásra. Még így is sikerült volna megverni a franciákat Marengo mellett, azonban Bonaparte kiváló helyzetfelismerése, a Boudet-hadosztály és a gyenge francia lovasság határozott fellépése, valamint Zach és Melas hatalmas hibája segítette az első konzult a sikerhez. Ha Melas és Zach nem hagyja felbomlani a hadsereg harcrendjét, együtt tartja a csapatokat, és gondoskodik a felderítésről, a francia ellentámadás nem érhetett volna el sikert. Ebben az esetben azonban Bonaparte számára a négy további hadosztálya lehetőséget adott volna a harc megújítására, Melas viszont sokkal kisebb tartalékokkal rendelkezett.

Az 1800-as hadjáratban elért sikereiket a franciák leginkább a császári-királyi hadsereg legfelsőbb vezetésében, de talán még inkább az uralkodó, Ferenc császár és környezetének tevékenységében mutatkozó problémáknak köszönhették. Ferenc és tanácsadói, Thugut és Colloredo, nem engedték a főparancsnokokat saját belátásuk szerint cselekedni. Az erőket szétaprózták, így az erejüket sokkal

jobban koncentráló franciák felül tudtak kerekedni a harctereken. A fegyverszünetek megkötésekor a császári-királyi hadsereg harcképes állapotban volt ugyan, de kimerülve, hitét vesztve nem vehette már fel a harcot a magabiztos francia csapatokkal.

Az év során az angol tengeri dominancia ismét teljes erejével érvényesült. Az angolok számára a Földközi-tengeren Egyiptom további elszigetelése mellett Málta elfoglalása jelentette a legfontosabb feladatot. A franciák többször próbálkoztak azzal, hogy ellássák Máltát élelmiszerrel és hadianyagokkal, de ezek a kísérletek rendre kudarcot vallottak. Február 18-án Nelson hajói egy francia sorhajót és egy teherhajót fogtak el, míg március 31-én egy másik sorhajó esett angol fogságba. Málta végül hosszas ellenállás után szeptember 4-én kapitulált. A spanyol–angol tengeri harcok is folyamatosan dúltak. Április 7-én a Cádizt blokád alatt tartó angol hajók támadtak meg egy spanyol konvojt, amelyből két fregattot és 9 teherhajót elfogtak. Augusztus 25–26-án az angolok megpróbáltak rajtaütni a Ferrolban lévő spanyol bázison és hajógyáron: nem kevesebb, mint 8000 katonát tettek partra, de a spanyol védelem hevessége miatt lemondtak a tervükről, és behajóztak. Ezentúl egy másik aprócska sikert is elértek a spanyolok: december 10-én egy ágyúnaszádjuk elfogott egy angol briget.

Az angol–francia küzdelem az atlanti vizeken is folyt, de a franciák gyengesége miatt kis intenzitással. Egyetlen jelentősebb összecsapás zajlott le: az angol blokád hajói megtámadták Dunkerque kikötőjét, s ennek során elfogtak egy francia fregattot.

A karibi térségben a franciák Guadeloupe-ról indulva július 22-én partra szálltak Curaçao szigetén, amely elvileg szövetségesük, a Batáviai Köztársaság hatalmában állt. A sziget holland kormányzója a kereskedelmi partnertől, az Egyesült Államoktól kért segítséget. A megérkező amerikai haditengerészeti egységek ellentámadást indítottak: szeptember 23-án a szárazföldön vereséget mértek a franciákra. Két nap múlva a francia erők kiürítették a szigetet, és visszatértek Guadeloupe-ra. Amerikai vizeken is támadták a franciák az angol kereskedelmi hajózást, de sikert itt sem tudtak elérni, mert augusztus 4-én a brazil partok mellett az angolok két francia fregattot fogtak el.

Az amerikaiak és a franciák közötti „kvázi háborúnak" az 1800. szeptember 30-án Mortefontaine-ben aláírt egyezmény vetett véget, amely helyreállította a békét, és kereskedelemről szóló részleteket is tartalmazott. Az egyezmény későbbi hatásaként az Amerikai Egyesült Államok, egy 1803. április 30-án kelt szerződés alapján, formálisan 1803. december 20-án birtokba véve 15 millió

dollárért megvásárolta Franciaországtól a Louisianának nevezett hatalmas területet, amely a maga 2,14 millió km²-es területével az Amerikai Egyesült Államok mai területének kicsivel több mint ötödét teszi ki.

A LUNÉVILLE-I ÉS AZ AMIENS-I BÉKE

A francia és osztrák diplomaták ezúttal könnyen meg tudtak egyezni, így a békét meglehetősen hamar, 1801. február 9-én írták alá. Alapvetően a campoformiói béke pontjait léptették életbe, azonban néhány változást is eszközöltek. Az Alpoktól északra Franciaország és a Német-római Birodalom között a határvonal a Rajna lett, egészen a Batáviai Köztársaságig, amely területileg nem változott. Hasonlóképpen kölcsönösen elismerték a Ciszalpin, a Liguriai és a Helvét Köztársaságot is. A császár elfogadta Piemont francia bekebelezését és a korábbi francia nyereségeket Itáliában. A Ciszalpin Köztársaság és a Habsburg Monarchia között az új határvonal megmaradt az Adige vonalán. Itáliában a Toszkán Nagyhercegség helyébe az első konzul létrehozta az Eutruriai Királyságot, amely szintén francia bábállam lett, a pármai herceg fiával az élén. A Pármai Hercegség is francia befolyás alá került, 1802-ben pedig hivatalosan is megszállták. Ferdinánd toszkán nagyherceg a béke titkos záradéka alapján a salzburgi érsekségből alakíthatott magának egy új nagyhercegséget.

A lunéville-i béke tehát hiába állt a campoformiói béke talapzatán, súlyosabb feltételeket szabott mind a Német-római Birodalom, mind a Habsburg Monarchia számára. A Rajnán túli területeit elvesztett birodalmi rendek az egyházi területekből kaptak kárpótlást, Salzburg pedig Ferdinánd egykori toszkán nagyhercegé lett. A változásokat a birodalmi országgyűlés 1803. április 27-én fogadta el, ezzel a *Reichsdeputationshauptschluss* névvel illetett dokumentum a Német-római Birodalom utolsó nagy területi rendezése lett.

A Habsburg Monarchia itáliai befolyása csak a Velencei Köztársaságból kiszakított területeken maradt meg, Itália ura Bonaparte első konzul lett, aki ezt hamarosan demonstrálta is, a Pármai Hercegség megszállásával és a Ciszalpin Köztársaságból egy konzuli berendezkedésű Itáliai Köztársaság létrehozásával.

Az itáliai rendezés másik fele a Nápollyal kötött békére várt. A felek 1801. február 9-én Foglinóban fegyverszünetet kötöttek, amelyet az 1801. március 28-i firenzei béke követett. Ennek alapján Ferdinánd visszakapta nápolyi királyságának területét, kivonult az Egyházi Államból, átadott Franciaországnak kisebb

területeket a Ligur-tengeren (ezek közt találjuk Elba szigetét is). Ezenkívül Nápoly bezárta kikötőit az oszmán és angol hajók előtt, kereskedelmi jogokat adott a franciáknak és engedélyezte a francia erők nápolyi állomásozását egy évig.

Spanyolország, Franciaország és az angol szövetséges Portugália között Badajozban, 1801. június 6-án kötötték meg a békét. A spanyol–portugál szerződés alapján a portugálok átadták Olivençát és bezárták kikötőiket az angol hajók előtt. A francia–portugál szerződés szerint Franciaország Portugália dél-amerikai birtokait kapta meg, a mai Brazíliát, továbbá jelentős pénzösszegben részesült.

Fontos még megemlíteni a spanyol–francia szerződést, amelyet 1800. október 1-jén kötöttek San Ildefonsóban (és 1800. március 21-én erősítettek meg Aranjuezben). Ennek alapján Spanyolország visszaadta Franciaországnak a hatalmas, Louisianának nevezett észak-amerikai területet a toszkán területekért cserébe. Végül a Nápolytól kapott kis területet kapták meg a spanyolok.

Az első konzul a katonai győzelmek fényében saját kedvére folytatta Európa térképének átrajzolását. A testvérinek nevezett, valójában csatlósköztársaságokkal együtt Franciaország ereje jelentősen megnövekedett. Anglia számára Pál cár fordulata is komoly aggodalmat keltett, mivel Szuvorov visszavonulását követően Pál szimpátiája a franciák felé fordult. Különböző tárgyalások kezdődtek meg a diplomaták, valamint Bonaparte és Pál között, bár utóbbi környezetéből sokan ellentmondtak. A cár maga is ingadozott a választást illetően, viszont fontos fejlemény volt, hogy – nem utolsósorban Szuvorov véleményére alapozva, amelyben a tábornagy kifejtette, hogy a franciák nem akarnak visszatérni a királysághoz – már nem utasította el a francia diplomáciai kapcsolatot. A cár volt a motorja a Fegyveres Semlegesség Ligájának, amely az észak államokat tömörítette. Oroszország mellett Svédország, Dánia és Poroszország is elítélte az angolokat, mivel minden, Franciaországba tartó semleges kereskedőhajót elfogott. Az angolok számára az egyesített svéd–orosz–francia–dán flotta hatalmas fenyegetést jelentett: ellenlépésként 1801. április 2-án Koppenhágában megtámadták a dán flottát, és kétharmadát elfogták, Dániát ezáltal a Liga elhagyására kényszerítették. Ezzel egy időben, 1801 áprilisában Poroszország elfoglalta Hannovert. A Liga I. Pál cár 1801. március 23-i meggyilkolása és a Pált követő I. Sándor angolpárti politikája miatt hamarosan összeomlott. Poroszország is kénytelen volt kivonulni Hannoverből. Érdekesség, hogy Franciaország és Oroszország között nem született békemegállapodás az 1799-es harcokat követően, az első konzul viszont hosszas diplomáciai tárgyalásokat követően 1800 második felében hazaküldte az orosz hadifoglyokat.

A lunéville-i békét követően Franciaország, Anglia és Portugália továbbra is háborúban maradt, de ezt a háborút a szárazföldön már csak Egyiptomban vívták, ahol nagyon rosszul álltak a dolgok a franciák számára. Kléber tábornok Bonaparte távozását követően mindent megtett a hadsereg megőrzéséért. Miután Damietta mellett 1799. november 1-jén a franciák legyőzek egy kisebb oszmán sereget, 1800. január 24-én El-Arisban aláírtak egy szerződést, amely értelmében kiürítik Egyiptomot. Az angolok azonban nem fogadták el a megegyezést, így a harcok folytatódtak. Kléber csapatai Heliopolis mellett 1800. március 20-án megverték az oszmánokat, de Klébert 1800. június 14-én, a marengói csata napján egy merénylő megölte. Utóda Menou tábornok lett, akinek angol invázióval kellett szembenéznie. 1801. március 1-jén Abercromby tábornok 15 ezer angol katona élén szállt partra, és gyors sikert ért el a kivérzett franciák ellen. Március 8-án Aboukir, március 13-án Mareotissee/Maradeh mellett, végül március 21-én Aboukir és Alessandria mellett is győzelmet aratott, de utóbbi harc során életét vesztette. Utóda Hutchinson tábornok lett, aki előtt Belliard tábornok június 27-én Kairóban, majd augusztus 31-én Alessandriában Menou is kapitulált. Összesen 8000-9000 francia katonát szállítottak vissza az angolok Franciaországba.

Az első konzul 1801 elején megparancsolta ugyan Ganteaume admirálisnak, hogy vigyen erősítést Egyiptomba, de ez a francia flotta minden erőfeszítése ellenére az angol tengeri túlerő miatt három próbálkozás után sem sikerült. Mindössze annyit értek el a franciák, hogy június 24-én elfogtak egy angol sorhajót.

Az Indiai-óceánon továbbra is érvényesült az angolok totális dominanciája. Az év során vívott egyetlen kisebb összecsapásban – 1801. augusztus 19-én, Mahé mellett, a Seychelles-szigetek közelében – az angolok egy kisebb francia portyázó flottillát semmisítettek meg.

A Földközi-tengeren is vívtak kisebb összecsapásokat. Február 19-én Ceuta mellett az angolok elfogtak egy francia fregattot, május 6-án Barcelona mellett egy spanyol xebecet. A legnagyobb ütközeteket június és július folyamán vívták a cádizi angol blokád feltörése, illetve a francia és a spanyol flotta egyesülése céljából. Az első algercirasi csatában a július 6-án franciák, a másodikban július 12–13-án az angolok győztek. A harcokban a franciák három, az angolok egy sorhajót vesztettek. A harcok nem változtattak a kialakult angol erőfölényen a térségben.

Az Atlanti-óceánon és az Európához közeli vizeken az angolok Boulogne elleni két expedíciója érdemel említést. Az angolok ismételten egy írországi

inváziótól tartottak, amelyet a Boulogne elleni rajtaütésekkel próbáltak megelőzni. A hír nem volt igaz, a franciák nem készülődtek partraszállásra, így az augusztus 4-i és 14–15-i kísérletek nem okoztak kárt a franciáknak, ellenben az angolok kisebb veszteségeket szenvedtek.

Az angolok és a franciák között a lunéville-i béke aláírását követően indultak meg a tárgyalások. A folyamatot némileg felgyorsította ifjabb William Pitt angol miniszterelnök 1801. február 16-i lemondása is. Pitt lemondását közvetlenül a katolikus emancipáció ügye váltotta ki, de a lunéville-i béke híre és a lehetséges békekötés egyre nagyobb támogatottsága is közrejátszott. Francia diplomaták indultak tárgyalni Londonba, de kezdetben nagyon lassan haladtak a megbeszélések, így csak 1801. október 1-jén írták alá a fegyverszünetet és az előzetes békét, a részletek megtárgyalásának helyszínéül Amiens-t választották.

A tárgyalások hónapokig húzódtak még, végül a felek megegyeztek, és 1802. április 27-én aláírták a békeszerződést. (Néhol tévesen 25-ére teszik az aláírást; a tárgyalások valóban 25-én értek véget, de a dokumentumon 27-i dátum szerepel.) Ennek értelmében az egyik oldalon Franciaország, Spanyolország és a Batáviai Köztársaság, a másik oldalon Nagy-Britannia beszüntette a hadakozást. Az angolok visszaadták a hollandoknak Dél-Afrikát, Guyanát, a mai Suriname-ot, a spanyoloknak Menorcát, továbbá visszavonták csapataikat Egyiptomból. Spanyolország lemondott Trinidadról, a Batáviai Köztársaság pedig Ceylonról Anglia javára. A franciák visszavonták csapataikat Nápoly és az Egyházi Állam területéről, Francia Guyana pedig pontos határokat kapott. Máltát vissza kellett adni a johannita lovagoknak, egyben deklarálták a semlegességét, ami angol csapatkivonást jelentett. A Jón-szigeteken 1800-ban, az orosz inváziót követően I. Pál cár és II. Szelim között kötött szerződés következményeként kikiáltott Hét Sziget Köztársaságot kölcsönösen elismerték a felek. Az Orániа–Nassaui-ház német területeken kapott kompenzációt az elvesztett németalföldi helytartóságért cserébe, amelyből a Nassau-Orange-Fulda Fejedelemséget hozták létre számára.

A békeszerződésről már megkötésekor az volt a vélemény, hogy nem lehet tartós, mert a felek ellentéteinek csak egy részét rendezte. Franciaország nem tett le a kontinentális hatalma bővítéséről, de a tengeri erejének fejlesztéséről, tehát a világkereskedelemben betöltött szerepének jelentős növeléséről sem. Anglia pedig biztosítani szerette volna totális tengeri dominanciáját, a korlátlan tengeri kereskedelmet és a további gyarmatosításokat, ezek busás hasznával együtt.

A HARMADIK KOALÍCIÓS HÁBORÚ

AZ ANGOL–FRANCIA HÁBORÚ KIÚJULÁSA, A KOALÍCIÓ LÉTREHOZÁSA ÉS TERVEI

A béke helyreállítása ellenére az európai nagyhatalmi politika ellentétei nem tűntek el. A fegyverek pihentek, az államok ettől függetlenül aktív külpolitikát folytattak. A figyelem mégis inkább a belső problémák megoldására, a háborús károk felszámolására, a gazdaság és a hadsereg megerősítésére terelődött. Ezek közül a legfontosabb, hogy Bonaparte – az elsöprő többségű népszavazásra támaszkodva – 1802. augusztus 2-án örökös konzuli címet kapott a francia szenátustól, egyben az Itáliai Köztársaság elnökévé is megválasztották.

A Habsburg Monarchia az első két koalíciós háború nehézségeit követően fellélegezhetett. Thugut államminisztert – akit a kudarcok fő felelősévé kiáltottak ki – menesztették, helyette Ludwig Cobenzl gróf lett az államminiszter, de Ferenc császár egykori nevelője, a középszerűnek is alig nevezhető Franz Colloredo kabinet- és konferenciaminiszter befolyása tovább nőtt. Az Udvari Haditanács élére már 1801. január 9-én Károly főherceget nevezte ki a császár, aki a belügyekben is tanácsadóként működött. 1801. szeptember 12-ével Károly főherceg had- és haditengerészeti miniszteri kinevezést is kapott. A megszervezett hadügyminisztérium lett Károly főherceg támasza katonai kérdésekben, az Udvari Haditanács adminisztratív végrehajtó feladatokat látott el. Károly főherceg azt is elérte, hogy a Főszállásmesteri Törzs békében is nagyobb számban maradjon meg, és állandó parancsnokot is neveztek ki az élére Duka Péter tábornok személyében. Érdemi, a hadviselés lényegét érintő reformokra azonban nem került sor. A francia hadsereg még a második koalíciós háborúban sem mutatott minőségi fölényt a császári-királyihoz képest, egyenlő erők küzdelmében bátran kiállhattak a franciák ellen Ferenc harcosai.

A francia hadsereg minőségi fölényét Bonaparte konzul, majd 1804-es császárrá választása és koronázása után I. Napóleon császár intézkedései hozták meg. Az alakulatokat újjászervezték, rendezték a fegyverzetet, a szervezetet, a kiképzést, lényegében mindent, ami a hadsereget érintette. A katonákat gyakorlatoztatták, az egységek alaposan összecsiszolódtak. Békében is fenntartották a hadosztályok szervezetét, így az azon belüli parancsnokok is összeszokhattak. Napóleon a gyalogságot hadosztályokba vonta össze, amelyeket csak tüzérséggel látott el. Kettő-négy hadosztályt hadtestté alakított, tartalék tüzérséget

és könnyűlovasságot adva hozzá. A hadsereg nehézlovasságát összevonta, és tartalékként alkalmazta. A hadsereget jelentős tüzértartalékkal látta el. Másik fontos intézkedése a hadsereg tábornoki karának átvizsgálása volt. A sok kiváló tábornok mellett akadtak kevésbé jók és megbízhatatlanok is, akiket eltávolított a harcoló csapatok éléről. Az átszervezés megalapozta a Grande Armée-t, amely a világ legjobb, leghatékonyabb serege lett.

A Franciaország és Anglia közötti fegyvernyugvás nem tartott sokáig. Az amiens-i béke több pontját sem tartották be, az angolok Málta, a franciák Dél-Itália kiürítését nem voltak hajlandók megkezdeni. Az ellentétek több területen kiéleződtek. Napóleon 1802-ben jelentős hadsereget küldött Santo Domingóba sógora, Leclerc tábornok vezetésével, hogy visszafoglalják a fellázadt gyarmatot. Decaen tábornok Mauritiusra érkezett azzal az alig titkolt céllal, hogy az angolok indiai befolyása ellen dolgozzon, Sebastiani tábornok pedig levantei küldetésével Egyiptom újbóli elfoglalásának előkészítését célozta. Mintegy mellékesen, 1802 szeptemberében Bonaparte annektálta Piemontot is a Francia Köztársaságba.

Az angolok szerint az amiens-i béke a franciáknak kedvezett, ezért betartását nem vették komolyan. Az első konzult azzal dühítették fel, hogy kinevezték követnek Párizsba azt a Whitwortht, akinek része lehetett Pál cár meggyilkolásában. A nyilvánvaló provokációt fokozta, hogy Anglia a francia szárazföldi túlhatalom láttán veszélyeztetve látta tengeri pozícióit, ezért igyekezett a francia befolyás alatt álló területen is kereskedelmi pozíciókat szerezni. Az idő a franciáknak dolgozott, mert a béke alatt szabadon kereskedhettek ők is, ennek volumenét az elfoglalt területek révén tovább tudták növelni, és időt nyerhettek a flotta fejlesztésére is.

A háború Málta kiürítésének kérdésén robbant ki. A békeszerződés ellenére az angolok nem vonultak ki a stratégiai szempontból nagyon fontos szigetről. Bár Bonaparte végül beleegyezett a máltai angol jelenlétbe, a diplomáciai kapcsolat 1803. május 12-én szakadt meg a két ország között, Nagy-Britannia május 18-án hadat üzent. Hannover azonnali francia megszállásán kívül a harcok csak a tengeren lángoltak fel, de egyelőre ott sem a legnagyobb intenzitással. Az angolok mindenekelőtt blokád alá vonták Santo Domingót, hogy segítsék a franciaellenes felkelést. Az első összecsapásban – 1803. június 28-án – az angolok már kisebb sikert is arattak: elfoglaltak egy francia korvettet. Az év végéig fenntartott angol blokád fontos szerepet játszott a haiti szabadságharc győzelmében.

A tengeri háború kezdetben csak a franciák és az angolok közt dúlt, de az utóbbiak hamarosan a spanyolokra is kiterjesztették, amikor 1804. október 5-én

a Santa Maria-fok mellett hadüzenet nélkül megtámadtak, és megsemmisítettek egy spanyol fregattflottillát. A tengeri harcokat ezt követően főként a spanyol tengerpartok közelében vívták. 1804. november 25-én Cádiznál, december 7-én pedig a Santa Maria-fok mellett fogtak el egy-egy spanyol fregattot.

Az 1805. július 22-én a Finisterre-foknál már a két nagy flotta vívott eldöntetlen ütközetet, de a két elfogott francia sorhajó az angolok javára billentette a mérleget. A tengeri háború döntő csatáját Villeneuve és Nelson hadihajói 1805. október 21-én a Trafalgar-foknál vívták: az eredmény totális angol győzelem lett, a francia–spanyol flotta kétharmada angol zsákmány lett. Ez a siker évekre, de talán évtizedekre garantálta Anglia tengeri hegemóniáját.

A tengeri háború másik súlypontja az Indiai-óceán volt, ahol a francia támaszpont továbbra is jó lehetőséget biztosított a kereskedelmi hajózás zavarására. Linois admirális 1803 szeptemberében kapott parancsot, hogy egy sorhajó és néhány fregatt élén vitorlázzon Mauritiusra, és támadja az angol kereskedelmi hajókat. Három éven keresztül változó sikerrel hajtotta végre a feladatát, de az általa okozott ijedelem nagyobb volt a hajókban okozott károknál. Jellemző az 1804. február 15-én a Dél-kínai-tengeren – Pulo Aura mellett – történt eset, mikor Linois képtelen volt eredményt elérni egy konvoj ellen, 1804. szeptember 15-én pedig Vizagapatam mellett vívott eldöntetlen harcot egy angol sorhajóval.

Az Atlanti-óceánon és a karibi térségben kisebb intenzitású események zajlottak. L'Hermite kapitány a trafalgari hadjárat elterelő mozzanataként 1805 októberében indult a nyugat-afrikai partok ellen, de veszteségei ellenére is sikertelen maradt. A tengeri harcokban ebben az időszakban a franciák egyetlen sikerét a Martinique kikötőjének bejáratánál, a Gyémántszikla elnevezésű kőszirten létesített angol „statikus hajó", lényegében egy kikötőt védő ütegállás elleni sikeres támadás jelentette, 1805. május 31-e és június 2-a között.

A Leclerc – majd halála után Rochambeau tábornok – által vezetett haiti expedíció kudarca a franciák tengeren túli birodalmának strukturális problémáira világított rá, és az örökös konzul tengeren túli birodalomépítési elképzeléseinek végét vagy legalábbis időleges megszakítását jelentette. Megfelelő nagyságú és erejű flotta nélkül nem lehetett gyarmatbirodalmat fenntartani, az angolokat pedig a tengeren egyelőre nem lehetett legyőzni, éppen ezért adta el az 1803. április 30-i szerződéssel a spanyoloktól visszakapott Louisianát az Amerikai Egyesült Államoknak. Bonaparte tervei megváltoztatására kényszerült, szárazföldi invázió tervezésébe fogott.

A fegyveres harc kitörésével párhuzamosan a diplomáciai háború is megkezdődött. Anglia és Franciaország célja a kontinentális nagyhatalmak, elsősorban Oroszország megnyerése volt. Bonaparte számára Oroszország – a katonai súlya mellett – a balti befolyása miatt is igen fontos volt. Az angol flotta hajóinak alapanyagát, a fát ugyanis innen szállították a szigetországba, tehát ha ezt befolyásolni tudta volna, akkor Anglia különösen nagy csapást szenved. A tárgyalások jól indultak az ifjú I. Sándor cárral, a meggyilkolt I. Pál fiával, 1804 első hónapjaiban viszont fordulat állt be.

Az első konzul ellen korábban már több merényletet is terveztek, ebből legalább kettő a megvalósítás szakaszába is eljutott – az 1804 elején leleplezett kísérlet azonban más volt. A rendőrség egy angol kezdeményezésre a szigetországiak pénzén és felbujtására létrejött, több száz fő részvételével zajló összeesküvést leplezett le, amelyet az egykori huhogó *(chouan)* Georges Cadoudal vezetett. Az összeesküvésben Pichegru tábornok is tevékeny részt vállalt, de tárgyaltak Moreau tábornokkal is. A terv szerint egy Bourbon-házi herceg Franciaországba érkezése lett volna a jel. A rendőri vizsgálat szálai Enghien herceghez vezettek, aki Ettenheimben tartózkodott a Badeni Nagyhercegség területén, a francia határhoz közel. A herceget egy francia csendőrosztag elrabolta, a vincennes-i erődbe szállította, majd egy gyors, formális tárgyalást követően 1804. március 31-én kivégezték.

Az eset hallatlan felháborodást váltott ki szerte Európában. Az orosz cár követe kemény hangon kért magyarázatot. Válaszában Bonaparte megkérdezte, hogy vajon ők nem siettek volna-e elfogni az orosz határtól egy mérföldnyire az angolok által felbujtott összeesküvőket, akik merényletre készülnek Pál cár ellen – utalva ezzel arra, hogy Sándor nem akadályozta meg apja meggyilkolását, holott tudott a tervről. A nyilvánvaló kölcsönös sértés után a francia–orosz kapcsolatok gyors romlásnak indultak.

Nehéz megérteni Bonaparte indítékát, viszont tény, hogy hat nappal az enghieni herceg kivégzése után a szenátus felajánlotta az örökös konzul számára a császári címet. A felajánlást tett követte, a szenátus 1804. május 18-án a köztársaság kormányát a császárra, I. Napóleonra bízta. Habár 1809-ig az ország államformája hivatalosan még köztársaság maradt, a valóságban Bonaparte egy monarchiát alapított, amikor 1804. december 2-án rendkívüli külsőségek közepette Párizsban a saját fejére helyezte a császári koronát. A francia trónt az itáliai követte, mivel egy császár nem maradhatott egyszerre elnök is, ebben még a császár ellenségei is egyetértettek. Az Itáliai Köztársaság elnöke 1805.

március 17-én bejelentette, hogy az állam királysággá alakul, amelynek királya ő maga, alkirálya pedig nevelt fia, a felesége első házasságából származó Eugéne de Beauharnais lesz. A vaskorona 1805. május 26-án került Napóleon fejére. A Liguriai Köztársaságot 1805. június 4-én Franciaországhoz csatolták.

Az angliai átkelés előkészítése jól haladt. A hadsereg gyakorlatozott, a szükséges szállítóhajókat, uszályokat előkészítették, de a francia flotta nem érkezett meg Boulogne-ba, hogy biztosítsa a partraszállást. Az angol hadihajók falán Villeneuve flottája nem tudott áttörni. Napóleon így kénytelen volt tekintetét a kontinens felé fordítani.

Az angol diplomácia ugyanakkor a háború kitörése óta folyamatos offenzívában volt, Enghien herceg kivégzése ráadásul kapóra is jött az angoloknak.

Az angol–orosz tárgyalások azonban az érdekellentétek miatt 1804 folyamán csak nehezen haladtak. Az angolok első sikere egy Svédországgal kötött szerződés volt 1804 decemberében, amely értelmében a franciákkal a diplomáciai kapcsolatot megszakító Svédország megengedte Angliának, hogy Svéd-Pomerániát bázisként használhassa a franciák ellen.

A Habsburg Monarchia 1804 folyamán szinte teljesen elzárkózott attól, hogy belépjen egy franciaellenes koalícióba, részben azért, mert haderejének több időre volt szüksége, hogy kiheverje az évtizedes háborút, részben diplomáciai okokból. A Német-római Birodalom – a Francia Császárság megalapítása és annak német területekre egyre markánsabban kirajzolódó befolyása miatt – tetszhalott állapotba került, belső kohézióját a francia hatalom elszívta, a német-római császárként II. sorszámmal uralkodó Ferenc azonban legalább presztízsét és méltóságát szerette volna megőrizni. Bécsi udvari körökben felmerült, hogy kreálnak egy új államot az összes Habsburg-jogar alá tartozó területből. Valójában azonban a magyar Szent Korona országainak rendjei ezt sohasem fogadták el, nézetük szerint semmiféle jogalap nem képződött ennek alátámasztására. De 1804-ben nem ezek a politikai küzdelmek számítottak, hanem a nagyhatalmi lét. Napóleon örökös császársága mellett Ferenc választott császári címe kisebb tekintélyűnek számított, amit a bécsi diplomácia nem hagyhatott. Örökletes császárság alapításának viszont csak akkor lehetett értelme, ha azt a nagyhatalmak elismerik. 1804-ben Franciaországot nem lehetett megkerülni a kérdésben. Napóleon számára is alkalmas időszakban merült fel a kérdés, mert ezzel egy ideig sakkban tudta tartani Ferencet. Végül a francia császár beadta a derekát, hajlandónak mutatkozott elismerni az Osztrák Császárságot, amelyet 1804. augusztus 11-én egyszerű deklarációval alapított meg Ferenc, aki az eddigi császári II. számát

I-re cserélhette. Az új elnevezés azonban jogilag továbbra sem fedte le az összes területet, mert Magyarország ezen kívül maradt (éppen ezért a továbbiakban is Habsburg Monarchiaként fogunk hivatkozni az államra).

A boulogni táborban múltak a hónapok, a francia flotta viszont nem érkezett meg. Napóleon részletesen kidolgozta a terveit, de a nagy hadihajók nélkül nem lehetett megindítani a támadást, az angol flotta remekül végezte dolgát. Az angol diplomácia is remekelt ezekben a hónapokban. A miniszterelnöki székbe 1804. május 10-ével visszaült Pitt, és diplomatái elérték Sándor cárnál, hogy a két állam kössön szövetségi szerződést (ez 1805. április 11-én meg is történt), azzal a céllal, hogy Franciaországot visszaűzzék az 1792-es határai mögé. A francia császárság erejétől megrettent Habsburg Monarchia is egyre inkább közeledett a koalícióhoz, mivel lehetőséget látott a francia hatalom visszaszorítására. Poroszországot azonban Napóleon ügyes diplomáciai húzással távol tartotta ellenségeitől: semlegességéért cserébe odaígérte neki az angol király korábbi birtokát, Hannovert.

Ferenc császár és diplomatái 1805 folyamán megállíthatatlanul sodorták az országot a háború felé. Károly főherceg hiába jelezte, hogy a hadsereg nincs készen egy újabb háborúra, intelmei süket fülekre találtak. A hadügyminiszteri pozícióban ugyan meghagyták, de 1805 áprilisában az Udvari Haditanács élére – Károly főherceg névleges vezetése mellett – Baillet tábornokot nevezték ki. A tényleges katonai vezetést az a Mack tábornok kaparintotta meg, aki az előző másfél évtizedben meglehetősen kétes hírnevet szerzett magának. Ezekben a hónapokban azonban valamiféle katonai zseninek képzelték, aki majd győzelemre tudja vezetni a császári-királyi hadsereget a francia császár ellen. A Habsburg Monarchia és Svédország 1805. augusztus 9-én csatlakozott a koalícióhoz, Nápoly szeptember 11-én. Velük szemben Franciaországgal csak három kisebb, de stratégiailag fontos állam, Bajorország, Württemberg és Baden lépett szövetségre.

Anglia végül sikerrel járt, össze tudott kovácsolni egy kontinentális koalíciót, és 1805 szeptemberében a szárazföldi harcok is megkezdődtek, de nem Napóleon terve szerint a Brit-szigeteken, hanem ismét német és itáliai vidékeken.

A koalíció háborús tervei Károly főherceg 1799-es hadjáratának tapasztalataira épültek. A terveket Mack tábornok öntötte végső formába, aki 1805 tavaszán a hadügyek legfőbb irányítójává lépett elő. A főherceg a háttérbe húzódott, mivel császári bátyja Mackot tüntette ki bizalmával.

A koalíció kontinentális hadműveleteinek súlypontját Itáliába helyezte, arra alapozva, hogy az előző háborúban itt tudtak jelentős sikereket elérni,

ismét itt nyílik lehetőségük győzelmet aratni. A 150 ezer katonából álló Itáliai Hadsereg Károly főherceg vezetése alatt állt, ennek kellett a franciákra a fő csapást mérnie. A Németországi Hadsereg 50 ezer császári-királyi katonájához 90 ezer orosznak kellett csatlakoznia, és Ferenc császár főparancsnoksága alatt a Duna völgyében harcolnia, majd a Rajnán átkelnie. A kettő között 50 ezer császári-királyi katonának János főherceg vezetésével Tirolban kellett felvonulnia. A déli szárnyon, Nápolyban egy 30 ezres angol–orosz sereg feladata volt partra szállni, majd Közép-Itáliába előrenyomulni. A legérdekesebb terv az északi szárny támadása volt. Itt Svéd-Pomerániából kiindulva egy 40 ezres orosz–angol–svéd seregnek kellett összeállnia Hannover visszaszerzésére. Összesen 420 ezer katonával számoltak az újabb franciaellenes háborúra. Tárgyalásokat folytattak Poroszországgal is, hogy megnyerjék a koalíciónak, de ezek végül nem jártak eredménnyel.

A papíron szépen festő tervek és a valóság között azonban jókora szakadék tátongott. Az orosz csapatokat először össze kellett vonni, elindítani, majd egy hosszú menetben el kellett érniük a Duna völgyét, amihez hónapokra volt szükség. A számítások szerint 1805. október végére 250 ezernek, november végére 350 ezernek kellett a hadszíntereken lennie. Mire a teljes haderőt sikerült volna felvonultatni, a téli időjárás bénította volna meg a hadműveleteket. Feltehetően a tervezést végző politikusok és katonák a valódi támadó hadműveleteket 1806-ra tervezték, nem számítottak arra, hogy még az ősz folyamán jelentős francia haderővel kell szembenézniük a Duna völgyében vagy Itáliában. Érthetetlen azonban, miért hagyták ki a számításból, hogy Napóleon mobilizált hadserege a Csatorna partján állomásozik, amely különösebb probléma nélkül átcsoportosítható a Rajna, majd a Duna térségébe.

Napóleon 1805. nyár végén valamivel több, mint 200 ezer mobilizált, azonnal bevethető katonával rendelkezett. Ezenfelül az ország belsejében újabb és újabb tartalékokat állítottak fel és szerveztek meg, amelyeket erősítésként tudtak küldeni a hadszínterekre. Ráadásul három német szövetségesére is számíthatott, akik értékes kontingenseket állítottak ki számára. A Csatorna partján álló és Hannovert megszállva tartó sereg 150 ezer katonáját ezért azonnal megindíthatta a Rajnához, amikor az szükségesnek bizonyul. Itáliában az összesen 60 ezer bevethető katona elegendőnek tűnt a védekezésre. A Brest környékén összevont hadtest 15 ezer embere erősítést jelenthetett német területen, míg a belső tartalékok legalább 150 ezer katonát kitévő erejéből bármelyik irányban össze lehetett vonni egy használható, legalább védekezésre elég haderőt.

A helyzet kulcsa a franciák számára a gyorsaságban rejlett: amennyiben sikerül nekik a gyülekezőfélben lévő szövetséges csapatokra kemény csapást mérni, lehetőségük lesz a beérkező erősítéseket részenként megverni. Napóleon sohasem tétovázott, a lehető leggyorsabban lecsapott, ha erre lehetőséget látott. A szövetségesek régimódi gondolkodása, a hónapokig tartó csapatösszevonások, az erősítésre várakozás, a hosszú táborozások, tétovázások és körmönfont megfontolások ideje lejárt. Napóleon kíméletlen gyorsasággal csapott le, ha valahol gyenge pontot talált.

ULM ÉS AUSTERLITZ

A szövetségesek terveik megvalósításához 1805. nyár végén láttak hozzá. A Habsburg Monarchia mozgósította seregét, amelyből 75 ezer katonát névlegesen Ferdinánd főherceg, valójában Mack tábornok vezetésével a Duna völgyébe, 113 ezret Károly főherceg alatt Itáliába, 40 ezret János főherceggel Tirolba és Vorarlbergbe rendeltek. A birodalom hátországi tartaléka viszont rendkívül alacsony szinten állt, a nyár végén mindössze 40 ezer embert tett ki, amit újoncok behívásával és kiképzésével növeltek. Az északi támadásra egy 12 ezres svéd, 10 ezres angol és Ostermann-Tolsztoj 20 ezres orosz kontingense készülődött IV. Gusztáv Adolf svéd király főparancsnoksága alatt. A nápolyi támadást 25 ezer, felerészben angol, felerészben orosz sereg tervezte megindítani az orosz Lacy tábornok vezetése alatt.

Az orosz hadsereg első alakulatainak, Kutuzov tábornok Podóliai Hadserege kezdetben 50-55 ezer fősre tervezett tömegének október 20-ára kellett volna elérnie Braunaut, Felső-Ausztria nyugati határát. Kutuzov hadseregének létszáma ugyanakkor eredetileg is csak a 46 ezer főt érte el, ráadásul a növekvő oszmán veszély miatt Rosen tábornok vezetésével 7000-8000 katonát Moldva felé irányítottak, így a hadsereg 38 ezer katonával rendelkezett, közülük 30 ezernél alig több bevethető érkezett meg a hadszíntérre. Kutuzov csapatait Buxhöwden tábornok Volhíniai, Essen tábornok Litvániai és Bennigsen tábornok Északi Hadseregének kellett követnie, összesen 100-120 ezer katonával. A tervekben szereplő 420 ezer katona tehát rendelkezésre állt, de fél év kellett volna hozzá, hogy a teljes haderő a hadszíntérre is érjen. Ennyi idő azonban nem állt rendelkezésre.

Napóleon már augusztus elején értesült a tervezett koalícióról, és rögtön ellenintézkedéseket is tett ellene. A francia diplomácia azonnal mozgásba

lendült, biztosította Bajorországot, Württemberget és Badent a támogatásáról, Poroszországot a semlegességről. A hadsereg mobilizált erőit át kellett csoportosítani a Rajnához, míg a hátországban maradókból tartalékokat kellett képezni. A Tartalék Hadsereg élére Joseph Bonaparte, Napóleon bátyja került, neki kellett a tengerparti területeket, valamint a Rajna mentét őriznie, míg a császár Németországban harcolt. A legfontosabb feladatot Brune tábornok kapta a Rajna alsó folyásának védelmével, míg Lefébvre és Kellermann tábornok hadteste a középső részeket tartotta megszállva. A Tengerparti Hadsereg csapatai számára Napóleon augusztus 26-án adta ki a parancsot a táboraik elhagyására és a Rajnához indulásra. Ez a 3., 4., 5. és 6. hadtestet érintette, míg az 1. hadtest Hannoverből, a 2. hadtest Batáviából, a Császári Gárda Párizsból indult útnak. A Murat marsall vezetése alatt összevont lovassági tartalék különböző állomáshelyeiről szintén a Rajnához menetelt. A csapatok szeptember 25-én Mainz és Strassburg között érték el a Rajnát.

A császári-királyi hadvezetés azt remélte, hogy sikerül megnyernie Bajorországot is a koalíció ügyének, ezért Ferenc császár augusztus végén Münchenbe küldte Schwarzenberg herceget tárgyalni. Miksa József bajor választófejedelem semlegességi ígéretet tett, de nem zárkózott el a koalícióhoz való csatlakozás gondolatától sem. Schwarzenberg nem tudta, hogy már korábban, augusztus 25-én Miksa József már megkötötte Napóleonnal a szövetségi szerződést. Szeptember első napjaiban azonban kiderült a bajorok francia szövetsége, így az a döntés született, hogy a császári-királyi csapatok benyomulnak Bajorországba, és fegyverrel kényszerítik Miksa Józsefet a csatlakozásra. A bajor választófejedelem azonban résen volt, csapatait kivonta a Dunától délre eső területekről, és Bambergbe csoportosította át.

A német-római császárnak a birodalmi jog alapján átvonulási joga volt Bajorországon, ezért szeptember 8-án a császári-királyi csapatok anélkül kelhettek át az Innen, hogy jogot sértettek volna. Mack az akkor rendelkezésre álló 40 ezer katonával elindult, hogy elfoglalja a rendkívül erősnek gondolt ulmi állást és az Iller folyó vonalát. A csapatok szeptember 19-ére elérték a kijelölt célpontjaikat, megszállták Ulmot és egészen Kemptenig az Iller vonalát. Mack egy erős elővédet küldött ki Schwarzenberg vezetésével, hogy Stockach központtal előőrseivel figyelje a Fekete-erdő kijáratait. A Lech vonalán egyelőre még maradtak hátra tartalékcsapatok, valamint a visszavonuló bajor csapatok megfigyelésére Kienmayer tábornok erős, 10 ezer fős hadosztálya maradt hátra Ingolstadt mellett. A bal szárnyat Jellachich tábornok 8000 fős hadosztálya biztosította

Vorarlbergben, Bregenz környékén. Mack serege szeptember folyamán az újabb beérkező csapatokkal együtt 80 ezer főre növekedett.

Napóleon örömmel hallgatta a Mack előrenyomulásáról szóló híreket. Látta, hogy az ellenség a Fekete-erdő irányából számít támadásra, viszont a hátát és a jobb szárnyát fedezetlenül hagyja, amit ki akart használni. A Fekete-erdő felől csak gyenge demonstrációra adott parancsot, míg az elképzelés szerint a teljes seregét egy hatalmas átkaroló mozdulattal az Ingolstadt és Münster közötti Duna-szakaszra vonja, átkel a Dunán, távol tartja az oroszokat, miközben megsemmisíti Mack seregét. Rendkívül merész terv volt ez, mert elvághatták az utánpótlási vonalaitól. Jourdan és Moreau 1796-ban, 1799-ben és 1800-ban sem kísérelt meg hasonló manővert, Napóleon viszont korábban ismeretlen magabiztossággal hajtotta végre. Hadtestei október 2-án elérték a Stuttgart–Heilbronn–Würzburg-vonalat, szélső jobb szárnyán a bajorokkal Bambergnél. Négy nap múlva már a Heidenheim–Neresheim–Nördlingen–Weissenburg-vonalon álltak a csapatok a Duna közvetlen szomszédságában, készen arra, hogy lecsapjanak az átkelőhelyekre.

Ferdinánd főherceg, Mack névleges felettese nem értett egyet az Iller vonalának megszállásával. Véleménye szerint a sereg túlságosan előreszaladt, messze került az oroszoktól, így komoly veszélynek van kitéve. Ferenc császár azonban Mack oldalára állt, így a császári-királyi csapatok maradtak a helyükön. Mack szeptember utolsó napjaiban hírt kapott arról, hogy Napóleon hadserege elérte a Rajnát, de nem ismerte a további szándékát. A francia csapatokról egészen október 2-áig semmit sem tudott, amikor értesült Stuttgart megszállásáról. A következő napon elrendelte a csapatok összevonását Ulm és Günzburg között. Mivel a franciáknak a széles átkaroló mozdulathoz ansbachi – porosz – területen keresztül kellett menetelnie, Mack eleinte nem hitte, hogy seregének hátát veszély fenyegeti. Napóleon azonban kockáztatott. Mack október 5-én ismét olyan híreket kapott, amelyek a franciák megkerülő mozdulatáról tudósítottak. Ferdinánd főherceg indítványozta a visszavonulást a Lech mögé, amely ekkor még kivitelezhető lett volna. Mack visszautasította a javaslatot, és folytatta a csapatösszevonást Ulm mellett, hogy megtámadja az átkelő franciákat. Auffenberg tábornokot egy gyenge hadosztálynyi különítménnyel Werttingenbe rendelte előre.

A francia előőrsök már október 6-án megjelentek Donauwörth előtt, ami riadóztatta Kienmayer csapatait. Soult és Lannes 4. és 5. hadteste és Murat lovassága október 7-én elfoglalta a donauwörthi hidat, és másnap, október 8-án

Werttingen mellett Lannes és Murat szétverte Auffenberg csapatait. Marmont 2. és Davout 3. hadteste ezen a napon Neuburgnál, Bernadotte 1. hadteste a bajorokkal együtt 9-én Ingolstadtnál váltott partot. Ney 6. hadteste október 7-én Höchstädtnél érte el a Dunát, de nem kelt át, hanem a bal parton indult Ulm felé. Bernadotte-nak a bajorokkal Münchenbe kellett vonulnia.

Mack október 8-án este feladta a támadás tervét, és elhatározta, hogy Augsburgon keresztül visszavonul. Auffenberg wettingeni vereségének hírére azonban másnap este feladta ezt a tervét is, ehelyett minden erejét Ulm környékén összevonva át akart kelni Günzburgnál a Dunán, majd a bal parton Regensburgba tervezett menetelni, hogy ott ismét átkelve a Dunán egyesüljön az oroszokkal és Kienmayer Haag felé hátráló csapataival. Schwarzenberg és Jellachich csapatait is magához rendelte.

A günzburgi hidat viszont október 9-én elfoglalta Mahler tábornok hadosztálya (Ney hadtestéből), ami Mackot új helyzet elé állította. Ismét megváltoztatta a szándékát, ezúttal egy Ulm melletti partváltást határozott el. Napóleon 2. és 5. hadtestével együtt október 9-én Augsburgba ért. Az ellenségről kapott híreket úgy értékelte, hogy Mack Ulmból déli irányba, Vorarlberg felé akar visszavonulni. Ennek megakadályozására Soult 4. hadtestét a müncheni út lezárására küldte Landsberg–Memmingen irányban, Marmont 2. hadtestét Illeraichheim felé, míg Murat-t Lannes 5. és Ney 6. hadtestével együtt Ulm ellen rendelte. Mivel arra számított, hogy az orosz csapatok lassan felbukkannak München környékén, az addig tartalékként visszatartott 3. hadtestet Aichachból Münchenbe rendelte Bernadotte megerősítésére.

A császári-királyi sereg október 10-én Ulmban koncentrálódott. Mack a következő nap elindította a csapatait a Duna bal partján kelet felé. Velük szemben Ney csak egyetlen hadosztályt hagyott a Dunától északra, mert a másik kettőt Napóleon parancsára attól délre kellett támadásra indítania. Dupont alig több mint 6000 katonájával október 11-én Haslach mellett egyedül nézett szembe Werneck tábornok 22 ezres hadtestével. Déltől napnyugtáig kemény harcokat vívtak, de Dupont kitartott. Mack folytatta volna a támadást és a menetet Regensburg felé, de a haditanácson – a csapatok fáradtsága miatt – a menet elhalasztásáról döntöttek.

Napóleon a döntő csatát Ulm környékén, de annak déli oldalán várta október 14-e körül. Soult csapatai október 14-én elfoglalták Memmingent, amelyet egy erősítésként Ulm felé haladó hadosztálynyi erő tartott megszállva Spangen tábornok alatt. A harc végén a császári-királyi csapatok kapituláltak, 4600 ezer

hadifoglyot vesztve. Jellachich csapatai, akiket Mack már 9-én visszaküldött Vorarlbergbe, ekkor még vissza tudtak vonulni Wangen irányába. Napóleon a Dunától délre Soult, Marmont és Lannes, attól északra az átcsoportosított és megerősített Ney csapatainak parancsot adott, hogy vonják szorosabbra a gyűrűt Ulm körül.

Az Ulmban tartott haditanácson október 12-én Mack megpróbálta maradásra bírni tábornokait, akik azonban egységesen az északkeleti irányú elvonulás mellett álltak. Október 13-án megindultak a csapatok. A bal szárnyat Werneck, a jobb szárnyat Riesch tábornok vezette, a tartalékot mögöttük Mack. Werneck szerencsésen eljutott Herbrechtingenig, majd onnan 14-én Heidenheimbe, Riesch azonban 14-én Ney csapataira bukkant Elchingen mellett. A franciák ezúttal támadtak, és jelentős vereséget mértek Riesch csapataira, akik 4000 foglyot vesztettek. Mack visszavonta csapatait Ulmba, miközben Werneck Heidenheimben maradt.

A franciák október 15-én minden oldalról körbekerítették Ulmot, ahol Mack már csak mindössze 23 ezer katonát összpontosíthatott. Az ellenség legalább háromszoros túlereje ellen nem vehették fel a harcot, élelmiszer és lőszer sem állt rendelkezésre a hosszabb ellenálláshoz. A teljesen összetört Mack tábornok október 17-én elfogadta a feltétel nélküli kapitulációt: október 20-án 23 ezer katonája élén megadta magát. Ferdinánd főherceg néhány lovasszázad élén még napokkal korábban távozott Ulmból, és sikeresen átvágta magát Csehországba. Werneck 17 ezer katonája élén, miután hiába próbált visszafordulni Ulmba, a francia csapatok útját állták, október 17-én Trochtelfingen mellett szintén letette a fegyvert.

A szövetségesek oldalán azonban az ulmi katasztrófa után sem veszett el minden remény. Október 22-ére Kutuzov 32 ezer orosz katonát tudott összegyűjteni Braunaunál, akikhez Kienmayer csapatai is csatlakoztak, valamint a hátországból is erősítések érkeztek be, így 25 ezer főre emelkedett a létszámuk. Bécs mellett egy tartalékhadtest állt szervezés alatt 12-15 ezer fővel, Vorarlbergben Jellachich hadosztálya 6000 fővel, Tirolban János főherceg 20-25 ezer katonával, végül Károly főherceg mintegy 80 ezer emberrel Itáliában állomásozott. Ferdinánd főherceg, miután 1900 lovassal átvágta magát Csehországba, ottani tartalékokból seregének létszámát 10 ezer fő fölé tudta emelni.

Sándor cár, miután nem sikerült a poroszokat csatlakozásra bírnia, átszervezte seregét. Egy erős Tartalék Hadsereget képezett Alekszander Rimszkij-Korszakov tábornok vezetésével, míg Essen tábornok hadseregét felosztotta. Buxhöwden

azonnali parancsot kapott, hogy 38 ezer fős hadseregével Breszt-Litovszkból induljon Morvaország felé. Csatlakozott hozzá a Cári Gárda 10 ezer katonája is. Őket Bennigsen 38 ezer főt számláló seregének kellett követnie Taurogenből – Szilézián keresztül – Morvaországba. Összesen tehát a szövetségeseknek még mindig volt 250 ezernél valamivel több katonájuk, nem számítva Nápolyt és az északi expedíció csapatait. Ezzel az erővel szemben Napóleon – a német és itáliai csapatokat is beszámítva – nagyjából ugyanekkora erőt tudott kiállítani. A nagy különbség abban állt, hogy a francia csapatok zöme, 150 ezer katona Napóleon rendelkezésére állt a hadszíntéren, a szövetségesek seregei pedig kisebb részekben, egymástól nagyon messze álltak. A győzelem vagy a vereség tehát ismét azon múlott, hogy a császár időben le tud-e csapni, mielőtt az ellensége egyesíteni tudja szétszórt erőit.

Az ulmi kapitulációt követően Napóleon az Isar mentén vonta össze csapatainak zömét. Ney parancsot kapott, hogy indítson támadást Tirol ellen északi irányból, a Rajnán október 23-án átkelő 7. hadtestet – Augereau marsall vezetésével – pedig Vorarlberg ellen rendelte a francia császár. Maga a 2., 3., 4. és 5. hadtesttel, a Császári Gárdával és Murat tartaléklovasságával október 25-én átlépte az Isart, hogy lecsapjon Kutuzov és Kienmayer csapataira. Széles fronttal nyomult előre. A Duna mentén Klein tábornok dragonyos- és Dupont tábornok gyalogoshadosztálya támadott. Lannes 5. hadteste Landshuttól egyenesen Braunau felé, Davout 3. hadteste Freisingből, Soult 4. hadteste Münchenből Mühldorf felé, Bernadotte 1. és Marmont 2. hadteste pedig Wasserburg felé indult Salzburg irányába.

Kutuzov Braunauban összegyűjtött csapatairól tudta, hogy nem mérkőzhetnek meg a siker reményével Napóleon jelentősen nagyobb erejű seregével, ezért a francia támadás hírére október 26-án megkezdte a visszavonulást Lambachon és Linzen keresztül az Enns mögé, ahol Ferenc császár szerette volna a harcot felvenni az ellenséggel. Károly főherceghez október 28-án parancsot küldött, hogy 20 ezer katonájával Tirolon keresztül meneteljen az Innhez, és vegye át a főparancsnokságot a körzetben. Mire azonban a parancs november első napjaiban elérte a főherceget, a helyzet alapjaiban változott meg.

A szövetséges sereg császári-királyi csapatokból álló utóvédje parancsot kapott, hogy lassítsa a francia támadás ütemét. Október 30-án Ried mellett francia könnyűlovasság támadta meg Schusteck tábornok csapatait, és visszaverte azokat. A helyszínre sietű Bagratyion tábornok egy kis orosz különítménnyel Lambach mellett másnap, 31-én szintén vereséget szenvedett. Kutuzov serege

november 1-jén ért Ennsbe, míg a Kienmayer helyét átvevő Merveldt tábornok a császári-királyi csapatokkal Kremsmünsternél állt, ahonnan másnap Steyrbe menetelt. November 3-án Kutuzov és Merveldt csapatai az Enns vonalán berendezkedtek védelemre. Ferenc császár azt remélte, hogy a nehezen átjárható folyó elegendő támaszt nyújt a védekezéshez, és fel tudják tartani a francia támadást, amíg Károly főherceg és több erősítés beérkezik.

A francia csapatok gyors menetekben nyomultak előre. A sereg zömét Napóleon Bécs ellen vezette. A szélső bal szárnyon Baraguey d'Hilliers gyalogos dragonyosai parancsot kaptak, hogy Bruck in der Oberpfalzból Pilsen irányába hajtsanak végre diverziót Csehországba. Napóleon a 4. és az 5. hadtesttel a Duna déli partján Linzből a főúton Enns felé támadott, míg az 1., 2. és 3. hadtest Steyrt vette célba. A szövetségesek oldalán azonban 4-én úgy döntöttek, hogy nem várják be a francia támadást az Enns mentén, hanem visszavonják a csapatokat, és csupán feltartóztató harcokat vívnak. Kutuzov Melken keresztül Sankt Pölten felé indult. Merveldt pedig – a Károly főherceggel való kapcsolattartás céljából – Altenmarkt felé indult.

Az Enns védelme november 5-én hajnalban már össze is omlott. Davout 3. hadteste, amely a déli oszlop élén haladt, 5-én reggel megérkezett Steyrrel szembe az Ennshez, és azonnal megrohamozta a hidat. Miután Merveldt elvesztette a hidat, azonnal visszavonulást rendelt el, nem szállt szembe érdemben a franciákkal, akiket a hídon való átkelés lelassított. Miután értesült a Steyr melletti eseményekről, Kutuzov azonnal elrendelte a visszavonulást Sankt Pölten irányába. Az orosz utóvédet november 5-én Amstetten mellett erős támadás érte. Murat lovassága és Oudinot gránátoshadosztálya keményen támadott, de a Kutuzov által küldött erősítés megakadályozta az összeomlást. Bagratyion állhatatos kitartása a jelentős veszteségek ellenére is mély benyomást tett a franciákra.

Napóleon tovább folytatta a támadást. Bal szárnyán a Duna mentén Mortier marsall parancsot kapott, hogy a 2., 5. és 6. hadtest Dumonceau, Gazan és Dupont által vezetett hadosztályaiból és Klein dragonyosaiból alakítsa meg a 8. hadtestet, és Linz mellett keljen át a Duna bal partjára, majd a folyam mentén indítson támadást. A főerő, az 1., 4., és 5. hadtest a leggyorsabb úton Bécs ellen menetelt, míg a jobb szárnyon a 2. és 3. hadtest Merveldt üldözésére kapott parancsot, akit időközben a korábbi parancsot megváltoztatva ismét Kutuzovhoz rendeltek.

Davout 3. hadteste november 8-án Mariazell mellett utolérte Merveldt csapatainak egy részét, és szétverte a császári-királyi csapatokat. Ezen a napon Kutuzov Sankt Pöltenben pihentette csapatait, de úgy döntött, hogy nem Bécs

felé vonul, hanem Mautern és Krems között 9-én átkelt a Duna északi partjára, és egyesült Buxhöwden hadseregével, amely ekkoriban lépte át a morva határt, és 10-én érkezett Troppauba. Ezzel az intézkedésével Bécs védtelenné vált. Merveldt Mariazellből csak déli irányba, Belső-Ausztria felé hátrálhatott. Kienmayer egy kis csapat élén Mautern mellett a déli parton maradt és Bécs felé húzódott vissza.

A franciák nem tudták megakadályozni ugyan Kutuzov seregének elmenekülését, viszont Merveldt csapatait sikeresen leválasztották róluk. Marmont 2. hadteste kapta a parancsot, hogy két hadosztályával vegye üldözőbe Merveldtet, és támadjon Graz irányába, míg Napóleon a többi erő élén Bécs felé sietett. A szövetségesek minden hidat felszámoltak a Dunán, egyedül a Bécs melletti Tabor híd maradt egyelőre épen.

A francia császár ezúttal hibát követett el. Mortier hadteste izoláltan menetelt a Duna északi partján anélkül, hogy segítségére lehetett volna a főserg. Kutuzov, de még inkább a táborkarához rendelt kiváló képességű táborkari tiszt, Schmitt tábornok felismerte a lehetőséget, hogy megsemmisítsék Mortier csapatait. November 11-én Kutuzov és a hadseregével együtt visszavonuló császári-királyi csapatok Dürnsteinnél meglepetésszerű átkaroló támadást indítottak Mortier ellen. A szövetségesek jelentős túlereje az átkaroló csapatok késedelmének dacára meghozta a győzelmet, de nem sikerült Mortier hadtestének megsemmisítése. Ráadásul az ütközet végén még Bagratyion csapatai kerültek nehéz helyzetbe a francia ellentámadás miatt. A két bevetett hadosztály 14 ezer katonájából 5000 fős veszteséget szenvedtek a franciák, de a 24 szövetséges sereg vesztesége sem volt kisebb. A legnagyobb veszteség szövetséges oldalon Schmitt tábornok halála volt, akinek tehetsége rendkívül hiányzott a háború hátralévő részében.

A francia főserg élén Murat lovassága november 13-án érte el Bécset. A korábban itt szervezett tartalékhadtest Auersperg tábornok vezetésével kiürítette a fővárost, és átkelt a Dunán. A Tabor hidat nem semmisítették meg, viszont parancsuk volt, hogy az első francia csapat felbukkanásakor égessék fel. Murat és Lannes egy rendkívül kockázatos hadicselt vetett be a híd megszerzésére. A két marsall személyesen sietett a hídhoz, és találkozót kért Auersperggel. Elhitették vele, hogy megkötötték a fegyverszünetet, és küszöbön áll a béke, amivel elaltatták a híd őrségének éberségét. Egy alkalmas pillanatban azonban francia katonák csaptak le, és elfoglalták az egyetlen épen maradt hidat, amelyen a francia sereg átkelhetett.

Kutuzov a dürnsteini csatát követően két nap pihenőt tartott, csak november 13-án indult el több oszlopban Znaim felé. A franciák azonban ezen a napon már Bécs alatt csapataik élével át tudtak kelni a Dunán, és gyors menetben indultak Znaim felé. De Kutuzovnak még így is legalább egy nap menetnyi előnye volt. A bécsi híd elvesztésének hírére Bagratyion tábornokot 8000 katonájával Schöngrabernhez rendelte, hogy állja el a főutat, és akár a csapatok elvesztése árán is tartsa fel a franciákat. Kutuzov serege november 15-én Jetzelsdorfig ért el.

A francia főerők, a 4. és 5. hadtest Bécs mellett kelt át a Dunán, majd Murat lovasságával együtt Znaim felé menetelt. Napóleon az 1. hadtestet Mautern és Krems között küldte át a Dunán, szintén Znaim ellen támadva. Davout a 3. hadtest élén Pozsonyt foglalta el, illetve készen kellett állnia a csatlakozásra. Mortier 8. hadteste Bécsben maradt az összeköttetési vonalak biztosítására.

Murat csapatai november 16-án bukkantak fel Schöngrabern előtt, ezúttal azonban őt „tréfálták meg" egy hasonló trükkel, mint amellyel ő Auerspergget. Bagratyion fegyverszüneti tárgyalást kezdeményezett, ezzel értékes órákat nyert Kutuzov számára. 16-án délután Murat támadásba lendült. Az orosz csapatok halált megvető bátorsággal küzdöttek, 20 ezer francia rohamait állták ki egészen késő estig, amikor már Kutuzov csapatai elérték Znaimot, és biztonságban voltak, így Bagratyion is visszavonulhatott. Csapatai 2600 főt vesztettek el szemben a feleakkora francia veszteséggel, de céljukat elérték. Kutuzov és a császári-királyi tartalékhadtest csapatai egyesültek, majd november 22-én az Olschan mellett felállított táborban Buxhöwden csapataival is, így 84 ezer szövetséges katona gyűlt ott össze.

Napóleon kezéből ismét kicsúsztak az oroszok, de nem adta fel a harcot. Znaimból a 4. és 5. hadtesttel Brünnbe menetelt, míg az 1. hadtestet Znaimból Iglauhoz rendelte, hogy tartsa szemmel Ferdinánd főherceg Czaslaunál álló csapatait. A november 18-án Wischau mellett vívott elővéd-összecsapást követően rövid nyugalmi periódus következett. Minden jel arra mutatott, hogy az Olmütz alatt egyesült szövetséges sereg támadni fog Brünn irányába. Napóleon az 1., 3., 4. és 5. hadtestére, a Császári Gárdára és Murat lovasságára számíthatott. Ezt az erőt azonban összpontosítani kellett a harc előtt, vagy legalább harc közben.

A francia diplomácia november folyamán attól tartott, hogy a poroszok csatlakoznak a koalícióhoz. Valójában III. Frigyes Vilmos is hajlott a franciaellenes háborúra, mivel sértette a franciák ansbachi átvonulása. November 2-án személyesen tárgyalt Sándor cárral a helyzetről. A cár egyelőre annyit elért, hogy Frigyes Vilmos átengedte az orosz csapatokat Szilézián, de nem

merte elhatározni magát a háborúra. Követe csak november 14-én utazott el Berlinből és ultimátumában december 15-éig adott haladékot a franciáknak. Talleyrand kapta feladatul, hogy amíg lehet, diplomáciai eszközökkel tartsa vissza a poroszokat a beavatkozástól.

Napóleon alapvető célja az volt, hogy döntő csatában verje meg az ellenséges hadsereget, és ehhez ő akarta kiválasztani a csata helyét és időpontját. Választása a Brünn–Olmütz főúttól délre, Austerlitz városkától nyugatra lévő területre esett. Meg akarta téveszteni a szövetségeseket: azt a látszatot szerette volna kelteni, hogy serege gyenge, nem mer komoly csatába bocsátkozni, ezért előőrseinek elrendelte, hogy húzódjanak vissza az ellenséges támadás elől. A fiatal, ambiciózus Sándor cár személyesen is megérkezett a táborba, és bizalmasát, Dolgorukov herceget küldte tárgyalni Napóleonhoz. A fennhéjázó herceget a ravasz francia császár megtévesztette, azt sugallva neki, hogy fél az összecsapástól. A szövetséges főhadiszálláson a túlzott optimizmus légköre áradt szét, de alig akadt olyan tiszt, aki haditervet tudott volna alkotni.

A szövetséges hadvezetésben Weyrother tábornok ragadta magához a hadműveleti tervezést. A korlátozott tehetségű, de buzgó Weyrother nem értette meg a napóleoni hadművészet lényegét. Javaslatára a francia állásokat csak harcászati manőverrel, déli irányból akarta átkarolni. A sereg végül november 27-én indult meg nyolc oszlopba tagolva az olschani táborból. Egy erős, orosz lovasságból és gyalogságból álló élővéd a főúton tört előre. Tőle balra az osztrák könnyűcsapatok alkották az élővédet az átkaroló bal szárnyon. A főerő négy gyalogos- és egy lovasoszlopba tagolva déli irányba tért le a főútról, ezeket követte az orosz Cári Gárda. A menet megszervezése és összehangolása komoly nehézségekbe ütközött, ugyanis a két hadsereg eltérő módon alkalmazta a vonalharcászatot, ezért az elrendelt manőverek több esetben nem Weyrother számításai szerint zajlottak le. A szövetségesek között az egyenetlenség egyre nőtt. Az osztrákok az orosz tisztek képzetlenségére panaszkodtak, míg az oroszokat az osztrákok fennhéjázása és nagyképűsége zavarta. A csapatok morálja ugyanakkor magas szinten állt. A sok menetelés és a vereségek után végre ők támadhattak.

Mindeközben a szövetséges csapatok folytatták menetüket. Ekkor indult meg az átkaroló mozdulat a szövetséges bal szárnyon. A hadsereg zöme, az osztrák élővéd, a négy gyalogsági és az egy lovassági oszlop nagy ívben, a vonalharcászat merev rendszerét alkalmazva egy nagy fordulatot tett. Egy egész napra volt szüksége a hadseregnek, hogy ezt a mozdulatot végrehajtsa. Napóleonnak ez az egy nap lehetővé tette, hogy Bernadotte hadteste beérkezzen, valamint Davout

erőltetett menettel elérhető távolságba érjen. A francia csapatok elhagyták Austerlitzet és az attól nyugati irányba húzódó magaslatot, majd a Goldbach-patak völgyébe húzódtak vissza. Napóleon a Zuran-magaslatot választotta ki főhadiszállásnak. Ettől keletre Lannes hadteste, mögötte Murat lovassága, tőlük délre Soult hadteste táborozott, tartalékban a Gárda, Oudinot gránátos-hadosztálya és Bernadotte hadteste Murat mögött foglalt állást. Davout dél felől közeledett Turas felé.

A szövetséges csatatervet Weyrother tábornok dolgozta ki. Úgy vélte, hogy a francia csapatok bal szárnyukkal a főúttól északra lévő erdős hegyekre, jobb szárnyukkal a Kobelnitz és Sokolnitz közötti tóra támaszkodnak, a főerejük a főút mentén helyezkedik el. A csataterv ezért az ellenség jobb szárnyának megkerülését határozta el, ezalatt a saját jobb szárnynak csak a pozícióját kellett védeni. A támadást két ütemben kellett végrehajtani. A bal szárnyat a négy gyalogososzlop alkotta. Az első oszlop Dohturov alatt Tellnitzet, a második Langeron alatt a Tellnitz és Sokolnitz közötti területet, a harmadik oszlop Przbysevski alatt a sokolnitzi kastélyt vette célba. Ezen három oszlop Buxhöwden parancsnoksága alatt állt. Ennek a három oszlopnak át kellett kelnie a Goldbach-patakon, ha bármelyik késett, a többinek meg kellett várnia. A következő fázist csak akkor lehetett elindítani, ha mindhárom oszlop átkelt, és csatarendbe helyezkedett. A negyedik oszlopnak eközben Kutuzov személyes parancsnoksága alatt a sokolnitzi kastély és Kobelnitz közötti térség ellen kellett támadnia, szintén át kellett kelnie a Goldbachon, majd csatlakoznia a másik három oszlop jobb szárnyához. Az első oszlop négy zászlóaljának Turast, a negyedik oszlop három zászlóaljának Slapanitzot kellett elfoglalnia, miközben jobbra felkanyarodik az egész szárny. Kienmayer lovasságának kellett biztosítania az oszlop bal szárnyát és hátát. Időközben a jobb szárnyon Bagratyionnak meg kellett szállnia, és tüzérséggel megerősítenie az útkereszteződéstől északra álló dombot, ott védekeznie. Liechtensteinnek a lovassággal a Blasowitz és Krug közötti területre kellett vonulnia és támogatnia Bagratyiont, lovastüzérségével ellenőriznie a sík terepet.

A támadás második fázisában a bal szárny négy oszlopának Kutuzov személyes parancsnoksága alatt északi irányba kellett támadást indítania, felgöngyölítenie az ellenséges vonalat, lehetőség szerint elvágnia az összeköttetést Brünnel, majd az erdős hegyekbe szorítania az ellenséget. A bal szárny előretörését tapasztalva Bagratyionnak és Liechtensteinnek is támadásba kellett átmennie, különösen utóbbinak kellett lovasságával aktívan bekapcsolódnia a franciák szétverésébe.

A gárdának Blasowitz és Krug vonala mögött kellett felállnia, feladata a jobb szárny csapatainak támogatása volt.

A haditerv kivitelezése nagyon komoly munkát jelentett a beosztott táborkari tisztek számára, akiknek a menetvonal pontos megtervezése is nehézséget okozott. A legnagyobb gondban Liechtenstein lovassága volt, mert a többi csapat irányára merőleges menetet kellett végrehajtania. Az oszlop táborkara kapkodva adta ki a menetparancsot – viszont a célt eltévesztették. Nekik Blasowitz felé kellett volna menetelniük, ehelyett Pratze falvát vették célba. A gyors menet során utolérték Langeron oszlopát, majd Shepelev élen haladó orosz lovasdandára Langeron csapatait félbevágva sietett vélt célja felé. Hohenlohe osztrák lovassága elbizonytalanodott, és megállt. Pratzéhoz közelítve aztán kiderült a hiba. Langeron és Shepelev ingerült szóváltását követően Shepelev megvárta, amíg pirkad. Ekkor bizonyosodott be a tévedés, így lovasságát a legnagyobb sietséggel a helyes irányba, északkelet felé indította. Ez a késleltetés Langeronnak félórás csúszást okozott. Oszlopa végén haladó két ezredének azonban még Shepelev elvonulását is meg kellett várnia, így a második oszlop két részre szakadt.

Napóleon ennél sokkal egyszerűbb tervet alkotott. Eredeti elképzelése arról szólt, hogy Davout és Lannes csapatai két oldalról karolják át a Pratzenbergről leereszkedő, Kobelnitz ellen támadó ellenséges főerőket. December 1-jén azonban már nyilvánvalóvá vált, hogy Davout nem tudja egész hadtestét a következő nap bevetni, ezért azt a parancsot kapta, hogy Turas felé meneteljen, a fő támadást Lannes és Soult csapatai mérik a bal szárnyról egy rézsútos csapással a magaslatok ellen. Az éjszaka folyamán azonban az előőrsök fokozott tevékenységet észleltek a Goldbach alsó folyásánál Tellnitz körül. Napóleon személyesen sietett a helyszínre, hogy meggyőződjön a helyzetről. A jelentések olyannyira igaznak bizonyultak, hogy magát a szemlét végző Napóleont is majdnem elfogták. A császár parancsot adott Soult marsallnak, hogy nyújtsa meg a jobb szárnyát, és szállja meg a Goldbachot egészen Tellnitzig. Davout-nak az itteni védekezést kellett támogatnia, míg a fő csapás Soult hadtestének két hadosztályára maradt, tartalékban mögöttük Bernadotte hadtestével és Oudinot gránátoshadosztályával.

A francia sereg a csata reggelén 68 ezer katonából állt, ezenkívül Napóleon számított még Davout 20 ezer fős hadtestére is, ebből azonban alig 6000 katona érkezett meg a harctérre. A szövetséges sereg a hátrahagyott őrségek miatt 81 ezer fős létszámban érkezett a csatatérre.

A harc a déli szárnyon kezdődött el. A Tellnitzet védő francia gyalogezredet Kienmayer gyalogsága támadta meg, de csak Dohturov oszlopának csapatai segítségével tudta elfoglalni a falut. Ekkor viszont a beérkező Friant-hadosztály egyik ezrede indított ellentámadást, amelyet ismét csak Dohturov oszlopának kibontakozásával, csapatai segítségével tudtak visszaverni.

Sokolnitz, a kastély és a fácános előtt hasonló események játszódtak le. A franciák körömszakadtáig védekeztek, ellentámadásokat indítottak, késleltették a szövetséges csapatokat. Dohturov – habár lehetősége lett volna rá – nem indította meg támadását a szemközti magaslat ellen, mert nem látta, hogy tőle jobbra a második és a harmadik oszlop vele egy magasságba ért volna. Ő volt azon kevesek egyike, aki valóban követte Weyrother tervét a haditanácsban, és annak megfelelően járt el.

A csata legfontosabb mozzanata a centrumban, Pratze falva és a két magaslat körül zajlott. A franciák kiváló időzítéssel támadtak. A harmadik oszlop már elhagyta a területet, a negyedik oszlop elővédje, orosz és osztrák csapatai külön meneteltek, mert messze volt még a céljuk, csak Kobelnitz előtt kellett volna egyesülnie az oszlopnak. A franciák részenként könnyedén verték meg a szövetséges csapatokat. A nehézséget az jelentette számukra, hogy déli irányból is támadás érkezett, Langeron oszlopából a leszakadt dandár által. Az ellentámadások elhárítása végül sikerült. Közben a déli szárnyon a három oszlop átverekedte magát a franciákon, és átkelt a Goldbachon. Langeron hírt kapott a Pratzenberg körüli harcokról, egyik dandárát a patak keleti felén tartotta vissza. A Weyrother-terv első szakaszát az első három oszlop végül – hatalmas nehézségek árán ugyan, de – teljesítette. A negyedik oszlop azonban menetének a felét sem tudta megtenni. Buxhöwdennel szemben a franciák erős védelmet alakítottak ki a szemközti magaslaton, ahonnan tüzérségi tűz alatt tarthatták az orosz csapatokat, illetve gyalogsági és lovassági ellentámadásokkal foglalták le a bizonytalan ellenséget. A Weyrother-terv második szakaszának elindítására nem került sor.

A csatatér északi szektorában némileg másként alakult a helyzet. Napóleon Lannes számára nem döntő támadást parancsolt, neki is – Bagratyionnal egyetemben – óvatosan kellett csak haladnia előre. A csata első felében ebben a szektorban a lovasság csatázott. Liechtenstein lovassága Murat franciáival küzdött meg. A szövetséges lovasság a csatatervet nem tartotta be. A feladata csak a térség biztosítása lett volna, de határozott támadást indított a felvonuló ellenség ellen. A lovasharc hullámzott órákon át. A gyalogság ekkor csak Blasowitzért

küzdött meg. Lannes jobb szárnyának két ezrede Murat támogatásával megtámadta a falut védő orosz gárdavadászokat. A falu komoly küzdelem árán a franciák kezébe került.

A szövetségesek számára az utolsó esélyt a csata megfordítására az orosz Cári Gárda nyújtotta. Ez azonban ekkorra már meggyengült, mert könnyűlovassága bekapcsolódott a lovasharcba, néhány zászlóalját pedig már korábban harcba vetették Blasowitzért és a 4. oszlop támogatására, így eredeti nyolc zászlóaljából öt állt csak rendelkezésre. Kutuzov 12.30 körül már elrendelte az általános visszavonulást. Konstantin nagyherceg azonban felismerte a kiváló lehetőséget, mert Vandamme csapatai szétszóródva, meglehetősen koordinálatlanul üldözték a negyedik oszlopot. Az orosz gárda lovassága és tüzérsége gyors rohamban két francia gyalogezredet vert szét. Az így keletkezett résbe a nehézlovasság nyomult be. A francia Császári Gárda lovassága azonban ellentámadást indított, majd sikeresen megállította a szövetségeseket. Az időközben beérkező francia 1. hadtest végleg a franciák javára döntötte el az összecsapást.

Ekkor kezdődött a csata második szakasza, azonban korántsem úgy, ahogyan azt Weyrother elképzelte. A francia centrum déli irányba fordult a szövetséges bal szárnyat bekeríteni. A déli szárnyon még heves harcok zajlottak le, mivel a Goldbach vonaláról megpróbáltak kitörni az orosz és osztrák csapatok. Önfeláldozó harcok árán sikerült a szárny felének kitörnie a bekerítésből. A legnagyobb veszteséget a legrosszabb helyzetben lévő Przbysevski csapatai szenvedték el, de Langeron oszlopának egy része is szinte teljesen megsemmisült.

Az északi szárnyon ezalatt Lannes hadteste megtámadta Bagratyion csapatait, és heves, hullámzó harcok árán megtörte az orosz csapatok ellenállását. A helyzetet Frierenberger osztrák ütege mentette meg, tüzével megakadályozta a francia üldözést, így Bagratyion rendezni tudta megtépázott csapatait.

Az austerlitzi csatát a szövetségesek elvesztették, Napóleon élete egyik legnagyobb, hadművészeti értékét tekintve talán legértékesebb győzelmét aratta. A francia hadsereg a csata minden elemében felülmúlta ellenségét. A francia csapatok jelentős veszteséget szenvedtek, 1300 halott, 8300 sebesült és 600 fogoly szerepel a jelentésekben. A szövetséges sereg halottakban 6100 főt, sebesültekben 9600 főt, hadifoglyokban közel 12 ezer főt vesztett, de elveszett még majd 200 löveg is.

A csatát követő hajnalban Liechtenstein herceg, Ferenc császár követe megjelent Napóleon főhadiszállásán, és fegyverszüneti ajánlatot tett, valamint javasolta a két császár találkozóját az általános békefeltételek megtárgyalására.

Napóleon azonban ezt 4-ére halasztotta, mert mindenképpen üldözni akarta az oroszokat. Mivel 3-án az üldözés sikertelennek bizonyult, 4-én reggel a francia és az osztrák császár találkozott az Austerlitz és Göding közötti úton, majd megkötötték a fegyverszünetet, amelyet 5-én Sándor cár is elfogadott. Az ellenségeskedésnek vége szakadt.

A HÁBORÚ MELLÉKHADSZÍNTEREI

Az Itáliai Hadsereg parancsnokságát Károly főherceg szeptember végén vette át. Ezt eredetileg 113 ezer fősre tervezték, de korántsem érte el ezt az erőt, mert szeptember végén az uralkodó öt, még felvonulóban lévő gyalogezredet Mack seregéhez irányított át, és később további erőket vontak el Merveldt hadtestének megerősítésére is. Károly főherceg csapatai Montebello–Montagnana körzetében 74 ezer főt számláltak, Hiller tábornok 10 ezer katonájával Trientnél, Bellegarde tábornok 7000 fővel Velence helyőrségében állomásozott. Károlynak további erősítéseket kellett küldenie Macknak, valamint Velence helyőrségét is megerősítette, így seregének ereje 60 ezer főre csökkent.

Masséna francia Itáliai Hadseregének létszáma szeptember végén mindössze 42 ezer katonát tett ki a Garda-tótól délre lévő térségben. Napóleon parancsa védelmet írt elő számára, azonban bármelyik pillanatban készen kellett állnia a támadásra.

Károly főherceg úgy ítélte meg, hogy csapatai nincsenek olyan állapotban, hogy támadást indítsanak, nincs elegendő szekér, az erődök felszerelése elégtelen, ezért nem indította meg az offenzívát, amelyet a szövetséges haditerv szerint neki kellett volna elkezdeni. A felek szeptember 30-án kölcsönös egyetértéssel fegyverszüneti megállapodást kötöttek hatnapos felmondási határidővel. Károly főherceg ezt követően kapta meg Ferenc császár október 5-i parancsát, hogy ne támadjon. Murat wertingeni sikerének hírét Masséna október 16-án kapta meg, erre felmondta a megállapodást, majd október 18-án megrohamozta a veronai hidat, amelyet a kemény ellenállást leküzdve elfoglalt. Ezt követően azonban ismét elültek a harcok. Amint Napóleontól eljutott a hír Massénához az ulmi kapitulációról, a franciák felkészültek a támadásra. Időközben János főherceg október közepén átvette a tiroli és vorarlbergi csapatok vezetését.

A császári-királyi hadsereg parancsnokságára október 25-én rossz hírek érkeztek a németországi csapatoktól, így Károly főherceg elhatározta Itália

kiürítését. Masséna azonban gyorsabban mozdult. Miután október 29-én biztos hírt kapott az ulmi kapitulációról, azonnal támadást indított. Az október 30-án vívott caldierói csatában Károly főherceg csapatai másfélszeres létszámfölényük ellenére defenzívába szorultak Masséna támadásainak súlya alatt. A heves csata eldöntetlenül végződött, ennek ellenére mindkét fél magáénak mondta a győzelmet. A franciák 3700, a császári-királyiak 9200 fős veszteséget szenvedtek, ami inkább Masséna felé billenti a mérleg nyelvét. Károly főherceg azonban háborítatlanul megkezdhette a visszavonulást.

Károly csapatai a görzi főúton vonultak vissza. November 2-án Vicenzát, 7-én Sacilét, 13-án Görzöt érték el, majd 25-én Präwaldot, néhány napos pihenőt követően, 22-én Laibachot, 25-én Cillit, majd Pettaun keresztül december 3-án Csáktornyát, végül 6-án Körmendet. Masséna csak óvatosan, tisztes távolból követte a főherceg visszavonulását, de csak Görzig, mert Velence 12 ezer fősre duzzasztott helyőrsége továbbra is tartotta magát, valamint a hegyekben még több császári-királyi különítmény maradt. Az egyik ilyen különítmény Rohan tábornok vezetésével november 22-én ért ki az Alpokból. A Nápolyból Velence körülzárására beérkezett St. Cyr csapatai azonban 24-én Castelfranco mellett megadásra kényszerítették a 4400 fős dandárt. Masséna csak Napóleon parancsára, december első napjaiban indult meg az Isonzótól Laibach felé. A franciák számára azonban Velence helyőrségén túl a nápolyi hírek is aggasztók voltak, így fel kellett készülniük egy újabb hadsereg összevonására a déli irányban.

A németországi és az itáliai hadszíntér között a hegyekben eredetileg 50 ezer katonát akart bevetni a császári-királyi hadvezetés János főherceg vezetésével. Szeptember végén Jellachich tábornok 10 ezer katonával Vorarlbergben, Auffenberg tábornok 8000 emberrel Nauders és Landeck között, Rohan tábornok 3300 katonával Glurnsnál, valamint a Károly főherceg seregéből kikülönített Hiller tábornok 10 ezer katonájával Trientnél állt. A tiroli védelmi erők 10 ezer katonával rendelkeztek, de további 10-15 ezer fős népfelkelésre lehetett számítani.

A nagy francia támadás hírére Jellachichot, Auffenberget és Rohant is – csapataikkal együtt – a németországi hadszíntérre rendelték. Október 14-én értek Innsbruckba János főherceghez az első rossz hírek Mack csapatairól, mire ő Itáliába távozott. A környéken állomásozó, a birodalom távolabbi vidékeiről érkezett és Itáliából átirányított csapatok mintegy 5000 katonája feletti parancsnokságot St. Julien tábornok, a tiroli véderő 10 ezer emberének vezetését Chasteler tábornok vette át. János főherceg október 25-én érkezett vissza Innsbruckba, s átvette Tirol védelmének irányítását. Elméletben tekintélyes erők álltak rendelkezésére,

mivel Jellachich visszatért Vorarlbergbe, de rajta kívül legalább 20 ezer saját katonára, valamint Hiller 10 ezer emberére számíthatott.

Az első támadásokat a Bernadotte hadtestével Salzburgba menetelt bajor csapatok indították. Deroy hadosztálya november 2-án és 3-án a Sturb- és a Lueghágó megszerzéséért indított offenzívát, amivel elvágta volna az egyik lehetséges visszavonulási utat. A támadást Szénássy tábornok és a tiroli véderő visszaverte.

A fő francia támadást Ney 6. hadteste indította két hadosztállyal. November 5-én a franciák elfoglalták Innsbruckot, János főherceg pedig a Brenner felé húzódott vissza, ahol csatlakoztak hozzá Hiller csapatai. Rohan tábornok dandára, amely visszahúzódott a franciák elől a hegyekbe, és Reutte mellett állt, november elején parancsot kapott, hogy vonuljon vissza Innsbruckba, ami a város elvesztése miatt lehetetlenné vált, ezért a Naunders–Glurns–Bozen–Trient–Bassano útvonalon próbált kitörni a hegyekből. Ney Maher tábornok hadosztályának egy részét küldte az üldözésre. Az itáliai síkságra érve St. Cyr csapatai állták Rohan útját, így a fentebb említett módon november 24-én Castelfranco mellett letette a fegyvert.

Ney csapatai, miután Deroy Kufsteinen keresztül menetelve csatlakozott, november 10-én indultak meg a Brenner-hágó ellen. János főherceg csak utóvédharcokat vívott, mert elhatározta Tirol kiürítését, és csatlakozni akart Károly főherceg seregéhez. Csapatait a Puster-völgyön, Toblachon keresztül Villachba vezette, ahova november 17-én érkezett meg. Innen 20-án ért Klagenfurtba. Itt csatlakozott hozzá Chasteler tábornok csapata, amely Radstadttól vonult vissza. Az egyesült csapatok 26-án Windisch-Feistritz mellett csatlakoztak Károly főherceg seregéhez, és együtt folytatták útjukat Magyarország felé. Ney követte a visszavonulást, de Napóleon parancsára Brixen mellett kellett maradnia, csak november utolsó hetében indult tovább, végül december 3-án érkezett Klagenfurtba.

Jellachich tábornok nem kapott parancsot Vorarlberg kiürítésére, ezért a 6000 főre fogyatkozott hadosztályával védelemre rendezkedett be. Napóleon parancsára Augereau 15 ezer fős hadteste, amely november 1-jén érte el Stockachot, Vorarlberg ellen indított támadást. November 12-én a franciák megközelítették Lindaut és Bregenzet, majd átkarolták Jellachich csapatait, aki 4000 főre olvadt csapataival együtt november 14-én Hohenembs mellett a háromszoros túlerejű francia hadtest előtt letette a fegyvert.

Az északi hadszíntéren a 20 ezer főt számláló orosz csapatok első szállítmánya október 14-én szállt partra Svéd-Pomerániában, Stralsundnál. Hamarosan

megérkeztek az első angol csapatok, de csatlakoztak a svédek is, kezdetben 8, majd 12 ezer katonával. Az orosz sereg Oszterman-Tolsztoj tábornok vezetésével november elején Hannover területére lépett. IV. Gusztáv Adolf november 6-án érkezett meg Strtalsundba, ahol átvette a főparancsnokságot. A gyenge idegzetű svéd király azonban a porosz mozgósítás hírére november 12-én csapataival együtt visszavonult Stralsundhoz. Az angol erők létszáma lassan 15 ezer főre növekedett, amit a Királyi Német Légió önkéntesei tovább növeltek. A svédek távozását követően is 35 ezer fős szövetséges haderő Hannoverben gyülekezett.

Napóleon a közeledő szövetséges partraszállásról szóló hírek hallatán elrendelte az Északi Hadsereg felállítását a Batáviában és a környező területen állomásozó tartalékcsapatokból, amelynek parancsnokságát Louis öccsére bízta. A három hadtestre tagolt 81 ezer katona messze felülmúlta az angol és orosz csapatok létszámát, igaz, a francia tartalékcsapatok harcértéke nem érte el az ellenségét. Ez az erő mindenesetre elegendőnek bizonyult a szövetségesek hannoveri seregének sakkban tartására. Az austerlitzi csatát követően az angol csapatokat kivonták Hannoverből, s az oroszok is hazaindultak anélkül, hogy a hannoveri események bármilyen befolyást gyakoroltak volna a háború menetére.

A hannoverihez hasonlóan eredménytelen maradt a nápolyi expedíció is. I. Ferdinánd nápolyi király megbízottja, Gallo miniszter szeptember 21-én egy szerződést írt alá Talleyrand francia külügyminiszterrel, amely alapján a franciák kiürítették Apuliát, viszont Ferdinánd ígéretet tett, hogy nem enged harmadik félnek partraszállást a területén. A király nem állta a szavát, csatlakozott a koalícióhoz.

Az eredetileg tervezettnél alacsonyabb számú szövetséges seregek érkeztek a térségbe: a Lacy tábornok által vezetett orosz hadtest 14 ezer főt, Craig tábornoké pedig 7000 angol katonát számlált, és november 20-án szálltak partra. Szemben velük a nápolyi határon St. Cyr tábornok mindössze 10 ezer fős hadteste állomásozott, de a katonák többségét Velence ostromára rendelték.

Az angol–orosz expedíciós sereg nem számíthatott a rendkívül kis harcértékű nápolyi csapatokra, így nem került sor harcra. Az austerlitzi csatát követően Sándor cár megparancsolta Lacy seregének visszavonását Korfura. A parancsot Lacy 1806. január 7-én kapta meg, és némi hezitálás után végre is hajtotta. Ezt követően Craig számára sem maradt más lehetőség, mint a visszavonulás: 1806. január 10-én az angolok is megkezdték csapataik kivonását.

A pozsonyi béke aláírásának napján Napóleon kijelentette, a nápolyi dinasztia megszűnt létezni. St. Cyr parancsot kapott, hogy vonuljon a nápolyi

határvidékre. Hadtestét Nápolyi Hadsereggé fejlesztették, létszámát 40 ezer fő fölé növelték, főparancsnoknak pedig Joseph Bonapartét nevezte ki Napóleon, de a hadműveleteket Masséna irányította. A francia támadás 1806. február 8-án indult meg. A nápolyi hadsereg nem tanúsított komoly ellenállást, viszont Calabriában franciaellenes felkelés bontakozott ki. A felkelők több jelentős sikert is elértek, a franciák csak nagy nehézségek árán tudtak úrrá lenni a helyzeten. A francia invázió legjelentősebb katonai akciója Gaita erődjének ostroma volt. Bár a franciáknak sem elegendő ostromtüzérségük, sem elegendő csapatuk nem volt, 1806. február 26-án körülzártak az erődöt, és megkezdődött az ostrom. A védők keményen ellenálltak, de végül július 18-án kapituláltak.

Az angolok, a Szicília elleni inváziótól tartva, 1806. július 1-jén 5000 katona élén partra tették Stuart tábornokot a Szent Eufémia-öbölnél, hogy segítse a felkelést. Stuart ugyan július 4-én Maida mellett vereséget mért Reynier tábornok francia hadosztályára, de belátta, hogy a franciák túlereje ellen hosszabb távon nem lehet esélye, ezért Reggióba visszavonulva július 23-án elhagyta Calabriát, és Szicíliába hajózott.

Nápoly francia megszállás alá került. I. Ferdinánd Szicíliába húzódott vissza, ahol ezután a napóleoni háborúk végéig angol fegyverek őrizték biztonságát.

A POZSONYI BÉKE

A fegyverszünettel véget értek a hadműveletek, innentől a diplomáciáé lett a főszerep. Napóleon első feladata a Talleyrand-nal Bécsben tárgyaló Haugwitz követ révén a porosz ultimátum kérdésének rendezése volt. Az austerlitzi világra szóló győzelme és az orosz csapatok hazaindulása Napóleont igen előnyös helyzetbe hozta a diplomácia területén. Elsőként a három német középhatalommal, Bajorországgal, Württemberggel és Badennel erősítette meg a szövetséget, majd Bécsbe visszatérve tárgyalást kezdeményezett Haugwitzcal, aki a december 15-én aláírt schönbrunni szerződésben Poroszország részéről elfogadta Hannover elcserélését Ansbach és Neuchâtel hercegségére, egyben szövetségi szerződést is kötött a franciákkal.

A béketárgyalás Pozsonyban ült össze, s rövid időn belül meg is született az eredmény, amit 1805. december 26-án rögzítettek. A Habsburg Monarchia lemondott Elő-Ausztriáról, Tirolról, Vorarlbergről, illetve Velencéről Isztriával és Dalmáciával együtt. Cserébe viszont bekebelezhette az eddig Ferenc

császár öccse, Ferdinánd főherceg fennhatósága alatt lévő Salzburgot. Ferdinánd Bajorországtól megkapta a Würzburg Nagyhercegséget. Ferenc német-római császárként elfogadta Bajorország, Württemberg és Baden kilépését a Német-római Birodalomból, az első kettő számára királyi, utóbbinak a nagyhercegi cím adományozását. Mindezeken felül Ferenc császár vállalta 40 millió frank kifizetését is.

A területi változások a Habsburg Monarchia további gyengülését hozták. Bajorország kapta meg Tirolt, Vorarlberget és Augsburg egykori birodalmi várost. Breisgaut Baden kapta, Elő-Ausztria többi részét megosztották Baden és Württemberg között. A poroszoktól megszerzett Ansbachot Bajorország elcserélte Berg Hercegségért Napóleonnal, így a Bajor Királyság jelentősen megerősödött. Velencét, Isztriát és Dalmáciát az Itáliai Királysághoz csatolták.

A pozsonyi béke rendelkezései érzékenyen érintették a Habsburg Monarchiát. Az elvesztett területek gazdasági és stratégiai értelemben is nagy érvágást jelentettek. Tirol és Vorarlberg a család régi birtoka volt, s inkább presztízsértékük volt, mint pénzügyi, de stratégiai jelentőségüket is fontosnak tartották. Elő-Ausztria katonailag védhetetlen területei a Német-római Császárság délnyugati részében nyújtottak támaszt a térség Habsburgokhoz húzó birodalmi rendjei számára és biztosították a császár befolyását. A három német állam függetlenedése azonban kilátástalanná tette a befolyás fenntartását. Az egykori Terra Ferma területe katonailag a nagy folyók ellenére sem tekinthető könnyen védhetőnek, de gazdasági szempontból kiemelkedő jelentőségük volt. Velük együtt az itáliai befolyás is semmivé lett. Dalmácia értéke szintén gazdasági erejében és kereskedelmében rejlett.

A békeszerződés megalázó feltételei ellenére a Habsburg Monarchia területileg és gazdasági erejét tekintve csökkent ugyan, de immáron teljesen egybefüggő, nyugati irányban jól védhető határokkal rendelkezett. A nagyhatalmi lét alapfeltételei szűkültek, de a katonai potenciált ez egyelőre döntően nem befolyásolta.

A harmadik koalíció már keletkezésében szerencsétlen története a rossz szövetség iskolapéldája. A három nagy- és két középhatalom elvileg egy kivitelezhető, egységes haditervet hozott létre, amelyhez aztán szinte egyikük sem tartotta magát. A haditerv az erők egyenlő elosztását fogalmazta meg a németországi és az itáliai hadszíntér között, viszont a császári-királyi hadsereg nagyobb részét Itáliában tervezte bevetni. Ebből adódóan a háború elején a francia főerőkkel szemben nem állt rendelkezésre elegendő katona. Napóleon ugyanis súlypontképzést alkalmazott: hadseregének háromnegyedét német

területen vetette be. Ennek révén a hadjárat alatt jelentős erőfölény birtokában magabiztosan manőverezhetett.

A császári-királyi hadvezetés, amint észlelte a francia erőfölényt, megtette a szükséges intézkedéseket, és csapatokat irányított a német területekre. Mack azonban túlságosan mélyen nyomult be a német területekre, így az erősítéseknek sok idő kellett, míg beérkeztek. Ezt Napóleon ki tudta használni, és szokásos gyorsaságával csapott le a bizonytalanul vezetett császári-királyi csapatokra. Hiába tanácsolták többen is, köztük a névleges főparancsnok, Ferdinánd főherceg, hogy vonuljon vissza, hogy hamarabb egyesülni tudjon az erősítésekkel, nem hallgatott a tanácsra. Ehelyett a kitörés irányát többször megváltoztatva végül beszorult Ulm falai közé, és kapitulálni kényszerült.

Az erősítésként érkező orosz hadsereg ugyanakkor a tervezettnél kisebb létszámban érkezett meg. Az Enns mentén rögtönzött védelmi vonal a francia túlerő miatt védhetetlen volt, ami Bécs elvesztéséhez vezetett. Kutuzov reagálása az izolált Mortier-hadtest elleni támadással egyértelműen jónak tekinthető, de az ütközet bebizonyította, hogy az orosz hadsereg nem alkalmas ilyen jellegű gyors, kezdeményező harcra. A bécsi híd gyors elvesztése és Kutuzov bizonytalankodása miatt a franciáknak esélye mutatkozott a visszavonulási út elvágására, de erre végül Bagratyion csapatainak kitartása miatt nem került sor. A schöngraberni ütközet megmutatta az orosz hadsereg erősségét. Statikus védelemben, kitartással ellen tudtak állni jelentős francia túlerőnek is.

Az austerlitzi csata a szövetséges hadviselés minden hibáját megmutatta: névleges és tényleges főparancsnok, politikusok a harctéren, akik beleszóltak az irányításba, eltérő kultúrájú seregek és egy olyan haditerv, amely nem épít a csapatok jó tulajdonságaira. Weyrother alkalmatlansága jól mutatja a káosz mértékét. Az eredmény Napóleon klasszikus győzelme lett, minden hadművészeti tankönyv egyik legfontosabb fejezete.

Az itáliai hadszíntéren Károly főherceg passzívan viselkedett. Masséna ellen végig erőfölényben volt, lényegében elvesztegette seregét, mert kivonta a háborút eldöntő harcokból. Ferenc császár és környezetének irányító tevékenysége a katonai tehetség teljes hiányát mutatja. Tétovaság, bizonytalanság, elégtelen intézkedések, erély és következetesség teljes hiányát láthatjuk. A háború döntő hadműveleteit két tehetségtelen, de eléggé harsány és nagyravágyó táborkari tiszt, Mack és Weyrother irányíthatta, míg Károly főherceg és a körülötte gyülekező tehetségesebb tábornokok és tisztek nem vehettek részt a döntő összecsapásokban.

A békekötés után Ferenc császárnak azonnal cselekednie kellett. Károly főherceget ismét szinte tejes hatalommal a hadsereg élére állította, menesztette a középszerűnek is alig nevezhető Colloredo grófot, illetve a külügyek vezetőjét, Cobenzl grófot is. Utóbbi helyét Stadion gróf, egy tehetséges és tekintélyes államférfi vette át.

HÁBORÚ POROSZORSZÁGBAN, PORTUGÁLIÁBAN ÉS SPANYOLORSZÁGBAN

A NEGYEDIK KOALÍCIÓS HÁBORÚ

A pozsonyi béke utáni hónapokban rendkívül aktív diplomáciai tevékenység folyt Európában. Bonyolult tárgyalások sora folyt a hatalmak udvaraiban. A harmadik koalíció bukásán túl az eseményeket ifjabb William Pitt 1806. január 23-i halála is jelentősen befolyásolta. Utóda a szintén tory – és 1791–1801 között külügyminiszter – William Grenville lett, aki viszont nem volt hajlandó a whig vezér, Pitt nagy ellenfele, Charles James Fox nélkül kormányt alakítani, így a kormányban a whigek foxista szárnya, tehát a konzervatívok komoly szerepet kaptak. Fox külügyminiszter lett, immáron harmadik alkalommal, azonban ezúttal is csak néhány hónapot töltött a külügyek élén, mivel 1806. szeptember 13-án meghalt.

Az angol külpolitika Pitt halálát követően átértékelte a helyzetet: hajlandónak mutatkozott nyitni a franciák felé. Fox a kezdetektől fogva szimpatizált a francia forradalommal és elvei egy részével, Pitt-tel komoly csatákat vívott a parlamentben a béke szószólójaként. Külügyminiszterként az ország érdekeire hivatkozva szorgalmazta a békekötést. A fegyvernyugvást az *uti possidetis* elvén nyugodva képzelte el, azzal, hogy III. Györgynek vissza kellett volna kapnia Hannovert. Ráadásul Fox ragaszkodott az oroszok bevonására a béketárgyalásokba. Utóbbi érthető is, hiszen az orosz–francia béke nélkül az angoloknak nem állt érdekében a békekötés, mivel Napóleon tovább növelhette volna kontinentális hatalmát.

A porosz udvarban Austerlitz kisebb pánikot okozott. Amikor III. Frigyes Vilmos már majdnem elhatározta magát a franciák megtámadására, a francia fegyverek hatalmas győzelmet arattak. Ez a háborús párt időleges vereségét jelentette, a porosz udvar megijedt. A király azonban lehetőséget látott a terjeszkedésre, amivel csak komoly diplomáciai járatlanságát bizonyította. A schönbrunni szerződés ellenére meg akarta tartani Ansbachot, továbbá be akarta volna

kebelezni az egykori Hanza-városokat is, ugyanakkor Hannover annektálását elhalasztotta a békekötésig. Napóleon Hannoverrel kapcsolatos eljárása valóban egy csapda volt a poroszoknak, hogy éket verjen Nagy-Britannia és Poroszország közé, mivel a Braunschweig–Lüneburgi Választófejedelemség (már akkori szóhasználatban is Hannover) uralkodója a brit király, III. György volt, így ennek porosz bekebelezése garantálta a rossz porosz–angol viszonyt. Napóleon ezért ellenjavaslatában Hannover azonnali bekebelezését követelte, a poroszoknak le kellett zárniuk a kikötőiket az angolok előtt és át kellett adniuk még a Klevei Hercegség még birtokukban lévő részét is. Haugwitz porosz követnek nem volt más választása, mint 1806. február 15-én elfogadni a feltételeket.

Az itáliai dominancia megszerzését követően Napóleon hozzálátott németországi hatalma kiépítéséhez. Ennek volt az első lépése a szövetség megkötése a három német állammal, a második pedig a pozsonyi béke, amely garantálta ezek függetlenségét a Német-római Birodalomtól. A harmadik lépésre 1806 januárjában tett javaslatot, amikor indítványozta – saját protektorátusa alatt – a német uralkodók szövetségét. Hosszú tárgyalások után 1806. július 12-én alakult meg a Rajnai Szövetség. A 16 tag proklamálta kilépését a Német-római Birodalomból, és védnöküknek a francia császárt választották, akinek 63 ezer fős hadsereget is felajánlottak. Az augsburgi birodalmi gyűlés 1806. augusztus 1-jén feloszlott, II. Ferenc német-római császár 1806. augusztus 6-án pedig lemondott a címéről, ezzel megszűnt a Német-római Birodalom. Sor került továbbá a Batáviai Köztársaság átalakítására is: Holland Királysággá nevezték át, s uralkodójává Napóleon – 1806. június 5-én – Louis Bonaparte-ot, a saját öccsét nevezte ki.

Sándor cár udvarában a vereséget követően hajlottak a kiegyezésre a franciákkal. Ubri követet küldték tárgyalni Párizsba. Napóleon és Talleyrand mindent elkövetett, hogy számukra kedvező feltételek mellett szülessék meg a béke. Felajánlották Ubrinak, hogy a cár megtarthatja a Jón-szigeteket és szabad átjárását a Dardanellákon, és I. Ferdinánd nápolyi-szicíliai király számára a Balkánon hoznak létre egy államot Albániában és a környező területeken, Szicíliát pedig megkapják a franciák. Ezentúl Napóleon katonailag kiüríti a német területeket, illetve Az Oszmán Birodalom épségét mindkét fél garantálja. A tárgyalásokba az angolok is bekapcsolódtak, akiknek Napóleon felajánlotta, hogy megtarthatják Fokföldet, és visszakapják Hannovert. Az angol diplomácia nem zárkózott el a megegyezés elől, még akkor sem, amikor Napóleon egy gyors manőverrel I. Ferdinánd számára a balkáni állam helyett a sokkal kisebb Baleári-szigeteket

ígérte. Ubri 1806. július 20-án aláírta a megegyezést, amelynek érvénybelépéséhez azonban I. Sándor cár beleegyezése is kellett.

A bonyolult diplomáciai manőverből, úgy tűnt, Napóleon győztesen kerülhet ki, és emellett a többi hatalom sem jár rosszul. Két tényezőre azonban még szükség volt a végleges békéhez: III. Frigyes Vilmos és I. Sándor cár beleegyezésére. A poroszok számára a Rajnai Szövetség létrehozása önmagában fenyegetést jelentett, de amikor az angol diplomácia a porosz követ tudtára adta, hogy Hannovert vissza kellene adniuk, a porosz királyi udvarban a háborús párt fölénybe került. Az orosz–francia tárgyalás hírére megüzenték Sándor cárnak, hogy a francia szövetség ellenére nem fognak háborúzni Oroszország ellen, amit diplomáciai jegyzékben július 23-án meg is erősítettek, és egyezményben ratifikáltak. A végleges szakítást azonban egy álhír hozta el, miszerint a franciák mozgósítják haderejüket a poroszok ellen. III. Frigyes Vilmos 1806. augusztus 9-én elrendelte hadserege mozgósítását. Ennek hírére Sándor cár elutasította Ubri békeszerződésének ratifikálását.

A háború ekkor már elkerülhetetlennek látszott. Fox külügyminiszter szeptember 13-i halálával az angol politikában is a harciasok kerültek fölénybe. Olyan követelésekkel álltak elő, amelyeket Napóleon nem teljesíthetett.

A francia udvarban augusztusban még nem hitték el, hogy valóban kitör a háború Poroszországgal, puszta kardcsörgetésnek ítélték a mozgósítást. Az angol követelések és a békeszerződés ratifikálásának visszautasítása viszont már egyértelmű jel volt a háborúra. Szeptember 19-én Napóleon parancsot adott a csapatok összevonására és a hadjárat előkészítésére. A poroszok október 1-jén nyújtották át az ultimátumot, amelyben követelték a francia csapatok visszavonását a Rajna mögé. Napóleon október 7-én elutasította a követelést: kitört a háború. Poroszország október 9-én formálisan is csatlakozott a koalícióhoz.

A Habsburg Monarchia az 1806-os diplomáciai manőverekben csak nagyon kis részt vállalt. Az 1805-ös vereség után a hadsereg nem volt bevethető állapotban. A birodalom külpolitikájának vezetői hiába égtek a vágytól, hogy revansot vegyenek a franciákon, egyelőre erről szó sem lehetett. Károly főherceg ismét munkához látott, hogy reformokat vezessen be. A hadsereg részére új szabályzatok egész sorát adták ki, ami jelentős harcászati változásokat hozott, a tüzérség is új szervezetet kapott.

Az európai diplomáciában Napóleonon kívül minden szereplő megpróbálta megóvni Ferenc császár birodalmát, mert potenciális szövetségest láttak benne. Attól tartottak, hogy Napóleon következő lépésként előáll a Habsburg Monarchia

feldarabolásával, esetleg további csonkításával. Ezt nem engedhették meg, ezért végig jóindulatot tanúsítottak Ferenc császár felé. Természetesen a szövetségesek fejében komolyan megfordult, hogy bevonják a háborúba, de ennek egyelőre nem volt realitása. Mindössze annyi történt, hogy Károly főherceg nagyon óvatosan összevont Csehországban egy megfigyelőhadsereget, amelyet Semlegességi Hadseregnek neveztek. Napóleon ezt túlságosan nem nehezményezte, pedig komoly gondokat okozhatott volna számára a porosz háborúban a császári-királyi hadsereg támadása, hiszen elvághatta volna az összeköttetését a hátországgal, akár be is keríthette volna a seregét. Mivel azonban Napóleon nem tudott erőt felmutatni, mert a Grande Armée-t lekötötte a porosz háború, inkább elnéző volt. A Habsburg Monarchia így kimaradt a negyedik koalíciós háborúból.

A porosz hadsereg 140-150 ezer katonát mozgósított a harcra a franciák ellen, ebből 30 ezer Hannoverben állomásozott, viszont számíthattak 20 ezer szász katonára is. A hátországban további legalább 80 ezer fős tartalék és helyőrség állomásozott. Velük szemben Napóleon serege 130 ezer katonából állt, akikhez még a Rajnai Szövetség csapatai csatlakoztak. Számukra Napóleon egyelőre az összeköttetési vonalak biztosítását és hadserege hátának fedezését adta ki feladatul, valamint a Rajna mentén ismét megkezdte a tartalékcsapatok felállítását.

Napóleon nem ismerte a poroszok szándékait és hadseregük elhelyezkedését, ezért Bamberg irányából egyenesen Berlin felé irányozta csapását. Hadseregének hat hadtestét négyzetalakzatba rendezve három oszlopban indította meg a támadást. A porosz hadsereg főparancsnokságát a király Károly Vilmos Ferdinándra, Braunschweig hercegére bízta, aki 1793 óta nem vezetett hadsereget, tétlensége és bizonytalansága már az 1792-es hadjáratban is megmutatkozott. Ennek ellenére az udvar bízott benne, sőt, katonai zseninek tartották. A porosz hadsereget sokan Európa legjobbjának tartották, a valóságban azonban II. Frigyes korának harceljárásai a forradalmi háborúkban elavultak, de ezt a porosz udvarban még nem érzékelték. Roppant magabiztossággal néztek a harc elébe, móresre akarták tanítani a korzikai trónbitorlót és szedett-vedett hadseregét. Elavult hadászati és harcászati eljárásaik, tehetségtelen hadvezéreik és túlzott önbizalmuk Európaszerte általános megdöbbenést keltő gyors katasztrófához vezetett.

A porosz seregek Napóleon feltételezésével ellentétben nem a berlini utat állták el, hanem a francia bal szárnnyal szemben Erfurt és Eisenach térségében gyülekeztek. A centrum 60 ezer katonáját Erfurnál maga a braunschweigi herceg, míg a bal szárny 50 ezer emberét Zwickau mellett Hohenlohe herceg irányította. A Hannoverből érkező jobb szárny 20 ezer katonáját Rüchel tábornok vezette

Eisenach mellett. Württemberg herceg tartaléka 20 ezer katonával Magdeburg környékén gyülekezett, Lestocq hadteste pedig Kelet-Poroszországban. Az orosz csapatok még az előző évinél is lassabban gyülekeztek. A francia diplomácia hatására az oszmánok egyre határozottabban szálltak szembe az oroszokkal: lezárták a Dardanellákat az orosz hajók előtt, mire Sándor cár tovább erősítette katonai jelenlétét Moldvában, illetve elrendelte egy 40 ezer fős sereg összevonását. Jelentősebb orosz csapatok az év vége előtt érhettek a poroszok segítségére, tehát a poroszok jobban tették volna, ha bevárják az orosz segítséget. Ehelyett elhamarkodottan egyedül léptek be a háborúba. Napóleonnak ismét csak egy lehetősége maradt: le kellett csapnia a poroszokra, mielőtt az orosz hadsereg megérkezik.

A francia seregek október 8-án lépték át a határt, 9-én Schleiz mellett Murat és Bernadotte vereséget mért Tauenzien hadosztályára. A következő napon, 10-én Lannes Lajos Ferdinánd királyi herceg hadosztályát verte szét Saalfeld mellett, ahol a herceg is életét vesztette. A két elővédhadosztály veresége komoly megütközést, egyben pánikot keltett a porosz hadvezetésben. A Hohenlohe seregéhez tartozó két hadosztály veresége miatt Hohenlohe Jénához vonult, míg a braunschweigi herceg Weimarhoz.

Napóleon június 12-én jött rá, hogy az ellenség nem előtte, hanem tőle balra tartózkodik. Egy villámgyors mozdulattal egész seregét balra, a Saale folyó irányába fordította. Főerejét Jéna ellen indította, jobb szárnyán Davout és Bernadotte hadtestét pedig Auerstädtig nyújtotta ki. Június 14-én Napóleon főerejével Jénából kiindulva megtámadta Hohenlohe szétszórva álló csapatait, majd visszaverve a beérkező Rüchel ellentámadását is győzelmet aratott. A porosz fősereg ezen a napon támadást indított Naumburg irányába anélkül, hogy bármi fogalma lett volna arról, egyáltalán van-e ott ellenség. Davout 3. hadteste két és félszeres túlerő ellen azonban felvette a harcot, és a részenként bevetett porosz csapatokra hatalmas vereséget mért. A kettős csatában a franciák győzelmének ára 12 ezer halott és sebesült volt, a poroszok viszont 20 ezer halott és sebesült mellett legalább 20 ezer foglyot is vesztettek. A porosz hadsereg szétesett, védtelenül hagyva az egész országot.

A poroszok összeomlása igazán a vereségek utáni hetekben mutatkozott meg. Napóleon rendkívül erőteljes üldözést rendelt el. A tekintélyes létszámú helyőrséggel rendelkező erődök ellenállás nélkül adták meg magukat, Prenzlauban 12 ezer, Pasewalkban és Stettinben 5000-5000 katona kapitulált egyetlen puskalövés nélkül. Hohenlohe kezdetben 50 ezer fős hadtestének 10 ezer fős maradéka Lübeckben tette le a fegyvert november 7-én. Magdeburg 25 ezer fős helyőrsége

november 10-én adta meg magát Lannes 16 ezer fős hadtestének. Napóleon október 25-én elfoglalta Berlint, november közepére teljes Poroszország uralma alá került, minden erőd megadta magát. Egyedül Kelet-Poroszországba nem értek el a francia csapatok, ahol Lestocq tábornok 20 ezer fős hadteste gyülekezett. III. Frigyes Vilmos sem kapitulált, hanem elmenekült.

Bennigsen tábornok az 1. orosz hadsereggel október 28-án ért Grodnóba, majd Białystokon keresztül egyenesen Varsó felé indult tovább. November közepén az oroszok Pułtusknál foglaltak állást, de Varsót is megszállták. Napóleon Davout hadtestét indította Varsóba, akit sorra követett a többi hadtest is. Davout és Murat csapatai november 30-án érkeztek Varsóba, amelyet az oroszok kiürítettek, és Pułtuskhoz vonultak vissza. Buxhöwden a 2. orosz hadsereggel Ostrolenkát érte el. A két hadsereg élére Sándor cár Kameszkij tábornokot állította, aki mindössze néhány napi parancsnokságot követően lemondott, és hazatért.

A Varsóba érkező Napóleon gyorsan áttekintette a helyzetet, és azonnali támadást indított négy jelen lévő hadtestével. 1806. december 26-án Pułtusk mellett Bennigsent visszavonulásra kényszerítették. Közben Lestocq visszafoglalta a franciáktól Thorn (Toruń) városát, de Ney december elején beérkezett, és elűzte a poroszokat, akik Königsberg felé vonultak vissza. Ney ezt követően csatlakozott a Varsó körül lévő főserehez. Napóleon január elején a hadseregét téli szállásra rendelte.

Bennigsen Ostrolenkától északkeleti irányba vonult vissza, de 1807. január közepén úgy döntött, Königsbergbe menetel, hogy csatlakozzon Lestocq hadtestéhez. Napóleon veszélyeztetve látta állásait Varsó körül, így öt kéznél lévő hadtestéből egyet visszahagyva északnak indult. Bennigsen hírt kapott a francia támadásról, és Eylauhoz húzódott vissza egy nagyon erős állásba.

Napóleon nem vesztegette az idejét, 1807. február 7-én megtámadta az orosz–porosz sereget. A csata két napig tombolt, de nem sikerült döntést kicsikarni. Végül Bennigsen a visszavonulás mellett döntött, de seregét nem verték meg, az Königsbergben állt, harcra készen. Napóleon viszont úgy értékelte a helyzetet, hogy csapatainak pihenőre van szüksége, ezért némileg visszavonult, és téli szállást rendelt el. Hosszú hónapokig nyugalom honolt a harctéren. Március közepén Napóleon parancsára Lefébvre tábornok hozzálátott Danzig ostromához. A védők május 25-én kapituláltak, így az ostromcsapatokat Napóleon magához vonhatta. Sziléziában a porosz helyőrségek egymás után adták meg magukat. Az eredetileg 30 ezer főt számláló helyőrségek érdemi ellenállás nélkül kapituláltak. Napóleon felkészült a döntő összecsapásra.

A hadműveletek május végén indultak meg. Napóleon 170 ezer katonával rendelkezett, míg Bennigsen 140 ezer embert tudott harcba vetni, de úton volt egy 20-30 ezres erősítés. Danzig bevételének hírére Napóleon június 5-én megindította a támadást. Bennigsen a Passarge folyó vonaláról az Alle folyó mögé vonult vissza, majd Friedland mellett ismét átkelt a folyón. Napóleon serege 1807. június 14-én a folyónak háttal álló oroszok ellen indított támadást. Bennigsen csapatai kiválóan harcoltak, de amikor Ney elfoglalta a hidat az Allén, pánik tört ki az oroszok soraiban. Napóleon végül hatalmas győzelmet aratott, orosz katonák tömegei fulladtak bele a folyóba. 10 ezres francia veszteség mellett 18-20 ezer orosz katona veszett oda. Bennigsen a Nyeman mögé vonult vissza. Június 21-én megkötötték a fegyverszünetet, amit a két császár találkozója követett a Nyeman közepén, egy tutajon.

Napóleon még berlini tartózkodása idején, 1806. november 21-én meghirdette az Anglia elleni kontinentális zárlatot, amely a kikötők lezárását és az angol kereskedelem elutasítását jelentette. Sokan ezt egy új kezdeményezésnek vagy éppen egyenesen Napóleon bukása okának tartják. Valójában azonban a két ország közötti háború természetéből adódóan a kereskedelem már korábban megszűnt, az angolok blokád alá vették a francia kikötőket, a fegyveres konfliktusnak tehát már az előző évtizedben is volt gazdasági vonulata. A kontinentális zárlat a brit kormányzat 1806. május 16-i, a francia kikötők blokádját elrendelő intézkedésére adott diplomáciai válaszlépés volt. Ugyanakkor Napóleon a diplomáciájában már korábban is alkalmazta ezt a módszert, viszont látványosan az 1807-es évben mutatkozott meg a törekvés.

A francia–orosz békeszerződést 1807. július 7-én írták alá. A legfontosabb rendelkezés a két állam közötti béke helyreállítása és szövetség kötése volt. Titkos záradékokban azonban a továbbiakban is megállapodtak a felek. Az oroszoknak ki kellett ürítenie a Jón-szigeteket és Cattarót, cserébe Napóleon garantálta Oldenburg és a cár német rokonai államainak függetlenségét. Napóleon támogatást ígért az oszmánok elleni háborúban, azonban az oroszoknak ki kellett üríteniük a megszállt dunai fejedelemségeket. Oroszország vállalta, hogy közvetítőként lép fel az angolok felé, hogy adják vissza a francia gyarmatokat, ha azonban ez nem sikerülne, az 1801-es ligához hasonlóan Oroszország kényszeríti Svédországot, Dániát és Portugáliát a kontinentális zárlat alkalmazására, amelyhez maga is csatlakozik. Danzig szabad városi jogállást kapott.

A poroszokkal két nappal később, 1807. július 9-én került sor a békekötésre. Ez alapján Poroszország elvesztette az összes, Elbától nyugatra lévő területét,

a Lengyelország felosztásából származó területek többségét. Az elvett területeket Napóleon felosztotta szövetségesei között, többek között ekkor hozta létre a Vesztfáliai Királyságot öccse, Jérôme számára. A lengyel területekből megalakult a Varsói Hercegség a szász választófejedelem névleges fennhatósága alatt. A Rajnai Szövetségbe szinte minden német államnak be kellett lépnie, köztük a Napóleon számára fontos, 1806-ban ellene harcoló Szászországnak és a Varsói Hercegségnek is. Szászország már 1806. december 11-én Posenben különbékét kötött Napóleonnal, kisebb területi változások mellett a szász uralkodó is megkapta a királyi címet.

A tilsiti kettős békével azonban még nem értek véget teljesen a harcok, mert a svédek még háborúban álltak. Svéd-Pomeránia erődjét, Stralsundot a franciák Mortier marsall vezetésével már 1807. április elején körülzárták, de Kolberg erődjének kitartása (Gneisenau tábornok vezetésével) miatt a francia csapatok többségét kivonták, amit a stralsundi védők kitörésre használtak fel, kiűzve Grandjean franciáit a térségből. A porosz–orosz fegyverszünetet követően Mortier csapatai visszatértek, és július 13-án ostrom alá vették Stralsundot. Az erőd bevétele csak idő kérdése volt, végül augusztus 20-án kapituláltak a védők, szeptember 7-ére pedig egész Svéd-Pomerániát megszállták a franciák. A francia–svéd háború azonban – immáron hadműveletek nélkül – egészen az 1810. január 6-i párizsi békéig eltartott. Ez alapján a franciák kiürítették Svéd-Pomerániát, viszont nem engedték a svédeknek bekebelezni Norvégiát, illetve csatlakozniuk kellett a kontinentális rendszerhez is. Svéd-Pomerániát végül Napóleon csapatai 1812 elején ismét megszállták, mert Svédország továbbra is kereskedett Angliával.

A tilsiti szerződés, a kontinentális zárlat gyors kiterjesztése Anglia számára komoly hátrányt jelenthetett. Hiába uralták a világtengereket, hiába kereskedhettek bárkivel, az európai piacok nélkül az angol gazdaság nagy nehézségek elé nézett mind az iparcikkek eladása, mind a – főként északi országokból származó – nyersanyagok beszerzése miatt. Napóleon láthatóan ismét az angolok elleni harcra fókuszált, építhette a flottáját és szervezhette kereskedelmét. A spanyol flotta francia érdekeknek megfelelő használata tapasztalatával az angolok nem akarták hagyni, hogy Napóleon rátegye a kezét a dán–norvég flottára. Dániát a francia császár egyre nagyobb nyomás alá helyezte, hogy csatlakozzék rendszeréhez, az angolok ezért megelőző csapást határoztak el. Előbb szövetséget ajánlottak fel Dániának, de követelték a flottát. A dánok elutasították az ultimátumot. Erre 1807. augusztus 12-én, hadüzenet nélkül, egy angol hajó elfogott egy dán fregattot, majd néhány nap múlva a Royal Navy megkezdte Koppenhága

bombázását. Angol csapatok szálltak partra, és ostrom alá vették a várost. A dán flotta 1807. szeptember 7-én kapitulált. Az angolok október 21-én hagyták el Koppenhágát. Dánia csatlakozott Napóleonhoz.

Az angolok agresszív akciója Európa-szerte megrökönyödést váltott ki. Sándor cár már 1807. október 26-án hadat üzent Nagy-Britanniának. Aktív hadviselés nem kezdődött, Sándor cár azonban beszüntette a kereskedést az angolokkal.

Sándor a tilsiti megállapodással szabad kezet kapott az északi szomszédja tekintetében. Svédország uralkodója, IV. Gusztáv Adolf Napóleon-ellenes érzelmei és angolbarátsága közismert volt, így amikor Sándor cár 1807. szeptember 24-i levelében felszólította, hogy zárja le kikötőit az angolok előtt, nem adott konkrét választ, ehelyett az angolokkal kezdett tárgyalásokat. A cár 1807. december 30-án ultimátumot nyújtott át, mire válaszul Svédország 1808. február 8-án szövetségre lépett Angliával. Az orosz hadüzenet 1808. február 21-én megnyitotta a háborút.

Az orosz–svéd háború hadműveletei Finnországban kezdődtek meg. Buxhöwden orosz csapatai létszámfölényben vették fel a harcot a nem túl lelkes svédekkel. A kezdeti 24 ezer orosz katona a háború folyamán 50 ezer fölé nőtt, a svédek viszont a finnországi 21 ezer katonájuk létszámát csak 36 ezerre tudták emelni. Az orosz fölény azonban a hatalmas terület, a gyenge infrastruktúra és a svéd erődök miatt csak lassan tudott teret nyerni. Kilenc hónapra volt szükségük Finnország meghódításához: 1808. november 19-én az Olkijokiban megkötött szerződés értelmében a svédek kiürítették a finn területeket. A svédek helyzetét tovább nehezítette, hogy az időközben francia szövetségessé vált dán–norvég szomszéddal is hadiállapot állt be az angol szövetség révén, így a dán invázió veszélye is komoly fenyegetést jelentett. A tengeren az angol támogatás segített ugyan az orosz flotta ellen, de a szárazföldi harcokban ez mit sem ért.

A háború 1809-ben svéd területen folytatódott. Az orosz csapatok három irányból támadták az egyre gyengülő svéd hadsereget. A háborús kudarcok miatt 1809. március 29-én államcsínnyel elmozdították IV. Gusztáv Adolfot, helyére 1809. június 6-án nagybátyja került, aki XIII. Károly néven uralkodott. Az orosz–svéd háborút az 1809. szeptember 17-én Fredrikshamnban (Haminában) megkötött béke zárta le. Ennek értelmében egész Finnországot át kellett adni Oroszországnak, Svédország lezárta kikötőit az angolok előtt, és hadat is üzent nekik. Az oroszok utóbb közvetítettek a svéd–francia béketárgyalásokban is.

Az orosz–oszmán háború, amelynek lehetősége már 1805-ben is felmerült, 1806-ban valósággá vált. A franciák 1806 tavaszán megszállták Dalmáciát és

oroszellenes hangulatot szítottak Isztambulban. A francia fenyegetésre az addig a határon összevont 40 ezer fős orosz hadsereg megszállta a dunai fejedelemségeket, mire az oszmánok lezárták a Dardanellákat az orosz hajók előtt, majd 1806. december 22-én hadat üzentek.

A hadműveletek 1807-ben a francia–orosz háború miatt csak korlátozott intenzitással folytak. Az oszmánok offenzívája elfoglalta Bukarestet, de az orosz erők megállították a további támadást, Örményországban viszont az oroszok szétverték az oszmán hadsereget. A tengereken 1807. május 22-én a Dardanelláknál az orosz flotta legyőzte az oszmánokat, aminek hatására május 29-én államcsínnyel eltávolították III. Szelimet, bebörtönözték, helyét testvére, IV. Musztafa vette át. Az oszmán flotta újabb, a korábbinál súlyosabb vereségét Athosz mellett 1807. július 1–2-án ez sem tudta megelőzni.

A tilsiti béke után a felszabaduló orosz csapatok egy részét Sándor cár átcsoportosíthatta Besszarábiába, de 1808 folyamán az idős és tehetetlen orosz főparancsnok, Prozorovszki tábornok nem tudta kiaknázni a 80 ezres hadsereg adta lehetőségeket. Az oszmán belpolitikában azonban nem csillapodtak a kedélyek – IV. Musztafa ellen lázadás tört ki. Mivel Musztafa megölette a börtönbe vetett Szelimet, a lázadók 1808. július 28-án II. Mahmudot, testvérét ültették a helyébe. Ezúttal Musztafa került börtönbe, de rövidesen a lázadók lecsendesítése céljából Mahmud őt is megölette. II. Mahmud ezt követően 31 évig, természetes haláláig maradhatott a trónon.

Az oroszok helyzetén Bagratyion főparancsnoksága sem tudott segíteni 1809 folyamán, Dobrudzsát is ki kellett ürítenie. 1810. május 30-án Nyikolaj és Szergej Kamenszkij tábornok vezetésével az oroszok elfoglalták Szilisztria erődjét, augusztus 26-án pedig Batyn mellett csatában legyőzték az oszmánokat.

A fordulatot, egyben a döntést Kutuzov fővezéri kinevezése hozta el. A Rusçuk mellett 1811. június 22-én vívott csatában Kutuzov visszaverte az oszmán támadást, de végül ő is visszavonult. A meggondolatlan oszmán ellentámadást azonban Kutuzov szintén visszaverte, augusztus 28-án a Slobozia melletti hídfőnél megsemmisítette az ellenséges sereg felét, a maradékot pedig körbezárta. A felek október 25-én tűzszünetet kötöttek, amit az oszmánok november 14-i kapitulációja követett.

A Kaukázusban az oroszok csak kisebb erőket tudtak bevetni, így itt nem értek el jelentősebb sikereket.

Az 1812. május 28-án megkötött bukaresti békében az oroszok megszerezték Moldva keleti felét, a Prut és a Dnyeszter közötti területet, lényegében

Besszarábiát. Az oszmánok hozzájárultak a Kaukázusban az Imereti Királyság orosz bekebelezéséhez is. Emellett az oroszok dunai kereskedési jogot is kaptak.

HÁBORÚ AZ IBÉRIAI-FÉLSZIGETEN

A tilsiti békével Napóleon hatalmas lépést tett az európai hegemónia felé. A kontinentális rendszerbe újabb területeket tudott bevonni, lényegében Svédországon és Portugálián kívül a keresztény Európa egésze – elméletben – bezárt az angol kereskedelem előtt. Svédország ellen Oroszország indított háborút, a portugál ügyet Napóleon akarta rendezni.

Portugália kereskedelmének csaknem egészét Nagy-Britanniával folytatta, jelentős angol befektetés áramlott az országba, különösen a bortermelésbe. A portugálok ebben a kapcsolatban azonban nem tudtak egyenrangú felek maradni, így az egyfajta gyarmati jelleget öltött. Ráadásul Portugália a kontinentális rendszerben a csempészet központjaként is működött, így Napóleon szemét annál jobban szúrta, mert tudta, hogy az ország sokkal nagyobb rés a rendszerén, mint amekkorának önmagában tűnik. Tilsit után elhatározta, hogy megszünteti a rést.

A portugál királynő, I. Mária mentális problémái miatt nem volt alkalmas uralkodásra, régensként fia, a későbbi VI. János vezette az országot. A régens felajánlotta Napóleonnak, hogy lezárja a kikötőit az angol hajók előtt, és hadat is üzen, de a francia császár jól tudta, hogy ez csak látszat lett volna, a helyzeten nem változtatna. A tengeren azonban nem lehetett megközelíteni Portugáliát az angol tengeri fölény miatt, így csak Spanyolországon keresztül vezethetett az út. A spanyol politikát IV. Károly kegyence, Godoy herceg teljhatalommal irányította. Godoy hűségesen követte Napóleon politikáját, viszont aggasztották a dél-amerikai események. Buenos Aires 1806-os első elvesztése miatt megfordult a fejében, hogy Napóleon ellen fordul és az angolok mellé áll. Felvette a kapcsolatot Oroszországgal is, de a porosz vereség után meggondolta magát.

Portugália sorsa Tilsit után megpecsételődött. Napóleon Bordeaux-ban Junot tábornok vezetésével egy expedíciós hadtest felállítását rendelte el. 1807. október 27-én Fontainebleau-ban szerződést kötöttek Portugália felosztásáról. Junot csapatai már október 12-én elindultak spanyol területen keresztül Portugália felé. A 30 ezres francia hadtestet 25 ezer spanyol támogatta. Az invázió 1807.

november 19-én kezdődött, Junot csapatai 30-ára ellenállás nélkül megszállták Lisszabont. A királyi udvar Brazíliába távozott.

A belpolitikai helyzet miatt Napóleon nem bízott meg a spanyolokban. IV. Károly fia, az asztúriai herceg, Ferdinánd Godoy ellenségének számított, és fiatalokból álló köre élén intrikákba bonyolódott a kegyenc ellen. Azzal vádolta, hogy magának akarja megszerezni a spanyol trónt. Ferdinánd vádaskodása nem nélkülözött minden alapot, hiszen Godoy maga is komoly intrikákkal szőtte át politikai létezését, és valóban saját céljait tartotta előbbre valónak az ország céljainál, lényegében felhasználta a királyt és Spanyolországot a maga érdekében. 1808 októberének végén Godoy leleplezte, és bebörtönözte Ferdinándot, azonban Napóleon haragját látva szabadon engedte. A következő év elején a francia hadsereg egyre nagyobb csapatai érkeztek Spanyolországba névleg azzal a céllal, hogy biztosítsák Junot összeköttetését. 1808. február 20-án Napóleon Murat-t nevezte ki a Spanyolországban állomásozó csapatok főparancsnokának. Murat csapatainak létszáma ekkor már 100 ezer felé közelített.

A spanyol udvar és a közvélemény is rémülten tapasztalta a francia katonák számának gyors növekedését. 1808. március 17-én este zavargások törtek ki, aminek hatására március 19-én IV. Károly lemondott a trónról fia javára, aki VII. Ferdinánd néven átvette a kormányzást. Napóleon azonban nem hagyta annyiban a helyzetet. IV. Károly lemondásának hírére azonnal Bayonne-ba utazott, és odahívta IV. Károlyt és az utódát, VII. Ferdinándot is. Időközben – május 2-án – Madridban felkelés tört ki a franciák ellen, amelyet Murat kegyetlenül levert. Bayonne-ban 1808. május 5-én végül mindkét spanyol uralkodó lemondott a trónról. A király kinevezésének jogát Napóleon kezébe tették, aki testvérét, Joseph-et jelölte ki erre a feladatra. Spanyolország reguláris katonasága azonban ellenállt, és széles körű népfelkelés is kibontakozóban volt. Hiába kapott Spanyolország korszerű alkotmányt, amelyet ráadásul Napóleon még a spanyol igényeknek megfelelően át is íratott, a nép fellázadt az idegenek ellen.

A francia haderő 1808 derekára már 160 ezer főre nőtt a félszigeten. Ezek azonban többségében másodvonalbeli csapatok voltak, harcértékük nem vetekedett a Grande Armée veteránjaiéval, a csatákban azonban rendre a franciák győztek. Napóleon elkövette azt a hibát, hogy lenézte ellenségét, és minden pontot egyszerre akart elfoglalni. Dupont tábornok Cádiz ellen vonuló hadtestét felkelők által támogatott spanyol reguláris csapatok Bailén mellett körbezárták. Dupont megpróbált kitörni, de a túlerő ellen ez nem sikerült, így 17 ezer katonája

élén 1808. július 19-én kapitulált. Bailén híre futótűzként terjedt el Európában, reményt adva a franciaellenes érzületűeknek.

A spanyolok felkelése Portugáliára is átcsapott, Junot hadtestének összeköttetési vonalát elvágták. Az angol kormány úgy döntött, hogy hadsereget küld Portugáliába, hogy segítse a franciaellenes harcot. Az első partra tett erőt Wellesley tábornok, a későbbi Wellington herceg vezette. Junot augusztus 17-én Roliça, majd 21-én Vimiero mellett is megpróbálkozott az áttöréssel, de a túlerő őt is legyőzte. Az angol sereg parancsnokságát átvevő Dalrymple tábornok végül augusztus 30-án Cintra (Sintra) mellett megállapodott Junot-val, hogy kiürítik Portugáliát, a francia csapatokat pedig angol hajók szállították haza. Joseph-et július végén kiűzték Madridból.

Napóleon Dupont-t lefokozta, és börtönbe záratta, viszont Junot-ra nem neheztelt. Igaz, hogy fiatalkori barátja nem kapta meg később sem a marsallbotot, de Napóleon értékelte, hogy Junot legalább a hadseregét megmentette, miközben Dupont katonáit a spanyolok fogságba ejtették. A császár úgy döntött, hogy a Grande Armée német területen álló csapatainak jelentős részével Spanyolországba megy, hogy rendezze a helyzetet.

A Grande Armée porosz területen való jelenléte garantálta, hogy sem Poroszország, sem a Habsburg Monarchia nem fog fegyvert a franciák ellen. Ha viszont Napóleon visszavonja a csapatait, azzal felbátoríthatta volna potenciális ellenségeit. Távozása előtt úgy döntött, hogy diplomáciai eszközökkel biztosítja a hátát, ezért 1808. szeptember végére meghívta Sándor cárt és a Rajnai Szövetség vezetőit Erfurtba tanácskozni. A káprázatos külsőségek mellett megrendezett erfurti konferencián Talleyrand szinte nyíltan Napóleon tervei ellen dolgozott. Napóleon szeptember 27-én érkezett meg a német városba, és elkezdődtek a tárgyalások, amelyeknek az eredményeit az 1808. október 12-i dokumentumban rögzítették.

Napóleon belegyezett, hogy Sándor cár megtartsa a dunai fejedelemségeket, három erőd kivételével kiürítette a porosz területeket, némileg mérsékelte is a poroszok által fizetendő jóvátétel összegét. Cserébe Sándor cár támogatásáról biztosította és az Anglia elleni háború folytatását ígérte. Az orosz cár azonban nem volt hajlandó a Habsburg Monarchia háborús előkészületei ellen keményebben fellépni. Mindenesetre Napóleon megkapta a cár támogatását, így a hadseregét nyugodtan átcsoportosíthatta Spanyolországba. Arra viszont vigyázott, 100 ezer katonája maradjon német területen, ha esetleg a Habsburg Monarchia támadásra szánná el magát.

Napóleon 1808 novemberében indította meg hadműveleteit spanyol földön. A spanyol reguláris hadsereg egymás után szenvedte el a vereségeket. Előfordult, hogy olyan gyorsan menekültek egy csatából a spanyol katonák, hogy a bekerítésből ennek révén tudtak kicsúszni. November 30-án Somosierra mellett egy francia lovasszázad majdnem teljesen egyedül futamított meg egy egész spanyol hadosztályt. A francia császár egységei december 3-án érték el Madridot, a császár másnap érkezett meg. A hadműveletekbe az immáron Moore tábornok által vezetett angol hadtest is bekapcsolódott, Salamancából kiindulva a francia jobb szárny ellen indított támadást, de mindössze annyi sikert tudott elérni, hogy kibújt a franciák bekerítéséből, és sietve La Corunnába menekült, ahonnan 1809. január 14-e és 17-e között behajózták. Moore is megsebesült a harcokban, és január 16-án meghalt. Véres ostromot követően Lannes marsall 1809. február 20-án elfoglalta Zaragozát, ami véget vetett a hadjáratnak. Napóleon testvére, Joseph tudta nélkül intézte a spanyol ügyeket, és ezúttal már nem volt tekintettel a helyi viszonyokra.

Spanyolország azonban még messze nem állt teljesen francia ellenőrzés alatt, a népfelkelés tovább harcolt, a spanyol reguláris sereg – veszteségei és tehetetlen vezetése ellenére – folytatta a küzdelmet, az angol sereget pedig kimentették a harcokból, és hamarosan újra megjelenhetett Portugáliában. A francia császár 1809. január 17-én elindult Párizsba, mert egy újabb ellenséggel kellett szembenéznie. A Habsburg Monarchia – kihasználva Napóleon távollétét és a francia csapatkivonásokat – háború megindítását fontolgatta.

ESEMÉNYEK MELLÉKHADSZÍNTEREKEN, A TENGEREKEN ÉS A TENGEREN TÚLON

Az orosz–oszmán háborúval párhuzamosan Sebastiani, Napóleon követe rávette az oszmánokat az angolok elleni fellépésre is. III. Szelim 1806 nyarán nemcsak az orosz, hanem az angol hajók előtt is lezárta a Dardanellákat. Az angol kormány 1806 szeptemberében keményen fellépett az oszmánok ellen. Követelte Sebastiani kiutasítását, hadüzenetet a franciáknak, a dunai fejedelemségek átadását Oroszországnak, a flotta és a Dardanellák erődjeinek kapitulációját. A meglehetősen arrogáns ultimátumot III. Szelim elutasította, mivel Sebastiani francia katonai segítséget ígért a szerb felkelők ellen és támogatta a korábban elvesztett területek visszaszerzését.

Az angol válasz 1807. február 19-én érkezett a szokásos módon, hajókon. Egy angol flotta behatolt a Dardanellákba, majd megsemmisítette az ott állomásozó oszmán flottát. Francia segítséggel azonban az oszmánok megerősítették a szoros erődjeiben lévő tüzérségüket, és kiűzték az angol hajókat.

A tengeri támadás mellett az angolok Szicíliában és Calabriában állomásozó csapataiból hatezer katona Mackenzie-Fraser tábornok vezetésével 1807. március 18-án partra szállt Egyiptomban, és megtámadta Alexandria védműveit. A város két nap múlva kapitulált. Muhammad Ali pasa, Egyiptom kormányzója összevonta csapatait, így ellen tudott állni az angol támadásnak. Mackenzie-Fraser csapatai március 31-én Rosetta (Rashid) helyőrségét támadták meg, de véresen visszaverték őket, és hasonló kudarc érte őket Al-Hammad mellett is április 21-én, ezúttal azonban már Muhammad Ali csapatai ellen. A kormányzó ezt követően ostrom alá vette Alexandriában az angol csapatokat, ezzel együtt tárgyalásokat kezdeményezett, hogy az angolok ismerjék el függetlenedését a szultántól. A brit kormányzat nem engedhette meg az Oszmán Birodalom gyengülését a fokozódó orosz nyomás ellenében, ezért megtagadta a kérést. Mackenzie-Fraser szeptember 19-én szabad elvonulás fejében kapitulált, 25-én pedig csapataival elhagyta Egyiptomot, és visszatért Szicíliába.

A további francia katonai támogatás azonban elmaradt, mert előbb az orosz–porosz háború kötötte le Napóleon csapatait, utána pedig a tilsiti béke értelmében Oroszország francia szövetséges lett. Napóleon megpróbálta diplomáciai eszközökkel elérni, hogy az oroszok kiürítsék a dunai fejedelemségeket, de végül az erfurti találkozón a spanyol háború miatt engednie kellett. Az oszmánok az elmaradt támogatás miatt előbb fegyverszünetet kötöttek az angolokkal, majd 1809. január 5-én a dardanelláki békét, amely értelmében az angolok visszakapták kereskedelmi jogaikat, viszont a két szorost lezárták a külföldi hadihajók előtt. Ez a szerződés képezte az 1841-es londoni megállapodás alapját.

A tengereken a trafalgari hatalmas angol győzelmet követően még nyomasztóbbá vált az angol fölény. Trafalgar után Napóleon parancsot adott Ganteaume admirálisnak, hogy küldjön ki erős portyázókülönítményeket az angol kereskedelmi hajózás megzavarására. Az egyik nagy flottilla Leissègues admirális vezetésével a karibi térségbe hajózott, de 1806. február 6-án Santo Domingo mellett Duckworth admirális angol hajóraja megsemmisítette a különítményt, öt sorhajóból kettő elsüllyedt, három pedig fogságba esett. A másik flottilla – Willaumez admirálissal az élen – hat sorhajóból állt, és az Atlanti-óceán déli részén sikerrel támadta a kereskedelmi hajózást. A brit flotta hajtóvadászata

ellenére Willaumez-nek sikerült a Karib-tengerre átvágnia magát, ahol viszont 1806. augusztus 18-án egy hurrikánba került. A szétszóródott hajóraj egyes egységei külön úton folytatták útjukat, és további részsikereket értek el konvojok ellen. A hajóraj többsége végül előbb-utóbb haza tudott vergődni. Érdekesség, hogy az egyik hajó élén Napóleon öccse, Jérôme Bonaparte állt, aki kitüntette magát a hadműveletben.

Az atlanti vizeken az angolok több sikert is elértek. 1806. március 13-án Linois admirális portyázóit fogták el a Kanári-szigetek mellett, szeptember 25-én egy francia fregattflottillát szórtak szét, hét hajóból négyet elfogva, 1807. október 1-jén Barbados mellett elfogtak egy francia kalózhajót. A háború utolsó spanyol–angol tengeri ütközetét 1808. április 4-én a Cádiz melletti Rota környékén vívták, amely során három angol fregatt egy nagy spanyol konvoj hét kereskedelmi hajóját fogta el.

A karibi vizeken 1806. augusztus 23-án Havanna mellett az angolok egy spanyol fregattot fogtak el, majd 1807. február 17-én sikeres támadást intéztek a Santo Domingón lévő Samaná kikötője ellen. Az angolok 1807. december 22–25-én harc nélkül elfoglalták a karibi dán gyarmatokat a Virgin-szigeteken, köztük St. Thomast.

Az Indiai-óceánon a francia kalózhajók sok kellemetlenséget okoztak az angoloknak, mert folyamatosan támadták a kereskedelmi utakat és a távol-keleti nagy kereskedőhajókat. A hatalmas térségben az angolok ritkán tudtak a franciák nyomára bukkanni, de ha végül sikerült, a gyors francia hajók még mindig elillanhattak. Így történt 1806. április 21-én a Jóreménység foka közelében, amikor két angol sorhajó elől egy francia fregatt kisebb kárt szenvedve sikerrel ki tudott térni. Ceylontól délkeletre 1806. július 9-én viszont egy angol sorhajónak és egy brignek sikerült elfognia egy francia kalózhajót.

Sokkal jelentősebb események játszódtak le az indonéz szigetvilágban. A Jáva szigetén lévő holland gyarmat erős védelemmel és egy három sorhajóból álló flottillával rendelkezett. A hollandok számára itt elsősorban a saját kereskedelmi hajózásuk biztosítása volt a cél, de ezúttal az angolok támadták a kereskedelmi hajókat. 1806. július 26-án Celebesztől délre egy angol fregatt és egy sloop elfogott egy holland fregattot, illetve a kíséretében lévő két kereskedelmi hajót. Október 18-án Batávia, a mai Jakarta mellett az angolok egy másik holland fregattot is elfoglaltak. Nem sokkal később Pellew admirális egy merész lépésre szánta el magát: 1806. november 27-én megtámadta, és elfoglalta Batávia kikötőjét. Az angoloknak nem volt elegendő szárazföldi erejük megtartani a fontos várost,

de hatalmas kárt okoztak a hollandoknak, összesen 31 hajót semmisítettek meg. Pellew még ennél is merészebb akciót hajtott végre, amikor 1807. december 5-én megtámadta Griessie kikötőjét Java keleti felén, Soerabaja (Surabaja) mellett. A holland hajóraj parancsnoka, Cowell kapitány elutasította Pellew kapitulációs követelését, mire az angol hajók tüzet nyitottak a partvédő ütegre, gyorsan leszerelve azt. Ennek hírére Soerabaja civil kormányzója – felülbírálva Cowell döntését – felajánlotta a hajók feltétel nélküli megadását. Pellew elfogadta az ajánlatot, a három holland sorhajót felgyújtotta, majd december 11-én távozott.

A franciák számára a spanyol háború kitörése tovább rontotta a helyzetet. Azontúl, hogy elvesztették a viszonylag erős spanyol flotta támogatását, 1808. június 14-én a spanyolok rövid harcot követően megadásra kényszerítették a Cádizban lévő hat francia sorhajót. Továbbá angol támogatással 1808. november 9-én támadást indítottak Santo Domingo visszaszerzésére, amit a francia védők 1809. július 6-i angolok előtti kapitulációja zárt le.

Az 1808-as év hátralévő részében csak a francia portyázóhajók jelentettek kellemetlenséget az angoloknak. Az egyetlen említésre méltó esemény 1808. november 10-én történt, amikor az angolok a Vizcayai-öbölben ismét egy francia fregattot zsákmányoltak.

AZ ÖTÖDIK KOALÍCIÓS HÁBORÚ

A HÁBORÚ ELŐZMÉNYEI

Napóleon külpolitikájában az orosz szövetség az európai kontinentális béke szavatolását jelentette. Franciaország és Oroszország – egyikük Európa nyugati, másik keleti felén – látszólag nem állt olyan érdekellentétben, amely ne lett volna megoldható diplomáciai eszközökkel. A francia császár tilsiti művére volt talán legbüszkébb, de az orosz cár sem lehetett elégedetlen. Lényegében felosztották egymás között Európát két befolyási övezetre, ahol mindketten majdnem mindent megtehettek.

A tilsiti békemű azonban Oroszországban elégedetlenséget keltett. A konzervatív politikai közvélemény nem fogadta el a hagyományosan az osztrákok és a poroszok irányába tájékozódó orosz külpolitika elvetését. Ellenérzésük alapja azonban még mindig inkább a francia forradalom volt, nem a külpolitika pragmatikus irányváltása – és Napóleont továbbra is felforgatónak, a „régi

rend" megsemmisítőjének tartották. Az elégedetlenséget fokozta, hogy a kontinentális blokád az angol kereskedelmet is távol tartotta az oroszoktól, ami a nyersanyagexportra épülő orosz nagybirtok érdekeivel is éles ellentétben állt. Bár a kontinentális rendszert időről időre nem csupán az oroszok, de maga Napóleon is megszegte, az oroszoknál a gazdasági nehézségek rendszerszinten jelentkeztek.

A politikai színtéren a tilsiti megegyezés Poroszország és a Habsburg Monarchia katonai féken tartását jelentette. A francia hadsereg jelenléte porosz területen önmagában nem lehetett elegendő elrettentő erő, szükség volt Oroszország támogatására is. Sándor cár erfurti magatartását általában a tilsiti rendszer megingásával szokták magyarázni, de messze nemcsak erről volt szó, hanem az oroszok katonai potenciáljának korlátait mutatta. Egyszerre viseltek hadat az oszmánok és a svédek ellen is, ami mellé egy harmadik, ezeknél erősebb ellenség gondot jelentett volna. Napóleon a svéd háborúba ígérete ellenére sem avatkozott be, sem a dánok, sem Bernadotte csapatai nem indítottak hadműveleteket a svédek ellen. Napóleon az oszmánok elleni túlzott orosz sikerektől is tartott, mert azok a keleti terveit húzhatták keresztül.

Erfurtban – Talleyrand árulása ellenére – Sándor cár végül kiállt Napóleon mellett. Igaz, ez a kiállás korántsem volt annyira egyértelmű és erőteljes, amennyire a francia császár szerette volna, de végül elegendőnek bizonyult a csapatkivonáshoz. Sándor felszólította a Habsburg Monarchiát a fegyverkezés beszüntetésére, de csak a legenyhébb formában, a színfalak mögött korántsem volt határozott, nyitva hagyta az utat egy esetleges összefogás előtt. Hasonlóan járt el a poroszok esetében is. Napóleon óvatos volt a csapatkivonás során. Poroszországot kiürítette, de három fontos erődben helyőrséget hagyott, az 1805–1807-es Grande Armée 100 ezer katonája Davout marsall vezetésével német területen maradt.

A Habsburg Monarchia számára az 1808-as év a franciaellenes háború lehetőségét csillantotta fel. A bailéni fegyverletétel és a cintrai konvenció megmutatta a franciák gyengeségeit és reményt ébresztett Stadion külügyminiszterben. Ferenc császár katonai megfigyelőket küldött Spanyolországba, akik szerint a francia hadsereg legyőzhető volt egy gerillaháborúban. Amikor 1808 novemberében megkezdődött a francia csapatkivonás a német területekről, Stadion szerint elérkezett a várva várt alkalom Napóleon hatalmának megtörésére. Felvette a kapcsolatot a porosz udvarral, ahol nem utasították el egy szövetség ötletét, de konkrét lépések mégsem kezdődtek. Az északnémet területeken a Napóleon-ellenes nemzeti ébredés eszméje egyre terjedt, amit örömmel

figyeltek Bécsben. Sándor cár sem utasította el az esetleges együttműködést. Bécsben 1808 végén erőre kapott a háborús párt, minden jel arra mutatott, hogy hamarosan kitör a háború.

A háborúhoz azonban hadsereg és pénz is kellett. Károly főherceg fontos reformokat hajtott végre a hadsereg szervezetét tekintve, ami által a hatékonyság jelentősen nőtt. Károly ugyan nem kapott szabad kezet a reformokban, de el tudta érni, hogy a saját emberei foglalják el a kulcspozíciókat. Az általa preferált vezetői garnitúra valóban tehetséges katonákból állt, de nem sikerült teljesen saját képére formálnia sem a hadsereget, sem a vezetést. A tapasztalatok egyértelműen megmutatták, hogy szükség volt a létszám növelésére és másodvonalbeli erők felállítására, hogy ne kelljen megszálló és biztosítási feladatokra a legjobb csapatokat elpazarolni. Egyfajta hazafias érzés tudatos táplálása is növelte a hadsereg erejét. A cseh és osztrák területen szervezetileg különálló módon az 1808. május 12-i és június 9-i császári pátens alapján megszervezték a Landwehrt, amely területvédelmi erőnek számított. Ez Károly főherceg kudarca volt öccse, János főherceg ellenében. Károly szívesebben látta volna a császári-királyi hadseregbe integrálva a másodvonalbeli tartalékerőt, mert szerinte úgy jobban tudta volna szolgálni a birodalom katonai erőfeszítéseit.

A hadsereg reformja minden nehézség ellenére jó úton haladt, de Károly főherceg még nem látta elérkezettnek az időt a cselekvésre. Szerinte a lehetséges szövetségesek homályos ígéretére nem lehetett alapozni, Napóleon hadserege pedig még akkor is félelmetes ellenfél volt az egyedül maradó Habsburg Monarchiának, ha a Grande Armée jelentős részét Spanyolországba vezényelték át. A főherceg azonban lassan magára maradt véleményével. Ferenc császárt a felelőtlen tanácsadók behálózták: 1809. február 8-án döntés született a háború megindításáról. Elrendelték a hadsereg azonnali mobilizálását és összevonását a nyugati és az északi határon.

TÁMADÁS ÉS ELLENTÁMADÁS, REGENSBURGTÓL ASPERNIG

Az 1805-ös hatalmas kudarcot követően a Habsburg Monarchia katonai vezetése Károly főherceg kezébe került. A hadsereget illető reformok mellett a főherceg nagy gondot fordított a hadműveleti tervezés problémáira is. A Főszállásmesteri Törzs élére Anton Mayer von Heldenfels tábornokot, régi munkatársát állította,

aki megbízást kapott az 1805-ös kudarc elemzésére és az okok felderítésére, a hadsereg hadműveleti tervezésének javítása érdekében. Mayer komoly munkát végzett, részletesen elemezte az ulmi hadjáratot és az austerlitzi csatát. A rendkívül tehetséges táborkari főnök az 1796-os németországi sikerek hadműveleti tervezésével és az újabb eredmények elemzésével kétségkívül a legalkalmasabb személy volt az eljövendő háború kulcspozíciójának betöltésére.

A politikai eseményekkel párhuzamosan 1808 utolsó hónapjaiban Mayer azt a feladatot kapta, hogy a rendelkezésre álló információk alapján dolgozza ki a hadsereg mozgósításának és felvonulásának tervét a francia csapatkivonás fényében. Mayer a hadsereget 11 hadtestre osztotta fel, ebből kilencbe a sorcsapatokat, kettőbe pedig tartalékként az elitnek tekintett csapatokat, a gránátosokat és a nehézlovasságot vonta össze. A főerőt a németországi hadszíntéren tervezte bevetni, ehhez hat hadtestet és mindkét tartalékhadtestet vonta össze. Itáliában két, Galíciában egy hadtestet tervezett bevetni. A Főseregből öt hadtestet és egy tartalékhadtestet Csehországban, egy hadtestet és egy tartalékhadtestet a Duna déli oldalán vont össze. Mayer egyben a Főserег táborkari főnökeként ennek hadműveleti terveit is kidolgozta. Abból indult ki, hogy a német területek északi részén maradt francia csapatokat Napóleon a Duna mentére vonja össze, mert ide tudja leggyorsabban eljuttatni az erősítéseket. Ehhez Davout-nak Erfurt környékéről déli irányba kellett vonulnia. Csehországból egy gyors támadással nagy túlerőt lehetett képezni a legjobb francia csapatok ellen, így a háborút egy nagy sikerrel kezdve a franciákat a Rajna mögé lehetett volna visszaszorítani.

A francia csapatkivonást követően az északnémet területeken Davout marsall vezetésével a Rajnai Hadsereg 90 ezer, Bernadotte marsall vezetésével a Hanza-városok Kormányzóságban 13 ezer katona maradt vissza, döntő többségben franciák. Napóleon Spanyolországból visszatérve azonnal megkezdte a szervezést. Oudinot tábornok február elején parancsot kapott, hogy elit gránátoshadosztályát a Rajnai Hadseregből két hadosztályra bővítve egy vértes-hadosztállyal együtt vonuljon a Lech folyóhoz Augsburg körzetébe. Davout-nak maradék csapatait Bayreuth–Bamberg körzetében kellett összevonni. Masséna marsall parancsot kapott, hogy négy Itáliából kivont és Franciaország déli részén állomásozó hadosztály felett vegye át a parancsnokságot, majd összevonva vezesse Ulmon át Augsburg felé. A Rajnai Szövetség tagjai is felhívást kaptak kontingenseik kiállítására. A csapatösszevonások mellett elkezdődött az újoncok behívása, felszerelése és a harcoló csapatokhoz küldése is. A háború kitöréséig legalább 10-15 ezer francia újonc is érkezett a csapatokhoz. Mindezek mellett

a legjelentősebb németországi erődökben (Danzig, Glogau, Küstrin, Stettin, Stralsund, Königstein, Wittemberg, Magdeburg, Erfurt, Würzburg stb.) is maradt helyőrség. A Spanyolországban állomásozó Császári Gárda is parancsot kapott, hogy a lehető leggyorsabban induljon a Rajnához.

Az 1809. február 8-i döntést követően február 16-i dátummal adták ki a parancsot a mozgósításra, amelyet 25-én kellett megkezdeni. A főseregből az 1. hadtest Saaznál, a 2. hadtest Pilsennél, a 3. hadtest Prágánál, a 4. hadtest Piseknél, az 5. hadtest Budweisnél, az 1. tartalékhadtest Kolinnál Csehországban Károly főherceg közvetlen vezetése alatt, míg a 6. hadtest Welsnél, a 2. tartalékhadtest Ennsnél Hiller tábornok parancsnoksága alatt gyülekezett.

Károly főherceg és köre, többek közt Mayer tábornok ellenezte a háborút. Úgy vélték, hogy a csapatoknak még nincs elegendő gyakorlatuk az új harcászati elvek alkalmazásában, nem érték el a harcértékük maximumát. Ez alkalmat adott a főherceg ellenségeinek a támadásra, ahogy az is, hogy Ferenc császár éppen ekkoriban eszközölt néhány személyi változást. Zichy grófot az államminiszteri pozícióból hadseregminiszterré nevezte ki (ennek neve németül eredetileg *Armeeminister,* de minisztérium vagy jelentősebb apparátus nem állt mögötte, tehát a valóságban inkább egy udvari cím volt). A hadsereg ellátásáért felelős főintendánssá Stadion államminiszter öccsét, Lothart nevezte ki – mindhárman Károly főherceg ellenfelének számítottak. Az udvari intrika elérte azt is, hogy 1809. február 24-én Mayert felmentsék a Táborkar éléről, és brodi erődparancsnoknak nevezzék ki, helyére pedig a tapasztalatlan Prochaska tábornokot állították. Károly főherceg ezzel elvesztette közeli munkatársát, hadműveleteinek tervezőjét.

A francia csapatmozgásokról érkező hírek mellett március 13-án lesújtó üzenetet kapott az uralkodó, a poroszok minden korábbi tárgyalás és ígéret ellenére nemet mondtak a közös katonai fellépésre, a Habsburg Monarchia magára maradt. Bár a vezetők fejében megfordult, hogy mégsem indítják meg a háborút, végül minden haladt tovább az addigi mederben. A mozgósítás a vártnál lassabban haladt. A birodalom nyugati felében állomásozó csapatok ugyan elérték az összpontosítási körletet, viszont a keleti részből, különösen Galíciából érkező csapatok késlekedtek. A Landwehr-csapatokat nem indították útnak a harcterekre, hanem a hátországban maradtak, és elkezdték a kiképzést. A télies időjárás miatti nehéz útviszonyok, a pénz és a felszerelés hiánya nagyban nehezítette a mozgósítást.

A Mayer által kidolgozott hadműveleti terv arra épült, hogy Davout Erfurtból a Duna felé menetelő csapatait megtámadják, és túlerővel felmorzsolják. Február

folyamán és március elején azonban olyan hírek érkeztek, hogy a francia csapatösszevonás súlypontja a Dunától délre van, Davout pedig már elhagyta Erfurtot, és Bamberg–Bayreuth környékén áll. A híreket úgy értékelték, hogy már nem lehet Davout csapatait oldalba támadni, viszont Felső-Ausztriában a francia túlerő egészen Bécsig nyomhatja vissza Hiller két hadtestét. A Csehországból kiinduló támadást ezért végül elvetették, és március elején az a döntés született, hogy a hadsereget át kell csoportosítani a Duna völgyébe. Az 1. és 2. hadtest Bellegarde tábornok vezetésével a Duna északi oldalán maradt, és Regensburg irányába kellett előrenyomulnia, valamint biztosítania a hadsereget az északról fenyegető szászok ellen. A 3., 4., 5. és 1. tartalékhadtestet Linz felé irányították, hogy keljenek át a Dunán, majd indítsanak támadást Bajorország ellen.

A császári-királyi hadsereg mozgósítási hiányosságai miatt a fősereg is a tervezettnél alacsonyabb létszámban tudott kivonulni. Bellegarde két hadteste a Dunától északra 49 ezer katonát számlált, míg Károly főherceg hat hadteste a Dunától délre 127 ezer katonából állt, beleértve Salzburgnál a sereg déli szárnyát biztosító, 9000 főből álló Jellachich-hadosztályt is. Károly főherceg mindössze 117-118 ezer katonával akarta mérni a főcsapást az Inn vonaláról kiindulva. A csapatok 1809. április 9-ére fáradságos menetek árán felzárkóztak a folyó vonalára, valamint a cseh–bajor határra.

Napóleon a hadműveleti tervét a háború kitörésének időpontja függvényében alkotta meg: amennyiben az ellenséges támadás április 15-e előtt nem indul meg, a hadsereget Regensburg környékén összpontosítja, ha előbb, akkor Ingolstadt és Donauwörth között. A császár megérkezéséig Berthier marsall Strassburgból vezette a hadműveleteket. A hadüzenet átnyújtásának napján, április 9-én a bajor hadsereg három hadosztályának 25 ezer katonája Lefébvre marsall vezetésével az Isar vonalán állt fel Münchentől a Dunáig. Oudinot két gyalogos- és egy vérteshadosztálya 21 ezer katonával a Lech mentén állomásozott, Masséna négy gyalogos- és egy könnyűlovas-hadosztályának 36 ezer katonája Oudinot mögött két-három napi járóföldre, Vandamme tábornok 12 ezer württembergi élén Gundelfingen körül menetelt a hadszíntér felé. Davout erős hadtestének három gyalogos- és két vérteshadosztálya Nürnberg körül, egy gyalogoshadosztálya Bayreuthnál csoportosult, kelet felé erős könnyűlovasság védelme alatt dél felé menetelt. Davout az ellenséges csapatmozgásokat tapasztalva úgy döntött, hogy Regensburg helyett Ingolstadthoz vonul, ahova zömével április 13-án meg is érkezett. Friant hadosztálya a cseh határhoz közel, oldalvédként Bayreuthból Amberg felé tartott.

A francia és a velük szövetséges erők 160 ezer katonát tudtak bevetni a háború első szakaszában, ami némileg alatta marad Károly főherceg 176 ezer emberének. Ugyanakkor a főherceg közel 50 ezer emberét a zömtől távol, izoláltan vetette be, ami a Dunától délre a gyors francia mozdulatoknak köszönhetően francia erőfölényt alakított ki.

Károly főherceg április 9-én nyújtotta át a hadüzenetet, csapataival másnap átkelt az Inn folyón, majd megindult az Isar felé. A császári-királyi hadsereg első feladata az Isaron való átkelés biztosítása lett. A 4. és az 1. tartalékhadtest Schädingnél, a 3. hadtest Mühlheimnél lépte át az Innt, s a főherceg vezetésével indult támadásra. Az 5., 6. és 2. tartalékhadtest Braunaunál kelt át Hiller tábornok vezetésével. A hadsereg jobb szárnyát Vécsey tábornok dandára alkotta a Dunához közel menetelve, a bal szárnyát Salzburgból München felé támadva Jellachich tábornok hadosztálya. A főherceg az Isar vonalán Dingölfing és Moosburg között egyszerre több helyen akart támadni, és áttörni. Bellegarde 1. hadteste Planból, a 2. hadtest pedig Rosshaubt környékéről indult, és Werneberg irányába támadott, hogy egyesülve Regensburg felé vagy akár más irányba folytathassa a támadást. A hadszíntér első összecsapását Bellegarde élővédje vívta Friant hadosztályának utóvédjével április 13-án, Amberg közelében.

A francia csapatokat ideiglenesen vezető Berthier bizonytalankodott a felvonulási irányokat illetően, holott egészen pontos adatokat kapott Károly főherceg csapatainak létszámáról és felvonulási irányáról. Április 11-én hajnalban téves hírt kapott az ellenséges támadásról, de délután befutott a pontos hír is a hadüzenetről. Napóleon instrukciói szerint, mivel a támadás 15-e előtt indult meg, az összpontosítást a Lech vonalán és Donauwörthnél rendelte el, ilyen értelmű parancsot kapott minden hadtest, beleértve az Isart tartó Lefébvre hadtestét is, amelyet Berthier Ingolstadthoz irányított. Oudinot-nak Neuburghoz, Massénának a Lech vonalára kellett menetelnie. Ezzel a védekezésre alkalmas Isar védtelenné vált. Berthier 12-én éjjel 1 órakor indult el a hadszíntérre Strassburgból.

Napóleon április 10-i parancsát Berthier 13-án kapta kézhez. A császár a seregét Donauwörth és Augsburg között akarta egyesíteni, viszont ha az ellenség nem mozdul, akkor Regensburg mellett és az Isar vonalán. Berthier teljesen félreértette az üzenetet. Lefébvre egy hadosztályának Münchenben kellett maradnia, a másik kettővel Landshutot és Straubingot kellett megszállni, utóbbi helyen a hidat lerombolni. Davout parancsot kapott, hogy hadtestét Ingolstaból vezesse Regensburghoz a Duna bal partján. Massénának, Oudinot-nak és Vandamme-nak a Lech vonalán kellett maradnia. Ezzel az intézkedéssel Berthier

Napóleon akarata ellenére kettészakította a hadsereget, és komoly veszélynek tette ki Davout hadtestét.

Károly főherceg csapatai nagyon lassan haladtak, alig 10-15 km-t meneteltek átlagosan naponta. Ez a lassúság lehetőséget adott a franciáknak és a bajoroknak, hogy rendezzék a soraikat. A főherceg három oszlopban támadta meg az Isar vonalát. A centrumban Landshut ellen az 5., a jobb szárnyon Dingölfing ellen a 3., a bal szárnyon Moosburg ellen a 6. hadtest indult meg. Április 16-án az 5. hadtest rövid, de heves harcban elfoglalta a landshuti hidat a bajor Deroy-hadosztálytól, a két szárnyon viszont lényegi ellenállás nélkül keltek át a folyón. Mindhárom bajor hadosztály Abensberg felé vonult vissza. A Schärdingből érkező Wrede-hadosztály és Deroy még 16-án egyesült, a koronaherceg által vezetett hadosztály két nappal később csatlakozott hozzájuk Münchenből.

Napóleon április 17-én hajnali öt órakor ért a donauwörthi főhadiszállásra. Rövid tájékozódást követően kiadta a parancsait. Davout-nak azonnal el kellett indulnia Regensburgból a Duna jobb partján Abensberg felé, a nehézlovasságot és Vandamme hadtestét is ide indította. A jobb szárnyon Oudinot és Masséna csapatait Augsburgból Pfaffenhofenen át Landshut felé vezette támadásra. Egyelőre nem kapott pontos információt az ellenség helyzetéről, de ezzel a csoportosítással gyorsan tudott reagálni a felmerülő helyzetre.

Károly főherceg az Isaron való átkelést követően kapta a hírt, hogy Regensburgot csak gyenge erők tartják megszállva, Davout csapatai pedig még a Duna bal partján vannak. Létszükséglet volt számára, hogy elfoglalja a hidat Regensburgnál, mert így egyesülhetett Bellegarde két hadtestével. Ezért a 3., 4. és 1. tartalékhadtestet Landshuttól – Türkenfelden keresztül egyenesen – Regensburg felé indította, az 5. és 2. tartalékhadtest balról fedezte azokat Pfeffenhausenen át Neuburg irányába haladva, míg a bal szárnyon a 6. hadtest Moosburgból szintén Neuburg felé nyomult előre. Jellachich hadosztálya Münchenben maradt. A főherceg meglátta az esélyt, hogy Davout csapatait az utolsó pillanatban mégis harcra kényszerítheti a főerőkkel történt egyesülés előtt. A támadásra kijelölt erők viszont már csak 66 ezer katonát számláltak, velük szemben Davout négy gyalogos és egy-egy könnyű- és nehézlovas-hadosztállyal, 50-55 ezer katonával rendelkezett.

A regensburgi hadjárat első jelentős összecsapására április 19-én került sor Teugn és Hausen mellett. A franciák gyors ütemben haladtak Regensburgból Neuburg felé, a császári-királyi csapatok azonban a menetoszlop második fele ellen támadást indíthattak, de csak a rendelkezésre álló csapatok harmada tudott

részt venni a harcban. Davout két hadosztálya kemény küzdelemben visszaverte a támadást. Károly főherceg csapatai 3900, Davout csapatai 3300 főt vesztettek. Az ütközetben a főherceg kudarcot vallott, nem tudta Davout hadtestét elvágni Napóleon főerőitől.

Károly főherceg április 19-én nem ismerte fel, hogy Davout kicsúszott a kezéből, tovább folytatta a támadását északi irányban, Regensburg felé. Oldalát az 5. és a 6. hadtest fedezte Hiller tábornok vezetésével. Vele szemben csupán a Regensburgban hagyott egyetlen francia gyalogezred állt. Napóleon felismerte a lehetőséget: az észak felé mozgó ellenséges főerők és az oldalvédjüket alkotó csapatok közé éket lehet verni. Davout két gyalogos- és egy vérteshadosztályát Lannes marsall vezetésével, valamint a bajor és württembergi csapatokat Lefébvre marsallal az élen támadásra indította. Oudinot-t, miután 19-én egy császári-királyi különítménytől elfoglalta Pfaffenhofent, két hadosztállyal Napóleon Neustadthoz rendelte, hogy a támadás tartalékát képezzék, míg Masséna beérkező hadteste Pfaffenhofentől Freisingen keresztül Landshut felé menetelt.

Az összefoglalóan abensbergi ütközetnek nevezett összecsapás-sorozatban április 20-án Lannes és Lefébvre csapatai a Károly főherceg bal szárnyán álló csapatok, az 5. és 6. hadtest, valamint a 3. hadtest részei ellen indítottak támadást. A szétszórt császári-királyi csapatok ellen mindenhol helyi túlerővel támadtak a franciák, jelentős veszteséget okozva. Hiller, jól átlátva a helyzetet, Türkenfeldnél a 6. hadtesttel összegyűjtötte a visszavonuló csapatokat, és még 20-án éjjel Landshuthoz vonult vissza. Napóleon két részre szakította Károly főherceg seregét.

A császári-királyi hadsereg számára az április 20-i ütközet a regensburgi hadjárat kudarcát jelentette. Károly főherceg saját csoportjával, a 3., 4. és 1. tartalékhadtest 60 ezer katonájával tétlenül állt, mialatt Hiller csapatait elszakították tőle. 20-án este Regensburg francia őrsége harc nélkül feladta az erődöt a 2. hadtest előtt, így Bellegarde csoportja számára lehetővé vált az átkelés a Dunán. A főherceg azonban elmulasztotta az erői gyors egyesítését, nem látta át a hadműveleti helyzetet. Napóleon ismét gyorsaságával vívott ki előnyt magának, amit az elkövetkező napokban alaposan ki is aknázott.

Napóleon támadó éke április 21-én tovább folytatta támadását Landshut irányában. Masséna hadteste 20-án még csak Freisinget érte el, így Lannes csapatait Landshut elleni gyors támadásra rendelte. Davout parancsot kapott, hogy Lefébvre egyik bajor hadosztályával és két saját hadosztályával kösse le Károly főherceg közelben lévő csapatait, amelyek támadásra indultak nyugati

irányban. Davout remekül oldotta meg a feladatát, Schierling mellett indított támadásával 30 ezer emberével 50 ezer császári-királyi katonát kötött le, ráadásul Károly főherceg vissza is vonta végül csapatait. Ezalatt Lannes és Masséna Landshut mellett vereséget mért Hiller három hadtestére és érzékeny veszteséget okozott azoknak. Hiller azonban meg tudta őrizni csapatai integritását, viszonylag rendezetten vonult vissza az Isaron keresztül Neumarkthoz.

A császári-királyi hadsereg helyzete április 21-én még rosszabbra fordult. A 2. hadtest átkelt Regensburg mellett, ami erősítést jelentett, de az 1. hadtest még nem ért ki a Dunához, feleslegesen manőverezett eddig a folyótól északra. Károly főherceg a 2., 3., 4. és 1. tartalékhadtest csapataival, 80 ezer katonával rendelkezett Regensburg körül. Bár semmit sem tudott Hiller seregéről, nem adta fel a harcot, 22-ére a franciák bal szárnyának megtámadását határozta el. A támadást azonban a szokásos erélytelenséggel vitték véghez.

A francia császár április 22-ére a hadjárat végső eldöntését határozta el. Hillert csak Wrede bajor hadosztályával és egy nehézlovas-hadosztállyal üldözte, a többi erejét Landshuttól északi irányban, Regensburg ellen vezette. Davout-nak tartania kellett állásait, míg a főerővel déli irányból az ellenség bal szárnyát Napóleon főerői szétverik. Károly főherceg erélytelensége ezúttal szerencsét hozott. A tervezett támadást a jobb szárnyon délelőtt nem indították meg csapatai, csak dél körül kezdődött meg a harc, amikor Davout és Lefébvre is előrenyomult. Napóleon nagy támadása is csak a délutáni órákban bontakozott ki, így Károly főherceg, felismerve a veszélyt, főerejének visszavonulásra adott parancsot Regensburg felé. Rosenberg tábornok 4. hadteste kapta a feladatot, hogy tartson ki, és fedezze a hátrálást. A kora délutáni órákban Rosenberget erős francia támadás érte: heves harcokat követően a franciák felülkerekedtek. Károly ezalatt ki tudta vonni csapatait, viszont Rosenberg hadteste jelentős, 10 ezer főt meghaladó veszteséget szenvedett, miközben a franciák ennek legfeljebb harmadát.

A regensburgi állást Károly főherceg nem tartotta védelemre alkalmasnak, ezért csapatai már 22-én este megkezdték az átkelést a Duna bal partjára. Liechtenstein tábornok tartaléklovassága kapta a feladatot, hogy tartsa fel a francia támadást. Április 23-án délelőtt egy hatalmas lovascsata zajlott Regensburg előterében Alteglofsheim mellett. Liechtenstein 6200 lovasa ellen 10 ezer francia vonult fel, de a császári-királyi katonák kitartottak a háromórás kemény küzdelemben, Károly csapatai befejezték az átkelést a Dunán. Liechtenstein rendezetten vonult vissza a Regensburgot védő utóvéd fedezetében. Napóleon azonnal támadást indított a város ellen, a francia gyalogság megrohamozta a

falakat. A francia császárt ekkor egy távolról kilőtt, fáradt puskagolyó találta el a combján. A könnyű sebesülés ellenére nyeregben maradt, és tovább irányította a harcot. A franciák 23-án elfoglalták Regensburgot. Károly főherceg a Duna északi partján a Morvamező felé vonult vissza.

A Duna északi partján Károly főherceg öt hadtestének (1., 2., 3., 4., 1. tartalék) összereje 93 ezer katonára rúgott. A regensburgi hadjárat kudarcát követően leváltotta táborkari főnökét, Prochaska tábornokot, és régi bizalmasát, Wimpffen tábornokot nevezte ki a helyére. A főherceg Chamon és Klattaun keresztül Budweisbe menetelt, hogy seregét biztonságban tudva pihentesse és kiegészíthesse. Nem mondott le a támadás lehetőségéről sem, Hiller tábornoknak parancsot küldött, hogy vonuljon vissza Bécs felé. A főherceg azt tervezte, hogy Linz mellett átkel a Dunán, egyesül Hiller csapataival, és ellentámadást indít.

Hiller a visszavonulás során megmutatta kiváló képességét. A Rengensburg elvesztését követő napon, április 24-én, felismerve, hogy vele szemben Bessières csak gyenge csapatokkal rendelkezett, Neumarkt (ma: Neumarkt-Sankt Veit) mellett támadást indított, és alaposan megtépázta Bessieres bajor csapatait. Ezt követően Hiller Burgausennél átkelt a Salzach folyón, majd Braunaun, Rieden és Lambachon keresztül Linzbe menetelt. Jellachich tábornok Münchenből Salzburgba vonult vissza, de nem tudott csatlakozni Hillerhez, így Radstadthoz vonult, ahol védelemre rendezkedett be.

A franciák számára három lehetőség adódott. Napóleon átkelhetett volna Regensburgnál a Dunán, hogy közvetlenül üldözze Károly csapatait, a Duna mentén előrenyomulva megakadályozhatta Hiller és Károly egyesülését vagy Hillert közvetlenül üldözve felmorzsolhatta a leszakadt sereget. Napóleon elvetette az első lehetőséget, egyidejűleg megpróbálta a másodikat és a harmadikat. Massénát három hadosztályával Regensburgtól Passaun keresztül Linz felé indította előre, Bessières egy bajor és egy francia hadosztályával közvetlenül üldözte Hillert, Lannes-nak három francia hadosztállyal és a württembergiekkel Landshuttól követnie kellett Bessières-t. Davout hadtestével egyelőre Regensburg mellett maradt, és lassan indult Passau felé. Könnyűlovasságának át kellett kelnie a Dunán, hogy híreket kapjon Károly mozdulatairól. Lefébvre-nek két bajor hadosztállyal Tirolt kellett megtámadnia északi irányból. A szász csapatok felett a parancsnokságot átvevő Bernadotte marsall április 16-án indult csapatai élén Drezdából, s nagy kerülővel közeledett. Május 1-jén érte el Hofot, 9-én Straubingnál kelt át a Dunán, 11-én pedig Passauba ért. Kisebb francia és német tartalékcsapatok tartották az összeköttetési vonalakat.

Hiller csapatai élén május 2-án ért Linzbe. Károly főherceg elképzelését, az ellentámadást a nagy tömegben közeledő francia csapatok lehetetlenné tették. Ráadásul Károly főherceg ekkor még csak csapatai felét tudta Budweis mellett összegyűjteni, a 3. és 4. hadtest még nem érkezett meg, legkorábban 7-én vagy 8-án tudták volna megindítani a támadást. Hiller a közeledő franciák miatt elhagyta Linzet, majd a Traun túlpartján, Enns mellett egy nagyon erős állást vett fel. Masséna marsall csapatai május 3-án délelőtt már meg is jelentek az állásokkal szemben, és egyből támadást indítottak. Az ebelsbergi ütközet központjában a Traun hídja állt. Mindkét oldalon hősiesen küzdöttek, mintegy 30 ezer katona kapcsolódott be a harcba. A franciák végül jelentős veszteségek, mintegy 6000 fő árán felülkerekedtek, Hiller csapatai 4500 katonát vesztettek. Hiller serege ismét kicsúszott Napóleon karmai közül, rendezetten vonult vissza, május 8-án Krems és Mautern között átkelt a Duna északi partjára. A Dunától délre Dedovich tábornok hadosztálya maradt, amely Bécsbe vonult vissza, ahol csatlakozott a város helyőrségéhez.

A két francia támadóoszlop Lannes és Masséna vezetésével május 6-án egyesült Amstetten mellett, majd Bécs felé nyomult előre. Mivel Hiller megsemmisítette maga mögött Mautern mellett a hidat, Napóleon csapatait Bécs alá vezette, miközben Davout Linzhez nyomult előre. A francia csapatok május 10-én érték el Bécs előterét, és egyből megkezdték a körülzárást. Miután jelentősebb erők is beérkeztek, 12-én megszállták a Pratert, és bombázni kezdték a várost. A helyőrség parancsnoka, Miksa főherceg május 13-án kapitulált. Károly főherceg arra számított, hogy a védelem 17-éig kitart, ezért nem sietett Budweis alól, csak 14-én érte el Stockeraut, majd a következő napokban Bisamberg mellett táborba szállt. A 3. hadtestet Budweisből Urfahrhoz rendelte, hogy szemmel tartsa a Linznél gyülekező franciákat. Napóleon Davout hadtestét közelebb rendelte Bécshez, és Sankt Pölten és Melk között helyezte el. Linzet Vandamme württembergi hadteste szállta meg. Bernadotte szász hadteste ezekben a napokban Passaunál állomásozott. A császári-királyi 3. hadtest május 17-én ért Urfahrhoz, és támadást indított a szembenálló württembergiek által megszállt hídfő ellen. A támadás kudarcot vallott, Kollowrath tábornoknak vissza kellett vonnia csapatait.

Bécs elfoglalását követően Napóleon a lehető leghamarabb át akart kelni a Dunán, hogy döntő csatára kényszerítse Károly főherceget, mielőtt az megerősíthette volna hadseregét. Egyelőre azonban Napóleonnak nem volt pontos információja Károly seregéről, de leginkább azt feltételezte, hogy visszavonul

Brünn irányába, ezért seregével át akart kelni a Dunán, hogy támadhasson. Lannes kísérletét május 13-án Nussdorfnál keményen visszaverték, de Masséna ugyanezen a napon elfoglalta Lobau szigetét, amelyet egyelőre csak könnyűgyalogság szállt meg.

A Duna hídjához szükséges hídverési eszközöket és anyagokat öt napon keresztül halmozták fel a francia hidászok. Május 18-án hajókon átkelt a Boudet-hadosztály Lobaura, és megkezdődött a hídverés. A Duna magas vízszintje, a szél és a császári-királyi műszakiak akadályozó tevékenysége miatt csak 20-án délre készült el a híd a Duna mindhárom ágán. Megkezdődhetett a partváltás. Aznap csak Masséna további két hadosztálya, két könnyűlovas- és egy vértes-hadosztály, valamint a Császári Gárda 5000 katonája kelt át Lobauba. A Lobaut a Morvamezővel összekötő Stadler-ágon még 20-án délután átkelt Masséna két hadosztálya, Molitor Aspern, Boudet Essling falut szállta meg, közöttük Lasalle könnyűlovasai foglaltak pozíciót. A főágat átívelő szükséghíd már 20-án kora este részben használhatatlanná vált, a további átkeléssel reggelig várni kellett. Masséna az asperni templom tornyából látta meg Károly főherceg seregének tábortüzeit. A híd helyzete továbbra is aggasztotta Napóleont, akinek megfordult a fejében, hogy visszavonul, de Lannes tanácsára a hadsereg megmaradt a pozíciójában. Lannes szerint a két falu olyan jól védhető pontot képezett, amelyeet meg lehet tartani, míg a hadsereg átkel. 20-án este mindössze 17–18 ezer katona foglalt állást az északi parton. Aspern védelmét Masséna, Esslingét Lannes marsall irányította.

Károly főherceg elhatározta, hogy ellenáll a francia átkelési kísérletnek. Csapatai fáradtak voltak ugyan a kimerítő háromhetes menetelést követően, de a Duna áradása és a franciák átkelési nehézségei felcsillantották a lehetőségét, hogy Napóleon seregének egy részét a Dunába szoríthatják. Károly ezért parancsot adott, hogy a Morvamezőn Bisamberg és Deutsch-Wagram között táborozó csapatai másnap indítsanak támadást a francia hídfő ellen. Serege 98 ezer katonát és 292 löveget számlált. A rendelkezésére álló 6 hadtestet (1., 2., 4., 5., 6. és tartalék) 5 oszlopba szervezte, és a Dunától kiindulva félkörívben vonult fel. Az első oszlop (Hiller 5. hadteste) a Duna mentén, mellette a második oszlop (Bellegarde 1. hadteste) Aspern ellen, a harmadik oszlop (Hohenzollern 2. hadteste) a két falu között, a negyedik és az ötödik oszlop (Rosenberg 4. hadteste) Essling ellen vonult fel. A tartalékhadtest lovassága a harmadik és a negyedik oszlop közötti teret töltötte ki, a gránátostartalék mögöttük vonult fel.

A francia védelem 21-én délelőtt némi erősítést kapott, Marulaz könnyű- és d'Espagne vérteshadosztálya is átkelt, Legrand hadosztálya is megkezdte a partváltást, így a létszám 25 ezer fölé növekedett, a csata első napján ez az erő vette fel a küzdelmet. Hiller tüzérsége délután két óra után nyitott tüzet, az első gyalogsági támadás négy órakor indult Aspern ellen. Hiller elfoglalta Aspernt, de Molitor ellentámadása visszavetette a támadókat. A támadást Bellegarde újította meg, aki Hillerrel együtt kétszer is elfoglalta a falut, majd kétszer szorult ki francia ellentámadás következtében. A harcokba a délután folyamán Legrand hadosztálya is bekapcsolódott, de a császári-királyi katonák megkapaszkodtak a falu nyugati szélén. A franciák hídja kora délután ismét használhatatlanná vált, így a lőszerutánpótlás is elakadt.

A harctér másik oldalán Rosenberg hadteste késlekedett, ami lehetőséget adott Massénának Aspern erélyes védelmére. A negyedik és az ötödik oszlop csapatai háromszoros erőfölényben indították meg a támadást, de csak délután hat óra körül. Dedovich csapatai észak felől benyomultak Esslingbe, de Lannes ellentámadása hamarosan visszavetette őket. Itt Aspernhez hasonló véres, hullámzó harc alakult ki. Az ötödik oszlop Hohenlohe tábornok vezetésével csak este nyolc órakor kapcsolódott be a harcba, amikor keleti oldalról támadta meg Esslinget. A koordinálatlan támadások ellen Lannes ügyesen csoportosította át a zászlóaljait, és Lasalle könnyűlovasaival együtt megállította a veszélyes császári-királyi támadást. Essling ellen 21-én nem sikerült a támadás, Lannes megtartotta a falut.

A két falu közötti terepen a két lovasság állt szemben egymással. Liechtenstein tábornok erős tüzérsége azonban komoly gondot okozott a francia lovasságnak, de Essling védőit is oldalba kapta. Marulaz francia könnyűlovassága több támadást kísérelt meg egyrészt a tüzérség ellen, másrészt a két falut támadó gyalogsági oszlopok szárnya ellen. Hohenzollern is késlekedett a felvonulással, így Liechtenstein lovasságának sokáig egyedül kellett elhárítania a francia támadásokat, amelyekhez időközben d'Espagne vértesei is csatlakoztak. Az ügyesen vezetett francia támadásokat végül Hohenzollern hadtestének gyalogsági négyszögei állították meg. Este hat órára St. Sulpice és Nansouty vértesei is nagyrészt átkeltek a Dunán, és Bessières vezetésével elsöprő erejű támadást indítottak. Elűzték Liechtenstein lovasságának első vonalát, majd Hohenzollern gyalogos négyszögei ellen fordultak. Ekkor indította meg Liechtenstein az ellentámadását saját vérteseivel, ami a napóleoni háborúk egyik legnagyobb lovasharcához vezetett. Francia oldalon Marulaz és Piré könnyűlovasai siettek bajtársaik segítségére.

Mindkét oldalon támadás támadást követett, végül a franciáknak a túlerő elől vissza kellett vonulniuk megindulási helyükre.

Aspernben egészen estig véres helységharc dúlt. Hat órára Carra St. Cyr hadosztálya is nagy nehézségek árán partot tudott váltani, ami lehetőséget adott Massénának az ellentámadásra. A friss hadosztály lendületesen nyomult előre, de Hiller és Bellegarde magyar gyalogosai kitartottak, megtartották Aspern nyugati részét. A franciák hídja hat óra után ismét átszakadt, az erősítések elapadtak.

A harcok napnyugtával lassan elültek a harctéren. Hiller csapatai megszállva tartották Aspern egy részét, Rosenbergnek viszont vissza kellett vonulnia. Az éjszakára Aspern kivételével Károly főherceg visszavonta seregét néhány száz méterrel. Műszaki katonái azon dolgoztak, hogy elvágják a francia utánpótlást jelentő hidat. Ez a csata első napján jól sikerült, mert a francia seregnek még a fele sem tudott átkelni a folyamon. A kilátások a következő napra is hasonlóak maradtak. Kővel megrakott hajókat indítottak el, hogy átszakítsák a hidat. Károly főherceg bízott a seregében, kitartott. Háromszoros erőfölénye ellenére sem tudta megtörni a francia védelmet, de a sereg keményen harcolt, ráadásul a két tartalék gránátoshadosztályt még nem vetette be. A csata sorsa azon múlott, hogy Napóleon mennyi katonát tud átszállítani az éjszaka és a következő napon.

A francia hidászok 21-én este helyreállították a hidat, így Lannes hadtestének három hadosztálya (St. Hilaire, Tharreau, Claparéde), Demont tartalékhadosztálya és a Császári Gárda maradéka, összesen 25 ezer katona átkelhetett. Hajnali három órakor azonban a francia híd a Duna főágán átszakadt, tartós megjavítására rövid idő alatt nem sok remény maradt. Bár rövid időre működőképessé tették még a hidat, újabb csapatok már nem kelhettek át. Davout hadtestének három erős hadosztálya 22-én reggelre érkezett meg Kaiser-Ebersdorfba, de nem kelhetett át a folyamon. Napóleon számára az egyetlen esély a csata megnyerésére az addig átkelt, eredetileg 77 ezer főt számláló sereg egyetlen támadása volt. Több támadásra nem volt elegendő lőszer.

Május 22-én reggel nyolc órára Lannes felsorakoztatta hadtestének három hadosztályát, Essligtől kezdve St. Hilaire, Claparéde és Tharreau vezetésével. Mögöttük Bessières három vértes- és két könnyűlovas-hadosztálya állt. Jobb oldalt Esslinget továbbra is Boudet hadosztálya és a Császári Gárda egy része tartotta megszállva, bal oldalt Aspernben Carra St. Cyr, tőle balra Legrand, a ligetes ártérben pedig Molitor hadosztálya Masséna vezetésével állt fel. Tartalékban a Császári Gárda maradéka és Demont gyenge tartalékhadosztálya maradt.

Lannes nyolc óra körül megindította a támadását Hohenzollern 2. hadteste ellen. Bessières ismét Liechtenstein vérteseire támadt. A francia támadás, különösen a lovasság és St. Hilaire kezdetben sikert ért el, de a másik két francia hadosztály támadása elakadt a makacs védelemben. A francia csapatok létszámukat tekintve hátrányban voltak. A francia könnyűlovasság első támadásával végigsöpört az ágyúkon, a vértesek pedig visszaverték Liechtenstein lovasságát. Hohenzollern gyalogságának egy része megingott. A 15. gyalogezredet Károly főherceg személyesen rendezte, és indította harcba, de parancsot adott utolsó tartalékának, a gránátosoknak az ellentámadásra. Fedezetükben Liechtenstein vértesei is rendezték soraikat, és csatlakoztak az ellentámadáshoz. A francia támadás alig egy órás harcot követően délelőtt 9 órára kifulladt.

Lannes hiába kért erősítést, Napóleonnak már csak a gárda maradt meg, de annak felét Essling védelmében már bevetette, a 4000 gárdista pedig nem volt elegendő a támadás megújítására. A császár parancsára Lannes visszavonta csapatait a megindulási pontjukra, Aspern és Essling közé. A francia csapatok nagyon lassan megkezdték a hátrálást és a hídfő kiürítését. A visszavonulást nem lehetett gyorsan végrehajtani, mert a hátukban a Dunával egy pánik a francia sereg pusztulását okozta volna.

Károly főherceg tudta, hogy megnyerte a csatát, de a francia csapatokat nem törték meg. Egy erőteljes támadással kockára tette volna a megnyert csata sorsát, amit nem vállalt. Ehelyett csak követte a francia visszavonulást. Aspernben már napfelkelte óta ismét fellángoltak a harcok. Lannes támadása alatt ismét tombolt a helységharc. Hiller és Bellegarde erői túlerejüknél fogva lassan felülkerekedtek, de a franciák fanatikusan küzdöttek. Délután egy órakor hatodszorra cserélt gazdát a falu, a császári-királyi csapatok ezúttal azonban véglegesen hatalmukba kerítették. Essling ellen is támadást rendelt el a főherceg, de Lannes csapatai – Rosenberg minden erőfeszítése ellenére – tartották magukat. Délután két órakor Károly főherceg, látva, hogy nem boldogulnak csapatai Esslinggel, a centrumnak is előrenyomulást rendelt el. A császári-királyi vértesek 3 órakor Essling mellett törtek előre, hogy támogassák Rosenberg támadását, aki végre elfoglalta a falut, de egy nagy magtárépület a franciák kezén maradt. Lannes marsall ekkor súlyosan megsebesült, egy ágyúgolyó szétzúzta mindkét térdét. A marsall sebesülésébe május 31-én belehalt. A Fiatal Gárda ellentámadása időközben sikertelen maradt, a franciáknak hátrálniuk kellett Esslingből is. Napóleon parancsára Rapp tábornok két újabb Fiatal Gárda zászlóalj élén indult támadásra, amikor Rosenberg megállította a csapatait, és visszahúzódott. Károly főherceg az egész fronton

beszüntette az előrenyomulást, visszavonta a gyalogságát és a lovasságát. A tüzérség azonban tovább lőtte a francia vonalakat.

A franciák lépésről lépésre hátráltak, lassan vonták ki csapataikat a hídfőből. A csatát Napóleon elvesztette, Károly főherceg csapatai szerezték meg a győzelmet, de hatalmas áldozatok árán. Nem kevesebb, mint 23 ezer császári-királyi katona veszett el a harcban, Napóleon csapatai ennél alig valamivel kevesebbet, 20-22 ezer katonát vesztettek. Bonaparte Napóleon életében először vesztett el csatát.

Az asperni csata nem döntötte el a háború sorsát. Károly főherceg győzött ugyan, de csak a francia sereg egy része felett. Davout erős hadteste mellett a teljes bajor, württembergi és szász hadtest is érintetlen maradt, miközben Károly főherceg seregéből egyetlen hadtest nem vett csak részt a csatában. A franciák az összképet tekintve túlerőben voltak, az előttük tornyosuló akadály, a Dunán való átkelés azonban egyelőre megakadályozta, hogy Napóleon kiaknázhassa túlerejét.

A császári-királyi hadsereg továbbra is a Morvamezőn táborozott. Károly főherceget többen unszolták, hogy maga indítson támadást, de a Dunán való átkelés számára is komoly akadályt jelentett, ráadásul Napóleon túlereje ebben az esetben érvényesülhetett volna. Nem tehetett mást, mint hogy a lehetőségekhez képest megpróbálja hadserege létszámát növelni, mozgósítani a tartalékokat és a Landwehrt. A két mellékhadszíntéren harcoló császári-királyi seregek Morvamezőre vonulása szintén szóba került a hadvezetésben.

Napóleon nem vesztette el a hitét a győzelemben a vesztes csatát követően sem, tudta, hogy jelentős tartalékai vannak még. A visszavonulást követő napokban is kereste az átkelés lehetőségét, de a Dunán vonuló árhullám erre hetekig nem adott lehetőséget. Az említett csapattesteken túl újabb és újabb újonckontingensek érkeztek a hátországból, a műszakiak keresték a hídverés helyét, előkészítették az eszközöket, ütegeket telepítettek, sáncokat emeltek. A stratégiai helyzetet az Aspernt követő napokban a pozsonyi hídfő körülzárásával próbálta Napóleon stabilizálni. Pozsonnyal szemben a Duna ekkoriban számos ágra szakadt, a pozsonyi helyőrség pedig jól védhető sáncokat épített ki a Duna déli oldalán egy Duna-ág védelmében. Lasalle könnyűlovassága és Gudin gyalogosai május végén körbezárták a hídfőt, de minden próbálkozásuk ellenére az őrség kitartott.

A francia hadsereg összpontosításának fontos eleme volt a mellékhadszínterekről elvont erők Bécs alá vonulása, valamint a Habsburg Monarchia elleni

támadással az ellenség erőinek megosztása, ami miatt érdemes áttekintenünk a mellékhadszínterek eseményeit is.

Az itáliai hadszíntéren a császári-királyi hadvezetés Belső-Ausztriai Hadsereg néven a 8. és a 9. hadtestet, együttesen 46 ezer sorkatonát vetett be János főherceg parancsnoksága alatt. A hátországban a Landwehr és tartalékcsapatok további 45 ezer katonát jelentettek, akikkel részben a támadó csapatokat erősítették meg, de az összeköttetési vonalakat is biztosították. A főerővel a főherceg vezetésével a Gail és a Száva völgyén keresztül Tarvis mellett kellett egyesülni, és Udine–Vicenza irányában folytatni a támadást. A jobb szárnyon Chasteler tábornok a Puster-völgyön keresztül Lienz és Brixen felé támadott, a bal szárnyon Knesevich tábornok az Isonzo alsó folyása, Görz irányába. János főherceg alárendeltségébe tartozott a Dalmáciával szemben Stoichevich tábornok vezetésével felállított csapat is.

Az itáliai francia erők élére Napóleon mostohafiát, az itáliai alkirályt, Eugéne de Beauharnais-t állította. A teljes francia és itáliai haderő 75 ezer katonát számlált, de ebből legfeljebb 60 ezret lehetett bevetni a hadjáratban, mert a többire az erődök helyőrségeiben volt szükség. Eugéne számára a legnagyobb problémát az jelentette, hogy csapatai szétszórva állomásoztak Itáliában, a csapatösszevonás csak április végére lehetett teljes. A németországi hadszíntéren az Inn és az Isar közötti terület leküzdése 6 napot vett igénybe Károly főherceg csapatainak, ami lehetőséget adott Napóleonnak a csapatok összpontosítására, így a háború tizedik napján már meg is tudta indítani az ellentámadást az összpontosított hadsereggel. Itáliában a sajátos földrajzi viszonyok miatt ez sokkal jelentősebb stratégiai hátrányt jelentett volna.

János főherceg csapatai április 10-én lépték át a határt. Egy ezrederejű különítmény Volkmann alezredes vezetésével Pontafel–Pontebba irányából elterelő támadást hajtott végre, és április 12-én Venzone váratlanul megtámadta Broussier francia hadosztályát. A nagy túlerő elleni meglepetésszerű támadás káoszt okozott: a franciák nagy vereséget szenvedtek. A déli szárnyon Knesevich tábornok is átkelt az Isonzón. A főerő ellenállás nélkül nyomult előre; kijutott az alföldre, április 12-én pedig elfoglalta Undinét, körbezárták Palmanova erődjét. Eugéne alkirály úgy döntött, hogy csapatait visszavonja a Tangiamentón, és minél több csapatot összegyűjtve ellentámadást indít.

János főherceg Udinéből Codroipón át indult Sacile irányába. Április 15-én Pordenone mellett egy kiváló átkaroló mozdulattal bekerített, és elfogott egy egész francia ezredet. Másnap, április 16-án a Livenza folyón átkelő csapatok

ellen János főherceg összpontosított támadást indított. Az erőviszonyok kiegyenlítettek voltak, Eugéne 35 ezer katonát összpontosított a csatára, János főhercegnek ugyanennyi állt rendelkezésére, de csak 23 ezer ember vett részt a harcban. A császári-királyi hadsereg jelentős lovassági fölényben volt, mert a két francia dragonyoshadosztály még nem érkezett meg a fősereghez, ezért Eugéne nehezen járható terepszakaszon indította meg a támadást. János főherceg serege felfogta a túlerőben lévő franciák támadását, majd maga ment át ellentámadásba, így nagy győzelmet aratott a franciákon. A két nap alatt Eugéne serege 10 ezer embert vesztett, ebből legalább 6000 foglyot. János főherceg csapatainak vesztesége 2900 főt tett ki.

A Sacile mellett vívott csatát követően a francia hadsereg gyorsan hátrált egészen a Verona előtt, Caldiero mellett lévő állásig, ahova április 22-én érkezett meg. János főherceg április 25-én megszállta Vicenzát, majd a caldierói francia állással szemben az Alpone-folyó vonaláig nyomult előre. Az alkirály 50 ezer katonát tudott összpontosítani, és megkezdte az óvatos ellentámadást. Április utolsó három napja folyamatos csatározással telt, amikor János hírt kapott a regensburgi hadjárat eseményeiről, és a visszavonulás mellett döntött. A császári-királyi hadvezetés alapvető hibákat követett el, így május 8-án a megáradt Piave folyón átkelve a franciák csatára tudták kényszeríteni seregét, és komoly, 4000 fős veszteséget okoztak, miközben maguk ennek felét vesztették csak el.

A visszavonulás közben János főherceg szétaprózta seregét. Jelentős erősítést küldött Chasteler-nek Tirolba, Gyulay Ignác tábornokot pedig egy erős hadtest élén Laibachhoz, Krajna védelmére rendelte. Saját seregében alig maradt 15 ezer katona. Abban bízott, hogy a határon felépített blokkházak segítségével kisebb erővel is kitarthat, megvédheti a határt. A visszavonulás közben május 11-én San Daniele mellett ismét francia győzelem született, de a legjelentősebb francia siker az Udinében fogva tartott több ezer francia hadifogoly kiszabadítása volt a következő két napban.

Az alkirály a Tagliamento átlépését követően két részre osztotta seregét, Macdonald tábornok 2 gyalogos- és egy dragonyoshadosztállyal Gyulay hadtestét vette üldözőbe Laibach felé, Eugéne a sereg nagyobbik részével, 4 gyalogos-, egy dragonyos- és egy könnyűlovashadosztállyal Tarvis irányában, Klagenfurt–Graz felé támadott. Csapatai május 17-én elfoglalták a Malborghet melletti blokkházat, illetve erőteljes támadást indítottak Tarvis irányába. A Predil melletti blokkház feltartotta Séras hadosztályának előrenyomulását, de Eugéne erősítésének segítségével 18-án Predilt is elfoglalták. János főherceg Tarvis mellett egy erős

utóvédet hagyott hátra Gyulay Albert tábornok alatt. A francia támadás május 17-én este megtörte a védekező császári-királyi katonák ellenállását, Gyulay hadosztálya összeomlott, és jelentős veszteséget szenvedett. János főherceg mindössze 7000 katona élén érte el 23-án Grazot, amihez csatlakozott Gyulay Albert csapatainak maradéka, de így sem haladta meg a létszám a 10 ezer főt.

Napóleon Aspern után elhatározta hadserege lehető legnagyobb koncentrációját, ezért Eugéne-nek megparancsolta, hogy a leggyorsabb útvonalon induljon Bécs felé. János főherceg ezáltal felszabadult a nyomás alól, mert Eugéne Neumarkt in der Steiermarkon és Judenburgon át indult Bécs felé.

A Münchenből Salzburgba visszavonult Jellachich-hadosztály elvesztette az összeköttetését Hiller csapataival, így nem maradt más lehetősége, mint keleti irányba kitörni Radstadtból. Felvette az összeköttetést János főherceggel és Graz felé indult. Május 25-én St. Michael és Leoben között előőrsei franciákra bukkantak, Eugéne Bécs felé vonuló csapatai keresztezték az útját. Jellachich megpróbált áttörni az erős francia kötelékeken, de kudarcot vallott, csapatait a francia ellentámadás elsöpörte. Az eredetileg közel 10 ezer fős hadosztályból másnap mindössze 3000 katonával érte el Grazot. A katasztrófát fokozta, hogy a környéken gyülekező Landwehr-csapatok többsége szétszaladt vagy a franciák fogságába esett. Egy nagyobb csoport 2000 katonája Rottenmann mellet tette le a fegyvert. A franciák vesztesége nem érte el az ezer főt.

Eugéne csapatai május utolsó és június első napjaiban értek Wiener-Neustadthoz, ahol rövid pihenőt tartottak, egyelőre nem indultak tovább Bécs felé. János főherceg Grazban kiegészíthette seregét, a sorcsapatok újoncokat kaptak, valamint Landwehrcsapatok is csatlakoztak hozzá. A főherceg a St. Michael melletti ütközet napján azt a parancsot kapta, hogy seregével csatlakozzon a Morvamezőn álló fősereghez, ezért május 29-én Körmendre indult, ahova három nappal később érkezett meg. Útközben csatlakoztak Gyulay Albert megtépázott csapatai, továbbá Körmenden két inszurgens-lovasezred, amelyekkel együtt a hadsereg ismét elérte a 21 ezer főt. Az önállóságához ragaszkodó János főherceg azonban egy Grazon keresztül Linz felé indítandó támadás tervét vázolta fel. A nyilvánvalóan kudarcra ítélt tervet Károly elvetette.

Macdonald tábornok hadteste a Tagliamentótól az Isonzó alsó folyása irányában üldözte a visszavonuló császári-királyi csapatokat. Első lépésként felmentette Palmanovát, majd folytatta a támadását a térségben parancsnokló Kálnássy és Zach tábornok csapatai ellen. A francia csapatok május 14-én átkeltek az Isonzón, 17-én Präwald mellett megverték Zach erőit. Gyulay Ignác horvát bán május

15-én ért Tarvisból Laibachba, és átvette a védelem irányítását. Megerősítette Laibach citadelláját, de nem tudott segítséget nyújtani az Itáliából visszavonuló erőknek, hanem minden lehetséges csapatot összegyűjtve a Laibach felé érkező franciák elől Zágrábba vonult vissza. Május 21-én Broussier hadosztálya előtt Präwald, 23-án Lamarque előtt Laibach kapitulált. Macdonald a gyors sikereit követően parancsot kapott, hogy északi irányban, Marburgon át Grazba induljon, hogy csatlakozzon Napóleon főerőihez. Május 29-én Macdonald élcsapatai Grazhoz értek, és körbezárták a Schlosserget, amelynek helyőrsége megtagadta a kapitulációt.

Dalmácia határvidékén a háború kezdetén Stoichevich tábornok 7000 fős serege gyülekezett Gracac körül. János főherceg azt a parancsot adta Stoichevichnek, hogy támadja meg a dalmáciai francia területet, hogy biztosítsa a hadsereg hátát egy onnan kiinduló offenzíva ellen. Marmont tábornok 12 ezer francia katonával rendelkezett Dalmáciában, amelyből 2000 főt különböző helyőrségekben helyezett el, 10 ezres hadtestét pedig Ostrovicánál gyűjtötte össze.

Stoichevich április 20-án négy oszlopban kezdte meg a támadást, de Marmont visszavonta erőit. Kisebb összecsapások zajlottak a Kitta-hegynél április 27–29-én, de egyik fél sem kezdeményezett döntő harcot. Időközben oszmán támadás érte a határt, aminek következtében Stoichevich seregéből sokan hazamentek a határ védelmére. Marmont május közepén indított támadást. A Kitta-hegynél francia győzelem született, Stoichevich fogságba is esett. Utóda, Rebrovich ezredes Gospichoz vonult vissza, majd május 21–22-én újabb francia támadás és vereség érte a csapatokat. Gyulay Ignác bán parancsára Rebrovich folytatta a visszavonulást Karlstadt felé, majd május 29-én átadta a parancsnokságot Munkácsy tábornoknak. A kis dandár május 30-án érkezett meg Karlstadtba. Marmont azt a parancsot kapta Napóleontól, hogy csapatai élén ő is vonuljon Bécs alá, ezért Gospictól Zenggen keresztül indult útnak. Május 30-án vonult be Fiuméba, ahonnan Adelsbergen át Laibach felé indult tovább.

Tirolban a háború előtt Ferenc császár megbízottjai előkészítették a felkelést a bajorok ellen. Amint a hadüzenetet átnyújtották, kirobbant a tiroliak felkelése. Az első fegyvertény április 13-án Innsbruck elfoglalása volt. Tirolt a bajorok lényegében kiürítették, csak kisebb különítmények haladtak át a területen, amelyeket a felkelők kiűztek. János főherceg Chasteler tábornok hadosztálynyi, 7000-8000 sorcsapatból és hasonló erejű Landwehrből álló seregét indította Tirolba a felkelés támogatására. Chasteler Spitalon és a Puster-völgyön keresztül elfoglalta Brixent, majd főerejével Bozenen keresztül Trientbe vonult,

hogy támogassa János főherceg támadó hadműveletét. Vele szemben Baraguey d'Hilliers tábornok a Tirolból kiszorult csapatokból szervezett hadosztály élén Rovereto mellett állomásozott. Chasteler egy különítménye Bellunón keresztül egészen Primolanóig hatolt előre.

A regensburgi hadjárat kudarcát követően azonban Tirol veszélybe került, mert Napóleon Lefébvre bajor hadtestét indította a tartomány ellen, ezért Chasteler április 26-án kiürítette a trienti állását, és Észak-Tirol védelmére indult. János főherceg jelentős erősítést, egy erős dandárt küldött Chasteler csapatainak támogatására. Május 13-án azonban Wörgl mellett Wrede bajor hadosztálya legyőzte Chasteler-t, aki veszélyes helyzetbe került, mivel Tirolt szinte teljesen körbezárták a franciák és szövetségeseik. Chasteler nagy kerülővel, Innsbruckon, Brenneren, a Pustervölgyön és Lienzen át próbálkozott a kitöréssel. Eugéne alkirály egy gyenge hadosztállyal biztosította bal szárnyát Rusca tábornok vezetésével, de a túlerő elől a franciák kitértek. Chasteler június 4-én ért Villachba, majd folytatta a menetét, hogy egyesüljön Gyulay Ignác bán seregével. Klagenfurton keresztül június 10-én ért Gonobitzba, majd János főherceg parancsára észak felé fordult, bevonult Körmendre és segítséget nyújtott a Meskó-hadosztálynak, amely a győri csata után a bekerített sánctáborból tört ki. Meskó csapatait francia lovasság üldözte, amelyet Meskó és Chasteler egyesült ereje rettentett csak el a további támadásoktól.

HADI ESEMÉNYEK ASPERN ÉS WAGRAM KÖZÖTT, A MAGYARORSZÁGI HADJÁRAT

Az asperni csatát követően Napóleon szilárdan kezében tartotta a Duna jobb partját. Bár Károly főhercegre nyomás nehezedett, hogy keljen át, és indítson támadást, komolyan azonban nem merült fel ez a lehetőség, ehelyett a főherceg is a hadserege kiegészítését választotta, továbbá a mellékhadszínterekről is berendelte az ott harcoló erőket. Ez elsősorban János főherceg Belső-Ausztriai Hadseregét jelentette, mivel Galíciából nem lehetett kivonni Ferdinánd főherceg 7. hadtestét az oroszok közbeavatkozása előtt.

Az asperni csata előtt Károly főherceg arra utasította János főherceget, hogy csapataival intézzen támadást Bécsújhely irányába, hogy a lehető legnagyobb ellenséges erőt lekösse a dunai átkelés előtt. Aspern után azonban megváltozott a helyzet. Június első napjaiban Károly főherceg utasította öccsét, Jánost, hogy csapatai élén a Rába és a Marcal mentén, a Csallóközön keresztül meneteljen

Pozsonyba, hogy a döntő összecsapásban ott lehessenek csapatai. József nádor, a magyar inszurgenscsapatok főparancsnoka Győr mellett gyülekeztette a felállított csapatait. Ezek azonban még távolról sem álltak készen a harcra, egyenruhában, felszerelésben, fegyverzetben, de kiképzettségben és fegyelem tekintetében is hiányt szenvedtek. A nádor egyelőre ezért azt a feladatot kapta, hogy támogassa János főherceg csapatait.

A Körmenden állomásozó János főherceg szerette volna megtartani önállóságát, ezért megpróbálta meggyőzni Károly főherceget a Bécsújhely, sőt, Linz irányába végrehajtott diverzió helyességéről. Károly azonban tudta, hogy a Bécs környékén gyülekező francia csapatok könnyűszerrel szétverhetnék János csapatait, mielőtt átkelnek a Dunán, ezért ragaszkodott a magyarországi visszavonuláshoz. János az engedetlenség határát súrolta az ellenszegülés kísérletével, végül Ferenc császár közbenjárására elfogadta a parancsot. Viszont sem ő, sem József nádor nem gondoskodott a parancs végrehajtásához szükséges, Medve falu mellett építendő hídról. A Győrnél gyülekező inszurgensek megszállták a Rába hídját Árpás mellett, és nyugati irányban egészen a határszélig szemmel tartották a franciákat. Egy inszurgenskülönítmény a sárvári hidat biztosította, egy másik, huszárokból és inszurgensekből álló csapat pedig Szombathelyre vonult hírszerzés céljából.

A Duna áradása miatt Napóleon június első napjaiban még legalább két-három hétig nem gondolhatott a partváltásra. Utánpótlási vonalainak biztosítása viszont kulcsfontosságú volt számára, mert csapatai folyamatosan kaptak a hátországból újoncokat. Május második felében újból fellángolt a tiroli felkelés, a korábbi bajor sikerek semmivé lettek. Lefébvre parancsot kapott, hogy vonja ki a bajor csapatokat Tirolból, és közelítsen Bécshez. A szász hadtest is bevonult a Bécs melletti összpontosítási helyszínre, Napóleon a württembergi hadtestre bízta az összeköttetése biztosítását, amelyhez a bajor hadtest adhatott támogatást. A hadsereg jobb szárnyát Magyarország irányából két oldalról is biztosította. Lauriston tábornok egy közel 5000 fős különítmény élén megszállta Sopront, Davout marsall pedig parancsot kapott a pozsonyi hídfő körülzárására és lehetőség szerinti elfoglalására. Június 1-jén Lasalle lovassága és egy hesseni zászlóalj megtámadta a hídfőt, de visszaverték. Két nappal később Gudin hadosztályának támadása is sikertelen maradt. Lasalle könnyűlovassága a Mosoni-Duna mindkét oldalán Győr felé végzett harcfelderítést.

A hadműveleti szünetet Napóleon saját hadserege megerősítése mellett az ellenség gyengítésére is fel akarta használni. János főherceg seregéről azt

feltételezte, hogy Károly magához vonja a Morvamezőre, ezért parancsot adott Eugéne alkirálynak, hogy csapataival vonuljon Magyarországra, lokalizálja János seregét, és csapjon le rá. A június 4-én megindított támadás célja egyértelműen a csata keresése volt, Napóleon szavaival, „igyekezzen ártani János főhercegnek".

Június első napjaira a két ellenséges hadsereg elvesztette egymást szem elől, csak hozzávetőlegesen ismerték egymás helyzetét. Eugéne-nek voltak arról információi, hogy János főherceg Körmendre vonult Grazból, de serege erejét nem tudták meghatározni, mint ahogyan azt sem, hogy valóban Körmenden van-e még János. Az utóbbi annyit tudott ellenfele helyzetéről, hogy az alkirály Bécsbe menetelt, Macdonald erős hadtestével pedig Grazot zárta körbe. Macdonald előőrseivel János utóvédjei fenntartották a kapcsolatot.

A francia hadsereg számára az első feladat János serege tartózkodási helyének felderítése volt. Ezért első lépcsőben Eugéne főereje Szombathelyre vonult. Ennek kapcsán a hadjárat első jelentősebb ütközete június 7-én alakult ki Szombathelyért. János egy lovas felderítőkülönítményt küldött még június első napjaiban Szombathelyre Geramb alezredes, a 2. József-huszárezred parancsnoka alatt, hogy tartsa szemmel a bécsújhelyi utat, a franciák egyik kézenfekvő támadási irányát. A Szombathely ellen támadó francia lovasság ellen Geramb csak halogató utóvédharcot vívott, csapataival azonban Körmend helyett Rábahídvég irányába vonult vissza.

János főherceg Körmenden helyesen ismerte fel a franciák szándékát. Észlelte, hogy Eugéne a szemben álló erők jelentős részével Bécshez távozott, vele szemben csak Macdonald hadteste áll Graznál, ezért a már említett támadó hadműveletet javasolta. Nugent ezredes el is készítette a támadás diszpozícióit, de Károly főherceg és az uralkodó parancsára a hadműveletet lefújták. Ebben a helyzetben János ugyan továbbra is fenntartotta az összeköttetést a bán 9. hadtestével, de a magyarországi hadműveletekben nem számolt komolyan ezzel a hadtesttel. Erre is nagyon komoly hiányosságként mutathatunk rá. Gyulay Ignác csapatai a háború hátralévő részében nem játszottak semmilyen lényeges szerepet. Megütköztek ugyan Graz alatt az ostromlókkal, de ez nem hatott diverzióként Napóleon számára, így nem gyengítette meg a Dunán átkelni készülődő csapatait. A bán hadtestére viszont Jánosnak nagy szüksége lett volna, segítségével egyenlő erejűek lehettek volna az alkirály csapataival, amit az inszurgensek tömege túlerővé fokozhatott volna. Ez akár a francia csapatokra mért vereséget, de a Károly főherceg főseregéhez történő csatlakozást is lehetővé tehette volna.

A Körmenden pihenő császári-királyi katonák végül június 7-én kezdték meg visszavonulásukat Győr felé. A Rába vonalát nem biztosította kellőképpen a hadvezetés, azt a franciák már június 8-án, a sárvári ütközetben áttörték. A sárvári hidat Gosztonyi ezredes, a pesti inszurgens-lovasezred parancsnoka mindössze egy osztállyal és egy századerejű gradiskai különítménnyel védte. Lauristonnak elegendő volt Colbert lovasságát és a badeni vadászzászlóaljat bevetnie, Gosztonyi visszavonult a karakói Marcal-híd irányába. Rábahídvégnél Grouchy egyelőre nem tudott átkelni a Rábán, mert Geramb csapatai sikeresen lerombolták a hidat.

Eugéne számára nyilvánvalóvá vált, hogy János főherceg elhagyta a körmendi tábort, és Győr felé vonul vissza, viszont pontosan nem tudta azonosítani az ellenséges erőket. János Körmendről Tüskevárhoz menetelt, ahol serege tábort vert. A franciák ezért Szombathelyről nem Körmendre, hanem keleti irányba, Sárvárhoz vonultak, várták, hogy előőrseik azonosítsák az ellenséges főerőket.

Eugéne három könnyűlovas-egységből szervezte meg a felderítést. Grouchy alatt Sahuc hadosztálya a rábahídvégi híd helyreállítását követően keleti irányban fürkészett, Colbert dandára Sárvárról követte Gosztonyit Karakóhoz, míg a Bruckból előrenyomuló, Győr ellen demonstrációt végrehajtó Montbrun tábornok a Jacquinot-dandárral a Rábán Pápócnál átkelve a vati Marcal-híd felé tartott. A Tüskevár mellett táborozó császári-királyi és inszurgenscsapatok helyzetét végül Colbert határozta meg június 9-én. Eugéne azonnal megindította a támadást, amit előőrseinek folyamatos nyomásával kívánt bevezetni, míg főerői beérkeznek. Ebből alakult ki június 9-e és 11-e között a Karakó–Gógánfa térségében vívott ütközet. János főherceg kezdetben el akarta fogadni a csatát, végül mégis a győri visszavonulás mellett döntött.

A szemben álló seregek június 12-én Pápa mellett ismételten egy fontos ütközetet vívtak. János hadseregét ki tudta vonni a francia főerők csapása alól, de ezt az inszurgenslovasságból, valamint magyar nemzetiségű reguláris csapatokból álló utóvédje csak érzékeny veszteségek árán tudta elérni. Pápa alatt az addigi legvéresebb ütközet alakult ki, mindezek ellenére János főherceg és a magyar inszurgens csapatok Tét, majd Győr alatt egyesülni tudtak.

János főherceg a felderítési adatokból azt a következtetést vonta le, hogy csupán egy kisebb francia sereggel áll szemben, amelynek a támadását kivédheti, majd ellentámadásával elsöpörheti. Hadseregét ezért a Pándzsa-patak mögött állította fel centrumban a gyalogsággal, a szárnyakon a lovassággal. Eugéne alkirály Napóleon parancsa értelmében azonnal támadást indított. A pápai ütközetet

követően lovasságával fenntartotta a nyomást a császári-királyi és inszurgens-seregen, június 14-én, amint csapatai beérkeztek, megkezdte a támadást.

A francia hadsereg a centrumban frontális támadást indított a védelemre felsorakozott gyalogság ellen, miközben a déli szárnyon a francia lovasság megkerülte, majd oldalba támadta az inszurgens- és reguláris huszáregységekből álló Mecséry-hadosztályt. Egyik hadművelet sem ment könnyedén. A centrumban a franciáknak hat rohamot kellett indítaniuk, de áttörni mégsem tudtak, a kismegyeri major védői pedig egészen késő estig kitartottak, csak a hadsereg visszavonulása után tették le a fegyvert. A déli szárnyon a franciáknak a kedvezőtlen tereppel kellett elsősorban megküzdeniük, ami nagy kerülőre kényszerítette őket. A franciák szerencséjére a magyar lovasság elhamarkodott támadást indított a Viczay árkán keresztül, így a franciák kivédték, majd megindították saját támadásukat, amely sikerrel vetette vissza Mecséry csapatait. A francia lovasság sikerét azonban nem tudta kiaknázni, mert a Templom-dombon védekező üteg fedezte a centrum gyalogságának szárnyát, miközben a magyar lovasság folyamatos ellentámadásokat indított. János főherceg tartalékai időközben kimerültek, a fokozódó francia nyomás és az egyre inkább teret nyerő francia centrum arra indította, hogy szakítsa félbe a csatát, s adja ki a parancsot a visszavonulásra, amelyet a csapatok a magyar lovasság és gyalogság fedezete alatt rendben végrehajtottak.

A csatában hasonló erők álltak szemben egymással, francia oldalon 42 ezer, János seregében 44 ezer katona állt rendelkezésre, de ebből a harcban 39 ezer francia és szövetséges ellen 35 ezer császári-királyi és inszurgenskatona vett részt. Meskó tábornok inszurgenscsapatai a Rába bal partján lévő sánctáborból nézték végig bajtársaik vereségét. János serege 9-10 ezer, míg a franciák közel 4000 katonát vesztettek.

A csatát követő éjszaka János főherceg és József nádor csapatai elérték Komárom térségét, és még az éjszaka megkezdték az átkelést a Csallóközbe. A parancsnokság következő feladata a Duna vonalának biztosítása és a felderítés megszervezése volt. Nem ismerték a franciák szándékait, ezért tartottak attól, hogy valahol Medve és Ács között átkelnek a Dunán, hogy elvágják a Komáromnál állomásozó sereget a Morvamezőn táborozó Főseregtől. A Duna mentén szoros láncot alakítottak ki, és állandó ellenőrzés alatt tartották a part teljes vonalát. A császári-királyi hadvezetés félelme alaptalannak bizonyult. Eugéne arra kapott parancsot, hogy foglalja el Győrt, de kövesse figyelemmel a legyőzött ellenséges sereget is. Komárom környékén több kisebb ütközetet is vívtak.

Ezek közül a legjelentősebb június 16-án zajlott, amikor mindkét fél erőszakos harcfelderítést végzett, és parázs lovasharc alakult ki.

János főherceg Wimpffen tábornok parancsára északi irányból próbálkozott Győr felmentésével, ezért csapataival Bős felé indult. A hadműveletet azonban fel kellett függeszteni, mert Károly főherceg június 21-én azt a parancsot adta, hogy János csapataival meneteljen Pozsonyba, vegye át a hídfő védelmét, és álljon készenlétben a fősereghez való csatlakozásra.

A Meskó tábornok vezetésével a sánctáborba szorult inszurgenscsapatok június 15-én hajnalban kitörtek a táborból, és az üldöző a francia csapatok között manőverezve, kalandos úton több kisebb ütközetet vívva az üldözőkkel, végül a Balatont megkerülve vonultak be a komáromi táborba.

A francia csapatok a csatát követően megkezdték Győr ostromát. Miután a Napóleon által küldött nehéztüzérség megérkezett, és megkezdődött a bombázás, a vár parancsnoka június 24-én feladta a harcot, szabad elvonulás mellett kapitulált. A franciák számára a magyarországi hadjárat Napóleon parancsára ért véget. A császár hatalmas előkészületei a Dunán való átkelésre a végéhez közeledtek, július első napjaiban elrendelte teljes hadserege bécsi összpontosítását. A franciák Győrben egy kis helyőrséget hagytak, továbbá egy gyenge itáliai hadosztály felváltotta Davout csapatait Pozsonnyal szemben a hídfő körülzárásában, de július első napjaiban kivonták csapataikat a magyar területekről.

A LENGYELORSZÁGI HADJÁRAT

A háború harmadik hadszíntere a Varsói Hercegség és Galícia határvidékén volt. A császári-királyi hadvezetés a 7. hadtest 30 ezer emberét csoportosította a határra Ferdinánd főherceg parancsnoksága alatt azzal a céllal, hogy foglalja el Varsót, biztosítsa a birodalom határát ebből az irányból, majd az erőket kivonva csatlakozzon Károly főherceg főseregéhez. Látszólag nem tűnt megoldhatatlannak a feladat, mert mindössze 17-18 ezer lengyel és 2000 szász katona állt velük szemben, ráadásul a szászoknak parancsuk volt visszatérni hazájukba, mert a lengyel herceg, egyben szász király átadta a hatalmat Poniatowski hercegnek.

Ferdinánd főherceg Odrzywół mellett gyűjtötte össze hadseregének zömét, míg Poniatowski Varsó környékén vonta össze csapatait. A császári-királyi erők április 15-én indították meg a támadásukat, Poniatowski Varsó előterében Raszyn mellett egy mocsaras patak védelmében foglalt védelmi állást, amelyet Ferdinánd

április 19-én megtámadott. A heves összecsapásban a császári-királyi fegyverek győzelmet arattak, de 2000-2500 katonát vesztettek a lengyelek 1500 fős veszteségével szemben.

Poniatowski a vereség hatására feladta Varsót, de a Visztula túlpartján Praga a kezében maradt. Ferdinánd a csata másnapján vonult be a lengyel fővárosba, és rövid fegyverszünetet kötött a lengyelekkel, hogy a várost megkíméljék a harcoktól. Poniatowski Pragát kiürítve teljes erejével északi irányba vonult vissza a Narewen túlra Modlin térségébe, de már április 25-én támadást indított a Pragát megszállva tartó Mohr tábornok különítménye ellen, amelyet a császári-királyi csapatok kemény harcok árán visszavertek, végül Ferdinánd 29-én visszavonta a Pragát megszálló csapatait.

A császári-királyi hadvezetés tudta, hogy még nem győzte le a lengyel csapatokat, ezért át akart kelni a Visztulán, hogy felkeresse, és megverje az ellenséget. Góra mellett, Varsótól délre kezdtek el hidat építeni, miután egy hajón partot váltott különítmény egy kis, sáncokkal megerősített hídfőt épített ki. Ferdinánd főherceg Jeziorna mellett vonta össze csapatait. Ekkor érkezett be Branovaczky tábornok különítménye, amely Częstochowa elfoglalásával próbálkozott, de mivel az erőd nem adta meg magát, egy kis körülzáró csoportot hátrahagyva bevonult Varsóba.

A lengyelek időközben újabb csapatok szervezésébe kezdtek. Dąbrowski tábornok Posenben (Poznań), míg Zajączek a Visztula északi partján vette át a parancsnokságot. Poniatowski a veszteségeit lassan pótló hadseregével május 1-jén átkelt a Narewen, és déli irányba indult Radzyminen és Okuniewen át Karczew felé. Amikor értesült a Góra melletti munkálatokról, meglepetésszerű támadást rendelt el. Május 3-án hajnalban csaptak le a lengyel katonák a hídfőre, és ismét kemény ellenállásba ütköztek, végül felszámolták a hídfőt, így Ferdinánd főherceg letett a hídverés szándékáról.

A kiegyenlített erők miatt egyik fél sem mert komolyabb hadműveleteket kezdeni, mert a széles folyókon való átkeléssel veszélyeztették volna a hadsereget. Ferdinánd főherceg ekkor nyugati irányba indult el, egészen Gąbinig menetelt. Innen Mohr tábornokot küldte egy elterelő támadásra Thorn ellen. Május 15-én Mohr csapatai elfoglalták a thorni hidat védő sáncokat, és felgyújtották a Visztula hídját, biztosítva a hadsereg védelmét ebből az irányból. A várost azonban nem adta át a lengyel helyőrség, Mohr néhány napos lövetést követően május 19-én elhagyta a környéket, és visszavonult Varsó felé.

Poniatowski azt a parancsot kapta Napóleontól, hogy indítson támadást Galícia ellen, ezért Mohr diverzióját figyelmen kívül hagyva Lublinba menetelt,

ahova május 14-én meg is érkezett. Pelletier tábornokot Zamosc (Zamość), Sokolnicki tábornokot Sandomir (Sandomierz) elfoglalására küldte ki. Utóbbi május 18-án kapitulált, míg az előbbit 20-án rohammal vették be, amit a helyi lakosság aktívan támogatott. Ferdinánd végleg feladta a Posen elleni támadás tervét, és visszavonta csapatait, ezúttal a Pilica folyónál, Warka mellett összpontosította csapatait. Ez lehetőséget adott Dąbrowskinak, hogy Posenből kiindulva összegyűjtse az újonnan felállított lengyel csapatokat, és meginduljon Varsó felé. Június 3-ára Rawához (Rawa Mazowiecka) ért. Vele szemben Mohr tábornok csapatai védekeztek. Északi irányból Zajączek fenyegette a fővárost, így Ferdinánd főherceg június 2-án úgy döntött, hogy kiüríti Varsót, és Pilica vonalán Mondet tábornok vezetésével védekezik, míg a főerővel déli irányba vonul Sandomierz ellen. Zajączek bevonult Varsóba.

Ferdinánd főereje június 4-én ért Opatówba, de a frontális támadás helyett vezetői egy nagy megkerülő manővert ötlöttek ki. Schauroth tábornok hadosztályával Opatowiecnél átkelt a Visztulán, és Sandomierz irányába tört előre. Egy különítmény Lemberg (Lwów) felé indult, amit Eggermann tábornok a krakkói helyőrséget alkotó Landwehr-csapatai egy részével támogatott. Miután Schauroth június 9-én Pritzlow (Przecław) mellett átkelt a Wisloka folyón, Poniatowski úgy döntött, hogy főerejét a San mögé vonja vissza. Schauroth Gorzyce mellett június 12-én visszaverte Poniatowski különítményét, majd 16-án hajnalban megindult a roham Sandomierz sáncai ellen. A jól megerősített védművek fedezetében Sokolnicki tábornok lengyel csapatai nagy veszteséget okoztak a császári-királyi csapatoknak, akik elkeseredett harcok árán bevették a külső védműveket, majd Sokolnicki szabad elvonulás fejében kapitulált, és a Pilica folyó északi partjára vonult vissza.

Varsó előterében ezalatt Mondet tábornok remekül manőverezett az egymással rivalizáló Dąbrowski és Zajączek erői ellen, június 11-én Jedlińsk mellett utóbbit meg is verte. Eggerman tábornok Krakkóból Tarnaun (Tarnów) és Jaroslaun (Jarosław) át június 21-én ért Lembergbe, és megszállta a várost.

Az orosz hadüzenetet május 5-én nyújtották át, de az orosz csapatok nem siettek a harcba lépéssel. Galizin herceg vezetésével egy erős, 41 ezer főből álló hadtestet vontak össze, amely 4 gyalogoshadosztályból és 2 lovashadtestből állt. Oroszország nem volt hajlandó a Habsburg Monarchia ellen teljes erővel hadat viselni, ezért az orosz főparancsnok megüzente Ferdinánd főhercegnek, hogy csapatai nem lépik át a Visztulát, továbbá ha visszavonulnak a császári-királyi csapatok az oroszok elől, akkor nem fognak támadni. Poniatowski minden erejét

latba vetette, hogy az oroszokat gyors és erőteljes támadásra bírja, de erőfeszítése sikertelen maradt, az oroszok lassan nyomultak előre, nem támogatták a lengyeleket a harcaikban. Végül az a megegyezés született, hogy a lengyelek a Visztulától nyugatra, az oroszok attól keletre nyomulnak előre.

A lengyel oldalon Zajączek vereségét követően hajókon átkelt a Visztulán, és bevonult Poniatowski Pniów mellett felállított táborába. A lengyel fősereg számára Puławy mellett építettek hidat a Visztulán, amely június 26-án készült el. Dąbrowskinak nem volt elegendő hídkészlete, hogy átkeljen a Mondet által védett Pilicán, így egy megkerülő manővert kezdett Piotrków irányában.

A császári-királyi hadseregnek ekkor már nem volt más választása, mint a visszavonulás. Az oroszok kibillentették az erőegyensúlyt. Ferdinánd főherceg csapatait Opatówhoz vezette, Mondet pedig parancsot kapott, hogy Dąbrowski ellenében fedezze Częstochowát és Krakkót, a korábban a Sanhoz előreküldött Trautenberg tábornoknak pedig Jarosławból Tarnów és Krakkó felé kellett visszavonulnia.

Az orosz támadás június végén érte el Lemberget. Eggerman tábornok a magyar határ felé vonult vissza, átkelt a Duklai-hágón, majd egyesült a Hertelendy tábornok által vezetett magyar inszurgenscsapatokkal. Kelet-Galíciában Hohenlohe tábornok vezetésével védekeztek a császári-királyi csapatok, de az oroszok elől ezek is visszavonultak Bukovina irányába.

A lengyel fősereg július első napjaiban indította meg a támadását, miután Puławy mellett átkelt a Visztulán. Ferdinánd főherceg Krakkó felé vonult vissza, és igyekezett elérni, hogy a várost ne a lengyeleknek, hanem az oroszoknak kelljen átadnia. Poniatowski és Galicin is Krakkó irányába támadott. Július 14-én Mondet tábornok 12 órás fegyverszünetet kötött a lengyelekkel, hogy a várost megóvják a pusztítástól, de ezalatt az oroszok is megérkeztek, és 15-én megszállták Krakkót. A znaimi fegyverszünet július 16-án a lengyel–galíciai hadszíntéren is életbe lépett, a harcok véget értek. Ferdinánd főherceg a 7. hadtestet Morvaországba, majd onnan Magyarországra vezette. Kelet-Galíciában július 21-én lépett életbe a fegyverszünet, Hohenlohe tábornok csapataival Czernowitzba vonult vissza.

A DÖNTÉS: A WAGRAMI CSATA

Az asperni csatát követő patthelyzetet a Duna áradásának megszűnése oldhatta csak fel. Károly főherceg még bátyja, a császár parancsa ellenére sem

volt hajlandó támadással kockára tenni a hadsereget, továbbra is az ellenség támadására várt. A Bisambergen berendezett megfigyelőállomásról Lobau szigetének és a francia mozdulatoknak egy részét jól szemmel lehetett tartani, ami alapján egyértelműen újabb átkelési kísérletre készültek a franciák. Károly főherceg úgy döntött, hogy sáncok sorát emeli a lehetséges átkelési pontokkal szemben, elsősorban Aspern és Essling között, valamint Enzersdorfnál. Lobau szigetének keleti oldalával szemben viszont egyetlen sánc sem készült, csupán a Duna Stadler-ágának végénél a Hanselgrundon egy. A sáncokat egy erős, elővédnek nevezett, hadtesterejű csoport szállta meg Nordmann tábornok vezetésével. A főserég hadtestei a Bisamberg mögött fedett helyen és a Rußbach mögötti magaslaton táboroztak. János főherceg parancsot kapott, hogy Pozsonyban a legszükségesebb őrizetet hátrahagyva Marcheggen keresztül Siebenbrunn felé meneteljen, és támadja meg a francia támadók jobb szárnya hátát.

A Duna június utolsó hetében gyors ütemben elkezdett apadni. Napóleon Bertrand tábornokra bízta az átkelés műszaki előkészítését, szinte teljhatalmat adott neki a kérdésben. Az első ütemben a Duna főágán kellett biztonságos és nagy kapacitású átjárást kiépíteni. Kaiserebersdorf mellett egy kis szigetet felhasználva két híd segítségével oldotta meg Bertrand a problémát. A hidakat a folyam vizébe vert cölöpsorok biztosították az ellenséges romboló- és gyújtóhajóktól. Az átkelés biztosítására a part mentén kiterjedt sáncrendszert építettek, és jelentős számú nehéztüzérséget is felállítottak. A munkálatok utolsó fázisaként a Duna osztrákok által beláthatatlan szakaszain mobil hidakat készítettek, hogy a kellő pillanatban gyorsan az átkelés helyére úsztathassák, és megkezdődhessen a csapatok átkelése. Több kompot is készítettek, hogy az átkelés első hulláma a lehető leggyorsabban nagyszámú katonával biztosíthassa a hídfőket.

Napóleon június utolsó napjaira szinte minden erejét Bécs körül vonta össze. Mindössze két bajor hadosztály és a württembergi hadtest maradt hátra az összeköttetés biztosítására. Eugéne alkirály is parancsot kapott, hogy Győrben hagyjon hátra helyőrséget, egy kisebb itáliai hadosztályával szállja meg a Pozsonynyal szembeni hídfőt körülzáró sáncokat, majd vonuljon Kaiserebersdorfhoz az összpontosítás helyszínére. Macdonald és Marmont hadteste is idemenetelt. Egyedül Rusca gyenge hadosztálya biztosította Villach–Klagenfurt térségében az összeköttetést Itáliával, de Napóleon parancsára július 1-jén ő is – Leobenen keresztül – Bécs felé indult. A francia hadsereg dunai átkelésben részt vevő csapatai Bécs körül 188 ezer embert számláltak. Ezzel szemben Károly főherceg

135 ezer katona élén várta az összecsapást, János főherceg Pozsonynál 12 ezer katonával állt.

Napóleon számára az is problémát jelentett, hogy a folyami átkelés után elegendő területet is nyernie kellett, hogy a hadsereg szétbontakozhasson. Az addig nem látott méretű hadseregének viszont hatalmas terület kellett, tehát az átkelést követően lendületesen előre is kellett nyomulni. Károly főherceg seregének tevékenységégét látva Napóleon úgy döntött, hogy nem az ellensége által jól megerősített Aspern–Essling-vonalon, hanem Lobau szigetének keleti oldalán hajtja végre az átkelést, ugyanakkor áltámadást, figyelemelterelést is tervezett Mühlau térségében. Az átkelést rendkívül alaposan megtervezték, minden egység pontosan tudta, hogy mikor kell indulnia, merre kell menetelnie, mennyi idő alatt kell elérnie a célját.

A Duna vízállása június végére jelentősen csökkent, a Stadler-ágban zátonyok és kisebb szigetecskék is keletkeztek, amelyek a franciák számára megkönnyítették az átkelést. Masséna csapatai a nehéztüzérség támogatása mellett június 30-án átkeltek Mühlaunál az Aspern–Essling közötti térségbe, és megtévesztő támadást hajtottak végre a császári-királyi előőrsvonal ellen. A támadást július 2-án megismételték, ennek hírére Károly főherceg a Rußbach mögötti és a Bisamberg melletti táboraiból előrerendelte a hadsereget, majd az asperni csatához hasonlóan félkörívben felvonult, hogy megakadályozza a franciák kitörését a hídfőből. A várt támadás azonban elmaradt, viszont a francia nehéztüzérség a lobaui állásaiból erős tüzet zúdított Károly csapataira. A főherceg megértette, hogy a mühlaui átkelés csak áltámadás, a francia főtámadás Lobau keleti oldalán várható. Napóleon jól választotta meg az újabb átkelés helyét: Károly belátta, hogy a partváltást nem tudja megakadályozni, mert ahhoz csapatainak túl nagy utat kellene megtennie, ezért visszavonult eredeti állásaiba a Rußbach mögé.

Wagramot Bellegarde 1., Baumersdorfot (Parbasdorfot) Hohenzollern 2., míg Markgrafneusiedelt Rosenberg 4. hadteste szállta meg. A patak vonala jól védhető állást nyújtott, mert a széles, vizenyős, fákkal, bokrokkal gazdagon benőtt meder jó védelmet nyújtott a lövészeknek, mögötte pedig egy domb a tüzérségnek adott jó pásztázási lehetőséget. Az állást a három falu és néhány sánc is tovább erősítette. Kollowrath 3. és Klenau 6. hadteste a Bisamberg előterében várakozott, míg a másik oldalon július 4-én János főhercegnek parancs ment, hogy Marcheggnél keljen át a Moraván, és meneteljen Siebenbrunnba. A parancsot Károly másnap megismételte. Az elővéd Nordmann tábornok vezetésével Enzersdorf mellett állt – azt a feladatot kapta, hogy lassítsa a franciák étkelését

és kibontakozását, majd pedig Rosenberg bal szárnyához kellett kapcsolódnia. Ez időt adhatott az ellenséges hadsereg erejének és szándékainak kifürkészésére. Liechtenstein tábornok tartalékhadteste Bisamberg és a Rußbach között, Säuring (Seyring) előtt állt. Károly főherceg azt tervezte, hogy a Rußbach mögötti erős állásában felfogja a francia támadást, majd nyugat felől Kollowrath és Klenau, kelet felől János főherceg oldalba támadhatja az ellenséget. A kétségkívül remek terv az egyetlen reményt nyújthatta a túlerejű ellenség legyőzésére.

A francia átkelés július 4-én késő este indult meg a nehéztüzérség bevezető tüzével. Az első partváltó csapatok Oudinot hadtestéből biztosították a partszakaszt, felállították a hidakat, majd megindult a tömeges átkelés. A kiválóan előkészített manőver óraműpontossággal haladt a maga útján. A franciák szerencséjére egy kiadós eső még segített is elrejteni az átkelést. Elsőként Masséna hadteste kelt át, őt Oudinot és Davout követte. Napfelkeltére ez a három hadtest teljes egészében átkelt, és harcrendet vett fel Enzersdorf és Rutzendorf között. Masséna megtámadta Nordmann csapatait, akik elkeseredett harcot vívtak az Enzersdorf környéki sáncokban és Davout csapataival szemben, a Wittauban lévő rendkívül erős kastélykomplexum környékén. A francia túlerő azonban felülkerekedett az ellenálláson, Nordmann csapatai a terveknek megfelelően Rosenberg hadtestének bal szárnyára vonultak vissza, míg a 6. hadtestből Nordmannál lévő alakulatok a Breitenlee és Essling közötti térségbe vonultak.

Mialatt Masséna és Davout csapatai Nordmannal harcoltak, az átkelés folyamatosan zajlott: Bernadotte szász hadteste, az Itáliai Hadsereg, majd a Császári Gárda, végül a nehézlovasság is megérkezett. Napóleon Nordmann legyőzését követően visszatartotta az előrenyomulást, mert meg kellett várnia a hadsereg egészének átkelését, hogy teljes erővel megindulhasson. Egyelőre nem tudta felderíteni a császári-király hadsereg elhelyezkedését, ezért Enzersdorf és Rutzendorf között harcrendbe bontakozott a hadsereg. A bal szárnyon Masséna, a jobb szárnyon Davout hadteste állt, a centrumban Oudinot, a második vonalban bal oldalt Bernadotte, a centrumban az Itáliai Hadsereg, jobb oldalt a Császári Gárda foglalt állást. A három vérteshadosztály a harmadik vonalban kapott helyet. Marmont hadteste, a bajor hadosztály és Macdonald ezekben az órákban még menetben volt az átkelési pont felé, Napóleon a csata első napján 161 ezer katonával rendelkezett.

A kora délutáni órákban indította meg a francia császár csapatai támadását, miután viszonylag pontos felderítési adatokat kapott Károly főherceg hadseregének helyzetéről. Mivel az idő már meglehetősen előrehaladt, úgy döntött,

hogy nem alkalmaz különösebb manővert, hanem frontális támadást indít a Rußbach vonala ellen. Attól tartott, hogy Károly főherceg visszavonul, így a döntő csata elmaradhat. Massénának Essling és Breitenlee térségéből kellett visszaszorítania az ellenséget, Bernadotte-nak és az Itáliai Hadseregnek Wagram, Oudinot-nak Baumersdorf, Davout-nak Markgrafneusiedel felé kellett támadnia, a többi hadtest, a Gárda és a nehézlovasság egyelőre tartalékban maradt. Davout könnyűlovassága jelentette, hogy János főherceg keleti irányból érkezhet, ezért a marsallnak a jobb szárnyára ügyelnie kellett.

A hatalmas tömegű francia seregnek időre volt szüksége, hogy elérje a támadás megindításához szükséges távolságot. Időközben Károly főherceg Liechtenstein lovasságával támadást akart indítani a franciák jobb szárnya ellen, de az akciót a nagy ellenséges túlerő miatt lefújták, Liechtenstein csapatai visszatértek a Rußbach túlpartjára tartalékba.

A franciák csak este hét órakor tudták megindítani a támadásukat. A francia támadást a császári-királyi csapatok rendkívül heves tüzeléssel fogadták, és az egész vonalon visszaverték. A rendkívül kedvező terepet remekül használták ki a védők, akik a mögöttük lévő dombokról tüzérséggel lőttek. Eugéne alkirály Oudinot-tól balra, Bernadotte pedig kissé megkésve, kilenc óra körül Wagram ellen támadott. A szilárd védelem ellenére a franciák tartották magukat, és egyre nagyobb tömegben érkeztek meg a harcvonalba. Bernadotte szász és francia csapatai Eugéne-nel együtt kritikus helyzetet teremtettek, mert be tudtak törni Wagramba. Károly főherceg személyesen indult ellentámadásra: a támadókat kiverték Wagramból. A császári-királyi katonák helyzetét megkönnyítette, hogy a szászok segítségére küldött franciák a szürkületben tévedésből a szász bajtársaik közé lőttek, mivel ők is fehér egyenruhát hordtak, a szászok ezért menekülni kezdtek, a támadás összeomlott. A császári-királyi bal szárny, Markgrafneusiedel ellen Davout végül nem indította meg a támadást, csupán lövészeket vonultatott fel, hogy lefoglalja a vele szemben álló ellenséget. Davout döntését a csapatok fáradtságával és a hátát fenyegető veszély, János főherceg várható támadásával indokolta.

Napóleon túlságosan későn indította meg a támadást, így azt nem lehetett megfelelően előkészíteni, s a csapatok sem tudtak pihenni. Előző estétől fogva talpon voltak, vártak az átkelésre, majd egész éjszaka meneteltek, délelőtt harcoltak Normann elővédjével, majd órákat álltak a tűző napon, délután ismét több órát meneteltek, este pedig harcolniuk kellett. A kimerítő napot egy kevéssé pihentető éjszaka követte. A Rußbach előtti területen, az ellenség közvetlen

közelében kellett tölteniük az éjszakát, és másnap kora hajnalban már fújták is a riadót.

A császári-királyi hadsereg kiváló teljesítményt nyújtott. Állhatatosan kitartott az elővéd, majd szívósan védte a patak vonalát, ellentámadást indított, amikor arra volt szükség. Károly főherceg remekül vezette a csatát, személyesen állt a csapatok élére, amikor kellett, könnyű sebesülést is szerzett. Másnap hajnali 4 órára meglepetésszerű támadást határoztak el. A bal szárnyon Rosenbergnek a 4. hadtesttel Glinzendorf felé, a jobb szárnyon Kollowartnak a 3. és Klenaunak a 6. hadtesttel Breitenlee felé kellett támadnia, Bellegarde-nak az 1. hadtest jobb szárnyával el kellett foglalnia Aderklaat, míg a centrumban is fel kellett készülni az előrenyomulásra Raasdorf irányába, ha sikeres lesz a támadás. Liechtenstein hercegnek a Tartalékhadtesttel a centrum és a jobb szárny közötti területbe kellett benyomulnia Aderklaa és Süßenbrunn között. János főherceg ismét parancsot kapott az ellenség jobbja és háta elleni támadásra. A másnapi támadási terv kidolgozását követően azonban sebesülése és kimerültsége következtében erőt vett rajta régi, idegi alapú betegsége: egész éjszaka öntudatlan állapotban volt. Liechtenstein tábornok és a táborkar tisztjei tették a kötelességüket, helytálltak a beteg főparancsnok helyett, de hiányzott a főherceg a parancsok megfogalmazásának és kiküldésének menetéből. Kollowrath és Klenau csak éjfél után 1 órakor kapta meg a parancsot, éppen akkor, amikor indulniuk kellett volna.

A francia főhadiszállás késő éjszakáig a csapatok rendezésével és az újabb átkelő csapatokkal (Marmont és Macdonald hadtestei, Wrede bajor hadosztálya) volt elfoglalva. Napóleon a következő napra is a Rußbach vonala elleni frontális támadást tervezett, azonban a fő csapást Davout hadtestének kellett mérnie Rosenberg hadtestének átkarolásával. Davout jobb szárnyához kellett csatlakoznia Montbrun és Grouchy lovasságának, és fedeznie kellett az átkelést a Rußbachon, mivel Markgrafneusiedelnél a dombvonulat északkeleti irányba fordult, így Rosenberg állásai innentől nem követték a patak vonalát, hanem a dombon álltak fel. Baumersdorf (Parbasdorf) ellen Oudinot-nak kellett támadnia, míg Wagram irányában az Itáliai Hadseregnek. Masséna egyik hadosztályával Aspernt biztosította, hadtestének zömével pedig Aderklaaval szemben állt fel. Bernadotte szász hadtestét kivonták a harcvonalból. Tartalékba helyezték, Marmont és Macdonald két gyenge hadtestével, Wrede bajor hadosztályával, a Császári Gárdával és három vérteshadosztállyal együtt.

A császári-királyi táborkar július 5-én éjszaka nagyon gyenge munkát végzett. A másnapi parancsok kézbesítése részben azért sem sikerülhetett időben,

mert nem tudták, hogy a 6. hadtest pontosan hol állomásozik. Az egységesen napfelkelte idejére, hajnali 4 órára időzített, meglepetésszerű támadás így nem valósult meg, csupán elszigetelt akciókra került sor. A legpontosabban a bal szárnyon Rosenberg tábornok kezdte meg az akciót. Lövészei visszanyomták a francia csatárokat, akik a tábort biztosították, majd hadtestét és a hozzákapcsolt elővédet három oszlopba formálva átvezette a Rußbachon. Davout azonban Glinzensdorf mellett már összevonta hadtestét, és maga is támadásra készülődött. Hajnali 5 órakor Radetzky tábornok két zászlóaljjal éppen megindította Glinzensdorf ellen a rohamot, amikor megérkezett Károly főherceg parancsa, hogy a hadtest állítsa le a támadását, és térjen vissza a védőállásába.

A császári-királyi jobb szárnyon másként alakult a helyzet. Károly főherceg ide vonta össze a támadás főerőit. Bellegarde hadtestének jobb szárnya hajnali 4 órakor indult meg, és megszállta Aderklaat, amelyet a szászok még előző éjszaka kiürítettek. Liechtenstein tartalékhadteste és a másik két hadtest azonban késlekedett, így Bellegarde-nak egyedül kellett szembenéznie az ellentámadással.

Davout jelentette Napóleonnak az ellenséges támadás megindulását, mire a császár a jobb szárnyra sietett. Amikor látta, hogy az ellenség leállítja a támadást, megparancsolta Davout-nak, hogy csoportosítsa erőit támadáshoz. A marsall 4 gyalogoshadosztályából 2-őt szemből indított Markgrafneusiedl ellen, 2-őt pedig jobbra küldött megkerülni az ellenséges állásokat. Napóleon Davout-hoz küldte Arrighi tábornok vérteshadosztályát, amivel az amúgy is erős lovasságát (2 dragonyos- és egy könnyűlovas-hadosztály) tovább erősítette. Ennek a hatalmas lovastömegnek Davout átkarolását kellett a külső íven támogatnia, valamint biztosítania János főherceg miatt a hadtest hátát is Marchegg felé. A csapatoknak azonban idő kellett, míg átkelnek a Rußbachon, és felvonulnak a támadáshoz.

Napóleont ekkor már a csatatér másik vége kötötte le. Amint megkapta a jelentést Aderklaa elvesztéséről, azonnal a helyszínre sietett. Megparancsolta Masséna marsallnak, hogy azonnal indítson támadást Aderklaa visszafoglalására, Bernadotte-nak pedig támogatnia kellett az akciót. Marulaz a császári-királyi tüzérség ellen indította lovasságát, míg hadtestének három hadosztályát támadásra rendelte. Marulaz lecsapott a tüzérségre, amelynek vissza kellett vonulnia, de Liechtenstein tartaléklovasságának ellentámadása visszaszorította. Masséna támadásának élén Carra St. Cyr hadosztályával a Marulaz által megzavart, tüzérségi támogatás nélkül maradt ellenséges védelmet viszonylag könnyedén elsöpörte, végül elfoglalta Aderklaat. Napóleon azonban nem örülhetett sokáig a sikernek,

mert Károly főherceg a beérkező tartalékhadtest gyalogságát Bellegarde faluból kiszorult csapataival együtt Aderklaa ellen indította. Ezúttal a császári-királyi csapatoknak sikerült gyorsan elfoglalniuk a falut, amely már harmadszor cserélt gazdát, pedig még csak reggel 8 óra volt.

Károly főherceg ekkor a felvonulóban lévő 3. hadtesthez sietett. Liechtenstein Aderklaa elleni támadása szinte teljesen fedezetlenül hagyta a jobb szárnyát, ezért Kollowrath csapatainak Süßenbrunn irányába kellett menetelnie, hogy csatlakozzanak a harcvonalhoz. A 6. hadtestnek kellett a legnagyobb utat megtennie Kagran és Hirschstetten környékéről. Klenau tábornok csak július 4-én vette át a parancsnokságot, mivel Hiller tábornok megbetegedett, így nem ismerhette a főherceg szándékát. Későn kapta meg a parancsot, így csak reggel 8-ra fejezte be a felvonulást Aspern ellen. Vele szemben Masséna egyetlen hadosztálya állt Boudet tábornok vezetésével, így Klenau nagy létszámfölényben volt. A franciák hiába harcoltak állhatatosan, a létszámfölény gyorsan visszaszorította őket. Klenau elfoglalta Aspernt, és Essling felé folytatta támadását. Boudet Mühlau felé vonult vissza, így Klenau Esslinget és a környező sáncokat is megszállta. Vele szemben Enzersdorf irányában egészen a Stadler-ágon átívelő hidakig nem állt francia katona. A Lobaun telepített francia nehéztüzérség azonban tüzet nyitott, és bombázni kezdte Klenau csapatait.

Károly főherceg haditerve a jobb szárnyat illetően kiválóan működött. A Napóleon bal szárnyát biztosító gyenge hadosztályt sikerült visszaverni, nyitva állt az út a francia sereg hátába, Klenaunak azonban nem volt parancsa a támadás folytatására, így jobb szárnyával Esslingnél, zömével Essling és Breitenlee között megállt, és harcrendet vett fel. Gyakori vád Károly főherceg és Klenau ellen, hogy folytatni kellett volna a támadást a francia sereg hátába, de a 6. hadtest nem egészen 15 ezer katonája ehhez kevés volt. Napóleonnak még legalább háromszor akkora tartaléka volt, nem vetette még be Macdonald és Marmont hadtestét, Lefébvre bajor hadosztályát, 2 vérteshadosztályát és a Császári Gárdát sem. A császár azonban nem akarta elpazarolni a csatadöntőnek szánt alakulatokat védekezésre, ezért egy váratlan manőverrel állt elő. Megparancsolta Masséna marsallnak, hogy vonja ki három hadosztályát a harcból, és vezesse déli irányba Klenau ellen. Helyét az Itáliai Hadseregnek kellett átvennie Aderklaaval szemben, a szász hadtestnek pedig támogatnia kellett Eugéne alkirály csapatait. Lauriston tábornoknak a Császári Gárda és az Itáliai Hadsereg tüzérségéből egy nagy üteget képezve fedeznie kellett Masséna oldalmenetét. Davout is parancsot kapott az ellenséges bal szárny elleni támadás megindítására.

Miután Napóleon a bal szárnyra távozott, Davout-nak időre volt szüksége a támadás megindításához. A francia felderítők jelentették, hogy János főherceg csapatai még messze járnak, jó ideig nem érhetnek a csatatérre, így Davout a támadását átkarolással ötvözhette. Puthod és Gudin gyalogoshadosztályai szemből, a Rußbachon keresztül készültek fel a támadásra, Friant és Morand pedig átkelt a Rußbachon, majd keleti irányból indult a dombvonulat ellen. Grouchy és Pully dragonyosai, valamint Montbrun könnyűlovasai a jobb szárnyon támadtak. Arrighi vértesei is átkeltek a patakon, de egyelőre tartalékban maradtak a vonalak mögött.

Davout 10 órakor indította meg a gyalogsági támadást Markgrafneusiedl ellen. A szemben álló Rosenberg tábornok észlelte a franciák átkaroló mozdulatát, ezért erősítést kért Károly főhercegtől, aki nem tudott újabb csapatokat küldeni. A szorult helyzetben lévő Rosenberg ezért kénytelen volt meggyengíteni a falu védelmét, valamint a dombon álló tartalékaiból csapatokat elvonni, hogy gyalogsági vonalát balra kiterjessze az átkarolás kivédésére. Ez azonban végzetesen meggyengítette Markgrafneusiedl védelmét. Radetzky tábornok, a falut védő parancsnok mindent megtett az ellenség visszaverésére, a szemből támadó Puthod és Gudin csapatait a patak mentén sikeresen tartották fel, de az erőfölény érvényesült. Davout jobb szárnyának átkelését egy bátor lovasüteg, amely huszárok fedezete alatt előrevágtatott, nem tudta megakadályozni. Friant katonái és Gudin jobb szárnya rohamlépésben indult előre. A francia tüzérség is átkelt, és tüzet nyitott a szemközti dombokról tüzelő császári-királyi tüzérségre. Ennek fedezetében Gudin oldalba tudta támadni a falu védőit, Friant pedig megtámadta a dombon álló szélmalom melletti gyalogságot. Nordmann tábornok keményen harcolt, maga is elesett az összecsapásban, de nem tudta megakadályozni a francia előretörést, mert Friant és Morand katonái meg tudtak kapaszkodni a dombon. Davout ekkor parancsot adott Arrighi vérteseinek a támadásra a dombon. Rosenberg minden gyalogsági tartalékát felhasználta, ő is a lovasságának adott parancsot az ellentámadásra. Mindkét oldalon a teljes rendelkezésre álló lovasságot bevetették, így a francia háborúk egyik legnagyobb lovascsatája alakult ki, amelyet végül a francia lovasság megnyert. Mialatt a dombvonulaton ezek a harcok dúltak, Gudin gyalogsága elfoglalta Markgrafneusiedlt, Friant pedig a szélmalmot. Rosenberg ekkor némi erősítést kapott Hohenzollern hadtestéből, de ez már nem volt elegendő a francia támadás megállítására. Amikor Napóleon értesült Davout sikereiről, joggal jelenthette ki, hogy a csatát megnyerték.

Időközben Masséna megkezdte a veszélyes manőverét. Mivel a korábbi harcban lova ledobta, egy rögtönzött kordéban ülve osztogatta a parancsait. Három hadosztályát először ki kellett vonnia a harcvonalból, majd az ellenséges harcrend előtt pár száz méterre kellett végrehajtania az oldalmenetét. A rendkívül veszélyes akciót a tapasztalt marsall kiválóan hajtotta végre. Napóleonnak ezalatt el kellett foglalnia Kollowrath és Liechtenstein csapatait, nehogy oldalba támadják Masséna menetét. A császár ezért Bessières marsall vezetésével Nansouty vérteshadosztályát küldte rohamra, St. Sulpice vérteshadosztályának pedig Masséna menetét kellett fedeznie. Nansouty jó érzékkel arra a pontra csapott le, ahol Kollowrath és Liechtenstein hadteste csatlakozott, és át tudta törni a császári-királyi vonalat. Liechtenstein nehézlovassága és más lovasalakulatok ellentámadást indítottak, míg francia oldalon St. Sulpice vértesei és a Gárda lovasai is bekapcsolódtak a harcba. Bessières a harc forgatagában megsebesült, így a franciák vezetés nélkül maradtak, a császári-királyi lovasság vissza tudta szorítani a franciákat, helyre tudták állítani a vonalat. Időközben összeállt a nagy üteg, ezért a francia lovasok visszavonultak. Lauriston tábornok heves tüzelést indított a császári-királyi vonal ellen, de saját tüzérei is érzékeny veszteséget szenvedtek a császári-királyi tüzérség és gyalogság tüzében. Masséna azonban sikeresen végre tudta hajtani a manőverét. Egy huszártámadás és némi tüzérségi tűz okozott ugyan kisebb veszteséget, de Napóleon terve működött.

Délután 1 órára minden készen állt az általános rohamra. A támadást Masséna kezdte az Essling elleni támadással. Még felvonulóban volt a francia hadtest, amikor Klenau tüzérsége tüzet nyitott a francia hidak ellen. Masséna ezért Marulaz lovasságát küldte a tüzérség elnémítására. Marulaz elől a császári-királyi tüzérek elfutottak, így a francia lovasok elfoglalhatták az ágyúkat, de Klenau lovassága, két huszárezred ellentámadást indított, és visszafoglalta a lövegeket. Ekkor Lasalle egyik lovasdandára indult rohamra. Ezalatt Masséna gyalogosai megtámadták az Esslinget védő erőket. A híres magtár épületét ezúttal nem tudták sokáig védeni a császári-királyi gyalogosok, Aspern felé voltak kénytelenek hátrálni. Masséna fenntartotta a nyomást, délután 2 órára Aspernt is elfoglalta. Károly főherceg seregének mindkét szárnya vereséget szenvedett.

A centrumban a lovassági harcokat a tüzérségi tűz fokozódása követte. Napóleon nagy ütege mögött felsorakozott Macdonald hadtestének 2 hadosztálya, hogy döntő csapást intézzen Károly főherceg serege ellen Liechtenstein és Kollowrath hadtestének csatlakozási pontjánál, Süssenbrunn mellett. Jobbról az Itáliai Hadseregnek kellett támogatnia Macdonald-t, Oudinot-nak pedig meg

kellett indítania rohamát Hohenzollern hadteste ellen Baumersdorf (Parbasdorf) mellett. Davout is parancsot kapott támadási ütemének felgyorsítására. Miután Napóleon számára nyilvánvalóvá vált, hogy János főherceg nem érkezik meg a csatába, utolsó tartalékát, Marmont hadtestét is bevethette Aderklaa ellen. Károly főhercegnek már nem maradt tartaléka még helyi viszonylatban sem. Ha a franciák bárhol áttörik a harcvonalat, a hadsereg elveszik.

Macdonald egy nagy négyszögalakzatba rendezte hadtestét, és a nagy üteg mögül tört előre. A támadást a császári-királyi gyalogság és tüzérség sortüzekkel fogadta. Macdonald-nak sikerült benyomnia az ellenséges vonalat, de az áttörés elmaradt. Napóleon Macdonald jobb szárnyán Walther gárdalovasságát, bal szárnyán Nansouty vérteseit vetette be, de nekik sem sikerült az áttörés. Oudinot hadteste az előző estéhez hasonlóan nagyon nehezen haladt előre a jól védhető Rußbachon át történő támadással. Hohenzollern hadteste azonban meggyengült, mert Rosenbergnek kellett küldenie csapatokat, így Oudinot lassan teret tudott nyerni. Marmont is előrenyomult Aderklaa irányába, és lekötötte Bellegarde hadtestét. A jobb szárnyon Davout ekkorra már győzelmesen nyomult előre, a bal szárnyon Masséna már Aspernt is elfoglalta. Napóleon megnyerte a csatát, a kérdés már csak a győzelem mértéke volt.

Károly főherceg fél 3-kor rossz hírt kapott János főhercegről. Testvére órák hosszat várt az indulással, mert lemaradt tüzérségére várt. Hiába kapott több parancsot is, hogy siessen, csak fél 1-kor indult el Marcheggből, ami azt jelentette, hogy nem ér időben a csatatérre. Valójában csak délután 5 órára érte el Ober-Siebenbrunnt, majd a helyzetet látva indult is vissza Marchegg felé. Károly főherceg belátta, hogy serege nem nyerheti meg a csatát, mert nincs tartaléka, amellyel megállíthatná a franciák általános támadását, ezért fél 3-kor kiadta a parancsot a visszavonulásra. A csapatoknak lépcsőzetesen, harcolva kellett hátrálniuk. Rosenbergnek a 4. hadtesttel Seyring felé, majd onnan Wolkersdorfon, Mistelbachon és Laan keresztül Brünn felé, míg a sereg többi részének különböző utakon Znaim irányába kellett visszavonulnia. A sereg számára erősítést jelentett az 5. hadtest, amely nem vett részt a csatában.

A császári-királyi csapatok keményen állták a sarat a megújuló francia támadásokkal szemben. Napóleon Durutte hadosztályát Macdonald baljára vezényelte, az Itáliai Hadsereg többi csapata tőle jobbra indult támadásra. D'Aspre tábornok meglepetésszerű ellentámadást indított Pacthod hadosztálya ellen, de a tábornok elesett, csapatait Aderklaa felé vetették vissza, Durutte elfoglalta Süßenbrunnt. Oudinot szilárdan megvetette a lábát a Rußbachon túl, és

Davout-val együtt nyomult előre. A végső csapást Károly főherceg számára Wagram elvesztése jelentette. A császári-királyi egységek azonban nem bomlottak fel, harcolva vonultak vissza a főherceg parancsának megfelelő irányba.

A győzelemért a francia és a velük szövetséges csapatoknak nagy árat kellett fizetniük: 7000 halottat, 25 ezer sebesültet és 4000 foglyot, összesen 35-36 ezer katonát vesztettek. Velük szemben Károly főherceg serege 5600 halottat, 18 100 sebesültet, 10 ezer eltűntet és 7500 foglyot, összesen mintegy 41 ezer főt vesztett.

A ZNAIMI FEGYVERSZÜNET ÉS A SCHÖNBRUNNI BÉKE

Károly főherceg csapatai július 6-án egy rövid esti pihenőt követően egész éjjel meneteltek, hogy biztonságos távolba kerüljenek a franciáktól. Másnap reggel a hadsereg Leobendorf mellett harcrendet vett fel, és felkészült az ellenség támadására. Miután ez elmaradt, este ismét elindultak: Göllersdorfig meneteltek, ahova 8-án hajnalban érkeztek meg. Rosenberg tábornok azt a parancsot kapta, hogy Nikolsburgon keresztül haladva vonuljon Brünnhöz, és fedezze Morvaországot. Károly főherceg a főserggel (1., 2., 3., 5., 6. és tartalékhadtest) 8-án este folytatta a visszavonulást, 9-én hajnalra Schöngrabernhez, majd július 10-én Znaimba ért, itt erős állást foglalt a Thaya folyó mentén. Rosenberg csapatai július 7-én Hüttendorfba, 8-án Laa an der Thayába érkeztek, majd a folyó mentén haladva Muschaut érték el. Itt elhagyták a Thayát, és Brünn irányába folytatták a visszavonulást.

A francia hadsereg a csatát követően nem tudott erőteljes üldözésbe kezdeni. A csapatok az átkelésben és a kétnapos csatában rendkívül kifáradtak. Az üldözést egy téves hír is befolyásolta, mivel Napóleon arról kapott értesítést, hogy János főherceg 30-40 ezer emberrel Marchegg felől Obersiebenbrunnhoz ért. Napóleonnak nem volt információja Károly főherceg csapatainak visszavonulási irányáról, ezért seregét három részre osztotta. Masséna saját hadtestével Korneuburg és Stockerau felé indult a znaimi irányba, Napóleon Marmont, Oudinot és Davout hadtestével Brünn felé, míg Eugéne alkirály az Itáliai Hadsereggel, valamint a szász és a württembergi hadtesttel Bécs környékét biztosította és János főherceg ellen vonult fel a Morava felé.

Masséna és Napóleon csapatai több alkalommal összecsaptak a császári-királyi utóvédekkel. A császár számára egyre világosabb lett, hogy Károly főerői

Znaim felé tartanak, így 8-án Marmont, 9-én Oudinot hadtestét indította Znaim felé, majd 10-én Davout is erre vette útját. Károly főherceg Znaim mellett alig több mint 50 ezer katonát tudott összegyűjteni, a hadsereg azonban harckész állapotban maradt. A főherceg nem akarta a birodalom utolsó harcképes seregét is kockára tenni egy túlerejű ellenség elleni harcban, ezért július 10-én fegyverszünetért folyamodott Napóleonhoz.

A francia császár nem szerette volna, hogy az ellenséges hadsereg kicsússzon a kezéből, ezért július 10-én Marmont egyetlen hadteste támadást indított Znaim ellen. Wrede bajor hadosztálya rohammal elfoglalta Tesvitz falut, amelyet jelentős erőfölénye ellenére Károly főherceg több ellentámadással sem tudott visszavenni, ezért seregét visszavonta egy erős állásba a város mellé. Másnap délelőtt Masséna hadteste is megérkezett a harctérre, és támadást indított Károly főherceg jobb szárnya ellen. Napóleonnak az volt a szándéka, hogy lekösse Károly főherceg erőit, mert másnap Oudinot és Davout hadteste is megérkezett a csatatérre, hogy elsöpörje az ellenállást. Július 11-én Masséna és Marmont csapatai egész nap harcoltak Károly csapatai ellen – több alkalommal is nehéz helyzetbe kerültek, de kitartottak. Időközben Napóleon elfogadta a fegyverszüneti ajánlatot, így a heves harcoknak este 7 órakor a fegyverszüneti tárgyalások megindulása vetett véget. A császári-királyi csapatok 5000-6000 főt, a franciák 3000-4000-et vesztettek.

A fegyverszüneti megállapodást július 12-én írták alá. A harcoló felek egy demarkációs vonalban állapodtak meg, amely elválasztotta a hadsereget. Északon ez a vonal a cseh–alsó-ausztriai határon húzódott, Morvaországból a znaimi és a brünni kerületet megkerülve a Morava folyó mentén majdnem a Dunáig, Pozsonyt megkerülve a Duna vonaláig, onnan Győrig, majd a Rábán át a stájer határig, onnan pedig az Adriáig, úgy, hogy Karintia, Krajna, Stájerország, Isztria és Fiume is francia oldalon maradt. A fegyverszünetet felmondását követően 14 nap múlva lehetett újból megkezdeni a harcot.

A fegyverszünet híre felháborította Ferenc császárt, aki július 9-én a hadseregnél tartózkodva maga küldte el Liechtenstein tábornokot fegyverszüneti tárgyalásra Napóleonhoz. Időközben azonban az uralkodó Komáromba érkezett, ahol a felelőtlen tanácsadók meggyőzték a háború folytatásának szükségességéről. A határozatlan császár azonban mégsem merte újrakezdeni a harcot, így végül elfogadta a fegyverszünetet. Károly főherceg azonban lemondott a hadsereg parancsnokságáról, helyét Liechtenstein tábornok vette át.

A Bécsben, Schönbrunnban és Óváron zajló béketárgyalások hónapokig húzódtak. A francia hatalom ellen német területeken és Itáliában is kisebb

felkelések történtek. Schill porosz őrnagy, egy huszárezred parancsnoka vezetésével egy szabadcsapat szerveződött, amelyet holland és dán erők Stralsundba szorítottak, és május 31-én megsemmisítettek. Braunschweigben Frigyes Vilmos detronizált herceg, a korábbi porosz hadvezér, Károly Vilmos Ferdinánd fia Csehországból indulva felkelést szervezett. Fekete ruhás katonái élén ellenállt a francia támadásnak, de augusztus 1-jén legyőzték, így kénytelen volt Angliába menekülni. A tiroli felkelés is újra erőre kapott, a bajor csapatok kivonásával Andreas Hofer vezetésével a felkelők ismét bevonultak Innsbruckba. Ezalatt a császári-királyi főserege Magyarországra vonult, és gőzerővel folyt a magyar inszurgenshaderő kiképzése is. Újabb tartalékok mozgósításával a hadsereg létszámát sikerült ugyan némileg emelni, de a birodalom utolsó hadra fogható hadseregét végül nem merte kockára tenni Ferenc császár. Több alkalommal is felrémlett a háború folytatásának lehetősége, végül sikerült megállapodni a békefeltételekben. A szerződést 1809. október 14-én írták alá az uralkodók képviselői Schönbrunnban, Napóleon 15-én, Ferenc császár pedig hosszú habozás után a tatai kastélyban 18-án.

A békeszerződés rendkívül szigorú feltételeket szabott. A Habsburg Monarchiának le kellett mondania Salzburgról és az Inn-negyedről Bajorország javára, délnyugaton a Száva és a Kulpa vonalán húzódott az új határ, tehát elveszett a teljes Osztrák Tengermellék, Isztria, Trieszt, Fiume, át kellett adni Karintia, Krajna, Horvátország és a Katonai Határőrvidék jelentős területeit is. Nyugat-Galícia nagyobb része a Varsói Hercegséghez, Kelet-Galícia egy része, Tarnopol környéke Oroszországhoz került. A Habsburg Monarchia közel 3,5 millió lakóját veszítette el, emellett 75 millió frank kártérítést is kellett fizetni. A szerződés egy titkos záradékában a császári-királyi hadsereg létszámát 150 ezer főben maximálták. A schönbrunni béke a tiroli felkelésnek is véget vetett, Hofert elfogták, s 1810. február 20-án Mantovában kivégezték.

WALCHEREN ÉS A FRANCIA–ANGOL–SPANYOL HÁBORÚ 1809-BEN

A Habsburg Monarchia szívében folyó háborúval párhuzamosan az angol érdekek azt diktálták, hogy Ferenc császárt a háború folytatására bírják, illetve hogy a francia flottának minél nagyobb veszteséget okozzanak. A bajorországi hadjárat kudarca, valamint Bécs francia elfoglalása az angolokat egy diverzió indítására

sarkallta a Schelde folyó torkolatával szemben fekvő Walcheren-sziget ellen. Kettős célt fogalmaztak meg: Antwerpen kikötőjének semlegesítését és a Vlissingenben lévő francia flotta megsemmisítését, tehát a francia flotta gyengítését, valamint az osztrákokra nehezedő francia nyomás enyhítését egy erős diverzió által.

Az előkészületek egészen 1809. július végéig eltartottak, az inváziós flotta július 28-án hagyta el Angliát. Az impozáns nagyságú inváziós erő öt hadosztályba szervezett 40 ezer katonából állt, azaz nagyobb volt, mint Wellington spanyolországi hadereje, és nagyobb, mint a waterlooi csatában harcoló brit kontingens. Az invázió élén John Pitt, az egykori ifjabb Pitt miniszterelnök bátyja, Chatham grófja állt, aki rendkívül tehetségtelen katonai parancsnoknak bizonyult.

A tekintélyes haderő július 30-án szállt partra a mocsaras szigeten, s nagy részét hatalmába is kerítette csakúgy, mint a szomszédos Dél-Beveland szigetet. A csapatok körében nagyon hamar felütötte a fejét a malária és egyéb járványos megbetegedések, amelyek már korábban is a mocsaras sziget leghatékonyabb védői voltak. A csapatok augusztus 15-én rohammal elfoglalták Vlissingen erődjét, de ezzel véget is értek a sikereik.

A védekező francia és holland csapatok élén álló Monnet tábornoknak kezdetben csak néhány ezer katonája volt, így jelentős ellenállást nem tudott tanúsítani. Ha az angolok megindultak volna, Antwerpent nem tudták volna védeni a francia és holland erők. Pitt azonban nem mozdult. Augusztus közepén érkezett meg az új francia parancsnok, Bernadotte marsall, aki a wagrami csatát követően lemondott a hadtestparancsnokságról, Napóleon ezért Párizsba küldte vissza, és itt kapta meg új feladatát: meg kellett állítania az angol inváziót Hollandiában. Bernadotte Antwerpenbe telepítette át a francia flottát, és megkezdte a város erődjének felszerelését, megerősítését. Az angolok elmulasztották az alkalmat Antwerpen elfoglalására.

Az angol inváziós sereget közben tovább kínozták a járványok, a létszám gyorsan apadt, a seregnek közel fele megbetegedett, ezért szeptember elején visszahívták Pittet, végül az a döntés született, hogy leállítják az inváziót, csupán Walcheren szigetén marad helyőrség. A csapatkivonások hamarosan megkezdődtek, egyelőre 12 ezer katona maradt a szigeten. Miután a schönbrunni szerződés békét hozott a kontinensen, az angol diverziónak és a walchereni helyőrségnek sem maradt sok értelme, 1809. december 9-én az utolsó angol katona is elhagyta a holland területet.

A walchereni invázió az angol kormánynak 8 millió fontjába került. A bevetett 40 ezer katonából 4000-en meghaltak, közülük csak 106-an harc közben, a többiek

a járványban. A megbetegedések száma meghaladta a 12 ezret. A francia–holland oldalon 20 ezer katona vett részt a hadjáratban, közülük 4000 halott, sebesült és fogoly mellett 5000-en betegedtek meg különböző járványokban.

Az angol kormány a harmadik és az ötödik koalíciós háború alatt is próbálkozott partraszálló hadművelettel a francia területek északkeleti határai ellen, de mindkét próbálkozás csúfos kudarccal végződött. Az inváziók komoly emberáldozatot követeltek, de semmiféle kézzelfogható eredményt nem hoztak, nem járultak hozzá a háború eredményes befejezéséhez.

A tengeri harcok az ötödik koalíciós háború évében is tovább folytatódtak. Az angolok tengeri fölénye továbbra is domináns maradt. A mediterrán és atlanti vizeken az év első felében több kisebb összecsapást vívtak, amelyek az angol tengeri blokád fenntartásához kapcsolódtak. 1809. február 24-én Les Sables-d'Olonne előtt angol sorhajók megrongáltak három francia fregattot. Február 27-én Toulon előtt a franciák fogtak el egy angol fregattot, április 6-án az északi spanyol partoknál az angolok egy francia fregattot. Április 11-e és 24-e között a Rochefort előtti öbölben, Aix szigeténél mindkét oldalon 11 sorhajó csapott össze – az ütközet végére négy francia sorhajó süllyedt el.

A Basque Roadsnál vívott csatában ismét megmutatkozott az angol fölény azonos erők összecsapása esetén. A Földközi tengeren egyetlen komolyabb összecsapásra került sor az ősz folyamán. Október 25-én Maguelone és Sète előtt az angolok megtámadtak, és megsemmisítettek egy francia konvojt. Az összecsapásban két francia sorhajót lőttek szét.

Az Indiai-óceánon az angolok megpróbálták blokád alatt tartani a két francia szigetet, de ez 1809 folyamán nem hozott eredményt. A kereskedelmi hajókra vadászó francia fregattok legnagyobb eredménye volt, amikor május 31-én az Andaman-szigetektől délre három kereskedelmi hajót fogtak el. Válaszul az angolok szeptember 21-én partraszállással egybekötve rajtaütöttek a Bonaparte-szigeten lévő Saint Paul kikötőjében horgonyzó fregatton, majd elfoglalták azt. A sikeres portyát követően az angolok visszavonultak. A francia viszontválasz sem késett sokáig, november 18-án két francia fregatt három nagy kereskedelmi hajót fogott el ismét az Andaman-szigetektől délre fekvő vizeken.

A karibi térségben a portugálok 1809 januárjában elfoglalták Francia Guyanát. A francia gyarmatokat az angolok blokád alá vették, amely ellen a franciák többször próbálkoztak kitöréssel és utánpótlás szállításával. Január 22-én és február 10-én is egy-egy francia fregatt veszett oda a Szél felőli szigetek körüli vizeken. Az angolok január 30-án partra szálltak Martinique-on, és jelentős túlerővel

szárazföldi támadást indítottak. A védelem gyorsan összeomlott, az utolsó védők a védelmet irányító Villaret de Joyeuse admirális vezetésével február 24-én Fort Desaix-ban adták meg magukat.

A blokádot a franciák többször megkísérelték feltörni. Troude kapitány még februárban elindult Lorient-ból, április 14–17-én Guadeloup-tól délre megütközött Cochrane admirális angol flottájával, és egyik sorhajóját elvesztette, majd miután június 14-e és július 6-a között ismét próbálkozott, Basse-Terre két fregattját is elfogták az angolok. Az év végén Roquebert kapitány próbálkozott a blokádtöréssel. Miután december 13-án sikeresen elfoglalt egy angol fregattot, december 18-án két gyorsjáratú hajóját az angolok szétlőtték, ezek után feladta a próbálkozást, és távozott a térségből.

Az év elején Spanyolországban a francia fegyverek számára felemásan alakult a helyzet. Aragóniában elfoglalták Zaragozát, Katalóniában szintén megindult az offenzíva. St. Cyr február 25-én megverte Reding spanyoljait, majd május 6-án körbezárta Gironát, ami egészen a december 12-i kapitulációig kitartott. Suchet időközben Blake spanyol hadseregével viaskodott. Május 23-án Alcañiz mellett spanyol győzelem, de június 15-én María és 18-án Belchite mellett fölényes francia siker született.

Az év elején a spanyolok Madrid ellen indítottak támadást, de január 13-án Uclés és március 27-én Ciudad Real mellett Victor és Sebastiani franciái fölényes győzelmet arattak, József király ismét átvehette a hatalmat Madridban. Victor tábornok ellentámadását is siker koronázta, március 28-án Medellín mellett szétverte Cuesta seregét. Ebben a három összecsapásban a franciák 2000 embert sem vesztettek, míg a spanyol oldalon közel 20 ezer katonára rúgott a borzalmas veszteség.

Galícia tartományból az év elején Soult marsall francia hadteste Portugália ellen indult támadásra. A Lisszabonban maradt 10 ezres angol helyőrség mellett csak rosszul felszerelt és rosszul kiképzett portugál alakulatok álltak szemben a francia sereggel. Soult január 26-án megrohanta Ferrol kikötőjét, ahol értékes hadianyagra tett szert. Ezt követően március folyamán Soult észak felől benyomult Portugáliába. Március 20-án Braga, majd március 29-én Porto mellett is tönkreverte a portugálokat, küszöbön állt a Lisszabon elleni támadás. Az angol kormány azonban Portugáliába küldte Wellesley tábornokot, a külügyminiszter öccsét, így az angol sereg létszáma 26 ezer főre nőtt. Az angol sereg néhány portugál egységgel kiegészítve meglepte a francia támadókat, május 10–11-én Grijó, majd 12-én Porto mellett is vereséget mért Soult seregére, aki feladta a tervét, és visszavonult.

Sikerre vezetett a Galícia elleni spanyol támadás is. Miután március 27-én Vigo mellett a franciák vereséget szenvedtek, kénytelenek voltak visszavonulni. Ney marsall átvette a parancsnokságot, de június 7–9-én Puente Sanpayo mellett ő is vereséget szenvedett, így a franciák kiürítették Galíciát, Soult és Ney megvert csapatai egyesültek.

Miután Wellesley biztosította Portugáliát és megfelelő hadműveleti alapot épített ki, keleti irányba indult, hogy Cuesta megvert seregének segítségére legyen, és együtt támadjanak Madrid ellen. A franciák összevonták csapataikat Madrid védelmében, és július 27-án Talavera mellett megrohanták Wellesley csapatait. A francia sereget József király és a mellé kinevezett tanácsadó, Jourdan tábornok vezette. A támadást Wellesley jelentős saját veszteség mellett visszaverte, de mivel egy francia oszlop Soult marsall vezetésével majdnem a hátába került, kénytelen volt visszavonulni. A spanyol tábornokok, különösen Cuesta, vonakodva működtek csak együtt az angolokkal, ami miatt az utánpótlás hiányára hivatkozva Lisszabonba, a jól megerősített Torres Vedras-i vonalak védelmébe vonultak vissza. Az angol közreműködés hiányában a Madrid elleni spanyol offenzíva az augusztus 11-én Almonacid mellett vívott csatában összeomlott.

Az év őszen a spanyolok újabb támadást készítettek elő Madrid ellen. A talaverai csatát követően Wellington hercegévé avanzsált Wellesley nem volt hajlandó részt venni a támadásban, mert nem bízott a spanyolokban, és nem akarta kockáztatni seregét. Del Parque spanyoljai szeptember 25-én elfoglalták Salamancát, majd október 18-án Tamames mellett megverték Marchand tábornok hadtestét. A francia sereg vezetését ezen a területen Kellermann tábornok vette át, aki ellentámadást indított, visszafoglalta Salamancát, de a hátában kitört felkelés miatt vissza kellett vonulnia északi irányba, León felé. Del Parque november 20-án ismét megszállta Salamancát, november 23-án pedig Carpio mellett visszaverte Kellermann ellentámadását. Időközben Madridtól délre Aréizaga támadást indított, de József király és Soult marsall serege november 19-én Ocaña mellett hatalmas vereséget mért rá. A 45 ezeres spanyol sereg közel fele veszett oda a 25 ezres francia haderő ellen vívott csatában. A vereség hallatán a Talavera környékén támadó Albuquerque spanyoljai is visszafordultak. A kudarcok ellensúlyozására Del Parque Madridtól északra nyomult előre, de Kellermann november 26-án megtámadta, és Alba de Tormes mellett jelentős veszteséget okozva visszaverte a veszélyes spanyol akciót. A Madrid elleni újabb offenzíva is véres kudarcot vallott.

A tél folyamán újabb jelentős hadműveletre nem került sor, de a gerillaháború továbbra is folyt a francia hadsereg hátában.

AZ OROSZ HÁBORÚ

AZ OROSZORSZÁGI HÁBORÚ ELŐZMÉNYEI

A schönbrunni békével Napóleon hatalmának zenitjére ért. Birodalma elérte legnagyobb kiterjedését, hegemóniája megkérdőjelezhetetlenné vált az európai kontinensen. Spanyolországban folyt tovább a háború, de a spanyol hadsereg gyengesége és az angol segélyhadsereg kis létszáma francia sikert vetített előre. A Habsburg Monarchia elleni háborút követően azonban Napóleon nem tért vissza Spanyolországba, a következő év tavaszán sem utazott személyesen az Ibériai-félszigetre, a hadsereg létszámát azonban tovább növelte. Az egységes parancsnokság hiánya, a francia parancsnokok rivalizálása, József király tehetetlensége, a félsziget földrajzi adottságai, az utak hiánya, a szállítási és utánpótlási nehézségek együttesen a háború további elhúzódását okozták.

A francia császárnak egészen más tervei voltak a közeli jövőt illetően, dinasztiát akart alapítani. Felesége, Josephine császárné nem tudott számára gyermeket szülni, ezért ismét felmerült a válás lehetősége. Mivel Napóleonnak Maria Walewskától, egy lengyel hercegnőtől fia született, egyértelműen bebizonyosodott, hogy Josephine a gyermek születésének akadálya. A válás ötlete már korábban is többször felmerült, 1809 végén azonban Napóleon elszánta magát a cselekvésre.

A francia külpolitika legfontosabb kérdése a leendő új császárné személye lett. Napóleon Sándor cár unokahúgát, Paulinát szemelte ki jövendőbeliének, ami korábbi külpolitikájának logikus folytatásából következett. Napóleon úgy gondolta, hogy Franciaország és Oroszország feloszthatja egymás között az európai, sőt, az ázsiai érdekszférákat is, aminek fontos megerősítése, az együttműködés biztosítása, a dinasztikus szál is ezt a célt szolgálta. Az orosz arisztokrácia és a cári család ellenállása azonban komolyan veszélyeztette ezt a célt. Sándor cár viszont hajlandónak mutatkozott az együttműködésre. Isztambul elfoglalása, a Bizánci Birodalom egyfajta újjáélesztése orosz fennhatóság alatt, élén Sándor öccsével, Konstantin nagyherceggel a cár régóta dédelgetett terve volt, amit a francia diplomácia megpróbált kihasználni. Az orosz és francia érdekek összeegyeztethetőnek bizonyultak.

Három fontos tényező azonban a francia–orosz szövetség ellen dolgozott. Az orosz gazdasági érdekek, a nyersanyagok exportlehetősége és az ebből származó haszon az orosz arisztokrácia fontos bevételét jelentette, ezért a parvenü francia császárral szembeni ellenérzés mögött gazdasági érdekek is erősen megjelentek. A második fontos tényező Sándor cár anyjának ellenkezése volt. Az anyacárnő kitartóan ellenezte a francia szövetséget, hallani sem akart a családi kapcsolatról. Végül maga Sándor cár is hordozott magában személyes sérelmet az évtized elejéről, amikor Napóleon leveleiben utalt arra, hogy neki is köze lehetett apja meggyilkolásához. Napóleon eredetileg Katalin nagyhercegnőt szemelte ki feleségének, de a háborúk idején ez a szál elhalt, és az orosz udvar gyorsan eljegyezte Katalint unokatestvérével, György oldenburgi herceggel, majd 1809. augusztus 2-án a házasság is megkötetett. A cári családban az 1795 elején született Anna nagyhercegnő maradt az egyetlen szóba jöhető feleség. Az orosz udvar a halogatás fegyveréhez nyúlt, hónapokon keresztül nem adott egyértelmű választ, de az ifjú nagyhercegnő fiatal kora is egyértelműen az elutasítás irányába mutatott.

A francia császár belátta, hogy nem kaphat orosz cári hercegnőt, így más irányban kellett tovább gondolkodnia. Az európai dinasztiák között egyértelműen a Habsburgok tekintélye állt a legmagasabban, ráadásul a schönbrunni béke ellenére még mindig ez az államalakulat jelentette a legnagyobb erőt. Ferenc császár nem zárkózott el a dinasztikus kapcsolat ötletétől, mivel meggyengült birodalma nem gondolhatott az ellenállásra, rövid távon a túlélésre, majd legfeljebb a csendes, lassú erőgyűjtésre, a leszámolásra való felkészülésre. A francia diplomácia ezért hivatalosan is bejelentette a dinasztikus házasság igényét. Az ideális jelöltet Mária Lujzában, Ferenc császár lányában találták meg. A meglepően rövid előkészítést követően a házasságot 1810. március 11-én Bécsben már meg is kötötték. A ceremónián Napóleont Berthier marsall helyettesítette. A szertartást 1810. április 1-jén Párizsban, a Louvre kápolnájában személyesen is megtartották.

Az Anglia elleni gazdasági harc részeként az 1810. január 6-i párizsi szerződésben kötelezték Svédországot a kontinentális rendszerbe való bekapcsolódásra és a kereskedelem beszüntetésére. 1809. június 6-án, IV. Gusztáv puccsal történt eltávolítását követően XIII. Károly néven ült trónra a korábbi régens, aki az 1792-ben meggyilkolt III. Gusztáv Adolf testvére volt, de egyre gyengülő egészsége és uralkodásra való alkalmatlansága, valamint Károly Ágost koronaherceg 1810. május 28-i halála miatt a svéd trónöröklés kérdése nyitottá vált. A svéd

vezetőkkel még hanzai kormányzói idejéből jó kapcsolatot ápoló Bernadotte marsallt kereste meg a svéd országgyűlés, akit Napóleon engedélyével 1810. augusztus 21-én koronaherceggé választott meg. A király egészségi problémái miatt az egykori francia marsall egyre jelentősebb hatalomra tett szert Svédországban. Napóleon a kontinentális rendszer erősítésére megkövetelte a svédek hadüzenetét Angliának, ezért 1810. november 3-án ultimátumot nyújtott át Svédországnak, aminek hatására Svédország 1810. november 17-én háborút indított Anglia ellen. A háború fedezete alatt azonban nem szakadtak meg még a gazdasági kapcsolatok sem, katonai összecsapás egyetlen apró csetepatét leszámítva nem is történt. Az angol–svéd háború azonban adott diplomáciai helyzetben a svédek oroszok elleni revansvágyát is felerősíthette, hiszen a svédek nemrégiben vesztették el Finnországot, és Napóleon arra számíthatott, hogy ezzel újabb oroszellenes háborúba hajthatja bele Svédországot, ha erre szüksége lesz, így megoszthatja az orosz védelem erejét.

A francia–orosz összecsapás előkészítésének másik lehetséges ága az orosz–oszmán háború további elmélyítése lehetett volna. Az 1811-es hadjárat folyamán Kutuzov vezetésével olyan erőteljes csapást mértek az oroszok az oszmán főseregre, amely lehetetlenné tette za oszmánok számára a háború folytatását. A tárgyalások megkezdődtek, a bukaresti békét végül 1812. május 28-án meg is kötötték. Ez jelentős orosz katonai erőket, de ami még talán ennél is fontosabb, kapacitást szabadított fel. Az oszmán háborúban harcoló orosz csapatok már csak a franciák visszavonulásának üldözésében vehettek részt, ebben viszont fontos szerepet játszottak.

Napóleon a schönbrunni békét követően sem szerette volna az orosz kapcsolat megszakadását, elmérgesedését, korábbi törekvése az érdekszférák elhatárolására és a szövetségre nem változott. A változás az orosz politikában következett be. A gazdasági érdekek mellett a francia hatalom túlzott megnövekedése sem szolgálta az orosz politikai érdekeket. Napóleon viszont az 1809-es háború orosz részvételével nem volt elégedett, mivel az oroszok csak korlátozott háborút viseltek Galíciában. A francia–orosz viszony egyre inkább elhidegült, ami felgyorsította a francia katonai előkészületeket. Az orosz–angol háború 1809 folyamán a tengeren csak nagyon kis intenzitással folyt, 1810 folyamán pedig teljesen megszűntek a harci cselekmények. Ezzel párhuzamosan Oroszország visszalépett a kontinentális blokádból, lassan megindult a kereskedelem Angliával.

A tilsiti diplomáciai rendszer lassú összeomlásával a francia–orosz kapcsolatok 1811 után egyre gyorsabban váltak ellenségessé, ami magával hozta az angol–orosz

kapcsolat javulását, és előkészítette a formális békekötést is. A diplomáciai kapcsolatok is újraindultak, végül a felek 1812. július 18-án Örebróban békét kötöttek. Ugyanezen a napon Örebróban az angolok és a svédek is békét kötöttek. Napóleon hiába törekedett Svédországot az oroszellenes oldalra vonni, Károly János, a korábbi Bernadotte marsall országa érdekeinek megfelelően visszatért az angol oldalra, amelyhez hamarosan a francia támadás miatt ismét csatlakoztak az oroszok is.

Napóleon 1811-ben már egyre nyíltabban készült az összecsapásra. Hatalmas mennyiségű hadianyagot és élelmiszert halmozott fel az orosz határvidéken, növelte a csapatok létszámát, szövetségeseit kötelezte meghatározott számú katona kiállítására, így a világ addigi legnagyobb hadseregét vonta össze az Oroszország elleni háborúra. A diplomácia átadta helyét a hadi eseményeknek: a francia hadsereg 1812. június 24-én átlépte a Nyeman folyót, és benyomult Oroszországba.

AZ OROSZORSZÁGI HADJÁRAT: BOROGYINO, MOSZKVA ÉS A VISSZAVONULÁS

Az oroszországi hadjáratra induló Grande Armée a világtörténelem legerősebb hadserege volt. A Császári Gárda, tíz hadtest, négy lovashadtest, valamint a Habsburg Monarchia segélyhadteste együttesen 475 ezer katonát jelentett, akik mögött még további tízezrek álltak a hátországban, akik közül még 141 ezer katonát vetett be a francia császár. Ennek a hatalmas, 600 ezer főt meghaladó tömegnek a mozgatása, élelemmel és lőszerrel való ellátása leküzdhetetlen nehézséget jelentett még akkor is, ha Napóleon minden lehetséges előkészületet megtett, élelmiszert és hadianyagot halmozott fel, ellátóoszlopokat szervezett abban a reményben, hogy a hadjárat megindítását követően néhány héten belül döntő csatában megverheti az orosz hadsereget, amit gyors békekötést jelentett volna. Még az is felmerült benne, hogy bevárja az orosz támadást, amelyet valóban fontolóra vett Sándor cár, végül elvetett, ezért Napóleonnak kellett megindítania a támadást.

A francia offenzívával szemben Barclay de Tolly 1. és Bagratyion 2. Nyugati Hadserege állt 130 és 50 ezer katonával. A csapatok 11 hadtestet alkottak, az első hat az 1., a 7. és 8. a 2., a 9., 10. és 11. a 3. Nyugati Hadseregben. A hadszíntértől délre gyülekezett az oszmán háborúból korábban elvezényelt és a hátországból érkező alakulatokból szervezett 3. Nyugati vagy Tartalék Hadsereg 40 ezer katonája

Tormaszov tábornok vezetésével. A Dunai vagy Moldvai Hadsereg 60 ezer katonája Csicsagov admirális vezetésével az oszmán háborúból menetben volt észak felé, míg a Finnországi Hadtest 20 ezer embere is a franciák elleni háborúba tartott. A birodalom hátországában legalább 80 ezer fős helyőrség állomásozott, és további jelentős tartalékok álltak szervezés alatt. A csapatok azonban nem voltak feltöltve, sok esetben csak papíron léteztek a magas létszámok. Az orosz hadsereg a hadjárat első fázisát tehát jelentős létszámhátrányban kezdte meg, de veszteségeit viszonylag gyorsan tudta pótolni.

Az orosz hadsereg kordonszerűen állt fel a határon Barclay Wilna, Bagratyion Woklawisk központtal. Napóleon azt tervezte, hogy a két hadsereget elválasztja egymástól, majd külön-külön mér vereséget azokra. Ezért a Tilsit mellett összevont főerő (1., 2. és 3. hadtest, Császári Gárda) és a centrumban Eugéne alkirály vezetésével a 4. és 6. hadtest egyenesen Wilna (Vilnius) felé menetelt, míg a jobb szárnyon Jérôme, Napóleon testvére vezetésével az 5. és a 8. hadtest Grodno és Nowogrudok felé menetelt, hogy elzárja Bagratyion útját. A szélső jobb szárnyon a 7. hadtestnek kellett Bagratyiont szemből megtámadnia Schwarzenberg herceg császári-királyi hadtestének támogatásával. A szélső bal szárnyon Macdonald marsall 10. hadtestével Riga felé nyomult előre, hogy Szentpétervárt fenyegesse, és orosz erőket kössön le. A 9. hadtest az összeköttetési vonalakat biztosítva hátra maradt.

Sándor cár nem nevezett ki főparancsnokot a hadsereg élére, elviekben ezt maga vállalta. A környezetében lévő hadműveleti tervező tisztek megosztottak voltak a teendőket illetően. Egy részük mindenképpen fel akarta venni a harcot a határ mentén, hogy megkímélje a birodalom területét a pusztítástól. A józanabb belátásúak azonban a visszavonulást javasolták. Az elfogadott hadműveleti tervet Phul tábornok, egy porosz emigráns dolgozta ki. Ennek értelmében a Daugava folyó mentén Drisszánál egy megerődített tábort kezdtek építeni, ahova Barclaynak kellett visszavonulnia, és szívósan védekeznie, ha Napóleon Wilna felé törne előre. Ezalatt Bagratyionnak a támadó ellenség oldalába és hátába kellett támadnia.

A francia támadás gyors ütemben haladt előre, Napóleon mindössze négy nap alatt elérte Wilnát. Barclay visszavonta erőit a drisszai táborba, komolyabb harcokra sehol sem került sor. Bagratyion a francia túlerő miatt nem tudott támadni, örülhetett, ha kiszabadul a francia harapófogóból. Parancsot kapott, hogy ő is vonuljon vissza, és csatlakozzon Barclay seregéhez. Szerencséjére Jérôme határozatlanul és lassan nyomult előre, így Novogrudokon keresztül

Nyikolajevbe érhetett. Napóleon az orosz visszavonulásra válaszul Murat-t az első három hadtesttel Drissza ellen küldte, maga pedig a Gárdával, a 4. és 6. hadtesttel Vityebszk felé indult. Davout-t három hadosztállyal Minszk felé indította, hogy Bagratyiont elvágja Barclay csapataitól. Bagratyion ezért Njeswitzen (Нясвіж, Nyaszvizs) keresztül Bobrujszk felé vonult vissza, hogy Mogiljovon keresztül egyesüljön Barclayjal.

Barclay július 9-ére vonta össze csapatait a drisszai táborban. Az orosz hadvezetés ismét komoly dilemmába került. A francia túlerő ellen nem lehetett nyílt csatát vállalni, Napóleon pedig nem tette meg azt a szívességet, hogy az erődített tábort közvetlenül támadja meg, hanem egyenesen Vityebszk felé indult meg. Barclay már július 13-án elindult Drisszából Vityebszk felé, de egyelőre lassan, óvatosan menetelt. Bagratyion is parancsot kapott, hogy siessen Vityebszkbe. Barclay Drissza mellett a szentpétervári út fedezetére visszahagyta Wittgenstein tábornokot az 1. hadtesttel. Ez jó döntésnek bizonyult, mert Napóleonnak megfelelő erőt kellett szembeállítania vele. Barclay csapataival július 23-án ért Vityebszkbe, és állást foglalt, hogy bevárja Bagratyiont. Őt azonban ugyanezen a napon Mogiljov mellett az orsai út mentén Davout megtámadta, és visszaverte, így Bagratyion nem érhetett Vityebszkbe, hanem a Dnyeper mentén déli irányba kellett visszavonulnia, és csak Nowy Bychow (Новы Быхаў, Novi Bihov) mellett tudott átkelni, majd onnan Propojszk (Слаўгарад, Szlavharad) felé kitérni. Barclay tehát hiába várta Bagratyion csapatait, viszont Vityebszk előtt egyre nagyobb francia erők tűntek fel, és július 25-én Osztrovno mellett megtámadták Barclay csapatait. Az orosz tábornoknak nem maradt más választása, mint a visszavonulás Szmolenszk felé. Bagratyionnak is ide kellett hátrálnia. Barclay augusztus 1-jén, Bagratyion pedig Mstislawon (Мсціслаў, Mszcislau) keresztül másnap ért Szmolenszkbe, ahol a két hadsereg végre egyesülhetett.

Napóleon Vityebszk mellett Wittgensteinnel szemben a Dwina folyó északi partján visszahagyta a 2. és a 6. hadtestet, a többi csapatát széles félkörívben Vityebszk körül elhelyezve rövid pihenőt rendelt el. Még az is megfordult a fejében, hogy beszünteti a hadműveleteket, és nekilát a hátország megszervezésének.

A rövid hadműveleti szünetnek ezúttal az oroszok vetettek véget. A főhadiszálláson az a döntés született, hogy az erősítésekkel 120 ezer főre növelt főserreggel támadást indítanak Vityebszk felé Rudnján keresztül. Augusztus 8-án adta ki Barclay a parancsot, az előőrsök 8-án össze is csaptak Inkovónál a franciákkal, de a csapatok 9-én és 10-én csak lassan haladtak előre, majd visszavonultak, 12-én ismét előrenyomultak egészen Inkovóig. Napóleon először maga is Inkovo

mellett akarta összpontosítani seregét (1., 3., 4., 5. és 8. hadtest, Császári Gárda), amely ekkor 150 ezer katonából állott, de meggondolta magát, és az oroszok hátában Szmolenszk elfoglalását határozta el. Murat lovasságát és az 1. hadtestet az oroszokkal szemben hagyta, maga pedig a 3. és 4. hadtesttel és a Gárdával Rosasna (Расасна, Raszaszna) mellett és több környékbeli hídon átkelt a Dnyeperen, majd egyesülve Davout Orsa mellett átkelt erőivel (5. és 8. hadtest és saját hadtestének részei) megindult Szmolenszk felé. Augusztus 14-én Nyeverovszkij hadteste Krasznoj mellett összecsapott a támadókkal, és utóvédharcokat vívva vonult vissza Szmolenszkbe.

Barclay augusztus 16-án kezdte meg a visszavonulását Szmolenszk felé. Szerencséjére a francia támadás késlekedett, így a Dnyeper jobb partján el tudott vonulni. Napóleon 18-án zárta körbe délről Szmolenszket, délután pedig elrendelte a rohamot. Az orosz védők a régi városfalak felhasználásával komoly veszteséget okoztak a franciáknak, végül fel kellett adniuk. Napóleon bekerítési kísérlete nem sikerült, mert Junot a 8. hadtest élén elkésett, így Bagratyion vissza tudott vonulni. Az orosz hadsereg ismét teljes visszavonulásban volt, immáron egyenesen Moszkva felé.

Szmolenszkben Napóleon ismét azt fontolgatta, hogy beszünteti az előrenyomulást, azonban jó híreket kapott, mert augusztus 12-én Schwarzenberg Poddubine mellett legyőzte Tormaszovot, 18-án pedig St. Cyr aratott győzelmet Wittgenstein felett a 6. hadtesttel, így a szárnyai biztosítva voltak. Az oroszokat ezúttal viszonylag hevesen tudta üldözni, így mégis az ismételt támadás mellett döntött.

Az orosz hadsereg soraiba újabb feltöltések érkeztek, így az ereje ismét elérte a 120 ezer főt. Talán ennél is fontosabb fejlemény volt, hogy augusztus 29-én a közvélemény nyomására Sándor cár kinevezte a két nyugati hadsereg élére Kutuzov tábornokot. Sándornak ez ugyan nem volt ínyére, mert nem szívlelte a megfontolt, bölcs öreg tábornokot, de kénytelen volt engedni a nyomásnak. Abból viszont Sándor nem engedett, hogy Moszkvát nem lehet csata nélkül feladni, ezért megparancsolta Kutuzovnak, hogy vegye fel a harcot a betolakodók ellen.

A tábornok választása a Borogyino melletti területre esett, egy dimbes-dombos, erdőkkel, facsoportokkal, patakokkal átszegdelt területre. Az orosz 1. Nyugati Hadsereg állása a Kolocsa patak védelmében állt fel Barclay parancsnoksága alatt, a bal szárnyat, a 2. Nyugati Hadsereget pedig Bagratyion vezetésével két kisebb magaslaton épített sáncokkal erősítették meg. Az arcvonal előtt – Sevargyino mellett – előretolt sáncot építettek.

Napóleon Szmolenszkből egyenesen Moszkva felé menetelt. Szeptember 5-én menetből támadta meg, és elfoglalta a sevargyinói sáncokat, majd másnap összevonta seregét a csatához. Ekkor még 135 ezer katonát tudott csatasorba állítani. Tábornokainak egy része azt ajánlotta, hogy kerüljék meg az orosz sereg bal szárnyát, mert a frontális támadás túlságosan nagy veszteséggel járhat. Napóleon azonban elvetette az ötletet. Attól tartott, hogy az oroszok így ismét kitérhetnek a csapása elől, mint Vityebszk és Szmolenszk mellett.

A borogyinói csata 1812. szeptember 7-én hajnalban kezdődött. A Borogyino falu elleni elterelő támadást követően a francia centrum az orosz állások bal szárnya, a Bagratyion-sánc ellen indult meg. A szélső szárnyon Poniatowski lengyel csapatai támadtak Utyica ellen. A franciák elfoglalták a sáncokat, de az orosz ellentámadás visszavetette őket. Kutuzov a centrumból és a jobb szárnyról egymás után vezényelte az erősítést a sáncokhoz, de Napóleon is újabb és újabb hadosztályokat vetett be itt. A franciák a Rajevszkij-sánc ellen is támadást indítottak Eugéne alkirály hadtestével, de itt is visszaverték őket. Davout és Ney elkeseredett harcokat vívott Bagratyion csapataival. Napóleon Murat lovasságát is bevetette, amellyel szemben Kutuzov is a nehézlovassághoz fordult. A Bagratyion-sánc és a mellette lévő Szemjonovszkaja falu sorsát Junot 8. hadtestének bevetése pecsételte meg, mivel Junot csapataival egy erdő fedezetében tudott előrenyomulni. Ney és Davout ismét támadott, dél körül elfoglalták a Bagratyion-sáncot. Az oroszok nehézségeit fokozta, hogy Bagratyion halálos sebet kapott.

A franciák fontos sikert értek el a sánc elfoglalásával, amikor a Kolocsa patakon túl a francia bal szárny oldalában orosz lovasság tűnt fel. Napóleon azonnal leállította a támadást a jobb szárnyon, amíg nem tisztázódik a helyzet a bal szárnyon. Attól tartott, hogy egy erős orosz oszlop hátba támadhatja seregét. Két hosszú órán keresztül tartott a bizonytalanság, amikor kiderült, hogy csak orosz könnyűlovasság alkotta a támadó csapatokat. Napóleon újból elrendelte a támadást a jobb szárnyán és a centrumában. Ezúttal sikerült elfoglalni a Rajevszkij-sáncot is. Az oroszok több ellentámadást indítottak, de visszaverték őket. A franciák előrehozták tüzérségüket, és tűzzel árasztották el az orosz vonalakat, irtózatos veszteséget okozva. Napóleon megtagadta a Császári Gárda bevetését, így elmulasztotta az orosz hadsereg megtörését. A támadások elültek, a csata késő délutánra tüzérségitűz-párbajjá változott.

A borogyinói csata Napóleon harcászati győzelmével végződött. Sikerült elfoglalnia az orosz állásokat, és Kutuzov seregét visszavonulásra kényszerítette.

Az orosz veszteség 40-45 ezer főre rúgott, de másnap csak 45 ezer katonát tudtak volna harcba vetni, mert a többi szétszóródott. A franciák csak 30-35 ezer katonát vesztettek, ráadásul estére újabb csapatok érkeztek meg, így Napóleon kétszeres erőfölénybe került. Kutuzov hangsúlyozta, hogy másnap készen áll serege a csatára, képes megtartani állásait. Kijelentésével feltehetően a morált akarta növelni, mert elrendelte a visszavonulást. Kutuzov szeptember 12-én Filiben haditanácsot tartott: parázs vitát követően Moszkva feladásáról döntöttek. Csapatai élén Napóleon szeptember 15-én bevonult Moszkvába.

A hadszíntér északi szárnyán ezalatt Macdonald tábornok a 10. hadtesttel lényegében ellenállás nélkül nyomult előre Riga irányába. A várost védő Essen tábornok a Daugava folyó északi felére vonult vissza. Macdonald-nak nem volt elég ereje Riga ostromára, ezért megelégedett azzal, hogy hadtestét a Daugava vonalára zárkóztassa fel. Az orosz védelem szeptember 25-én kapott erősítést, mivel Finnországból megérkezett Steinheil tábornok hadtestének 15 ezer katonája. A két orosz csoport egyesült, majd támadást indított a Daugavától délre. A szeptember 26-a és 28-a között vívott ütközetekben Macdonald csapatait visszaszorították, ekkor viszont Steinheil tábornokot a hadvezetés Wittgenstein hadtestének megerősítésére rendelte, ezért Rigában egy 5000 fős helyőrséget visszahagyva Steinheil 25 ezer katonájával elvonult délkeleti irányba a Daugava mentén Polock térségébe, ahol kulcsszerepet játszott St. Cyr megverésében és visszaszorításában. Macdonald erre ismét megjelent Riga előtt, de támadást nem indított, majd december közepén visszavonult Königsberg felé.

Napóleon hiába remélte, hogy Moszkva elfoglalása a tárgyalóasztalhoz ültetheti Sándor cárt. A franciákat lángok várták Moszkvában. A várost a visszavonuló oroszok gyújtották fel. A tűz feltartóztathatatlannak bizonyult a fából épült városban, napokon keresztül tombolt. Kutuzov serege Bronnici felé, tehát keleti irányba távozott, viszont néhány nap múltán Kutuzov Moszkvától délre, Tarutyino mellé települt át. A francia császár tárgyalási felhívását válaszra sem méltatták az oroszok. Napóleon a Kreml falai között azt tapasztalta, hogy az egyébként is kevés élelmiszer egyre fogy, a céljához pedig nem került közelebb. Helyzete tarthatatlanná vált, ezért október második hetében megkezdte a visszavonulás előkészítését. Elsőként a kórházak és a hadianyagok egy része indult útnak október 14-én, majd másnap egy hadosztály a kalugai úton megkezdte a kivonást, egyben felderítést végzett. Az oroszok 18-án lecsaptak Murat csapataira Vinkovónál, ezért Napóleon azt hihette, hogy csatát kell vívnia a visszavonulásért. A császár a hadsereg zömével október 19-én indult el.

A visszavonulás megkezdésekor Napóleonnak még 110 ezer katonája volt, Macdonald 25 ezer katonával Riga előtt, Oudinot és St. Cyr 25 ezerrel Polocknál, Reynier és Schwarzenberg 40 ezerrel, Dabrowski 10 ezerrel Volhíniában állomásozott, miközben Victor marsall Szmolenszkbe érkezett a 40 ezer fős 9. hadtesttel. Összesen tehát Napóleonnak még 250 ezer katonája maradt. Vele szemben az orosz erősítések folyamatosan érkeztek a csapatokhoz, Kutuzov főserege 140 ezer katonára nőtt, Wittgenstein Polocktól északra 50 ezer, Steinheil a Rigából Wittenstein csapataihoz csatlakozó menetben 20 ezer katonával rendelkezett. Csicsagov az alárendelt Tormaszovval együtt 70 ezer katonát vezetett, míg egy tartalékhadtest 20 ezer emberrel Pinszk és Mozyr között állt. Az oroszok azt tervezték, hogy Wittgenstein és Csicsagov a Berezina folyóhoz menetel, hogy elvágja Napóleon seregének visszavonulási útját, majd bekeríti azt.

A francia csapatok élén Napóleon október 20-án úgy döntött, hogy nem támadja meg közvetlenül Kutuzov seregét, hanem egy kisebb kerülőt téve Malojaroszlavecen keresztül tör magának utat dél felé. Október 24-én a két sereg elővédjei Malojaroszlavec mellett összecsaptak, de a főerők bevetését egyik hadvezér sem merte megkockáztatni. Napóleon lemondott a kalugai útról, és a régi szmolenszki úton folytatta a visszavonulást Vjazma felé. Kutuzovnak sokkal rövidebb utat kellett megtennie Vjazmáig, így november 3-án egy nagy támadást tervezhetett. Napóleon azonban ezen a napon két tűz közé fogta a támadó Miloradovics csapatait, és visszaverte azokat.

Időközben azonban október 18-án Wittgenstein túlerővel megtámadta, és Polock mellett megverte St. Cyr hadtestét, akinek Victor sietett segítségére, viszont november 7-én Vityebszket megszállták az oroszok. A szmolenszki készletek jelentős részét Victor és St. Cyr csapatai felélték, ezért Napóleon Szmolenszkből egy déli útvonalat választott Minszk irányába. Kutuzov erői november 12-én Krasznoj térségében felvették a harcot a franciákkal, de mivel Napóleon 15-ére összevonta hadseregét, Kutuzov ismét visszavonult.

A franciák folytatták a visszavonulást, és november 20-án elérték Orsát. A császár itt kapta a rossz hírt, hogy Minszk Csicsagov kezébe került. Az admirális 30 ezer katonát különített Schwarzenberg visszavonuló hadtestével szemben, maga pedig a sereg zömével november 17-én bevonult Minszkbe. Csicsagov Boriszovba folytatta a menetét, visszavetette a Berezina hídját őrző lengyel hadosztályt, így 40 ezer katonával elvágta Napóleon visszavonulási útját. Wittgenstein 35 ezer katona élén Csasniki térségéből, észak felől, Kutuzov pedig keleti irányból közeledett. Napóleonra a bekerítés és a kapituláció várt.

A francia császár ilyen vészhelyzetben tudta igazán megmutatni katonai erényeit. Megtévesztő támadást vezetett déli irányba, ezzel elérte, hogy Csicsagov szabadon hagyja a Berezina vonalának egy részét, így a francia műszaki alakulatok emberfeletti munkával egy hidat verhettek a jeges folyó felett, Napóleon serege ezért november 28–29-én átkelhetett. A minszki utat Csicsagov serege elállta, ezért Napóleon az ekkorra már csak 30 ezresre zsugorodott serege élén Wilna felé indult. Ekkor még kisebb-nagyobb csoportokban további 60 ezer francia és szövetséges katona kereste a menekülés útját.

A francia hadsereg december 9–10-én érte el Wilnát, miközben Napóleon már december 3-án elhagyta a sereget, és Párizsba sietett, a parancsnokságot pedig sógorára, Murat marsallra, a nápolyi királyra ruházta. Több leszakadt egység, valamint Macdonald tartalékhadteste is csatlakozott Murat-hoz, akivel szemben az oroszok is csak 60 ezer katonát tudtak felvonultatni, így a Berezinán túl már nem tudtak hatékony üldözést folytatni. Napóleon a sereg 4000-5000 fős magjával december 14–15-én kelt át a Nyeman folyón Kovnónál, őket mintegy további 50 ezer katona követte az elkövetkező napokban, hetekben. Davout és Poniatowski seregrésze Merecs mellett kelt át, és mintegy 30 ezer katonát tudott összegyűjteni. A francia és szövetséges katonák folytatták menetüket a Visztula felé.

Az orosz csapatok szintén a végletekig kimerültek. A legnagyobb csoportosításuk, Kutuzov 60 ezresre csökkent serege december 15-én foglalta el Kovnót. A mögötte menetelő csapatokkal együtt 140-150 ezer orosz katona érte el a határ vonalát.

A francia hadsereg helyzetét tovább rontotta, hogy december 30-án Macdonald porosz csapatainak parancsnoka, Yorck tábornok Tauroggenben semlegességi megállapodást írt alá az oroszokkal, így a franciák többé már nem számíthattak csapataira. Poroszország egyre nyíltabban fordult szembe Napóleonnal.

SCHWARZENBERG HADTESTÉNEK HADJÁRATA

Napóleon a támadó hadseregének szárnyait a szövetséges csapatokra bízta. Északon Macdonald a poroszokkal és egyetlen francia hadosztállyal támadott, míg délen Reynier eredetileg 17 ezer fős 7. hadtestét szászok alkották, Schwarzenberg 30 ezer katonát számláló császári-királyi segélyhadteste még számot sem kapott a Grande Armée rendszerében.

Az Oroszország elleni támadásra tíz gyalogezredet, két határőr- és két vadászzászlóaljat, négy huszár-, két svalizsér- és két dragonyosezedet mozgósítottak. A csapatokat nem töltötték fel teljes mozgósítási létszámra, csupán annak mintegy kétharmadára. Gyalogezredenként két zászlóaljat, a könnyűlovasezredekből hat, a dragonyosezredekből négy svadront vezényeltek a hadszíntérre. A hadtestet négy hadosztályba szervezték, létszáma néhány százzal haladta meg a 30 ezret. Az 1812-es év második felében Galíciában a hadvezetés egy újabb hadtestet vont össze arra az esetre, ha Schwarzenberg erőinek szüksége lenne támogatásra. Ezt a megfigyelőhadtestet végül nem vetették be, annak ellenére sem, hogy a kritikus időszakban Napóleon kérte a császári-királyi erők növelését. Schwarzenberg viszonylag épségben vissza tudta vonni csapatait, így neki nem volt rá szüksége, a Habsburg Monarchia vezetése pedig nem volt hajlandó további segítséget nyújtani a francia érdekek kiszolgálására.

Schwarzenberg herceg Lembergben gyűjtötte össze csapatait, majd Napóleon parancsára a határ mentén északi irányba menetelt Lublinon és Łukówon keresztül a Bug folyó felé. Reynier tőle északra sorolt be a hadsereg szárnyának védelmi vonalába, a Narew folyót Tykocin és Białystok között lépte át. Schwarzenberg csapatai július 1-jén érték el a határt, Drohiczyn mellett átkeltek a Bugon, majd július 13-án elérték Pruzanyt. Reynier eközben Slonimon keresztül egészen Kleckig nyomult előre, ahova július 15-én érkezett meg.

Tormaszov hadserege ezalatt Luck mellett gyülekezett, és csak július 17-én indult meg északi irányba, így sem a szász, sem a császári-királyi csapatok nem érzékeltek orosz csapatokat a térségben. Napóleon ezért úgy döntött, hogy Reynier-t Kleckből Kobrinhoz rendeli, Schwarzenbergnek pedig csatlakoznia kellett a Minszk felé megindított támadáshoz. Július 23-án indult meg a császári-királyi hadtest Pruzanyból, és július 30-ára érkezett Njeswitz elé. Időközben Tormaszov csapatai július 27-én elérték Kobrint, és túlerővel megtámadták Reynier szász hadtestét. Reynier Slonim felé húzódott vissza. Schwarzenberg július 30-án kapta a parancsot, hogy forduljon vissza, és siessen Reynier segítségére. Napóleon számára jól alakult a déli helyzet, mert ha Tormaszovot is Kutuzov hadseregéhez vonják, akkor a főseregével kellett volna megküzdenie vele, így viszont számára kevésbé értékes szövetséges alakulatok kötöttek le egy erős orosz hadsereget. Tormaszov kezdetben 30 ezres hadtestének létszámát a tartalékokból és a helyőrségi csapatokból időközben 46 ezer főre emelték.

Reynier és Schwarzenberg augusztus 3-án Szlonimnál egyesült, és támadást indított Tormaszov csapatai ellen. Az orosz tábornok hadseregének zöme Kobrin

mellett maradt, csak elővédjét tolta előre Podubine és Gorodecno mellé. Amikor viszont hír érkezett a szász és császári-királyi hadsereg támadásáról, Tormaszov megerősítette az elővédjét, de még így is csak 28 ezer katonát vetett be Reynier és Schwarzenberg 33 ezer fős egyesült serege ellen. Augusztus 12-én Podubine és Gorodecno mellett a támadást két oldalról hajtották végre. A jobb szárnyon Reynier szász egységei indultak meg Kamenszkij egy dombvonulaton felálló hadosztálya ellen. Az oroszok visszaverték a támadást, amikor Schwarzenberg erői is egymás után beérkeztek. A szászok jobb szárnyára Zechmeister lovassága vonult fel, míg Schwarzenberg gyalogságának főerői a szászoktól balra, Podubine falunál álltak harcrendbe tüzérségi tűz fedezete alatt. Frimont tábornok hadosztálya alkotta a bal szárnyat azzal a feladattal, hogy Gorodecno felé támadjon, illetve hogy minél több orosz erőt kössön le. Tormaszov Kamenszkij baljára vonultatta fel Markov hadosztályát, míg Lambert lovasai a bal szárnyra kerültek.

A délután 3 órakor megindított általános támadás lassan bontakozott ki, mert az oroszok keményen küzdöttek. A császári-királyi gyalogság, azon belül sok magyar egység egy erdőből kiérve rohamozta meg a dombon álló orosz vonalakat, ami nagyon nehéznek bizonyult. Az oroszok több ellentámadással is próbálkoztak, de a huszárok visszaverték őket, így lassanként visszaszorították az oroszokat a dombról. Tormaszov a saját bal szárnyán összevont lovasságával csatadöntő támadásra indult, de a császári-királyi lovasság felfogta. A bal szárnyon Schwarzenberg leállította Frimont támadását, mert az oroszok megkezdték a visszavonulást Kobrin felé. A szászok és a császári-királyiak 1300 katonát vesztettek, az orosz veszteség 3000 főre rúgott.

Tormaszov a vereséget követően kénytelen volt Kobrint is kiüríteni, és egészen Luckig visszavonulni. Schwarzenberg egészen a Styr folyóig követte az ellenséget. A hadszíntér ezen részére ekkor egy hónapos nyugalom köszöntött, Tormaszovnak nem volt ereje megújítani a támadást. A helyzeten Csicsagov hadseregének megérkezése változtatott. A Moldvai Hadsereg az oszmánokkal kötött békét követően szeptember közepén érkezett meg Luck térségébe. Ekkor kapta kézhez Kutuzov szeptember 1-jén, Gjatskból (ma: Гагарин, Gagarin) keltezett parancsát, amely szerint a lehető legnagyobb ellenséges erőt le kellett kötnie. Csicsagov hadserege 75 ezer főre növekedett, miután Tormaszovot is alárendelték. Az egyesült erő szeptember 20-án indította meg a támadását Reynier és Schwarzenberg serege ellen.

Az orosz támadás nem érte váratlanul Schwarzenberget. A túlerőnek nem állhatott ellen, ezért halogató harcokat vívva vonult vissza a Bug felé. A csapatait szeptember 27-án Ljuboml alatt egyesítette, és Opatinhoz, a Bug partjára

menetelt, majd a folyó mentén Vlodaváig haladt, ahol átkelt a nyugati partra, majd Breszt-Litovszknál ismét partot váltva állást foglalt a város mellett, hogy a korábban Pinszkhez kikülönített Mohr-dandárt felvegye. Mohr csapatait Mozyrból az orosz tartalékhadtest támadta meg, de október 5-én Breszt-Litovszk alatt újraegyesültek Schwarzenberg főerőivel.

Csicsagov október 10-én érte el Breszt-Litovszk előterét, és másnapra támadást rendelt el. Schwarzenberg nem várta be a túlerejű ellenség támadását. Visszavonta csapatait, s október 15-én Drohiczynbe ért, majd átkelt a Bugon. Csicsagov ereje időközben a beérkező tartalékhadtesttel tovább nőtt. Kutuzov parancsa értelmében Sacken tábornokot 30 ezer katonával Breszt-Litovszk mellett hagyta Schwarzenberg hadtestének szemmel tartására, maga pedig október 28-án 55 ezer katona élén elindult Kutuzov haditerve értelmében, hogy Napóleon főseregének hátába kerüljön. Seregével Szlonimon keresztül Minszkbe, majd onnan a Berezinához vonult.

Az orosz sereg kettéválása és Csicsagov távozása nem maradt rejtve Schwarzenberg előtt. Már október 29-én újból átkelt a Bugon, az admirális serege után eredt, és november 14-én Slonimba érkezett. Reyniernek Schwarzenberg hátát kellett fedeznie, és Szviszlocson keresztül Volkoviszkba menetelt. Sacken azonban – érzékelve az ellenséges csapatok távozását – szintén mozgásba lendült. Schwarzenberg hátát fenyegette, és november 14-én Wołkowysk mellett megtámadta Reynier csapatait. Akárcsak bő három hónappal korábban, Schwarzenbergnek vissza kellett fordulnia Reynier megsegítésére. Október 16-án Slonim felől Izabielin mellett Schwarzenberg meg tudta lepni Sacken csapatait, és megtámadhatta az oroszok szárnyát. Sacken csapatait sikerült fölényesen visszaverni, ezáltal szabaddá vált az út a hátországba.

A Nagy Hadsereg vereséget szenvedett, a Berezinán átkelve megmenekült ugyan a bekerítéstől, de a katasztrófát nem kerülhette el. Schwarzenberg hadteste november 25-én Breszt-Litovszkba érkezett, Sacken csapatai egészen Ljuboml–Kovel térségéig vonultak vissza. A császári-királyi seregre azonban még egy megpróbáltatás várt. Maret, a francia hadügyminiszter Wilnából azt a parancsot adta ki, hogy ismét nyomuljanak előre, próbálják tehermentesíteni a visszavonuló franciákat. Schwarzenberg tehát november 30-án ismét elindult, s december 6-án Slonimba érkezett. Itt érkezett meg Maret újabb parancsa, amely elrendelte a visszavonulást Varsó felé.

Schwarzenbergnek sem maradt más feladata, mint saját hadtestéről gondoskodni. December 18-án indult visszafelé a hadtest Slonimból. Három nappal

később elérte Białystok környékét, majd 25-én Pułtuskba folytatta a menetét, ahova 29–30-án érkezett meg. Varsótól északra állva a tél közepén hadműveleti szünet kezdődött, de a közeledő ellenséges csapatok hírére Eugéne alkirály, aki Murat távozása után átvette a hadsereg maradványai feletti parancsokságot, visszavonult a Visztulától. Schwarzenberg viszont a csapatai épségének biztosítása miatt (és nyilvánvaló politikai indíttatásból) 1813. január 30-án fegyverszüneti megállapodást kötött az oroszokkal, majd hadtestével Krakkóba vonult téli szállásra.

A hadjáratban a császári-királyi hadtest mintegy 6000 katonát veszített a harccselekményekben, illetve 4000-et betegség és menetveszteség miatt, tehát eredeti állományának harmada maradt Oroszországban. Ez a Grande Armée veszteségeihez mérten rendkívül alacsony szám kétségkívül Schwarzenberg herceg gondoskodásának és a hadsereg minőségének, kitartásának volt köszönhető.

A SPANYOLORSZÁGI ÉS A TENGERI HÁBORÚ 1810–1812-BEN

Ahogy korábban már említettük, Schönbrunn után Napóleon úgy döntött, dinasztiaalapításba kezd, így nem tért vissza személyesen Spanyolországba, viszont a hadsereg létszámát tovább növelte. Ezek az erősítések tették lehetővé, hogy a franciák 1810 folyamán ismét nagy offenzívát indítsanak. A támadás két irányban bontakozott ki, Spanyolország déli részei és Portugália felé.

A déli, Andalúzia elleni támadás közvetlenül a spanyolok Madrid elleni támadásának kudarcát követte 1810. január 29-én. A szemben álló spanyol hadsereget Aréizaga tábornok vezette. Soult marsall azonban elsöpörte az ellenállást, Victor marsall hadteste pedig már február 5-én körülzárta Cádiz kikötőjét és erődjét. Az ostrom azonban az angolok tengeri fölénye miatt szinte lehetetlenné vált. Az angol hajók a kezdetben 2000 fős helyőrséget folyamatosan tudták erősíteni, és csakhamar 10 ezer védő nézett szembe a franciákkal. Élelem és hadianyag is bőven érkezett a körülzárt erődbe, az angol flotta tüzérsége pedig a francia ostromtüzérséget tartotta távol. A nagy távolság miatt a francia bombázások hatékonysága minimális volt, így az ostrom lényegében hamar állóháborúvá változott.

A spanyol–angol hadsereg igyekezett aktív védelmet folytatni, kitöréseket hajtott végre és különböző támadásokkal próbálta zavarni az ostromot. A katonák 1810. október 15-én Fuengirola kis erődje ellen próbálkoztak Lord Blayney tábornok vezetésével, de a lengyel helyőrség kitartása csúfos kudarcot okozott

nekik, maga Blayney is fogságba esett. A francia hadsereg 1810 augusztusában megjelent Murcia előtt, végül nem indított rohamot az erős spanyol állások ellen, inkább visszavonult. Blake tábornok ellentámadását viszont Milhaud tábornok november 4-én Baza mellett harmadakkora erővel fölényesen visszaverte. Cádiz ostroma azonban a francia részsikerek ellenére sem haladt előre. A francia sereget járványok tizedelték, a gerillák pedig folyamatosan támadták az összeköttetést.

Soult 1811 elején csapatokat vont el Victor ostromhadtestéből, így a szövetségesek megpróbálhatták megtörni a körülzárást. 1811. március 5-én Barrosa mellett visszavonulásra kényszerítették a franciákat, de az angolok és a spanyolok közötti összhang hiánya miatt mégsem sikerült a tervük, kénytelenek voltak visszatérni Cádizba. Augusztus folyamán Murcia irányából próbálkoztak a spanyolok, de augusztus 9-én Zújar mellett Soult ismét fölényes győzelmet aratott ellenük. Október közepén a franciák megpróbálkoztak Gibraltár körülzárásával is, de az angol hajók ágyúi lehetetlenné tették a próbálkozást. A spanyol hadsereg egyetlen sikeres akcióját a térségben a francia visszavonulást követően indították: Ballesteros tábornok november 5-én Bornos mellett elfogott egy francia zászlóaljat. A franciák nem adták fel Gibraltár megközelítésének tervét, 1810. december 9-én körbezárták, és ostrom alá vették Tarifa kis erődjét. December 30-án egy rohammal is próbálkoztak, amelyet az angol és spanyol védők visszavertek. A romló időjárás és a védők kitartása miatt 1812. január 5-én a franciák feladták az ostromot. Ballesteros a tavasz folyamán ismét megpróbálkozott a támadással, de kísérletét május 31-én Bornos mellett Conroux tábornok feleakkora erővel ismét fölényesen elhárította. Cádiz körülzárássá vált ostromának Soult marsall az angol seregek salamancai győzelmét követően, 1812. augusztus 24-én vetett véget.

A másik nagy francia támadást 1810-ben Portugália ellen hajtották végre. A támadás szárnyának biztosítása céljából Junot tábornok hadteste 1810. március 21-én körülzárta Astorga erődjét, amely április 22-én megadta magát. Ney marsall csapatai április 26-án Ciudad Rodrigót zárták körül, amelynek erős, 5500 fős helyőrsége egészen a július 10-i kapitulációig ellenállt. Ney csapatai ezt követően Almeida erődjének ostromára indultak. Wellington visszavonta seregét, mert a franciák nagy erőfölényben voltak. Az angol utóvéd, a híres könnyűhadosztály Craulfurd tábornok vezetésével a Côa folyó védelmében felvette a harcot Ney hadteste ellen, de csak nagy szerencsével kerülte el a katasztrófát, így kisebb veszteségeket szenvedve vonult vissza. Almeida 6000 fős védőserege augusztus 27-én kapitulált Ney marsall előtt, így nyitva állt az út

a Portugália elleni támadásra. Masséna marsall inváziós hadserege 60 ezer katonából állt. Vele szemben Wellington hasonló nagyságú erővel rendelkezett, de ennek harmada kevésbé megbízható portugál milícia volt. A két fősereg 1810. szeptember 27-én Bussaco mellett csapott össze. A franciák bő másfélszeres erőfölényük ellenére nem tudták megtörni Wellington seregének ellenállását, miközben az angol–portugál veszteségek háromszorosát szenvedték el. Masséna beszüntette a támadást, és megpróbálta megkerülni Wellingtont, hogy elvágja Lisszabontól. Az angol–portugál sereg visszavonult a Torres Vedras-i vonalak mögé. Masséna felvonult a vonalakhoz, majd október 14-én felderítést hajtott végre. Mivel az erődvonalat túlságosan erősnek találta, nem indított rohamot, inkább maga is sáncokat épített, de egy hónap múlva az akadozó ellátás miatt északi irányba vonult vissza Santarém és Rio Maior környékére.

A következő év elején Soult marsall Andalúziából szintén Portugália felé, Extremadura elfoglalására indult. 1811. január 11-én körülzárta Olivença erődjét, amelynek 4000-es helyőrsége 23-án kapitulált. Badajoz erődjét január 26-án zárták körbe. Miután Mendizábal tábornok spanyol hadseregének ellentámadását február 19-én Gebora mellett visszaverték, a 9000 fős helyőrség március 11-én megadta magát. Soult azonban nem folytatta a támadást, visszahúzódott kelet felé.

Masséna hadseregének élelmezési és utánpótlási helyzete 1811 márciusára tarthatatlanná vált, a francia sereg ezért megkezdte visszavonulását Salamancához. Wellington erre támadást rendelt el, ostrom alá vette Almeida és Badajoz erődjét is. Masséna megpróbálta felmenteni az előbbit, 1811. május 3-a és 5-e között Fuentes de Oñoro mellett megütközött Wellington seregével, de vereséget szenvedett. Almeida 1400 védője – látva a kilátástalan helyzetet – május 10-én átszökött az angol vonalakon, így az erőd Wellington kezébe került. Masséna helyét ekkor Marmont marsall vette át. Extremadurában Beresford angol és Blake spanyol csapatai Badajozt vették ostrom alá. Soult május 16-án támadást indított Albuera mellett, de nem tudott áttörni az ellenséges seregen, így visszavonult. Ezt követően megérkezett Wellington serege is Badajoz ostromára, de az erőd kitartott, június 20-án Soult és Marmont csapatai felmentették. Wellington ekkor Ciudad Rodrigo bevételére indult, de Marmont szeptember folyamán visszaverte.

Aragóniában 1810 folyamán kisebb harcokat vívtak, többnyire francia sikerrel. 1810. április 29-én Suchet tábornok ostrom alá vette Lárida erődjét, amelynek 9000 védője május 14-én kapitulált. A továbbiakban is a francia fegyvereknek kedvezett a szerencse. Miután Suchet tábornok 1811. január 2-án elfoglalta Tortona erődjét, Tarragona ellen fordult, május 5-én körbezárta az erődöt, majd

június 29-én rajtaütéssel elfoglalta. Időközben Macdonald marsall körbezárta Figueras erődjét, amelyet a spanyolok április 10-én váratlanul elfoglaltak. Az erőd hosszú kiéheztetést követően augusztus 19-én kapitulált. Napóleon ekkor marsallá léptette elő Suchet-t, és elrendelte Valencia elfoglalását. 1811. október 25-án Saguntum vereséget mért Blake spanyol seregére, amely beszorult Valencia falai közé. Az ostrom november 3-án vette kezdetét, a védők 1812. január 9-én kapituláltak. Suchet 16-17 ezer foglyot ejtett 30 ezres seregével.

Az 1812-es esztendő a szövetségesek offenzíváját hozta. Wellington 1812. január 7-én körbezárta Ciudad Rodrigo erődjét, majd 20-án rohammal bevette. Ezután Badajozhoz vonult, ahol március 16-án indult meg az ostrom. A réstörést követően április 6-án indítottak rohamot az angol és portugál csapatok, a maradék francia őrség egy külső védműbe szorulva kapitulált. Időközben több kisebb erődöt is sikerült bevenniük Wellington csapatainak, köztük Salamanca erődjét június 27-én. Mortier csak lassan tudott elegendő nagyságú hadsereget összeszedni, hogy érdemi ellentámadást vezethessen. Végül július 22-én Salamanca mellett találkozott a két sereg, a csata ismét Wellington győzelmével végződött. A franciák 6-8000 halottat és sebesültet, valamint 10 ezer foglyot vesztettek, míg az angol–portugál sereg 5000 halottal és sebesülttel fizetett a győzelemért. A csata után Wellington augusztus 12-én bevonult Madridba, amit József király három nappal korábban elhagyott. A spanyolok augusztus 18-án Guadalajara, 19-án Astorga erődjeit foglalták el.

Wellington Madrid elfoglalását követően Burgos ostromára vonult. A franciák újjászervezték erőiket, Soult visszavonult Cádiz alól, és az ősz folyamán József király vezetésével több francia hadsereg együttesen indított ellentámadást Madrid visszaszerzéséért. Wellington október 21-én feladta Burgos ostromát, kiürítette Madridot, és a francia támadás elől ismét Portugáliába vonult vissza. József király november 2-án tért vissza ismét a fővárosba. A szövetséges seregeken erőt vett a csüggedtség.

A spanyolországi háború közel öt éve tartott, és döntés továbbra sem született. Támadások, ellentámadások váltották egymást, kisebb-nagyobb területek gazdát cseréltek, de egyelőre egyik fél sem rendelkezett akkora erővel vagy olyan hadvezérrel, amely lehetőséget adott volna a háború befejezésére.

Az ötödik koalíciós háború után a tengereken és a tengeren túlon az angolok aktivitása tovább nőtt. Martinique elfoglalását követően Guadeloupe napjai is meg voltak számlálva. Az angol blokád nem engedte a sziget védelmének fejlesztését, így az 1810. január 28-i partraszállást követően Cochrane angol admirális

katonái sikerrel jártak. A védők parancsnoka, Ernouf tábornok rövid harc után csapataival együtt február 5-én kapitulált.

Az Indiai-óceánon az angolok megelégelték a francia portyázó hajók tevékenységét, ezért a problémát a gyökerénél akarták megoldani – partraszállást és a két nagyobb sziget elfoglalását tervezték. Rowley kapitány, a térség angol tengeri erőinek parancsnoka vezetésével 1810. július 7-én szálltak partra az angolok a Bonaparte- (korábban Bourbon-) szigeten. A gyenge és demoralizált helyőrség parancsnoka, St. Suzanne ezredes június 9-én kapitulált. Nyomban megkezdődtek a másik sziget, Mauritius elleni támadás előkészületei is, blokád alá vették a fő kikötőket. Megérkezett azonban a térségbe Duperré kapitány négy fregattból álló flottillája, amely augusztus 20-a és 27-e között heves harcot vívott a hasonló erejű angol flottillával, amelyet végül megsemmisített. Szeptember 13-án ismét összecsaptak a felek, ezúttal döntetlen eredménnyel, szeptember 18-án azonban az angoloknak sikerült elfogniuk egy francia fregattot.

Röviddel később Isle de France sorsa is megpecsételődött. John Abercromby tábornok közel 7000 katonájával 1810. november 29-én szállt partra a szigeten. A védősereg mindössze 1300 katonából és a használhatatlan helyi milíciából állt. Hiába állt a védelem élén a tapasztalt Decaen tábornok, december 3-án kapitulálni kényszerült, így Isle de France is az angolok kezébe került. A térségben fenyegető angol veszéllyel a francia hadvezetés is tisztában volt, 1811 februárjában erősítést küldött a térségbe, mert nem volt még tudomása a két sziget elvesztéséről. Roquebert kapitány három fregattból álló flottillája 1811. május 20-án Tamatave mellett, Madagaszkár szigeténél találkozott Schomberg kapitány hasonló erejű különítményével. A heves harcból az angolok kerültek ki győztesen, a csata napján elfogtak egy francia fregattot, egy másikat pedig öt nappal később, csak a harmadik tudott elszökni.

Az angolok 1810 folyamán a gazdag holland gyarmatra, a Molukkákra, más néven Fűszer-szigetekre is rátették a kezüket. Az év februárjában érkezett meg a Kelet-Indiai Társaság angol flottillája a térségbe Cole kapitány vezetésével, és a nyár végéig a teljes szigetcsoport a kezükbe került, a hollandok minimális ellenállást tanúsítva kapituláltak.

A Földközi-tengeren az angolok a saját kereskedelmi hajózásuk biztosítása mellett a francia kikötők blokádját is egyre hatékonyabban tartották fenn. Az angol tengeri dominancia 1809. október 1-jén a Jón-szigetek elleni támadásban is megnyilvánult. A szigetek felét ekkor, a másik felét az 1810. március 22-i partraszállást követően foglalták el. A franciák megpróbálták növelni erőiket

a térségben, de 1811. március 13-án Lissa mellett Hoste kapitány három fregattja egy kétszer akkora francia hajóhadat vert szét, majd 1811. november 29-én szintén Lissa mellett és 1812. február 22-én Pirano mellett ismét angol győzelem született. Az angolok magabiztosan érvényesítették tengeri fölényüket és hatékony blokáddal vették körül a térség itáliai, nápolyi és francia kikötőit.

Az atlanti és északi vizeken a nyomasztó angol fölény nem tette lehetővé jelentősebb francia hadműveletek indítását. Az angolok blokádja jól működött. 1810. november 15-én két francia fregatt próbált meg átjutni a blokádon Le Havre-ból Cherbourg felé, de ezeket a Cotentin-félsziget keleti oldalán, a Szajna-öbölben angol sorhajók Congreve-rakétákkal támadták meg. A rémült francia tengerészek partra futtatták hajóikat, de az egyik később dagály idején el tudott menekülni, a másikat angol tengerészek felgyújtották. Az elmenekülő fregattot az angolok Cherbourg mellett, a gatteville-i világítótorony közelében 1811. március 24–25-én szétlőtték.

A két hajóhad ezekben az években macska-egér harcot vívott. A blokád hatékonynak bizonyult, de nem volt tökéletes. 1812 márciusában egy Lorient-ba szorult erős, négy sorhajóból és könnyebb hajókból álló francia kötelék ki tudta játszani a blokádot, és csatlakozni tudott a bresti erőkhöz. Szintén blokádtörő akcióhoz kapcsolódott az 1812. május 22-i harc Penmarch mellett, Breragne délnyugati részén, amikor a blokád egyik sorhajója két francia fregattot fogott el.

A tengerentúlon Angliának nem csupán a franciákkal kellett megküzdenie. A fiatal Amerikai Egyesült Államok sokáig rokonszenvvel figyelte a francia forradalmi eseményeket, majd egy rövid látszólagos háborúba került vele. A napóleoni háborúk idején az agresszív angol blokád korlátozta az amerikai kereskedelmet, ami több incidenshez vezetett a két állam haditengerészete között. Az Egyesült Államok végül megelégelte a helyzetet: Madison elnök javaslatára 1812. június 18-án hadat üzent Angliának.

Az amerikai hadsereg 7000, míg az angol reguláris szárazföldi erő 5000 katonával rendelkezett a háború kitörésekor, de ez az erő a mozgósított milíciákkal gyorsan növekedett. Mindkét fél alkalmazott indiánokat is – a korábbi szokásoknak megfelelően. A háború első éve az amerikaiak Kanada elleni támadásával kezdődött. A szervezetlen milícia Hull tábornok vezetésével vereséget szenvedett, az angol ellenállás Brock tábornok irányítása alatt a Nagy Tavak vidékén ellentámadásba ment át, amelynek eredményeképp elfoglalták Detroitot. A shawnee törzs indiánjai angol oldalon harcolva különösen súlyos veszteséget okoztak az amerikaiaknak.

A FELSZABADÍTÓ HÁBORÚ

A TAVASZI HADJÁRAT NÉMETORSZÁGBAN

Párizsba visszatérve Napóleon azonnal hozzálátott a hadserege újjászervezéséhez. Az oroszországi katasztrófában a francia törzsterületek jelentős, de nem katasztrofális veszteséget szenvedtek. Az idősebb korosztályok mozgósításával és a fiatalabbak behívásával tavaszra a Grande Armée francia csapatainak veszteségét sikerült pótolni. Eugéne alkirály, a lengyel földön hagyott hadsereg főparancsnoka lassan hátrált az enyhe orosz nyomás elől, 1813 januárjának végén fel kellett adnia Varsót, és előbb Posenhez, majd az Odera mögé, Frankfurthoz kellett visszavonulnia. Schwarzenberg jó erőben megmaradt hadteste kiesett a védelmi rendszerből, a poroszok elpártoltak, de a többi francia szövetséges egyelőre nem mozdult. Napóleon komoly nyomást helyezett rájuk, ami hatott, Szászország, Bajorország, Württemberg is megmaradt a hűségén, és újabb kontingenseket szerelt fel. Eugéne serege időközben 60 ezer főre emelkedett, kisebb csoportokban megmenekült katonák összeszedésével és a területen álló tartalékok bevonásával. Ebből azonban helyőrséget kellett biztosítani az Odera vonalának erődjeibe, Stettinbe, Glogauba és Küstrinbe, ami harcedzett katonákat vont el a hadsereg újjáépítéséből. Ennek ellenére 1813. április közepére Napóleon hadseregének ereje 180 ezer katona fölé emelkedett. Eugéne-nek viszont fel kellett adnia az Oderát, ezzel együtt Berlint is, Magdeburgnál és Wittenbergnél átkelt az Elbán, és szász földön rendezkedett be védelemre.

Svédország 1812. március 24-én a Szentpéterváron aláírt szerződéssel látszólag a semlegesség útjára lépett, de egyelőre titokban az oroszok oldalára állt. Az 1812. július 18-án Örebróban megkötött szerződésben viszont már formálisan is véget vetettek az angol–orosz háborúnak, és hármas szövetséget kötöttek Franciaország ellen. Az oroszországi hadjáratban azonban sem Anglia, sem Svédország még nem tudott közvetlen segítséget nyújtani.

Az orosz hadsereget a téli hadjárat legalább annyira megviselte, mint a franciát. Az orosz erősítések azonban folyamatosan érkeztek, a további diplomáciai tárgyalások is sikerre vezettek. Poroszország és Oroszország február 28-án Kaliszban szövetséget kötött, és Poroszország március 16-án hadat üzent Franciaországnak. Scharnhorst, Gneisenau és Yorck tábornok vezetésével a lehető leggyorsabban mozgósították a porosz hadsereget, 1813. március 17-én az egész országban életre hívták a Landwehr intézményét, amely

az általános hadkötelezettség elvén nyugodott. Az anyagiakról, fegyverekről Anglia gondoskodott.

A szövetséges haderő a porosz hadüzenet idején meglehetősen szétforgácsolódott. Blücher hadserege (25 ezer porosz és 15 ezer orosz) Bautzennél állt. Wittgenstein 15 ezres orosz hadteste március 11-én szállta meg Berlint, itt csatlakozott hozzá 20 ezer porosz. Az orosz főserege 25 ezresre csökkent csapatai a megbetegedett Kutuzov helyére lépő Miloradovics tábornok vezetésével Glogau környékén, míg Tormaszov 20 ezer katonájával Kalisznál állomásozott. A sereg összlétszáma alig haladta meg a 120 ezer főt, valamint további 14-15 ezer kozák támogatta. A közvetlen összeköttetést további 60 ezer katona biztosította lengyel területen, valamint az Odera erődjeivel szemben. Az orosz hadsereg március és április folyamán 15-15, májusban 30 ezer fős kiegészítést kapott. A porosz hadsereg egyelőre nem várhatott jelentősebb erősítést, míg a svédek 30 ezres serege csak gyülekezett Stralsund környékén. Hamburg viszont jelentősebb francia helyőrség híján fellázadt, és átállt a szövetségesek oldalára.

A francia hadseregnek erre az időpontra már érkeztek jelentősebb erősítések, így Davout Drezdánál 20 ezer, Eugéne a Torgau–Wittenberg–Lipcse háromszögben 60 ezer, Lauriston Magdeburgnál 35 ezer katona élén állt, tehát 115 ezer katona nézett szembe az orosz–porosz sereggel. További 25 ezer katona Hamburg ellen indult. Napóleon ezenkívül 60 ezer katonát gyűjtött össze, és élükön útban volt Szászország felé.

Napóleonnak 1813 kora tavaszán a legfontosabb feladata az időnyerés volt. Az új Grande Armée szervezése gőzerővel folyt, a csapatok útban voltak Szászország irányába, a helyszínen lévő erőkkel biztosítani kellett, hogy a hadsereget össze lehessen vonni, és ellentámadást indítani. Napóleon ezért Eugéne-t Magdeburgba küldte, aki április 5-én Möckern mellett megállította a Berlinből erre támadó Wittgenstein hadtestét. Wittgenstein erre déli irányba fordult, és az Elbán Roslau mellett átkelve Lipcse környékére menetelt. Blücher, Miloradovics és Tormaszov is ideérkezett, így egyesülhetett a szövetséges sereg. Scharnhorst tábornok dolgozta ki a hadjárat tervét, miszerint a Lipcse ellen várható francia ellentámadás jobb szárnya és háta ellen Pegaun keresztül elsöprő erejű támadással készülnek.

A francia csapatok egymás után érkeztek be a Salle folyó mögötti összpontosítási területre. Napóleon iderendelte Eugéne seregét is, de a hátországból Ney vezetésével, itáliai és bajor területről pedig Bertrand tábornokkal az élen

érkeztek a csapatok, így megközelítőleg 200 ezer katonát összpontosított. Az április utolsó napjaiban megindított francia támadás vezetett a lützeni csatához május 2-án, amelyben Napóleon létszámfölényben lévő serege (130 ezer francia 80 ezer szövetséges ellen) meg tudta törni az orosz és porosz csapatok ellenállását. Mindkét oldal 20 ezer fős veszteséget szenvedett, de a franciák elegendő lovasság híján nem tudták kihasználni a sikerüket.

A hadműveleti helyzet a lützeni csatát követően a franciák számára alakult kedvezően. A szövetséges sereg zöme a Spree folyó mögé vonult vissza, Berlin fedezetére Bülow tábornok porosz hadteste maradt vissza. Továbbra is jelentős erőt kötöttek le a hátukban lévő francia erődök (Thorn, Stettin, Küstrin, Modlin, Zamosc, Danzig), amelyeket körbe kellett zárni, hogy az utánpótlás zavartalanul érkezhessen a csapatokhoz. Némi segítséget jelentett, hogy Thorn április 16-án kapitulált, így Barclay ostromhadteste felszabadult, és csatlakozhatott a Bautzen melletti hadálláshoz, amelynek parancsnokságát Wittgenstein tábornok vette át. Napóleon a győzelmét követően csapatai nagyobbik részével, 110 ezer katonával Drezdát foglalta el, Ney marsallt pedig 70 ezer ember élén Berlin felé küldte. Elegendő lovasság nélkül a francia csapatok nem tudták, hogy a szövetségesek merre vonultak vissza, és hol állomásoznak a csapataik, így Napóleon szokásához híven széles frontot hozott létre, majd az ellenséges sereg lokalizálását követően minden erejét a döntő pontra összpontosította.

A rövid hadműveleti szünetet a szövetséges sereg arra használta, hogy megerősítse a bautzeni állását: sáncokat építettek, ágyúállásokat emeltek, alaposan megismerték a terepet és várták a francia támadást. Napóleon nem késlekedett, amikor megismerte a szövetséges sereg helyzetét, minden lehetséges erejét a támadásra összpontosította. Wittgenstein, Blücher, York, Miloradovics és Barclay hiába erősítette meg a védőállást, Napóleon hadműveleti zsenialitása ismét meglepetést okozott. A Berlin felé támadó Ney marsall seregrésze parancsot kapott, hogy térjen el eredeti irányától, és támadjon a bautzeni állás jobb szárnya és háta ellen, mialatt Napóleon a sereg zömével arcból támadja meg az ellenséges állásokat. A május 20–21-i bautzeni csatában a rendkívül erős szövetséges védelem a franciák erőfölényének és Napóleon csatavezetési képességének nem tudott ellenállni. Hatalmas szerencséjére azonban az 1813-as francia sereg közel sem jelentett olyan félelmetes minőséget, mint a néhány évvel korábbi. A fiatal, alig kiképzett francia katonák hősiesen és kitartóan harcoltak, de az erőltetett meneteket nem bírták, és jelentős veszteségeket szenvedtek a harcokban. A bautzeni csatában Ney nem tudta elvégezni a rá

kiszabott feladatot, nem tudott a szövetséges sereg hátába kerülni, serege egyszerűen nem volt képes erre. Az orosz és porosz csapatok ki tudtak csúszni a bekerítésből, de még az átkarolásból is. A francia sereg itt is létszámfölényben volt, 130 ezren álltak szemben 90-100 ezer szövetségessel, de a gyengébb minőség korlátozta a hatékonyságot. Az orosz–porosz veszteség 11 és 14 ezer között alakult, ezzel szemben a győztes franciák legalább 20 ezer katonájukat vesztették el.

A bautzeni csatát követően a franciák ismét nem tudták kiaknázni a győzelmüket, Wittgenstein serege zárt rendben tudott visszavonulni Sziléziába Reichenbach mögé, Strehlen és Nimptsch térségébe, és Sándor cár parancsára átadta a parancsnokságot Barclay tábornoknak. Napóleon a főserreggel egészen Schweidnitzig nyomult előre, balján Ney Breslaut foglalta el. Davout május 30-án bevonult Hamburgba. Napóleon ismét diadalra vezette a francia hadsereget, sikerült megvernie és visszaszorítania a német területre benyomult szövetséges seregeket. De ez a győzelem már nem hasonlított a korábbiakra. A francia hadvezetés fölénye és a nagy számban mozgósított fiatal újoncok tömege kicsikarta a győzelmet, de az ellenséges sereget nem sikerült sem megsemmisíteni, sem megtörni. A franciák eközben a harcokban és a menetek során is jelentős veszteségeket szenvedtek. Ezt a hatalmas veszteségarányt nem lehetett fenntartani, szükség volt a pihenésre és az újjászervezésre.

A helyzet a szövetségesek oldalán sem festett túl jól. A francia ellentámadás váratlan ereje és Napóleon hadvezéri zsenije meglepte őket – egyelőre nem találták az ellenszert. Különösen az orosz csapatok merültek ki a hosszú harcok során, ezért Barclay, az új orosz főparancsnok vissza akarta vonni azokat lengyel terültre, hogy újjászervezzék, felszereljék és felfrissítsék őket. Svédország megkezdte a csapatösszevonásokat Svéd-Pomerániában, hogy részt vegyen a döntő összecsapásban.

A patthelyzetből Metternich kancellár javaslata jelenthetett kiutat. A ravasz politikus közvetítést ajánlott fel, így a felek június 4-én Pläswitzben fegyverszüneti megállapodást kötöttek, amelyet végül augusztus 10-éig meghosszabbítottak. A fegyverszünettel Metternich időt akart nyerni, hogy rábírja Napóleont az engedményekre. Biztos volt azonban benne, hogy ez nem fog sikerülni, viszont a tárgyalások elhúzásával időt adott a császári-királyi hadseregnek a mozgósításra, csapatösszevonásra, hogy a zátonyra futott tárgyalásokat követően az egyensúlyban lévő hadviselők között döntő erővel léphessen fel a Habsburg Monarchia hadereje.

FEGYVERSZÜNET, DIPLOMÁCIAI MANŐVEREK

Az 1813-as harcokat szokatlanul intenzív diplomáciai tevékenység kísérte. Már a tavaszi hadjárat előtt is próbálkoztak a hadviselő felek az ellenség gyengítésével diplomáciai úton, a Habsburg Monarchia pedig Metternich révén a közvetítéssel, de a fegyverszünetet követő hetekben Európa sorsáról a tárgyalóasztalok mellett született döntés. A szövetségesek számára az időnyerés mellett Napóleon német csatlósainak leválasztása és semlegesítése volt a két fő cél. A téli hadjáratban az orosz hadsereg az időközben beérkezett erősítések ellenére is kimerült, a veszteségeket pótolni kellett, a csapatokat fel kellett tölteni, megfelelő felszereléssel ellátni, újjászervezni. A porosz hadsereg a korábbi korlátozó intézkedés miatt csak lassan tudott jelentősebb létszámot kiállítani. Frigyes Vilmos 1813. március 17-én elrendelte a Landwehr felállítását, amely az általános hadkötelezettségen alapult, így nagy tömegű hadsereg kiállítása vált lehetővé, de a csapatokat fel kellett szerelni, és kiképezni, ezért a nyár vége előtt nem érkezhettek meg a hadsereghez. Az angolok nagy mennyiségben szállítottak fegyvert és felszerelést a poroszoknak, ami felgyorsította a szervezést.

A francia hadseregnek az oroszhoz hasonló okok miatt volt szüksége pihenésre. Az újoncok nagy számban érkeztek, de nem maradt idő rendesen kiképezni és megszervezni őket, így a tavaszi hadjárat során hatalmas menet- és ütközetveszteséget szenvedtek. Napóleonnak biztosítania kellett a német szövetségesei hűségét is, amit elsősorban fenyegetéssel, katonai és diplomáciai nyomásgyakorlással ért el.

A fegyverszünetet követő időszakban a diplomáciai színtéren a kulcsszerepet Metternich államkancellár játszotta. Az 1809 előtt párizsi követként tevékenykedő politikus jó kapcsolatot ápolt a francia diplomáciával, és meglehetősen tartózkodóan viselkedett a szövetségesekkel, titkos diplomáciai vonalon azonban felvette a kapcsolatot Sándor cár udvarával. Napóleon úgy hitte, hogy a dinasztikus kapcsolat szálai elég erősek ahhoz, hogy a Habsburg Monarchia megmaradjon a hűségén, éppen ezért keserű csalódásként élte meg, hogy 1813 januárjában Schwarzenberg tárgyalásokat kezdett az oroszokkal, a hónap végén pedig elhagyta a számára kijelölt védelmi vonalat, és Krakkóba vonult vissza.

A császári-királyi hadsereg 1813 elején már a részleges mozgósítás állapotába került. Az oroszországi hadjárat alatt Galíciában összevontak egy tartalékhadtestet, amelynek ereje 1813 elejére 40 ezer főre növekedett, ez Schwarzenberg közel 30 ezer fős hadtestével együtt már ekkor döntő erőnek bizonyulhatott volna

bármelyik hadviselő fél oldalán, ha beavatkozik. A schönbrunni béke ugyan 150 ezer főben maximálta a hadsereg létszámát, de az oroszországi háború miatt Napóleon elnézte a részleges létszámemelést, s a hadjárat kudarcát követően már sem katonai, sem diplomáciai ereje nem maradt a további mozgósítás megakadályozására. Metternich azonban kivárt, felmérte a szemben álló felek erejét, és csak a döntő pillanatban akart beavatkozni. A lehetőségeket mérlegelve úgy döntött, hogy a szövetségeseket fogja támogatni, ha Napóleon nem mond le a Rajnán túli hódításairól és a német területeken gyakorolt szupremáciájáról. Mérlegelte, ha segít Napóleonnak az oroszok és a poroszok ellenében, akkor végeredményben saját országának alávetését segíti elő, míg a másik oldalon sokkal nagyobb esély lehet egy egyensúlyi politika megvalósítására. Metternich ugyanakkor tartott Sándor cártól és az orosz dominanciától, ezért rendkívül óvatosan járt el, hogy lehetőség szerint az oroszok ne erősödjenek meg annyira, hogy a franciák helyébe lépve kontinentális túlhatalmat építhessenek ki.

Metternich legfontosabb eszköze a diplomáciai manővere során a császári-királyi hadsereg egyensúlybontó ereje volt. A tavaszi hadjárat megmutatta, hogy bár Napóleon sikereket ért el, ezek korántsem bizonyultak a korábbihoz hasonló döntő győzelmeknek, az erők egyensúlya megakadályozta bármelyik fél nagyobb arányú győzelmét. A császári-királyi hadsereg szolgálatképes állománya már az év elején 178 ezer katonára rúgott, a mozgósítás pedig egyre nagyobb ütemben folyt.

Az év elején Bubna gróf, majd kora tavasszal Schwarzenberg herceg is Párizsba utazott, hogy tárgyaljon Napóleonnal a lehetséges francia visszavonulásról. A tárgyalások alapja a lunéville-i béke által létrehozott helyzet lett volna, amely semmissé tette volna a napóleoni császárság politikáját. Napóleon hajlandó lett volna akár komoly engedményekre is, felajánlotta Illíria visszaadását és a Varsói Nagyhercegség felosztását is, de olyan módon, hogy azzal nem Oroszország és Poroszország erősödik, hanem elsősorban Szászország, tehát egy középhatalom. A tárgyalások során Napóleon értésére adták, hogy a Habsburg Monarchia többé már nem a szövetségese, hanem egy független, semleges hatalom, amely közvetít a hadviselők között. Metternich azonban már eldöntötte, hogy a szövetségesekhez kapcsolódik, tárgyalásokat folytatott ennek feltételeiről, de még időre volt szüksége a hadsereg mozgósításához.

A diplomáciai tárgyalások Franciaországgal tehát már nem a megegyezést, hanem az időhúzást szolgálták. Napóleon is észlelte ezt, ezért április közepén otthagyta Párizst, hogy a harctéren csikarja ki a győzelmet. A fegyverszünetet

követően a helyzet nem változott, a tárgyalások Metternich részéről továbbra is időhúzó jelleget öltöttek. Az angol diplomácia sem tétlenkedett, Reichenbachban tárgyalásokat folytattak a háború folytatásáról, június 14-én a poroszokkal, 15-én pedig az oroszokkal írtak alá szerződést, amelyekben rögzítették a harc folytatásának feltételeit és az igényeket. Június elején Gitschinben megkezdődtek a szövetségkötési tárgyalások I. Ferenc és a szövetségesek között. Metternich azonban ebbe az irányba is tartózkodónak mutatkozott, nem adta fel a reményt, hogy Napóleont rábírhatja az engedményekre, ezért a június 27-i reichenbachi szövetségi szerződés csak abban az esetben léphetett életbe, ha meghiúsulnak a közvetítési tárgyalások, és Napóleon visszautasítja a megegyezést.

Metternich és Napóleon az előző napon, június 26-án találkozott Drezdában, ahol viharos tárgyalásokat folytattak a feltételekről. Napóleon komoly engedményeket tett, de Metternich ekkor már a szövetségesek teljhatalmú megbízottjaként tárgyalt, és újabb követelésekkel állt elő: Napóleonnak vissza kellett vonulnia a Rajna mögé, és kiürítenie a német és holland területek mellett Itáliát is. A császár felháborodottan visszautasította a követeléseket, az utolsó pillanatban, június 30-án azonban mégis engedett, és beleegyezett a Metternich által javasolt, Prágában megrendezendő kongresszusba, egyben a fegyverszünetet augusztus 15-ig meghosszabbították. Caulaincourt külügyminisztert azonban nem kongresszus, hanem ismét Metternich várta, aki a feltételek elfogadását követelte. Augusztus 5-én Napóleon hajlandó volt fogadni a hivatalos jegyzéket a követelésekről, de a 9-i válaszában csak bizonyos feltételekkel lett volna hajlandó ezek nagyobb részét elfogadni. Válaszul a szövetségesek nevében augusztus 12-én a Habsburg Monarchia hadat üzent a Francia Császárságnak. Bár a fegyverszünet hivatalosan csak 17-én járt le, augusztus 15-én ismét a fegyvereké lett a szó.

AZ ŐSZI NÉMETORSZÁGI HADJÁRAT, DREZDA, LIPCSE ÉS HANAU

A diplomáciai tárgyalásokkal párhuzamosan a szövetséges katonai vezetők is megkezdték a tárgyalásokat a hadműveletekről és a lehetséges tervekről. Számos tervezet és variáció készült, végül 1813 júliusában a sziléziai Trachenbergben gyűltek össze, hogy személyesen is megvitassák a helyzetet, kialakítsák a szervezeti viszonyokat, megnevezzék a hadseregparancsnokokat és a függelmi viszonyokat, és meghatározzák a hadműveleti terveket. A szövetséges hatalmak

3 nagy hadsereget alakítottak ki. Az Északi Hadsereg a svéd trónörökös, az egykori Bernadotte marsall vezetésével 74 ezer porosz, 29 ezer orosz és 23 ezer svéd, összesen 126 ezer katonából állt Berlin körül, a Szilézia Hadsereg Blücher tábornok vezetésével 66 ezer orosz és 39 ezer porosz, összesen 105 ezer katonával állt a Breslau–Landshut vonalon, a Csehországi Hadsereg Schwarzenberg tábornok vezetésével 127 ezer császári-királyi, 82 ezer orosz és 45 ezer porosz, összesen 254 ezer katonával a cseh–szász határon állt. Az Északi Hadsereg alárendeltségében gyülekezett Mecklenburgban Wallmoden tábornok 28 ezres hadteste, hogy Hamburg irányába működjön, valamint felvonulóban volt Oroszországból Bennigsen tábornok 60 ezres orosz Tartalék Hadserege, amely szeptember végén csatlakozott a harchoz. A szövetségesek a fegyverszünet lejártakor, augusztus közepén 513 ezer katonát állítottak ki a franciák elleni harcra. Ezen a hatalmas tömegen felül a körbezárt francia erődöket ostromló csapatokkal, az orosz tartalékokkal, a porosz Landwehr kötelékében és a Habsburg Monarchiában szerveződő csapatokkal együtt további 300-350 ezer katona állt a második vonalban.

A Trachenbergben megkötött megállapodás rögzítette a hadműveletekre vonatkozó általános irányelveket. A legfontosabb rendelkezés a nagy csata elkerülésére vonatkozott. A szövetséges katonai vezetők tisztában voltak Napóleon képességeivel, ezért úgy döntöttek, hogy nem vállalják fel a döntő csatát egészen addig a pillanatig, amíg elsöprő erőfölényt nem tudnak kialakítani. A hadműveletek vezetésére vonatkozó irányelv szerint a francia főerők elől vissza kell vonulni, ki kell térni Napóleon döntőnek szánt csapásai elől, viszont a szárnyai ellen agresszívan előre kell nyomulni, és a kikülönített erőket kell erőteljesen megtámadni. Csatát csak akkor szabad elfogadni, ha az ellenséggel erőfölényben lehet harcolni. Az ellenséges hadsereg szárnyait és hátát, a kommunikációs vonalait kell támadni, hogy kikülönítésekre kényszerítsék, a sok menetben kifárasszák, és az erejét lemorzsolják. A hadműveletek általános célpontját Lipcse városában jelölték meg. A konkrét hadműveleteket ezen általános irányelvek figyelembevételével határozták meg.

A szövetségesek tehát nem a gyors győzelmet várták el a hadseregeiktől, hanem Napóleon erejének felmorzsolásának útját választották, tehát egyfajta anyagháborút akartak vívni. Bíztak a létszámfölényükben, és ezt akarták kihasználni. Napóleon seregét félkörívben tervezték körülvenni, ami lehetőséget adhatott volna Napóleonnak, hogy a belső vonalat használva a félkörív bármely pontján erőfölénybe kerüljön, viszont az arcvonal többi részét jelentősen meg kellett gyengítenie, amit kihasználhattak a szövetségesek. A tervet azonban

végre is kellett hajtani, szükség volt a parancsnokok egymás iránti bizalmára, önmérsékletére és bölcsességére. Ami talán még ennél is fontosabb, a pontos felderítési adatok megszerzése és a hadseregek közötti kommunikáció: Napóleon főerejét állandóan lokalizálni kellett, hogy a tervet végre tudják hajtani. A szövetségesek lovassági fölénye, a nagy tömegű kozáksereg nagyban segítette a felderítést, de fontos szerep hárult a porosz és császári-királyi könnyűlovasságra és azok parancsnokaira is.

Napóleon Franciaországa és a vele szövetséges államok végletekig feszítették lehetőségeiket, de 1813. nyár végére ismét hatalmas hadsereget sikerült kiállítaniuk a döntő összecsapásra. Napóleon közvetlen parancsnoksága alatt 389 ezer fős hadsereg állt rendelkezésre. Hamburg környékén – Davout alatt – 37 ezer katona állomásozott. Az Elba mentén Hamburgtól Drezdáig és a német hátországban 30 ezer fő, a körülzárt lengyel- és németországi erődökben 51 ezer fő alkotta a helyőrséget, mintegy 17 ezer fő állt szervezés alatt és menetben a hadsereghez, valamint Bajorországban 25 ezer bajor katona állt a Duna mentén.

A francia operatív hadsereg 426 ezer katonája vette fel a harcot a szövetségesek 513 ezer emberével, ami jelentős, húsz százalékos erőfölényt biztosított az utóbbiak számára. A trachenbergi irányelvek tehát valós alapra épültek, a szövetségesek erőfölénye és stratégiai helyzete alapján ügyes manőverezéssel valóban ki lehetett fárasztani, és lemorzsolni Napóleon csapatait, viszont a francia császár hadvezéri zsenije bármelyik pillanatban okozhatott volna katasztrófát a szövetségesek soraiban, ha mégis sikerül egy döntő csatát kierőszakolnia, és abban jelentős győzelmet arat.

Napóleon seregét úgy osztotta be, hogy a hadműveleti vonal bármelyik pontjára gyorsan össze tudja vonni seregét. A folyókon hídfőket alakított ki, amelyek a nagy kapacitású hidakon keresztül gyors partváltásokat tettek lehetővé számára. Sziléziában Ney marsall öt hadtesttel (3., 5., 6., 11. és 2. lovas), 130 ezer katonával állt Blücherrel szemben, északon Berlin irányában Oudinot marsall négy (4., 7., 12. és 3. lovas) hadtestének 70 ezer embere, Magdeburgnál Girard alatt 15 ezer fő állt, míg Napóleon hét hadtesttel (1., 2., 8., 14.; 1., 4. és 5. lovas) és a Gárdával, összesen 174 ezer katonával Drezdában és attól keletre állomásozott. A legveszélyesebb ellenfélnek az agresszív Blüchert tartotta, ezért úgy döntött, hogy Sziléziában indít támadást.

Blücher augusztus 14-én megkezdte az előrenyomulást, és több kisebb ütközetet vívva Ney csapataival augusztus 20-ára elérte a Bober folyó vonalát Löwenberg és Bunzlau között. Napóleon a Császári Gárdával Bautzen környékéről Ney

segítségére sietett. Victor marsall 2. hadtestét Förstből délre irányította, Poniatowski tábornok 8. hadtestét Zittau környékéről Gabel ellen indította demonstrációs támadásra, míg Drezdában St. Cyr tábornok 14., tőle délkeletre pedig Vandamme 1. hadteste maradt. Ezzel egyidejűleg Oudinot marsall is parancsot kapott, hogy kösse le a vele szemben álló szövetséges csapatokat egy Berlin elleni támadással, amit Girard csapatainak Magdeburg felől kellett támogatniuk, miközben Davout hadtestének Hamburg felől előretörve Bernadotte seregének szárnyát és hátát kellett fenyegetnie.

Blücher a Bober mentén elfoglalt pozícióját Ney és Napóleon csapatai három oldalról fenyegették. A porosz tábornok azonnal elrendelte a visszavonulást, de 21-én Löwenburg mellett a francia Gárda vereséget mért York porosz és Langeron orosz hadtestére, amit a következő napon Ney Goldberg mellett teljessé tett. Blücher tehát nem tudott elég gyorsan visszavonulni ahhoz, hogy a vereséget megakadályozza, de a franciák nem tudták megtörni csapatait, amelyek élén 24-én egészen Jauerig vonult vissza.

Schwarzenberg tábornok főhadiszállásán többnapos késlekedést követően csak augusztus 22-én rendelték el a támadást Csehországból Lipcse irányába. Az esős, rossz időjárás és a rossz, hegyi utak azonban nem engedték a lendületes támadást. Az előőrsök jelentették, hogy csak gyenge csapatok állnak Drezda előtt a fontos francia raktárak védelmében, ezért a főhadiszálláson felmerült, hogy meg kellene változtatni a támadás irányát. A tanácskozást gyors döntés követte, a csapatok támadási irányát módosították. A helyzetet nehezítette a kelet-nyugati utak hiánya, így a csapatok átcsoportosítása több időt vett igénybe a szokásosnál. Ennek ellenére augusztus 25-én Schwarzenberg seregéből 100 ezer katona állt Drezdával szemben, akik ellen St. Cyr csak 26 ezer katonával védekezhetett.

Berlinnel szemben Oudinot négy hadteste ezalatt megkezdte menetét Berlin felé. A francia hadsereg leggyengébb, legkevésbé kiképzett alakulatai német és itáliai újoncokkal kiegészítve nem tudták teljesíteni a feladatukat. A legalapvető manőverekre is képtelen francia csapatokat menet közben lepték meg Bülow porosz katonái, és részenként verték meg az egyébként túlerőben lévő franciákat. Oudinot képtelen volt összefogni erőit, és megfelelően kibontakozni a harchoz, így augusztus 23-án Großbeeren mellett vereséget szenvedett, kénytelen volt visszavonulni a Wittenberg melletti megerődített táborba. A francia vérveszteség nem volt jelentős, 3000 katona maradt a csatatéren szemben ezer porosszal, de a hadsereg moráljára óriási hatást gyakorolt a csata. A porosz hadsereg, különösen a Landwehr önbizalma jelentősen megnőtt.

Ennek egyik eredményeként Girard hadosztályát augusztus 27-én Hagelberg mellett teljesen szétverték a poroszok, a 11 ezer franciából 2000 halott és sebesült mellett 4000 foglyot ejtettek és 2000 széledt szét, szemben az 1800 fős porosz veszteséggel.

Napóleonnak augusztus 22-én egyelőre Schwarzenberg és Blücher seregei okoztak gondot. Nem adhatta fel a raktárait Drezda mellett, mert akkor lehetetlenné vált volna a további harc szász területen, ezért már a Schwarzenberg előrenyomulásáról szóló hír vételének napján, 23-án elrendelte az összpontosítást Drezda alatt. Blücherrel szemben a 3., 5., 11. és 2. lovashadtest élén Macdonald marsallt hagyva megparancsolta neki, hogy biztosítsa a hadsereg hátát, és kösse le Blücher erőit.

Macdonald folytatta az előretörést Blücher serege felé Jauer irányában. Valójában nem ezt a parancsot kapta, neki csak biztosítania kellett volna a hadsereget erről az oldalról, amit egy védőpozíció felvételével is elvégezhetett volna, ennek ellenére folytatta Blücher üldözését. A maradék hadtestei körében némi bizonytalanságot szült, hogy Ney marsallt hadteste nélkül rendelte magához Napóleon, viszont a 6. hadtestet elvonta Macdonald-tól. A marsall nem tudta megfelelően koordinálni a támadást, ezért amikor augusztus 26-án a Katzbach mögött, Liegnitztől délre, Goldberg körül Blücher csapataira bukkant, a porosz tábornok határozottan ellenállt. Yorck, Langeron és Sacken porosz és orosz hadtestei visszavetették a francia támadást. Macdonald csapatai nem tudtak koordináltan támadni, elsőként saját 11., majd Lauriston 5. hadteste is kudarcot vallott. A 3. hadtestet az új parancsnoka, Souham tábornok nem tudta időben a harctérre vezetni, így Blücher végül győzelmet aratott. Macdonald vereségét teljessé tette, hogy a következő napokban a visszavonuló franciákat Blücher csapatai üldözték, és 29-én egy teljes hadosztályt vágtak el, és kényszerítettek megadásra. A francia összveszteség megközelítette a 30 ezer főt, de a szövetségesek is érzékeny veszteséget szenvedtek, mintegy 22 ezer főt. Blücher ismét a Bober folyóig nyomult előre.

Napóleon a Gárdával 23-án azonnal Drezda felé indult, ide rendelte Victor marsall 2., valamint Marmont marsall 6. hadtestét is. Vandamme parancsot kapott, hogy Pirnánál és Königsteinnél keljen át az Elbán és támadja meg Schwarzenberg seregének hátát. Eredetileg Napóleon a teljes erejét Pirnán keresztül akarta bevetni, amivel elvágta volna Schwarzenberget a hátországtól. Ezt a zseniális manővert azonban nem tudta végrehajtani, mert St. Cyr kétségbeesetten erősítést kért, mivel látta az ellene felvonuló szövetséges sereg erejét.

Való igaz, hogy St. Cyr nem tarthatta volna Drezdát, ha Schwarzenberg serege határozottan nyomul előre, és teljes erejével támadást indít. Ez azonban elmaradt. A szövetséges főhadiszálláson komoly vita bontakozott ki a Drezda elleni támadásról. A Sándor cár mellett tartózkodó Moreau tábornok óvatos természete miatt a támadás ellen foglalt állást, míg Jomini támadni szeretett volna. A bizonytalanságból félmegoldás született, csak 26-án délután indítottak támadást, de akkor is csak az erők egy részével, koordinálatlanul, határozatlanul. Ezzel időt adtak Napóleonnak, hogy beérkezzenek az erősítések Drezdához, viszont ez az idő már arra nem lett volna elegendő, hogy a Pirnán keresztül tervezett támadást végrehajtsa.

A szövetséges sereg augusztus 26-án minden koordináció nélkül, részenként indította meg a támadását. Reggel öt órakor Kleist porosz hadteste indult meg a Királyi kert ellen. St. Cyr csapatai heves ellenállása miatt csak lassan haladt előre, három óra múlva még csak a kert felét foglalta el. Kleistéktől jobbra Wittgenstein orosz csapatai vonultak fel, hogy oldalba támadják a kert védőit. Tevékenységüket azonban az Elba túloldaláról tüzelő francia tüzérség megnehezítette, érzékeny veszteséget okozva nekik. A délelőtt közepén a kertért folyó küzdelem megszakadt, mindkét oldalon a tüzérségi tűz maradt csak folyamatos.

A francia császár délelőtt 9 órakor ért Drezdába, a Császári Gárda csapatai azonnal megkezdték az átkelést a folyón. Az első csapatokat St. Cyr megsegítésére rendelték a kert és az Elba közé, majd az arcvonalat jobbra terjesztették ki. Ney átvette a parancsnokságot a kert körüli csapatok felett, Mortier pedig a bal szárnyra vezényelt két hadosztályt vezette. St. Cyr hadtestének két hadosztályával a francia vonal jobb szárnyára húzódott. A francia erősítés folyamatosan érkezett Drezdába. Latour-Mouburg 1. lovashadteste, Vandamme hadtestének egy hadosztálya még 26-án beérkezett, Victor és Marmont hadteste pedig éjszaka váltott partot.

A szövetséges hadvezetés egy dombról figyelte az eseményeket, így látta a nagy francia erősítéseket és Napóleon személyét is. A haditanácson felvetődött a visszavonulás lehetősége, de egyelőre nem határozták el magukat, mivel a szövetséges csapatok létszámfölénye továbbra is jelentős maradt. Délutánra a támadás felújítását határozták el. Schwarzenberg császári-királyi csapatai a porosz hadtesttől balra vonultak fel. Az első vonalban bal oldalon Bianchi, középen Crenneville, jobb oldalon Moritz Liechtenstein, a második vonalban Weissenwolff, Chasteler és Colloredo hadosztályai. Mögöttük a teljes lovassági tartalék három hadosztálya alkotta a tartalékot.

A támadás délután 4 órakor indult meg. Időközben Kleist porosz hadtestének tartalékai beérkezésével sikerült elfoglalnia a kertet, tőlük jobbra Wittgenstein is újra támadott. Elfoglalta a francia vonal előtt lévő farmházakat, de a Hopfgartens elleni támadása összeomlott a védelem ellenállásán és az Elba túloldaláról érkező tüzérségi tűzben. Ennek ellenére Kleist és a hozzá kapcsolódó orosz hadosztály Roth tábornok vezetésével délután 5 órára már Drezda városát fenyegette.

Schwarzenberg császári-királyi csapatai nehéz harcokat vívtak Drezda előterében. A terepet meghatározták a városból kivezető utak mellett épített francia sáncok. Ezeket támadták meg több hullámban a császári-királyi hadosztályok, de nem tudtak tartós sikert elérni. Az első vonal három hadosztálya izoláltan támadott a 3., 4. és 5. sánc ellen, a második vonal hadosztályait is elszigetelten vetették be. Liechtenstein elfoglalta a 3. sáncot, de a francia ellentámadás visszavetette. Kleist a támogatására indult, ismét sikerült visszaszorítania a franciákat, de egy ismételt ellentámadás visszaverte. Ugyanez a forgatókönyv játszódott le a 4. számú sáncnál is. Bianchi és Crenneville csapatai elfoglalták a sáncot, de az ellentámadás visszanyomta azokat, Chasteler, majd Weissenwolff hadosztályai is kudarcot vallottak. A helyzetet két tartalék lovashadosztály bevezetése sem tudta győzelemre fordítani. A csapatok jobb szárnyára Meskó tábornok könnyűhadosztálya érkezett be Klenau hadtestéből, de lényegi változást ez sem tudott elérni a csata menetében.

A szövetségesek támadása nem ért el ugyan átütő sikert, de a francia harcvonalat közvetlenül Drezda széléig nyomta vissza. Napóleon azonban még egy meglepetést tartogatott számukra erre a napra. Este 7 órakor támadást rendelt el a teljes arcvonalon. A bal oldalon Mortier az Ifjú Gárda két hadosztályával (Découz, Rouget) Wittgenstein ellen indított támadást, visszaszorította az oroszokat, majd a kert ellen fordult, amelyet szemből Claparéde hadosztálya támadott meg. A poroszokat is visszaszorította a francia támadás. A centrumban Ney marsall a Gárda többi részével és Berthezéne hadosztályával Schwarzenberg ellen, míg a jobb szárnyon Murat vezetésével Razout és Teste hadosztályai, valamint Latour-Mauburg lovashadteste támadott. A franciáknak átütő sikert ugyan itt sem sikerült elérnie, viszont a szövetséges hadsereg teljes harcvonalát sikerült a kiindulási állásába visszavetni, ami – tekintettel az erőviszonyokra (100 ezer francia közel kétszer annyi szövetséges ellen) – kiváló eredménynek számított.

Az éjszaka folyamán Napóleon seregéhez beérkezett a 2. és 6. hadtest 50 ezer katonája, a császár pedig támadást tervezett. Arra számított, hogy az ellenség visszavonul. Jobb oldalon Murat csapatait Victor 2. hadtestével erősítette meg,

a centrumban állította fel Mortier hadtestét, a kerttel szemben ismét összevonta St. Cyr teljes hadtestét, a bal szárnyon pedig Ney és Mortier a Gárda két-két hadosztályával vonult fel, általános tartalékként pedig a Régi Gárda hadosztályát kivonta a harcokból. Napóleon a támadást a két szárnyon tervezte azzal a céllal, hogy az ellenséges csapatok visszavonulási útvonalait szűkítse. Murat Friedrichstadtból déli irányba, St. Cyr a kert ellen, Ney és Mortier pedig az Elba mentén és a kert mellett támadott, hogy két oldalról átkarolják az ellenséges csapatokat.

A szövetséges hadsereg nem számíthatott jelentős erősítésre az éjszaka folyamán, mert Vandamme csapatai az Elbán átkelve megtámadták az összeköttetési vonalak biztosítására visszamaradt orosz hadtestet. Württemberg tábornok csapatai megállították a franciákat, de további erősítésre volt szükségük a következő nap harcaihoz. A szövetséges sereg egyedül Civalart tábornok hadosztályával erősödött. A hadvezetésben felmerült, hogy vissza kellene vonulni, de az ötletet ismét elvetették, mert továbbra is bíztak a létszámfölényükben. A Gárda Hadtestet nem vetették be az előző nap folyamán, így rendelkeztek elegendő tartalékkal. Ráadásul az ellenséges hadsereghez ilyen közel a visszavonulás elrendelése a zuhogó esőben könnyen a teljes felbomláshoz vezethetett volna.

A csata második napját heves eső vezette be, amely egész éjjel zuhogott, csak a csatanap délutánján hagyott alább. Emiatt a küzdelmet reggel csak tüzérségi tűzzel tudták megkezdeni, a gyalogsági harcra csak az esők szüneteiben kerülhetett sor. A támadást Mortier és Ney indította meg a francia bal szárnyon reggel 6 órakor. Sikerült visszaszorítaniuk Wittgenstein csapatait, ami lehetővé tette St. Cyr hadosztályainak, hogy a Királyi kertből kiindulva visszanyomják a poroszokat, és elfoglalják Strehlen falut. A támadás ebben a fázisban megakadt, a franciák nem tudtak további teret nyerni. A porosz lovasság ellentámadása újabb nehézséget okozott, végül sikerült visszaverni Röder tábornok lovasait. Schwarzenberg parancsot adott a Gárda Hadtestnek, hogy indítson ellentámadást, de Barclay és Yermolov tábornok vonakodott végrehajtani a parancsot, így az elmaradt.

A francia jobb szárnyon Murat marsall hírnevéhez méltóan lendületes támadást indított, de csak 9 órakor. A közvetlenül vele szemben álló Meskó-hadosztályt érte az első támadás. A gyalogság nem tudta használni puskáit az eső miatt, így Murat lovassága egymás után törte meg a négyszögeket. Meskó tábornok hadosztályát közrefogták Murat és Victor csapatai, a hadosztály érzékeny veszteséget szenvedett, maga a parancsnok is kapitulálni kényszerült. Meskó kitartása azonban időt adott Schwarzenberg tábornoknak, hogy felkészüljön a támadás

visszaverésére. Alois Liechtenstein és Weissenwolff tábornok hadosztályai ellenében Victor francia gyalogosai egymás után foglalták el a falvakat, és Murat lovasságának támogatásával szorították vissza Schwarzenberg bal szárnyát.

A centrumban a csatát főként tüzérséggel vívták, a francia gyalogság itt nem nyomult előre. Délután két óra körül Sándor cár kíséretén francia tüzérségi tűz söpört végig, amely halálosan megsebesítette Moreau tábornokot, aki a cár katonai tanácsadójaként szolgált.

A szövetséges sereg hátában időközben Vandamme 1. francia hadteste visszaszorította Württemberg tábornok orosz hadtestét, amivel a sereg visszavonulását fenyegette. A csata folyását látva a szövetséges hadvezetés délután 4 óra táján úgy döntött, hogy félbeszakítja a csatát, és Csehországba vonul vissza. Napóleon váratlanul nagy győzelmet aratott. Csapatai 10 ezer fős veszteséget szenvedtek, ezzel szemben a szövetségesek közel 40 ezret, amelyből 18 ezer fogoly volt.

Napóleon számára a drezdai győzelem lehetőséget adott a hadjárat sikeres megvívására, de csak abban az esetben, ha további veszteséget tud okozni Schwarzenberg seregének. A szövetséges sereg morálja komoly károkat szenvedett, ezt ki lehetett használni. Az időjárás azonban most a szövetségesek segítségére sietett. Bár a visszavonuló csapatok sokat szenvedtek az esőtől és az elázott utaktól, a francia hadsereg ugyanazokat az utakat használva nem tudott a sarkukban maradni. Napóleon Mortier és St. Cyr hadtestének, valamint a Császári Gárdának is kiadta a parancsot az üldözésre, amelynek a legfontosabb része Vandamme hadtestére esett. Neki kellett Pirna felől előrenyomulnia, és a főutat lezárnia, vele szemben csak egy gyenge orosz hadtest állt. Napóleon azonban már másnap visszarendelte a Gárda csapatait, St. Cyr és Marmont is csak lassan haladt előre, ezért Vandamme hadteste komoly bajba került. Schwarzenberg a vele szemben álló orosz hadtestet két császári-királyi hadtesttel és Wittgenstein csapataival erősítette meg. Schwarzenberg szerencséjére Kleist tábornok porosz hadteste az eredeti menetvonaláról annak telítettsége miatt letérve Vandamme hátába került, így a francia hadtest 40 ezer katonáját augusztus 30-án Kulm mellett körbevette a szövetségesek 100 ezret meghaladó létszámú serege. A franciák keményen harcoltak, de a túlerő ellen nem tehettek semmit. Az 1. hadtest állományának közel felét, 17 ezer katonát vesztett el, a szövetségesek soraiból 12 ezer ember veszett oda.

Napóleon a drezdai csatában kicsikarta a győzelmet, amelyet hadászati jelentőségűvé fejleszthetett volna, de Vandamme kulmi kudarca lehetetlenné tette a győzelem kiaknázását. A großbeereni és a katzbachi vereség, illetve a francia

csapatok magas veszteségei azonban kompenzálták a szövetségesek számára a drezdai kudarcot. A hadműveleti helyzet nem változott semmit, a három szövetséges hadsereg ugyanolyan fenyegetően és a korábbi helyzethez hasonlóan létszámfölényben várta a hadjárat folytatását. Napóleon semmit sem nyert, hadserege viszont jelentősen gyengült.

A Sziléziai Hadsereg üldözte Macdonald hadseregét, de az Északi Hadsereg is Oudinot wittenbergi tábora felé közeledett. Augusztus 29-én Napóleon a Gárdát Hoyersverdába küldte, hogy akár Blücher, akár Bernadotte ellen fordulhasson. A császár szeretett volna lecsapni Bernadotte-ra, ezért az Oudinot helyét átvevő Ney-nek megparancsolta, hogy szeptember 4-én induljon Wittenbergből Berlin felé, és csatlakozzon hozzá a támadásban. Blücher előőrse azonban szeptember 1-jén, a hadsereg zöme pedig a következő két napon elérte Bautzent, amelyet Macdonald-nak ki kellett ürítenie. Napóleon a Gárdával azonnal ebbe az irányba indult, de Blücher ezúttal időben visszavonult. A szeptember 4-i Hochkirch és az 5-i Markersdorf és Görlitz melletti ütközettel csak a visszavonulását fedezte, serege Lauban és Löwenburg térségéig vonult vissza.

Ney 4-én megindította csapatait, és másnap visszavetette a vele szemben álló porosz hadtestet, amelyet Tauenzien tábornok vezetett. Szeptember 6-án azonban megérkezett Bülow hadteste is, és együtt lecsaptak Bertrand 4. hadtestére. Rövidesen a harctérre ért Reynier 7. hadteste, és Bertrand bal szárnyára felvonulva stabilizálta a helyzetet A szövetségesek oldalán ekkor svéd és orosz csapatok érkeztek, így ismét fölénybe kerültek. Ezúttal Bülow indított támadást, de Oudinot hadteste is megérkezett Bertrand és Reynier hadteste közé, ezzel ismét stabilizálódott a francia harcvonal, az ellentámadásuknak köszönhetően Bülow került nehéz helyzetbe. Ney azonban leállította Oudinot támadását, mivel félt, hogy Reynier izolálódhat. Bülow friss orosz tüzérséget vonultatott fel Bertrand ellen, és kartácstűzzel árasztotta el a franciákat. A Bülow jobb szárnyán megjelenő svéd és orosz csapatok elől Reynier szász csapatai meghátráltak. A francia hadsereg arcvonala összeomlott, Ney elvesztette a dennewitzi csatát. A harci veszteség a franciáknak kedvezett, mert 7000 halottat és sebesültet vesztettek 9000 szövetséges ellenében, de 15 ezer francia hadifogoly 2000 szövetséges eltűnt ellenében jól mutatja a francia hadsereg szétesésének mértékét. Ney Torgauhoz vezette vissza hadseregének maradékát.

Napóleon Blücher visszavonulását követően ismét Berlin ellen akart fordulni, de St. Cyr jelentette, hogy Schwarzenberg csapatai ismét átkeltek hegyeken, és megjelentek Drezda előtt. Napóleon azonnal Drezdába sietett a Gárdával, majd

támadást indított a Drezda felé közeledő orosz oszlopok ellen. Schwarzenberg jobb szárnya közben Zittau felé menetelt, hogy tehermentesítse Blüchert, de a francia támadás hírére visszavonult. Napóleon Nollendorfnál betört Csehországba, és szeptember 10-én szembe találta magát Schwarzenberg hadseregével a rendkívül erős assigi állásban. Napóleon ekkor kapta meg Ney vereségének és torgaui visszavonulásának hírét, lemondott a Schwarzenberg elleni támadásról, és az Érchegységbe, majd ismét Drezdához vonult vissza. A Lobau tábornok által újjászervezett 1. hadtest 14-én összecsapott Wittgenstein oroszaival Nollendorf mellett, erre Napóleon ismét előrenyomult, de ezúttal sem indított támadást.

A francia császár úgy döntött, hogy ismét Blücher ellen fordul, mert mialatt Napóleon Schwarzenberg ellen indult, a porosz tábornok ismét előrenyomult Macdonald ellen, és egészen Bischofswerdáig nyomta vissza. Blücher Bautzen mellett foglalt el erős állást. Napóleon 22-én érkezett meg Stolpenhez, és visszavetette a Blüchert támogató, Bubna tábornok által vezetett császári-királyi könnyűhadosztályt, majd 23-án Bischofswerdát foglalta el, azonban Blücher bautzeni állását nem támadta meg.

Az Északi Hadsereg a dennewitzi csatát követően körbezárta Torgau és Wittenberg erődjét, majd állást foglalt Luckau és az Elba között, és Roslau mellett szeptember 10-e után hidat kezdett el építeni az Elbán. Ney jelentette, hogy Bernadotte csapatai Roslaunál az átkeléshez készülődnek, és Torgau alól hadseregének 40 ezer főre rúgó maradékával Eilenburghoz, a Mulde folyó mögé vonult vissza.

Napóleon belátta, hogy a három ellenséges hadsereggel nem tud harcolni az Elbán túl, mert a nagy távolság miatt nem képes elegendő erőt összpontosítani, ezért szeptember 25-én úgy döntött, hogy visszavonul Drezdához, és feladja az Elba jobb partját, ezzel együtt annak lehetőségét, hogy az Odera menti erődöket felmentse. Egyedül Macdonald 11. hadteste maradt az Elba jobb partján Drezda előterében, Souham 3. hadteste Maißennél, Marmont 6. hadteste Würzennél állt a hadászati arcvonalban. A hadsereg bal szárnyát Ney marsall vezetésével Bertrand 4. hadteste Wartenburg mellett, valamint Reynier 7. hadteste Düben körül alkotta. A bal szárnyon az Érchegység kijáratainak szemben Murat a 2., 5. és 8. hadtesttel foglalt helyet. Napóleon személyes vezetése alatt Drezda előtt Pirna és Dippoldswalde vonalán az 1. és a 14. hadtest állt a Császári Gárdával.

A szövetséges hadvezetés Napóleon visszavonulásának hírére újabb hadműveleti tervet alkotott, hogy elkerülje a császár seregének frontális megtámadását Drezda mellett. Ennek megfelelően Blüchert utasították, hogy vonuljon

Bautzenből Wartenburghoz, az Északi Hadseregből vegye magához Tauenzien hadtestét, és Bernadotte-tal együtt Halle felé támadjon Napóleon hátába. Ezzel egy időben Schwarzenbergnek Csehországból egyenesen Lipcse felé kellett támadnia, szintén Napóleon hátába.

A szövetséges seregek szeptember 28-án indították meg a támadásukat. Blücher Wartenburghoz menetelt, ahol a Ney által az átkelő védelmére hátrahagyott Bertrand a 4. hadtestével védekezett. Blücher október 2-án ért az Elbához, 3-án pedig megkezdte az átkelését. Bertrand vállalta az összecsapást, de nem tudta megtartani az átkelőt, így Blücher partot válthatott. Bernadotte Wittenbergtől nyugatra állomásozott és lekötötte Ney csapatait. Blücher ezt követően Düben és Eilenburg, Bernadotte pedig Bitterfeld mellett foglalt állást, és várta Schwarzenberg seregének eredményeit. Ney a 4. és 7. hadtesttel Delitschhez vonult vissza, a 6. hadtest Eilenburghoz menetelt.

A hadműveleti vonal másik szárnyán Schwarzenberg serege fontos erősítést kapott, szeptember végén megérkezett Bennigsen tábornok orosz tartalékserege. A Lipcse elleni menetet már 27-én megkezdték a csapatok, első lépcsőként a Teplitz–Aussig-vonalról Duxon, Brüxön és Komotau felé. Az aussigi állásban csak Colloredo 1. császári-királyi hadteste maradt, ide érkeztek be Bennigsen csapatai is. Merveldt 2. hadteste és Hessen-Homburg Tartalékhadteste Marienburgon, Gyulay 3. és Klenau 4. hadteste, valamint Wittgenstein orosz és Kleist porosz hadteste Annabergen keresztül Chemnitz felé indult. A jobb szárnyon, az Elba jobb partján Blücher felé Bubna tábornok könnyűhadosztálya tartotta az összeköttetést, a szélső bal szárnyon pedig Moritz Liechtenstein könnyűhadosztálya Karlsbadból Zwickau felé támadva biztosított. A felderítők jelezték, hogy Bayreuth és Hof környékéről egy francia hadtest tart észak felé. Augereau tartalékokból szervezett 9. hadteste volt az, amely Lipcsébe tartott.

Az első összecsapások október 3-a körül kezdődtek Chemnitz előterében Klenau és Gyulay, valamint Lauriston és Victor csapatai között, 5-én már szabályos ütközetet vívtak a szemben álló csapatok. Ezekben a napokban a teljes támadó erő átlépte az Érchegységet, és megkezdte a támadását Lipcse felé. Colloredo hadteste is előrenyomult Teplitzből Altenberg felé. Bennigsen csapatai ekkor már teljes egészében Teplitzben összpontosultak, és követték a hadsereg jobb szárnyát.

Napóleon október első napjaiban értesült a szövetségesek mindhárom hadseregének előrenyomulásáról: el kellett döntenie, hogy melyik ellen fordul. A szárnyakon lévő csapatok ellen a szövetséges támadó seregek jelentős túlerőben voltak, így a helyzetet csak Napóleon tartalékai bevetése stabilizálhatta.

A császár dilemmája ismét abban állt, hogy melyik ellenséges sereget támadja meg. Az Északi és a Sziléziai Hadsereg 160 ezer katonája ellen Ney 70 ezret, a Csehországi Hadsereg 220 ezer embere ellen Murat 80 ezret tudott bevetni. Napóleon tartalékának 90-100 ezer katonájával egyik ellen sem tudott volna helyi erőfölényt létrehozni, tehát a császár számára legfeljebb a túlélés lehetett a harc tétje. Bárhogyan döntött volna, Drezdát el kellett hagyni. Ezt a döntést könnyen meg lehetett hozni, mert a drezdai raktárak kiürültek, így már nem volt értelme tovább nagy erővel védeni. Lipcse viszont stratégiai szempontból kulcsfontosságúnak bizonyult, mert ha Ney elveszti ezt a fontos közlekedési csomópontot, akkor bekeríthették volna, ezért Napóleon úgy döntött, hogy északra vonul és megpróbálja Blüchert és Bernadotte-ot csatára kényszeríteni.

A franciák helyzetét nehezítette, hogy szeptember 17-én Bajorország fegyverszünetet kötött a szövetségesekkel, az október 8-i riedi szerződéssel pedig elhagyta Napóleont, és a csatlakozott a szövetségesek koalíciójához. A bajor haderő ezáltal a rajnai összeköttetési vonalakat veszélyeztette, Napóleon kétségbeejtő helyzetbe került. Ha azonnal elrendeli a visszavonulást a Rajna felé, akkor a hadseregét meg tudta volna menteni, és a Rajnán túl felfrissítve és kiegészítve lett volna lehetősége a tartós védelemre. De a császár másként döntött. Tudta, ha visszavonul, akkor a német szövetségesei azonnal elhagyják, és átállnak az ellenséghez, ezért elhatározta, hogy döntő csatát vív szász földön.

Napóleon október 6-án indult el Drezdából, de csak a Gárdát vitte magával, St. Cyr az 1. és a 14. hadtest 40 ezer katonájával Drezdában maradt. Napóleon azt remélte, hogy ennél jelentősebb ellenséges sereget fognak lekötni, de nem jött be a számítása, Schwarzenberg alig 30 ezer katonát különített ki Drezda megfigyelésére. A Drezdában maradt csapatok nagyon hiányoztak a lipcsei csatában. A támadáshoz Ney csapatain (4. és 7. hadtest) és a Gárdán kívül a 3., 6. és 11. hadtestet is mozgósította. Az oszlop éle (7. hadtest) október 9-én érte el Dübent, a Gárda Eilenburg és Wurzen között menetelt észak felé, jobbról, az Elba mentén a 4. és a 11. hadtest, a jobb szárnyon a Mulde két oldalán a 6. és a 3. hadtest támadott.

Blücher csak Tauenzien 4. hadtestét hagyta hátra Dessau mellett a hídfő védelmében, seregével Halle felé tért ki Napóleon elől, míg Bernadotte Blüchertől északra Bernburghoz menetelt. Ney október 12-én megtámadta Tauenzient, és Roslauba verte vissza, a másik oldalon Reynier a 7. hadtesttel a Wittenberget körülzáró porosz csapatokat vetette vissza. Tauenzien Berlin felé vonult vissza. Napóleon támadása tehát nem ért célt, Blücher és Bernadotte is kivonta

magát az összecsapás elől, és közelebb álltak Lipcséhez, mint Napóleon. Ezalatt Schwarzenberg hadserege is lassan megközelítette Lipcsét, Murat csapatait északi irányba szorította vissza. Murat október 9-én Frohburg mellett összpontosította mindhárom hadtestét, de 10-én kénytelen volt Bornához, 11-én este pedig Liebertwolkowitzhoz visszavonulni. Schwarzenberg tovább nyomult északi irányban, és október 14-én Wittgenstein tábornok vezetésével nagy lovaserőket összpontosítva erőszakos felderítést rendelt el Lipcse irányába. Murat csapataira bukkanva Liebertwolkowitz mellett nagy lovascsata fejlődött ki, amely a franciák visszavonulásával végződött.

A császár október 13-án feladta az északi támadási tervét, csapataival pedig Lipcséhez, Murat segítségére sietett. Ezúttal Schwarzenberg seregét akarta megtámadni, ezért az északi arcvonalon Möckern mellett Ney a 6. és a 3. hadtesttel állást foglalt Blücher seregével szemben, Bertrand a 4. hadtesttel Lindenau mellett a visszavonulási utat biztosította. A 7. hadtest még menetben volt a hadsereghez, az október 16-i harcokban még nem lehetett számítani rá. Napóleon azt tervezte, hogy 16-án minden erejével Schwarzenberg ellen fordul. Saját bal szárnyával átkaroló támadást szándékozott indítani az ellenség jobb szárnya ellen. A támadás megindításával azonban várnia kellett, hogy a csapatok beérkezzenek.

A szövetséges főhadiszálláson ismét nézeteltérés alakult ki a támadás módjáról. Schwarzenberg herceg a sereg nagyobb részét az Elster folyó mentén szerette volna bevetni, hogy elvágja Napóleon visszavonulási útját. Vele szemben Sándor cár és kísérete Jominival az élen a Lipcse elleni közvetlen támadást választotta volna. Éles szóváltásra is sor került a felek között. Az eredmény egy olyan megoldás lett, amely könnyen bajba sodorhatta volna a hadsereget. Gyulay hadteste az Elsteren túl közvetlenül Lindenau ellen vonult fel, Merveldt az Elster és a Pleisse folyó között, a hadsereg zöme pedig a Pleissétől keletre. Klenau császári-királyi hadteste alkotta a jobb szárnyat, Wittgenstein két orosz hadteste a centrumot, Kleist porosz hadteste a bal szárnyat, a lovasság és a Gárda Hadtest a tartalékot.

A támadást a württembergi herceg orosz hadteste kezdte meg reggel 8 órakor a francia centrum által megszállt Wachau falu ellen. Az oroszok elfoglalták a falut, de Victor hadteste ellentámadásával visszaszorította őket. Az oroszok ismét támadtak, elfoglalták a falut, de Victor megint visszaverte őket. A veszteségek mindkét oldalon hatalmasra rúgtak. A francia tüzérség Wachau mellett a Galgenberg nevű magaslaton hatalmas üteget alkotott, és komoly veszteséget okozott az oroszoknak. A württembergi hercegtől balra Kleist poroszai Markkleeberg

falu ellen indultak támadásra. Jelentős létszámfölényük ellenére csak lépésről lépésre tudtak teret nyerni Poniatowski lengyel katonái ellen. Gorcsakov hadteste a württembergi hercegtől jobbra, Lauriston hadteste ellen indított támadást, de a francia tüzérség miatt nem tudott teret nyerni. Klenau délelőtt 10 órakor csatlakozott Gorcsakovhoz, és elfoglalta Liebertwolkowitz falut, de Lauriston ellentámadása kisöpörte a császári-királyi és orosz csapatokat a faluból. Az elkeseredett harc során az oroszok azonban ismét megkaparintották a falut.

Merveldt hadtestének támadása nem alakult a terveknek megfelelően a Pleissén túl. A rendkívül nehéz terepen nagyon lassan jutottak előre a katonák, ráadásul Schwarzenberg – látva a Wachaunál történteket – megparancsolta, hogy a hadtest nagyobb része keljen át a Pleissén, és siessen a szorongatott társai segítségére. A Pleissén azonban csak Connewitz mellett lehetett átkelni, de a terep miatt nem tudták áttörni a francia védelmet. Bianchi gránátosai Markkleeberg felé indítottak támadást. Az itt védekező gyenge lengyel erők időközben erősítést kaptak, Napóleon Augereau 9. hadtestét küldte a segítségükre.

A császár délelőtt 9 órakor érkezett a Galgenbergre. Áttekintette a helyzetet, és arra jutott, hogy minden adott egy nagy támadáshoz. A Gárdát Lauriston és Victor megerősítésére küldte, a bal szárnyára felvonult Macdonald-nak pedig megparancsolta, hogy indítson támadást az ellenséges jobb szárny ellen. Utasította Marmont és Souham hadtestét is, hogy csatlakozzanak a támadáshoz. Macdonald támadását Sebastiani lovasságának támogatásával hajtotta végre – és teljes sikert aratott. Visszavetették Klenau hadtestét, és megközelítették Seifershain falut. A Gárda Liebertwolkowitz ellen indított támadást, és visszavetette a két orosz hadtestet. A porosz és orosz tartaléklovasságot vetették be Macdonald és a Gárda ellen, de ez csak a franciák támadásának lelassítására volt elég. Augereau ezzel egy időben Markkleeberg ellen indított támadást, amelyet Kleist porosz csapatai visszavertek, de Kleist is kudarcot vallott a Wachau elleni támadásával.

Napóleon délután 2 órakor elérkezettnek látta az időt az általános támadás megindítására. Mivel Blücher támadása lefoglalta Marmont hadtestét Möckern mellett, ezért csak a tartaléklovasságot tudta bevetni a francia császár, a gyalogság támogatta az offenzívát. A francia lovasság megtámadta, és elfoglalta a centrumban álló nagy szövetséges üteget, majd folytatta az előrenyomulását. Schwarzenberg minden lehetséges lovasalakulatot bevetett ellene, beleértve saját császári-királyi nehézlovasságát és az orosz Császári Gárda lovashadosztályát is, de a franciák minden ellentámadást visszavertek, és folytatták a támadásukat.

A francia lovasság már a szövetséges főhadiszállás közvetlen közelébe férkőzött, amikor az orosz gárdakozákok végre megállították, és visszavetették őket. Augereau elfoglalta Markkleeberget, a Gárda elérte Guldengossát. A centrumban hatalmas lovasharc tombolt, mindkét fél minden lovasságát ideösszpontosította. Macdonald és a Gárda pedig elfoglalta Guldengossát is.

Napóleon serege a győzelem küszöbén állt. A szövetségeseket az egész arcvonalon visszaszorította, de nem maradt tartaléka, amelyet bevethetett volna a siker kiaknázására. Az orosz gránátosok és gárdisták harcba léptek, és visszafoglalták Guldengossát, visszaszorították a francia Gárdát, miközben Markkleeberg ellen Bianchi császári-királyi gránátosai indítottak sikeres támadást. Délután öt órára a franciák támadását megállították, majd megkezdték a visszaszorításukat kiindulási állásaikba. Az egyedüli francia siker a déli arcvonalon Merveldt támadásának megállítása volt, aki Dolitz mellet próbált meg átkelni a Pleissén. Merveldt maga is fogságba esett.

A harcnak a sötétség vetett véget, a nap végén mindkét sereg a kiindulási állását foglalta el.

A csatatér északnyugati szegletében Bertrand tábornok azt a feladatot kapta Napóleontól, hogy tartsa szabadon a Lipcséből nyugat felé vezető utat és az Elster hídját Lindenau és Lipcse között. Gyulay tábornok várt a támadásával, amíg Wachau mellett megkezdődött a csata, és csak 8 óra után indította meg a támadását Lindenau ellen. Kezdetben sikeresen nyomultak előre a császári-királyi katonák, mert Bertrand még nem foglalta el a védelmi pozícióját. Napóleon szerette volna ezt a hadtestet is bevetni Wachau mellett, de Gyulay támadása ezt lehetetlenné tette. Gyulay azonban nem tudta kihasználni jelentős létszámfölényét, mert határozatlanul hajtotta végre a támadást, így Bertrand megtartotta Lindenaut és a hidakat. Délután 5 órakor a franciák egy ellentámadással próbálkoztak, amelyet Gyulay visszavert, majd ő is a kiindulási pontjára, Markranstädtbe vonult vissza.

A harctér északi részén Blücher már hajnalban megindította a lovasságát, hogy derítse fel a francia állásokat, és várta Bernadotte-ot, hogy csatlakozzon a támadáshoz. Miután azonban egyértelművé vált, hogy az Északi Hadsereg nem tud részt venni a 16-ai harcokban, Blücher 10 órakor úgy döntött, hogy 60 ezer katonájával önállóan indít támadást. Vele szemben Ney Marmont hadtestének 20 ezer katonájával és más hadtestekből összeszedett, nem egészen 10 ezer emberrel vette fel a harcot Möckern és Wiederitzsch között. A támadás délután 2 órakor indult meg. Blücher jobb szárnyán York porosz hadteste nyomult előre

Möckern ellen, bal szárnyán Langeron három orosz hadteste Wiederitzsch ellen támadott. Mindkét falu többször cserélt gazdát, támadást ellentámadás követett, de a franciák ellenállását nem tudták megtörni. A Wiederitzschet védő lengyel hadosztály elkeseredett harcot vívott az oroszokkal, és lépésről lépésre hátrált. A falutól keletre az orosz lovasság támadását is megállította Arrighi francia lovashadteste. Möckern ellen a porosz gyalogság minden erőfeszítése hiábavalónak bizonyult, a francia védők sorsát végül a porosz lovasság támadása pecsételte meg. A franciák késő délutánra mindkét faluból kiszorultak, de háborítatlanul vonulhattak vissza a következő védelmi terepszakaszra, Gohlis és Eutritzsch közé.

A csata első napján összességében a szövetségesek csak enyhe létszámfölényben voltak. Napóleon jól osztotta be az erejét, Lindenau előtt és Möckern mellett is kitartottak a védők a kétszeres ellenséges erőfölény ellenére, így a döntőnek szánt összecsapásban Wachau mellett nagyjából egyenlő erők vehettek részt. Napóleon közel állt a győzelemhez és Schwarzenberg hadseregének összeomlásához, de nem maradt tartaléka, és nem tudta bevinni a döntő csapást, így a szövetségesek stabilizálhatták a soraikat.

A csata sorsa az első nap lényegében eldőlt, mert Schwarzenberghez Bennigsen tartalékserege és Colloredo császári-királyi hadteste érkezett meg, az északi szektorban pedig Bernadotte seregének érkezését várták, összesen 100 ezer katonát meghaladó erőben. Napóleon ezzel szemben mindössze néhány ezer katonájának megérkezésére számíthatott. A csata folytatásában Napóleon 160 ezer embere immáron 295 ezer szövetséges katonával került szembe. Pusztán a katonai helyzetet tekintve Napóleonnak vissza kellett volna vonulnia, mert az összeköttetési vonalat szilárdan kezében tartotta, és lett volna ideje és tere a biztonságos visszavonulásnak. A császár azonban másként döntött. Tudta, ha elhagyja a csatateret, az német szövetségesei azonnali elpártolását vonja maga után. Fegyverszünetet kért, de a szövetségesek válaszra sem méltatták. Nem bízhatott másban, mint katonái kitartásában, és abban, hogy valamiféleképpen visszaverhetik a támadásokat.

Napóleon minden várakozása ellenére október 17-én nem indult meg a szövetségesek támadása. A táborkar magabiztosan viselkedett, pihentette a csapatokat, újrarendezte az egységeket, ellátta lőszerrel a katonákat, a lemaradt csapatok is beérkezhettek. A rossz idő ellenére, amennyire lehet, felkészültek a döntő összecsapásra. Látva, hogy nem érkezik támadás, Napóleon 17-én este visszavonta a harcvonalát, és Lipcséhez közelebb, félkörívben állította fel a seregét. A jobb szárny Murat vezetésével Connewitztől Probstheidáig Poinatowski, Augereau

és Victor hadtestéből állt, mögöttük a Gárda fele és jelentős lovasság. A centrumot Macdonald hadteste alkotta Holzhausentől Steinbergig, a tartalékban Lauriston hadtestével és némi lovassággal. A bal szárny élén Ney marsall állt Paunsdorftól Gohlisig, Marmont és Souham hadtestével és töredékalakulatokkal. Lipcsében helyőrségként egy lengyel hadosztály maradt, míg Lindenaunál a visszavonulási utat Bertrand hadteste és a Fiatal Gárda fele tartotta megszállva.

A szövetségesek teljes félkörívben vették körül a francia állásokat. Schwarzenberg bal szárnyát Hessen Homburg tábornok vezetésével Colloredo és Merveldt hadteste alkotta, a centrumot Barclay tábornok vezetésével Kleist porosz hadteste és Wittgenstein két orosz hadteste, a jobb szárnyat Bennigsen lengyel Tartalék Hadserege Klenau császári-királyi hadtestével együtt. A tartalékot ismét a Gárda és a Gránátoshadtest alkotta. Északkeleti irányból Bernadotte hadserege támadott, bal szárnyán Bülow porosz hadteste, a centrumában Winzingerode orosz és Stedingk svéd hadteste, jobb szárnyán a Blüchertől átadott két orosz hadtest Langeron tábornok vezetésével. Északról Blücher Sziléziai Hadserege támadott, jobb szárnyán Sacken orosz, bal szárnyán York porosz hadtestével. Lindenauval szemben továbbra is Gyulay tábornok hadteste állt.

A támadás október 18-án a teljes arcvonalon reggel 8 és 9 óra között kezdődött. A franciák legjobban a déli szárnyon tartottak ki. Hessen Homburg tábornok elfoglalta Dösen és Dölitz falut, de a Fiatal Gárda és Augereau ellentámadása visszaverte. Schwarzenberg orosz gránátosokat küldött a segítségére, akik ismét elfoglalták a két falut, de a további támadásuk elakadt. Schwarzenberg Gyulay hadtestét akarta itt bevetni, de a nagy távolság miatt nem értek ide kellő időben.

Barclay támadása remekül indult. A francia vonalak előtti falvakat könnyedén elfoglalták a katonák, magát Probstheidát is, de Barclay itt megállt, és megvárta, hogy Bennigsen csapatai is felzárkózzanak. Ez időt adott a franciáknak soraik rendezésére: ellentámadásukkal vissza tudták foglalni Probstheidát. A falu a délután folyamán több alkalommal is gazdát cserét, végül a franciák kezében maradt.

A legkésőbb Bernadotte Északi Hadserege lépett akcióba. Macdonald és Ney katonái egészen addig állták a sarat, amíg egy 3000 fős szász hadosztály át nem állt a szövetségesekhez. Paunsdorf csak elkeseredett ellenállást követően esett el. Schönefeld mellett Langeron támadásával Marmont nézett szembe, de az orosz túlerő visszanyomta. A helyzeten Souham gyenge hadtestének bevetése sem segített. Ney-nek vissza kellett vonulnia Stötteritz felé. Ney egy lovassági támadással szerette volna stabilizálni a helyzetét, de csak annyit ért el, hogy megakadályozta csapatai összeomlását.

Az északi szárnyon Blücher hadseregével szemben mindössze Dambrowski gyenge lengyel hadosztálya állt, Arrighi lovasságával kiegészítve. A porosz és orosz gyalogság magabiztosan támadta meg, és foglalta el Gohlis és Eutritzsch falut, a lengyelek Lipcse szélére szorultak vissza, a poroszok már a visszavonulási útvonalat veszélyeztették. Napóleon a Fiatal Gárda egyik hadosztályát küldte a szorongatott helyzetben lévő lengyelek megsegítésére – lassan stabilizálódott a helyzet, az út ismét szabaddá vált.

Az október 18-i csatában a szövetségesek visszaszorították a franciákat Lipcse közvetlen közelébe, de nem törték meg Napóleon hadseregét. A császárnak azonban már nem maradt más választása, mint a visszavonulás, hogy legalább a maradék hadseregét megmentse. Már az este folyamán megkezdték a csapatkivonásokat a francia harcvonalból, amit a szövetségesek nem zavartak meg, mert az ő csapataik is holtfáradtak voltak a két teljes napja tomboló harcoktól, de a köd is a franciák segítségére sietett.

A francia főerő, tehát a lovasság, a Császári Gárda, Augereau és Victor hadteste az éjszaka folyamán partot váltott, és elindult Weissenfels felé. Lipcsében Macdonald, Souham, Marmont és Poniatowski hadtestének maradványai maradtak, és a város szélén, házak védelmében felsorakozva várták az ellenséges támadást. A szövetségesek az előző napi felállásukban indították meg a rohamot Lipcse ellen. Lehetőségük lett volna sokkal nagyobb erőt bevetni a weissenfelsi út ellen, de erre már nem maradt erejük. A Lipcse elleni támadás nagyon lassan haladt. A franciák minden épületet, utcát körömszakadtáig védelmeztek. A francia egységek egymás után hagyták el az arcvonalat, és vonultak át az Elster hídján. A hidat azonban az ideges utászok túlságosan korán robbantották fel, a túlparton rekedt katonák sorsa megpecsételődött. Utolsó töltényig védekeztek, majd megpróbáltak átúszni a folyón, de sokuk lelte halálát a vízben.

A lipcsei csata a történelem addigi legnagyobb összecsapása volt. Napóleon serege legalább 60 ezer katonáját vesztette el, s a szövetségesek vérvesztesége sem volt ennél sokkal kisebb, ők is közel 60 ezer katonájukat vesztették el.

A visszavonulást Napóleon a hozzá méltó mesteri módon hajtotta végre, a szövetségesek nem tudták erélyesen üldözni a megvert francia sereget, csupán néhány kisebb harcra tudták kényszeríteni az utóvédet október 20-án Lützen, 21-én Freiburg, 26-án pedig Eisenach mellett. Napóleon főereje Wissenfelsen és Freiburgon keresztülhaladva 23-án érte el Erfurtot, majd másnap Eisenachot, ahonnan Mainz felé indult.

A császárnak azonban még egy nagy akadállyal szembe kellett néznie. A riedi szerződéssel a szövetségesek oldalára átálló bajor király csapatai egy császári-királyi hadtesttel egyesülve, Wrede tábornok vezetésével bajor területről Landshut–Neuburg–Donauwörth–Nördlingen–Rothenburg–Aschaffenburg útvonalon sietve meneteltek, és Hanaunál megpróbálták elvágni a franciák visszavonulási útját. Napóleon azonban október 30–31-én megtámadta Wrede csapatait, és véres veszteségeket okozva áttört rajtuk. Wrede serege 10 ezer katonát, Napóleon ennek alig több mint felét vesztette. November 2-án a francia hadsereg Mainz mellett átkelt a Rajnán, rövid időre biztonságba került.

A lengyel és német területeken visszamaradt francia helyőrségek helyzete kilátástalanná vált, a lipcsei csatát követően egymás után kapituláltak. 1813. november 11-én Drezda, 21-én Stettin, 29-én Danzig, december 22-én Zamosc, 25-én Modlin, 26-án Torgau adta meg magát. Wittenberg 1814. január 13-ig, Küstrin március 6-ig, Glogau április 6-ig ellenállt. Hamburg és Magdeburg egészen a háború végéig kitartott. Az erődök helyőrségeinek eredetileg 200 ezer katonája esett ki a harcból. Napóleon várakozásával ellentétben egyikük sem kötött le elegendő szövetséges katonát, így a helyőrségek ereje sokkal inkább hiányzott Napóleonnak a csataterekről, mint a szövetségeseknek a blokádra visszahagyott, többségében másodvonalbeli alakulatok.

A FRANCIAORSZÁGI HADJÁRAT

Az 1813 novemberének első napjain a Rajnán átkelt francia hadsereg harcképes ereje mindössze 100 ezer katonára csökkent. Napóleon szerencséjére azonban a szövetséges hadsereg is nagyon meggyengült. A hadvezetés úgy döntött, hogy a Rajnán való átkelést megelőzően pihenteti, kiegészíti, és újjászervezi erőit. Napóleon rögvest hadseregszervező munkához látott, félmillió katona behívásához kapott felhatalmazást. A kimerült országban azonban már hatalmas nehézségbe ütközött az újoncozás. A császár hatalma megrendült, a behívott újoncok nem vonultak be, a felszerelés, ruházat, fegyverzet biztosítása is nagy gondot okozott, de az elégséges kiképzőszemélyzet hiánya is lehetetlenné tette a hatékony szervezést.

A francia törzsterület védelmére a császár egyelőre alig 80 ezer katonát tudott csatasorba állítani. Maison tábornok 15 ezerrel Antwerpennél, Macdonald 10 ezerrel Crefeld és Köln között, Morand 15 ezerrel Mainznál, Marmont 20 ezerrel

Mannheimmel szemben Dürkheimnél, végül Victor 20 ezerrel a Vogézek mögött Baccaratnál állt. Az újabb csapatok szervezése három központban, Lyonban Augereau, Nancyban Ney, Langres-ben Mortier marsall parancsnoksága alatt folyt. Az év végéig ezek mindössze 20 ezer katonát tudtak kiállítani. Napóleon 1813. december 11-én Valençayban békét kötött VII. Ferdinánd spanyol királlyal, de a király nem volt ura királyságának, ezért a spanyolországi hadműveletek tovább folytak. Mindössze 3 gyenge hadosztályt tudott Napóleon kivonni az ottani csapatok sorából, amivel viszont lehetetlenné tette a Wellington elleni védekezést, Suchet és Soult így csak lassítani tudta a Dél-Franciaország elleni inváziót. Összességében Napóleon 100-120 ezer katona felett rendelkezett a főhadszíntéren a franciaországi hadjárat folyamán.

A lipcsei csatát követően Bernadotte az Északi Hadsereg egy részével Dánia ellen indult, hogy Svédország számára megszerezze Norvégiát. Bennigsen Hamburg alá menetelt, hogy a Davout parancsnoksága alatt ott lévő, kezdetben 40 ezres helyőrséget körülzárja. Bülow porosz tábornok az Északi Hadsereg maradékával, 50 ezer katonával, saját és Winzingerode orosz hadtestével Hollandiába tört be, ahol az orániai herceg hatalmának visszaállítása érdekében hamarosan angol csapatok is partra szálltak. Blücher Sziléziai Hadseregének 105 ezer embere (2 porosz, 5 orosz hadtest, 2 orosz lovashadtest) a Rajna középső folyására zárkózott fel Coblenz és Mannheim között. Schwarzenberg Csehországi Hadserege, miután Klenau hadtestét hátrahagyta Drezda körülzárására, jelentős erősítést kapott, ide osztották be a Bajorország által kiállított Wrede-hadtestet, valamint a koronaherceg által vezetett württembergi hadtestet is, így állománya 7 hadtestre és 150 ezer főre növekedett. Schwarzenberg rendelkezésére állt még az orosz Tartalék Hadsereg 2 gyalogos- és egy lovashadteste is, 40 ezer fővel. A csapatokhoz további erősítések, kiegészítések voltak útban.

A Franciaország ellen közvetlenül bevethető közel 300 ezres két hadsereg, valamint az erősítésként bevonható további egy hadsereg legalább háromszoros túlerőt biztosított a szövetségesek számára. Ennek ellenére a november 7–8-án megtartott haditanácsban a támadás elhalasztása mellett döntöttek. Napóleon még mindig félelmet keltett az ellenségeiben, holott 1813 novemberében és decemberében nem lett volna képes eredményesen védeni Franciaországot. A haditanácson felmerült az offenzíva elhalasztása tavaszra, de ezt a lehetőséget elvetették, mert attól tartottak, hogy Napóleonnak lehetősége lenne ismét egy nagyobb hadsereg felállítására. A végeredmény egy köztes megoldás lett, miszerint a támadást december végén kell kezdeni, mégpedig a Rajna középső

és felső szakaszán átkelve. A fő csapást Schwarzenberg hadseregének kellett mérnie a Rajnán felfelé haladva svájci területen átkelve, majd a Vogézekből kibontakozva. Blüchernek a Rajna középső folyása mentén kellett átkelnie, körülzárnia Mainzot, majd csatlakoznia Schwarzenberghez, hogy együtt indítsák meg a támadást Párizs ellen. Bülow seregének Hollandiából Belgium ellen kellett vonulnia, majd csatlakoznia a Franciaország elleni támadáshoz. A trachenbergi elveket ismét alkalmazták, nem szándékoztak Napóleonnal szemtől szemben kiállni.

A katonai egyeztetéssel párhuzamosan a diplomáciai tárgyalások fonalát is felvették Napóleonnal. November 9-én döntés született, hogy az 1792-es határok mentén felajánlják a békét Napóleonnak. A császár elfogadta a tárgyalás megkezdését, de szerette volna kijátszani a szövetséges hatalmakat egymás ellen. A császár terve csaknem sikerült is, mert Svájc, a Pápai Állam, Hollandia és a gyarmatok kérdései körül csakugyan komoly nézeteltérések támadtak. Castlereagh angol külügyminiszter határozott fellépése, valamint Napóleon kétszínű játéka miatt a béketárgyalások egy hónap után elhaltak.

Schwarzenberg csapatai december 8-án kezdték meg oldalmenetüket Bázel felé Heidelberg–Karlsruhe–Freiburg környékéről, december 16-án léptek svájci földre. Miután a Simplon- és a Szent Bernát-hágó megszállására csapatokat különített ki, főerejével december 21-én Bázel mellett megkezdte az átkelést a Rajnán. Hüningen erődjét Zoller tábornok bajor csapatai zárták körbe, de az a háború végéig kitartott. Blücher csak 1814. január 1-jén kezdte meg az átkelést a Rajnán. Langeron 30 ezres serege (3 orosz hadtest) Mainz mellett maradt, de Morand tábornok helyőrsége szintén kitartott a háború végéig.

A bázeli átkelést követően Schwarzenberg széles fronton kezdte meg az előretörést Párizs felé. Jobb szárnyán Wrede és a württembergi koronaherceg hadteste tartotta az összeköttetést Blücher seregével, Schwarzenberg a császári-királyi és orosz csapatok élén december 31-én Montbéliard-t, január 13-án Vesoult, 17-én Langres-t, 24-án Bar-sur-Aube-ot érte el. Menet közben körbezárták Belfort és Besançon erődjét, előbbi április 12-én, utóbbi csak a fegyverszünetet követően kapitulált. Schwarzenberg jobb szárnyának védelmére Bubna tábornok könnyűhadosztályát Genf felé indította, ahova december 30-án érkezett meg. Bubna innen egy nagy kitérővel Polignyn keresztül indult Lyon felé, de Augereau csapatait nem támadta meg, Bourg mellett foglalt megfigyelőállást.

Blücher támadását az útjába kerülő francia erődök (Luxemburg, Longwy, Thionville, Metz, Saarlouis) körülzárása miatt kikülönített csapatok gyengítették,

a porosz tábornok mindössze 30 ezer katonája élén (Sacken tábornok 2 orosz gyalogos és egy lovashadteste) Kaiserslauternen, Zweibrückenen keresztül január 17-én érkezett meg Nancyba. Az eredeti tervek szerint innen St. Dizier és Vitry felé kellett volna indulnia, de mivel Chalons-sur-Marne-ban erős francia kötelékeket észleltek, Blücher úgy döntött, hogy csatlakozik Schwarzenberg seregéhez, így január 25-én érkezett meg Joinville-be, majd onnan 27-én Brienne-be.

A szövetségesek északi szárnyán két oszlopban indítottak támadást. Bülow december 18-án körülzárta Wesel erődjét, amely egészen a háború végéig kitartott. Egy blokádcsapat hátrahagyását követően Bülow december 21-én elfoglalta Utrechtet, majd egyenesen Antwerpen ellen vonult, immáron angol csapatokkal együtt. Január 11-én Hoogstraeten, 13-án Wijnegem mellett vereséget mért Maison tábornok seregére, majd körülzárta Antwerpent. Az erőd keményen tartotta magát, Bülow nem tudta elfoglalni. A másik oszlop Winzingerode tábornok vezetésével január 6-án kelt át a Rajnán Düsseldorfnál, és Jülichen, Aachenen, Lüttichen és Namuron át Monshoz vonult. Mivel ekkorra már Párizs előterében a szövetségesek számára kedvezőtlenül alakultak a harcok, Bülow csapatait a Marne-hoz rendelték. Winzingerode csapatai február 10-én érkeztek meg Laonba, Blücher erői szorosan követték az orosz hadtestet. A belgiumi és hollandiai erődök körülzárását angol és másodvonalbeli porosz csapatok vették át, majd ideérkeztek a szászok is. Gorinchem február 22-én, Bergen-op-Zoom március 8-án kapitulált, Antwerpen a háború végéig kitartott. A Lille-be visszavonuló Maison március 31-én Courtrai mellett még egy ütközetet is meg tudott nyerni Thielmann szász csapatai ellen.

A Rajna mögött felsorakozó francia csapatok meg sem kísérelték az ellenállást, a támadó szövetséges oszlopok elől lassan húzódtak vissza. Néhány jelentéktelen ütközetet leszámítva ellenállás nélkül meneteltek a szövetségesek Párizs felé. Marmont Metzen és Verdunon keresztül St. Dizier-hez vonult vissza, Victor és Ney is ide tartott. A 3 francia hadtest január 22-én St. Diezier-nél egyesült, majd Châlons-sur-Marne-ba (ma: Châlons-en-Champagne) hátrált. Mortier Langres-ből Bar-sur-Aube-hoz vonult vissza, majd Schwarzenberg január 24-i támadása következtében egészen Troyes-ig hátrált. Macdonald január 16-án Maastrichtban egyesítette csapatait, ekkor kapott parancsot, hogy csatlakozzon az erőösszpontosításhoz Chalons térségében. Január 26-án Méziéres-t, 30-án Suippes-t érte el.

Napóleon 1814. január 26-án hajnalban érkezett Chalons-ba, ahol személyesen vette át a parancsnokságot. Ney, Victor, Mortier és Marmont csapatai

mindössze 70 ezer katonát számláltak, csupán Macdonald 10 ezres hadteste jelenthetett némi erősítést. Vele szemben a szövetségesek csapatai legalább 150 ezer főt számláltak, de egymás után érkeztek be az újabb és újabb hadtestek, amelyek rövidesen 300 ezerre növelték a létszámot. Napóleon elsöprő túlerő ellen vette fel a harcot. Úgy tűnt, hogy a szövetségesek néhány napon belül elfoglalhatják Párizst.

Chalons-ba érve a császár felmérte a helyzetet. A legközelebb Blücher meggyengült hadserege állt St. Dizier-nél nem több mint 30 ezer katonával. Mögötte Schwarzenberg csapatai szétszórva álltak Bar-sur-Aube-tól Neufchâteau-ig. Napóleon azonnal összevont támadást indított St. Dizier felé, de 26-án csak az orosz utóvéddel ütközhetett meg, mert Blücher már elhagyta a várost, és Brienne felé menetelt, de mindössze három orosz hadtesttel és egy lovashadtesttel rendelkezett. Január 29-én Napóleon Brienne mellett megtámadta Blüchert, és vereséget mért rá. A megvert Blücher Bar-sur-Aube-ba vonult vissza.

Napóleon az első győzelmet követően két napig Brienne mellett várta a szövetségesek ellentámadását, de az nem indult meg, ezért február 1-jén reggel újabb támadásra indult Troyes felé, hogy Schwarzenberg bal szárnyára vesse magát. A szövetséges hadvezetés azonban csak a csapatai beérkezésére várt. Schwarzenberg a württembergi és a bajor hadtest mellett Gyulay tábornok császári-királyi hadtestét is Blücherhez rendelte, akihez saját hadseregének újabb csapatai is csatlakoztak. Február 1-jén dél körül indult meg a koncentrált támadás La Rothière mellett. Blücher frontális támadást indított, miközben Wrede hadteste a franciák bal szárnyát akarta megkerülni. A franciák derekasan helytálltak a két és félszeres túlerő ellenében, elkeseredetten védték állásaikat, különösen La Rothière-t, de amikor a megkerülőoszlop feltűnt a harctéren, Napóleon elrendelte a visszavonulást. Mindkét fél 5000-6000 katonát vesztett, a franciák Troyes-ba vonultak vissza.

A La Rothière melletti csatát a szövetségesek döntő győzelemként értékelték. Úgy vélték, Napóleon serege nem lesz képes további jelentős ellenállást tanúsítani. A Párizs elleni offenzívát két irányból hajtották végre. Blücher Sacken három orosz hadtestével, egy lovashadtesttel és a beérkező porosz Yorck-hadtesttel a Marne mentén, míg Schwarzenberg a Szajna mentén nyomult előre. Macdonald hadteste időközben Chalons-ban állomásozott, majd Vitrybe nyomult előre, de Yorck érkezésének hírére február 3-án ismét Chalons-ba, 4-én Epernay-be vonult vissza. Blücher szerette volna megsemmisíteni Macdonald hadtestét, ezért Yorck hadtestét a Marne jobb partján Château-Thierry felé küldte, míg Sacken

tábornok orosz csapataival szerette volna Macdonald-t elvágni Párizstól, ezért La Ferté felé menetelt. Kleist porosz hadteste és Kapcevics szintén beérkező orosz hadteste Chalons-ban maradt. Macdonald viszont felismerte a kelepcét, és idejekorán hátravonta hadtestét La Fertébe.

A francia hadsereg az első támadást sikeresen elhárította, de Blücher támadó mozdulatában újabb veszély rejlett. Napóleon február 6-ig Troyes-ben pihentette csapatait, némi utánpótlást is kapott, így serege ismét 70 ezer főre növekedett. Vele szemben a szövetséges sereg ereje a beérkezett csapatokkal együtt 200 ezer fölé növekedett. A császár 6-án értesült Macdonald helyzetéről, és elhatározta, hogy ismét lecsap Blücherre. Február 4-én Troyes-ból látszattámadást intézett Bar-sur-Aube felé, de 7-én Nogent-ba vonta vissza seregét. Victor és Oudinot marsall hadtestének 30 ezer katonáját hagyta hátra a Szajna mentén Schwarzenberggel szemben, míg a sereg többi részével Sézanne-on keresztül észak felé indult.

Február 10-én a Sacken seregrészének hátát biztosító gyenge orosz Olszufjev-hadtestet Champaubert-nél elsöpörte a francia sereg. Blücher parancsot küldött Sackennek és Yorcknak, hogy szüntessék be Macdonald üldözését, és Montmirail mellett egyesítsék erőiket. Napóleon Marmont hadtestét Champaubert-nél hagyta Blücher erőivel szemben, maga a Gárda élén Sacken ellen indult. Február 11-én Napóleon támadást indított Sacken csapatai ellen Montmirail mellett. A porosz Yorck-hadtest nem tudott kellő támogatást küldeni, a poroszok elkéstek a csatából, Sacken serege vereséget szenvedett. Napóleon Macdonald hadtestének megparancsolta, hogy az ellenség hátában foglalja el Château-Thierrynél a hidat, de Macdonald elkésett. Február 12-én csak az orosz–porosz utóvédet tudták megtámadni a franciák, de nekik is érzékeny veszteséget okoztak.

A Blücherrel szemben biztosító Marmont-hadtestet csak február 13-án érte támadás, így Napóleon Château-Thierrytől visszasietett, és Vauchamps-nál lecsapott Kleist porosz és Kapcevics orosz hadtesteire, hatalmas veszteséget okozva nekik. Blücher hadserege vereséget szenvedett, a vesztesége elérte a 15 ezer főt, ellenben Napóleon még 4000 katonát sem vesztett el. Gyors, határozott menetekkel a császár részenként tudta megverni ellenségét. Blücher 15-én Chalons-ba vonult vissza, itt csatlakoztak hozzá 16–17-én a Fismes-en és Reimsen át vonuló Yorck és Sacken csapatai. Schwarzenberg parancsára Blücher február 19-én Arcis-sur-Aube-ba vonult.

Mialatt Napóleon Blücher ellen harcolt, Schwarzenberg is megindította a támadását, de csak lassan nyomult előre, holott 130 ezer embere ellen Victor és Oudinot csak 30 ezer katonával rendelkezett. Február 11-én érték el Schwarzenberg

csapatai a Szajnát, de csak a következő napon keltek át. Victor és Oudinot február 13-én Nangis-ba, majd a következő napon Guignes-nél a Yerres folyó mögé vonult vissza.

A vauchamps-i ütközetet megelőzően Napóleon már értesült Schwarzenberg támadásáról és saját jobb szárnya visszavonulásáról, de úgy kalkulált, hogy 14-én még maradhat Blücherrel szemben, ugyanakkor Macdonald hadtestét útba indította a Yerres-hez. A győzelmet követően azonban Ney csapataival és a Gárdával egyből elindult, hogy ezúttal Schwarzenbergre mérjen csapást, Blücherrel szemben Mortier és Marmont hadtestét hagyta. Február 15-én Napóleon már Meaux-ban járt, 16-án elérte a Yerres-t. Schwarzenberg hadserege széles fronton nyomult előre, a hadsereg bal szárnya csak 16-án kelt át a Szajnán Montereau-nál. Napóleon február 17-én Mormant mellett Pahlen tábornok orosz és osztrák elővédcsapataira zúdult, és érzékeny veszteséget okozott azoknak. Másnap, 18-án Montereau mellett a württembergi hadtestet támadta meg, és jelentős veszteséget okozott. Schwarzenberg nem tudta összevonni csapatait, a támadás folytatásával pedig azt kockáztatta volna, hogy Napóleon egyesével megveri a hadtesteit, ezért általános visszavonulást rendelt el Troyes-hoz, ahova 21-én érkezett meg. Mivel Blücher ekkor már Arcis-sur-Aube-ban állt, a két hadsereg egyesülése ismét megtörtént. Marmont hadteste követte Blücher csapatait, és Sezanne mellett foglalt állást, Mortier pedig Meaux mellett állt.

Lyonban Augereau marsall parancsnoksága alatt az év elejétől kezdve folyt egy új hadtest felállítása, amelyet három Spanyolországból kivont hadosztállyal erősített meg Napóleon. Augereau február 16-án a császár parancsára 20-25 ezer katonája élén megindította a támadást az ellenséges hadsereg szárnya, Schwarzenberg összeköttetési vonalai ellen. Február 19-én Bourg mellett megverte Bubna könnyűhadosztályát, s 23-án Lons-le-Saunier-ba ért, ezzel komolyan fenyegetve Schwarzenberget. Az osztrák főparancsnok kénytelen volt jelentős erőt küldeni ennek elhárítására. Február 22-én Colloredo tábornok hadtestét, Alois Liechtenstein tábornok hadtestének részeit, valamint Moritz Liechtenstein tábornok könnyűhadosztályát küldte Dijonba, majd onnan Lyon ellen. A térségben állomásozó, korábban kikülönített csapatokkal együtt Augereau ellen legalább 40 ezres sereg indított ellentámadást március elején.

A hadszíntér déli szárnyán a szövetséges hadsereg tehát meggyengült, viszont az északi szárnyon fontos erősítés közeledett, Bülow és Winzingerode hadtestének összesen 45 ezer katonája, összességében a szövetségesek hadereje tehát nem csökkent. Blücher kijelentette, hogy hadseregével ismét a Marne felé nyomul

előre, hogy egyesüljön az észak felől érkező csapatokkal, majd Párizs ellen fog támadni. Schwarzenberg megpróbálta lebeszélni az önálló hadműveletről, de a makacs porosz tábornok ragaszkodott az elképzeléséhez – 24-én útnak is indult. Schwarzenbergnek nem volt más választása, elfogadta Blücher tervét. Február 24-én a Csehországi Hadsereg kiürítette Troyes-t, majd 25–26-án az Aube folyó mögé vonult vissza.

Napóleon február 24-én Troyes mellett megtámadta, és alaposan megtépázta Schwarzenberg utóvédjét. A császárnak két választása lehetett, vagy megtámadja Schwarzenberg seregé Bar-sur-Aube mellett, vagy Blücher után siet, hogy elhárítsa a Párizst fenyegető veszélyt. Blücher a leggyorsabb utat választotta: Meaux mellett akart egyesülni Bülow és Winzingerode hadtestével. A Mortier ellen Sezanne mellett indított meglepetésszerű támadás elől a franciák kitértek, Marmont Meaux-be vonult vissza, ahol 27-én egyesült Mortier-vel. Blücher ugyanezen a napon La Ferté mellett elérte a Marne-t, Yorck és Kleist két porosz hadteste átkelt a folyón, Sacken és Langeron orosz hadteste pedig maradt a déli parton. Február 28-án Marmont és Mortier meglepetésszerűen átkelt a Marne-on, és Ourcq mellett megtámadta, és visszaverte a két porosz hadtestet, mire Blücher másnap minden hadtestét Château-Thierry mellé vonta vissza.

A francia főserég február 27-én ismét kettévált. Macdonald vezetésével 30 ezer ember Bar-sur-Aube mellett maradt, hogy lekösse Schwarzenberget, a fennmaradó 25 ezerrel Napóleon Marmont és Mortier segítségére sietett Sezanne-on keresztül La Ferté felé. Napóleon a főoszloppal március 2-án érte el La Fertét, Victor hadteste Château-Thierry-t közelítette meg. Amikor Blücher értesült Napóleon közeledtéről, 2-án Oulchyba, majd Soissons-ba vonult vissza, és felégette a Marne hídjait maga mögött. Március 4-én megérkezett Bülow és Winzingerode is hadteste élén, miután az előző nap rohammal elfoglalták Soissons kis erődjét. Blücher 110 ezer katonáját az Aisne mögött Soissons és Berry között állította fel készen arra, hogy megtámadja a folyón átkelő franciákat.

A francia császár mindössze 50 ezer katonával rendelkezett, mégis ő indított támadást. Soissons elé küldte Marmont marsallt, hogy demonstrációt hajtson végre, ő pedig a sereg többi részével Blücher bal szárnyára vetette magát Berry mellett. Miután március 6-án átkelt az Aube folyón, másnap Craonne mellett seregét egyesítve megtámadta Blücher kétszeres túlerőben lévő hadseregét. A harc döntetlenül végződött, mindkét sereg 5000 fős veszteséget szenvedett, Blücher pedig Laonhoz vonult vissza. A porosz tábornok azt hitte, hogy Napóleon visszavonul az Aisne folyón túlra, ehelyett a császár 9-én meglepetésszerű

támadást indított. A kezdeti sikerek ellenére a túlerő legyőzte a franciákat, de a porosz csapatok olyannyira kimerültek, hogy a megbetegedett Blücher helyett vezénylő Gneisenau tábornok néhány napos pihenőt volt kénytelen adni a csapatainak.

A franciák minden kimerültségük ellenére sem engedhették meg maguknak a hosszabb pihenést. 10-én éjjel Napóleon Soissons-ba vonult vissza, 12-én pihenhettek a csapatok, de aznap Napóleon hírt kapott egy Reims mellett izoláltan felbukkanó orosz hadtestről, és azonnal rávetette magát. St. Priest hadteste a Rajna mellől érkezett a hadszíntérre: 12-én megrohanta Reims francia helyőrségét, és elfoglalta a várost. Napóleon 13-án reggel útnak indult, Blücher seregével szemben az Aisne mellett csak Mortier 15 ezres seregét hagyta. A délután folyamán megtámadta, és szétverte St. Priest hadtestét, maga a parancsnok is elesett a harcban.

Mialatt Napóleon Blücher ellen harcolt a déli oldalon, Schwarzenberggel szemben Macdonald és Oudinot csapatai tartották a frontot. Oudinot óvatlanul nyomult előre: Bar-sur-Aube mellett átkelt az Aube-on, Wrede és Wittgenstein hadteste nagy túlerővel megtámadta, és visszaverte. Az időközben egészen Bar-sur-Seine-ig előrenyomuló Macdonald is visszavonult. A két marsall a Szajna vonalát szállta meg Montereau, Bray és Nogent vonalában. Schwarzenberg óvatosan nyomult előre, 4-én megszállta Troyes-t, majd védelmi állást foglalt el Arcis-sur-Aube és Troyes között.

Reimsben Napóleon ismét kétnapos pihenőt tudott adni csapatainak, közben felmérte a lehetőségeit. Schwarzenberg serege legalább kétszeresen felülmúlta az övét, ezért a frontális támadásnak sok esélye nem lehetett. Ezért Reimsből déli irányba támadva Schwarzenberg jobb szárnyát akarta megtámadni. Számított Augereau támadására is Lyon irányából. A sereg zöme március 17-én indult el Reimsből, Epernay-n keresztül, 19-én Plancyba érkezett, másnap a Szajnától időközben Provins-ba visszavonult Macdonald és Oudinot marsall is csatlakozott. 20–21-én Arcis-sur-Aube mellett vívott ütközetben nyilvánvalóvá vált, hogy a hatalmas túlerő ellen kilátástalan a harc, ezért Napóleon úgy döntött, hogy seregét kivonja a hadszíntérről, keleti irányba kitér a szövetséges seregekkel vívott harcból, és az összeköttetési vonalaikra veti magát. Ebből a célból magához rendelte Marmont és Mortier hadtestét is.

Augereau Lons le Saunier-ból március 6-án mozdult ki, miután értesült az ellene vonuló erős ellenséges seregről. Bourg-on keresztül a Saône völgyébe ment, és Mâcon mellett foglalt állást, hogy a Dijon felől közelítő császári-királyi

csapatokkal felvegye a harcot. Colloredo seregéből Bianchi hadteste március 11-én Mâconnál visszanyomta Augereau csapatait, aki kénytelen volt egészen Lyon előteréig visszavonulni. Március 20-án Limonest mellett Hessen-Hamburg tábornok csapataival megtámadta Augereau-t. Az elkeseredett harc a császári-királyi csapatok győzelmével végződött. A franciák kiürítették Lyont, ahova 22-én vonultak be a szövetséges csapatok. Augereau tehát nem tudott segítséget nyújtani Napóleonnak. Tevékenysége azonban annyiban sikeresnek tekinthető, hogy jelentős szövetséges erőt kötött le.

Március 20-án Schwarzenberg Plancy és Arcis-sur-Aube ellen indított támadást – a franciák kitartottak, de Napóleon már a keleti elvonulásának fedezésére gondolt. Macdonald és Oudinot hátramaradt a menet fedezetére, 21-én őket érte Schwarzenberg támadása. Napóleon a főerővel 22-én Vitry mellett átkelt a Marne-on, 23-án St. Dizier-t, 24-én Doulevent-t érte el.

Marmont és Mortier hadteste Napóleon parancsának megfelelően Fismes környékéről március 22-én ért Chalons-hoz, átkelt a Marne-on, majd Vitry felé indult. Blücher jobb szárnya, Yorck hadteste Château-Thierrybe nyomult előre, Bülow Soissons-ban maradt, hadseregének zömével, a három orosz hadtesttel követte Marmont és Mortier menetét. Schwarzenberg seregének jobb szárnya Vitryig üldözte Napóleont, így Marmont és Mortier nehéz helyzetbe került, nem tehettek mást, mint hogy elrendelik az azonnali visszavonulást Párizs felé. Március 25-én Fère-Champenoise mellett kénytelenek voltak felvenni a harcot az üldöző szövetséges csapatokkal: csak hatalmas veszteségek árán tudtak visszavonulni Párizs mellé, március 30-án érkeztek meg Montmartre-ra.

Napóleon azt várta volna a korábbi tapasztalatai alapján, hogy Schwarzenberg megfordítja a hadseregét, és ő is keleti irányba indul. A szövetségesek azonban március 24-én elfogták Napóleon egy hírnökét, így a császár terve az ellenség kezébe került. A szövetséges haditanács Sándor cár határozott fellépésének köszönhetően a Párizs elleni előrenyomulás mellett döntött. Napóleon seregével szemben csak Winzingerode hadtestét hagyták, Blücher és Schwarzenberg pedig megindult Párizs felé. Amikor Napóleon megtudta, hogy az ellenséges főerő Párizs felé tart, a leggyorsabb ütemben maga is Párizs felé indult Doulevent-ból. Március 26-án St. Dizier mellett megverte Winzingerode hadtestét, majd Vitryn, Brienne-on, Troyes-n és Senson át erőltetett menetben vonult a főváros felé.

Párizs védelmére Marmont és Mortier mindössze 40 ezer katonát tudott mozgósítani. A főparancsnokságot névleg Joseph, Napóleon bátyja viselte, de az irányítást átadta a két marsallnak. Schwarzenberg és Blücher csapatai már 30-án

Párizs elé értek – és azonnal támadást indítottak 100 ezer katonájukkal. A két és félszeres túlerő ellenében a franciák derekasan védték állásaikat, de a túlerő végül magába a városba vetette vissza őket. Késő este a felek fegyverszünetet kötöttek, a helyőrség kivonult a városból. A szövetséges hadsereg bevonult Párizsba. Április 2-án a szenátus megfosztotta a császárt hatalmától.

A párizsi csata napján Napóleon serege Troyes-t hagyta el, maga személyesen sietett Párizs felé, hogy átvegye a parancsnokságot. Miután meghallotta a hírt a főváros elestéről, visszasietett a sereghez. Április 3-án Fontainebleau-ban 35 ezer katonát gyűjtött össze. Minden gondolata a Párizs elleni támadás, tehát a főváros visszaszerzése körül járt. Április 4-én egy parázs hangvételű haditanácson a marsallok megtagadták Napóleon parancsát, és követelték a lemondást a fia javára. Ney és Macdonald marsall, valamint Caulaincourt a cárhoz ment követségbe, közben 5-én Marmont marsall csapataival együtt megadta magát Schwarzenbergnek.

Minden ellenállás értelmét vesztette, a szövetséges hatalmak követelésére a császár 1814. április 6-án lemondott a hatalomról fia javára. Az 1814. április 11-i fontainebleau-i szerződéssel Napóleon feltétel nélkül lemondott a francia császári hatalomról, császári címét megtartva vállalta, hogy Elba szigetére távozik. A szigetet saját birtokaként bírhatta, míg felesége, Mária Lujza és fia Pármát kapta birtokul. 1814. április 20-án Fontainebleau-ban híres jelenettel elbúcsúzott a Régi Gárdától, és elhagyta Franciaországot.

A horvát-dalmát területek és Itália visszafoglalása

A Habsburg Monarchia és a Napóleon fennhatósága alatt lévő területek közötti határterületek közül az északin, Csehországban szervezték meg a legnagyobb császári-királyi hadsereget. A Duna mentén Bajorországgal szemben csak egy 35 ezer fős sereget gyűjtöttek össze Fresnel tábornok vezetésével. Mivel Bajorországgal tárgyalások folytak az elpártolásról, a Duna mentén nem került sor összecsapásokra.

A harmadik ilyen határterület a Habsburg Monarchiától 1805-ben és 1809-ben elszakított törzsterületekből szerveztett Illír Provinciák, valamint Belső-Ausztria és Horvátország között terült el. Napóleon a lützeni csatát követően 1813. május közepén visszaküldte Eugéne alkirályt az Itáliai Királyságba, hogy szervezze meg

a terület védelmét, és lehetőleg minél nagyobb császári-királyi erőt kössön le. Eugéne a rendelkezésre álló keretek felhasználásával a nyár végére egy 60 ezer fős sereget tudott felállítani, amelyet a helyőrségeken kívül hat hadosztályba osztottak be. A mezei hadsereg gyülekezési pontjának az alkirály Udinét jelölte ki. Azt tervezte, hogy a sereg zömét Laibachhoz vonja, hogy onnan akár Villach felé északra, akár dél-délkelet felé, Karlstadt irányába elmozdulhat az ellenséges támadásoknak megfelelően.

A kezdetben Sopronban, 2. tartalékhadtest név alatt szerveződő császári-királyi hadsereg élére Hiller tábornok került. A hadseregek feltöltésének prioritási sorában ez az erő csak a második helyre szorult a csehországi főseregmögött, ezért a fegyverszünet lejártakor, 1813 augusztusának közepén mindössze 40 ezer katonát számlált, immáron Belső-Ausztriai Hadsereg elnevezés alatt. Hiller a sereg zömét alkotó három hadosztályt Villachhal szemben, a Száva felső folyása mentén gyűjtötte össze. Jobb szárnyát, Eckhardt tábornok dandárját a Mura felső folyásánál, Schefling körül gyülekeztette, míg Tirollal szemben Steinach és Ischl körül Stanissavljevics tábornok dandára helyezkedett el. A hadsereg bal szárnyán Zágrábban vonták össze Radivojevich tábornok erős hadosztályát.

Hiller azt tervezte, hogy serege zömével elfoglalja Villachot, Tarvison keresztül az Isonzó völgye irányában támad, majd felgöngyölíti az ellenség bal szárnyát, amivel visszavonulásra kényszeríti a francia–itáliai sereget. Ezalatt a mindkét szárnyán előrenyomuló csapatokkal visszaszerzi Tirolt, valamint a horvát és dalmát területeket.

A fegyverszünet augusztus 18-án járt le, és Hiller egyből mozgásba is hozta seregét. Már a következő napon megtámadta, és elfoglalta Villachot, és a szárnyakon is megkezdődött a támadás. Eugéne alkirály Udinétől terve szerint Laibach felé indult előre öt hadosztállyal, Tarvishoz csak egyetlen hadosztályt küldött. Augusztus 21-én értesült Hiller villachi támadásáról, ezért két hadosztályát Tarvishoz csoportosította át. Grenier tábornok a megerősített csoporttal augusztus 28-án megpróbálkozott a Villach elleni támadással, de visszaverték. Ugyanakkor a Rosegg melletti hídfőt elfoglalta, így végül Hiller kénytelen volt kiüríteni Villachot.

Nugent tábornok egy dandár élén Zágrábból a horvát területek visszaszerzésére indult. A Ferenc császárhoz hűséges horvát lakosság tárt karokkal várta, a francia szolgálatra kényszerített egykori határőrcsapatok sorra tették le a fegyvert előtte. Nugent 31-én már Fiumét fenyegette, miközben Lazarich százados Isztriában jelentős számú felkelőt gyűjtött össze, és elfoglalta a félsziget nagy

részét. Két ellentámadást is indítottak a franciák Nugent ellen, de szeptember 7-én és az azt követő napokban mindkettőt visszaverték a császári-királyi csapatok.

Az alkirály a déli részen elszenvedett kudarcokról értesülve két hadosztályt Laibachhoz csoportosított át Villachból, miközben a visszamaradt erők szeptember elején támadást indítottak Krainburg irányába, hogy fedezzék a menetet. A császári-királyi Fölseis dandár Cilli felől indított támadást Laibach irányába, és szeptember 8-án Stein mellett meglepett, és szétvert egy itáliai dandárt. Délkeleti irányból Milutinovich ezredes csapata közelített Laibach felé, szeptember 12-én Weixelburgot szállva meg.

Eugéne szeptember 11-én tudta négy hadosztályát összevonni Laibach előtt, így készen állt az ellentámadásra. Csapatokat indított útba déli irányba, és szeptember 15-én elfoglalta Nugenttől Fiumét. Nugent nyugati irányba tért ki, és egyesült Lazarich felkelőivel. A másik támadási irány Weixelburg felé mutatott. Az első francia–itáliai támadás elfoglalta a várost, de az hamarosan újra Milutinovich kezébe került. Megérkezett a helyszínre Radivojevich egyik dandára Rebrovich tábornok vezetésével, amely szeptember 25-én meglepett, és teljesen szétvert egy támadó francia–itáliai oszlopot. A császári-királyi csapatok a következő napon Adelsberg felé folytatták a támadásukat, amivel veszélyeztették Eugéne összeköttetését Itáliával, ezért az alkirály szeptember 27-én elrendelte a laibachi állás kiürítését és az Isonzóhoz való visszavonulást.

A hadszíntér északnyugati részén Fenner tábornok nyomult be Tirolba. Fegyverbe szólította a lakosságot, amire tömegével álltak a zászlók alá a tiroliak, így Fenner diadalmenetben vonult végig a Puster-völgyön, majd az Adige völgyében egészen Trientig, amelyet szeptember 15-én el is foglalt. Eugéne azonban parancsot adott a csapatösszevonásra és az ellentámadásra, amely Bonfanti tábornok vezetésével szeptember 28-ra egészen Bruneckig szorította vissza Fennert és a tiroli felkelőket.

Laibach feladását követően a Villach előtti francia–itáliai állás is tarthatatlanná vált. Grenier tábornok két hadosztályával Tarvishoz vonult vissza, ráadásul egyik hadosztályát Eugéne Predil és Malborghet védelmére rendelte. Hiller szorosan üldözte a franciákat, október 7-én pedig Goggau mellett alaposan megverte Grenier bal szárnyát. Ezzel párhuzamosan Fenner is támadást indított, visszaverte az ellenséget, és a Mühlbacher Klause mellett legyőzte Bonfanti csapatait, amelyek ismét Trienten túlra vonultak vissza.

A császári-királyi csapatoknak szeptember folyamán sikerült visszaszorítaniuk ellenségeiket az Alpokon túlra. A Belső-Ausztriai Hadsereg csapatai

erre az időszakra már jelentős erősítéseket kaptak, a létszámuk szeptember végén 57 ezerre, az év végére viszont már 97 ezer főre növekedett. A riedi szerződés révén a Dunai Hadsereget feloszlatták, egyik erős hadosztályát Pflacher tábornok vezetésével Hiller hadseregéhez irányították. Hiller úgy döntött, hogy nem folytatja a támadást Tarvis mellett, hanem a Puster-völgyön keresztül Trienthez menetel, hogy az ellenséges sereg hátába kerüljön, ezáltal bírja Eugéne hadseregét visszavonulásra. Két dandárát a Fella folyó völgyébe Venzonéhoz visszavonuló Grenier-vel szemben hagyta, míg a sereg zöme elvonult. Fenner október 15-én megszállta Trientet, Hiller serege tíz nappal később érkezett meg. Eckhardt tábornok dandára Innichen felől ért ki a Piave felső folyásához – október 19-én elfoglalta Bellunót, majd 19-én egészen Bassanóig nyomult előre.

Az alkirály serege Laibachból október 6-án Palmanovába érkezett. Vele szemben Radivojevich nem rendelkezett elegendő erővel a támadáshoz, így Eugéne csak Trient elvesztésének hírére folytatta a visszavonulást október 23-án. Codroipón és Sacilén keresztül közeledett a Brenta folyóhoz. Eckhardt ellen Grenier csapatait küldte Bassano elfoglalására, de Eckhardt csapatai november 1-jén megtartották állásukat, csak Eugéne seregének érkezése miatt vonultak vissza Primolanóig. Az alkirály serege Verona mellett, az Adige mentén vett fel védőállást, miközben ő Velencébe és Legnanóba is erős helyőrségeket küldött.

Hiller Trientből két oszlopban indította meg támadását déli irányba. Maga a főerővel a Val Suganán keresztül a Brenta völgyében ereszkedett le a hegyekből. November 13-án érte el Cittadellát, majd november 15-én Caldiero mellett megütközött Eugéne csapataival. Az ütközetet a francia–itáliai sereg nyerte meg, de ez érdemben nem változtatott a hadi helyzeten. Sommariva tábornok hadosztálya az Adige völgyében nyomult előre egészen Rivoliig. A két sereget az Adige folyó választotta el egymástól.

Nugent tábornok, miután egész Isztriát a hatalmába kerítette, angol hajókon behajózott Triesztből, november 14-én partra szállt a Pó torkolatánál, majd 18-án elfoglalta Ferrarát. A Pótól délre eső területek ezzel kicsúsztak Eugéne ellenőrzése alól.

Dalmácia elfoglalására október végén Gospicból Tomasich tábornok indult el egy dandár élén. Lényegi ellenállás nélkül nyomulhatott előre, így az egész, még francia ellenőrzés alatt lévő horvát és dalmát területet elfoglalta. Seregével csatlakozott a tengerről már blokád alatt lévő Zara erődjének ostromához, amely 1813. december 5-én adta meg magát. A hadműveletek a következő év elején

a déli dalmát területek elleni támadással folytatódtak. Cattarót 1814. január 3-án, Ragusát pedig 27-én sikerült elfoglalni az angol haditengerészet segítségével.

A Belső-Ausztriai Hadsereg éléről november folyamán leváltották Hiller tábornokot, helyét Bellegarde tábornok vette át. A hadműveletek azonban egészen a következő év januárjának végéig szüneteltek. 1814. január 11-én Murat a Nápolyi Királyság élén csatlakozott a szövetségesekhez, és két hadosztályával Észak-Itália felé közeledett.

Eugéne alkirály 1814. február 3-án elhagyta az Adige vonalát, és a Mincio mögé vonult vissza. Bellegarde csapatai szorosan követték a francia–itáliai csapatokat. Február 8-án a Mincio mellett Valeggiónál parázs csata robbant ki, amely a tetemes veszteségek (3000-4000 fő mindkét oldalon) ellenére nem hozott döntést, mindkét fél visszavonult, de jelentősebb hadműveletre már nem került sor annak ellenére sem, hogy április elején Livornóban egy angol–szicíliai hadosztály szállt partra.

Az itáliai harcoknak Napóleon lemondása vetett véget. Eugéne alkirály beszüntette a harcot, és kivonult Itáliából. A császári-királyi csapatok megszállták Velencét, Milánót és Torinót, a szárd-piemonti király visszatért egykori királyságába, Murat pedig Nápolyba húzódott vissza.

A spanyolországi és a tengeri háború 1813–1814-ben

A Grande Armée oroszországi veresége és az elszenvedett hatalmas veszteség miatt Napóleon úgy döntött, hogy Spanyolországból is von ki csapatokat. A spanyolországi francia csapatoknak nem ez a 20 ezer fő okozott gondot, sokkal inkább az, hogy nem volt alkalmas főparancsnok. József király katonai képességei szerények voltak, és a tanácsadójának kinevezett Jourdan sem tartozott a tehetséges hadvezérek közé. De az alsóbb szinteken is inkább a francia parancsnokok második vonalának képviselői álltak. Egyedül a nyugati erők főparancsnoka, Suchet marsall tudta megfelelően ellátni feladatát.

A francia erők éppen akkor gyengültek meg, amikor Wellington hadserege soha nem látott nagyságúra, 120 ezer fő fölé növekedett (54 ezer angol és angol szolgálatban álló német, 40 ezer spanyol és 28 ezer portugál), a spanyol felkelés is ekkor tetőzött, és jelentős számú francia katonát kötött le. Wellington célja a spanyolországi francia uralom megtörése, majd a Franciaország déli része

elleni támadás volt. A franciák nem gondolhattak támadásra, még az eredményes védekezés perspektíváját is elveszítették, egyetlen lehetőségük az ellenséges támadás lelassítása lehetett.

Az év első támadását mégis a franciák indították Alicante irányába. Suchet marsall 1813. április 13-án Castalla mellett vereséget szenvedett Murray tábornok csapataitól. A keleti országrészben ezt követően viszonylagos nyugalom honolt, a döntő események északnyugaton zajlottak le.

József király március 17-én elhagyta Madridot, és Valladolidba tette át székhelyét, a francia csapatokat is itt vonták össze. Wellington csapatainak túlereje és az angol tábornok manőverei miatt József feladta Valladolidot is, majd az Ebro folyó mögé vonta vissza seregét. Az angolok elfoglalták Santander kikötőjét, amelyet a hadsereg utánpótlására tudtak felhasználni, így Wellington kedvező helyzetbe került. A franciák mintegy 58-60 ezres serege Vitoria körül foglalt el erős állást, Wellington 85-90 ezres, négy támadó oszlopra osztott, másfélszeres erőfölényben lévő serege félkörívben fogta körül. A június 21-én vívott csatában Wellington csapatai nagy nehezen ki tudták csikarni a győzelmet, és elzárták a San Sebastian felé vezető legrövidebb utat Franciaországba, ezért József csapatai Pamplona felé voltak kénytelenek kitérni. A szűk hegyi úton összetorlódott a francia kocsioszlop, a visszavonulás káoszba fulladt. A csatában Wellington csapatai 5200, a franciák 6800 katonát vesztettek.

A csata eldöntötte Spanyolország sorsát, a franciáknak vissza kellett vonulniuk a határra, József Párizsba távozott, Jourdan pedig visszatért a nyugállományba. Napóleon július 11-én Soult marsallt nevezte ki a csapatok élére. Pamplonában és San Sebastiánban helyőrség maradt vissza. Wellingtonnak el kellett foglalnia a két erődöt, mielőtt megindítja az inváziót Franciaország ellen. A visszamaradt francia helyőrségek felmentésének céljából Soult megindult. A július 25-étől augusztus 2-ig vívott harcokban Wellington csapatai megállították a franciákat, ami a két erőd sorsát is megpecsételte. San Sebastián szeptember 8-án, Pamplona október 31-én kapitulált. Nyitva állt az út a tenger mellett és a Pireneusokban is az offenzívára.

A keleti országrészben Suchet jól tartotta magát. Az angol és spanyol csapatok kétszer is megpróbálkoztak Tarragona ostromával, de mindkétszer feladták a próbálkozást. Suchet végül a Vitoria melletti vereség hírére kiürítette az erődöt, majd megkezdte a lassú visszavonulást, de szeptember 13-án Ordal mellett még győzelmet is aratott Bentinck angol serege fölött.

Wellington 1813. november 9-én indította meg a támadását. Soult Nivelles mellett erős állásban várta az angolokat. Másnap, november 10-én Wellington

kemény csatában legyőzte Soult csapatait. Egy hónappal később Soult ellentámadást indított, december 9-e és 13-a között Nive mellett, Bayonne-hoz közel azonban vereséget szenvedett.

A téli hónapokban jórészt szüneteltek a harcok, de februárban újraindultak a hadműveletek. Wellington 1814. február 15-én Garris mellett és február 27-én Orthez mellett ismét győzött, így kezdetét vehette Bayonne ostroma. Soult Toulouse felé vonult vissza, de Wellington április 10-én a város mellett ismét győzelmet aratott. Ezt követően érkezett meg Napóleon április 11-i lemondásának híre, mire Bayonne április 14-én kapitulált.

Suchet a Pireneusok túloldalán továbbra is kézben tartotta az eseményeket még annak ellenére is, hogy több alkalommal is csapatokat kellett küldenie Lyonba. Az 1813. december 11-én Valençayban megkötött egyezmény véget vetett a spanyolországi háborúnak, fegyverszünetet rendelt el, de ezt egyik fél sem tartotta be. Suchet Figueras körül rendezkedett be védelemre, és egészen a háború végéig kitartott.

A tengereken zajló küzdelem a napóleoni háborúk utolsó szakaszára véglegesen eldőlt az angolok javára. A francia és holland gyarmatokat elfoglalták, így a francia kereskedelmi hajózás elleni műveletek tere is jelentősen leszűkült. Habár Napóleon jelentős számú új hajót építtett, a kiképzésre és a gyakorlatozásra az angol blokád miatt nem volt lehetőség. A francia haditengerészet nem rendelkezett megfelelő számú alkalmas tiszttel és admirálissal, ráadásul a hajók legénységének egy részét a szárazföldi haderőbe vezényelték át. Az egyetlen nagyobb összecsapás lehetősége 1813. november 3-án Toulon merült fel. Amikor a franciák észlelték, hogy fellazult a blokád, Cosmao ellentengernagy flottillája egy tengeri gyakorlatra vonult ki a kikötő előtti vizekre. Hamarosan azonban jelentős túlerejű angol hajóhad érkezett, a franciák kisebb összecsapást követően vissza tudtak vonulni.

A francia haditengerészet tevékenysége a Trafalgart követő években kisebb hadműveletekben és fregattportyákban merült ki. 1812 novemberében Bouvet kapitány kapott parancsot, hogy két fregattból álló kis hajóhadával zavarja az angol kereskedelmet az atlanti vizeken. Egyik fregattja 1813. február 7-én, Îles de Los mellett, Guinea partjai közelében összecsapott egy angol fregattal. Az összecsapás döntetlenül végződött, a hajók visszavonultak, mielőtt bármelyik komolyabb sérülést szenvedett volna. Bouvet ezután visszatért Nantes-ba, és megkapta a becsületrendet.

A háború utolsó hónapjaiban is tevékenyen működtek a francia fregattok és támadták az angol kereskedelmi hajózást. 1814 januárjában két francia fregattot

semmisítettek meg az angolok a Kanári-szigetek mellett, egy másik fregattpár viszont el tudott menekülni, és komoly kellemetlenségeket okozott, végül a háború utolsó heteiben, 1814. március 26–27-én Jobourg mellett, a Cotentin-félsziget északnyugati csücskénél megadásra kényszerítették.

A Földközi-tengeren és az Adrián az angol hajók elsődleges feladata a blokád mellett a támadó hadműveletek támogatása volt. Cadogan kapitány 1813 júniusában Fiumére csapott le, értékes hajókat és készletet semmisítve meg. Az angol hajók a császári-királyi csapatokat is támogatták, miután a Monarchia csatlakozott a koalícióhoz. Szeptemberben segítettek Trieszt elfoglalásában, októberében az angol flotta segítségével zárták körül Zarát. Az erőd 1813. december 5-én kapitulált. Az angolok – a montenegróiak segítségével – körülzárták, és 1813. január 3-án elfoglalták Cattarót, majd császár-királyi csapatokkal karöltve január 27-én Ragusát is. A dalmáciai francia területek megszerzésében az angol hajók végig fontos szerepet játszottak.

Az angol–amerikai konfliktusban az Egyesült Államok számára 1813 elején Detroit visszaszerzése számított prioritásnak. 1813. január 22-én a Raisin folyó mellett Harrison tábornok vereséget szenvedett, ami után shawnee harcosok 60 amerikai foglyot gyilkoltak meg. Az angol ellentámadás Fort Meigs ostromában kifulladt, a csapatok felbomlottak, így Detroitot is fel kellett adniuk. Az amerikai sikert a vízen Perry kapitány Erie-tavon aratott szeptember 10-i, a szárazföldön Harrison tábornok október 5-i Thames melletti győzelme tette teljessé. Az amerikai támadás Felső-Kanada ellen viszont kudarcot vallott.

Az Erie-tó másik végénél az amerikaiak a Niagara környékét is el tudták foglalni, ami lehetőséget teremtett Harrison tábornoknak, hogy támadást indítson Kanada ellen. Az Ontario-tótól keletre az amerikaiak Montreal elleni támadásait a kanadai–angol katonák az év őszén keményen visszaverték. Az évet egy angol ellentámadás zárta le, amely során december 10-én visszafoglalták Fort Niagarát.

A következő év ismét amerikai támadással kezdődött, mert be akarták fejezni a háborút, mielőtt Napóleon veresége miatt jelentősebb angol erők szabadulnak fel, és érkezhetnek Amerikába. 1814. július 3-án elfoglalták Fort Erie-t, július 5-én pedig Scott tábornok Chippawa mellett legyőzte Riall tábornok angol erőit. Az ismételt angol ellentámadás azonban teret nyert: megkezdték Fort Erie ostromát is, amelyet azonban végül fel kellett adniuk, mert az amerikaiak állták a sarat, és újból előrenyomultak. Ekkor érkezett meg 15 ezer angol katona, és ekkor határozták el a New York elleni támadást. Prévost tábornok azonban nem tudta áttörni az amerikaiak védelmét, 1814. szeptember 6-a és 11-e között

a plattsburgh-i csatában vereséget szenvedett Macomb tábornok csapataitól. Ez döntő eseménynek bizonyult, a hadműveletek lassan véget értek.

Az amerikai–angol háború a nyugati hadszíntéren, főként a Mississippi északi részei mentén, valamint délen is zajlott, de kisebb intenzitással és kisebb erőkkel. Az angol-kanadaiak által támogatott indiánok és az amerikaiak harca ebben a térségben elszórt és váltakozó sikerű volt, a háború menetét érdemben nem befolyásolta.

A tengeri háború és az amerikai partok angol blokádja váltakozó sikerrel folyt. 1812. augusztus 19-én Boston magasságában és október 25-én az óceánon is sikerült az amerikaiaknak elfogniuk egy-egy angol fregattot, december 29-én Bahia mellett, a brazil partoknál pedig megsemmisíteniük egyet. A válaszra nem kellett sokat várni, 1813. június 1-jén Boston környékén, 1814. március 28-án Valparaiso mellett, Chile partjainál, 1815. január 15-én New York kikötőjénél fogtak el egy-egy amerikai fregattot. A kereskedelmi hajók elleni háborúban viszont az amerikaiak taroltak, ötször annyi angol hajót fogtak el, mint amennyit vesztettek. Az angol tengeri blokád azonban lehetővé tette számukra, hogy egy-egy váratlan támadással 1814. június 11-én elfoglalják Moose Islandet és 1814 augusztusában partra szálljanak a Chesapeake-öbölben. Augusztus 24-én még Washingtont is elfoglalták, felégették a Fehér Házat és a Capitoliumot, a Baltimore elleni támadásuk azonban kudarcot vallott, így evakuálták erőiket.

A béketárgyalások már 1814 augusztusában megindultak Gentben, a záródokumentumot december 24-én írták alá, amelyet Madison elnök 1815. február 17-én ratifikált, így utóbbi napon lépett érvénybe. A szerződés – amellett, hogy a foglyok elengedését és az elkobzott hajók visszaadását tartalmazta – területi változásokat nem hozott. A háború jelentősége az amerikaiak szempontjából a védelmi képességeik ismételt bebizonyítása, a nemzeti érzés elmélyülése volt, de nem hanyagolható el a háború jótékony gazdasági hatása sem. Az angolok számára viszont bebizonyította, hogy a fiatal állam életképes, sokkal inkább érdemes az együttműködésre, mint a háborúra.

A PÁRIZSI BÉKE ÉS A BÉCSI KONFERENCIA

Napóleon bukása után a szövetségeseknek még nem volt világos koncepciója Franciaország sorsát illetően. Számos javaslat közül Mária Lujza régenssége,

Eugéne itáliai alkirály francia és Lajos Fülöp orléans-i herceg királysága mellett XVI. Lajos öccse csak – nem is a legnépszerűbb – opcióként merült fel. Leginkább Sándor cár ellenérzése miatt. Talleyrand, a Napóleont korábban sokszorosan eláruló egykori külügyminiszter azonban tekintélyére alapozva elérte, hogy XVIII. Lajos néven elfoglalhassa a trónt, miután a szenátus meghívta és a szövetséges hatalmak elismerték uralmát.

A hadműveletek Napóleon lemondásával véget értek, ezt követően a hadszínterek mindegyikén fegyverszünetet kötöttek. Franciaország nevében Artois grófja, XVIII. Lajos öccse, a későbbi X. Károly írta alá a fegyverszünetet a szövetséges hatalmakkal. Ezt megelőzően délkeleten és Itáliában is elhallgattak a fegyverek.

A béketárgyalások május 9-én kezdődtek Párizsban. Francia részről Talleyrand vitte a tárgyalást, és ügyes taktikázással elérte, hogy a szárazföldi terület tekintetében az 1792. január 1-jén fennállt helyzetet állítsák vissza, tehát a francia területbe ékelődő enklávékat elismerték francia fennhatóságúnak. Franciaország régi gyarmatai közül elvesztette Tobagót, Saint Luciát, Mauritiust, Santo Domingót és a Seychelles-szigeteket. Franciaország elismerte a korábban megszállt államok függetlenségét. Az uralkodók képviselői a békeszerződést 1814. május 30-án látták el kézjegyükkel. Európa további sorsát illetően, illetve a párizsi békeszerződésben nem szabályozott kérdések tekintetében egy nagy nemzetközi konferencia összehívásában egyeztek meg a nagyhatalmak.

A konferencia előtt Anglia arra kérte a szövetségeseit, hogy 1814 nyarán Londonban üljenek össze, és rendezzék a vitás kérdéseket. Az álláspontok azonban túlságosan távolinak bizonyultak, így a londoni megbeszélések eredmény nélkül értek véget, így a döntés a Bécsben, 1814 őszén összegyűlt kongresszusra maradt. A munka kisebb bizottságokban folyt, nagy plenáris üléseket nem hívtak össze, maga a konferencia tehát bizottsági ülések sorozatából állt össze. A jelentős döntések nem is ezeken a tárgyalásokon, sokkal inkább az informális megbeszéléseken, találkozókon, vacsorákon, bálok alkalmával születtek. A végső döntést a hatodik koalíció nagyhatalmai – Anglia, Oroszország, Poroszország és a Habsburg Monarchia – hozták meg. Fontos szerepet játszott még Talleyrand, aki XVIII. Lajost képviselte, de az eredményre csak közvetett befolyása lehetett. A kis és közepes német államok uralkodói is jelen voltak, de a lényegi kérdésekbe sok beleszólásuk nem lehetett. Többségükben nem is merült fel ilyen igény, sokkal inkább a hatalmuk alatt álló terület megtartása vagy növelése motiválta őket. A legnagyobb hatása

azonban kétségkívül Metternich államkancellárnak volt. A rendkívül ügyes diplomata hatalmas szolgálatot tett Ferenc császárnak: elérte, hogy a Habsburg Monarchia ismét a nagyhatalmak sorába emelkedjen.

Az alapelvekben a szövetséges hatalmak egyetértettek: biztosítani kell az európai erőegyensúlyt, hogy egyik nagyhatalom se erősödhessen meg túlságosan, ami egy újabb európai háború kirobbantója lenne. Anglia számára a kontinentális erőegyensúly gazdasági érdek is volt: így egyik ország sem fejleszthetett olyan flottát, amely konkurenciát jelenthetett volna a világtengerek fölötti abszolút hatalmának megtartásában, hiszen ennek gazdasági kiaknázása Anglia számára kulcsfontosságú volt. Az angolok számára a Franciaország elleni háború, így a tárgyalások legfontosabb tétje ez volt. A kontinentális ügyekben a kongresszus angol delegációjának vezetője, Castlereagh külügyminiszter szabad kezet adott, aki a két Pitt miniszterelnök szellemében cselekedett.

A kontinentális erőegyensúlyt viszont minden nagyhatalom másként – természetesen a saját javára – értelmezte. A legnagyobb veszélyt ebben a tekintetben Oroszország jelentette, mivel Napóleon legyőzésében Sándor cár országa vállalta a legnagyobb terhet, ezért a legnagyobb nyereségre is ő akart szert tenni. Ez konkrétan teljes Lengyelország megszerzésének igényét jelentette, de a balkáni pozícióinak javítása is napirenden maradt, ami az Oszmán Birodalom esetleges feldarabolásának kilátását hordozta magában. A harmadik megoldandó kérdés a német területek helyzete volt. Látható tehát, hogy geopolitikai, nagystratégiai téren nem sok változás következett be a francia forradalom előtti időszakhoz képest.

A tárgyalások lassan haladtak. Fontos eredményként egyedül a rabszolgakereskedelem elítéléséről szóló 1815. február 8-i közös deklarációt emelhetjük ki. A legnagyobb polémia a lengyel területek sorsát illetően zajlott. Az ellentétek odáig fajultak, hogy Anglia, Poroszország és a Habsburg Monarchia 1815. január 3-án titkos szövetséget kötött Oroszország ellen.

A legnehezebb tárgyalások közepette, március 7-én robbant a hír Bécsben: Napóleon császár 1815. március 1-jén Fréjus mellett partra szállt, és ellenállhatatlanul vonul Párizs irányába. A kongresszuson március 13-án nyolc hatalom deklarációt adott ki, amely törvényen kívülinek kiáltotta ki Napóleont. A négy nagyhatalom, Anglia, Oroszország, Poroszország és a Habsburg Monarchia március 25-én szövetséget kötött, amelyben mindegyik 150 ezer katona kiállítását vállalta magára. A koalíció hadereje azonban a csatlakozó kisebb államok kontingenseivel együtt megközelítette az 1 millió főt.

A SZÁZ NAP

A NÉMETALFÖLDI HADJÁRAT ÉS WATERLOO

Az 1814 tavaszán Franciaországban a hatalmat átvevő Bourbon király, XVIII. Lajos gyorsan népszerűtlenné vált. Már a hatalmat is az ország közönyének kíséretében vette át, ami csakhamar társadalmi elégedetlenségbe torkollt. A restauráció felemásra sikerült, ami részben a saját támogatói körében is elégedetlenséget váltott ki, mivel Napóleon támogatói és nemessége megtarthatta címeit és vagyonát, sokuk még a pozícióját is, a forradalom által elvett arisztokrata vagyonokat sem kapták vissza korábbi tulajdonosaik, a régi adórendszert sem állították vissza. Az alkotmányt a régi arisztokrácia érdekeinek megfelelően alakították át, magas cenzust határoztak meg a törvényhozás esetén, a felsőház többségét az *ancien régime* főnemessége adta. Az új kormány azonban korszerűtlenül működött, a kormányzati módszer a régi rend alapján épült fel. XVIII. Lajos hatalmát hamarosan minden oldalról elégedetlenség vette körül. Napóleon megbízottjai révén értesült a helyzetről, ezt kihasználva akadálytalanul vehette át a hatalmat. 1815. március 1-jén szállt partra, március 20-án pedig – a szinte egész Franciaországot átszelő diadalmenetet követően – bevonult Párizsba, és átvette a hatalmat.

Napóleon legfontosabb dolga az ország katonai erejének újjászervezése és a védekezésre való felkészülés volt. A bécsi kongresszuson kiadott deklaráció egyértelművé tette, hogy nincs más út a hatalom megtartására, hiába próbálkozott diplomáciai megoldással. A napóleoni hadsereget a Bourbon-hatalom nem szerelte le, csupán a létszámát csökkentette. A hadba vethető sereg mindössze 160 ezer főből állt, amit 80 ezer másodvonalbeli katona egészített ki. Utóbbiak közül sokan nem voltak alkalmasak harctéri szolgálatra, egy részük még helyőrségire sem. A nemzetőrség keretében mintegy 150 ezer főt lehetett még mozgósítani, de ez a kontingens – 30-40 ezer főt leszámítva – nem képviselt számottevő katonai erőt. A mozgósítható haderővel az ország minden határát védeni kellett, ráadásul újraindult a királypárti felkelés Vendée-ben, ami további erőket kötött le.

Ezzel szemben a szövetségesek az első vonalban 700 ezer fős hadsereget mozgósítottak a Napóleon elleni támadásra, de a tartalékok soraiban további százezrek bevetésére lett volna lehetőség. Wellington herceg angol, hannoveri, holland és egy egyéb kisebb német államok csapataiból összeállított hadserege 100 ezer főt számlált Németalföldön, amit legalább 25 ezer fős helyőrség egészített ki. Blücher tábornok 4 porosz hadtesttel, 120 ezer katonával a rajnai porosz

tartományokat védte, további 100 ezer felvonulóban, illetve szervezés alatt állt. Schwarzenberg herceg a császári-királyi és az ahhoz kapcsolódó német csapatokkal együtt 220 ezer katona élén közeledett a Felső-Rajna felé. Itáliában 60 ezer fős császári-királyi és szárd hadsereg gyülekezett. Barclay tábornok orosz hadserege 200 ezer főt számlált, és a Rajna középső folyása felé tartott. A császári-királyi és orosz tartalékcsapatok további legalább 200 ezer katonát jelentettek, így az inváziós haderő összlétszáma elérte az 1 millió főt. A szövetségesek minden erejükkel Párizs felé akartak előrenyomulni, miután az orosz csapatok is beérkeztek. A támadás július elejére volt várható.

Napóleon helyzete kilátástalannak látszott. A szövetségesek túlereje még akkor is nyomasztónak tűnt, ha a teljes haderőt sikerült volna mozgósítani, és mezei csapatokba szervezni. A császár úgy döntött, hogy megelőző csapással próbálja meg az ellenséges sereg egy jelentős részét még azelőtt tönkretenni, mielőtt az általános támadás megindulna. Ez egyrészt javíthatta volna az esélyeit a nagy támadás elhárítására, de nem zárta ki, hogy megrettennek a szövetségesek, és nem vállalják a véres harcot.

A támadásra Németalföld térségét szemelte ki Napóleon. Wellington és Blücher serege elérhető távolságban állomásozott, egyelőre nem kaphattak támogatást más szövetséges seregektől. A 220 ezer ellenséges katona ellenében Napóleon mindössze 124 ezer főt tudott harcba küldeni. Rapp a Rajna mentén 20 ezer, Lecourbe a Jura-hegység mögött 4000, Suchet Lyonban 12 ezer sorkatonával, míg Brune Itáliával szomszédos részeken, Decaen Toulouse, Clausel Bordeaux környékén nemzetőrökkel rendelkezett. Vendée-ben Lamarque tábornok 18 ezer katonája gyülekezett. Napóleon úgy tervezett, hogy Rapp seregét 40-45 ezerre, Lecourbe-ét 15 ezerre, Suchet-ét 30-32 ezerre növeli, miközben újabb kontingenseket képezhetnek ki, így Wellington és Blücher legyőzését követően legalább 200 ezer, szerencsésebb esetben akár 250 ezer katona élén várhatja a támadást a Rajnánál.

A francia Északi Hadsereg 124 ezer katonája öt hadtestet és négy lovashadtestet alkotott, de a Császári Gárdát is ide osztották be. A hadsereg magas minőséget képviselt, sok olyan katonával, aki az előző hadjáratokban fogságba esett, de visszatért Franciaországba, tehát veteránnak számított. A hadsereg soraiban 20 ezer lovas és 350 ágyú várta az összecsapást.

Blücher serege Namur körül állomásozott. Ziethen I. hadteste Charleroi körül a Sambre vonalát szállta meg, Thielemann III. hadteste Dinant és Ciney körül állomásozott, Pirch II. hadteste Namurban, Bülow IV. hadteste

Lüttichben. Wellington főhadiszállását Brüsszelben ütötte fel, csapatait hatalmas félkörívben Genttől Tournai-n át Braine-le-Comte-ig. Napóleon a két sereg összeköttetését akarta elvágni, különválasztani Blücher és Wellington csapatait, majd egyenként megverni őket. Úgy kalkulált, hogy az angolok összeköttetése a tenger felé, tehát északi irányban, míg a poroszoké keleti irányban húzódott, ezért vereség esetén abban az irányban vonulnak fel, nem fogják egymást segíteni. A csapás helyének Chareroi-t választotta ki.

A francia hadtesteket Napóleon a lehető legkisebb feltűnést keltve vonta össze a határ közelében. Gondja volt rá, hogy nemzetőrcsapatok vonuljanak fel a tenger mellett, mintha ott vonná össze seregét, hogy elvágja Wellingtont a tengeri utánpótlásától. A sikert csak a gyorsaság hozhatta meg. Azelőtt kellett megverni az egyik ellenséges sereget, mielőtt a másik a segítségére siet. Az első csapást a poroszokra akarta mérni, mert Wellingtont lassabb, körülményesebb hadvezérnek tartotta, mint az energikus Blüchert.

A francia hadtestek 1815. június 15-én indították meg támadásukat. A bal szárnyon az első vonalban Reille 2. hadteste, mögötte d'Erlon 1. hadteste Marchienne-au-Pont felé támadott, a centrumban az élen Pajol és Exelmans lovashadteste és a gárda könnyűlovassága Grouchy vezetésével, mögöttük Vandamme 3. hadteste, Kellermann és Milhaud nehézlovassága, a Császári Gárda, végül Lobau 6. hadteste Charleroi ellen menetelt, míg a jobb oldalon Gérard 4. hadteste Chatelet-t vette célba.

A francia támadás Charleroi elfoglalásával kezdődött 15-én reggel. A porosz csapatok nem tanúsítottak komoly ellenállást. Szórványos harcok folytak Thuin mellett a Sambre mentén és Charleroi-ban is, de csak a porosz visszavonulás fedezésének céljával. Napóleon a gárda könnyűlovasságát és egy huszárezredet Gossielies felé különített ki, a zömmel a sombreffe-i úton indult előre. Az első nagyobb harcra Gilly mellett került sor, amikor Ziethen egyik dandára Pirch (II.) vezetésével egy jól védhető állásban délután megpróbálta feltartani a francia élővédet, amely gyalogság híján nem indított támadást. Miután Vandamme hadtestének éle beérkezett, Napóleon támadást rendelt el a rendelkezésre álló erővel. Grouchy vezetésével a porosz állást a lovasság egy része megkerülte, míg a többiek szemből támadtak. A poroszok lassan hátrálni kezdtek, de a francia lovasság jelentős veszteségeket okozott soraikban. Steinmetz visszavonuló dandárának utóvédjét Gossielies mellett az élővéd különítménye tépázta meg.

Blücher tábornok úgy döntött, hogy seregét Sombreffe mellett gyülekezteti. Ziethen itt gyűjtötte össze a 15-i harcokban megtépázott hadtestét, idetartott

Pirch Namurból, Thielemann – Namuron keresztül – Ciney-ből és Bülow is Lüttichből. Blücher úgy kalkulált, hogy 16-án 3 hadtestet összpontosíthat Sombreffe mellett egy patak védelmében, Bülow pedig másnap érkezhet meg. Wellingtonnal közölte a francia támadás hírét, és elhatározták, hogy egymás segítségére sietnek. Wellington csapatai azonban sokkal kevésbé voltak összpontosítva, mint a poroszok, ezért 17-e előtt nem lehetett számítani érdemi segítségre a porosz jobb szárnyon. Ennek ellenére Blücher úgy döntött, hogy felveszi a harcot a franciákkal, mert nem akarta elveszíteni a Namur és Brüsszel közötti műutat, amely a közvetlen összeköttetést jelentette Wellington csapataival. Ehhez az úthoz Quatre Bras mellett kapcsolódott a Charleroi felől érkező út, így ez a csomópont a hadjárat első felének kulcspozícióját jelentette.

Ney marsall június 15-én este jelentkezett szolgálatra Napóleon főhadiszállásán. A császár parancsára átvette a bal szárny irányítását azzal a feladattal, hogy foglalja el Quatre Bras-t, majd seregének egy részével induljon Sombreffe felé, hogy a poroszok hátába kerüljön. Napóleon számára a gyorsaság jelentette az egyetlen reményt. Június 16-án csak a porosz sereg kétharmadával kellett szembenéznie, az angolok pedig még távol jártak a harctértől. Ney kulcsfeladatot kapott. Június 16-án délelőtt csupán egyetlen holland hadosztály tartotta megszállva Quatre Bras-t. Napóleon tervei sikerrel kecsegtettek.

Június 16-án reggel a francia haderő jobb szárnya megindult a poroszok ellen. Nem kellett sietnie, a hosszú nyári nap bőven adott időt a harcra. Vandamme hadteste és a Reille-től kikülönített egy hadosztály alkotta a bal szárnyat, Gérard 4. hadteste a centrumot, Exelmans és Pajol lovassága Grouchy alatt a jobb szárnyat. A tartalékot Milhaud és a Gárda nehézlovassága, valamint Lobau 6. hadteste alkotta. Ney parancsnoksága alatt az élen Reille 2. hadteste haladt a gárda könnyűlovasságával, mögöttük Kellermann nehézlovassága, végül d'Erlon 1. hadteste menetelt.

Ney 16-án délelőtt vonakodott támadást indítani, mert sokkal nagyobb létszámúnak képzelte a vele szemben álló csapatokat, mint amilyenek azok valójában voltak. Reille egész hadtestének beérkeztével sem indult támadásra, csupán délután 2 órakor lendült akcióba. Napóleon arra várt, hogy Ney megtámadja Wellington csapatait, gyorsan elfoglalja Quatre Bras-t, majd elindít egy különítményt Sombreffe felé. Az ágyúdörgést hallva végül délután fél háromkor indult meg a francia támadás a poroszok ellen is. A Ligny patak vonalát Ziethen hadteste védte, a jobb oldalon St. Amand, St. Amand le Haye és Hameau de St. Amand, a bal oldalon Ligny falut megszállva és azok védelmi lehetőségeit

kihasználva. Mögötte állt tartalékban Pirch hadteste Sombreffe-től nyugatra a műút mentén. A porosz sereg bal szárnyát Thielemann 3. hadteste alkotta Sombreffe-től keletre.

A francia támadás St. Amand és Ligny ellen irányult. Az első rohammal elfoglalták a falvakat, majd Ziethen ellentámadást indított, bevetette tartalékait, de nem járt sikerrel, azonban a franciák sem tudtak átkelni a patakon. Blücher bevetette Pirch egész hadtestét is, és egészen este hat óráig heves helységharcot vívtak a felek anélkül, hogy bármelyik a másik fölé tudott volna kerekedni. Thielemann és Grouchy kevésbé heves eldöntetlen harcot vívott. Napóleon elérte célját, harcra kényszerítette Blüchert, aki a rendelkezésre álló csapatait teljes egészében bevetette. Napóleon arra várt, hogy Ney különítménye megjelenjen a poroszok hátában. Kora délután közvetlen parancsot küldött d'Erlonnak erre a támadásra.

Quatre Bras mellett lassan bontakozott ki a harc. Ney csapatai kezdetben túlerőben voltak, de a marsall a bal szárnyán a legerősebb hadosztályát egy erdő ellen fecsérelte el, a jobbján 2 gyenge hadosztály is csak lassan nyomult előre. Perponcher tábornok, a szemben álló holland hadosztály parancsnoka kitartott, Wellington erősítései pedig útban voltak. A franciák megfutamították a legendás angol 95. lövészezredet, elhárítottak egy lovassági támadást, de a beérkező Picton-hadosztály ellentámadása visszavetette őket. Ney válaszul Kellermann lovasságának egy részét vetette be. A francia vértesek és könnyűlovasok több angol négyszöget megtörtek, de kellő támogatás híján végül visszaverték őket. A beérkező brauschweigi csapatok stabilizálták a harcvonalat, majd az újabb erősítés, Alten hadosztálya vezetésével Wellington ismét támadást indított. Ney-nek nem maradt tartaléka, ezért védelembe ment át, és megparancsolta d'Erlonnak, hogy azonnal meneteljen Quatre Bras-hoz. D'Erlon ekkor Napóleon parancsának megfelelően a porosz sereg háta felé tartott, csapatai már látták a Ligny melletti harcot. Ney parancsára azonban d'Erlon megfordította a hadtestét, és Quatre Bras felé indult. Ney csapatai végül kitartottak, d'Erlon lekéste a csatát az angolok és a poroszok ellen is.

Ligny mellett tovább folyt a véres csata. Napóleon a gárda tüzérségét is harcba vetette, ezzel hatalmas veszteséget okozott a patak túlpartján zárt sorokban álló poroszoknak. A Fiatal Gárdát St. Amand mellett kellett bevetnie a túlerejű porosz támadások elhárítására. Este hét órakor Napóleon már nem várhatott tovább d'Erlonra. Nem kapott hírt a hadtest visszafordulásáról, Napóleonnak pedig nem volt ideje kideríteni, mi történt. Parancsot adott a Császári Gárdának, hogy

Ligny fölött hatoljon át a patakon, és támadásával döntse el a csatát, a beérkező Lobau pedig tartalékban tartotta a hadtestét.

A Császári Gárda támadását a kimerült porosz sereg nem tudta kivédeni. A Gárda átkelt a patakon, és oldalba támadta Pirch és Ziethen hadtestét, amelyek már eddig is nagy veszteséget szenvedtek. A porosz harcvonal gyorsan összeomlott. Blücher egész nap várta, hogy Wellington csapatai és Bülow hadteste beérkezzen, de egyik sem történt meg. Nem maradt más választása, mint megszervezni a visszavonulást. Thielemann kapta a feladatot, hogy viszonylag ép hadtestével álljon ellen a franciák üldözésének. A franciák azonban olyan kimerültek voltak, hogy nem tudtak azonnal üldözésbe kezdeni, így Blücher rendezni tudta a sorokat, és rendezetten hajthatta végre a visszavonulást. Csapatait Wavre felé indította, hogy Wellington segítségére tudjon sietni, ha Napóleon megtámadja az angol sereget.

Napóleon nem lehetett elégedett a Ligny mellett kivívott sikerrel. A poroszok 18 ezer fős veszteséget szenvedtek szemben 12 ezer franciával, de Blücher csapatai nem törtek meg. Ha d'Erlon 22 ezer fős hadteste beérkezett volna a poroszok hátába, Blücher serege kétségkívül megtört volna. Ney 4000 embert vesztett, Wellington legalább 5000-et. Habár a marsall késlekedett, és a nap folyamán több hibát is vétett, az ütközetben végül Napóleon tervei szerint kitartott, nem engedte Wellingtont Blücher segítségére sietni.

A következő feladat Napóleon számára Wellington seregének legyőzése volt. Blücher megvert csapatainak üldözését Grouchy tábornokra bízta Vandamme és Gérard hadtestével, Pajol és Exelmans lovasságával, valamint Lobau hadtestének egy hadosztályával, összesen 32 ezer katonával. Grouchy azt a feladatot kapta, hogy üldözze Blücher csapatait, és derítse fel a porosz hadmozdulatokat: ha Blücher Lüttich felé megy, seregének zömével a fősereg jobb szárnyához csatlakozzon, ha viszont Wellington felé közeledik, tartsa csapatait a két ellenséges sereg között, hogy megakadályozza az egyesülésüket. Napóleon Reille, d'Erlon és Lobau hadtestével, a Gárdával, Kellermann és Milhaud nehézlovasságával Brüsszel felé nyomult előre, hogy végezzen Wellingtonnal.

Június 17-én délután özönvízszerű esőzés árasztotta el a vidéket. Az utak sártengerré változtak, a csapatok csak nagyon lassan haladtak előre. Wellington úgy döntött, hogy a soignes-i erdő előtt egy dombvonulaton bevárja a francia támadást. Blücher segítséget ígért számára, Wavre-ből a francia támadók jobb szárnyába és hátába tudott kerülni. Wellington seregét a Mont St. Jean előtti dombháton állította fel. A vonala előtt két jól védhető helyet is elfoglalt.

Jobb szárnya előtt az Hougoumont majorság állt, egy téglafallal körülvett erős épületkomplexum, a franciák felé gyümölcsös és egy kisebb erdő vette körül. A centruma előtt La Haye Sainte kisebb volt, viszont közelebb volt a harcvonalhoz, így jobban lehetett támogatni a védelmét. A centrumot Alten, a jobb szárnyat Cooke, a bal szárnyat Picton hadosztálya alkotta. A szélső jobb szárnyon Perponcher holland hadosztálya Papelotte falut szállta meg, mögötte egy könnyűlovasdandár állt Picton baljához csatlakozva, egy pedig tartalékban. A centrum mögött állt a lovassági tartalék 5 dandára, valamint a holland lovasság. A jobb szárny mögött Clinton hadosztálya alkotta a tartalékot. A szélső jobb szárnyon Chassé holland hadosztálya Braine l'Alleud előtt állt. Az általános tartalékot Cole hadosztálya, valamint a brauschweigi és nassaui csapatok alkották. Hougoumont majort egy dandárnyi különítmény szállta meg. A vegyes összetételű sereg 72 ezer katonából állt a harctéren, ebből mintegy 25 ezer brit, 17-18 ezer holland, 28-29 ezer német. Blücher 50-52 ezer katonát irányított a harctérre, így a szövetségesek létszáma 122-124 ezer katonát tett ki. Thielemann hadteste Wavre-ban 20 ezer katonát számlált.

A porosz hadsereg a Dyle folyó mögött Wavre-ban gyülekezett. Blücher ide irányította a Ligny mellett vereséget szenvedett csapatait és Bülow 4. hadtestét is. Thielemann 3. hadtestével Wavre mellett a folyó védelmében erős állást vett fel, a többi hadtestét pedig megindította Wellington támogatására. Grouchy sokáig nem volt biztos a poroszok visszavonulási irányában, ezért lassan, bizonytalanul vezette csapatait. Miután egyértelművé vált a poroszok helyzete, egyenesen Wavre ellen menetelt ahelyett, hogy Napóleon parancsa értelmében a porosz sereg és a francia fősereg közé helyezkedett volna. A császár parancsot küldött neki a csatlakozásra, az egyik futár nem ért célba, a másik pedig Soult táborkari főnök lassúsága miatt csak késve és kétértelmű írott paranccsal érkezett meg Grouchyhoz.

Napóleon 17-én este látta Wellington csapatainak tábortüzeit: egyértelművé vált számára, hogy az óhajtott csatára másnap sor kerül, Wellington felveszi a harcot. Grouchynak meghagyta, hogy helyezkedjen a poroszok és a saját jobb szárnya közé, és egy különítménnyel csatlakozzon a jobb szárny támadásához. A főcsapást a jobb szárnyon d'Erlon hadtestének kellett mérnie. Reille hadteste a bal szárnyon helyezkedett el, neki kellett megindítania a harcot a Hougoumont elleni támadással, hogy erre a részre vonja a jobbja miatt aggódó Wellington figyelmét. Tartalékban maradt a nehézlovasság, Lobau hadteste és a Császári Gárda. D'Erlon csapatai előtt egy nagy, 80 lövegből álló üteget állítottak fel

a támadás támogatására. Napóleon 75 ezer katonát tudott összevonni a harchoz, az angolok elleni csatát Ney marsall vezetésére bízta.

A harcot a bal szárnyon Reille hadteste kezdte fél 12-kor. Jérôme Bonaparte, a császár öccsének hadosztálya megtámadta Hougomont-t, de a védők kitartottak. Az ádáz harcba lassanként bekacsolódott Foy hadosztálya és egyre több angol és német tartalék is, de a franciák nem tudták elfoglalni a majorságot.

A döntőnek szánt támadást d'Erlon délután két órakor indította meg. A 4 hadosztályból álló hadtest bal szárnyán az Allix-hadosztály egyik dandára La Haye Sanite-ot támadta, a jobb szárnyon Durutte egyik dandára Papelotte-ot. A centrumban Donzelot és Marcognet hadosztályai és egy-egy dandár a szárnyakról a fennsíkon álló Picton-hadosztály ellen indult meg. A francia hadosztályok nem a megszokott zászlóaljoszlopokba, hanem vonalba fejlődött, felzárkózott zászlóaljak tömegében indultak támadásra. Visszaverték a holland és angol csatárokat, megfutamítottak egy holland dandárt, elfoglalták a dombtetőn fekvő mélyutat. Amint felértek, az angol gyalogság sortűzzel fogadta őket. Kis híján áttörték Picton hadosztályát, amikor Wellington tartalék nehézlovasdandárát és a Picton mellett és mögött álló két könnyűlovasdandárt indította támadásra. Az angol lovasok megfutamították d'Erlon gyalogságát, komoly veszteséget okoztak, de az üldözés közben óvatlanul távolra merészkedtek, a Napóleon által a két oldalukba küldött francia lovasság, Jacquinot lándzsásai és Milhaud vértesei ellentámadást indítottak. A franciák szinte teljesen megsemmisítették a felbomlott angol nehézlovasságot, Ponsonby tábornok, a dandár parancsnoka is elesett. A francia lovasság üldözésének Sommerset nehézlovasdandára vetett véget, de a francia gyalogság ellenállását már nem tudta megtörni.

A francia támadás La Haye Sainte mellett kezdetben jól alakult, megközelítették a majort, de a lovassági ellentámadás, az angol tüzérségi tűz és az egyre több itt bevetett gyalogos egység ekkor még megakadályozta a farm elfoglalását. Délután három órakor Quiot megismételte a támadást, amely ezúttal sem hozott sikert. A másik oldalon Durutte dandára elfoglalta a hollandoktól Papelotte-ot, és még másik három házcsoportot is.

D'Erlon kudarca ellenére Napóleon úgy ítélte meg, hogy jó esélye lehet győzni, amikor a jobb szárnyától távol menetelő csapatokat vett észre. Biztos volt benne, hogy Grouchy egységei érkeztek meg a csatatérre. Ez az angol sereg súlyos vereségét idézte volna elő. A felderítésre küldött könnyűlovasság azonban azt jelentette, hogy poroszok közelednek. Domon és Subervie könnyűlovassága azt a parancsot kapta, hogy késleltesse a poroszok menetét, Lobau tábornok

pedig védőállást vett fel Plancenoit falu mellett. Napóleon azt remélte, hogy Grouchy megérkezik, és hátba fogja támadni a poroszokat. Bülow 4. porosz hadteste háromszoros erőfölénye ellenére nem tudta megtörni a francia ellenállást. Lobau katonái a végsőkig kitartottak.

Mialatt Lobau a poroszokkal harcolt, Napóleon pedig Grouchyra várakozott, elküldte nehézlovasságát Ney-nek, hogy álljon készenlétben a döntő rohamra. Ney félreértette a parancsot, és támadást parancsolt Milhaud-nak, majd Kellermann-nak is a La Haye Sainte és Hougoumont közötti térségben álló ép angol gyalogság ellen. A francia vértesek nagy lendülettel támadtak. Több angol és német négyszöget megtörtek, de az angol gyalogság többsége kitartott. Wellington egymás után vetette be tartalékait, a maradék lovasságát, majd a szélső jobb szárnyról átvezényelt holland hadosztályt is.

A porosz erőfölény időközben egyre inkább érvényesült Plancenoit mellett. Napóleonnak be kellett vetnie a Fiatal, majd a Régi Gárda csapatainak egy részét is. A Gárda 23 zászlóaljából 14-et indítottak a poroszok ellen, Grouchy viszont még mindig nem érkezett meg. Napóleon feladta a reményt, hogy erősítést kap, egyedül kellett kicsikarnia a győzelmet.

Az angol centrumban Ney lovassági támadása egyre inkább szorította vissza Wellington katonáit. Este hat óra előtt Ney a teljes arcvonalon újabb támadást rendelt el. Reille Hougoumont ellen, d'Erlon hadtestének három hadosztálya pedig La Haye Sainte irányában támadott. A franciák hat óra után elfoglalták La Haye Sainte-ot, az ellentámadást pedig véresen visszaverték. A lovassággal karöltve a franciák csak karnyújtásnyira voltak Wellington seregének áttörésétől. Ney kétségbeesett üzenetet küldött Napóleonnak, hogy adjon erősítést, és bevégzi az angol vezér sorsát. De a császár nem tudott újabb erőket küldeni. A poroszok elkeseredetten harcoltak Plancenoit-nál, ráadásul a francia erősítések ellenére is kétszeres létszámfölényben voltak. A poroszok áttörése a küszöbön állt. Napóleon a Régi Gárda zászlóaljait volt már kénytelen bevetni, hogy nagy nehézségek árán megtartsa a falut.

Közben a Ney támadása által okozott nehézségeket Wellington lassan legyűrte. Jelentős létszámfölényben lévő csapatai visszaszorították a vérteseket, és visszafoglalták La Haye Saint-ot is, de a franciák állhatatosan harcoltak, csak lépésről lépésre hátráltak. D'Erlon jobb szárnyán Durutte Papelotte-ot védte. A francia sereg számára ez jelentette az egyetlen reményt, mert ha Grouchy megérkezik, Papelotte birtoklása elválasztja egymástól a két szövetséges sereget, amelyeket így külön-külön meg lehetett volna még verni. A harctérre érkezett

azonban Ziethen és Pirch két porosz hadteste, amelyek végül elkeseredett harcban elfoglalták a helyet.

Napóleon egy utolsó, elkeseredett próbálkozást tett a csata megnyerésére. Parancsot adott a Császári Gárda még nem harcolt 5 zászlóaljának, hogy 4 másik zászlóaljjal együtt törje át Wellington seregét. A Császári Gárda 4000 katonájának legalább 20 ezer angol és német katonát kellett volna legyőznie. Támogatást már nem kaptak, az összes francia csapat a végletekig kimerült. Friant tábornok vezetésével hősiesen nyomultak előre a gárdisták. Wellington felkészült a harcra, létszámfölényét kihasználva két oldalról átkarolta a támadókat. Az ágyútűz nem állította meg a Gárdát, de a három irányból érkező puskatűz lassan megállásra kényszerítette. Wellington ekkor elrendelte az ellentámadást, a Császári Gárda rohama kudarcot vallott, a gárdisták menekülni kezdtek. A francia hadsereg összeomlott, Napóleon vereséget szenvedett.

A waterlooi csatában Wellington serege 17 ezer, Blücher csapatai 7000 főt vesztettek halottakban, sebesültekben és eltűntekben. A francia sereg soraiból ezzel szemben 20 ezer katona veszett el ugyanezekben a kategóriákban, de az összeomlást követően tömegével adták meg magukat a franciák, hagyták el a zászlóikat, további 10-15 ezres veszteséget jelentve. A francia sereg roncsait Blücher poroszai üldözték.

Grouchy a döntő csata előtt Wavre-val szemben állt. Napóleon parancsát tábornokai tanácsa ellenére félreértve megrohamozta Thielemann hadtestének állásait, de a kedvező terep miatt a poroszok visszaverték a támadást. Grouchy hatalmasat hibázott június 17–18-án, ami Napóleon vesztét okozta.

A nápolyi, a dél-franciaországi és a rajnai hadjárat

Napóleon első lemondását követően a Habsburg Monarchia megkezdte a visszaszerzett területek közigazgatásának és katonai védelmének megszervezését. Itáliában 70 ezer fős katonai erő maradt vissza, hogy biztosítsa a francia vezetésű Itáliai Királyság felszámolását és a két nagy tartomány, Lombardia és Velence, valamint a szekundogenitúrák hatalmának megszervezését. Itália földjén ugyanis nem állt helyre a rend, mert Murat megmaradhatott a nápolyi királyságában, ami nyilvánvalóan a régi nápolyi dinasztia, a Bourbon-mellékág és Ferdinánd király érdekei ellenére történt.

Az itáliai helyzetre Napóleon visszatérése döntő hatást gyakorolt. Murat úgy döntött, hogy megpróbálja megszerezni a hatalmat egész Itália felett. Ebben a kísérletben elsősorban a császári-királyi hadsereggel és a Habsburg Monarchia érdekeivel kellett megküzdenie. Murat-nak tudomása volt Napóleon szökési tervéről, ezzel összhangban cselekedett. A francia császár március 1-jén ért Franciaországba, Murat pedig a szövetségesek bécsi deklarációja ellenére mellé állt, majd március 15-én hadat üzent a Habsburg Monarchiának.

Az itáliai harcok kirobbanása Napóleonnak kedvezett, mert ezzel legalább rövid időre elhárult az Itáliából Dél-Franciaország ellen indítandó támadás veszélye, így ebbe a térségbe csak minimális erőket kellett küldenie. Murat azonban elszámította magát. Seregének létszáma alig érte el az 50 ezer főt, vele szemben Johann Frimont, a császári-királyi Itáliai Hadsereg parancsnoka a hadműveletek kezdetén 70 ezer katonára számíthatott, ami már április folyamán 137 ezerre, a nyárra pedig 150 ezerre nőtt. Ráadásul Murat nápolyi csapatai korántsem nyújtottak olyan teljesítményt, amellyel egyenértékűnek mutatkoztak volna a harcedzett császári-királyi alakulatokkal.

Murat Anconában vonta össze csapatait, serege élén március 19-én indult meg észak felé. Főserege 30 ezer katonával a Pó felé, 10 ezerrel Firenze felé támadott. Április 2-án a Panaro folyó mellett, Modena előterében Murat megverte Bianchi tábornok hadosztályát, majd csapataival Reggio Emiliától Ferraráig félkörívben védőállást vett fel. Frimont tábornok ekkorra már 40 ezer katonát vont össze, és további erősítések voltak útban. Április 12-én Murat Ferrara mellett megpróbált átkelni a Pón, de Mohr tábornok csapatai megállították, és másnap maguk mentek át ellentámadásba. Mantovából Frimont főserege Modena, valamint Centón keresztül közvetlenül Bologna ellen indított támadást. A császári-királyi Nápolyi Hadsereg élére Bianchi tábornok került, Frimont Észak-Itáliában maradt.

A nem várt erős ellenállás, valamint az ellentámadás láttán Murat kénytelen volt megkezdeni a visszavonulást a part mentén egészen Anconáig. Bianchi seregének a Nugent tábornok által vezetett csapatai április derekán elfoglalták Firenzét, és visszaverték Murat gárdájának 10 ezer fős csapattestét. Murat minden csapatát Ancona előtt, Tolentinónál vonta össze: egy tekintélyes létszámú, 60 ezer főből álló hadsereget tudott így felsorakoztatni. Bianchi megosztotta erejét, mert csapatai Firenzébe vonultak, míg Neipperg a tengerparton követte Murat főerőit. Bianchi Firenzéből Arezzón, Peruggián és Folignón keresztül indult a tolentinói állás bal szárnya ellen, míg Neipperg észak felől támadott.

A hadjárat döntő összecsapását Tolentino és Macerata mellett vívták május 2-án és 3-án. Murat erőfölényt tudott kialakítani Bianchi támadó csapatai ellen, így május 2-án a császári-királyi csapatok csak részleges sikereket tudtak elérni. A nápolyi ellentámadást Bianchi gyalogsága kivédte, mire Murat elrendelte a visszavonulást, mert Neipperg csapatai is közeledtek a harctérre. A tolentinói összecsapás döntőnek bizonyult, mert a nápolyi csapatok morálja összeomlott. A visszavonulókat május 15-e és 17-e között San Germano és Mignano között Nugent csapatai megverték, Murat is menekülésre kényszerült. Korzikára távozott, de hamarosan visszatért Itáliába, ekkor Ferdinánd király erői elfogták, majd 1815. augusztus 13-án Pizzo Calabróban kivégezték.

A nápolyi háborúnak a május 20-án megkötött casalanzai szerződés vetett véget, amely értelmében általános amnesztia mellett a nápolyi csapatok letették a fegyvert, a hatalom pedig Ferdinánd kezébe került. Egyedül Gaeta erődje nem tette le a fegyvert, a védők csak Napóleon második bukását követően, augusztus 8-án adták meg magukat.

Észak-Itáliában Murat seregének leveréséig nem lehetett a Franciaország elleni támadásra gondolni. Frimont tábornok vezetésével megszervezték a szárd és császári-királyi erőkből álló, 60 ezer fős Itáliai Hadsereget, amely csak Schwarzenberg tábornok június 12-i parancsát követően indította meg az offenzívát Franciaország ellen. Frimont a főerővel a Simplon-hágón keresztül Genf irányában indult meg, bal szárnya Bubna tábornok vezetésével Mont Cenisen át Chambery irányában indult meg.

Velük szemben Suchet marsall mindössze 30 ezer katonára számíthatott, de ezek közül is csak 12 ezer volt sorkatona, a többi nemzetőr, így a marsall komoly ellenállásra nem gondolhatott, csak néhány kisebb utóvédharcot vívtak a szemben állók. Suchet Lyonban vonta össze teljes seregét. Frimont és Bubna csapatai július 10-én közelítették meg Lyont, az általános fegyverszünet értelmében július 13-án egyezményt kötöttek a felek Lyon átadásáról. Ezzel a háború Dél-Franciaországban is befejeződött.

Brune marsall, aki a Var folyónál és a Tengeri-Alpok mögött összevont francia csapatokat vezette, július 9-én kötött fegyverszünetet a szárd király megbízottjával.

A Felső-Rajna mentén szerveződő hadsereg élére Schwarzenberg herceget állították a szövetséges hatalmak. A 140 ezer katonát számláló császári-királyi kontingens mellé 60 ezer bajor és 40 ezer badeni, hesseni és württembergi, majd később még 16 ezer szász és – Barclay tábornok vezetésével – 200 ezer orosz katona csatlakozott. Június közepén egyelőre még csak 220-240 ezer katona

gyűlt össze Mannheim és Freiburg között, hogy megkezdje a támadást a Rajnán át. A rendelkezésre álló császári-királyi és német csapatokat 4 hadtestbe és egy tartalékhadtestbe szervezték. Az orosz hadsereg beérkezését július elejére várták. A svájci hadsereg 35-37 ezer fős tábori hadseregét is mozgósították.

A hadsereg főerejét (1. és 2. hadtest, tartalékhadtest) a bal szárnyon csoportosították Ferdinánd főherceg vezetésével. A jobb szárnyat a 3. és a bajor 4. hadtest alkotta. A tervek szerint 2 oszlopban kellett átkelni a Rajnán, le kellett győzni a szemben álló francia csapatokat, és egyenesen Párizs ellen vonulni.

Elsőként a Wrede tábornok által vezetett bajor hadtest kelt át a folyamon június 20-án, Mannheim mellett, ezt követte Württemberg hercegének 3. hadteste 23-án. Rapp, a térségben állomásozó francia 5. hadtest (Rajnai Hadsereg) parancsnoka 20-22 ezer reguláris katonával rendelkezett. Wrede 28-án elfoglalta Nancyt, de egyelőre megállt, bevárta a hadsereg többi részének felzárkózását. Württemberg herceg hadtestét Rapp ellen, Strassburg felé indította Mannheimtől. Június 28-án Strassburg előterében, La Suffel mellett a kétszeres túlerőben lévő szövetséges csapatok nem tudták megtörni Rapp hadtestét, aki végül a túlerő ellen Strassburg erődjébe vonult vissza. Württemberg herceg hadteste ott maradt körülzárni az erődöt.

A főerő Bázel mellett kelt át a Rajnán június 25-én. A következő napokban nyugat és északnyugat felé indultak meg a csapatok. A francia csapatokat vezénylő Lecourbe tábornok 8000 katonájával nem gondolhatott érdemi ellenállásra. Colloredo tábornok 1. hadteste Belfort és Montbéliard erődje ellen vonult. Az utóbbi elleni rohamot a franciák véresen visszaverték. A 2. hadtest Remiremont és Colmar felé nyomult előre, és július 4-én csatlakozott Strassburg mellett a 2. hadtesthez, amely Lunéville-hez vonult. Schwarzenberg a tartalékhadtesttel Neufchâteau felé menetelt. Schwarzenberg július elején utasította Wrede tábornokot, hogy Nancyból induljon Párizs felé. A 3., 4. és a tartalékhadtest élén indult meg a herceg a főváros irányába, de Napóleon lemondása és XVIIII. Lajos visszatérése beszüntette az ellenségeskedést.

Rapp tábornok Strassburg védelmében kitartott a jelentős túlerő ellenében. A párizsi hírek hallatán csak július 24-én kötötte meg a fegyverszünetet, amely a térségben tartózkodó összes francia csapat fegyverletételét és az erődök átadását jelentette. Hüningen erődjében azonban Barbanégre tábornok – 500 katonája élén – egészen augusztus 26-ig ellenállt a 25 ezres ostromseregnek, közben rommá lőtte a Rajna túloldalán álló Bázel városát. Hüningen kapitulációjával a harcok teljesen és véglegesen véget értek. A napóleoni háborúk lezárultak.

A HÁBORÚK VÉGE, A BÉCSI KONFERENCIA ÉS A PÁRIZSI BÉKE

A waterlooi csatavesztést követő harmadik napon, június 21-én ért vissza Napóleon Párizsba. Nem akarta feladni a harcot, meg szerette volna szervezni a további ellenállást, de a képviselőház nem támogatta a tervét, Davout hadügyminiszter is az ellenállás feladása mellett érvelt. A császár meghajolt akaratuk előtt: 1815. június 22-én aláírta harmadik, immáron végleges lemondását. A lemondást hivatalosan fia javára tette, de ez nem számított. A hatalmat egy ideiglenes végrehajtó bizottság vette át, amely Fouché befolyása alatt állt, holott Carnot és Lafayette is a tagja volt. Napóleon ezután Malmaisonba utazott, itt érte a hír, hogy a végrehajtó bizottság semmisnek tekinti fia uralmát, a hatalmat a nép kezébe tette le. A porosz hadsereg közeledésének hírére Napóleon Rochefort-ba utazott azzal a céllal, hogy egy fregatton Amerikába vagy Angliába hajózzon. A végrehajtó bizottság utasítására behajózták, de a horgonyzóhelyen tartották a Saale nevű fregatton, lényegében fogságban, névleg a kihajózáshoz kedvező szélre várva.

Wellington hadserege már június 30-án megjelent Párizs előtt. A hadsereg főparancsnoka, Davout marsall ellenállt, egyelőre nem adta át a fővárost. Július 1-jén a francia lovasság visszaverte a porosz lovasság támadását, de július 3-án a szövetségesek győzelmet arattak, a francia csapatok Párizsba vonultak vissza. A főváros védelmének katonai lehetősége megszűnt, a politikai akarat is a kapituláció felé mutatott, így Davout marsall július 3-án St. Cloudban aláírta az egyezményt, amelynek értelmében a francia csapatok kiürítették Párizst. Július 6-án a szövetséges csapatok megszállták a város kapuit, másnap pedig bevonultak. XVIII. Lajos július 8-án érkezett Párizsba, ahol ismét elfoglalta a trónt. Az elkövetkező napokban az összes hadszíntéren fegyverszünetet kötöttek a felek.

Az angol flotta július 10-én jelent meg Rochefort előtt. Napóleon felvette a kapcsolatot a Bellerophon nevű sorhajó parancsnokával, Maitland kapitánnyal, és védelme alá helyezte magát, július 15-én át is szállt az angol hajóra, amely a következő nap elindult Anglia felé. Miután a hajó július 24-én beérkezett Terbay kikötőjébe, Napóleon nem kapott engedélyt a partra lépésre. Két nap múlva a Bellerophon Plymouthba vitorlázott, majd augusztus 4-én az egykori császárt átvitték a Northumberland sorhajó fedélzetére, majd útnak indultak a végső száműzetés színhelyére, Szent Ilona szigetére, ahol haláláig, 1821. május 5-ig élt.

Az európai hatalmak a száz nap alatt is szorgosan tárgyaltak a kontinens jövőjét illetően. A korábban megfogalmazott cél, a kontinentális egyensúly kialakítása továbbra is érvényben maradt, de Napóleon visszatérése segített rendezni a vitás kérdéseket, a felek a korábbinál sokkal jobban hajlottak a kompromisszumokra. A kongresszus véghatározatát 1815. június 9-én írták alá.

A kompromisszumkészségre leginkább a lengyel területek kérdésében volt szükség. Végül Oroszország megkapta a Varsói Hercegség területének szinte egészét, de a poroszok megtarthatták a korábban birtokolt területeket, és a Habsburg Monarchia is Galíciát. Az orosz fennhatóság alá került lengyel területeken megalapították a Lengyel Királyságot, amelyet a köznyelvben Kongresszusi Lengyelországnak hívtak. Az új állam orosz hatalom alatt állt, élén az orosz cárral, de némi autonómiát élvezett az Orosz Birodalmon belül. Krakkó önálló köztársasággá alakult. A Poroszországhoz került lengyel részekből megszervezték a Poseni Hercegséget.

A másik lényeges kérdés a német területek felosztása volt. Poroszország kompenzációként megkapta Szászország harmadát, továbbá jelentős Rajna menti területekre is rátehette a kezét. Utóbbiakból létrehozták az Alsó-rajnai Hercegséget, Jülich-Cleves-Berg és Vesztfália Tartományt. Svéd-Pomeránia Dániához került, mivel Norvégiát Dániától Svédországhoz csatolták. A német középállamok (Bajorország, Baden, Württemberg, Hessen-Darmstadt, Nassau) többnyire megtarthatták az 1806-ig szerzett birtokaikat, nem állították vissza a német területek végletes szétaprózását. A Habsburg Monarchia visszakapta Tirolt és elismerték számára Salzburg birtoklását. Az angol király visszakapta Hannovert, amelyet királysággá nyilvánított. A német területeken 1815. június 8-án létrehozták a Német Szövetséget, amely a német államok biztonságát volt hivatott szavatolni. A szövetség vezető szerve, a Bundestag a Habsburg Monarchia elnöklete alatt működött. A szövetség elvileg rendelkezett egy hadsereggel, amely a tagállamok kontingenseiből állt össze, de gyakorlatban az egyes uralkodók serege megmaradt önállónak, a szövetségi hadsereg csak papíron létezett.

A németalföldi területen az egykor a Habsburg Monarchiához tartozó részeket Hollandia kapta meg, Luxemburg önálló hercegséggé vált. A hatalmak szavatolták a 22 svájci kanton semlegességét is, és föderáció létrehozását szorgalmazták.

Az itáliai területeket a Habsburg Monarchia érdekei szerint rendezték. Az 1805-ben és 1809-ben elveszett belső-ausztriai, horvátországi és itáliai területeket Dalmáciával együtt visszakapták. Habsburg szekundogenitúrák uralma

alá került vissza Toszkána és Modena is. VII. Piusz hatalmát visszaállították a Pápai Államban, de az egykori avignoni területek nélkül. A Szárd-piemonti Királyságot is restaurálták, kárpótlásul megkapta az egykori Genovai Köztársaság területét. Mária Lujza részére a Pármai Hercegséget hozták létre, ahol haláláig uralkodhatott az egykori francia császárné. A Bourbonok visszakapták Nápolyt, miután Murat-t legyőzték. A Luccai Hercegség a Bourbonok pármai ágához került azzal a joggal, hogy Mária Lujza halála után megkapják a Pármai Hercegséget, ami 1847-ben meg is történt.

Anglia tengeren túli dominanciája tovább nőtt, a szigetország megszerezte Ceylon szigetét és Fokföldet is, de megmaradt a kezén Málta szigete és Helgoland is. A karibi világban azonban Franciaország visszakapta Martinique-ot és Guadeloupe-ot, több kisebb ázsiai és amerikai gyarmattal együtt. A határozat pontjai között szerepet kapott a rabszolga-kereskedelem elítélése, ami bár önmagában nem jelentett sem kötelezettséget, sem bárminemű cselekvést, de a gyarmati rabszolgatartás felszámolásának történetében fontos szerepet töltött be.

A kongresszuson tető alá hozott másik fontos rendelkezés az 1815. március 19-i szabályzat volt a nemzetközi diplomáciai érintkezésről, a különböző szintű képviseletek és képviselők rendszerének meghatározásáról, amely lényegében a mai napig a diplomácia alapjaként szolgál.

Franciaországgal azonban a háborút ezzel még nem zárták le. Napóleon távozott az országból, de a békeállapot nem állt helyre. A tárgyalások már a nyár végén megindultak. A szövetségesek ezúttal korántsem bántak olyan kesztyűs kézzel a francia királlyal. A porosz külpolitika Metternich támogatásával jelentősebb területek elvételét tervezte, végül a tervük Castlereagh angol külügyminiszter és Sándor cár ellenállásán meghiúsult. A szövetségesek által szeptember 26-án előterjesztett tervezetet Talleyrand visszautasította, ezért XVIII. Lajos menesztette a külügyminiszterét. A tárgyalások újraindultak, és a korábbinál mérsékeltebb, de az első párizsi békénél súlyosabb feltételekben egyeztek meg.

A korszak háborúinak lezárásaként 1815. november 20-án Párizsban aláírták a békeszerződést Franciaország és a szövetséges hatalmak között. A franciáktól elvették mindazokat a határ menti területeket, amelyeket 1790–1791-ben szerzett meg a forradalmi hadsereg. Ez három területen jelentett változást: Flandriában, a Saar-vidéken és Savoyában. Ezáltal Franciaország az 1790-es határaihoz tért vissza, leszámítva a területén akkor található enklávékat, amelyek birtokában meghagyták. A területi veszteségek mellett Franciaországnak 700 millió frank

hadisarcot kellett fizetnie öt év alatt. A teljes összeg megfizetéséig 150 ezer szövetséges katona tartotta megszállva az ország bizonyos területeit, akiknek az élelmezéséről és az ellátásáról is a franciáknak kellett gondoskodnia. A pénzösszegből 400 milliót a négy nagyhatalom kapott egyenlő arányban, 100 milliót kisebb német államok között osztottak szét, 50 milliót Wellington és Blücher seregei kaptak, 12,5 milliót Spanyolország, Portugália, Dánia és Svájc, a fennmaradó 137,5 milliót a szomszédos államok, a határ menti erődjeik építésére és fejlesztésére.

A második párizsi szerződés aláírásával helyreállt a béke az európai kontinensen. Azokra a társadalmi problémákra, amelyek a francia forradalomhoz vezettek, a nagyhatalmak nem találtak megoldást a békeszerződésekben és a világtörténelem addigi legnagyobb diplomáciai kongresszusán sem.

4

AZ ÚJ VILÁG – ÖSSZEGZÉS ÉS KITEKINTÉS

A francia forradalom kitörése és a francia háborúk vége közötti negyedszázad jelentős változást hozott a nemzetközi politika és a társadalmak szintjén is. A régi Európa végleg eltűnt, még akkor is, ha látszólag visszaállt a monarchák dinasztikus uralma és a kontinentális egyensúlyi politika. Az államok szerkezetében, a társadalmakban és a gazdaságban fontos és visszafordíthatatlan folyamatok indultak meg, amelyek egy új korszakot hoztak Európa és a világ történetében.

A francia háborúkat követő időszakot a Szent Szövetség korszakának nevezi a történetírás. 1815. szeptember 26-án Párizsban Oroszország, a Habsburg Monarchia és Poroszország szövetségi szerződést kötött azzal a céllal, hogy az ügyeket a vallás, a béke és az igazság szellemében intézzék, és a vitás kérdéseket tárgyalásos úton rendezzék egymás között és egész Európában. A szövetség tagjai elhatározták, hogy szükség esetén összegyűlnek, és kongresszus keretében vitatják meg a teendőket. A szövetségben Anglia nem vett részt, erejét inkább a tengeren túli ügyekre koncentrálta.

A Szent Szövetséget sokan a maradiság, a mozdulatlanság szimbólumának tartják és a haladás gátjának vádjával illetik. Kétségtelen, hogy működésében ezek a jegyek meghatározó jelentőséggel bírtak, az uralkodók tudatosan és szándékosan léptek fel az újítások ellen. Ugyanakkor nem feledhetjük, hogy Európa és a gyarmati világ 1815-ben egy 23 éves háborús periódus után a békés fejlődést kívánta. A háborúkban sokmillió ember vesztette életét, sok szenvedést okozott szerte Európában. A győztes hatalmak a pusztítás okát a forradalmi eszmékben látták, és mindent megtettek ezek terjedésének megakadályozásáért. Mindezek mellett a Szent Szövetségre egy nagy, nemzetközi békefenntartó szervezetként,

kontinentális rendszerként is tekinthetünk, amely négy évtizeden keresztül megóvta Európát a nagy konfliktusoktól és pusztítástól.

Az idő előrehaladtával azonban a Szent Szövetség tevékenysége, amely nem zárta ki szükség esetén az egyes államok belügyeibe történő katonai beavatkozást sem, egyre kevésbé a katonai konfliktusok elkerülésére, mint inkább a polgári átalakulás megakadályozására irányult. Franciaországban a Bourbon uralom 1815 után megszilárdult, de az alkotmányos tendenciák erősödtek, aminek jelképévé az 1830-as júliusi forradalom vált. Lajos Fülöpöt azonban az 1848-as forradalom elsöpörte, kikiáltották a köztársaságot. Elnökévé Napóleon unokaöccsét, Louis Bonaparte-ot választották, aki egy prezidenciális rendszert épített ki, de 1852-ben császársággá alakította Franciaországot. A Szent Szövetség ezúttal nem avatkozott közbe, nem volt már erre ereje, mert a belső problémái kötötték le, holott Franciaország a monarchia bukásával kilépett a szövetségből. A Habsburg Monarchiában és a német területeken kitört forradalmak elnyomása és a magyar szabadságharc eltiprása a Szent Szövetség idejétmúlt szellemiségének utolsó diadala volt. A krími konfliktust már nem lehetett az 1815-ös elvekkel megelőzni.

Érdekes párhuzamot fedezhetünk fel a Szent Szövetség és az első világháború után életre hívott Népszövetség között. Mindkét szervezet a béke megőrzésére jött létre olyan katonai konfliktusok lezárását követően, amelyek elképesztő borzalmakat és szenvedést szabadítottak el. Egy ideig mindkét szervezet el tudta látni a feladatát, sikerült elkerülni a nagyhatalmak összecsapását, végül mindkettőt legyőzték a megoldatlan feszültségek, amelyek ismét jelentős konfliktusokban törtek a felszínre, így mindkettő végül kudarcot vallott. A kudarcot mindkét esetben a háborút lezáró békeszerződésekben rendezetlen kérdések okozták. Az 1814–1815-ös bécsi–párizsi rendszerben a Balkán, az olasz és a német egység kérdése, az 1918–1920-as években pedig a párizsi békerendszer visszásságai és a szövetség működése. A békét egyik esetben sem feltétlenül a sikeres érdekegyeztetés, sokkal inkább a társadalmak békevágya tartotta fenn.

A háború gazdaságot értintő konjunktúranövelő hatása különböző módon érvényesült az egyes országokban. A kölcsönös angol és francia blokád elviekben a kontinens ipari fejlődését hozhatta volna magával, azonban a tengeri dominancia segítségével a szigetország ipara nagyobb hasznot tudott húzni a helyzetből, ami meghatározó jelentőségű lett a következő évszázadban. Az ipari forradalom több évtizedes előnyt nyújtott az angolok számára, amelyet a kereskedelmi pozícióik jelentős javítására használtak fel. A béke elhozta a nyugodt gazdasági fejlődés lehetőségét, amit Európa államai különböző

mértékben használtak ki, de a lehetőségek is rendkívül eltérők voltak az egyes országok számára.

Poroszország területe jelentős rajnai tartományokkal bővült, az 1806-os vereség rossz emléke politikailag behatárolta a király lehetőségeit a régi rend fenntartására. A német társadalmat a francia hódítás és szupremácia bizonyos mértékben összekovácsolta, a régi, Német-római Birodalomra alapozott összetartozástudat nemzeti tartalommal bővült. A visszafoglaló háborúkkal párhuzamosan – különösen értelmiségi körökben – megfogalmazódott a modern német nemzetállam vágya. Ennek Poroszország egyelőre nem tudott, de nem is akart megfelelni, ami csalódást keltett az egyesült Németországra vágyakozókban. Az új területek integrációja és az új keretek kialakítása egyelőre lekötötte a poroszok figyelmét, illetve a rajnai ipar fejlődésének eredményeként újabb társadalmi kihívások is érték III. Frigyes Vilmos államát.

Az angolok az új gyarmataikkal a geopolitikai helyzetet tekintve is megerősödve kerültek ki. Fokföld jelentősége kiemelkedő, de Ceylon szigete is fontos bázisként szolgált katonai és gazdasági tekintetben is. Indiában a francia háborúkkal párhuzamosan az angolok kitartóan bővítették birtokaikat és befolyásukat, Mysore és Maratha folyamatos gyengítése és meghódítása mellett Pandzsábban és Nepálban is megkezdődött az előrenyomulás, ami lényegében az európai eseményektől függetlenül folyamatosan zajlott. India ekkoriban vált az angol gyarmatbirodalom legértékesebb részévé. A francia háborúkat követően Anglia konkurencia nélkül építhette gyarmatbirodalmát, valamint az erre épülő iparát és kereskedelmét. Az ipari forradalom által jelentett előnyt alaposan ki tudták használni, és erre alapozva világbirodalmat tudtak kiépíteni. Mindez természetesen visszahatott a társadalomra is. Az ipari munkásság tömeges megjelenése és az ezzel kapcsolatos problémák erősödése mellett az élelmiszer-termelés lassú visszaszorulása kiszolgáltatottá tette Angliát saját tengeri fölényének. Ez azonban a 19. század folyamán még nem jelentett gondot. A század utolsó harmadában Franciaország jelent meg konkurenciaként Afrikában és a Távol-Keleten is, de ezt még tudták kezelni. Viszont a német egyesítést követő német gazdasági fellendülés és az ezzel járó flottafejlesztés már komoly nemzetközi konfliktust vetített előre.

A francia forradalom társadalmi vívmányai (a törvény előtti egyenlőség, a gazdasági szabadság és a nemzeti kultúra tisztelete stb.) nem maradtak meg Franciaország határain belül, az azokon kívüli világon is mély nyomokat hagytak. Ugyan elborzasztó volt az ezzel járó pusztítás, a jakobinus terror, a francia hegemóniáról nem is beszélve, de a társadalmakban felerősítették a változás igényét, a feudális

maradványok lebontásának és a polgári társadalom felépítésének vágyát. Franciaországban ez az ultrakonzervatívokkal szemben álló alkotmányos monarchisták és republikánusok képében mutatkozott meg, Európa centrális területeinek nyugati részén, Itáliában és Németországban ehhez az egységes nemzetállam kiépítésének gondolata, míg Kelet-Közép-Európában, a Habsburg Monarchiában és a lengyel területeken a nemzeti önrendelkezés igénye járult. Európa keleti felében ezek az elvek még nem tudtak elég mély gyökeret verni, de a dekabrista felkelés megmutatta, hogy az orosz társadalom sem maradt érintetlen a polgári államesz métől.

A Habsburg Monarchia sajátos helyzetben volt a francia háborúk időszakában. II. József uralkodása Osztrák Németalföldön felkelést idézett elő, Magyarországon is pattanásig feszült helyzet alakult ki, miközben az oszmánokkal folyt a háború, a poroszok pedig nyíltan ellenségesen viszonyultak József politikai törekvéseihez. A helyzetet II. Lipót konszolidálta, de maga is érzékelte, hogy a birodalma reformokra szorul, különben lemarad a riválisaitól. Lipót korai halála azonban megakadályozta, hogy ez a tehetséges uralkodó megmutassa, merre is akarja kormányozni a Habsburg Monarchia szekerét. II. (I.) Ferenc császár-király szerényebb képességű, bürokrata mentalitású lévén nem rendelkezett olyan átfogó céllal, mint apja, ráadásul az új uralkodó és rosszul kiválasztott tanácsadói, elsősorban Colloredo gróf, alkalmatlanok voltak a birodalom ügyeinek átlátására.

A Habsburg Monarchia kormányzati rendszere és államszerkezete alapvetően nem változott II. József uralkodása és az 1848-as tavaszi események között. Az állam élén az uralkodó állt, aki rendkívül széles körű hatalommal rendelkezett, de ennek köre a Habsburg Monarchia egyes államaiban, tartományaiban és területein eltérő volt. A hatalmat általában megosztva gyakorolta a rendekkel, de a rendek politikai ereje a Lajtán túli részeken nagymértékben alul maradt a Magyar Királyság rendjeihez viszonyítva. A hatalom gyakorlásának alsóbb szintjén azonban az uralkodónak együtt kellett működnie a rendekkel, mert az állam még nem építette ki teljes mértékben saját apparátusát a közigazgatás, az adóbehajtás és az igazságszolgáltatás területein. A tartományi kormányszervekben pedig a helyi rendek befolyása számottevő tényező maradt.

A magyar Szent Korona államaiban a rendek teljes egészében a kezükben tartották a vármegyei közigazgatást és a teljes igazságszolgáltatást. A központi hatalom kezében nem voltak olyan eszközök, amelyekkel saját érdekeit érvényesíteni tudta volna, ami jelentős korlátnak bizonyult az uralkodói akarat érvényesítésében, és a kompromisszumok irányában hatott. A magyar központi kormányszervekben is nagyon erős maradt a rendi befolyás. A Bécsben székelő Udvari Kancellária

és Udvari Kamara tisztviselői, de a Budán működő Helytartótanács személyzete is erőteljesen képviselte a rendi érdekeket, amit jól mutat, hogy a magyar jakobinus szervezkedésben szép számmal vettek részt ezen kormányszervek munkatársai.

A birodalom központi kormányzatát az uralkodó személye kötötte össze, nem létezett olyan összbirodalmi kormányzati apparátus, amely felette állt volna az egyes birodalomrészek saját kormányszerveinek. Az uralkodó mellett mindig állt egy tanácsadó testület és miniszteréknek nevezett hivatalnokok főként a külügyek intézésére. Ezek azonban nem saját jogon, nem is közvetlenül intézték az ügyeket, hanem az uralkodó személyén keresztül. Az egyetlen, valóban a Habsburg Monarchia minden részére kiterjedő hatalommal rendelkező központi kormányszerv az Udvari Haditanács volt, de ennek tevékenysége nem lépte túl a katonai igazgatás körét. Az Udvari Kamara ugyan jogilag nem állt felette a birodalomrészek kormányszerveinek, de tevékenységük összehangolása valójában egy egységes birodalmi pénzügyi szerkezetet eredményezett.

A központi államhatalom tehát leginkább a hadügyet, a külügyet és a pénzügyet tartotta a kezében, a többi fontos területen, a közigazgatásban, az igazságszolgáltatásban, a gazdasági ügyekben a birodalom egyes részeinek kezében komoly önrendelkezés maradt. Ezt a rendszert leginkább a dualizmus időszakából ismerjük, de teljesen világos, hogy már sokkal korábban is hasonló módon működött. Az 1848 előtti abszolutizmus nem tudta kiépíteni az államhatalom minden részében vertikális és horizontális spektrumban is működő saját rendszerét, ezért kénytelen volt megosztani a hatalmat az alattvalókkal, még kísérletet sem tett a saját rendszer kiépítésére.

Az uralkodó kezében azonban volt egy olyan eszköz, amellyel abszolút hatalmát kiterjeszthette. A rendeleti kormányzás eszközével Magyarországon meglepően sokszor és hosszú időszakokon át éltek az uralkodók: I. Lipót az 1670-es években, Mária Terézia és II. József 1765 és 1790 között, majd I. Ferenc 1812 és 1825 között. Ez az országgyűlés politikai szerepének kiiktatását jelentette, de a középszintű igazgatást önmagában nem befolyásolta. Nem véletlen, hogy a magyar politikai ellenállás is a vármegyékben jelent meg, hiszen ott még maradt némi tér a politikai vélemények kifejtésére és a politikai cselekvésre is. A központi hatalom különböző mértékben és eltérő módszerekkel akarta hatalmát érvényesíteni a vármegyékben. Mária Terézia megelégedett a főispánok kinevezésének és tevékenységének tudatos irányításával. II. József ennél sokkal tovább ment, megpróbálta lebontani a nemesi vármegyéket, és helyükön kiépíteni a királyi irányítás alatt álló közigazgatást. I. Ferenc, majd az V Ferdinánd helyett hatalmat

gyakorló kör Mária Terézia módszerét próbálta követni, és a főispánokat helyettesítő adminisztrátorok révén akarta növelni befolyását. Bár mindegyik módszer ért el részsikereket, végül egyik sem tudott tartósan beavatkozni a nemesi vármegyei önkormányzat rendszerébe.

A központi hatalom jól látható módon a háborús periódusokon kívül, béke-időben próbálkozott átvenni az irányítást a vármegyék felett. A francia háborúk időszakában erre nem kerülhetett sor, a háborús szükségletek kielégítése felülírta az általános kormányzati törekvéseket, tehát felértékelte a rendek politikai súlyát. A rendek oldaláról hasonló jelenséggel találkozhatunk, a francia társadalmi változásoktól való félelem közelítette azokat az udvar álláspontjához. A Habsburg Monarchia rendjeinek többsége kitartott ezen álláspont mellett a háborúk végéig, de a magyar rendek esetében másként alakult a helyzet. A schönbrunni békét követő országgyűlésen élesen konfrontálódtak az udvarral, aminek következtében I. Ferenc 13 éven keresztül nem hívta össze az országgyűlést, és a rendek kiiktatásával, rendeleti úton kormányzott.

A Habsburg Monarchia belügyeiben a francia háborúk idején politikai probléma összességében nem hátráltatta a katonai erőkifejtést. A hadsereg létszámát tudták biztosítani, a pénzügyi problémák ellenére a felszerelés mennyisége és minősége sem maradt el az európai átlagtól, ami azt mutatja, hogy a birodalmi igazgatás rendszere kiállta a háború próbáját.

A birodalom külpolitikai döntései a nagyhatalmi létből táplálkoztak. Az 1790-es években ez alapvetően reális helyzetértékelés volt, viszont a francia császárság idején a kontinentális erőegyensúly felborult, a francia túlhatalom átrendezte az erőviszonyokat. A Habsburg Monarchia vezetése ennek ellenére továbbra is a nagyhatalmi politika igénye mellett maradt. Az 1805-ös és az 1809-es háború azonban egyértelművé tette az európai francia szupremáciát, azonban az első reális alkalmat megragadták ennek ledöntésére, ami ismét visszaállította az erőegyensúlyt és a nagyhatalmi létet.

Áttekintve és összegezve a francia háborúk történetét, az állam és az államhatalom szerepét, két végső kérdés adódik: mennyiben változott a Habsburg Monarchia belső szerkezete, igazgatása a francia háborúk idején, valamint a birodalom vezetése milyen következtetéseket vont le a 23 éves háborús periódusból kül- és belpolitikai vonatkozásban?

A válasz mindkét kérdésre csak részben lehet pozitív. A Habsburg Monarchia államszerkezete az Osztrák Császárság 1804-es kikiáltásával látszólag átalakult. Az új keret létrehozásának deklarációja azonban felemás, többnyire csak külsőségekben

megjelenő változást hozott. A választott német-római császári cím helyett az örökletes osztrák császári cím az elvesztett háborúk és elveszett területek nyomán csökkenő presztízs helyreállításának kísérlete volt. A szétesőben lévő régi birodalom helyett az uralkodó által birtokolt országok, területek, tartományok fölé került egy cím, amely önmagában üres maradt, mert nem járt semmiféle igazgatási reformmal, változással. A területeket továbbra is korábbi jogon bírta az uralkodó, a rendi jellegű igazgatás szervek megmaradtak, a központi igazgatás ettől függetlenül korábbi formájában maradt meg. Nem véletlen, hogy a magyar rendek nem ismerték el a magyar Szent Korona területére vonatkozóan az osztrák császári címet, amely nem is válhatott a birodalom egységesülésének mozgatórugójává. Az adott politikai helyzetben ez nem is lehetett cél, mivel a magyar rendekre és a magyar területek erőforrásaira rövid távon volt szüksége az uralkodónak, ezért nem vállalt fel konfliktust velük. Az Osztrák Császárság létrejöttét kétségkívül a későbbi dualizmus irányába tett korai lépésként értékelhetjük, amely előkészítette a későbbi Osztrák–Magyar Monarchia Lajtán inneni és Lajtán túli területi egységesülését, viszont konkrét lépések ebben az irányban az igazgatás tekintetében nem történtek.

A Habsburg Monarchia belpolitikájában sem mutathatunk ki jelentős változást a korábbi időszakhoz képest. Az egyes országok, tartományok rendjei az uralkodó ellensúlyát, politikai ellenzéket alkottak, a belpolitikai cselekvés az adott pillanatra jellemző erőviszonyok függvénye lehetett. I. Ferenc nem rendelkezett olyan konkrét vízióval, amelynek megvalósítása célként lebegett volna szeme előtt, ezért a belpolitikai lépéseit a külpolitikai céloknak alárendelve, a nagyhatalmi vagy legalább nagyhatalmi igényű külpolitikai törekvések szolgálatában értékelhetjük. Ez a gyakorlati cselekvés szintjén a közvetlen igények *ad hoc* kielégítését jelentette az adott erőviszonyok közepette. Az állandó hadkiegészítést 1802-ben az egész birodalomban be tudta vezetni, de a Magyar Királyságban csak három év időtartamra. Az 1807-es országgyűlésen már nem volt ereje ennek a rendszernek a véglegesítésére, így kénytelen volt visszavonni, és ismét a rendek felajánlásként adott újoncmennyiségére támaszkodni, mivel a revanshoz viszonylag gyorsan volt szüksége sok katonára. Az 1811–1812-es országgyűlésen felvállalta a konfliktust a rendekkel, mert Napóleon hatalma teljében volt, nem látszott lehetőség a gyors változásra. Számos példát sorolhatnánk még az adott helyzethez igazodó, vízió nélküli döntésekre.

A külpolitika területén a francia háborúk második évtizedében elveszett nagyhatalmi létet az 1814–1815-ös rendezés révén ismét visszanyerhette a Habsburg Monarchia, de a korábbi dinasztikus, sok területi változással járó politikai

rendszer helyébe a szinte mozdulatlan egyensúlyi politika lépett. Ez alapvetően megfelelt Ferenc érdekeinek, mert a bécsi kongresszuson Metternichnek sikerült jó pozíciókat kialkudnia, a korábbi védhetetlen és sok konfliktust okozó nyugati német és németalföldi területek helyett területileg zárt egység jött létre, amelyhez az 1805-ben s 1809-ben elvesztett területek visszaszerzése mellett még Galícia nagyobb részét is sikerült megtartani. A birodalom területe és erőforrásai alapján méltán foglalhatta el helyét a kontinentális nagyhatalmak sorában Oroszországgal, Poroszországgal és Franciaországgal együtt.

A francia háborút követő évtizedekben a külpolitikai cél nem az újabb területek megszerzésére, hanem sokkal inkább a meglévő területek megtartására irányult. A bécsi kongresszust követő időszakban az európai külpolitika komplexitása megnőtt, a dinasztikus politika helyébe a biztonságpolitika lépett, amit a felszínen a Szent Szövetség kongresszusainak beavatkozási döntései jelentettek. A nemzetközi kapcsolatrendszer egyensúlyhelyzetének részét képezte a belső mozdulatlanság is. A francia háborúk periódusának nagy tanulsága volt az európai döntéshozók szemében a belső változásokkal együtt járó külső konfliktus, ráadásul egy egészen új, a korábbinál nagyobb volumenű, kegyetlen formában. A dinasztikus politika korában is léteztek hegemóniára törekvő uralkodók, de a francia társadalmi átalakulás a háborús pusztítást jelentősen növelte. A Szent Szövetség Európájának vezető politikusai képtelenek voltak megkülönböztetni, szétszálazni a konfliktus elemeit, egyszerűbb volt számukra a társadalom változásai elől elzárkózni, legfeljebb egy rendkívül lassú és óvatos fejlődést engedhettek meg. Ez azonban nem tartott lépést a társadalom igényeivel.

A vezetők téves helyzetértékelését jól mutatja, hogy az 1815-öt követő évtizedek első nagyhatalmi összecsapását, a krími háborút nem belső társadalmi változások, hanem nagyhatalmi igények generálták, ez el is hozta a Szent Szövetség korszakának a végét. Az olasz és különösen a német egységtörekvések ügyében már a bécsi kongresszus állást foglalt, amikor a területeket különböző nagy- és középhatalmak között osztotta meg. Kétségtelen tény, hogy mindkét esetben társadalmi igény generálta az egységesülést és a két nemzetállam felépítését, az mégis a nagyhatalmi érdekek mentén, Franciaország, Poroszország és a Habsburg Monarchia konfliktusából bontakozott ki, nem belső politikai mozzanat generálta. Európa közepén két új állam létrejötte már egy teljesen más nemzetközi helyzetet teremtett, a francia háborúk hatása ezáltal a nemzetközi kapcsolatokra elenyészett.

A francia hadüzenetet követő 23 éves háborús időszak alkalmatlan volt bármiféle jelentősebb reform bevezetésére. A háborúk lezárultát követően azonban eljött

volna az alkalom a birodalom helyzetének áttekintésére és a teendők számbavételére. I. Ferenc azonban a reformok elindítása helyett a változatlanság mellett tette le a voksát, amiben birodalma vezetői jórészt támogatták. A magyar rendekkel kibontakozó konfliktusra abszolutista módszerekkel válaszolt: az országgyűlést 1812 után nem hívta egybe. A Habsburg Monarchia pénzügyi helyzetének konszolidálását követően sem jött el a reformok időszaka. II. József három évtizeddel korábban az abszolutizmust próbálta meg felhasználni a reformok véghezvitelére, ami jelentős ellenállást váltott ki a birodalom rendjeiből. Ezúttal azonban elmaradtak a reformok, ami jól mutatja, hogy II. József esetében sem a reformokkal, hanem sokkal inkább a bevezetésük módszerével és eszközeivel volt probléma. Ferenc az abszolutizmust a változatlanság fenntartására használta, ami szintúgy ellenállást váltott ki a reformok felé forduló rendekből.

A Habsburg Monarchia helyzete Ferenc halálával még rosszabbra fordult. V. Ferdinánd alkalmatlansága utat engedett az uralkodócsalád és az udvari érdekcsoportok rivalizálásának: a birodalom egységes vezetés nélkül maradt. A Kollowrath és a Metternich által vezetett két koncepció sokkal inkább egymás kiiktatásával volt elfoglalva, mint a birodalom fejlesztésével és a társadalom igényeivel. A háborút követő évtizedben a pénzügyi regeneráció és az európai reformmozgalmak elfojtása állt a politika homlokterében, de a polgári átalakulás iránti vágy egyre inkább a felszínre tört. Az alkotmány igénye, a társadalomnak felelős kormányzás vágya és az egyre erősödő nemzeti érzelmek ugyanakkor élesen szemben álltak az abszolutizmusra és a nemzetekfelettiségre építő bécsi udvar törekvéseivel. Az ultrakonzervativizmusba hajló udvari körök számára elfogadhatatlan volt az uralkodói hatalom egyre erőteljesebb korlátozásának társadalmi igénye, csak jelentéktelen engedményekre voltak hajlandók.

Az 1848 tavaszán a forradalmi helyzetben kikényszerített alkotmány rövid életűnek bizonyult. Az udvar saját alkotmánya nem lépett életbe, az abszolutizmus egyelőre diadalt aratott a hatalomgyakorlás politikai szintjén, de a társadalmi változásokat, a feudális alapú földtulajdon megszüntetését, a jobbágyi függés eltörlését, a gazdasági vállalkozás szabadságát és hasonló polgári vívmányokat már nem lehetett visszafordítani.

A Ferenc József-i neoabszolutizmusnak a súlyos katonai vereségek vetettek véget: 1859-ben a francia–piemonti, majd 1866-ban a porosz–olasz koalíció győzte le a császár seregeit. Az 1867-es osztrák–magyar kiegyezés végül megvalósította a polgári átalakulást, és lezárta az ehhez vezető hosszú és ellentmondásokkal terhelt folyamatot.

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA

Abel, Jonathan (2016): The Prophet Guibert. In Leggiere, Michael V. (szerk.): *Napoleon and the Operational Art of War.* Leiden: Brill, 8–39. Online: https://doi.org/10.1163/97890043100 32_003

Ács Tibor (2009): *Katonaként is magyar. Széchenyi István katonaélete és hadügyi reformeszméi.* Budapest: Zrínyi.

Ágoston, Gábor (2016): *Az oszmán hódítás és Európa.* Budapest: Rubicon Intézet.

Allgemeine Deutsche Biographie (1875–1912). Online: www.deutsche-biographie.de

Alombert, Paul Claude – Colin, Jean (1902–1908): *La campagne de 1805 en Allemagne, I–IV.* Paris: Chapelot.

Angeli, Moriz Edlen von (1884): 1812. Die Teilnahme des k. k. österreichischen Auxiliar-Corps unter Commando des G. d. C. (später Feldmarschalls) Fürsten Carl zu Schwarzenberg im Feldzuge Napoleon I. gegen Russland. In *Mittheilungen des k. k. Kriegs-Archivs.* Wien: K. K. Generalstabes, 1–87.

Angeli, Moriz Edlen von (1896–1897): *Erzherzog Carl von Österreich als Feldherr und Heeresorganisator, I–V.* Wien–Leipzig: Braumüller.

Ausgewählte Schriften Weiland seiner Kaiserlichen Hoheit des Erzherzogs Carl von Oesterreich, I–VI (1893–1894). Wien–Leipzig: Braumüller.

Bagi Zoltán Péter (2011): *A császári-királyi mezei hadsereg a tizenöt éves háborúban. Hadszervezet, érdekérvényesítés, reformkísérletek.* Budapest: Históriaantik.

Banclari, Gustav (1872): *Beiträge zur Geschichte des österreichischen Heerwesens. Zweites Heft: Quellen der Oesterreichischen Kriegs- und Organisations-Geschichte nebst einem Anhange über die Aufgabe der militärischen Geschichtsschreibing und Ihre Methode.* Wien: Seidel & Sohn.

BÁNLAKI József (1931–1942): *A magyar nemzet hadtörténelme.* Budapest: Grill. Online: www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Banlaky-banlaky-jozsef-a-magyar-nemzet-hadtortenelme-2

BARTA János (2000): *A tizennyolcadik század története.* Budapest: Pannonica.

BENCZE László (2005): *Napóleon bécsi hadjárata, 1809.* Budapest: Hadtörténelmi Levéltár.

BENDA Kálmán (1980): Az udvar és az uralkodó osztály szövetsége a forradalom ellen (1795–1812). In VÖRÖS Károly (szerk.): *Magyarország története, 1790–1848. I.* Budapest: Akadémiai, 425–471.

BENDA Kálmán szerk. (1982): *Magyarország történeti kronológiája II. 1526–1848.* Budapest: Akadémiai.

BERKÓ István (1943a): Súrlódások az újoncozásnál az 1792–97. évi háborúban, I. *Hadtörténelmi Közlemények,* 44(1–2), 35–59.

BERKÓ István (1943b): Súrlódások az újoncozásnál az 1792–97. évi háborúban, II. *Hadtörténelmi Közlemények,* 44(3–4), 138–158.

BLACK, Jeremy (1991): *A Military Revolution? Military Change and European Society, 1550–1800.* Basingstoke–London: Macmillan. Online: https://doi.org/10.1007/978-1-349-11361-3

BLACK, Jeremy (1999a): Revolutionary and Napoleonic Warfare. In BLACK, Jeremy (szerk.): *European Warfare, 1453–1815.* New York: Palgrave Macmillan, 224–246. Online: https://doi.org/10.1007/978-1-349-27521-2_10

BLACK, Jeremy (1999b): *Warfare in the Eighteenth Century.* London: Cassel.

BODART, Gaston (1908): *Militär-historisches Kriegs-Lexikon (1618–1905).* Wien–Leipzig: Stern.

BODNÁR István (1897): A győri csata 1809. junius 14-én. *Hadtörténelmi Közlemények,* 10(1), 388–433.

BOLTEK, Josef (1885): Das k. k. Cavallerie-Geschütz. In *Mittheilungen des k. k. Kriegs-Archivs.* Wien: K. K. Generalstabes, 293–302.

BORUS József szerk. (1984): *Magyarország hadtörténete, I.* Budapest: Zrínyi.

BROUCEK, Peter (1988): *Die Allerhöchste Oberbefehl. Die Garden. Nach Manuscript-fragmenten von Obstlt. Alphons Freiherr von Wrede.* Wien: Böhlau.

BROUCEK, Peter – PEBALL, Kurt (2000): *Geschichte der österreichischen Militäthistoriographie.* Köln–Weimar–Wien: Böhlau.

BRUCE, Robert B. et al. (2008): *Fighting Techniques of the Napoleonic Age 1792. Equipment, Combat, Skills, and Tactics.* New York: Thomas Dunne.

CASTLE, Ian (2003): *Austerlitz 1805. The Fate of Empires.* Oxford: Osprey.

Chandler, David (1966): *The Campaigns of Napoleon.* London: Weidenfeld & Nicholson.

Chuquet, Arthur (1886): *La campagne de l'Argonne (1792).* Paris: Cerf.

Clerget, Charles (1905): *Tableaux des armées françaises pendant les guerres de la Révolution.* Paris: Chapelot.

Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1895. 1740–1835. évi törvényczikkek (1901). Budapest: Franklin-Társulat.

Correspondance de Napoléon, I. (1858). Paris: Imprimerie Impériale.

Criste, Oskar (1903): Die österreichische Truppen-Aufstellung gegen Preussen und Polen, 1790. In *Mittheilungen des K. und K. Kriegs-Archivs.* Dritte Folge. II. Wien: Seidel & Sohn, 1–156.

Criste, Oskar (1904): *Kriege unter Josef II.* Wien: Seidel & Sohn.

Czigány István (1995): A magyar hadtudomány és hadtudományi gondolkodás a XVIII. században. In Ács Tibor (szerk.): *A magyar katonai gondolkodás története.* Budapest: Zrínyi, 57–75.

Csikány Tamás (2000): *Honvédtüzérség az 1848–49-es szabadságharcban.* Budapest: Tinta.

Csikány Tamás (2012): *Komárom, a szűz vár, 1809.* Budapest: Kossuth.

Csikány Tamás (2015): *A szabadságharc hadművészete, 1848–1849.* Budapest: Zrínyi.

Das Österreichische Militär betreffende Schriften, I–VI. (1794–1796). Frankfurt–Leipzig: Klimbt.

Desbrière, Édouard – Sautai, Maurice (1907): *La Cavalerie pendant la Revolution du 14 juillet 1789 au 26 juin 1794 la crise.* Paris–Nancy: Berger-Levrault.

Dolleczek, Anton (1887): *Geschichte der österreichischen Artillerie von den frühesten Zeiten bis zur Gegenwart.* Wien: Kreisel & Gröger.

Domanovszky Sándor (1925–1944): *József nádor élete és iratai, I–IV.* Budapest: Magyar Történelmi Társulat.

Dormándy Géza (1914): Magyar csapatok az 1813. évi drezdai csatában. *Hadtörténelmi Közlemények,* 15(1), 76–113, 262–281, 442–457.

Duffy, Christopher (1999): *Eagles Over the Alps: Suvorov in Italy and Switzerland, 1799.* Chicago: The Emperor's Press.

Duffy, Christopher (2003): *Sieben Jahre Krieg, 1756–1763. Die Armee Maria Theresias.* Wien: ÖBV & HPT.

Duffy, Christopher (2010): *Maria Theresia und ihre Armee.* Stuttgart: Motorbuch Verlag.

Dupuis, Victor (1907): *Les opérations militaires sur la Sambre en 1794. Bataille de Fleurus.* Paris: Chapelot.

EGGER, Rainer (1974): *Das Gefecht bei Hollabrunn und Schöngrabern, 1805.* Wien: Österreichischer Bundesverlag.

ESDAILE, Charles J. (2001): *The French Wars, 1792–1815.* London – New York: Routledge. Online: https://doi.org/10.4324/9780203209745

ESDAILE, Charles J. (2019): *The Wars of the French Revolution, 1792–1801.* London – New York: Routledge. Online: https://doi.org/10.4324/9781351174541

EVANS, R. J. W. (2008): *Austria, Hungary, and the Habsburgs: Essays on Central Europe, c.1683–1867.* Oxford: Oxford University Press. Online: https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199541621.001.0001

EYSTURLID, Lee W. (2000): *The Formative Influences, Theories, and Campaigns of the Archduke Carl of Austria.* Westport, CT: Greenwood.

FARKAS Gyöngyi szerk. (2000): *Mária Terézia hadvezére. Válogatás Hadik András táborszernagy Hadtörténelmi Levéltárban őrzött irataiból.* Budapest: Petit Real.

FEJTŐ Ferenc (1997): *II. József.* Budapest: Atlantisz.

FEST Aladár (1915): *Báró Dévay Pál altábornagy (1735–1800).* Budapest: Magyar Történelmi Társulat.

GALLINA, Josef Wilhelm Freiherr von (1872): *Beiträge zur Geschichte des österreichischen Heerwesens. Erstes Heft: Der Zeitraum von 1757–1814.* Wien: Seidel & Sohn.

GERGELY András szerk. (2005): *Magyarország története a 19. században.* Budapest: Osiris.

GHILLANY, Friedrich W. (1865): *Europäische Chronik von 1492 bis Ende April 1865, I.* Leipzig: Wigand.

GILL, John H. (2008–2010): *1809. Thunder on the Danube. Napoleon's Defeat of the Habsburg, I–III.* London: Frontline Books.

GOETZ, Robert (2005): *1805: Austerlitz. Napoleon and the Destruction of the Third Coalition.* London: Greenhill.

GRAMM, Ernst Rainer (2012): *Karl Mack Von Leiberich. Ein General Gegen Napoleon.* Wien–Köln–Weimar: Böhlau. Online: https://doi.org/10.7767/boehlau.9783205791799.fm

GYALÓKAY Jenő (1925): A magyar nemes insurrectio reformtervei 1797-től 1809-ig. *Századok,* 59(4–6), 126–159.

Hadik András válogatott hadügyi írásai (2021). Budapest: Ludovika.

HAHNER Péter (2021): *A régi rend alkonya. Egyetemes történet, 1648–1815.* Pécs: Kronosz.

HAYWORTH, Jordan R. (2016): The French Way of War. In LEGGIERE, Michael V. (szerk.): *Napoleon and the Operational Art of War.* Leiden: Brill, 40–87. Online: https://doi.org/10.1163/9789004310032_004

HELLEBRONTH Kálmán (1940): *A magyar testőrségek névkönyve, 1760–1918.* Budapest: Stádium.

HERMANN Róbert szerk. (2016): *Magyarország hadtörténete, III. Magyarország a Habsburg Monarchiában, 1718–1919.* Budapest: Zrínyi.

HIRTENFELD, Jaromir – MEYNERT, Hermann szerk. (1851–1852): *Oesterreichisches Militärt–Konversations-Lexikon, I–III.* Wien: Komptoir des Österreichischen Soldatenfreundes.

HOCHEDLINGER, Michael (2003): *Austria's Wars of Emergence, War, State and Society in the Habsburg Monarchy, 1683–1797.* London – New York: Routledge.

HOCHEDLINGER, Michael (2005): Erzherzog Karl und die Reform des Österreichischen Heerwesens 1801–1809. In *Kaisertum Österreich, 1804–2004 Europe en armes.* Wien: Heeresgeschichtliches Museum im Arsenal.

HOCHEDLINGER, Michael – MAT'A, Petr – WINKELBAUER, Thomas szerk. (2019): *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit. Band 1/1 und 1/2: Hof und Dynastie, Kaiser und Reich, Zentralverwaltungen, Kriegswesen und landesfürstliches Finanzwesen. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung.* Ergbd. 62. Wien: Böhlau. Online: https://doi.org/10.7767/9783205208235

Hof- und Staats-Schematismus des österreichischen Kaiserthums (1807–1808; 1812–1814). Online: https://alex.onb.ac.at/static_tables/shb.htm

Hof- und Staats-Schematusmus der röm. kaiserl. auch kaiserl. königl. und erzherzoglichen Haupt- und Residenz-Stadt Wien (1793–1804). Wien: Gerold.

HOLLINS, David (2000): *Marengo 1800. Napoleon's Day of Fate.* Oxford: Osprey.

HOLLINS, David (2002): *Austrian Auxiliary Troops, 1792–1816.* Oxford: Osprey.

HOLLINS, David (2003a): *Austrian Napoleonic Artillery, 1792–1815.* Oxford: Osprey.

HOLLINS, David (2003b): *Hungarian Hussar, 1756–1815.* Oxford: Osprey.

HOLLINS, David (2004): *Austrian Commanders of the Napoleonic Wars, 1792–1815.* Oxford: Osprey.

HORMAYR, Joseph Freiherr von (1817): *Das Heer von Inneröstereich unter den Befehlen des Erzherzog Johann im Kriege von 1809.* Leipzig–Altenburg: Brockhaus.

HORSETZKY, Adolf von (1905): *Kriegsgeschichtliche Übersicht der wichtigsten Feldzüge in Europa seit 1792.* Wien: Seidel.

INGRAO, Charles W. (2000): *The Habsburg Monarchy, 1618–1815.* Cambridge: Cambridge University Press. Online: https://doi.org/10.1017/97811086341 68

JOMINI, Antoine Henri (1819–1839): *Histoire critique et militaire des guerres de la Revolution, I–XV.* Paris: Anselin et Pochard.

KATUS László (2012): *A modern Magyarország születése. Magyarország története, 1711–1914.* Pécs: Kronos.

KISFALUDY Sándor (1962): *Napló és francia fogságom.* Budapest: Magyar Helikon.

KÓKAY György szerk. (1979): *A magyar sajtó története, I. 1705–1848.* Budapest: Akadémiai.
KOSÁRY Domokos (1977): *Napóleon és Magyarország.* Budapest: Magvető.
KOSÁRY Domokos (1980): *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon.* Budapest: Akadémiai.
Kriege unter der Regierung des Kaisers Franz. Befreiungskrieg 1813 und 1814. Einzeldarstellungen der entscheidenden Kriegsereignisse, I–V. (1913). Wien: Seidel.
Kriege unter der Regierung des Kaisers Franz. Krieg 1809, I–IV. (1907–1910). Wien: Seidel.
Kriege unter der Regierung des Kaisers Franz. Krieg gegen die französische Revolution 1792–1797, I–II. (1905). Wien: Seidel & Sohn.
KUDRNA, Leopold – SMITH, Digby [é. n.]: *Biographical Dictionary of all Austrian Generals during the French Revolution an Napoleonic Wars, 1792–1815.* Online: www.napoleon-series.org/research/biographies/Austria/AustrianGenerals/c_AustrianGeneralsIntro.html
LÁZÁR Balázs (2006): Mantova visszafoglalása a második koalíciós háború idején, 1799. július 5. – július 30. *Hadtörténelmi Közlemények,* 119(2), 415–458.
LÁZÁR Balázs (2013): *Krajovai és topolyai báró Kray Pál táborszernagy katonai pályája.* Budapest: Hadtörténeti Múzeum.
LÁZÁR Balázs (2016): A magyar királyság katonasága a Habsburg Birodalom hadseregében (1741–1815). In HERMANN Róbert (szerk.): *Magyarország hadtörténete, III. Magyarország a Habsburg Monarchiában, 1718–1919.* Budapest: Zrínyi, 41–114.
LÁZÁR Balázs (2017): Az erdélyi határőrvidék megszervezése, a határőrizet működése a 18. században. In PÓSÁN László et al. (szerk.): *Őrzők, vigyázzatok a határra! Határvédelem, határőrizet, határvadászok a középkortól napjainkig.* Budapest: Zrínyi, 403–429.
LÁZÁR Balázs (2020): A császári-királyi hadsereg ellátási rendszere a Magyar Királyságban az 1751. évi szabályzattól 1815-ig. *Történelmi Szemle,* 62(4), 549–564.
LÁZÁR Balázs (2021a): Az Udvari Haditanács és a Habsburg Birodalom katonai irányítási rendszere (1556–1848). In HERMANN Róbert (szerk.): *A magyar hadügyi igazgatás története (1526–1990).* Budapest: Zrínyi, 89–128.
LÁZÁR Balázs (2021b): Katonaállítások, hadkiegészítés a Magyar Királyságban 1741 és 1848 között. Áttekintés egy készülő összefoglaláshoz. *Hadtörténelmi Közlemények,* 134(4), 771–804.
LÁZÁR Balázs (2022): A császári-királyi finanszírozása a francia háborúk idején (1792–1815). In PÓSÁN László – VESZPRÉMY László – ISASZEGI János (szerk.): *A hadifinanszírozás gazdasági alapjai az ókortól napjainkig.* Budapest: Zrínyi, 274–294.

Leggiere, Michael V. (2015): *Napoleon and the Struggle for Germany: The Franco–Prussian War of 1813, I–II.* Cambridge: Cambridge University Press. Online: https://doi.org/10.1017/CBO9781139946377

Lenkefi Ferenc (2000): *Kakas a kasban. Francia hadifoglyok Magyarországon az első koalíciós háború idején, 1793–1797.* Budapest: Petit Real.

Mályusz Elemér (1926): *Sándor Lipót főherceg nádor iratai, 1790–1795.* Budapest: Magyar Történelmi Társulat.

Mályusz Elemér (2002): *Magyarország története a felvilágosodás korában.* Budapest: Osiris.

Markó Árpád (1944): *Futaki gróf Hadik András tábornagy.* Budapest: Athenaeum.

McGuigan, Ron [é. n.]: *British Generals of the Napoleonic Wars, 1793–1815.* Online: www.napoleon-series.org/research/biographies/BritishGenerals/c_Britishgenerals1.html

Mezey Barna – Gosztonyi Gergely szerk. (2020): *Magyar alkotmánytörténet.* Budapest: Osiris.

Mikaberidze, Alexander (2005): *The Russian Officer Corps of the Revolutionary and Napoleonic Wars, 1792–1815.* New York: Savas Beatie.

Mikaberidze, Alexander (2020): *The Napoleonic Wars. A Global History.* New York – Oxford: Oxford University Press.

Militär Almanach und Schematismus. 1804–1808; 1810–1815. Online: https://library.hungaricana.hu/en/collection/austrian_state_archives_MilitarAlmanachSchematismus

Muir, Rory (2000): *Tactics and the Experience of Battle in the Age of Napoleon.* New Haven, CT: Yale University Press. Online: https://doi.org/10.12987/9780300147681

Müller, Franz (1845): *Die kaiserlich-königliche Armee seit Errichtung der stehenden Heere bis auf die neueste Zeit, I–II.* Prag: Haas.

Nagy Ágoston (2021): Inszurrekció és társadalmi mobilitás a napóleoni háborúk időszakának Magyarországán. *Korall,* 22(86), 107–136. Online: https://doi.org/10.52656/KORALL.2021.04.005

Nagy István (2001): Az austerlitzi csata. *Aetas,* 16(2), 50–79.

Nagy István (2007): Az 1809-es magyarországi hadjárat. In Kövér Lajos (szerk.): *Bonaparte Napóleon koronája és üzenete.* Szeged: JATEPress, 115–133.

Nagy-L. István (2010): „Igyekezzen ártani János főhercegnek". Francia haditervek a magyarországi hadjárat idején. In Bana József – Katona Csaba (szerk.): *Franciák Magyarországon, 1809. I.* Budapest–Győr: Magyar Országos Levéltár – Mediawave Alapítvány – Győr Megyei Jogú Város Levéltára, 167–198.

NAGY-L. István (2013a): *A császári-királyi hadsereg, 1765–1815. Szervezettörténet és létszámviszonyok.* Pápa: Gróf Esterházy Károly Múzeum.

NAGY-L. István (2013b): A császári-királyi hadsereg létszám-nyilvántartási rendszere és ennek magyar vonatkozású iratai a francia háborúkban, 1792–1815. *Levéltári Közlemények,* 83(1–2), 175–209.

NAGY-L. István (2014): Mestermű vagy kontármunka? Franz von Weyrother terve az austerlitzi csata megvívására. *Hadtörténelmi Közlemények,* 127(2), 291–322.

NAGY-L. István (2016): Magyar csapatok részvétele, újoncai és veszteségei az első koalíciós háborúban, 1792–1797. *Hadtörténelmi Közlemények,* 129(2), 315–350.

NAGY-L., István (2018a): Hungarian Generals of the French Wars: A Study of Military Merit and Social Mobility. *Napoleonic Scholarship: The Journal Of The International Napoleonic Society,* (9), 147–166.

NAGY-L. István (2018b): Tábornoki kar, tisztikar és társadalom a francia háborúk időszakában (1787–1815). *Honvédségi Szemle,* 146(6), 154–165.

NAGY-L. István (2018c): Valjeszakai Gróf Karacsay András katonai pályaképe. In GYÁNTI István – KULT László (szerk.): *Tanulmányok Ódor Imre emlékére.* Pécs: Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára, 356–364.

NAGY-L. István (2020): *A császári-királyi hadsereg magyarországi tábornokai, 1787–1815.* Budapest: Zrínyi.

NAGY-L. István (2021a): *A 34. magyar gyalogezred tisztikara a francia háborúkban (1792–1815).* Budapest: Magyarságkutató Intézet.

NAGY-L. István (2021b): A császári-királyi hadsereg magyarországi tábornokai vallása a francia háborúk időszakában. In PILIPKÓ Erzsébet – FOGL Krisztián Sándor (szerk.): *Hitélet és vallásos kultúra a Kárpát-medencében, 11.* Veszprém: Veszprémi Laczkó Dezső Múzeum, 86–105.

NAGY-L. István (2021c): A császári-királyi hadsereg Magyarországon a 18. század utolsó évtizedében. In MARGITTAI Linda – TOMKA Béla (szerk.): *Történelem és erőszak. A Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület 2019. évi, szegedi konferenciájának tanulmánykötete.* Szeged: Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület, 381–404.

NAGY-L. István (2021d): A császári-királyi hadsereg magyar tábornokainak társadalmi összetétele. In VIZI László Tamás – HORVÁTH-LUGOSSY Gábor (szerk.): *A Magyarságkutató Intézet évkönyve, 2020.* Budapest: Magyarságkutató Intézet, 395–416. Online: https://www.doi.org/10.53644/MKIE.2020.395

NAGY-L. István (2021e): A francia háborúk magyarországi tábornokainak csapatnemi háttere. *Hadtörténelmi Közlemények,* 134(4), 947–994.

Nagy-L. István (2021f): A háború képe a Hadi és más nevezetes történetek, valamint a Magyar Hírmondó hasábjain a 18. század végén. *Ephemeris Hungarologica,* 1(1), 129–146. Online: https://doi.org/10.53644/EH.2021.1.129

Nagy-L. István (2021g): Komárom erődje és az 1809-es háború. In Hermann Róbert (szerk.): *Híres Komárom be van véve. Komárom és környéke hadtörténete a római hódítástól Trianonig.* Budapest: Line Design, 29–51.

Nagy-L. István (2021h): Szerbek a császári-királyi hadsereg tábornoki karában, 1787–1815. *Dél-Dunántúli Hadtörténetírás. Az MTA PAB Hadtörténeti Munkabizottságának Közleményei,* 1(1), 65–84.

Nagy-L. István (2023): A francia háborúk magyarországi tábornokainak nemzetisége. In Medgyesy Zsófia – Pászti László (szerk.): *„Emlékezzetek róla, ha újra csatára keltek!" Tanulmányok Hermann Róbert 60. születésnapja tiszteletére, II.* Budapest: Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Zrínyi, 75–84.

Nagy-L. István – Réfi Attila (2022a): *A Pálffy-huszárok vöröskői tiszti portréi. (Portréty dôstojníkov husárskeho pluku Rudolfa Pálffyho z Červeného Kameňa.)* Budapest: Nemzeti Portrétár.

Nagy-L. István – Réfi Attila (2022b): *Tiszti portrék a Wurmser-huszárezred történetéből (1775–1797).* Budapest: Nemzeti Portrétár.

Neue Deutsche Biographie [é. n.]. Online: www.deutsche-biographie.de

Nosinich, J. – Wiener, L. (1885): *Kaiser Joseph II. als Staatsmann und Feldherr. Österreichs Politik und Kriege in den Jahren 1763 bis 1790.* Wien: Seidel & Sohn.

O'Reilly, William (2006): Border, Buffer and Bulwark. The Historiography of the Military Frontier, 1521–1881. In Ellis, Steven G. – Esser, Raingard (szerk.): *Frontiers and the Writing of History, 1500–1850.* Hannover–Laatzen: Wehrhahn, 229–244.

Ódor Imre (1987): A „vérrel adózás" illúziója: nemesi felkelés és adómentesség a felvilágosodás és a francia háborúk korában. *Levéltári Közlemények,* 58(1–2), 159–173.

Oesterreichischer Militär-Almanach (1790–1803). Online: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/austrian_state_archives_MilitarAlmanachSchematismus/

Österreichisches Biographisches Lexikon [é. n.]. Online: www.biographien.ac.at

Parker, Geoffrey (1996): *The Military Revolution: Military Innovation and the Rises of the West, 1500–1800.* Cambridge: Cambridge University Press.

Petre, F. Loraine (1907): *Napoleon's Campaign in Poland, 1806–1807. A Military History of Napoleon's First War with Russia.* London: John Lane.

Petre, F. Loraine (1909): *Napoleon & the Archduke Charles. A History of the Franco–Austrian Campaign in the Valley of the Danube in 1809.* London – New York: John Lane.

PETRE, F. Loraine (1914) *Napoleon at Bay, 1814*. London – New York – Toronto: John Lane.

PETRE, F. Loraine (1972): *Napoleon's Conquest of Prussia, 1806–1807*. London: Arms & Armour.

PETRE, F. Loraine (1992) *Napoleon's Last Campaign in Germany, 1813*. London: Greenhill.

POÓR János (2003): *Adók, katonák, országgyűlések, 1796–1811/12*. Budapest: Universitas.

PORTH, Wenzel (1877): Die Schlacht bei Neerwinden, den 18. März 1793. In *Mitteilungen des k. k. Kriegsarchivs*. Wien: Commissionsverlag von R. v. Waldheim, 329–382.

PRIESDORFF, Kurt von (1937–1942): *Soldatisches Führertum, I–X*. Hamburg: Hanseatische Verlagsanstalt.

R. KISS István (1911): *Az utolsó nemesi felkelés, I–II*. Budapest: szerzői kiadás.

RAUCHENSTEINER, Manfried (1994): *Die Schlacht von Aspern am 21. und 22. Mai 1809*. Wien: Öbvhpt.

RAUCHENSTEINER, Manfried (1997): *Die Schlacht bei Deutsch Wagram am 5. und 6. Juli 1809*. Wien: Öbvhpt.

RÉFI Attila (2014): *A császári-királyi huszárság törzstiszti kara a francia forradalmi és a napóleoni háborúk korában (1792–1815)*. Budapest–Sárvár: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont.

RÉFI Attila (2015): A Meskó-hadosztály az 1813. évi őszi hadjáratban, avagy egy dicső pályafutás balsikerű lezárása. *Hadtörténelmi Közlemények*, 128(2), 445–460.

RÉFI Attila (2015–2018): *Császári-királyi karabélyos és vértes törzstisztek a francia háborúk idején (1792–1815). Életrajzi lexikon, I–II*. Pápa: Jókai Mór Városi Könyvtár.

RÉFI Attila (2018): Mária Terézia és a tisztikar. Társadalmi mobilitás katonai szolgálat révén. *Hadtörténelmi Közlemények*, 131(3), 611–637.

RÉFI Attila (2021a): A császári-királyi 12. számú Nádor-huszárezred története alapításától a napóleoni háborúk végéig (1800–1815). *Hadtörténelmi Közlemények*, 134(4), 805–842.

RÉFI Attila (2021b): Hadba szállás magyar módra – az inszurrekció szervezete és irányítása. In HERMANN Róbert (szerk.): *A magyar hadügyi igazgatás története (1526–1990)*. Budapest: Zrínyi, 129–169.

Reglement für die sämmentlich Kaiserlich-Königliche Cavallerie (1769). Wien: Johann Thomas Edlen von Trattnern.

REISZ T. Csaba (2002): *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében*. Budapest: Cartofil.

RITTERSBERG, Johann Ritter von (1829): *Biographien der ausgezeichnetesten Feldherren der k. k. österreichischen Armee, aus der Epoche der Feldzüge 1788–1821, nebst treuen Abbildungen derselben*. Prag: Enders.

ROIDER, Karl A. (1987): *Baron Thugut and Austria's Response to the French Revolution.* Princeton, NJ: Princeton University Press. Online: https://doi.org/10.1515/9781400858668

ROTHENBERG, Gunther E. (1966): *The Military Border in Croatia. A Study of an Imperial Institution.* Chicago: University of Chicago Press.

ROTHENBERG, Gunther E. (1980): *The Art of Warfare in the Age of Napoleon.* Bloomington, IN: Indiana University Press.

ROTHENBERG, Gunther E. (2007): *Napoleon's Great Adversary. Archduke Charles and the Austrian Army, 1792–1814.* Stroud: Spellmount.

SASKI, Charles Gaspard Louis (1899–1902): *Campagne de 1809 en Allegmagne et en Autriche.* Paris–Nancy: Berger-Levrault.

SCHMIDT-BRENTANO, Antonio (2006): *Kaiserliche und k.k. Generale (1618–1815).* Wien–München: Österreichisches Staatsarchiv.

SCHÜTZ, Friedrich Wilhelm von (1827–1853): *Geschichte der Kriege in Europa seit dem Jahre 1792, als Folgen der Staatsveränderungen in Frankreich unter König Ludwig XVI, I–XV.* Leipzig–Berlin: Mittler.

SEMEK, Anton (1904): Die Artillerie im Jahre 1809. In *Mittheilungen des K. und K. Kriegs-Archivs.* Dritte Folge, III. Wien: Seidel & Sohn, 51–110.

SHERWIG, John M. (1969): *Guineas and Gunpowder. British Foreign aid in the Wars with France, 1793–1815.* Cambridge, MA: Harvard University Press. Online: https://doi.org/10.4159/harvard.9780674433366

SIX, Georges (1934): *Dictionnaire biographique des généraux et amiraux français de la Révolution et de l'Empire, 1792–1814.* Paris: Saffroy.

SKALA, Harald – RÉFI Attila (2021): *A Nádasdy-huszárok különös történetei a 18. századból. Nevšedné príbehy Nádasdyho husárov z 18. storočia.* Budapest: Nemzeti Portrétár.

STARKEY, Armstrong (2003): *War in the Age of the Enlightenment, 1700–1789.* Westport, CT: Praeger.

SVOBODA, Johann (1894): *Die Theresianische Militär-Akademie zu Wiener-Neustadt und ihre Zöglinge von der Gründung der Anstalt bis auf unsere Tage, I.* Wien: Hof- und Staatsdruckerei.

SZEMETHY Tamás (2020): *Katonabárók és hivatalnok grófok. Új arisztokraták a 18. századi Magyarországon.* Budapest: Magyar Nemzeti Levéltár – Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet.

SZIJÁRTÓ M. István (2016): *A 18. századi Magyarország rendi országgyűlése.* Budapest: Országház.

TELEKI Domokos (1877): *A székely határőrség története.* Budapest: Franklin.

THIERS, Adolphe (1845–1862): *Histoire du Consulat et de l'Empire, I–XX.* Paris: Paulin.

TÓTH-BARBALICS Veronika (2002): Sok hűhó Münchenért. Harc a bajor örökség körül 1778–79-ben. *Sic Itur ad Astra,* 14(2–3), 85–149.

VANÍČEK, František (1875): *Spezialgeschichte der Militärgrenze, I–IV.* Wien: K.K. Hof- und Staatsdruckerei.

VEDROPOLJE, Eberhard Mayerhoffer von (1904): *Österreichs Krieg mit Napoleon I. 1809.* Wien: Seidel & Sohn.

VEDROPOLJE, Eberhard Mayerhoffer von (1905): *1805. Der Krieg der 3. Koalition gegen Frankreich (in Süddeutschland, Österreich und Oberitalien).* Wien: Seidel & Sohn.

VELTZÉ, Alois szerk. (1911–1914): *Österreich in den Befreiungskriegen 1813–1815, I–X.* Wien: Edlinger.

VERESS D. Csaba (1987): *Napóleon hadai Magyarországon, 1809.* Budapest: Zrínyi.

VIZI László Tamás (2000): A nemesi felkelés törvényi szabályozása a napóleoni háborúk idején. In PAJKOSSY Gábor (szerk.): *Politika, politikai eszmék, művelődés a XIX. századi Magyarországon.* Budapest: ELTE BTK Újkori Magyar Történeti Tanszék, 5–18.

VIZI László Tamás (2007): Napóleon magyar ellenfelei: a nemesi felkelés a francia háborúk időszakában. In KÖVÉR Lajos (szerk.): *Bonaparte Napóleon koronája és üzenete.* Szeged: JATEPress, 143–152.

VIZI László Tamás (2010): A nemesi felkelés utolsó katonai erőpróbája: a székesfehérvári hadiszemle. In BANA József – KATONA Csaba (szerk.): *Franciák Magyarországon, 1809, I.* Budapest–Győr: Magyar Országos Levéltár – Mediawave Alapítvány – Győr Megyei Jogú Város Levéltára, 189–206.

VIZI László Tamás (2012): Magyarország és a francia háborúk. In BANA József – KATONA Csaba (szerk.): *Franciák Magyarországon, 1809, II.* Budapest–Győr: Magyar Országos Levéltár – Mediawave Alapítvány – Győr Megyei Jogú Város Levéltára, 261–277.

VIZI László Tamás (2014): *„Kövesd példájokat vitéz eleidnek…" A magyar nemesi felkelés a francia háborúk időszakában, különös tekintettel Székesfehérvár és Fejér vármegye szerepére.* Székesfehérvár: Városi Levéltár és Kutatóintézet.

WALTER, Friedrich (1956): *Die österreichische Zentralverwaltung. I. Abteilung. 1. Band. 2. Halbband. Teil 2. Die Zeit Franz II. (I.) und Ferdinand I. (1792–1848).* Wien: Adolf Holzhausens Nachfolger.

WAWRO, Geoffrey (2001): *Warfare and Society in Europe, 1792–1914.* London – New York: Routledge. Online: https://doi.org/10.4324/9780203007358

WELDEN, Ludwig Freiherr von (1870): *Der Feldzug der Oesterreicher gegen Rußland im Jahre 1812.* Wien: Gerold's.

WELDEN, Ludwig Freiherr von (1872): *Der Krieg von 1809 zwischen Österreich und Frankreich.* Wien: Gerold's.

WIENER, L. (1884): Das Corps des FML. Friedrich Freiherrn von Hotze im Feldzug 1799. In *Mittheilungen des k. k. Kriegs-Archivs.* Wien: K. K. Generalstabes, 88–117, 239–265.

WÖBER, Ferdi Irmfried (2001): *1809 – Die Schlacht bei Raab.* Wien: Wöber.

WÖRL, J. E. (1847): *Schlachten-Atlas der Geschichte der Kriege von 1792 bis 1815.* Freiburg: Herder.

WREDE, Alphons Freiherr von (1898–1905): *Geschichte der k. und k. Wehrmacht, I–V.* Wien: Seidel.

WURZBACH, Constant von (1856–1891): *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, I–LX.* Wien: Verlag der Universitäts-Buchdruckerei von L. C. Zamarski.

ZACHAR József (1990): *Csaták, hadvezérek, katonák a XVIII. században.* Budapest: Tankönyvkiadó.

ZACHAR József (2003): *„Egy ezredévi szenvedés". Fejezetek a magyarság hadi történelméből.* Budapest: Heraldika.

ZACHAR József (2004): *Habsburg-uralom, állandó hadsereg és magyarság, 1683–1792.* Budapest: Zrínyi.

ZAKAR Péter (2010): *A tábori püspökség története, 1773–1868.* Szeged: Gerhardus.

ZIVKOVIC, Georg (1976): *Alt-Österreichs Heerführer.* Kézirat. [Kriegsarchiv, II-61456.]

Zur Charakteristik des Erzherzogs Karl und der österreichischen Armee in den Jahren 1801 und 1804 (1881). In *Mitteilungen des k. k. Kriegs-Archivs.* Wien: K. K. Generalstabes, 106–121.

ZVARA Edina (2016): *Egy tudós hazafi Bécsben. Görög Demeter és könyvtára.* Budapest: OSZK–Gondolat.

TÉRKÉPMELLÉKLET

1. A Habsburg Monarchia területi változásai, 1792–1813
2. A császári-királyi hadszervezet, 1792
3. Az 1792. évi hadjárat
4. A jemappes-i csata, 1792. november 6.
5. Az 1793. évi hadjárat
6. A neerwindeni csata, 1793. március 18.
7. Az 1794. évi hadjárat
8. A fleurusi csata, 1794. június 26.
9. Az 1795. évi hadjárat
10. Az itáliai hadszíntér, 1792–1795; Háború a Pireneusokban, 1793–1795
11. Az 1796. évi hadjárat Németországban
12. A würzburgi csata, 1796. szeptember 3.
13. Az észak-itáliai hadjárat I. 1796. április–augusztus 10.
14. Az észak-itáliai hadjárat II. 1796. augusztus 11. – 1797. április
15. Az arcolei csata, 1796. november 15–17.
16. Az 1799. évi hadjárat Németországban és Svájcban
17. Csata Stockach térségében, 1799. március 25.
18. A Verona környéki csaták, I. 1799. március 24. – április 1.; II. 1799. április 1–6.
19. Az 1799. évi hadjárat Észak-Itáliában
20. A novi csata, 1799. augusztus 15.
21. Az 1800. évi hadjárat Észak-Itáliában
22. A marengói csata, 1800. június 14.
23. Az 1800. évi németországi hadjárat I. 1800. április 25. – június 27.
24. Az 1800. évi németországi hadjárat II. 1800. június 27. – december 25.

25. A hohenlindeni csata, 1800. december 3.
26. Az 1805. évi hadjárat Németországban, 1805. szeptember 25. – október 23.
27. Az austerlitzi hadjárat, 1805. október 25. – december 2.
28. Az austerlitzi csata, 1805. december 2., 6–14 óra
29. Az austerlitzi csata, 1805. december 2., 14–18 óra
30. A poroszországi hadjárat, 1806. október 6. – november 7.
31. A lengyelországi hadjárat, 1806. november 8. – 1807. június 21.
32. A portugáliai és spanyolországi hadjáratok, 1807–1809. február
33. Az 1809. évi Duna menti hadjárat
34. A magyarországi hadjárat, I. 1809. május – június 14.; II. 1809. június 15. – július 18.
35. Az asperni csata, 1809. május 21., 15–20 óra
36. Az asperni csata, 1809. május 22.
37. Az itáliai hadjárat, 1809. április–június
38. A győri csata, 1809. június 14.
39. A lengyelországi hadjárat, 1809. április–július
40. A wagrami csata, 1809. július 5.
41. A wagrami csata, 1809. július 6. I.
42. A wagrami csata, 1809. július 6. II.
43. Az 1812-es hadjárat I. 1812. június–szeptember 22.
44. Az 1812-es hadjárat II. 1812. szeptember 23. – 1813. február
45. A poddubnói (gorogyecsnói) csata, 1812. augusztus 16.
46. Hadjárat Szászországban I. 1813. április 25. – június 4.
47. Hadjárat Szászországban II. 1813. augusztus 16. – szeptember 6.
48. A drezdai csata, 1813. augusztus 26.
49. A drezdai csata, 1813. augusztus 27.
50. Hadjárat Szászországban, 1813. szeptember 7. – október 15.
51. A lipcsei csata, 1813. október 16.
52. A lipcsei csata, 1813. október 18.
53. Az 1814. évi franciaországi hadjárat
54. Itália és a horvát–dalmát területek visszafoglalása, 1813–1814
55. Az 1815. évi németalföldi hadjárat
56. Tengeri csaták, ütközetek, 1792–1815

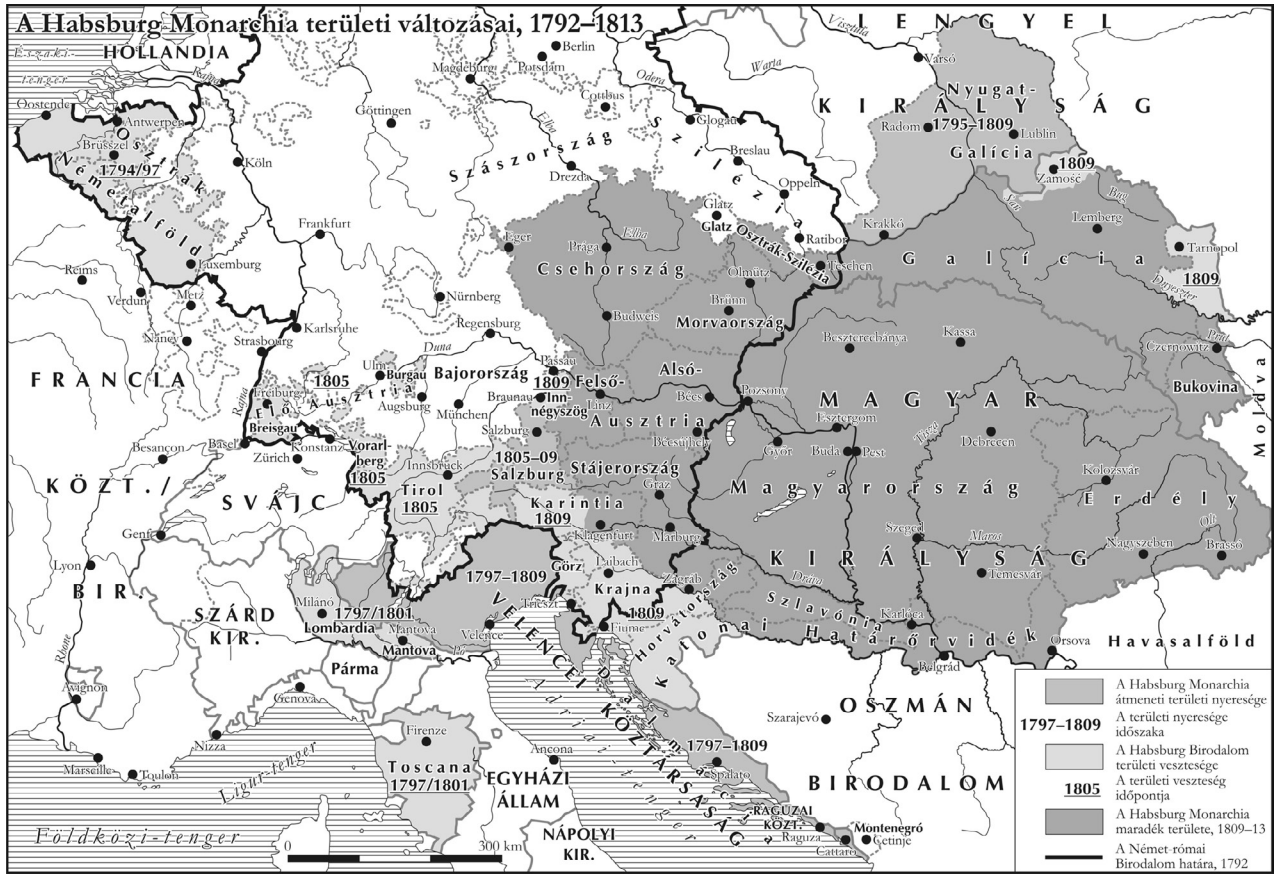
A Habsburg Monarchia területi változásai, 1792–1813
HOLLANDIA
Északi-tenger
Ostende
Antwerpen
Brüsszel
Köln
Frankfurt
Luxemburg
Reims
Verdun
Metz
Nancy
Strasbourg
Karlsruhe
Freiburg
Breisgau
Besançon
Basel
Zürich
Konstanz
Genf
Lyon
Avignon
Marseille
Toulon
Nizza
Genova
Milano
Mantova
Parma
Firenze
Ancona
Spalato
Ragusa
Cattaro
Montenegró
Cetinje
Szarajevó
Belgrád
Orsova
Temesvár
Arad
Karlstadt
Fiume
Triest
Laibach
Görz
Klagenfurt
Marburg
Graz
Leoben
Leibnitz
Judenburg
Innsbruck
Salzburg
Augsburg
München
Braunau
Passau
Ulm
Burgau
Regensburg
Nürnberg
Eger
Prága
Budweis
Brünn
Olmütz
Teschen
Troppau
Glatz
Glogau
Breslau
Oppeln
Ratibor
Krakkó
Drezda
Berlin
Potsdam
Magdeburg
Cottbus
Göttingen
Varsó
Radom
Lublin
Zamosc
Lemberg
Tarnopol
Czernowitz
Kassa
Beszterczebánya
Pozsony
Bécs
Esztergom
Buda
Pest
Győr
Debrecen
Kolozsvár
Nagyszeben
Brassó
Szeged
Orsova
Havasalföld
Bukovina
Moldva
Duna
Inn
Rajna
Elba
Odera
Visztula
Warta
Maros
Olt
Dráva
Száva
Földközi-tenger
Ligur-tenger
Adriai-tenger
0
300 km
I E N G Y E L
Nyugat-
K I R Á L Y S Á G
1795–1809
Galícia
1809
G a l í c i a
1809
Csehország
Morvaország
Alsó-
Ausztria
Felső-
Ausztria
1809
Inn-
négyszög
1809
M A G Y A R
K I R Á L Y S Á G
Magyarország
Erdély
Stájerország
1805–09
Salzburg
Karintia
1809
Tirol
1805
Vorarl-
berg
1805
1805
Bajorország
Burgau
1805
Breisgau
1794/97
Ausztria
Előd.
Osztrák-Szilézia
Szászország
Szilézia
Lengyelország
Német-
alföld
FRANCIA
KÖZT./
SVÁJC
BIR.
SZÁRD
KIR.
1797/1801
Lombardia
Párma
1797–1809
Velencei
Köztársaság
1797–1809
Krajna
1809
Horvátország
Szlavónia
Katonai
Határőrvidék
OSZMÁN
BIRODALOM
RAGUZAI
KÖZT.
EGYHÁZI
ÁLLAM
Toscana
1797/1801
NÁPOLYI
KIR.
A Habsburg Monarchia átmeneti területi nyeresége
1797–1809
A területi nyereség időszaka
A Habsburg Birodalom területi vesztesége
1805
A területi veszteség időpontja
A Habsburg Monarchia maradék területe, 1809–13
A Német-római Birodalom határa, 1792

1. térkép

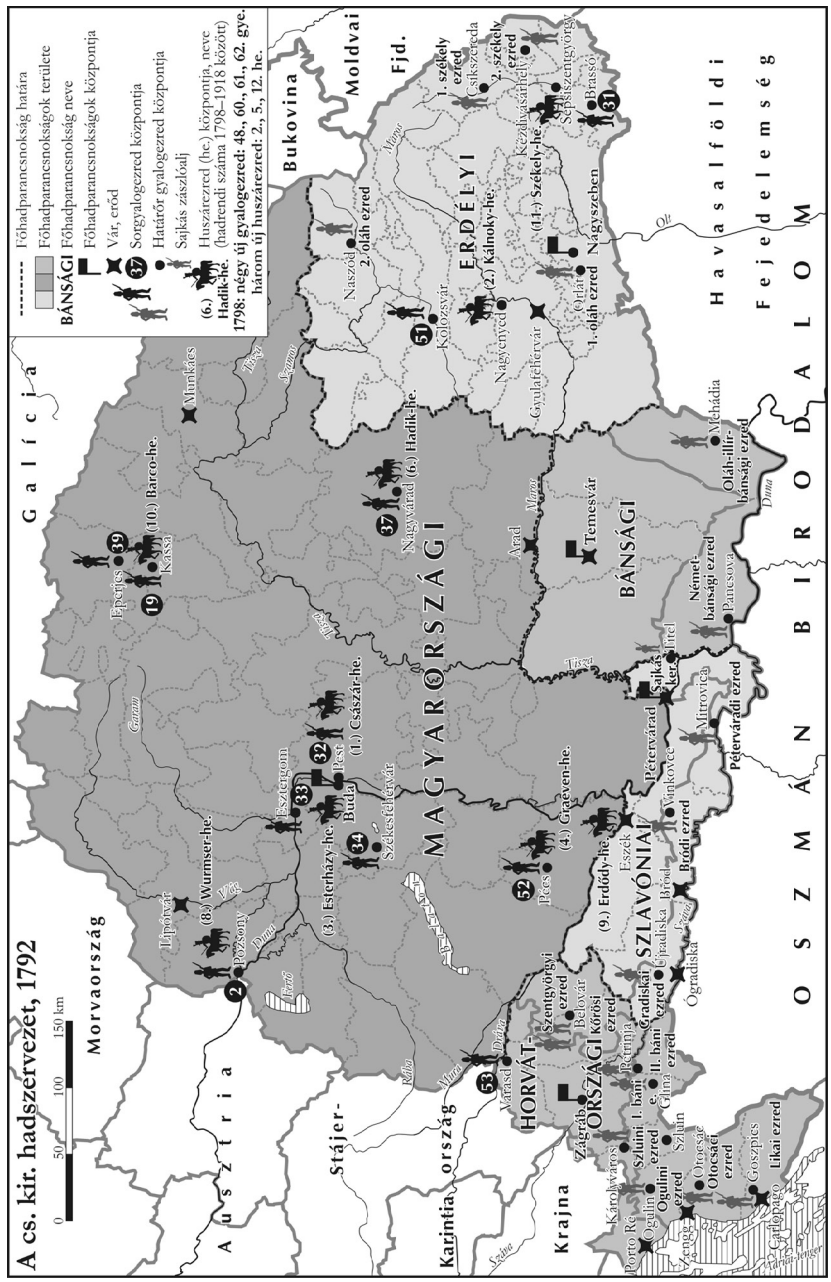
A cs. kir. hadszervezet, 1792
0 50 100 150 km
Főhadparancsnokság határa
Főhadparancsnokságok területe
BÁNSÁGI Főhadparancsnokság neve
Főhadparancsnokságok központja
Vár, erőd
Sorgyalogezred központja
Határőr gyalogezred központja
Sajkás zászlóalj
(6.) Hatik-he. Huszárezred (he.) központja, neve (hadrendi száma 1798–1918 között)
1798: négy új gyalogezred: 48., 60., 61., 62. gye. három új huszárezred: 2., 5., 12. he.
Galícia
Morvaország
Ausztria
Stájer-ország
Karintia
Krajna
MAGYARORSZÁG
HORVÁT-ORSZÁGI
SZLAVÓNIAI
BÁNSÁGI
ERDÉLYI
Bukovina
Moldvai Fjd.
Havasalföldi Fejedelemség
OSZMÁN BIRODALOM
Pozsony
Lipótvár
(8.) Wurmser-he.
(4.) Esterházy-he.
Buda
Esztergom
Pest
(1.) Császár-he.
Székesfehérvár
Iperies
(10.) Barco-he.
Kassa
Munkács
Nagyvárad
(6.) Hadik-he.
Arad
Temesvár
Kőszegvár
Nagykanizsa
Gyulafehérvár
Naszód
2. oláh ezred
1. oláh ezred
Nagyszeben
Kézdivásárhely
Segesvár
Brassó
1. székely ezred
Csíkszereda
2. székely ezred
(2.) Kálnoky-he.
(11.) Székely-he.
Pécs
(9.) Erdődy-he.
(4.) Graeven-he.
Eszék
Pétervárad
Sajkás ker. ezred
Mitrovica
Péterváradi ezred
Vinkovce
Brodi ezred
Német-bánsági ezred
Pancsova
Oláh-illir-bánsági ezred
Mehádia
Varasd
Zágráb
Károlyváros
Szluini I. bani ezred
Ogulini ezred
Szluin
Otocsáci ezred
Gospics
Likai ezred
Petrinja
Eradiskai II. bani ezred
Gradiska
Ogradiska
Belovár
Szentgyörgyi ezred
Körösi ezred
Fiume
Porto Re
Duna
Dráva
Száva
Kulpa
Mura
Rába
Vág
Garam
Ipoly
Tisza
Maros
Olt

2. térkép

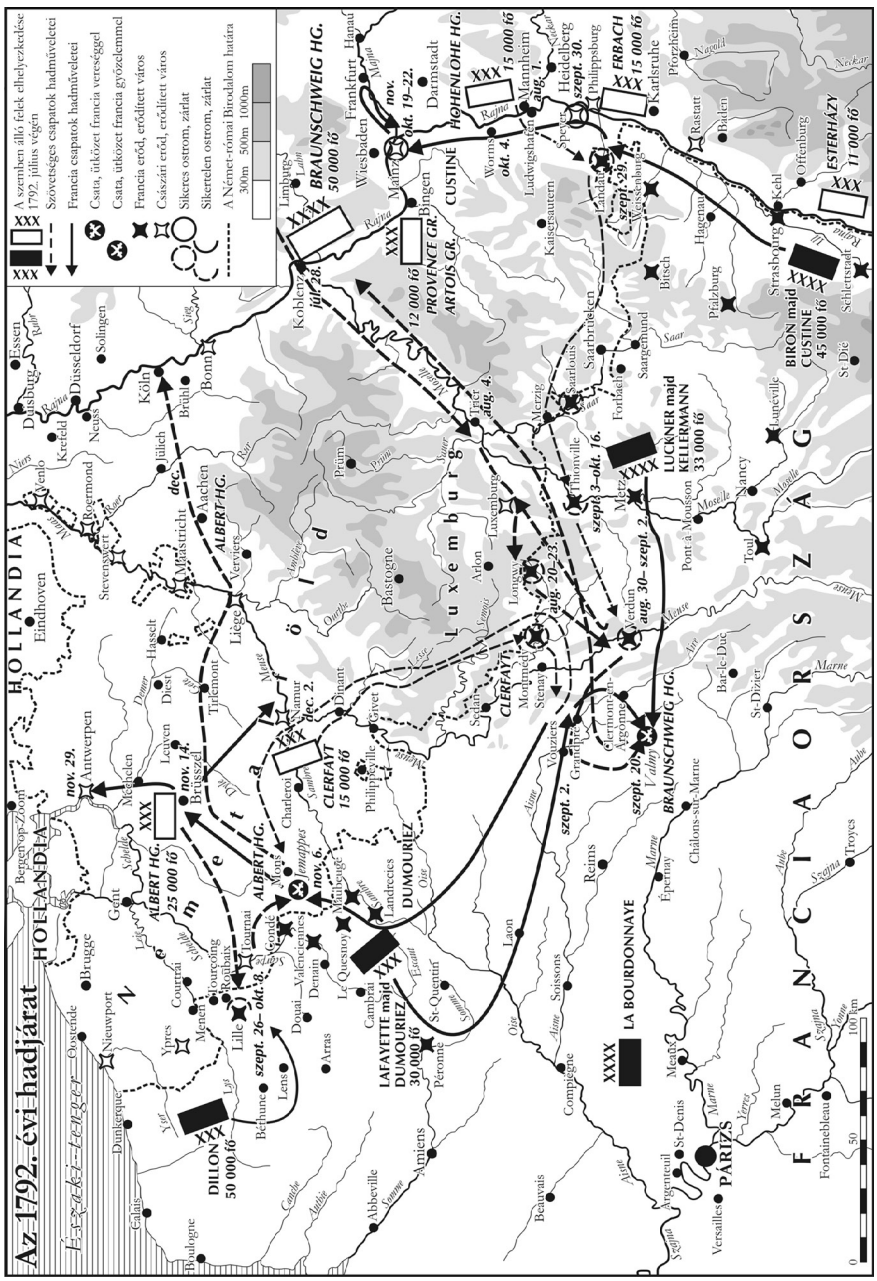
Az 1792. évi hadjárat
A szemben álló felek elhelyezkedése 1792. július végén
Szövetséges csapatok hadműveletei
Francia csapatok hadműveletei
Csata, ütközet francia vereséggel
Csata, ütközet francia győzelemmel
Francia erőd, erődített város
Császári erőd, erődített város
Sikeres ostrom, zárlat
Sikertelen ostrom, zárlat
A Német-római Birodalom határa
300m 500m 1000m
HOLLANDIA
FRANCIAORSZÁG
Luxemburg
Flandria
Brabant
Hainaut
Artois
Lotaringia
Elzász
Pfalz
Hessen
Rajna
Mosel
Maas
Schelde
Somme
Marne
Szajna
Loire
Rhône
Párizs
Versailles
Fontainebleau
Melun
St-Denis
Meaux
Compiègne
Soissons
Reims
Laon
Amiens
Abbeville
Boulogne
Calais
Dunkerque
Oostende
Nieuwport
Brugge
Ypres
Courtrai
Menin
Roubaix
Lille
Tournai
Gent
Mons
Valenciennes
Condé
Bergen op Zoom
Antwerpen
Mechelen
Leuven
Brüsszel
Charleroi
Namur
Dinant
Givet
Philippeville
Maubeuge
Landrecies
Le Quesnoy
Denain
Douai
Arras
Lens
Béthune
St-Quentin
Péronne
Montdidier
Abbeville
Beauvais
Dieppe
Le Havre
Rouen
Evreux
Caen
Cherbourg
Granville
Rennes
Nantes
Angers
Tours
Orléans
Auxerre
Troyes
Chalons-sur-Marne
Epernay
Vitry
Bar-le-Duc
St-Dizier
Pont à Mousson
Metz
Thionville
Longwy
Arlon
Luxemburg
Sedan
Mézières
Montmédy
Stenay
Verdun
Grandpré
Clermont-en-Argonne
Vouziers
Rethel
Nancy
Toul
Lunéville
Strasbourg
Kehl
Offenburg
Rastatt
Baden
Pforzheim
Karlsruhe
Philippsburg
Landau
Germersheim
Speyer
Kaiserslautern
Ludwigshafen
Mannheim
Worms
Heidelberg
Darmstadt
Frankfurt
Hanau
Wiesbaden
Mainz
Bingen
Koblenz
Limburg
Siegen
Bonn
Köln
Bruhl
Düsseldorf
Neuss
Krefeld
Solingen
Essen
Duisburg
Eindhoven
Stevensweert
Roermond
Venlo
Maastricht
Aachen
Verviers
Liège
Hasselt
Diest
Tirlemont
Namur
Dinant
Givet
Philippeville
Maubeuge
Landrecies
Le Quesnoy
Denain
Douai
Arras
Lens
Béthune
St-Quentin
Péronne
Montdidier
Abbeville
Amiens
Beauvais
Compiègne
Soissons
Reims
Laon
Chalons-sur-Marne
Epernay
Vitry
Bar-le-Duc
St-Dizier
Pont à Mousson
Metz
Thionville
Longwy
Arlon
Luxemburg
Sedan
Mézières
Montmédy
Stenay
Verdun
Grandpré
Clermont-en-Argonne
Vouziers
Rethel
Nancy
Toul
Lunéville
Strasbourg
Kehl
Offenburg
Rastatt
Baden
Pforzheim
Karlsruhe
Philippsburg
Landau
Germersheim
Speyer
Kaiserslautern
Ludwigshafen
Mannheim
Worms
Heidelberg
Darmstadt
Frankfurt
Hanau
Wiesbaden
Mainz
Bingen
Koblenz
Limburg
Siegen
Bonn
Köln
Bruhl
Düsseldorf
Neuss
Krefeld
Solingen
Essen
Duisburg
Eindhoven
Stevensweert
Roermond
Venlo
Maastricht
Aachen
Verviers
Liège
Hasselt
Diest
Tirlemont
DILLON
50 000 fő
szept. 26– okt. 8.
ALBERT HG.
25 000 fő
nov. 14.
ALBERT HG.
nov. 6.
LAFAYETTE majd DUMOURIEZ
30 000 fő
DUMOURIEZ
CLERFAYT
15 000 fő
dec. 2.
ALBERT HG.
dec.
ALBERT HG.
nov. 29.
BRAUNSCHWEIG HG.
50 000 fő
júl. 28.
12 000 fő
PROVENCE GR.
ARTOIS GR.
CUSTINE
okt. 19–22.
HOHENLOHE HG.
15 000 fő
aug. 1.
ERBACH
15 000 fő
szept. 29.–okt. 13.
BIRON majd CUSTINE
45 000 fő
LESTERHÁZY
11 000 fő
CLERFAYT
aug. 20.–23.
LUCKNER majd KELLERMANN
33 000 fő
aug. 30– szept. 2.
BRAUNSCHWEIG HG.
szept. 20.
LA BOURDONNAYE
szept 3–okt. 16.
aug. 4.
nov.
XXXX
XXX
0
50
100 km

3. térkép

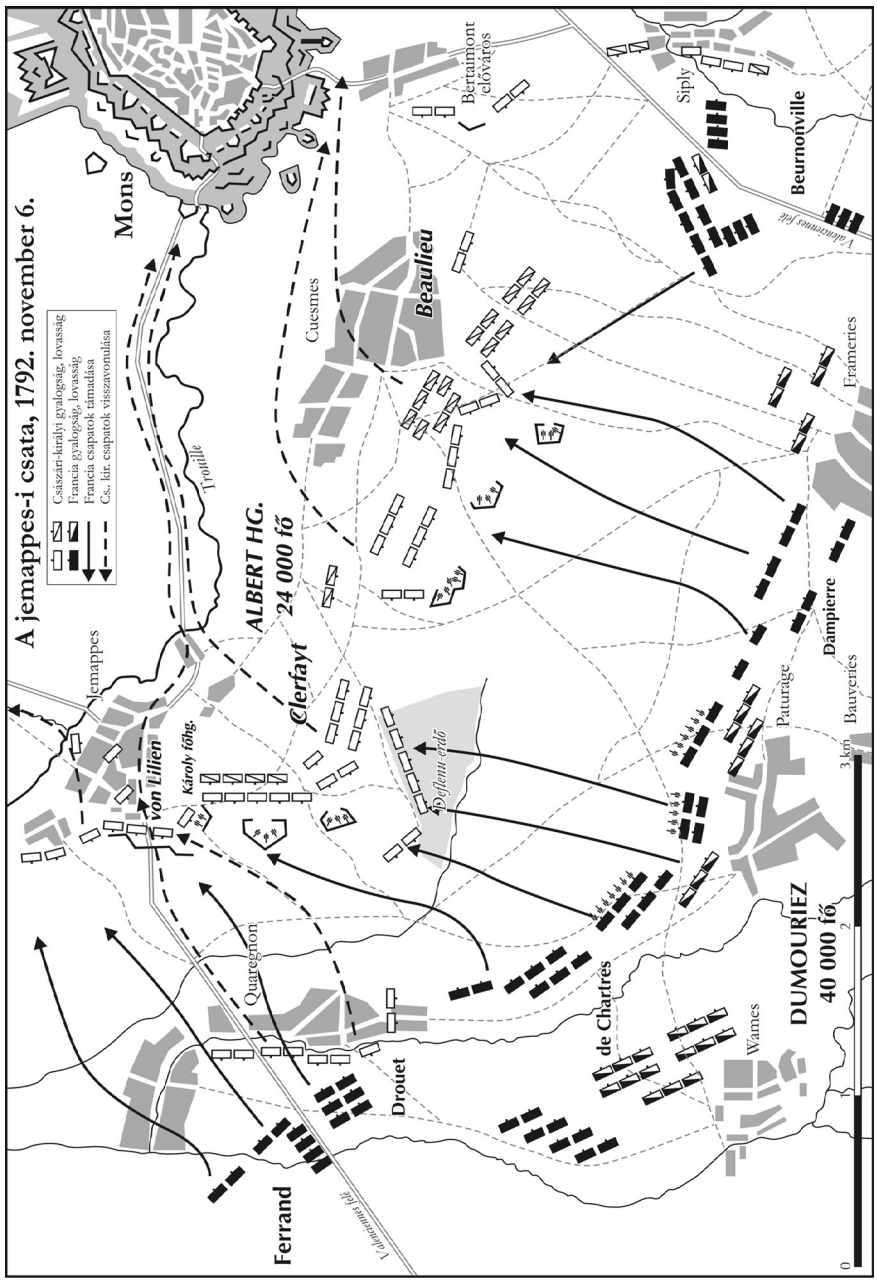
A jemappes-i csata, 1792. november 6.
Császári-királyi gyalogság, lovasság
Francia gyalogság, lovasság
Francia csapatok támadása
Cs. kir. csapatok visszavonulása
Mons
Jemappes
Von Lilien
Károly főhg.
Quaregnon
Ferrand
Drouet
Trouille
ALBERT HG.
24 000 fő
Clerfayt
Cuesmes
Beaulieu
Bertaimont elővár
Siply
Beurnonville
Frâmeries
Dâmpierre
Paturage
Bauvieres
Wames
de Chartres
DUMOURIEZ
40 000 fő
Jobbszárny erdő
3 km
0
1
2

4. térkép

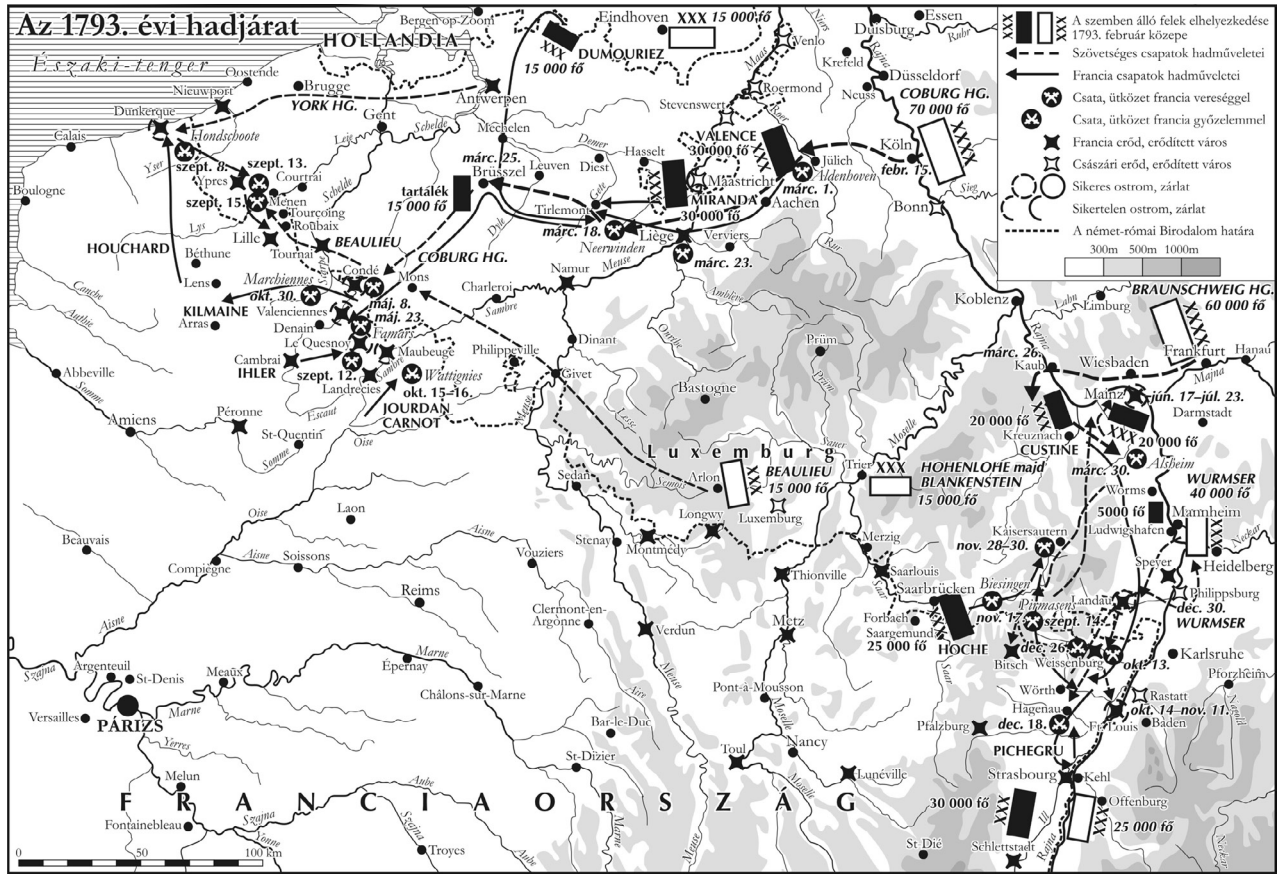
Az 1793. évi hadjárat
HOLLANDIA
Északi-tenger
FRANCIAORSZÁG
PÁRIZS
Luxemburg
A szemben álló felek elhelyezkedése 1793. február közepe
Szövetséges csapatok hadműveletei
Francia csapatok hadműveletei
Csata, ütközet francia vereséggel
Csata, ütközet francia győzelemmel
Francia erőd, erődített város
Császári erőd, erődített város
Sikeres ostrom, zárlat
Sikertelen ostrom, zárlat
A német-római Birodalom határa
300m 500m 1000m
XXX 15 000 fő
DUMOURIEZ
15 000 fő
YORK HG.
COBURG HG.
70 000 fő
VALENCE
30 000 fő
MIRANDA
30 000 fő
tartalék
15 000 fő
BEAULIEU
COBURG HG.
KILMAINE
IHLER
JOURDAN
CARNOT
BEAULIEU
15 000 fő
HOHENLOHE majd
BLANKENSTEIN
15 000 fő
CUSTINE
20 000 fő
20 000 fő
WURMSER
40 000 fő
5000 fő
HOCHE
25 000 fő
PICHEGRU
30 000 fő
25 000 fő
BRAUNSCHWEIG HG.
60 000 fő
márc. 25.
márc. 18.
márc. 23.
márc. 1.
febr. 15.
márc. 26.
márc. 30.
jún. 17–júl. 23.
szept. 8.
szept. 13.
szept. 15.
okt. 30.
máj. 8.
máj. 23.
szept. 12.
okt. 15–16.
nov. 28–30.
nov. 17.
szept. 14.
dec. 26.
okt. 13.
okt. 14–nov. 11.
dec. 18.
dec. 30.
WURMSER
Ostende
Nieuwport
Brugge
Dunkerque
Calais
Boulogne
Gent
Antwerpen
Mechelen
Bergen-op-Zoom
Eindhoven
Venlo
Roermond
Stevenswert
Düsseldorf
Krefeld
Neuss
Essen
Duisburg
Köln
Jülich
Aldenhoven
Aachen
Bonn
Hasselt
Maastricht
Tirlemont
Liège
Verviers
Brüsszel
Leuven
Diest
Namur
Charleroi
Mons
Condé
Valenciennes
Lens
Arras
Béthune
Lille
Tournai
Courtrai
Menen
Ypres
Roubaix
Tourcoing
Denain
Le Quesnoy
Maubeuge
Cambrai
Landrecies
Wattignies
Philippeville
Dinant
Givet
Bastogne
Prüm
Koblenz
Limburg
Kaub
Wiesbaden
Frankfurt
Hanau
Mainz
Darmstadt
Kreuznach
Trier
Arlon
Sedan
Longwy
Luxemburg
Montmédy
Stenay
Vouziers
Laon
Abbeville
Amiens
Péronne
St-Quentin
Beauvais
Compiègne
Soissons
Reims
Clermont-en-Argonne
Verdun
Metz
Thionville
Merzig
Saarlouis
Saarbrücken
Forbach
Saargemund
Kaiserslautern
Ludwigshafen
Worms
Mannheim
Speyer
Heidelberg
Philippsburg
Landau
Weissenburg
Karlsruhe
Pforzheim
Wörth
Hagenau
Rastatt
Baden
Fort Louis
Pfalzburg
Bitsch
Biesingen
Pirmasens
Argenteuil
St-Denis
Meaux
Versailles
Épernay
Châlons-sur-Marne
Bar-le-Duc
St-Dizier
Pont-à-Mousson
Nancy
Toul
Lunéville
Strasbourg
Kehl
Offenburg
Schlettstadt
St Dié
Melun
Fontainebleau
Troyes
Marchiennes
Cambrai
Dunkerque
Ypres
Menen
Courtrai
Tournai
Lille
Béthune
Lens
Arras
Valenciennes
Denain
Le Quesnoy
Maubeuge
Landrecies
Philippeville
Givet
Dinant
Namur
Charleroi
Mons
Condé
Tirlemont
Liège
Verviers
Aachen
Maastricht
Hasselt
Diest
Leuven
Brüsszel
Mechelen
Antwerpen
Gent
Brugge
Nieuwport
Ostende
Calais
Boulogne
Abbeville
Amiens
Péronne
St-Quentin
Beauvais
Compiègne
Soissons
Reims
Laon
Clermont-en-Argonne
Verdun
Metz
Thionville
Merzig
Saarlouis
Saarbrücken
Forbach
Saargemund
Sedan
Arlon
Longwy
Luxemburg
Montmédy
Stenay
Vouziers
Givet
Dinant
Bastogne
Prüm
Koblenz
Limburg
Kaub
Wiesbaden
Frankfurt
Hanau
Mainz
Darmstadt
Kreuznach
Trier
Kaiserslautern
Ludwigshafen
Worms
Mannheim
Speyer
Heidelberg
Philippsburg
Landau
Weissenburg
Karlsruhe
Pforzheim
Wörth
Hagenau
Rastatt
Baden
Fort Louis
Pfalzburg
Bitsch
Biesingen
Pirmasens
Argenteuil
St-Denis
Meaux
Versailles
Épernay
Châlons-sur-Marne
Bar-le-Duc
St-Dizier
Pont-à-Mousson
Nancy
Toul
Lunéville
Strasbourg
Kehl
Offenburg
Schlettstadt
St Dié
Melun
Fontainebleau
Troyes
0 50 100 km

5. térkép

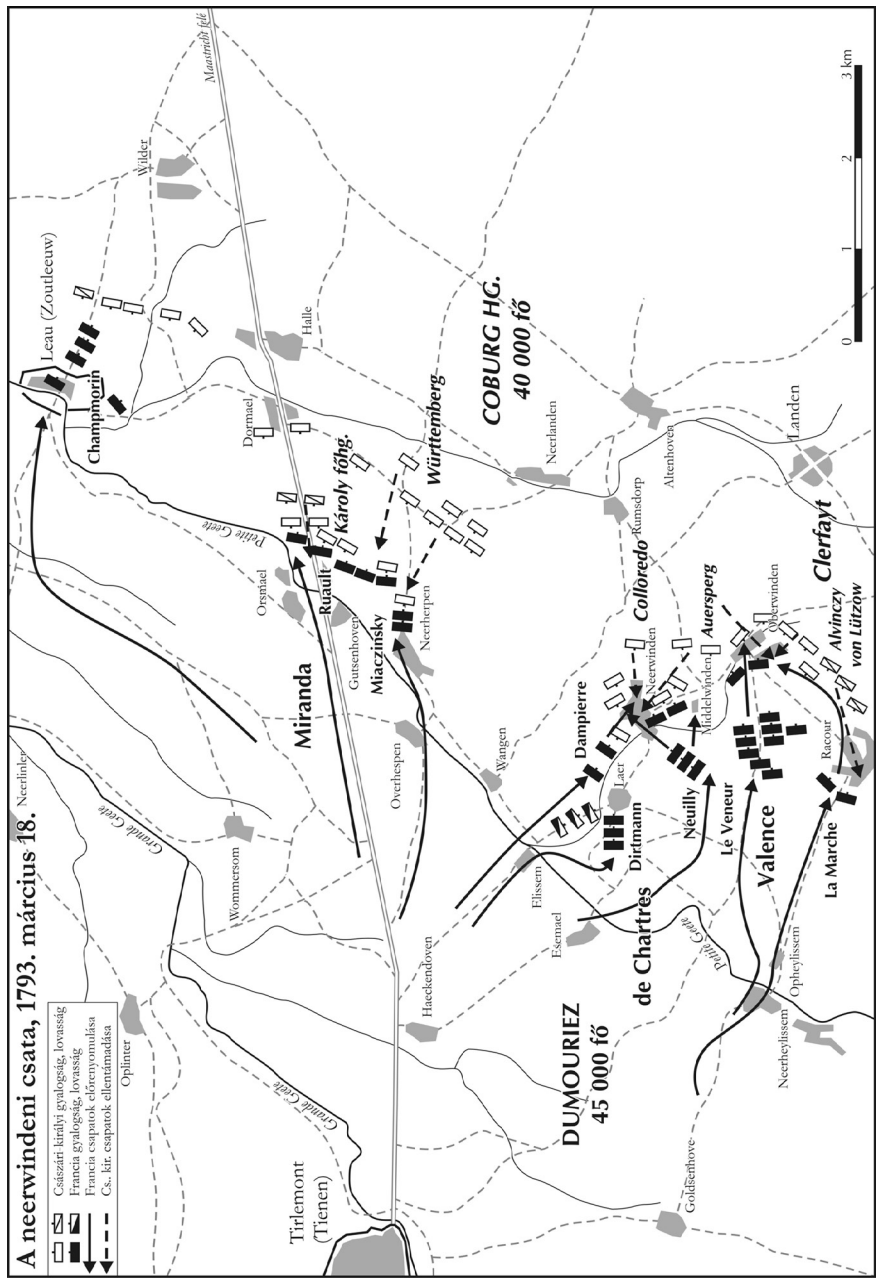
A neerwindeni csata, 1793. március 18.
Császári királyi gyalogság, lovasság
Francia gyalogság, lovasság
Francia csapatok előrenyomulása
Cs. kir. csapatok ellentámadása
Oplinter
Tirlemont (Tienen)
Neerlinter
Wommersom
Haeckendoven
Orsmael
Gutsenhoven
Overhespen
Wangen
Neerhespen
Esemael
Flissem
Dormael
Halle
Wilder
Champmorin
Leau (Zoutleeuw)
Miranda
Ruault
Károly főhg.
Miaczinsky
Württemberg
COBURG HG.
40 000 fő
Neerlanden
Rumsdorp
Altenhoven
Landen
Clerfayt
Alvinczy
von Lützow
Colloredo
Auersperg
Middelwinden
Neerwinden
Lacr
Dampierre
Dirtmann
de Chartres
DUMOURIEZ
45 000 fő
Neuilly
Le Veneur
Valence
La Marche
Racour
Opheylissem
Neerheylissem
Goldenhoven
Grande Geete
Petite Geete
Maastrich felé
0
1
2
3 km

6. térkép

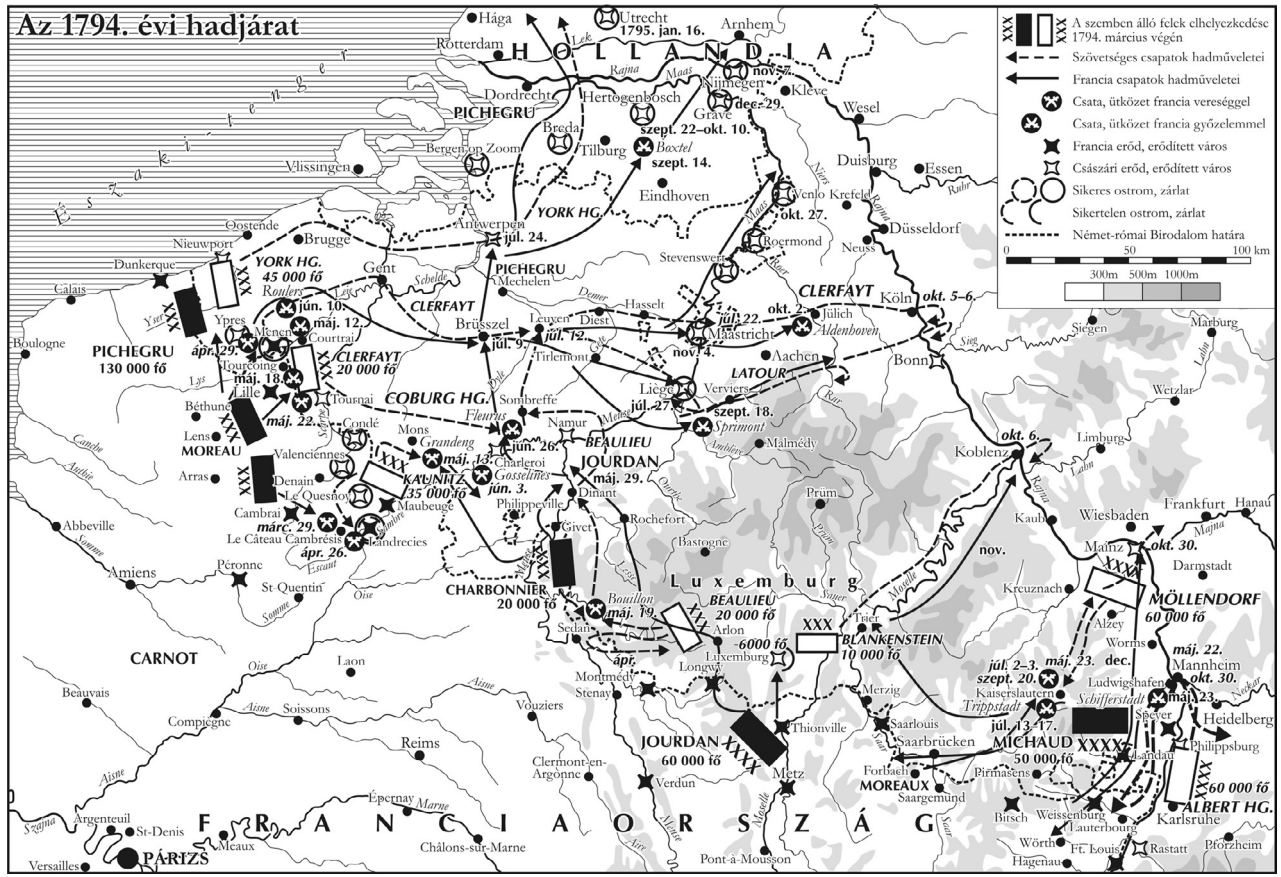
Az 1794. évi hadjárat
A szemben álló felek elhelyezkedése 1794. március végén
Szövetséges csapatok hadműveletei
Francia csapatok hadműveletei
Csata, ütközet francia vereséggel
Csata, ütközet francia győzelemmel
Francia erőd, erődített város
Császári erőd, erődített város
Sikeres ostrom, zárlat
Sikertelen ostrom, zárlat
Német-római Birodalom határa
0 50 100 km
300m 500m 1000m
H O L L A N D I A
F R A N C I A O R S Z Á G
L u x e m b u r g
PICHEGRU
130 000 fő
YORK HG.
45 000 fő
CLERFAYT
20 000 fő
COBURG HG.
KALNINI
35 000 fő
MOREAU
BEAULIEU
JOURDAN
CHARBONNIER
20 000 fő
BEAULIEU
20 000 fő
JOURDAN
60 000 fő
LATOUR
BLANKENSTEIN
10 000 fő
MICHAUD
50 000 fő
MOREAUX
MÖLLENDORF
60 000 fő
ALBERT HG.
60 000 fő
CARNOT
PÁRIZS
Utrecht
1795. jan. 16.
Hága
Rotterdam
Arnhem
Nijmegen
Dordrecht
Hertogenbosch
Grave
Kleve
Wesel
Breda
Tilburg
Bergen op Zoom
Vlissingen
Eindhoven
Venlo
Krefeld
Duisburg
Essen
Düsseldorf
Neuss
Boermond
Stevenswert
Oostende
Nieuwport
Brugge
Antwerpen
Gent
Mechelen
Dunkerque
Calais
Boulogne
Ypres
Menen
Courtrai
Tourcoing
Lille
Béthune
Lens
Arras
Tournai
Condé
Valenciennes
Denain
Le Quesnoy
Cambrai
Le Câteau Cambrésis
Landrecies
Maubeuge
Abbeville
Amiens
Péronne
St-Quentin
Beauvais
Compiègne
Laon
Soissons
Reims
Clermont-en-Argonne
Épernay
Argenteuil
St-Denis
Meaux
Versailles
Châlons-sur-Marne
Brüsszel
Leuven
Diest
Hasselt
Tirlemont
Sombreffe
Namur
Fleurus
Grandeng
Charleroi
Gosselines
Philippeville
Dinant
Givet
Rochefort
Bastogne
Bouillon
Sedan
Arlon
Luxemburg
Longwy
Montmédi
Stenay
Vouziers
Verviers
Liège
Sprimont
Malmédy
Aachen
Julich
Maastricht
Aldenhoven
Köln
Bonn
Siegen
Marburg
Wetzlar
Koblenz
Limburg
Prum
Kaub
Wiesbaden
Frankfurt
Hanau
Mainz
Darmstadt
Kreuznach
Alzey
Worms
Mannheim
Ludwigshafen
Kaiserslautern
Schifferstadt
Speyer
Heidelberg
Philippsburg
Landau
Trippstadt
Saarlouis
Saarbrücken
Merzig
Thionville
Metz
Verdun
Fortbach
Pirmasens
Saargemünd
Bitsch
Weissenburg
Lauterbourg
Karlsruhe
Wörth
Ft. Louis
Rastatt
Pforzheim
Hagenau
Pont-à-Mousson
Trier
Zeltz
Oostende
Nieuwport
Dunkerque
Ypres
Menen
Courtraj
Tourcoing
Lille
Béthune
Lens
Arras
Tournai
Condé
Valenciennes
Denain
Le Quesnoy
Cambrai
Le Câteau Cambrésis
Landrecies
Maubeuge
Abbeville
Amiens
Péronne
St-Quentin
Beauvais
Compiègne
Laon
Soissons
Reims
Clermont-en-Argonne
Épernay
Argenteuil
St-Denis
Meaux
Versailles
Châlons-sur-Marne
Brüsszel
Leuven
Diest
Hasselt
Tirlemont
Sombreffe
Namur
Fleurus
Grandeng
Charleroi
Gosselines
Philippeville
Dinant
Givet
Rochefort
Bastogne
Bouillon
Sedan
Arlon
Luxemburg
Longwy
Montmédi
Stenay
Vouziers
Verviers
Liège
Sprimont
Malmédy
Aachen
Julich
Maastricht
Aldenhoven
Köln
Bonn
Siegen
Marburg
Wetzlar
Koblenz
Limburg
Prum
Kaub
Wiesbaden
Frankfurt
Hanau
Mainz
Darmstadt
Kreuznach
Alzey
Worms
Mannheim
Ludwigshafen
Kaiserslautern
Schifferstadt
Speyer
Heidelberg
Philippsburg
Landau
Trippstadt
Saarlouis
Saarbrücken
Merzig
Thionville
Metz
Verdun
Fortbach
Pirmasens
Saargemünd
Bitsch
Weissenburg
Lauterbourg
Karlsruhe
Wörth
Ft. Louis
Rastatt
Pforzheim
Hagenau
Pont-à-Mousson
Trier
Zeltz
jún. 10.
máj. 12.
ápr. 29.
máj. 18.
máj. 22.
márc. 29.
ápr. 26.
jún. 26.
máj. 13.
jún. 3.
máj. 29.
máj. 19.
ápr.
júl. 24.
júl. 9.
júl. 12.
júl. 27.
szept. 18.
nov.
dec. 29.
szept. 22–okt. 10.
szept. 14.
okt. 27.
nov 14.
júl. 22.
okt. 2.
okt. 5–6.
okt. 6.
nov.
okt. 30.
máj. 22.
máj. 23.
dec.
júl. 2–3.
szept. 20.
júl. 13–17.
máj. 23.
okt. 30.

7. térkép

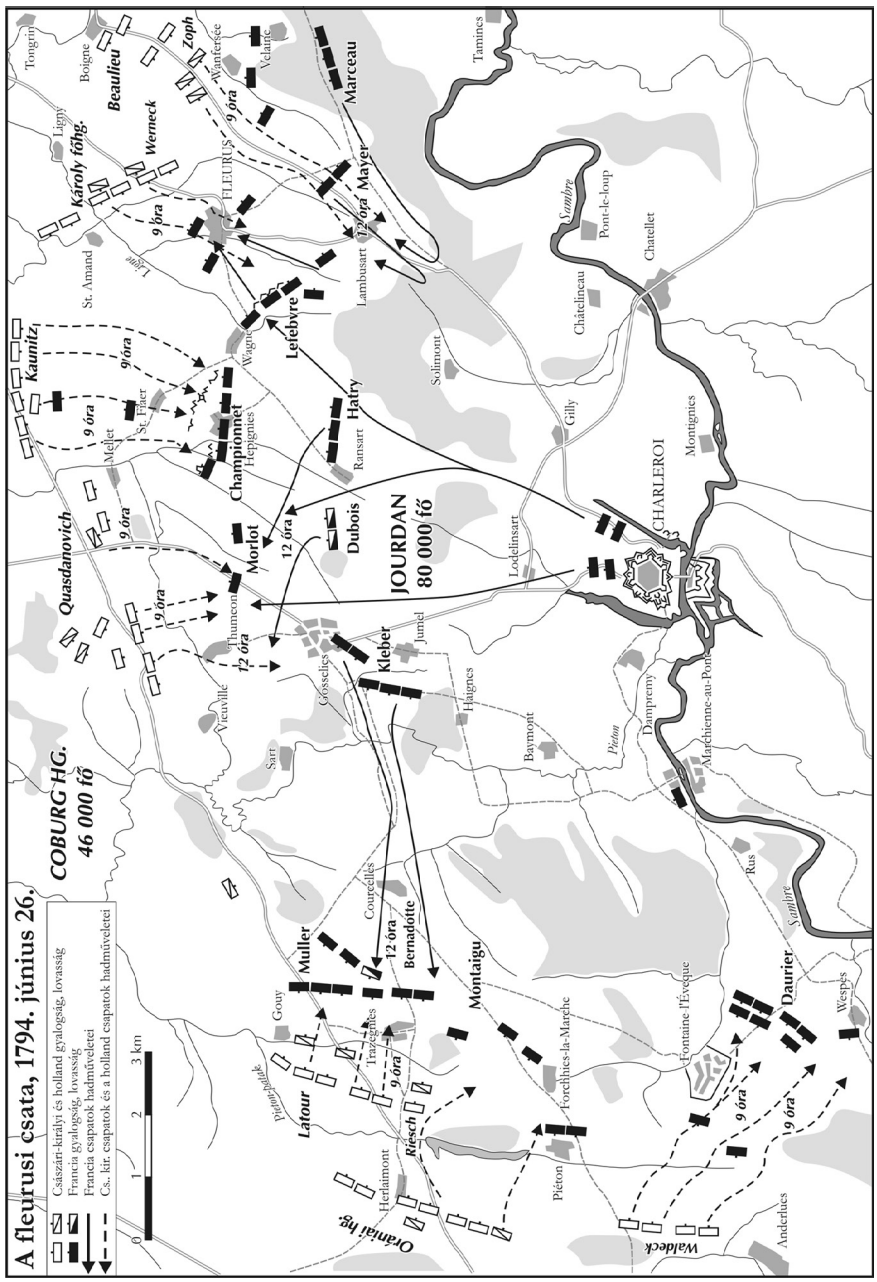
A fleurusi csata, 1794. június 26.
COBURG HG.
46 000 fő
JOURDAN
80 000 fő
Császár-királyi és holland gyalogság, lovasság
Francia gyalogság, lovasság
Francia csapatok hadműveletei
Cs., kir. csapatok és a holland csapatok hadműveletei
0
1
2
3 km
Quasdanovich
Kaunitz
Károly főhg.
Beaulieu
Wernеck
Zoph
Lefebvre
Championnet
Morlot
Dubois
Hatry
Marceau
Mayer
Kleber
Muller
Latour
Riesch
Bernadotte
Montaigu
Daurier
Orániai hg.
Walteck
FLEURUS
CHARLEROI
Tongrin
Boigne
Velaine
Wanfercée
Lligny
St. Amand
Wagnée
Hepignies
Ransart
Lambusart
Tamines
Pont-le-loup
Châtelet
Châtelineau
Gilly
Solimont
Montignies
Loelinsart
Jumel
Gosselies
Haignes
Baymont
Dampremy
Marchienne-au-Pont
Rus
Sambre
Piéton
Courcelles
Trazegnies
Gouy
Herlaimont
Forchies-la-Marche
Fontaine l'Evêque
Wespyss
Anderlues
Meillet
Thumeon
Vieuville
Sart
Pieton
9 óra
12 óra

8. térkép

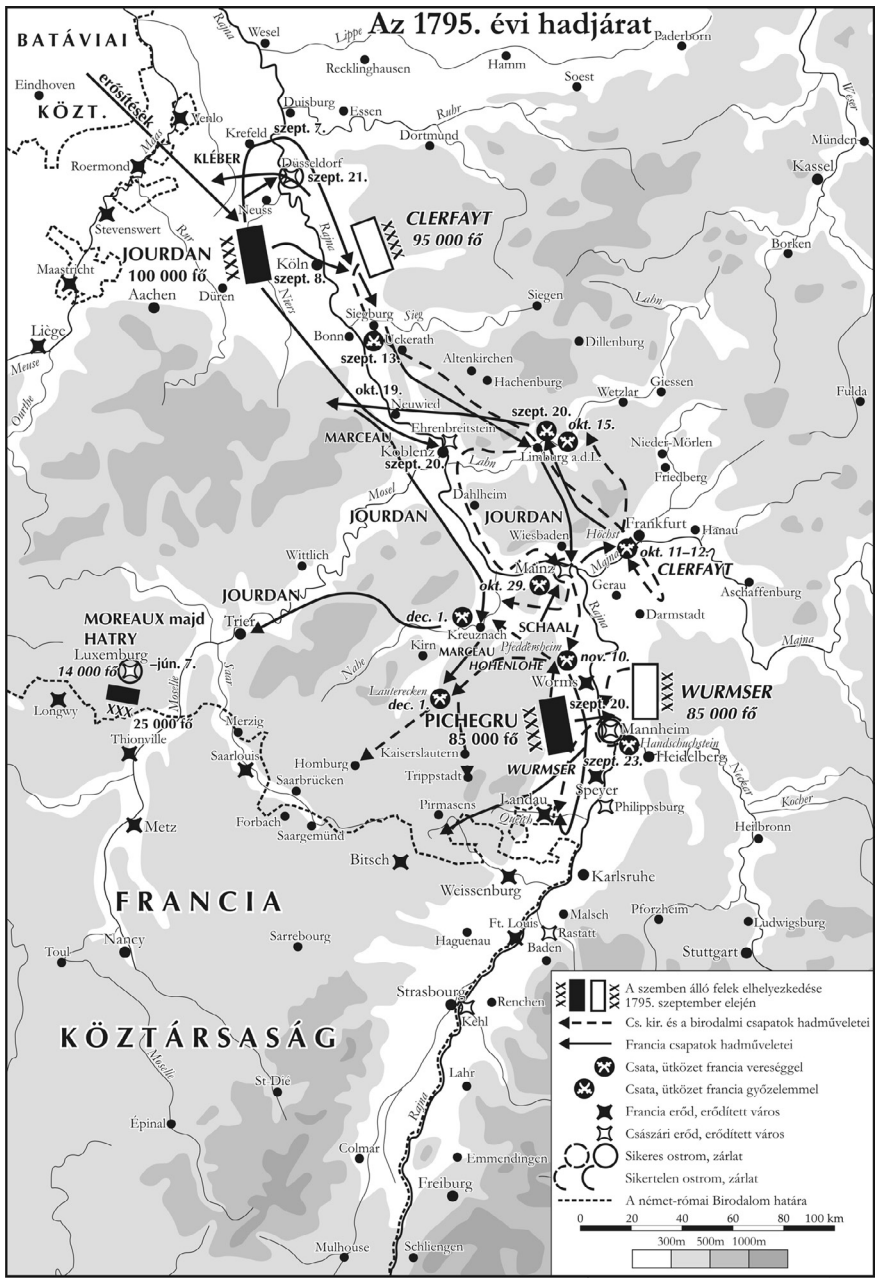
Az 1795. évi hadjárat
BATÁVIAI KÖZT.
erősítések
KLÉBER
szept. 7.
szept. 21.
CLERFAYT
95 000 fő
JOURDAN
100 000 fő
szept. 8.
szept. 13.
okt. 19.
szept. 20.
okt. 15.
MARCEAU
szept. 20.
JOURDAN
JOURDAN
JOURDAN
okt. 11–12.?
CLERFAYT
okt. 29.
MOREAUX majd HATRY
14 000 fő
–jún. 7.
25 000 fő
dec. 1.
SCHAAL
MARGLAU
HOHENLOHE
nov. 10.
dec. 1.
PICHEGRU
85 000 fő
szept. 20.
WURMSER
85 000 fő
WURMSER
szept. 23.
FRANCIA
KÖZTÁRSASÁG
A szemben álló felek elhelyezkedése 1795. szeptember elején
Cs. kir. és a birodalmi csapatok hadműveletei
Francia csapatok hadműveletei
Csata, ütközet francia vereséggel
Csata, ütközet francia győzelemmel
Francia erőd, erődített város
Császári erőd, erődített város
Sikeres ostrom, zárlat
Sikertelen ostrom, zárlat
A német-római Birodalom határa
0 20 40 60 80 100 km
300m 500m 1000m

9. térkép

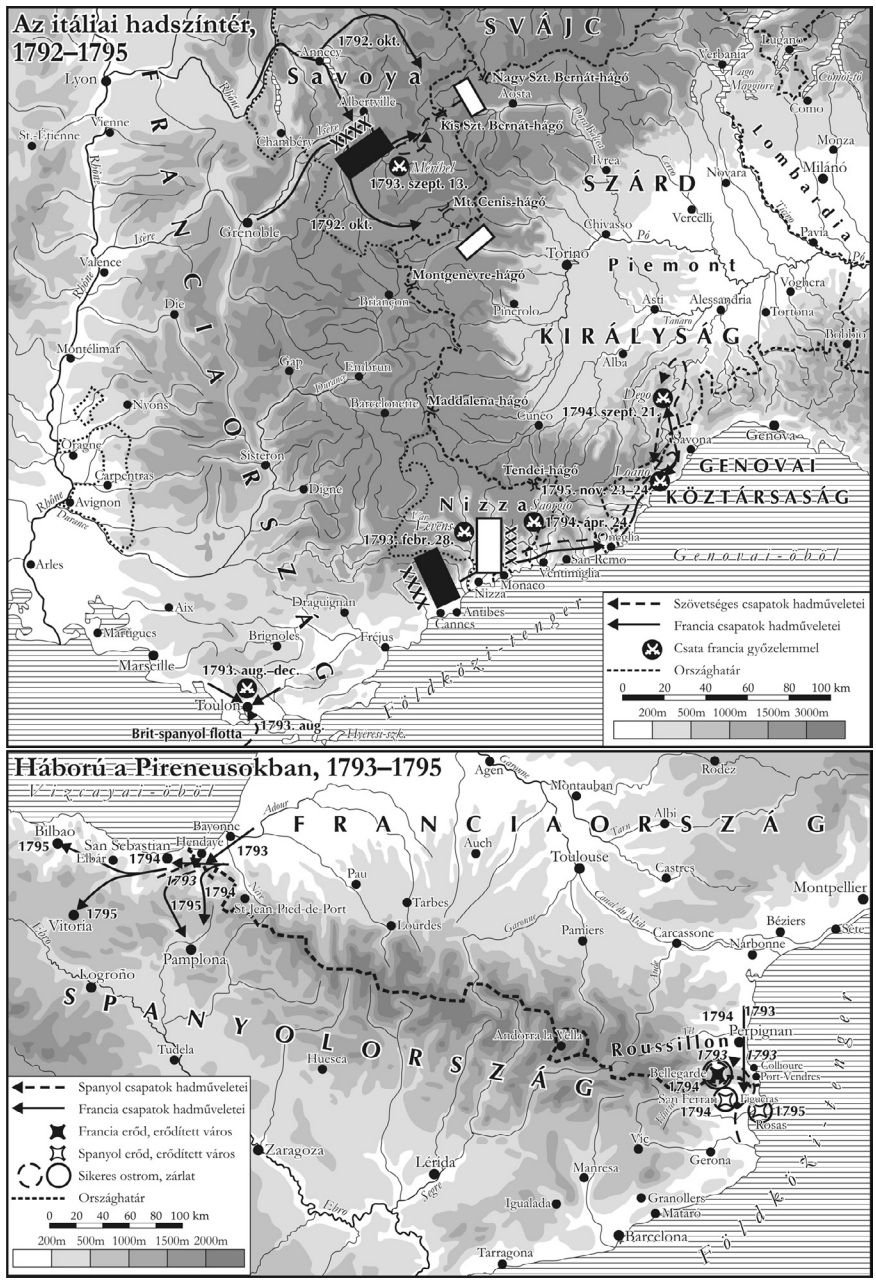
Az itáliai hadszíntér, 1792–1795
SVÁJC
FRANCIA ORSZÁG
Savoya
Piemont
KIRÁLYSÁG
GENOVAI KÖZTÁRSASÁG
Nizza
Lombardia
SZÁRD
1792. okt.
Albertville
Kis Szt. Bernát-hágó
Nagy Szt. Bernát-hágó
Mt. Cenis-hágó
Montgenèvre-hágó
Maddalena-hágó
Tendei-hágó
1793. szept. 13.
1794. szept. 21.
1795. nov. 23–24.
1794. ápr. 24.
1793. febr. 28.
1793. aug.–dec.
1793. aug.
Brit-spanyol flotta
Genovai-öböl
Szövetséges csapatok hadműveletei
Francia csapatok hadműveletei
Csata francia győzelemmel
Országhatár
0 20 40 60 80 100 km
200m 500m 1000m 1500m 3000m
Háború a Pireneusokban, 1793–1795
Vizcayai-öböl
FRANCIA ORSZÁG
SPANYOLORSZÁG
Roussillon
1793
1794
1795
Spanyol csapatok hadműveletei
Francia csapatok hadműveletei
Francia erőd, erődített város
Spanyol erőd, erődített város
Sikeres ostrom, zárlat
Országhatár
0 20 40 60 80 100 km
200m 500m 1000m 1500m 2000m

10. térkép

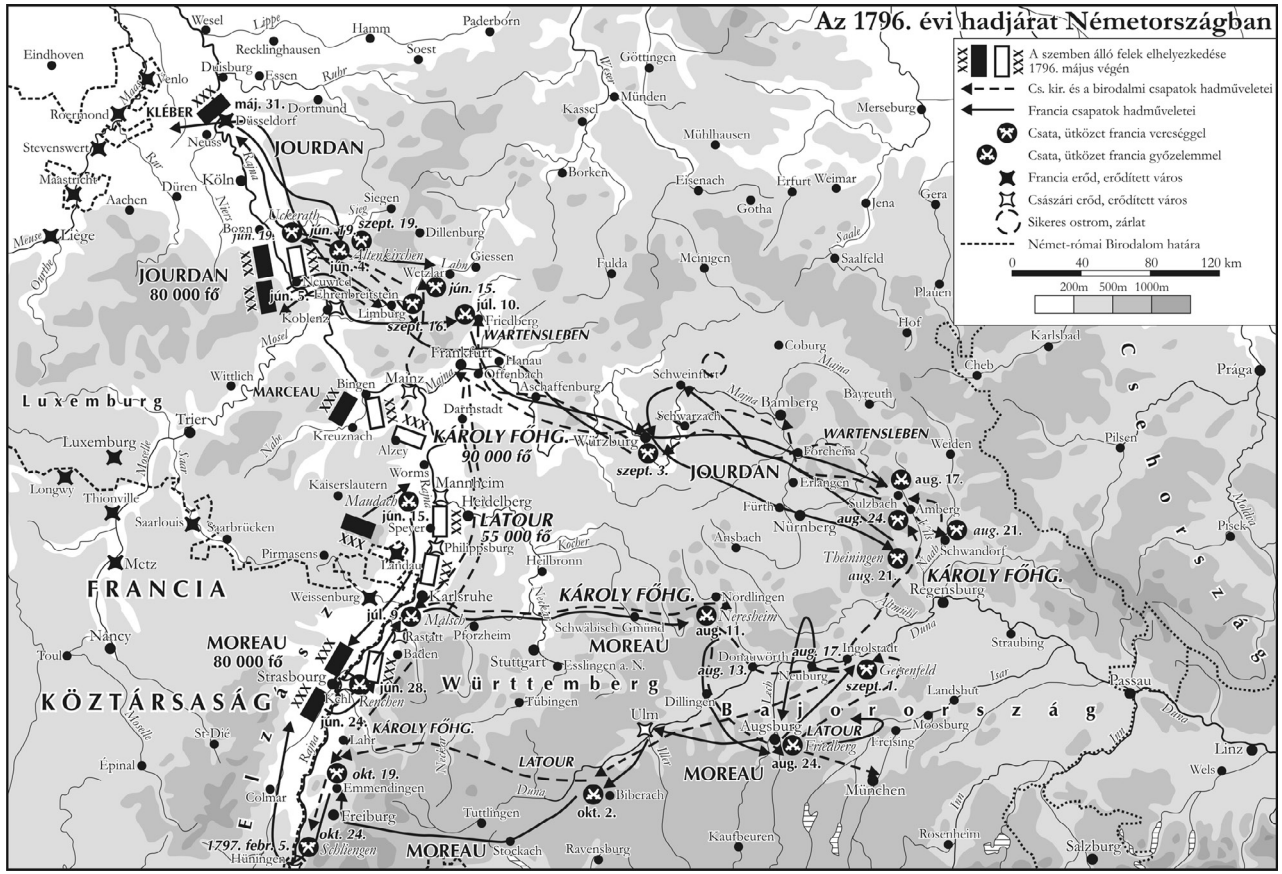
Az 1796. évi hadjárat Németországban
A szemben álló felek elhelyezkedése 1796. május végén
Cs. kir. és a birodalmi csapatok hadműveletei
Francia csapatok hadműveletei
Csata, ütközet francia vereséggel
Csata, ütközet francia győzelemmel
Francia erőd, erődített város
Császári erőd, erődített város
Sikeres ostrom, zárlat
Német-római Birodalom határa
0 40 80 120 km
200m 500m 1000m
JOURDAN
80 000 fő
KLÉBER
máj. 31.
Düsseldorf
Neuss
Köln
Koblenz
Neuwied
Ehrenbreitstein
Limburg
Dillenburg
Siegen
Giessen
Wetzlar
Friedberg
Frankfurt
Offenbach
Aschaffenburg
Hanau
Mainz
Bingen
Kreuznach
Alzey
Worms
Darmstadt
MARCEAU
Trier
Luxemburg
Luxemburg
Longwy
Thionville
Saarlouis
Saarbrücken
Pirmasens
Metz
FRANCIA
Nancy
Toul
Épinal
Colmar
Strasbourg
Kehl
Rastatt
Baden
Karlsruhe
Weissenburg
Landau
Speyer
Mannheim
Heidelberg
Philippsburg
Heilbronn
Pforzheim
Stuttgart
Esslingen a. N.
Tübingen
Württemberg
Ulm
Augsburg
Dillingen
Donauwörth
Ingolstadt
Neuburg
Landshut
Passau
Straubing
Regensburg
Amberg
Sulzbach
Nürnberg
Fürth
Erlangen
Ansbach
Bamberg
Schwarzach
Würzburg
Coburg
Bayreuth
Hof
Plauen
Karlsbad
Cheb
Prága
Pilsen
Plzeň
Linz
Wels
Salzburg
München
Freising
Moosburg
Erding
Rosenheim
Kaufbeuren
Ravensburg
Biberach
Tuttlingen
Freiburg
Emmendingen
Lahr
Offenburg
Schwäbisch Gmünd
Nördlingen
Neresheim
Gegenfeld
Schwandorf
Cseh Ország
Bajor ország
MOREAU
80 000 fő
KÁROLY FŐHG.
90 000 fő
LATOUR
55 000 fő
WARTENSLEBEN
JOURDAN
MOREAU
KÁROLY FŐHG.
LATOUR
MOREAU
KÁROLY FŐHG.
WARTENSLEBEN
JOURDAN
MOREAU
KÁROLY FŐHG.
LATOUR
MOREAU
szept. 19.
jún. 19.
jún. 4.
jún. 15.
júl. 10.
szept. 16.
jún. 5.
jún. 15.
júl. 9.
jún. 28.
jún. 24.
okt. 19.
okt. 24.
1797. febr. 5.
okt. 2.
szept. 3.
aug. 17.
aug. 24.
aug. 21.
aug. 21.
aug. 11.
aug. 13.
aug. 17.
szept. 4.
aug. 24.
Rajna
Duna
Mosel
Main
Neckar
Lahn
Lippe
Ruhr
Weser
Fulda
Saale
Elba
Inn
Isar
Lech
Iller
Regen
Vltava
Ohre
Morva
Maas
Meuse
Sambre
Oise
Aisne
Marne
Yser
Scheldt
Eindhoven
Venlo
Roermond
Stevenswert
Maastricht
Aachen
Düren
Liège
Wesel
Recklinghausen
Duisburg
Essen
Dortmund
Hamm
Soest
Paderborn
Kassel
Münden
Göttingen
Mühlhausen
Eisenach
Erfurt
Weimar
Gotha
Jena
Gera
Merseburg
Borken
Meiningen
Saalfeld
Siegen
Dillenburg
Giessen
Wetzlar
Limburg
Koblenz
Neuwied
Ehrenbreitstein
Wittlich
Bingen
Mainz
Darmstadt
Kreuznach
Alzey
Worms
Kaiserslautern
Mannheim
Heidelberg
Philippsburg
Landau
Speyer
Pirmasens
Saarbrücken
Saarlouis
Luxemburg
Trier
Longwy
Thionville
Metz
Nancy
Toul
Épinal
Colmar
Strasbourg
Kehl
Rastatt
Baden
Karlsruhe
Weissenburg
Pforzheim
Stuttgart
Esslingen a. N.
Tübingen
Ulm
Augsburg
Dillingen
Donauwörth
Ingolstadt
Neuburg
Landshut
Passau
Straubing
Regensburg
Amberg
Sulzbach
Nürnberg
Fürth
Erlangen
Ansbach
Bamberg
Schwarzach
Würzburg
Coburg
Bayreuth
Hof
Plauen
Karlsbad
Cheb
Prága
Pilsen
Plzeň
Linz
Wels
Salzburg
München
Freising
Moosburg
Erding
Rosenheim
Kaufbeuren
Ravensburg
Biberach
Tuttlingen
Freiburg
Emmendingen
Lahr
Offenburg
Schwäbisch Gmünd
Nördlingen
Neresheim
Gegenfeld
Schwandorf
Cseh Ország
Bajor ország
Hüningen
Schliengen
Stockach
Sr-Dié
Saint-Dié
Rhein
Main
Neckar
Lahn
Lippe
Ruhr
Weser
Fulda
Saale
Elba
Inn
Isar
Lech
Iller
Regen
Vltava
Ohre
Morva
Maas
Meuse
Sambre
Oise
Aisne
Marne
Yser
Scheldt

11. térkép

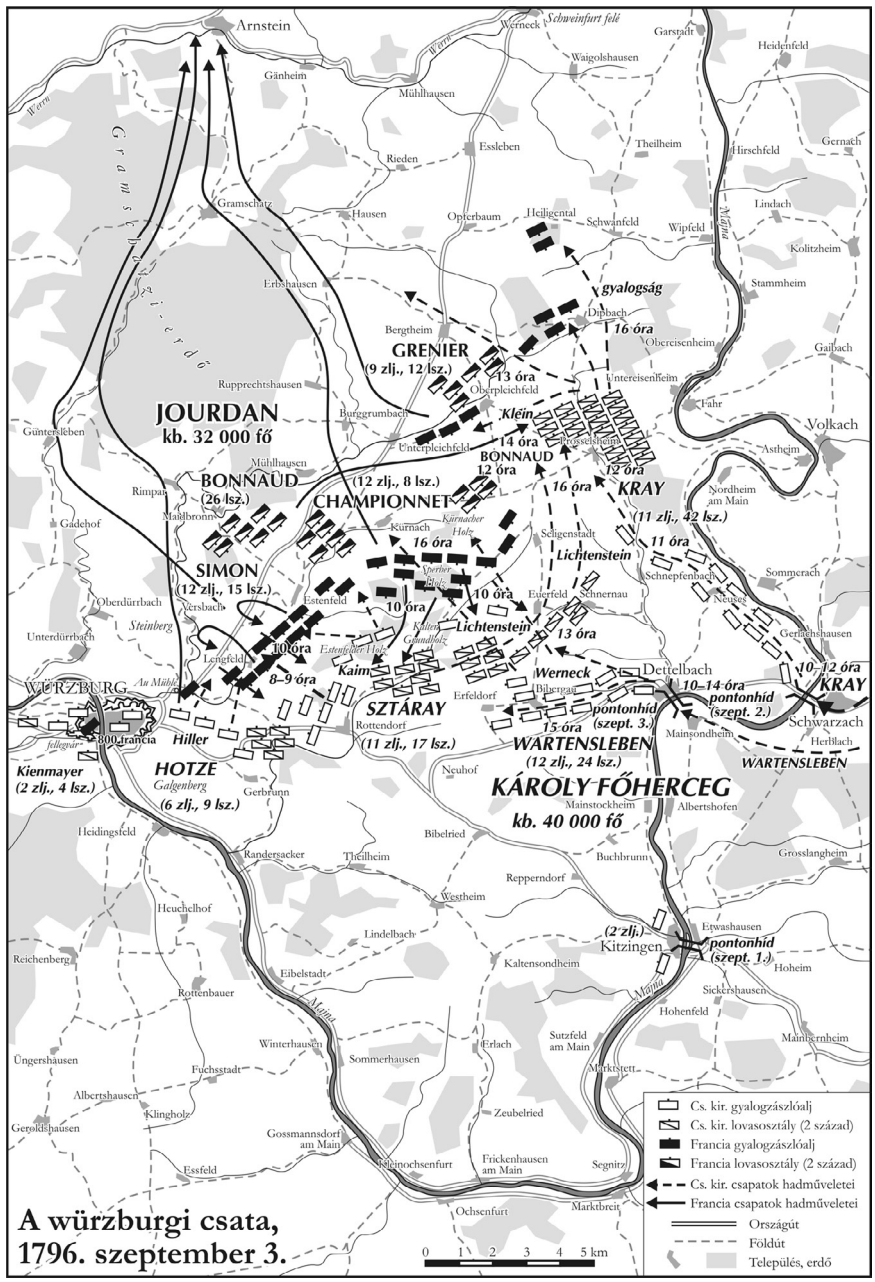
A würzburgi csata,
1796. szeptember 3.
JOURDAN
kb. 32 000 fő
GRENIER
(9 zlj., 12 lsz.)
BONNAUD
(26 lsz.)
BONNAUD
12 óra
CHAMPIONNET
(12 zlj., 8 lsz.)
SIMON
(12 zlj., 15 lsz.)
KRAY
(11 zlj., 42 lsz.)
SZTÁRAY
(11 zlj., 17 lsz.)
WARTENSLEBEN
(12 zlj., 24 lsz.)
KÁROLY FŐHERCEG
kb. 40 000 fő
HOTZE
Galgenberg
(6 zlj., 9 lsz.)
Kienmayer
(2 zlj., 4 lsz.)
Hiller
800 francia
WÜRZBURG
Arnstein
Schweinfurt felé
Grabfeld
Gänheim
Mühlhausen
Rieden
Essleben
Theilheim
Hirschfeld
Gernach
Gramschatz
Hausen
Opferbaum
Heiligental
Schwanfeld
Wipfeld
Lindach
Kolitzheim
Stammheim
Erlshausen
Bergtheim
Dipbach
Obereisenheim
Gaibach
Rupprechtshausen
Oberpleichfeld
Untereisenheim
Fahr
Volkach
Güntersleben
Burggrumbach
Unterpleichfeld
Prosselsheim
Astheim
Mühlhausen
Rimpar
Maidbronn
Nordheim am Main
Gadehof
Kurnach
Sulzenstadt
Lichtenstein
Schnepfenbach
Sommerach
Oberdürrbach
Versbach
Estenfeld
Euerfeld
Schnernau
Neuses
Steinberg
Unterdürrbach
Lengfeld
Kaim
Erlabrunn
Gerlachshausen
Au Mühle
Erfeldorf
Bilbergau
Dettelbach
Werneck
Fellenwar
Rottendorf
Mainsondheim
Schwarzach
Herlbach
Neuhof
Gerbrunn
Mainstockheim
Albertshofen
Heidingsfeld
Bibelried
Randersacker
Thailheim
Buchbrunn
Grosslangheim
Repperndorf
Westheim
Heuchelhof
Lindelbach
Etwashausen
Kitzingen
Reichenberg
Eibelstadt
Kaltensondheim
Hoheim
Rottenbauer
Sickershausen
Hohenfeld
Winterhausen
Sommerhausen
Erlach
Sutzfeld am Main
Mainstockheim
Üngershausen
Fuchsstadt
Albertshausen
Klingholz
Zeubelried
Gossmannsdorf am Main
Frickenhausen am Main
Segnitz
Essfeld
Ochsenfurt
Marktbreit
gyalogság
16 óra
13 óra
Klein
14 óra
12 óra
16 óra
11 óra
10 óra
10 óra
13 óra
10 óra
8–9 óra
15 óra
10–14 óra
pontonhíd
(szept. 2.)
pontonhíd
(szept. 3.)
10–12 óra
KRAY
WARTENSLEBEN
(2 zlj.)
pontonhíd
(szept. 1.)
Cs. kir. gyalogzászlóalj
Cs. kir. lovasosztály (2 század)
Francia gyalogzászlóalj
Francia lovasosztály (2 század)
Cs. kir. csapatok hadműveletei
Francia csapatok hadműveletei
Országút
Földút
Település, erdő
0 1 2 3 4 5 km

12. térkép

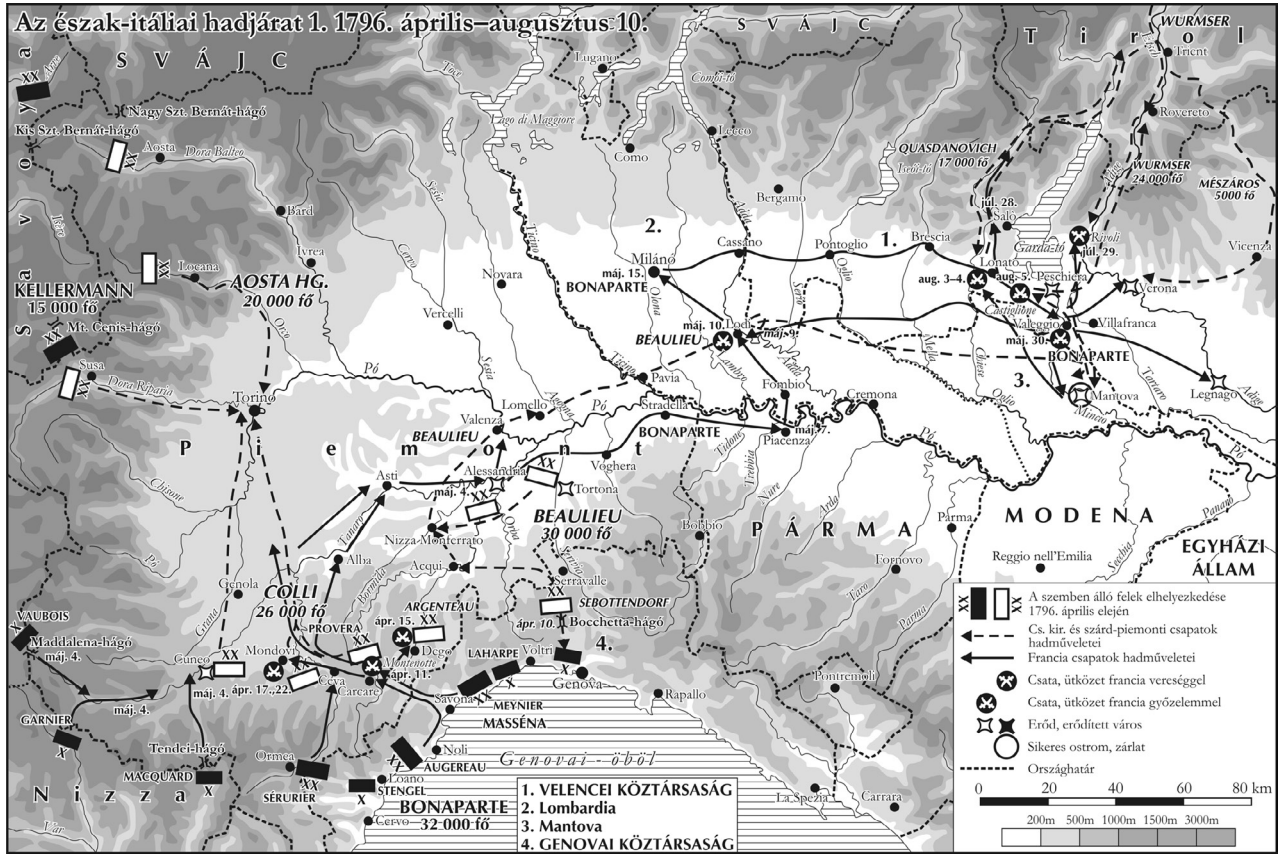
Az észak-itáliai hadjárat 1. 1796. április–augusztus 10.
SVÁJC
Nagy Szt. Bernát-hágó
Kis Szt. Bernát-hágó
Aosta
Ivrea
Bard
Susa
Mt. Cenis-hágó
Torino
KELLERMANN
15 000 fő
AOSTA HG.
20 000 fő
Piemont
Lugano
Como
Bergamo
Milánó
Novara
Vercelli
Pavia
Lomello
Valenza
Alessandria
Asti
Tortona
Vóghera
Stradella
Fombio
Cremona
Piacenza
Parma
MODENA
PÁRMA
Reggio nell'Emilia
Bobbio
Fornovo
Pontremoli
Rapallo
Genova
Savona
Voltri
Carcare
Ceva
Mondovì
Cuneo
Nizza-Monferrato
Acqui
Alba
Genola
Dego
Cerravalle
Bocchetta-hágó
Tirol
WURMSER
Trient
Roveredo
QUASDANOVICH
17 000 fő
WURMSER
24 000 fő
MÉSZÁROS
5000 fő
Salò
Lonato
Peschiera
Rivoli
Verona
Vicenza
Villafranca
Mantova
Legnago
Garda-tó
EGYHÁZI ÁLLAM
BONAPARTE
BEAULIEU
BEAULIEU
30 000 fő
COLLI
26 000 fő
PROVERA
ARGENTEAU
SEBOTTENDORF
LAHARPE
MEYNIER
MASSÉNA
AUGEREAU
STENGEL
SÉRURIER
MACQUARD
GARNIER
VAUBOIS
Maddalena-hágó
Tenderi-hágó
Ormea
Loano
Cervo
Genovai öböl
La Spezia
Carrara
Nizza
BONAPARTE
32 000 fő
1. VELENCEI KÖZTÁRSASÁG
2. Lombardia
3. Mantova
4. GENOVAI KÖZTÁRSASÁG
A szemben álló felek elhelyezkedése 1796. április elején
Cs. kir. és szárd-piemonti csapatok hadműveletei
Francia csapatok hadműveletei
Csata, ütközet francia vereséggel
Csata, ütközet francia győzelemmel
Erőd, erődített város
Sikeres ostrom, zárlat
Országhatár
0 20 40 60 80 km
200m 500m 1000m 1500m 3000m

13. térkép

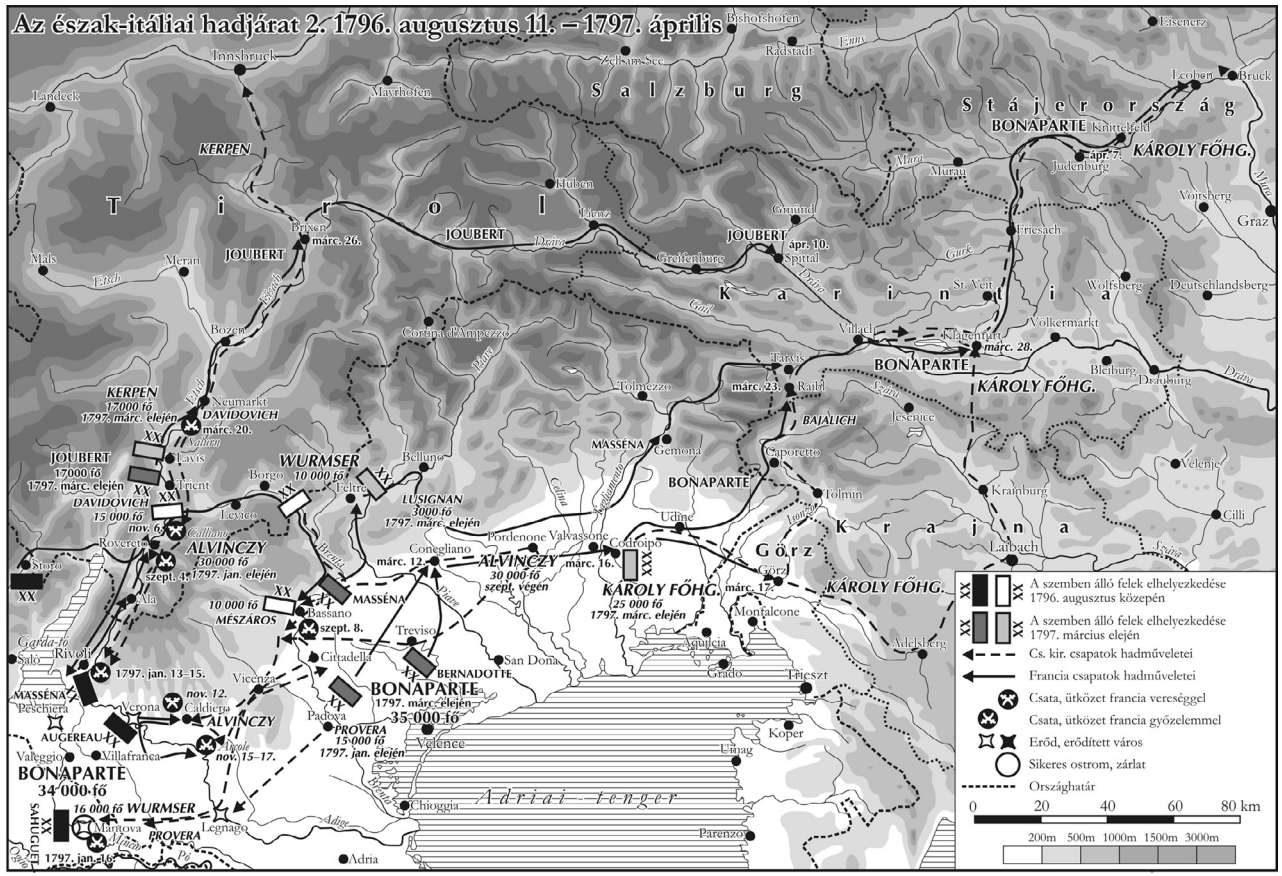
Az észak-itáliai hadjárat 2. 1796. augusztus 11. – 1797. április
Innsbruck
Landeck
Mayrhofen
Bischofshofen
Zell am See
Radstadt
Eisenerz
Leoben
Bruck
Salzburg
Stájerország
Tirol
KERPEN
JOUBERT
17000 fő
1797. márc. elején
DAVIDOVICH
márc. 20.
JOUBERT
17000 fő
1797. márc. elején
DAVIDOVICH
15 000 fő
nov. 6.
WURMSER
10 000 fő
LUSIGNAN
3000 fő
1797. márc. elején
ALVINCZY
30 000 fő
1797. jan. elején
szept. 4.
10 000 fő
MÉSZÁROS
szept. 8.
MASSÉNA
ALVINCZY
30 000 fő
szept. végén
márc. 12.
márc. 16.
KÁROLY FŐHG.
25 000 fő
1797. márc. elején
márc. 17.
BONAPARTE
márc. 23.
márc. 26.
márc. 28.
apr. 7.
apr. 10.
BONAPARTE
1797. márc. elején
35 000 fő
PROVERA
15 000 fő
1797. jan. elején
nov. 12.
nov. 15–17.
1797. jan. 13–15.
AUGEREAU
BERNADOTTE
BONAPARTE
34 000 fő
16 000 fő WURMSER
PROVERA
SAHUGUET
1797. jan. 16.
Adriai-tenger
Kärntia
Krajna
Görz
Trieszt
Laibach
Villach
Klagenfurt
Judenburg
Knittelfeld
Leoben
Bruck
Graz
Friesach
Murau
Völkermarkt
Wolfsberg
Deutschlandsberg
Bleiburg
Cilli
Krainburg
Jesenice
Tarvis
Raibl
Caporetto
Tolmezzo
Gemona
Udine
Tolmin
Pordenone
Conegliano
Codroipo
Montfalcone
Grado
Aquileia
Adelsberg
Görz
Treviso
Padova
Vicenza
Verona
Rivoli
Citadella
San Dona
Koper
Triest
Parenzo
Chioggia
Adria
Legnago
Mantova
Peschiera
Valeggio
Villafranca
Caldiero
Bassano
Feltre
Belluno
Borgo
Trient
Lavis
Neumarkt
Bozen
Meran
Brixen
Mals
Hüben
Lienz
Gmünd
Spittal
Gradenburg
Cortina d'Ampezzo
Toblach
Sterzing
Garda-tó
Salò
Ala
Rovereto
Storo
Lexico
Isonzo
Tagliamento
Piave
Brenta
Etsch
Drau
Mur
Gail
Gurk
Save
Sava
Soča
Adige
Mincio
Po
A szemben álló felek elhelyezkedése 1796. augusztus közepén
A szemben álló felek elhelyezkedése 1797. március elején
Cs. kir. csapatok hadműveletei
Francia csapatok hadműveletei
Csata, ütközet francia vereséggel
Csata, ütközet francia győzelemmel
Erőd, erődített város
Sikeres ostrom, zárlat
Országhatár
0 20 40 60 80 km
200m 500m 1000m 1500m 3000m

14. térkép

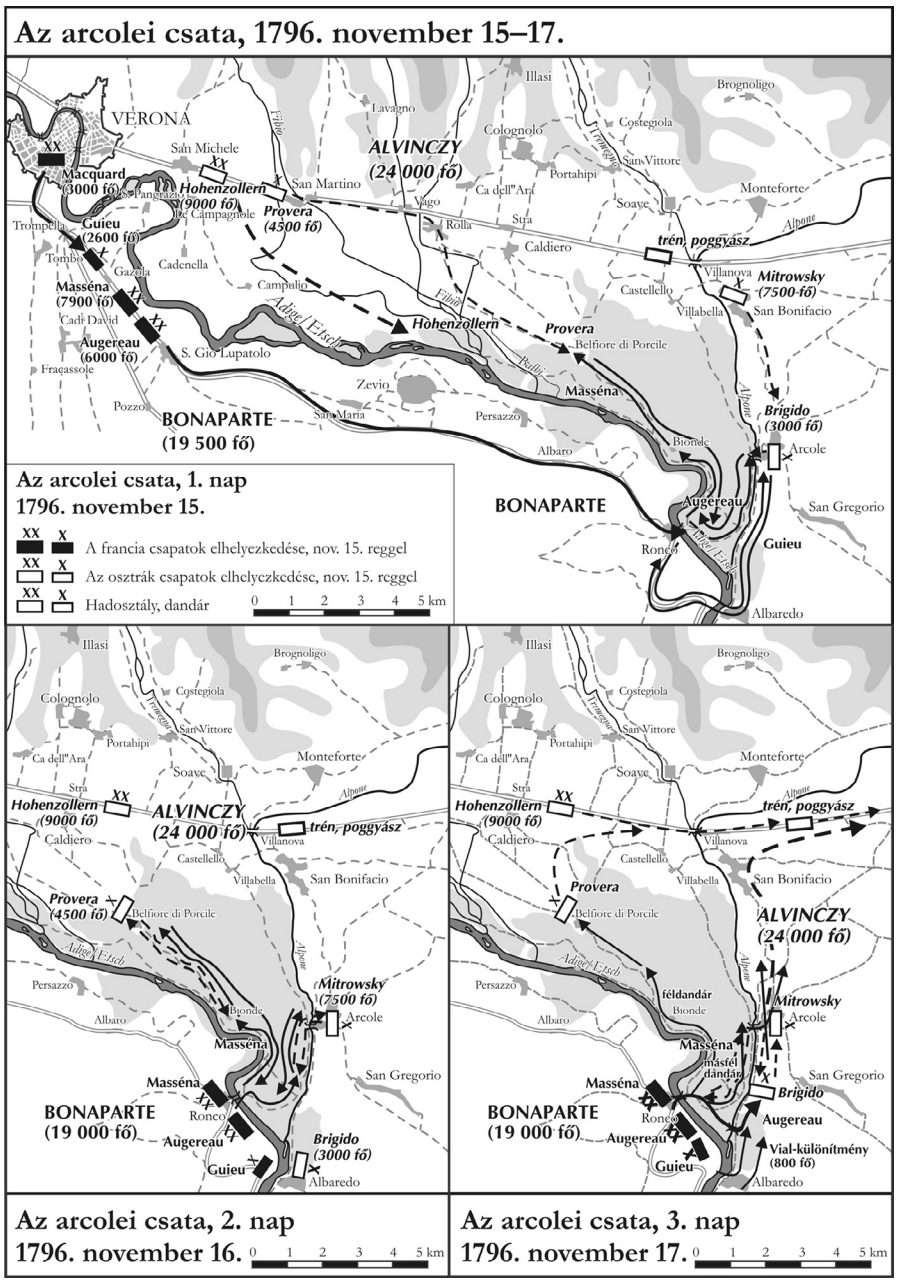
Az arcolei csata, 1796. november 15–17.
VERONA
Illasi
Brognoligo
Lavagno
Colognolo
Costegiola
Tramigna
San Michele
ALVINCZY
(24 000 fő)
Portahipi
San Vittore
Ca dell'Ara
Monteforte
Soave
Vago
Rolla
Stra
Albone
Trompella
Guieu
(2600 fő)
Caldiero
trén, poggyász
Tombe
Gazola
Cadenella
Villanova
Mitrowsky
(7500 fő)
Masséna
(7900 fő)
Campalto
Castellello
Villabella
San Bonifacio
Adige/Etsch
Hohenzollern
Provera
Cadi David
Augereau
(6000 fő)
S. Gio Lupatolo
Belfiore di Porcile
Fraeassole
Zevio
Pozzo
BONAPARTE
(19 500 fő)
San Maria
Persazzo
Albaro
Biondè
Brigido
(3000 fő)
Arcole
Az arcolei csata, 1. nap
1796. november 15.
A francia csapatok elhelyezkedése, nov. 15. reggel
Az osztrák csapatok elhelyezkedése, nov. 15. reggel
Hadosztály, dandár
0 1 2 3 4 5 km
BONAPARTE
Augereau
San Gregorio
Ronco
Guieu
Albaredo
Az arcolei csata, 2. nap
1796. november 16.
0 1 2 3 4 5 km
BONAPARTE
(19 000 fő)
Masséna
Brigido
(3000 fő)
Az arcolei csata, 3. nap
1796. november 17.
0 1 2 3 4 5 km
BONAPARTE
(19 000 fő)
Provera
(4500 fő)
Mitrowsky
(7500 fő)
ALVINCZY
(24 000 fő)
Hohenzollern
(9000 fő)
trén, poggyász
Masséna
Brigido
Augereau
Vial-különítmény
(800 fő)
Guieu
Albaredo
Masséna
másfél
dandár
Masséna
Augereau
Guieu
Albaredo
Masséna
Augereau
Guieu
Albaredo

15. térkép

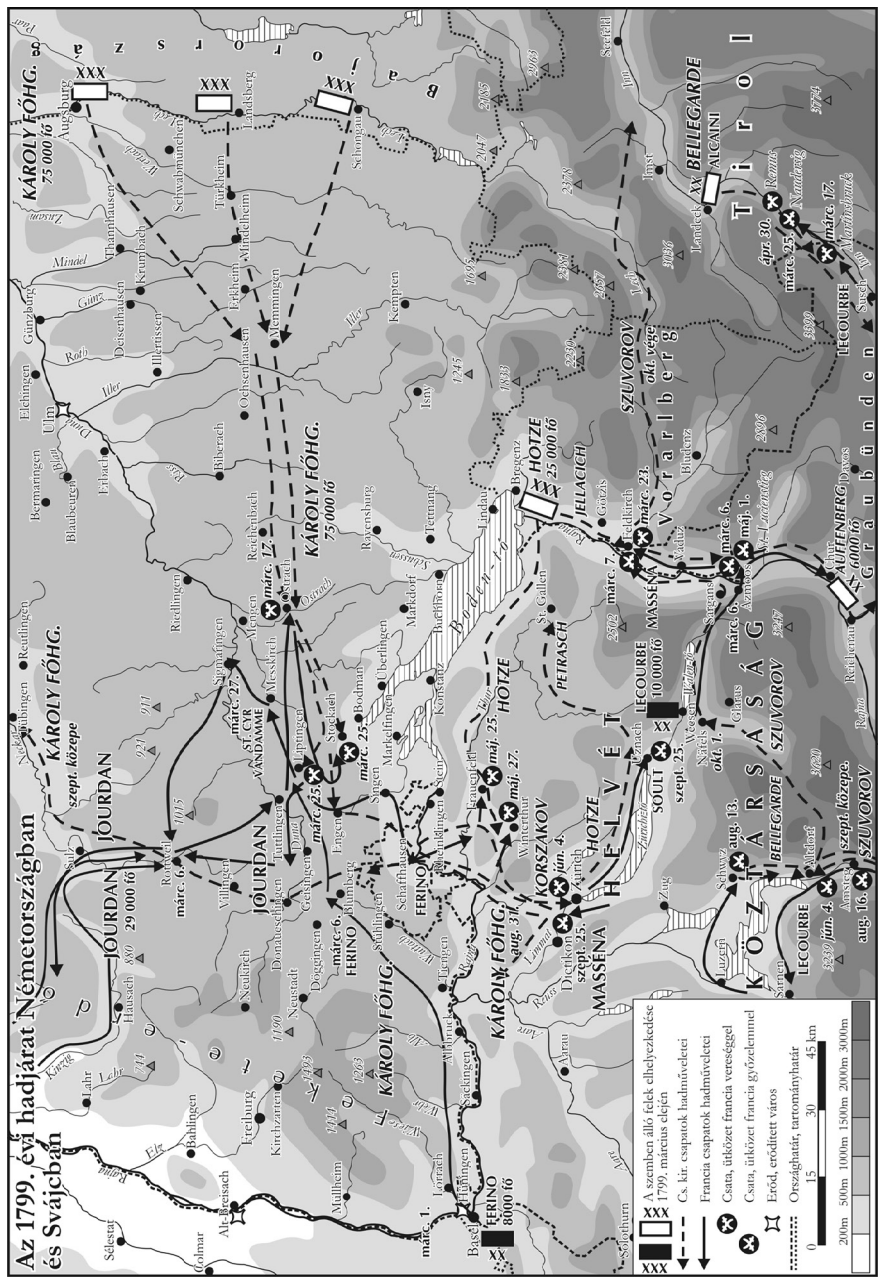
Az 1799. évi hadjárat Németországban és Svájcban
KÁROLY FŐHG. 75 000 fő
KÁROLY FŐHG.
szept. közepe
JOURDAN
JOURDAN 29 000 fő
KÁROLY FŐHG.
JOURDAN
márc. 27. ST. CYR VANDAMME
márc. 17.
KÁROLY FŐHG. 75 000 fő
márc. 6. FERINO
márc. 25.
FERINO 8000 fő
KÁROLY FŐHG.
aug. 31.
KORSZAKOV
jún. 4.
HOTZE
szept. 25.
MASSÉNA
HELVÉT
FERINO
máj. 25.
máj. 27.
HOTZE
LECOURBE 10 000 fő
SOULT
szept. 25.
okt. 1.
SZUVOROV
BELLEGARDE
aug. 13.
SZUVOROV
aug. 16.
szept. közepe
LECOURBE
jún. 4.
HOTZE 25 000 fő
JELLACICH
márc. 23.
MASSÉNA
márc. 6.
máj. 1.
Vorarlberg
SZUVOROV
okt. vége
BELLEGARDE
ALCAINI
Tirol
LECOURBE
AUFFENBERG 6000 fő
márc. 17.
márc. 25.
ápr. 30.
Graubündenben
KÖZTÁRSASÁG
A szemben álló felek elhelyezkedése 1799. március elején
Cs. kir. csapatok hadműveletei
Francia csapatok hadműveletei
Csata, ütközet francia vereséggel
Csata, ütközet francia győzelemmel
Erőd, erődített város
Országhatár, tartományhatár
0 15 30 45 km
200m 500m 1000m 1500m 2000m 3000m

16. térkép

Csata Stockach térségében, 1799. március 25.
Saint-Cyr-ho.
Messkirch felé
Tuttlingen
Neuhausen
Saint-Cyr-ho.
tartalék lovasság
Lefebvre-ho. (Soult)
Krumbach
Vandamme-ho.
Liptingen
Emmingen
Hattingen
Vandamme-ho.
Mervelt
Mühlingen
Zoznegg
JOURDAN
kb. 35 000 fő
KÁROLY FŐHG.
kb. 75 000 fő
Wallis
Nauendorf
Souham-ho.
Engen
Stockach
tartalék
Schwarzenberg
Stadler
Ferino-ho.
Singen
Radolfzell
HELVÉT
KÖZTÁRSASÁG
Donaueschingen
Braunlingen
Hüfingen
Pfohren
Geisingen
Immendingen
Hausen
Kirchen
Neudingen
Dittishausen
Löffingen
Döggingen
Behla
Hausen vor Wald
Unadingen
Mundelfingen
Reiselfingen
Blumberg
Zollhaus
Riedöschingen
Wutach
Münchingen
Lausheim
Enfenhofen
Fützen
Wellendingen
Weizen
Beggingen
Stühlingen
Schleitheim
Mauchen
Mauenheim
Honstetten
Zizenhausen
Stetten
Leipferdingen
Zimmerholz
Eigeltingen
Nellenburg
Watterdingen
Anselfingen
Hohenhewen
Neuhausen
Ehingen
Welschingen
Tengen
Blumenfeld
Völkertshausen
Orsingen
Nenzingen
Ludwigshafen
Wahlwies
Mühlhausen
Steusslingen
Beuren
Weiterdingen
Binningen
Stahringen
Bodman
Liggeringen
Güttingen
Riedheim
Hitzingen
Hohentwiel
Lohn
Thayngen
Böhringen
Markelfingen
Überlingen
Gottmadingen
Rielasingen
Randegg
Buch
Worblingen
Böhlingen
Moos
Allensbach
Dörflingen
Ramsen
Bankholzen
Horn
Gailingen
Büsingen
Beringen
Schaffhausen
Rajna
Schienen
Gaienhofen
Diessenhofen
Neuhausen
Feuerthalen
Hemmishofen
Basadingen
Berlingen
Steckborn
Steinam Rhein
Öhningen
Wangen
Herblingen
Stetten
Császári-királyi gyalogság, lovasság
Francia gyalogság, lovasság
Francia csapatok hadműveletei
Cs. kir. csapatok csapatok hadműveletei
Országhatár
0 2 4 6 8 10 km

17. térkép

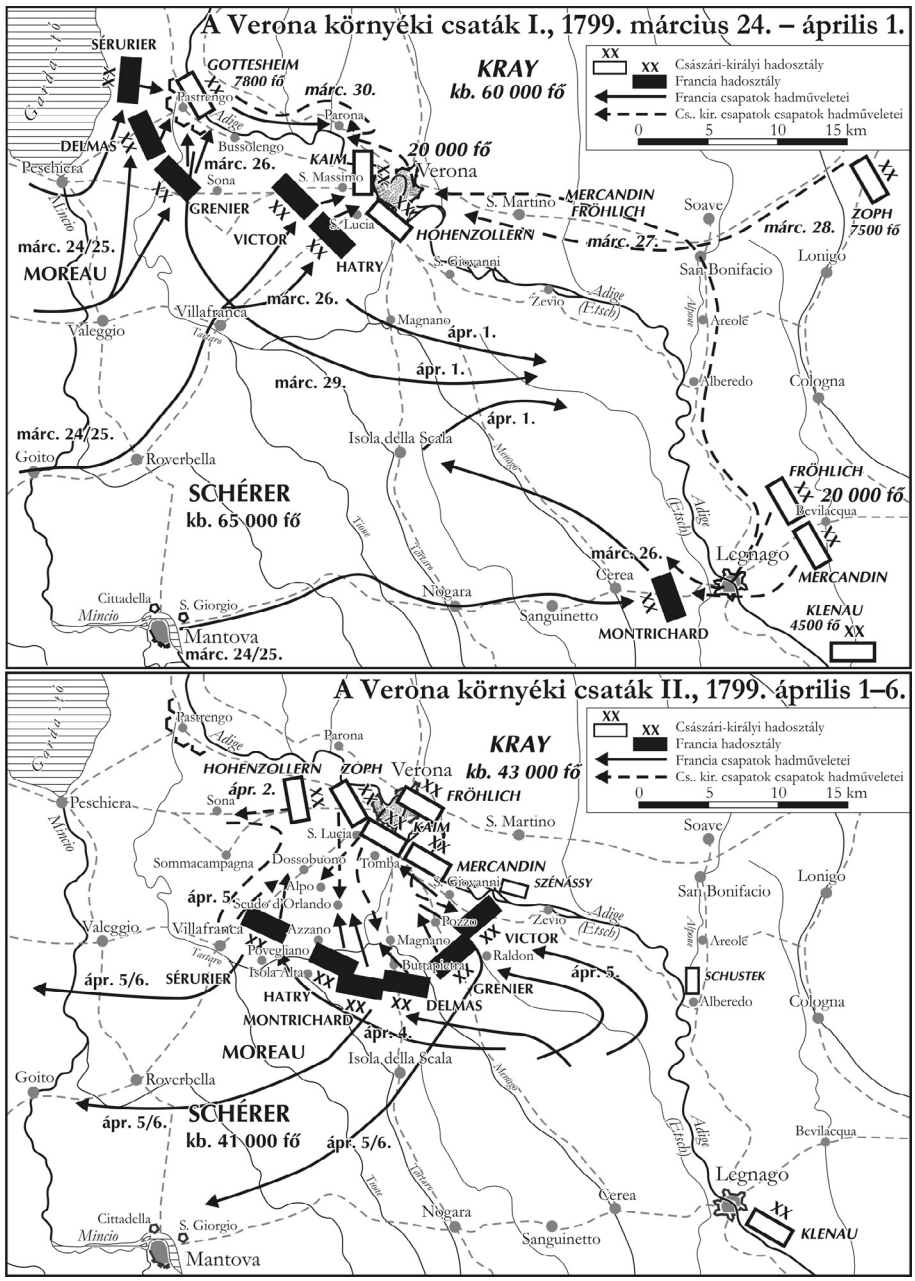
A Verona környéki csaták I., 1799. március 24. – április 1.
Császári-királyi hadosztály
Francia hadosztály
Francia csapatok hadműveletei
Cs.. kir. csapatok csapatok hadműveletei
0 5 10 15 km
KRAY
kb. 60 000 fő
SÉRURIER
GOTTESHEIM
7800 fő
márc. 30.
DELMAS
márc. 26.
KAIM
20 000 fő
Verona
GRENIER
VICTOR
HATRY
HOHENZOLLERN
MERCANDIN
FRÖHLICH
márc. 27.
márc. 28.
ZOPH
7500 fő
márc. 24/25.
MOREAU
márc. 26.
ápr. 1.
márc. 29.
SCHÉRER
kb. 65 000 fő
FRÖHLICH
20 000 fő
márc. 26.
MERCANDIN
KLENAU
4500 fő
MONTRICHARD
márc. 24/25.
Garda-tó
Adige
Mincio
Tartaro
Tione
Tramigo
Alpone
Pastrengo
Parona
Bussolengo
Peschiera
Sona
S. Massimo
S. Lucia
S. Martino
Soave
S. Giovanni
Zevio
San Bonifacio
Lonigo
Villafranca
Magnano
Areolé
Valeggio
Alberedo
Cologna
Isola della Scala
Goito
Roverbella
Bevilácqua
Legnago
Cerea
Nogara
Sanguinetto
Cittadella
S. Giorgio
Mantova
A Verona környéki csaták II., 1799. április 1–6.
KRAY
kb. 43 000 fő
HOHENZOLLERN
ápr. 2.
ZOPH
FRÖHLICH
KAIM
MERCANDIN
SZÉNÁSSY
ápr. 5.
VICTOR
ápr. 5/6.
SÉRURIER
HATRY
MONTRICHARD
GRENIER
DELMAS
ápr. 4.
MOREAU
SCHÚSTEK
SCHÉRER
kb. 41 000 fő
ápr. 5/6.
KLENAU
Sommacampagna
Dossobuono
Tomba
Alpo
Scudo di Orlando
Azzano
Povegliano
Isola Alta
Buttapietra
Raldon
Pozzo

18. térkép

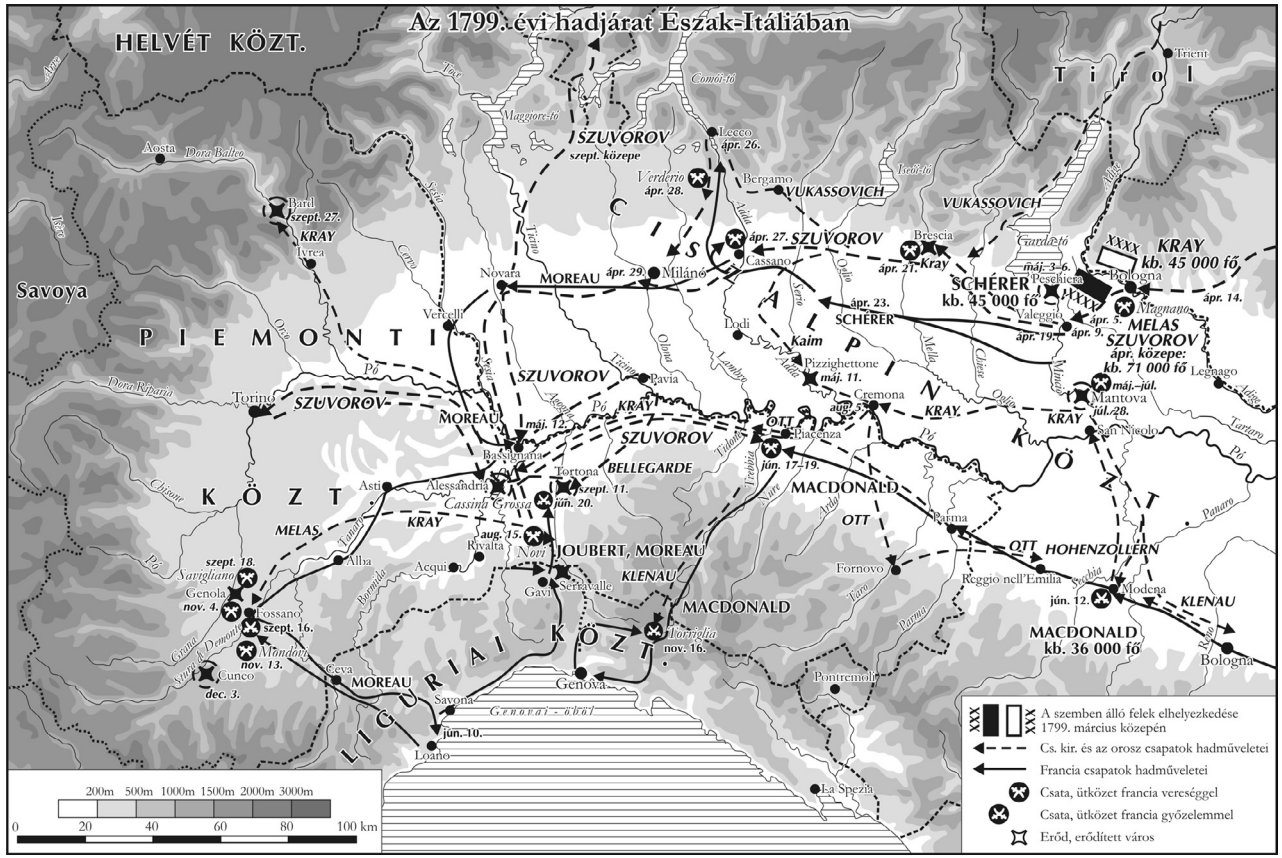
Az 1799. évi hadjárat Észak-Itáliában
HELVÉT KÖZT.
Savoya
PIEMONTI
KÖZT
LIGURIAI KÖZT
CISALPIN KÖZT
Tirol
Aosta
Bard szept. 27.
KRAY
Ivrea
Novara
MOREAU
ápr. 29.
Milánó
Verderio ápr. 28.
Lecco ápr. 26.
SZUVOROV szept. közepe
Bergamo
VUKASSOVICH
ápr. 27. SZUVOROV
Cassano
Brescia
ápr. 27. Kray
VUKASSOVICH
Trient
XXXX KRAY kb. 45 000 fő
máj. 3–6.
Peschiera
Bologna
ápr. 14.
SCHÉRER kb. 45 000 fő
ápr. 23.
SCHÉRER
Lodi
Kaim
Pizzighettone máj. 11.
Cremona aug. 5.
Valeggio
ápr. 5.
ápr. 19.
ápr. 9.
MELAS
SZUVOROV
ápr. közepe: kb. 71 000 fő
Mignano
Legnago
máj.–júl.
Mantova
júl. 28.
San Nicolo
KRAY
Verdelli
SZUVOROV
Pavia
Torino
SZUVOROV
MOREAU
máj. 12.
Casalmaggiore
Tortona
BELLEGARDE
szept. 11.
jún. 20.
Asti
Alessandria
Cassina Grossa
KRAY
aug. 15.
Rivalta
Novi
JOUBERT, MOREAU
KLENAU
Serravalle
Gavi
MACDONALD
Piacenza
OTT
jún. 17–19.
MACDONALD
OTT
Parma
OTT
HOHENZOLLERN
Fornovo
Reggio nell'Emilia
Modena
jún. 12.
KLENAU
MACDONALD kb. 36 000 fő
Bologna
Pontremoli
Genova
Savona
Genovai – ürül
jún. 10.
Loano
La Spezia
Alba
Acqui
szept. 18. Savigliano
Genola nov. 4.
Fossano
szept. 16.
Mondovi nov. 13.
Cuneo dec. 3.
Ceva
MOREAU
Morfolja nov. 16.
A szemben álló felek elhelyezkedése 1799. március közepén
Cs. kir. és az orosz csapatok hadműveletei
Francia csapatok hadműveletei
Csata, ütközet francia vereséggel
Csata, ütközet francia győzelemmel
Erőd, erődített város
200m 500m 1000m 1500m 2000m 3000m
0 20 40 60 80 100 km

19. térkép

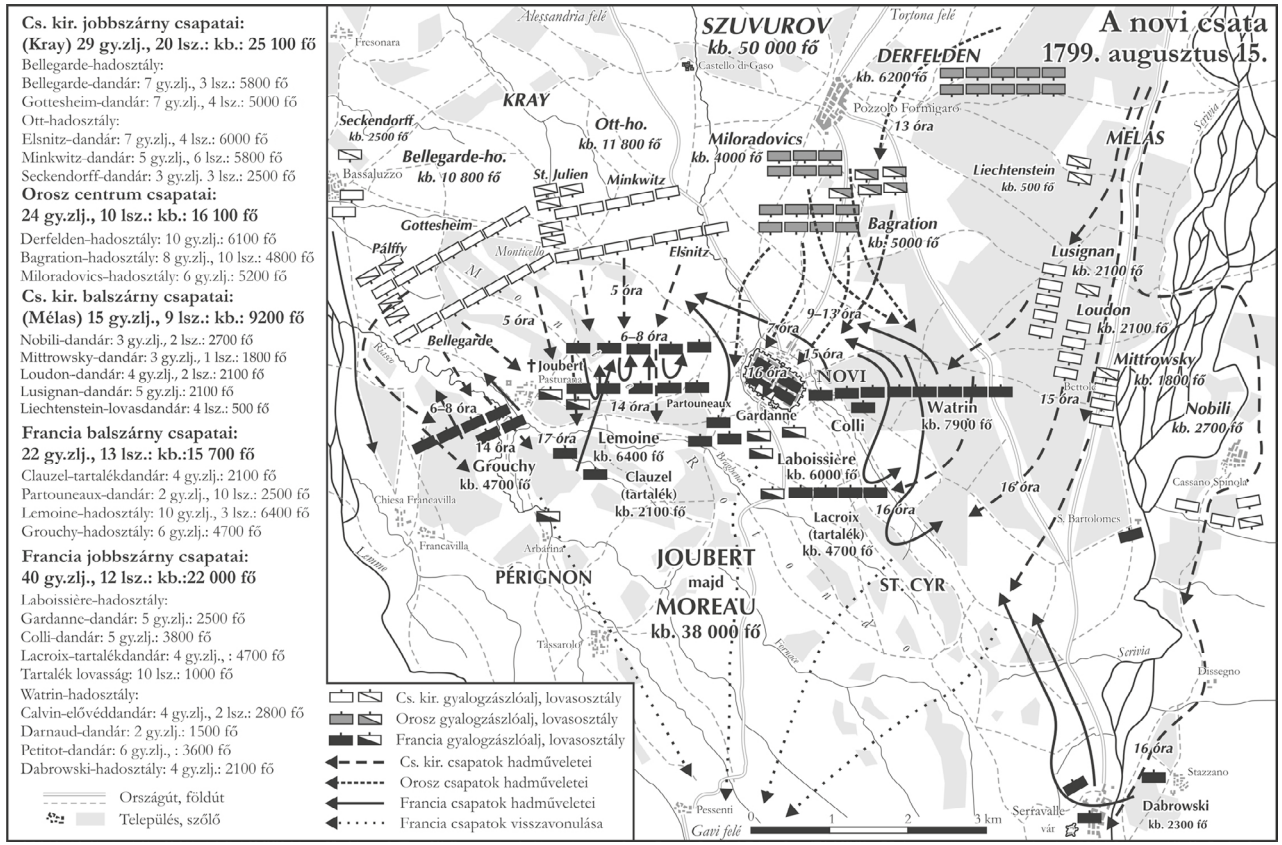
A novi csata
1799. augusztus 15.
Cs. kir. jobbszárny csapatai:
(Kray) 29 gy.zlj., 20 lsz.: kb.: 25 100 fő
Bellegarde-hadosztály:
Bellegarde-dandár: 7 gy.zlj., 3 lsz.: 5800 fő
Gottesheim-dandár: 7 gy.zlj., 4 lsz.: 5000 fő
Ott-hadosztály:
Elsnitz-dandár: 7 gy.zlj., 4 lsz.: 6000 fő
Minkwitz-dandár: 5 gy.zlj., 6 lsz.: 5800 fő
Seckendorff-dandár: 3 gy.zlj. 3 lsz.: 2500 fő
Orosz centrum csapatai:
24 gy.zlj., 10 lsz.: kb.: 16 100 fő
Derfelden-hadosztály: 10 gy.zlj.: 6100 fő
Bagration-hadosztály: 8 gy.zlj., 10 lsz.: 4800 fő
Miloradovics-hadosztály: 6 gy.zlj.: 5200 fő
Cs. kir. balszárny csapatai:
(Mélas) 15 gy.zlj., 9 lsz.: kb.: 9200 fő
Nobili-dandár: 3 gy.zlj., 2 lsz.: 2700 fő
Mittrowsky-dandár: 3 gy.zlj., 1 lsz.: 1800 fő
Loudon-dandár: 4 gy.zlj., 2 lsz.: 2100 fő
Lusignan-dandár: 5 gy.zlj.: 2100 fő
Liechtenstein-lovasdandár: 4 lsz.: 500 fő
Francia balszárny csapatai:
22 gy.zlj., 13 lsz.: kb.:15 700 fő
Clauzel-tartalékdandár: 4 gy.zlj.: 2100 fő
Partouneaux-dandár: 2 gy.zlj., 10 lsz.: 2500 fő
Lemoine-hadosztály: 10 gy.zlj., 3 lsz.: 6400 fő
Grouchy-hadosztály: 6 gy.zlj.: 4700 fő
Francia jobbszárny csapatai:
40 gy.zlj., 12 lsz.: kb.:22 000 fő
Laboissière-hadosztály:
Gardanne-dandár: 5 gy.zlj.: 2500 fő
Colli-dandár: 5 gy.zlj.: 3800 fő
Lacroix-tartalékdandár: 4 gy.zlj.,: 4700 fő
Tartalék lovasság: 10 lsz.: 1000 fő
Watrin-hadosztály:
Calvin-elővéddandár: 4 gy.zlj., 2 lsz.: 2800 fő
Darnaud-dandár: 2 gy.zlj.: 1500 fő
Petitot-dandár: 6 gy.zlj.,: 3600 fő
Dabrowski-hadosztály: 4 gy.zlj.: 2100 fő
Országút, földút
Település, szőlő
Cs. kir. gyalogzászlóalj, lovasosztály
Orosz gyalogzászlóalj, lovasosztály
Francia gyalogzászlóalj, lovasosztály
Cs. kir. csapatok hadműveletei
Orosz csapatok hadműveletei
Francia csapatok hadműveletei
Francia csapatok visszavonulása
Alessandria felé
Tortona felé
Fresonara
Castello di Gaso
SZUVUROV
kb. 50 000 fő
DERFELDEN
kb. 6200 fő
Pozzolo Formigaro
13 óra
KRAY
Seckendorff
kb. 2500 fő
Ott-ho.
kb. 11 800 fő
Bellegarde-ho.
kb. 10 800 fő
Bassaluzzo
St. Julien
Minkwitz
Miloradovics
kb. 4000 fő
MÉLAS
Liechtenstein
kb. 500 fő
Gottesheim
Pálffy
Monticello
Elsnitz
Bagration
kb. 5000 fő
Lusignan
kb. 2100 fő
5 óra
5 óra
9–13 óra
Loudon
kb. 2100 fő
Bellegarde
6–8 óra
15 óra
Mittrowsky
kb. 1800 fő
†Joubert
Pasturana
16 óra
NOVI
Bettole
15 óra
Nobili
kb. 2700 fő
6–8 óra
14 óra
Partouneaux
Gardanne
Watrin
kb. 7900 fő
14 óra
17 óra
Lemoine
kb. 6400 fő
Colli
Grouchy
kb. 4700 fő
Clauzel
(tartalék)
kb. 2100 fő
Laboissière
kb. 6000 fő
16 óra
Cassano Spinola
Chiesa Francavilla
Lacroix
(tartalék)
kb. 4700 fő
S. Bartolomeo
Francavilla
Arbarina
PÉRIGNON
JOUBERT
majd
MOREAU
kb. 38 000 fő
ST. CYR
Tassarolo
Serivia
Bissegno
16 óra
Stazzano
Pessenti
Serravalle vár
Dabrowski
kb. 2300 fő
Gavi felé
0 1 2 3 km

20. térkép

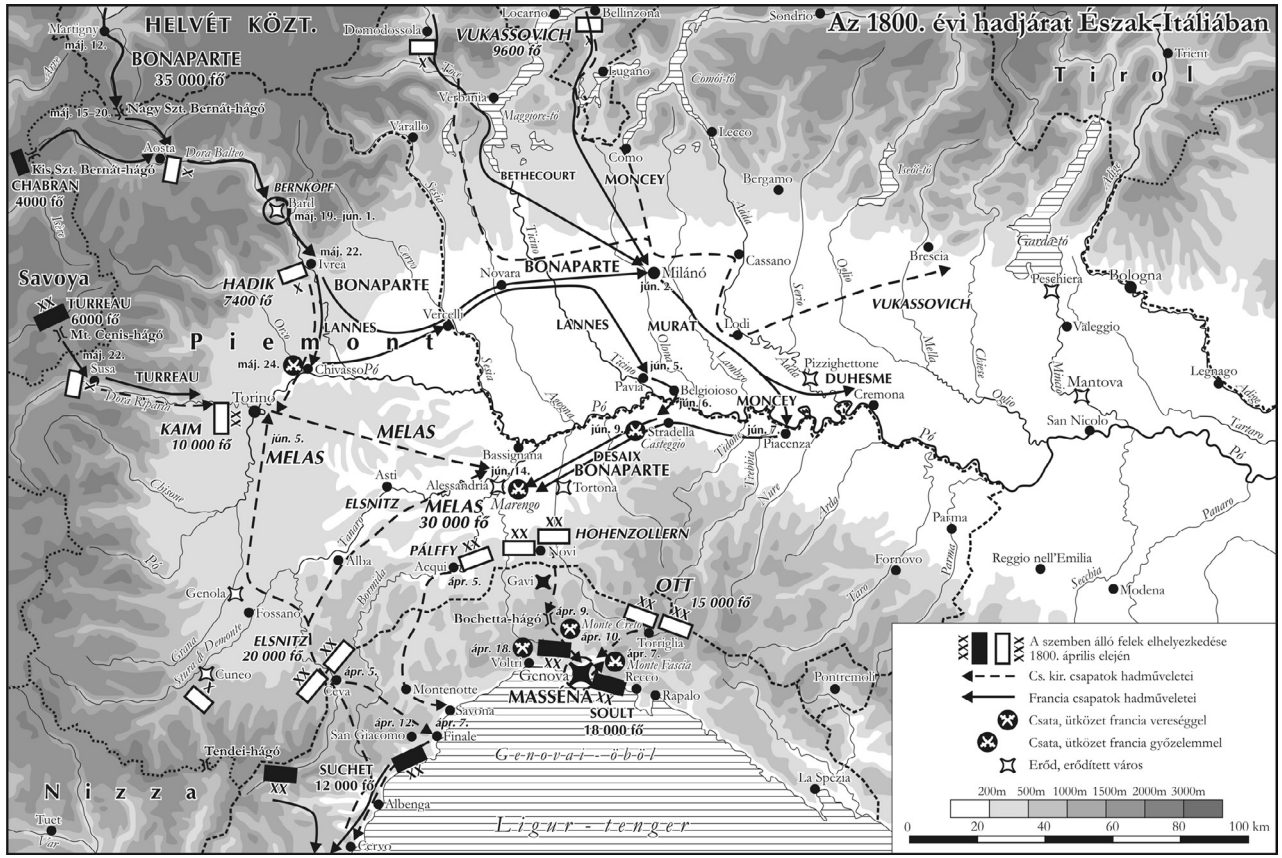
Az 1800. évi hadjárat Észak-Itáliában
HELVÉT KÖZT.
BONAPARTE
35 000 fő
máj. 15–20.
Nagy Szt. Bernát-hágó
Kis Szt. Bernát-hágó
CHABRAN
4000 fő
BERNKÖPF
Bard
máj. 19. jún. 1.
máj. 22.
Ivrea
HADIK
7400 fő
BONAPARTE
Savoya
TURREAU
6000 fő
Mt. Cenis-hágó
máj. 22.
Susa
TURREAU
máj. 24.
Chivasso
LANNES
Vercelli
P i e m o n t
Torino
KAIM
10 000 fő
jún. 5.
MELAS
MELAS
Asti
Alessandria
jún. 14.
Marengo
DESAIX
BONAPARTE
Tortona
ELSNITZ
MELAS
30 000 fő
PÁLFFY
Acqui
ápr. 5.
Alba
Genola
Fossano
Cuneo
ELSNITZ
20 000 fő
ápr. 5.
Ceva
Tendei-hágó
SUCHET
12 000 fő
Tuet
Var
N i z z a
Albenga
Ceryo
Ligur-tenger
Montenotte
ápr. 12.
San Giacomo
ápr. 7.
Finale
Savona
MASSÉNA
SOULT
18 000 fő
Genova
Volta
ápr. 18.
Bochetta-hágó
ápr. 9.
Monte Creto
ápr. 10.
Torriglia
ápr. 7.
Monte Fascia
Recco
Rapallo
OTT
15 000 fő
Gavi
HOHENZOLLERN
Novi
VUKASSOVICH
9600 fő
Locarno
Bellinzona
Domodossola
Varallo
Vercelli
Lugano
Como
Lecco
BETHECOURT
MONCEY
Bergamo
Milánó
jún. 2.
Cassano
Novara
BONAPARTE
LANNES
MURAT
Lodi
jún. 5.
Pavia
Belgioioso
jún. 6.
MONCEY
Cremona
Pizzighettone
DUHESME
Piacenza
jún. 7.
Stradella
Casteggio
jún. 9.
Sondrio
Trient
T i r o l
Brescia
VUKASSOVICH
Peschiera
Bologna
Valeggio
Mantova
San Nicolo
Legnago
Parma
Fornovo
Reggio nell'Emilia
Modena
Pontremoli
La Spezia
A szemben álló felek elhelyezkedése 1800. április elején
Cs. kir. csapatok hadműveletei
Francia csapatok hadműveletei
Csata, ütközet francia vereséggel
Csata, ütközet francia győzelemmel
Erőd, erődített város
200m 500m 1000m 1500m 2000m 3000m
0 20 40 60 80 100 km

21. térkép

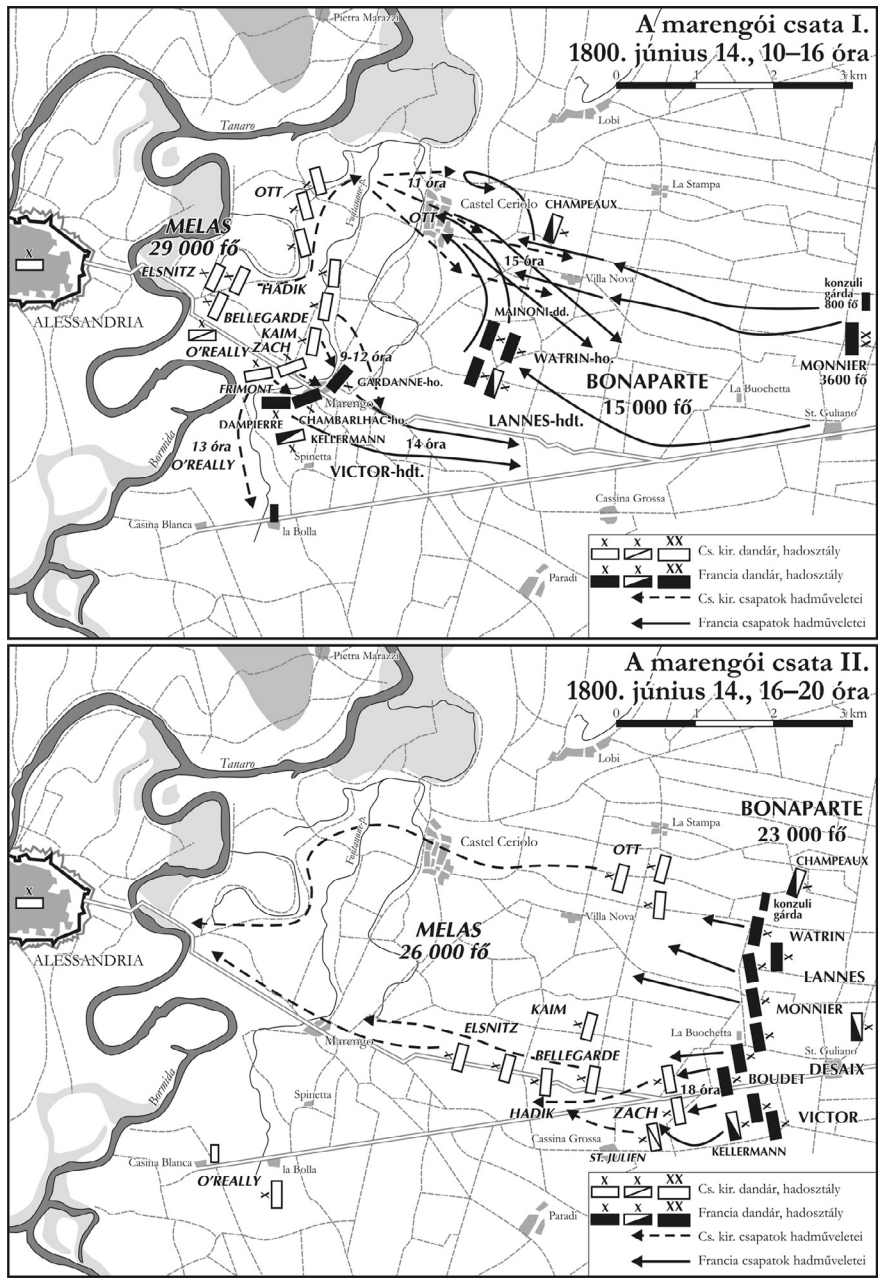
A marengói csata I.
1800. június 14., 10–16 óra
0 1 2 3 km
Pietra Marazzi
Tanaro
Lobi
La Stampa
Castel Ceriolo
Fontanone
Villa Nova
La Buochetta
St. Giuliano
Cassina Grossa
Cassina Blanca
la Bolla
Paradi
Spinetta
Marengo
Bormida
ALESSANDRIA
MELAS
29 000 fő
OTT
11 óra
CHAMPEAUX
15 óra
ELSNITZ
HADIK
BELLEGARDE
KAIM
ZACH
O'REALLY
9-12 óra
GARDANNE-ho.
FRIMONT
DAMPIERRE
CHAMBARLHAC-ho.
KELLERMANN
13 óra
O'REALLY
14 óra
VICTOR-hdt.
MAINONI-dd.
WATRIN-ho.
LANNES-hdt.
BONAPARTE
15 000 fő
konzuli gárda 800 fő
MONNIER 3600 fő
Cs. kir. dandár, hadosztály
Francia dandár, hadosztály
Cs. kir. csapatok hadműveletei
Francia csapatok hadműveletei
A marengói csata II.
1800. június 14., 16–20 óra
0 1 2 3 km
BONAPARTE
23 000 fő
CHAMPEAUX
konzuli gárda
WATRIN
LANNES
MONNIER
DESAIX
BOUDET
VICTOR
KELLERMANN
ST. JULIEN
18 óra
ZACH
HADIK
KAIM
ELSNITZ
BELLEGARDE
MELAS
26 000 fő
O'REALLY
Cs. kir. dandár, hadosztály
Francia dandár, hadosztály
Cs. kir. csapatok hadműveletei
Francia csapatok hadműveletei

22. térkép

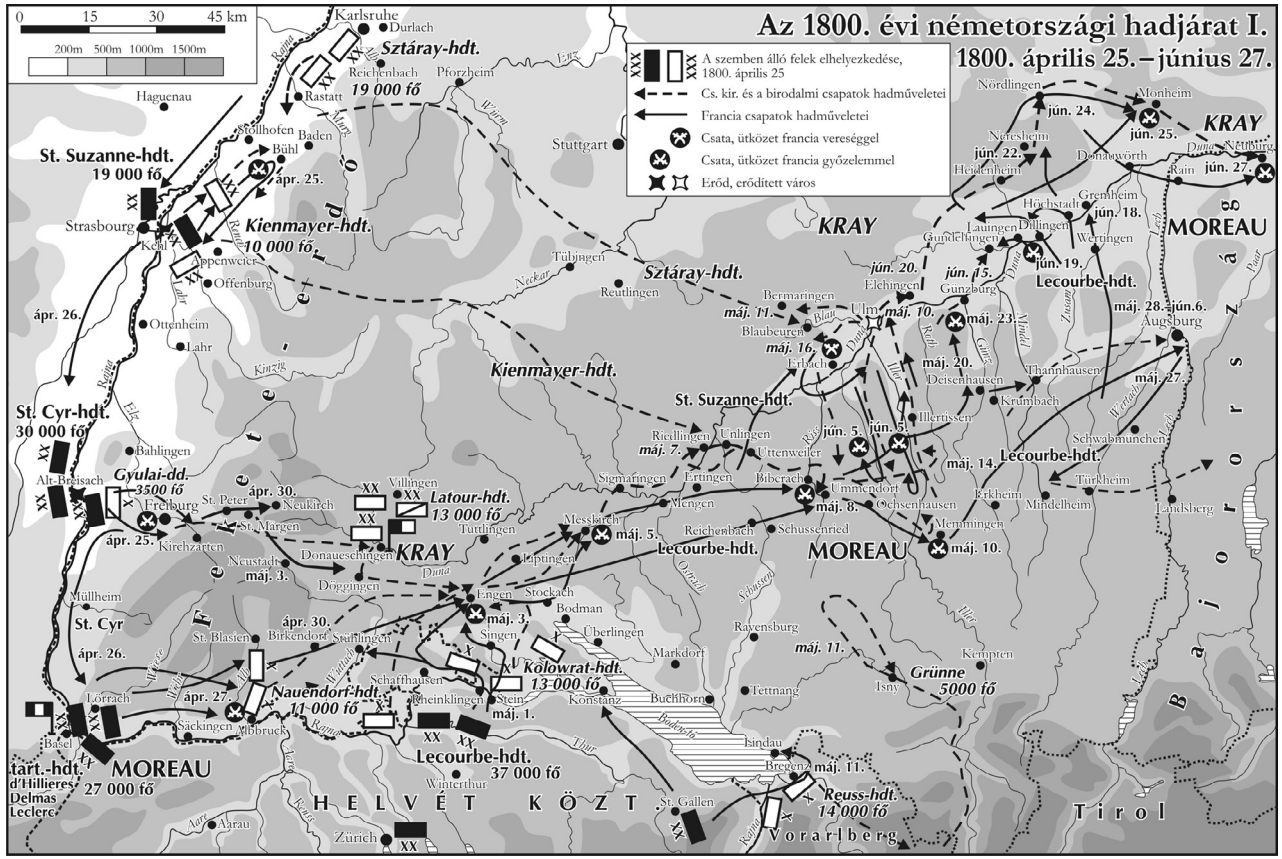
Az 1800. évi németországi hadjárat I.
1800. április 25. – június 27.
A szemben álló felek elhelyezkedése, 1800. április 25
Cs. kir. és a birodalmi csapatok hadműveletei
Francia csapatok hadműveletei
Csata, ütközet francia vereséggel
Csata, ütközet francia győzelemmel
Erőd, erődített város
0 15 30 45 km
200m 500m 1000m 1500m
Sztáray-hdt.
19 000 fő
Kienmayer-hdt.
10 000 fő
St. Suzanne-hdt.
19 000 fő
St. Cyr-hdt.
30 000 fő
Gyulai-dd.
3500 fő
Latour-hdt.
13 000 fő
Nauendorf-hdt.
11 000 fő
Kolowrat-hdt.
13 000 fő
Lecourbe-hdt.
37 000 fő
Grünne
5000 fő
Reuss-hdt.
14 000 fő
Lecourbe-hdt.
Lecourbe-hdt.
Tart.-hdt.
d'Hillieres
Delmas
Leclerc
27 000 fő
KRAY
MOREAU
KRAY
MOREAU
H E L V É T K Ö Z T .
Tirol
Vorarlberg
Bajorország
Rajna
Duna
Neckar
Iller
Lech
Isar
Inn
Salzach
Traun
Enns
Karlsruhe
Durlach
Reichenbach
Pforzheim
Rastatt
Haguenau
Stollhofen
Baden
Bühl
Strasbourg
Kehl
Appenweier
Offenburg
Ottenheim
Lahr
Tübingen
Reutlingen
Stuttgart
Nördlingen
Monheim
Nersheim
Donauwörth
Heidenheim
Rain
Höchstadt
Grenheim
Lauingen
Dillingen
Günzelhofen
Werningen
Elchingen
Gunzburg
Bermaringen
Blaubeuren
Ulm
Erbach
Deisenhausen
Thannhausen
Augsburg
Krumbach
Illertissen
Riedlingen
Unlingen
Uttenweiler
Biberach
Ummendorf
Ochsenhausen
Memmingen
Kirchheim
Mindelheim
Landsberg
Türkheim
Schwabmünchen
Sigmaringen
Ertingen
Mengen
Messkirch
Reichenbach
Schussenried
Ravensburg
Markdorf
Überlingen
Bodman
Stockach
Engen
Singen
Tuttlingen
Donaueschingen
Neustadt
Doggingen
Leipferdingen
Villingen
Neukirch
St. Peter
St. Margen
Freiburg
Kirchzarten
Alt-Breisach
Müllheim
St. Cyr
St. Blasien
Birkendorf
Seelingen
Schaffhausen
Rheinklingen
Stein
Konstanz
Buchhorn
Tettnang
Isny
Kempten
Lindau
Bregenz
Winterthur
St. Gallen
Zürich
Aarau
Basel
Lörrach
Säckingen
Wehr
Brugg
Waldshut
Laufenburg
Rheinfelden
Frauenfeld
Bodensee
Iller
Lech
Isar
Inn
Salzach
Traun
Enns
ápr. 25.
ápr. 26.
ápr. 30.
ápr. 27.
máj. 1.
máj. 3.
máj. 5.
máj. 7.
máj. 8.
máj. 10.
máj. 11.
máj. 14.
máj. 16.
máj. 20.
máj. 23.
máj. 27.
jún. 5.
jún. 15.
jún. 18.
jún. 19.
jún. 20.
jún. 22.
jún. 24.
jún. 25.
jún. 27.
máj. 28.–jún. 6.

23. térkép

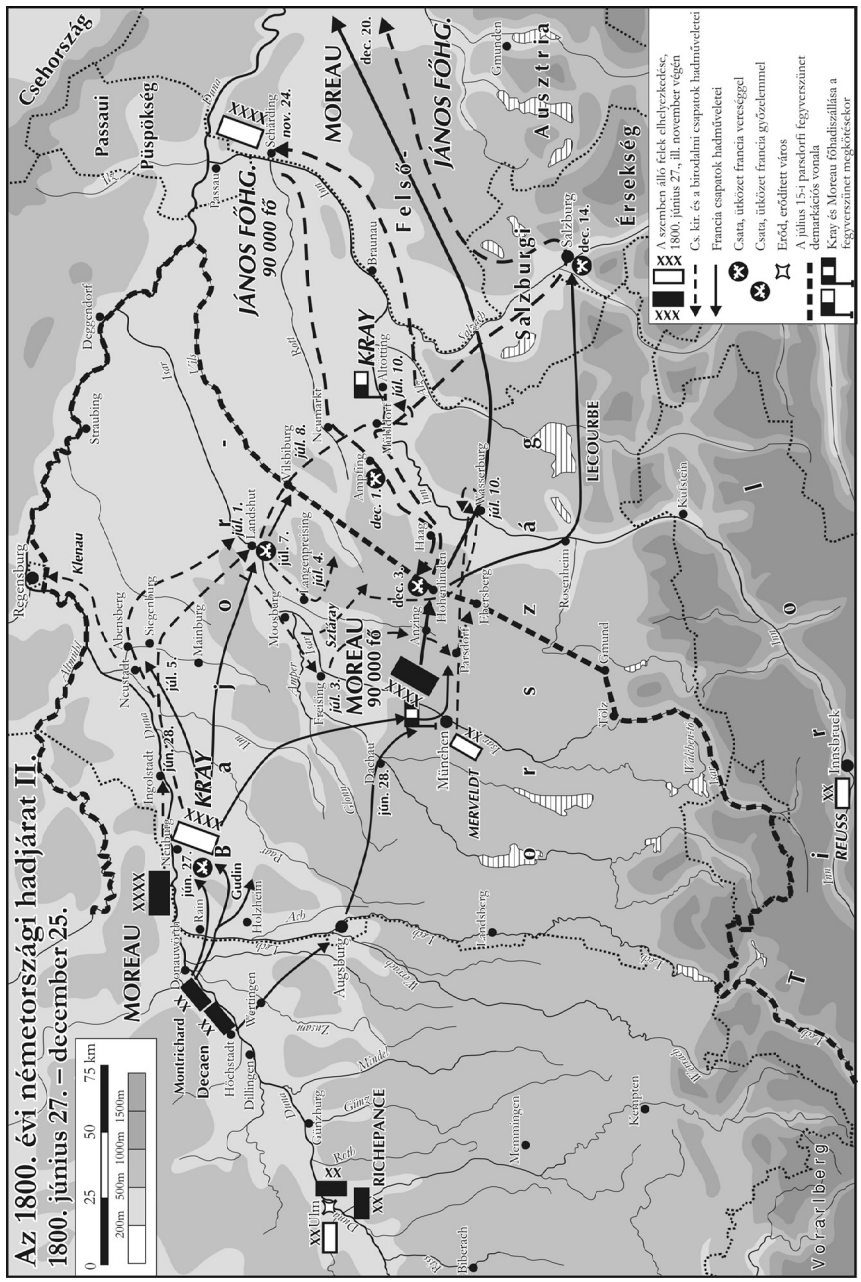
Az 1800. évi németországi hadjárat II.
1800. június 27. – december 25.
0 25 50 75 km
200m 500m 1000m 1500m
Csehország
Passaui Püspökség
Ausztria
Salzburgi Érsekség
Vorarlberg
Tirol
MOREAU XXXX
Montrichard
Decaen
XX RICHEPANCE
XX Ulm
KRAY XXXX
B
Gudin
MERVELDT XX
REUSS XX
LECOURBE
JÁNOS FŐHG.
90 000 fő
MOREAU
90 000 fő
KRAY
JÁNOS FŐHG.
MOREAU
Klenau
Sztáray
Donau
Rajna
Inn
Isar
Lech
Regensburg
Ingolstadt
Neustadt
Siegenburg
Mainburg
Landshut
Moosburg
Freising
Dachau
München
Augsburg
Hochstadt
Dillingen
Günzburg
Memmingen
Kempten
Bibrach
Wertingen
Donauwörth
Rain
Degendorf
Straubing
Passau
Schärding
Braunau
Mühldorf
Amping
Haag
Hohenlinden
Ebersberg
Rosenheim
Traunstein
Gmunden
Salzburg
Kufstein
Innsbruck
jún. 27.
jún. 28.
júl. 1.
júl. 3.
júl. 4.
júl. 5.
júl. 7.
júl. 8.
júl. 10.
dec. 1.
dec. 3.
dec. 14.
dec. 20.
nov. 24.
A szemben álló felek elhelyezkedése, 1800. június 27., ill. november végén
Cs. kir. és a birodalmi csapatok hadműveleti
Francia csapatok hadműveleti
Csata, utközet francia veréssel
Csata, utközet francia győzelemmel
Erőd, erődített város
A július 15-i parsdorfi fegyverszünet demarkációs vonala
Kray és Moreau főhadiszállása a fegyverszünet megkötésekor

24. térkép

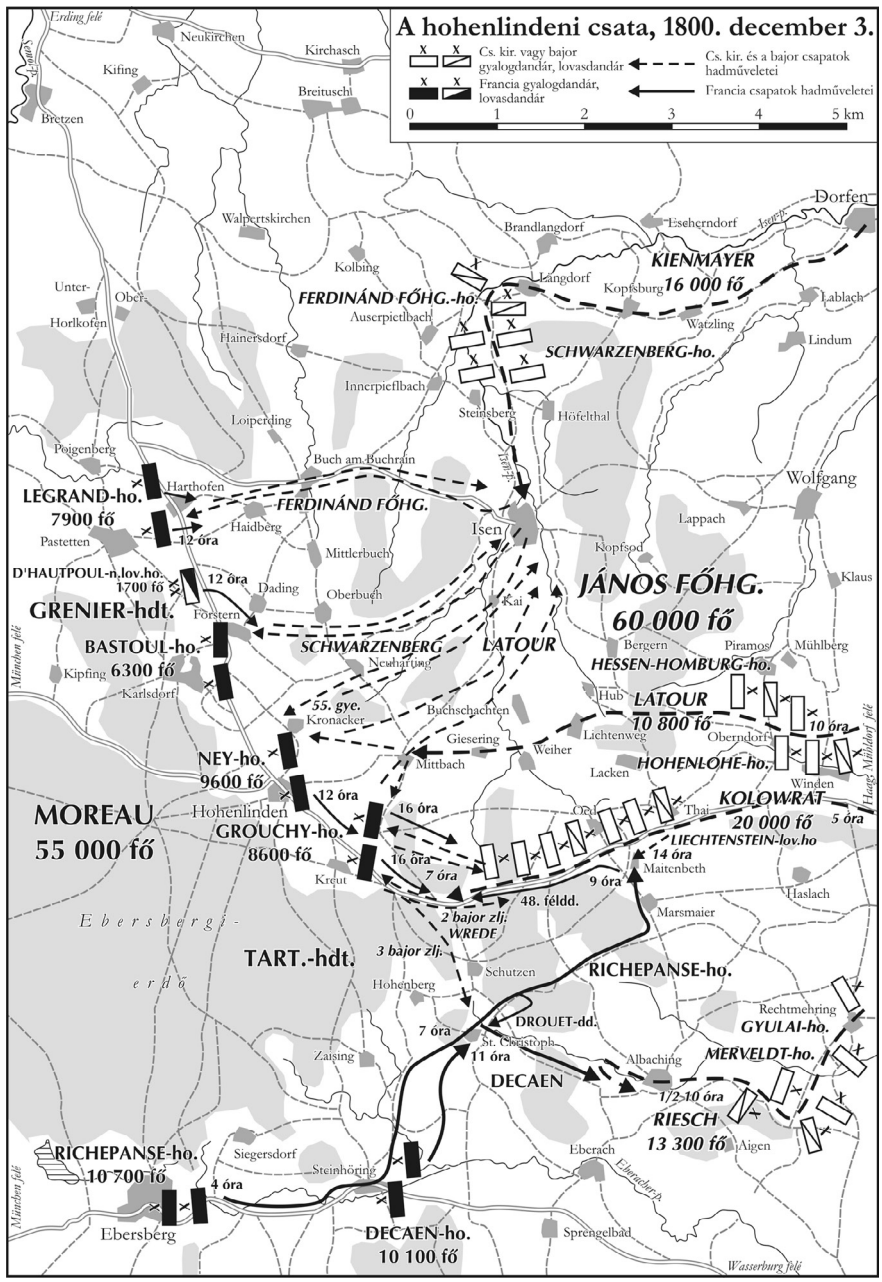
A hohenlindeni csata, 1800. december 3.
Cs. kir. vagy bajor gyalogdandár, lovasdandár
Francia gyalogdandár, lovasdandár
Cs. kir. és a bajor csapatok hadműveletei
Francia csapatok hadműveletei
0 1 2 3 4 5 km
Erding felé
Neukirchen
Kirchasch
Kifing
Breituschi
Bretzen
Walbertskirchen
Brandlangdorf
Esebrndorf
Dorfen
Kolbing
Langdorf
KIENMAYER
16 000 fő
Kopfsburg
Lablach
Unter-
Ober-
Horlkofen
FERDINÁND FŐHG.-ho.
Auserpietlbach
Watzling
Hainersdorf
SCHWARZENBERG-ho.
Lindum
Innerpieflbach
Steinsberg
Höfelthal
Loiperding
Poigenberg
Buch am Buchrain
Wolfgang
LEGRAND-ho.
7900 fő
Harthofen
FERDINÁND FŐHG.
Haidberg
Isen
Lappach
Pastetten
12 óra
Mittlerbuch
Kopfsod
D'HAUTPOUL-n.lov.ho.
1700 fő
12 óra
Dading
Oberbuch
JÁNOS FŐHG.
60 000 fő
Klaus
GRENIER-hdt.
Förstern
Kai
BASTOUL-ho.
6300 fő
SCHWARZENBERG
LATOUR
Bergern
Piramos
Mühlberg
HESSEN-HOMBURG-ho.
Kipfing
Karlsdorf
Neuhart(ing)
Hub
LATOUR
10 800 fő
55. gye.
Kronacker
Buchschachten
10 óra
Giesering
Lichtenweg
Oberndorf
NEY-ho.
9600 fő
Mittbach
Weiher
Lacken
HOHENLOHE-ho.
Winden
12 óra
16 óra
KOLOWRAT
20 000 fő
5 óra
MOREAU
55 000 fő
Hohenlinden
GROUCHY-ho.
8600 fő
Ort
Thal
LIECHTENSTEIN-lov.ho
14 óra
16 óra
7 óra
Kreut
Maitenbeth
9 óra
Haslach
48. féldd.
Marsmaier
2 bajor zlj.
WREDE
Ebersbergi-
erdő
TART.-hdt.
3 bajor zlj.
Schutzen
RICHEPANSE-ho.
Hohenberg
Rechtmehring
GYULAI-ho.
DROUET-dd.
7 óra
St. Christoph
11 óra
Zaising
Albaching
MERVELDT-ho.
DECAEN
1/2 10 óra
RIESCH
13 300 fő
Aigen
RICHEPANSE-ho.
10 700 fő
Siegersdorf
Eberach
Steinhöring
4 óra
Ebersberg
DECAEN-ho.
10 100 fő
Sprengelbad
Wasserburg felé
München felé
Haags Mühldorf felé

25. térkép

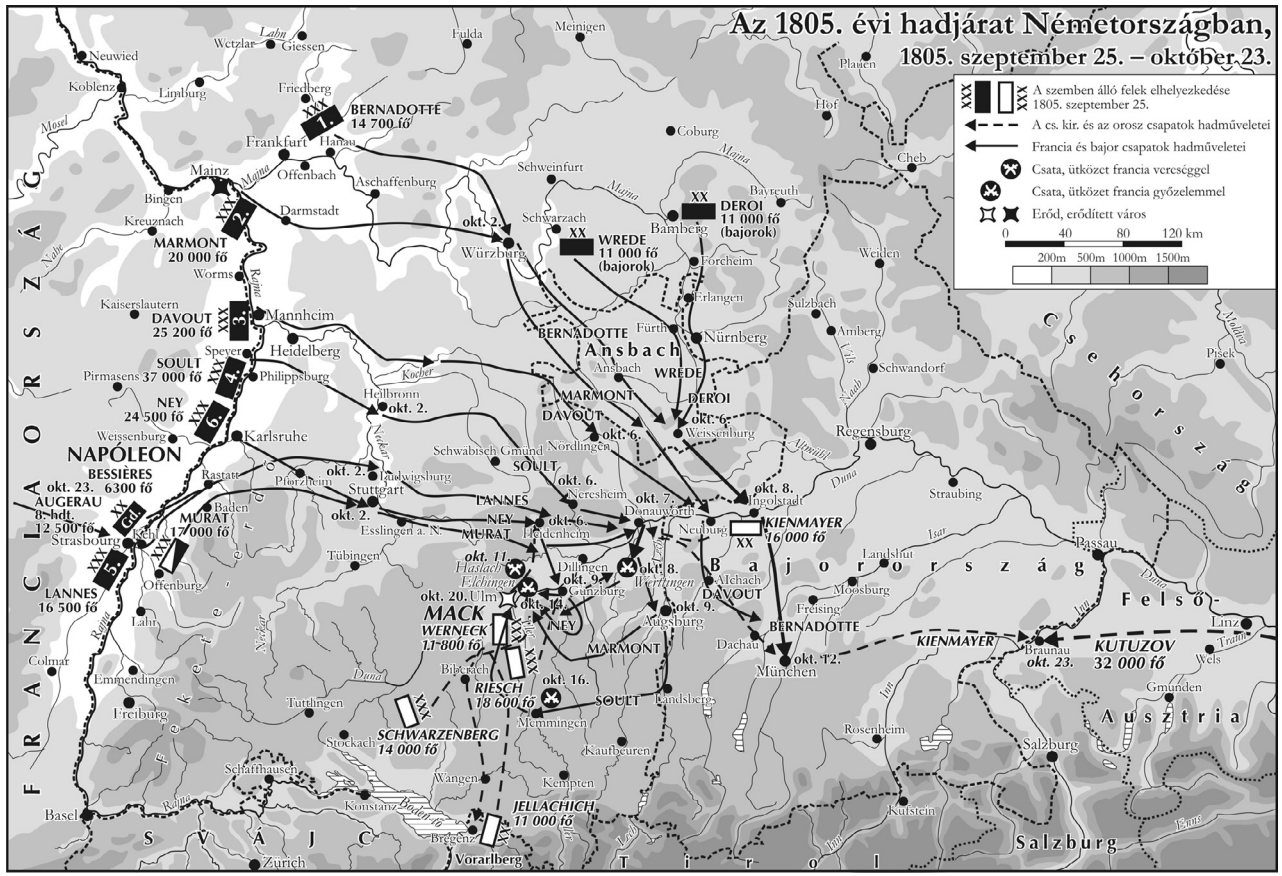
Az 1805. évi hadjárat Németországban,
1805. szeptember 25. – október 23.
A szemben álló felek elhelyezkedése 1805. szeptember 25.
A cs. kir. és az orosz csapatok hadműveletei
Francia és bajor csapatok hadműveletei
Csata, ütközet francia vereséggel
Csata, ütközet francia győzelemmel
Erőd, erődített város
0 40 80 120 km
200m 500m 1000m 1500m
FRANCIAORSZÁG
SVÁJC
Csehország
Ausztria
Felső-
Salzburg
Tirol
Bajorország
NAPOLEON
BERNADOTTE 14 700 fő
MARMONT 20 000 fő
DAVOUT 25 200 fő
SOULT 37 000 fő
NEY 24 500 fő
BESSIÈRES okt. 23. 6300 fő
AUGEREAU 8. hdt. 12 500 fő
MURAT 17 000 fő
LANNES 16 500 fő
MACK WERNECK 17 800 fő
SCHWARZENBERG 14 000 fő
RIESCH 18 600 fő
JELLACHICH 11 000 fő
WREDE 11 000 fő (bajorok)
DEROI 11 000 fő (bajorok)
KIENMAYER 16 000 fő
KUTUZOV 32 000 fő
Ansbach
okt. 2.
okt. 6.
okt. 7.
okt. 8.
okt. 9.
okt. 11.
okt. 12.
okt. 16.
okt. 20.
okt. 23.
Neuwied
Koblenz
Limburg
Wetzlar
Giessen
Lahn
Friedberg
Frankfurt
Hanau
Mainz
Offenbach
Aschaffenburg
Darmstadt
Bingen
Kreuznach
Worms
Kaiserslautern
Mannheim
Heidelberg
Speyer
Philippsburg
Pirmasens
Weissenburg
Karlsruhe
Rastatt
Baden
Kehl
Strasbourg
Offenburg
Lahr
Colmar
Emmendingen
Freiburg
Tuttlingen
Schaffhausen
Basel
Zurich
Konstanz
Bregenz
Vorarlberg
Stockach
Wangen
Kempten
Memmingen
Kaufbeuren
Biberach
Ulm
Günzburg
Dillingen
Haslach
Elchingen
Heidenheim
Esslingen a. N.
Stuttgart
Ludwigsburg
Pforzheim
Heilbronn
Schwäbisch Gmünd
Nördlingen
Aalen
Ellwangen
Crailsheim
Tübingen
Rottweil
Fulda
Meinigen
Coburg
Schweinfurt
Würzburg
Schwarzach
Bamberg
Bayreuth
Forchheim
Erlangen
Fürth
Nürnberg
Ansbach
Hof
Plauen
Cheb
Weiden
Amberg
Sulzbach
Regensburg
Schwandorf
Pisek
Straubing
Landshut
Passau
Moosburg
Freising
Dachau
München
Landsberg
Augsburg
Ingolstadt
Neuburg
Donauwörth
Neresheim
Alchach
Rosenheim
Braunau
Linz
Wels
Gmünden
Salzburg
Kufstein
Lech
Iller
Iller
Isar
Inn
Traun
Donau
Main
Neckar
Rhein
Mosel
Nahe
Kocher
Jagst
Altmühl
Naab
Vils
Moldau
okt. 2.
okt. 6.
okt. 7.
okt. 8.
okt. 9.
okt. 11.
okt. 12.
okt. 16.
okt. 20. Ulm
okt. 23.
MACK
WERNECK
SCHWARZENBERG
RIESCH
JELLACHICH
KIENMAYER
KUTUZOV
BERNADOTTE
DAVOUT
NEY
MURAT
LANNES
SOULT
MARMONT
WREDE
DEROI

26. térkép

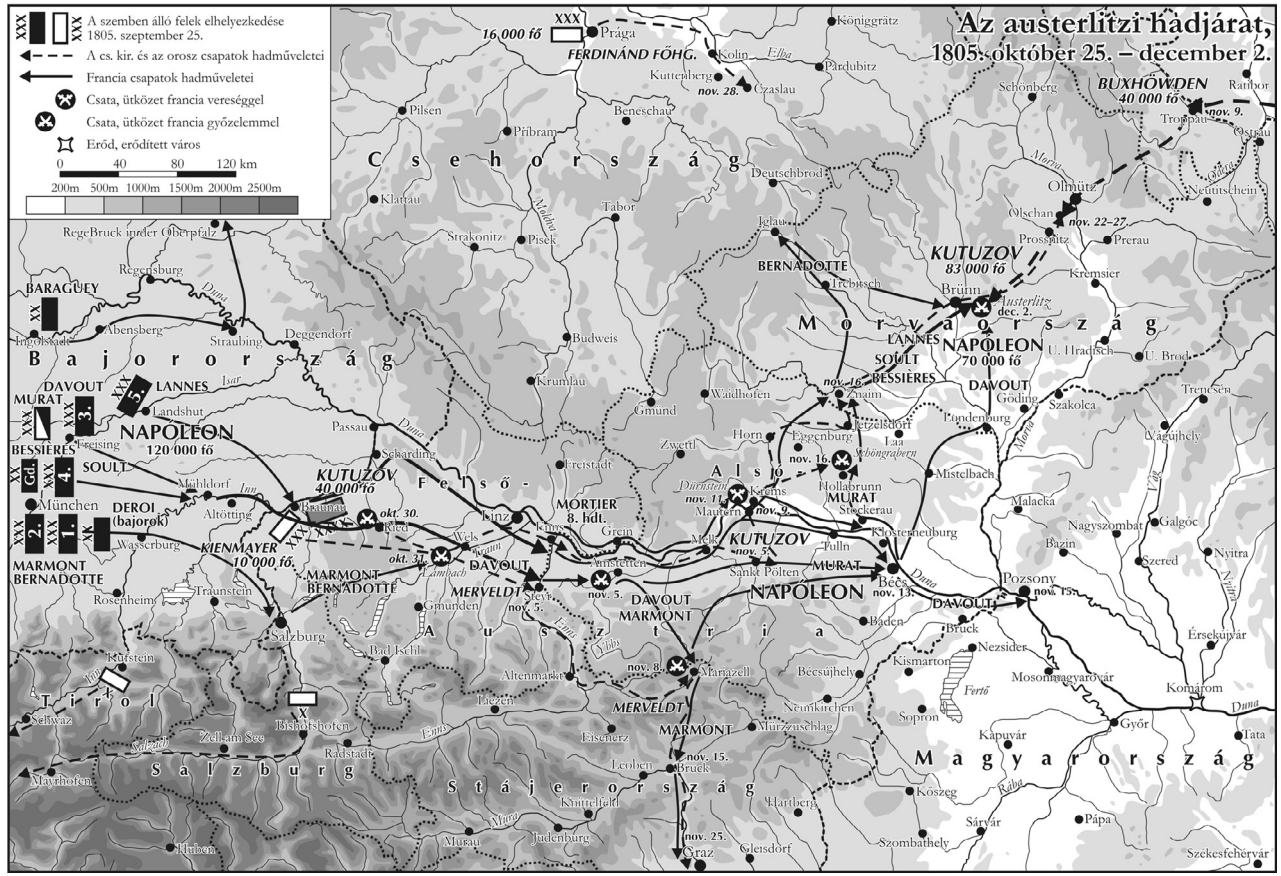
Az austerlitzi hadjárat,
1805. október 25. – december 2.
A szemben álló felek elhelyezkedése 1805. szeptember 25.
A cs. kir. és az orosz csapatok hadműveletei
Francia csapatok hadműveletei
Csata, ütközet francia vereséggel
Csata, ütközet francia győzelemmel
Erőd, erődített város
0 40 80 120 km
200m 500m 1000m 1500m 2000m 2500m
16 000 fő
FERDINÁND FŐHG.
BUXHÖWDEN
40 000 fő
KUTUZOV
83 000 fő
NAPOLEON
70 000 fő
120 000 fő
BERNADOTTE
BARAGUEY
DAVOUT
MURAT
LANNES
SOULT
BESSIÈRES
MARMONT
KIENMAYER
10 000 fő.
DEROI
(bajorok)
MORTIER
8. hdt.
MERVELDT
KUTUZOV
40 000 fő
Austerlitz
dec. 2.
Cseh ország
Morva ország
Bajorország
Ausztria
Tirol
Salzburg
Stájerország
Magyarország
Alsó-Ausztria
Felső-Ausztria
Prága
Königgrätz
Kolin
Kuttenberg
Czaslau
Pardubitz
Schönberg
Troppau
Ostrau
Pilsen
Beneschau
Příbram
Deutschbrod
Olmütz
Neutitschein
Klattau
Tabor
Iglau
Olschan
Prossnitz
Prerau
Kremsier
Brünn
Strakonitz
Pisek
Trebitsch
Regensburg
Ingolstadt
Abensberg
Straubing
Deggendorf
Budweis
Landshut
Krumlau
Waidhofen
Znaim
Pohrlitz
Göding
Szakolca
Trencsén
Passau
Schärding
Gmünd
Zwettl
Horn
Eggenburg
Feldsberg
Pyhra
Laa
Pyndenburg
Lundenburg
Nagyhajhely
Ebersberg
Freistadt
Durnstein
Krems
Hollabrunn
Mistelbach
Malacka
Mautern
Stockerau
Klosterneuburg
Nagyszombat
Galgóc
Bazin
Szered
Nyitra
Wels
Linz
Enns
Steyr
Amstetten
Melk
Tulln
Sankt Pölten
Wien
Pozsony
Ersekujvár
Traunstein
Rosenheim
Gmunden
Baden
Brück
Nezsider
Kismarton
Mosonmagyaróvár
Komárom
Salzburg
Bad Ischl
Altenmarkt
Mariazell
Becsujhely
Neunkirchen
Sopron
Győr
Tata
Kapuvár
Kufstein
Selzkaz
Zell am See
Bischofshofen
Radstadt
Eisenerz
Leoben
Bruck
Mayrhofen
Kuttelfeld
Hartberg
Koszeg
Sárvár
Pápa
Szombathely
Szekesfehérvár
Murau
Judenburg
Graz
Gleisdorf
Hallein

27. térkép

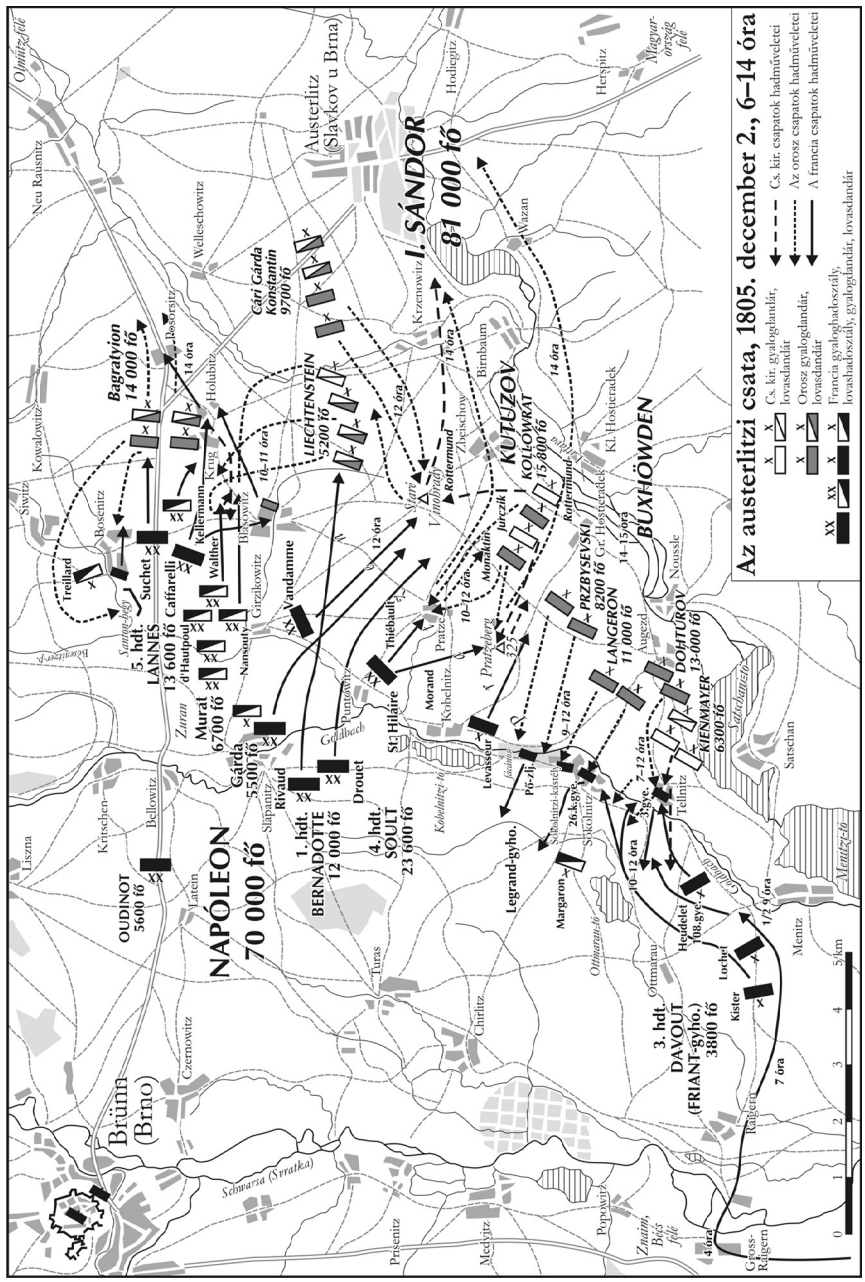
Az austerlitzi csata, 1805. december 2., 6–14 óra
Cs. kir. gyalogdandár, lovasdandár
Cs. kir. csapatok hadműveletei
Orosz gyalogdandár, lovasdandár
Az orosz csapatok hadműveletei
Francia gyalogshadosztály, lovashadosztály, gyalogdandár, lovasdandár
A francia csapatok hadműveletei
NAPÓLEON 70 000 fő
OUDINOT 5600 fő
1. hdt. BERNADOTTE 12 000 fő
4. hdt. SOULT 23 600 fő
Garda 5500 fő
Murat 6700 fő
5. hdt. LANNES 13 600 fő
3. hdt. DAVOUT (FRIANT-gyhó.) 3800 fő
Legrand-gyho.
Bagratyion 14 000 fő
Cári Garda Konstantin 9700 fő
LIECHTENSTEIN 5200 fő
I. SÁNDOR 81 000 fő
KUTUZOV
KOLLOWRAT 15 800 fő
PRZYBYSEVSKI 8200 fő
LANGERON 11 000 fő
DOHTUROV 13 000 fő
KIENMAYER 6300 fő
BUXHÖWDEN
Brünn (Brno)
Austerlitz (Slavkov u Brna)
Pratzen
Sokolnitz
Telnitz
Menitz
Satschan
Kobelnitz
Turas
Chirlitz
Ottmarau
Blasowitz
Girzikowitz
Nasslitz
Puntowitz
Goldbach
Kobelnitz-teich
Schlapanitz
Bellowitz
Kritschen
Latein
Czernowitz
Prisenitz
Medjitz
Popowitz
Gross-Raigern
Raigern
Kister
Lechen
Heidelet
Menitz-tó
Satschaner-tó
Ottmarau-tó
Sokolnitz-teich
Pfá-tó
Zwittawa
Schwarza (Svratka)
Zwittawa (Svratka)
Olmützer Feld
Neu Raussnitz
Kowalowitz
Siwitz
Bosenitz
Wellescheowitz
Holubitz
Krug
Kellermann
Walther
Suchet
Caffarelli
d'Hautpoul
Treillard
Vandamme
Thiébault
Rivaud
Drouet
Hilaire
Morand
Levasseur
Margaron
Zayczek
Monakhtin
Rottermund
Jurczek
Kienmayer
Langeron
Przybyszewski
Kollowrat
Kutuzov
Buxhöwden
Dohturov
Bibrbaum
Krzenowitz
Zbeschow
Wazan
Holleschitz
Kl. Hostieradek
Gr. Hostieradek
Augezd
Nousslé
Hetspitz
Magyarország felé
Znaimi, Brünni felé
4 óra
7 óra
9 óra
10–12 óra
10–11 óra
12 óra
14 óra
0 1 2 3 4 5 km

28. térkép

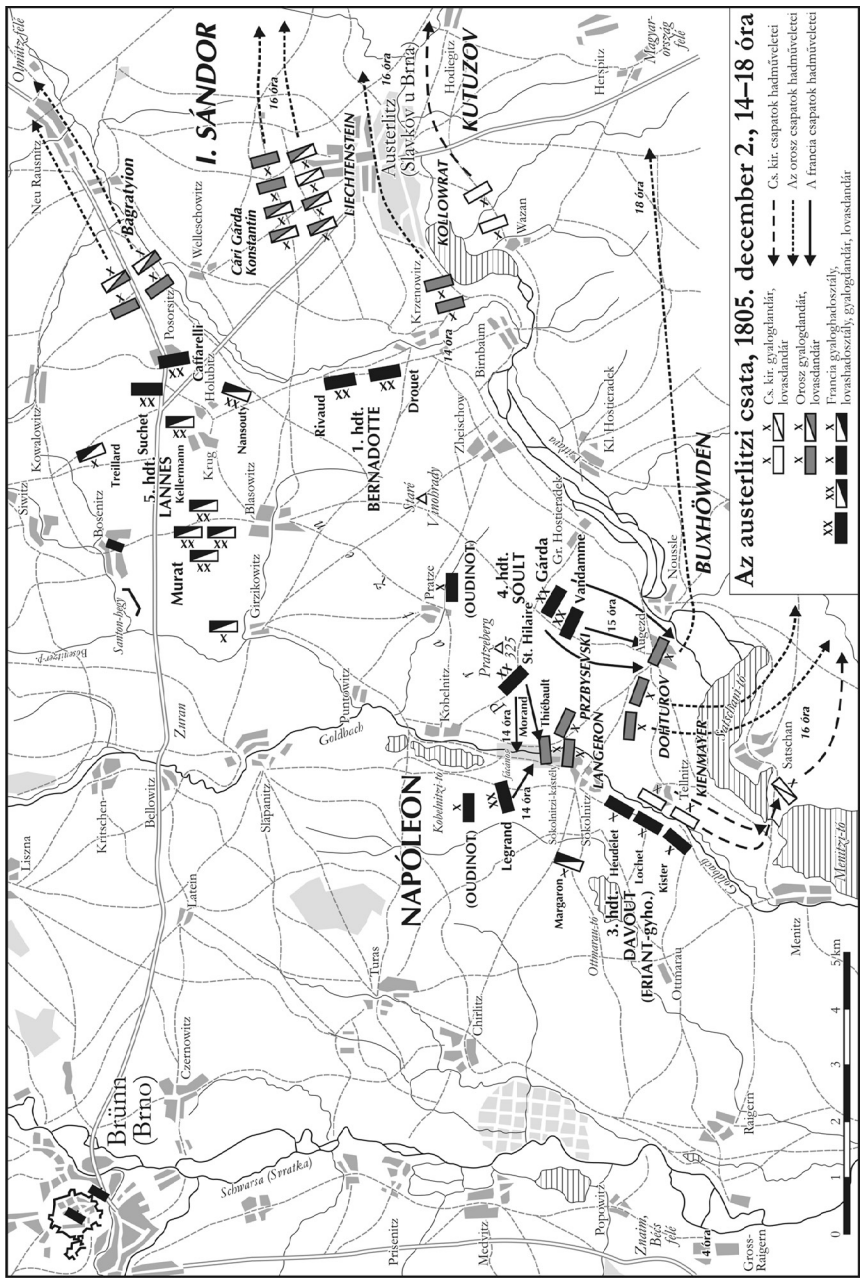
Austerlitz (Slavkov u Brna)
Brünn (Brno)
Olmütz fele
Magyarország fele
Az austerlitzi csata, 1805. december 2., 14–18 óra
Cs. kir. csapatok hadműveleti
Az orosz csapatok hadműveleti
A francia csapatok hadműveleti
Cs. kir. gyalogdandár, lovasdandár
Orosz gyalogdandár, lovasdandár
Francia gyalogdandár; lovashadosztály; gyalogdandár, lovasdandár
NAPÓLEON
I. SÁNDOR
KUTUZOV
BUXHÖWDEN
BERNADOTTE
LANNES
SOULT
DAVOUT
(FRIANT-gyho.)
(OUDINOT)
MURAT
LIECHTENSTEIN
KOLLOWRAT
DOHTUROV
PRZYBYSZEWSKI
KIENMAYER
LANGERON
Bagration
Cári Gárda Konstantin
Gárda
Vandamme
St. Hilaire
Suchet
Caffarelli
Treillard
Kellermann
Nansouty
Rivaud
Drouet
Legrand
Morand
Thiébault
Margaron
Heudelet
Luchet
Kister
Augereau
Satschan
Pratzen
Sokolnitz
Telnitz
Menitz
Austerlitz
Krzenowitz
Birnbaum
Wazan
Hodiegitz
Herspitz
Kl. Hostieradek
Gr. Hostieradek
Nousslé
Zlejschow
Staré Vinohrady
Kobelnitz
Prateberg
Posorsitz
Wellescbowitz
Holubitz
Krug
Blasowitz
Girzikowitz
Switz
Kowalowitz
Bosenitz
Neu Rausnitz
Kritschen
Bellowitz
Liszna
Latein
Turas
Chiritz
Czernowitz
Schwarza (Svratka)
Prisenitz
Meschitz
Popowitz
Gross Raigern
Raigern
Menitz
Otmarau
Satschan
Zuran
Goldbach
Posmowitz
Slapanitz
Santon-berg
Hirschberg
Kobelnitzi-kastély
Sokolnitz-kastély
Ottmarau-to
Meutzi-to
Satschaner-to
Zwittawa
Zwittawa
Zwittawa
Zwittawa
Zwittawa
Zwittawa
14 óra
15 óra
16 óra
18 óra
0 1 2 3 4 5 km

29. térkép

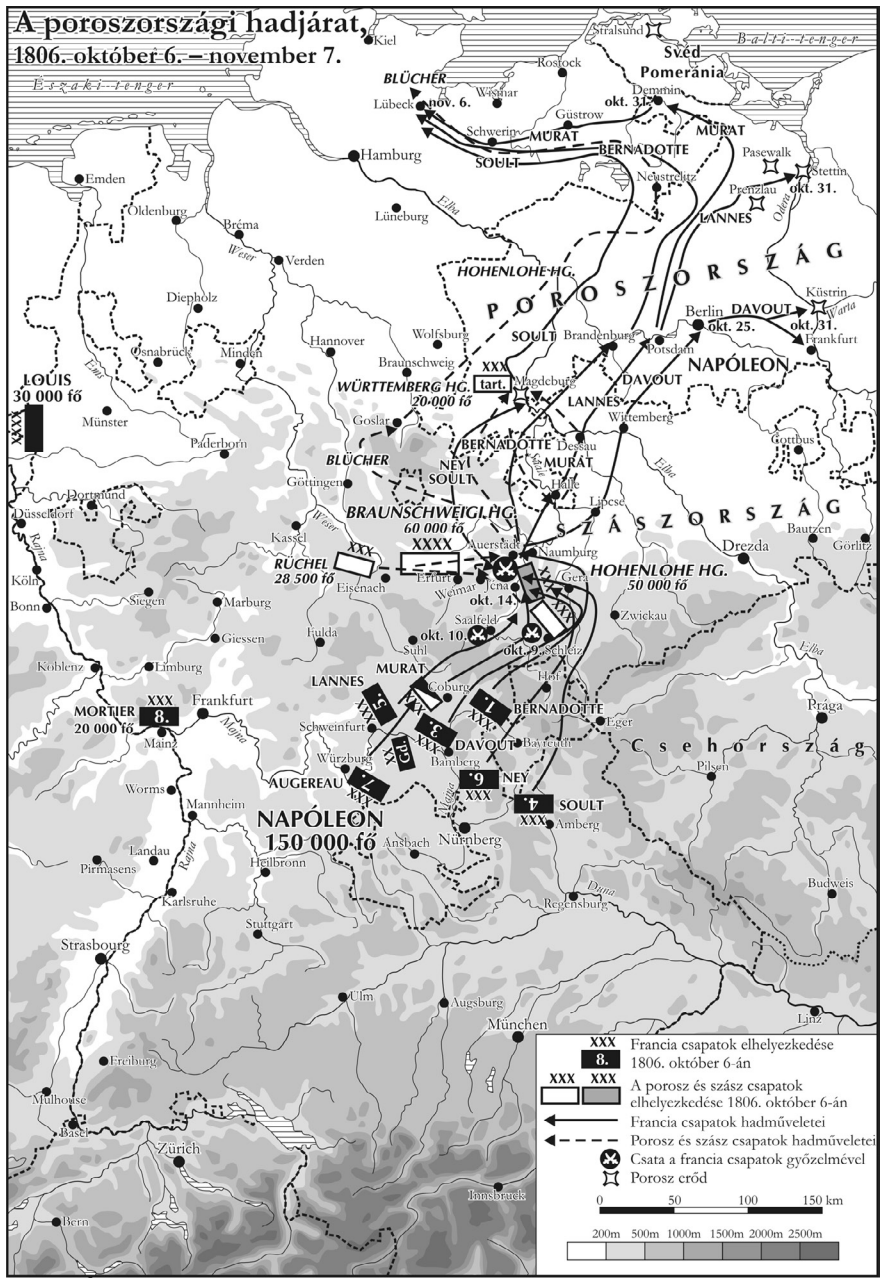
A poroszországi hadjárat,
1806. október 6. – november 7.
Észak-tenger
Balti-tenger
Svéd Pomerania
POROSZORSZÁG
SZÁSZORSZÁG
Csehország
BLÜCHER
MURAT
BERNADOTTE
SOULT
LANNES
DAVOUT
NAPÓLEON
HOHENLOHE-HG.
WÜRTTEMBERG HG.
20 000 fő
BRAUNSCHWEIGI HG.
60 000 fő
RUCHEL
28 500 fő
HOHENLOHE HG.
50 000 fő
LOUIS
30 000 fő
MORTIER
20 000 fő
AUGEREAU
NEY
NAPÓLEON
150 000 fő
okt. 31.
okt. 25.
okt. 14.
okt. 10.
nov. 6.
Francia csapatok elhelyezkedése
1806. október 6-án
A porosz és szász csapatok
elhelyezkedése 1806. október 6-án
Francia csapatok hadműveletei
Porosz és szász csapatok hadműveletei
Csata a francia csapatok győzelmével
Porosz erőd
0 50 100 150 km
200m 500m 1000m 1500m 2000m 2500m

30. térkép

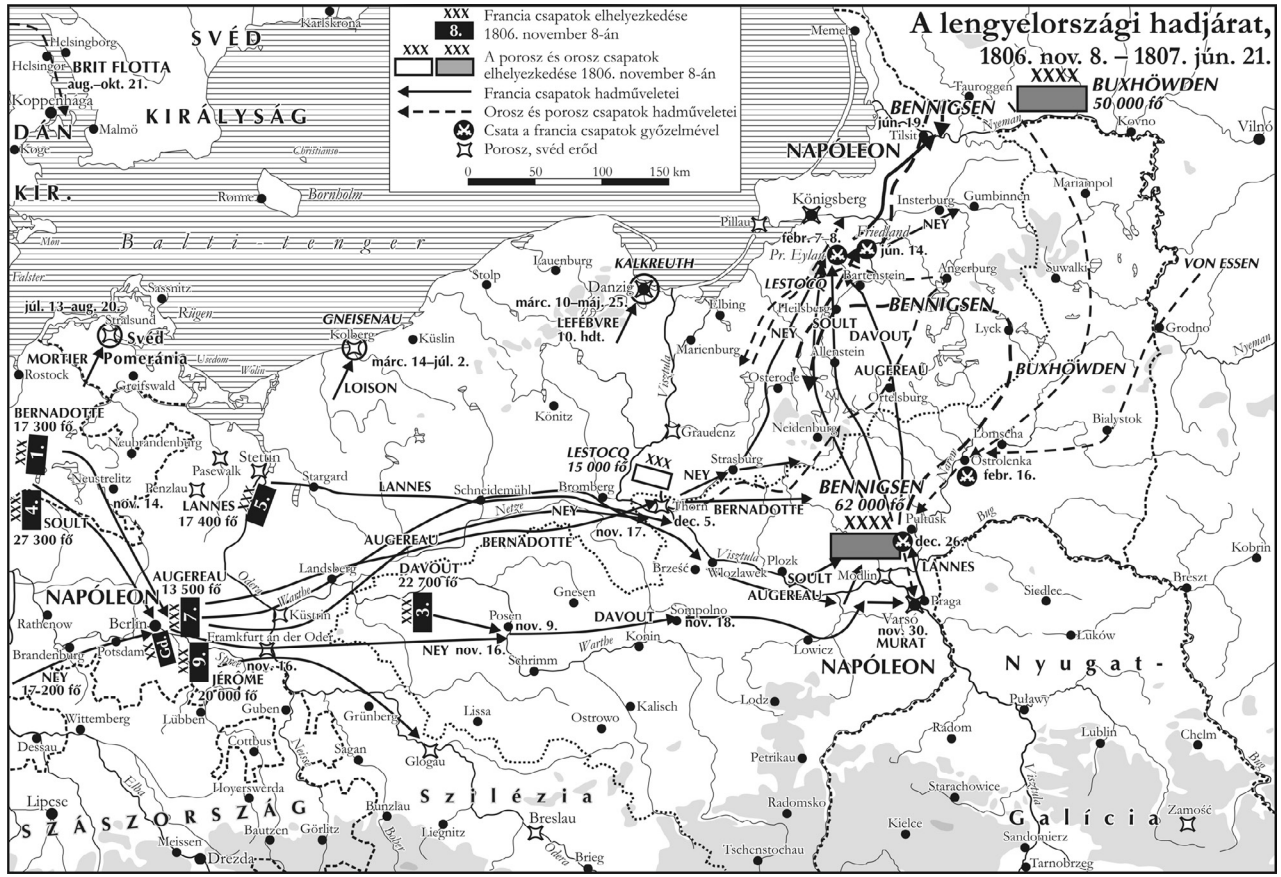
A lengyelországi hadjárat,
1806. nov. 8. – 1807. jún. 21.
XXX 8. Francia csapatok elhelyezkedése 1806. november 8-án
XXX XXX A porosz és orosz csapatok elhelyezkedése 1806. november 8-án
Francia csapatok hadműveletei
Orosz és porosz csapatok hadműveletei
Csata a francia csapatok győzelmével
Porosz, svéd erőd
0 50 100 150 km
SVÉD
KIRÁLYSÁG
DÁN
KIR.
BRIT FLOTTA
aug.–okt. 21.
NAPÓLEON
BUXHÖWDEN
50 000 fő
BENNIGSEN
jún. 19.
Tilsit
Königsberg
Pillau
febr. 7–8.
jún. 14.
Pr. Eylau
NEY
LESTOCQ
BENNIGSEN
SOULT
DAVOUT
AUGEREAU
VON ESSEN
BUXHÖWDEN
KALKREUTH
LEFÉBVRE
10. hdt.
márc. 10–máj. 25.
GNEISENAU
márc. 14–júl. 2.
LOISON
júl. 13–aug. 20.
MORTIER
Pomeránia
Svéd
BERNADOTTE
17 300 fő
SOULT
27 300 fő
nov. 14.
LANNES
17 400 fő
LESTOCQ
15 000 fő
NEY
BENNIGSEN
62 000 fő
BERNADOTTE
dec. 5.
nov. 17.
dec. 26.
LANNES
AUGEREAU
13 500 fő
DAVOUT
22 700 fő
BERNADOTTE
NAPÓLEON
AUGEREAU
SOULT
DAVOUT
nov. 9.
nov. 18.
nov. 30.
MURAT
NEY nov. 16.
JÉROME
20 000 fő
NEY
17–200 fő
NAPÓLEON
Nyugat-
Szilézia
SZÁSZORSZÁG
Galícia
Memel
Tauroggen
Königsberg
Insterburg
Gumbinnen
Mariampol
Kovno
Vilnó
Pillau
Tilsit
Lauenburg
Stolp
Danzig
Elbing
Marienburg
Osterode
Allenstein
Hohenstein
Angerburg
Suwalki
Lyck
Grodno
Neidenburg
Ortelsburg
Lomscha
Ostrolenka
Bialystok
Graudenz
Konitz
Strasburg
Thorn
Bromberg
Schneidemühl
Pasewalk
Stettin
Stargard
Neubrandenburg
Neustrelitz
Penzlau
Rostock
Greifswald
Kolberg
Küslin
Sassnitz
Rügen
Stralsund
Helsingborg
Helsingör
Kopenhága
Malmö
Karlskrona
Rönne
Bornholm
Warschau
Plozk
Modlin
Pultusk
Braga
Varsó
Siedlec
Brest
Kobrin
Lukow
Lowicz
Sompolno
Posen
Gnesen
Landsberg
Küstrin
Frankfurt an der Oder
Berlin
Potsdam
Brandenburg
Rathenow
Wittenberg
Dessau
Lübben
Guben
Grünberg
Cottbus
Sagan
Glogau
Lissa
Ostrowo
Kalisch
Kobin
Sehrimm
Lodz
Petrikau
Radomsko
Kielce
Radom
Pulawy
Lublin
Chelm
Starachowice
Sandomierz
Tarnobrzeg
Tschenstochau
Lipcse
Meissen
Dresda
Bautzen
Görlitz
Liegnitz
Breslau
Brieg
Hoyerswerda
Elba
Oder
Warthe
Weichsel
Bug
Njemen
Pr. Eylau

31. térkép

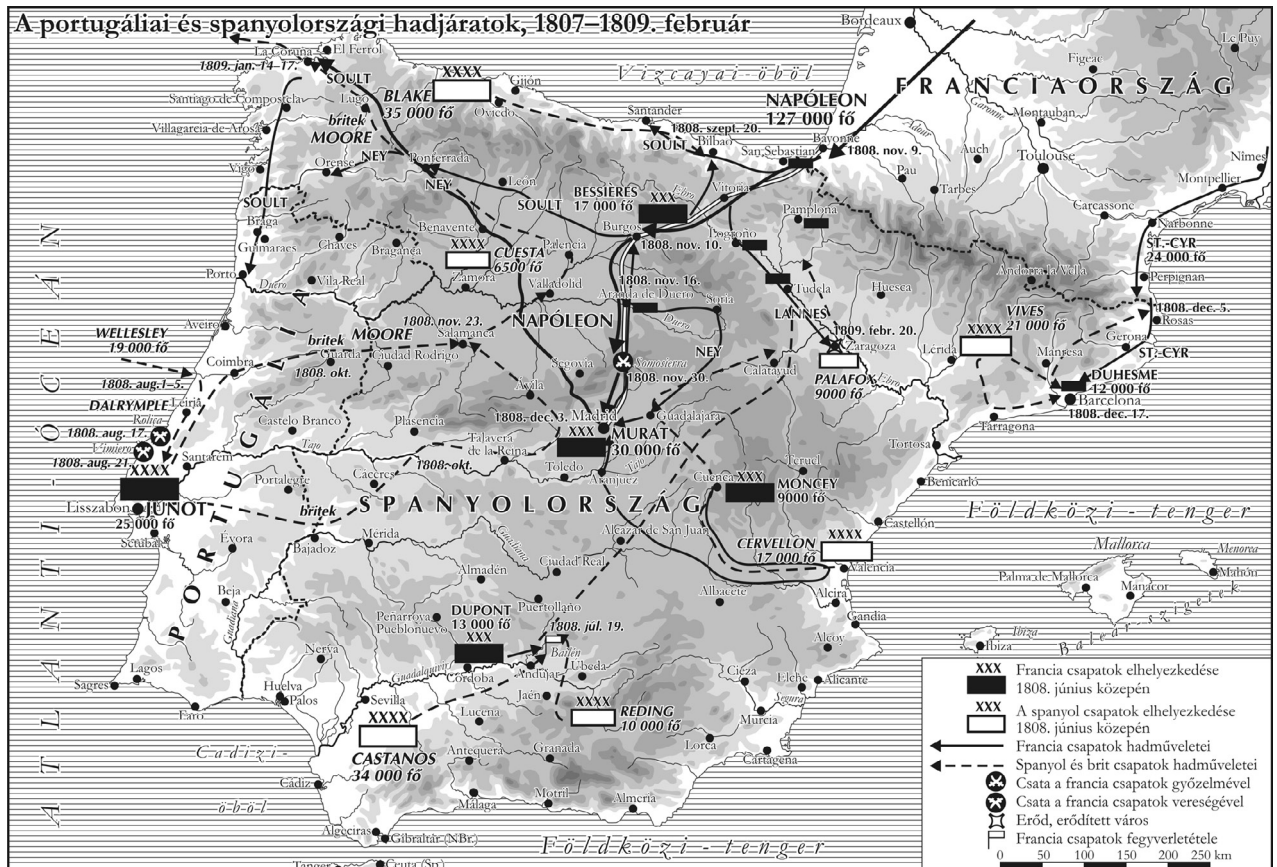
A portugáliai és spanyolországi hadjáratok, 1807–1809. február
FRANCIAORSZÁG
SPANYOLORSZÁG
PORTUGÁLIA
NAPÓLEON
127 000 fő
1808. szept. 20.
1808. nov. 9.
SOULT
BLAKE
35 000 fő
britek
MOORE
NEY
1809. jan. 14–17.
BESSIÈRES
17 000 fő
1808. nov. 10.
CUESTA
6500 fő
1808. nov. 16.
1808. nov. 23.
WELLESLEY
19 000 fő
1808. aug. 1–5.
DALRYMPLE
1808. aug. 17.
1808. aug. 21.
JUNOT
25 000 fő
1808. okt.
1808. dec. 3.
MURAT
30 000 fő
LANNES
1809. febr. 20.
PALAFOX
9000 fő
VIVES
21 000 fő
1808. dec. 5.
ST.-CYR
24 000 fő
DUHESME
12 000 fő
1808. dec. 17.
MONCEY
9000 fő
CERVELLON
17 000 fő
DUPONT
13 000 fő
1808. júl. 19.
REDING
10 000 fő
CASTAÑOS
34 000 fő
Francia csapatok elhelyezkedése 1808. június közepén
A spanyol csapatok elhelyezkedése 1808. június közepén
Francia csapatok hadműveletei
Spanyol és brit csapatok hadműveletei
Csata a francia csapatok győzelmével
Csata a francia csapatok vereségével
Erőd, erődített város
Francia csapatok fegyverletétele
0 50 100 150 200 250 km

32. térkép

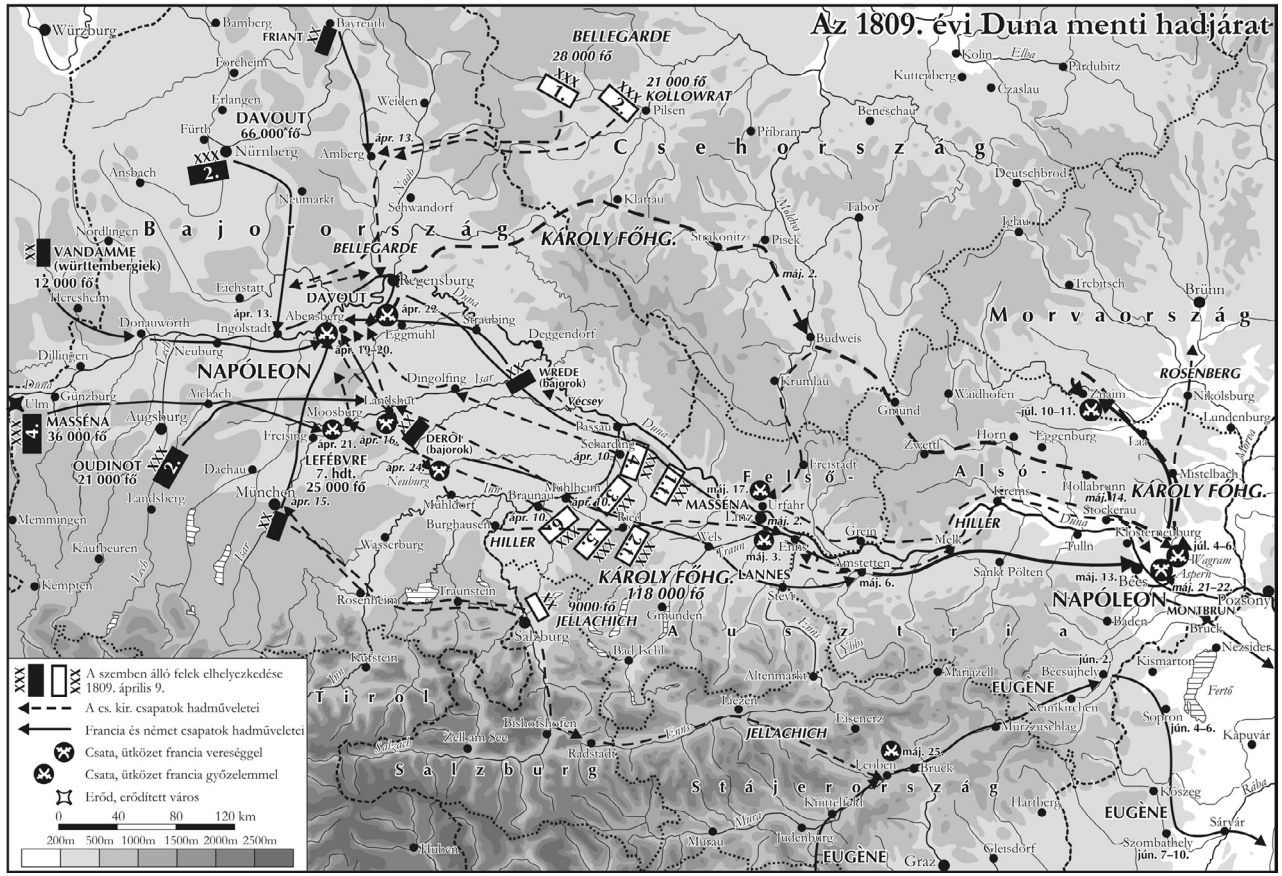
Az 1809. évi Duna menti hadjárat
Würzburg
Bamberg
Bayreuth
FRIANT
Forcheim
Erlangen
Fürth
DAVOUT
66 000 fő
Nürnberg
Amberg
Weiden
ápr. 13.
Ansbach
Neumarkt
Schwandorf
Nordlingen
B a j o r o r s z á g
VANDAMME
(württembergiek)
12 000 fő
Aichach
Ingolstadt
Donauwörth
Neuburg
Dillingen
Günzburg
Ulm
MASSÉNA
36 000 fő
Augsburg
OUDINOT
21 000 fő
Landsberg
Dachau
München
Memmingen
Kaufbeuren
Kempten
Lech
Isar
Inn
Donau
ápr. 15.
BELLEGARDE
DAVOUT
Regensburg
ápr. 22.
Abensberg
ápr. 19–20.
Eggmühl
Landshut
Moosburg
Freising
ápr. 21.
ápr. 16.
LEFÉBVRE
7. hdt.
25 000 fő
ápr. 24.
NAPÓLEON
Dingolfing
WREDE
(bajorok)
Kecsey
DERÖY
(bajorok)
Passau
Schärding
ápr. 10.
Braunau
Mühldorf
Mühlheim
ápr. 10.
ápr. 20.
HILLER
Burghausen
Wasserburg
Traunstein
Rosenheim
Kufstein
Tirol
Salzburg
Hallein
Bad Ischl
Gmunden
Salzkammergut
KÁROLY FŐHG.
118 000 fő
9000 fő
JELLACHICH
Enns
Steyr
Linz
Urfahr
Grein
Melk
Amstetten
Sankt Pölten
Tulln
Wels
Traun
Ybbs
Ens
Mank
Pielach
Altenmarkt
Mariazell
Becsujhely
Kismarton
Fertő
Neusiedler
Sopron
Kapuvár
Eisenerz
Leoben
Bruck
Kindberg
Hartberg
Köszeg
Rába
Mura
Judenburg
Mugau
Graz
Gleisdorf
Szombathely
Sárvár
Stájerország
Ausztria
Alsó-Ausztria
Felső-Ausztria
Csehország
Morvaország
Pardubitz
Kolin
Elba
Kuttenberg
Czaslau
Beneschau
Příbram
Pilsen
Deutschbrod
Tábor
Iglau
Brünn
Strakonitz
Pisek
Budweis
Krumlau
Trebitsch
Moldau
Gmünd
Zwettl
Horn
Eggenburg
Lundenburg
March
Mistelbach
Hollabrunn
Stockerau
Krems
Klosterneuburg
Wien
Baden
Bruck
Wagram
Aspern
Pozsony
Nikolsburg
Znaim
Waidhofen
Ybbs
Donau
Traun
Enns
Mank
Pielach
Mur
Rába
BELLEGARDE
28 000 fő
21 000 fő
KOLLOWRAT
ROSENBERG
júl. 10–11.
máj. 17.
máj. 2.
máj. 3.
máj. 6.
máj. 14.
júl. 4–6.
máj. 13.
máj. 21–22.
jún. 2.
jún. 4–6.
máj. 25.
jún. 7–10.
MASSENA
LANNES
HILLER
EUGÈNE
NAPÓLEON
MONTBRUN
JELLACHICH
KÁROLY FŐHG.
XXX
A szemben álló felek elhelyezkedése 1809. április 9.
A cs. kir. csapatok hadműveletei
Francia és német csapatok hadműveletei
Csata, ütközet francia vereséggel
Csata, ütközet francia győzelemmel
Erőd, erődített város
0 40 80 120 km
200m 500m 1000m 1500m 2000m 2500m

33. térkép

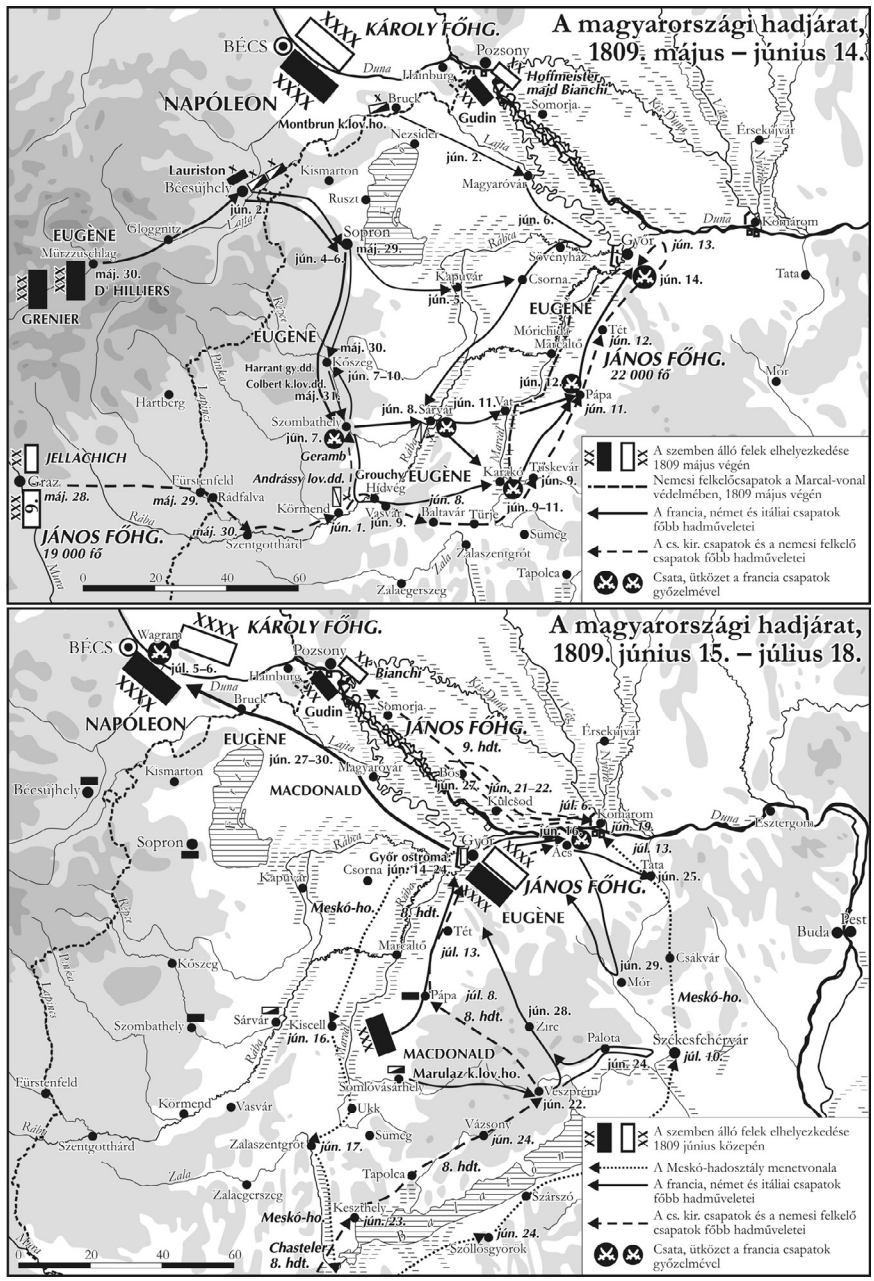
A magyarországi hadjárat, 1809. május – június 14.
KÁROLY FŐHG.
NAPÓLEON
EUGÈNE
JELLACHICH
GRENIER
D' HILLIERS
JÁNOS FŐHG.
19 000 fő
JÁNOS FŐHG.
22 000 fő
Grouchy
Andrássy lov.dd.
Harrant gy.dd.
Colbert k.lov.dd.
Montbrun k.lov.ho.
Lauriston
Hoffmeister
majd Bianchi
Gudin
Geramb
A szemben álló felek elhelyezkedése 1809 május végén
Nemesi felkelőcsapatok a Marcal-vonal védelmében, 1809 május végén
A francia, német és itáliai csapatok főbb hadműveletei
A cs. kir. csapatok és a nemesi felkelő csapatok főbb hadműveletei
Csata, ütközet a francia csapatok győzelmével
A magyarországi hadjárat, 1809. június 15. – július 18.
KÁROLY FŐHG.
NAPÓLEON
EUGÈNE
JÁNOS FŐHG.
9. hdt.
MACDONALD
JÁNOS FŐHG.
8. hdt.
EUGÈNE
MACDONALD
Marulaz k.lov.ho.
Chasteler
8. hdt.
Meskó-ho.
Meskó-ho.
A szemben álló felek elhelyezkedése 1809 június közepén
A Meskó-hadosztály menetvonala
A francia, német és itáliai csapatok főbb hadműveletei
A cs. kir. csapatok és a nemesi felkelő csapatok főbb hadműveletei
Csata, ütközet a francia csapatok győzelmével

34. térkép

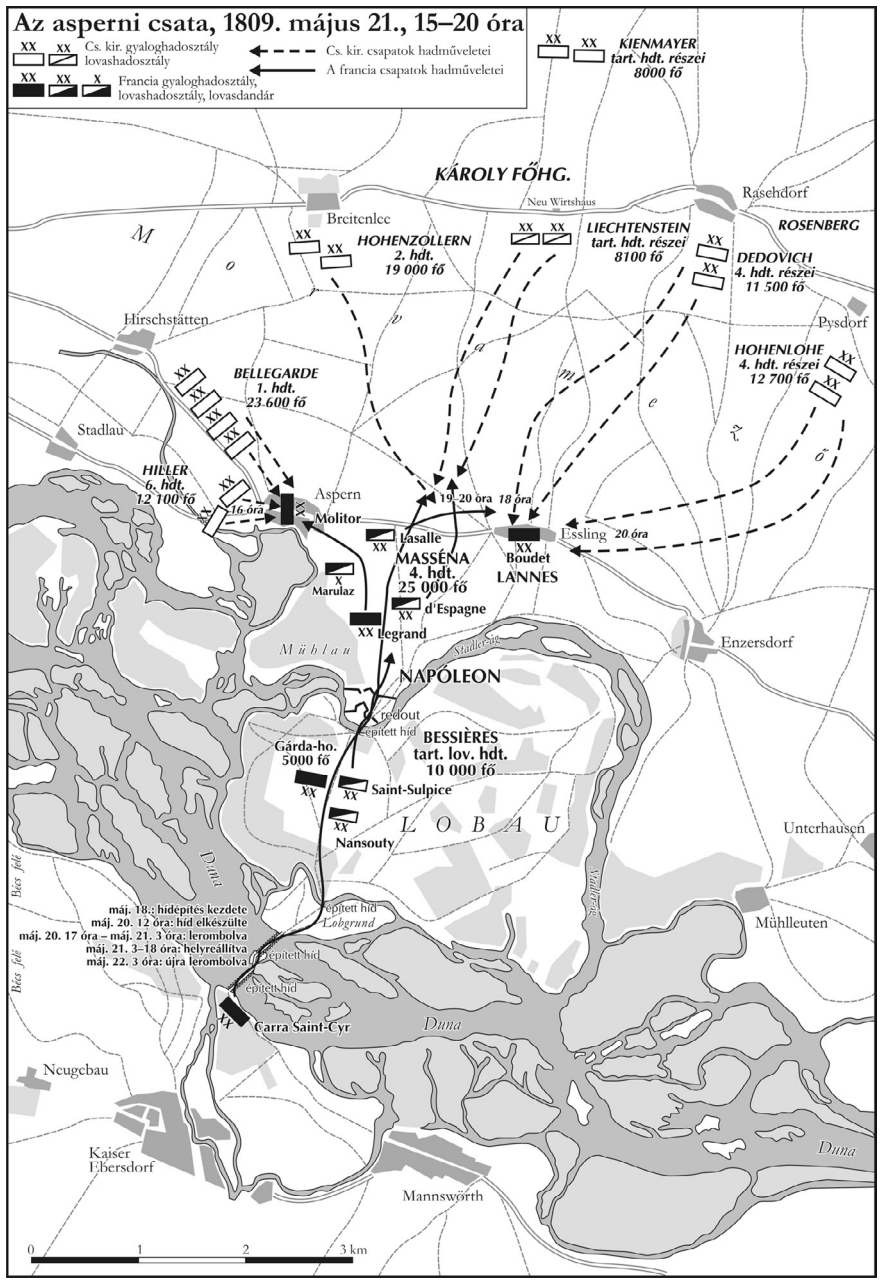
Az asperni csata, 1809. május 21., 15–20 óra
Cs. kir. gyaloghadosztály
lovashadosztály
Francia gyaloghadosztály,
lovashadosztály, lovasdandár
Cs. kir. csapatok hadműveletei
A francia csapatok hadműveletei
KIENMAYER
tart. hdt. részei
8000 fő
KÁROLY FŐHG.
Rasehdorf
Neu Wirtshaus
Breitenlee
ROSENBERG
HOHENZOLLERN
2. hdt.
19 000 fő
LIECHTENSTEIN
tart. hdt. részei
8100 fő
DEDOVICH
4. hdt. részei
11 500 fő
Hirschstätten
Pysdorf
HOHENLOHE
4. hdt. részei
12 700 fő
BELLEGARDE
1. hdt.
23 600 fő
Stadlau
HILLER
6. hdt.
12 100 fő
16. óra
Aspern
Molitor
19–20 óra
18 óra
Lasalle
MASSÉNA
4. hdt.
25 000 fő
Boudet
LANNES
Essling
20 óra
Marulaz
d'Espagne
Legrand
Enzersdorf
Mühlau
Stadelau
NAPÓLEON
redout
épített híd
BESSIÈRES
tart. lov. hdt.
10 000 fő
Gárda-ho.
5000 fő
Saint-Sulpice
Nansouty
LOBAU
Unterhausen
Duna
Bécs felé
Stadelau
Mühlleuten
máj. 18.: hídépítés kezdete
máj. 20. 12 óra: híd elkészülte
máj. 20. 17 óra – máj. 21. 3 óra: lerombolva
máj. 21. 3–18 óra: helyreállítva
máj. 22. 3 óra: újra lerombolva
épített híd
Lobgrund
Carra Saint-Cyr
Neugebau
Kaiser
Ebersdorf
Mannswörth
0
1
2
3 km

35. térkép

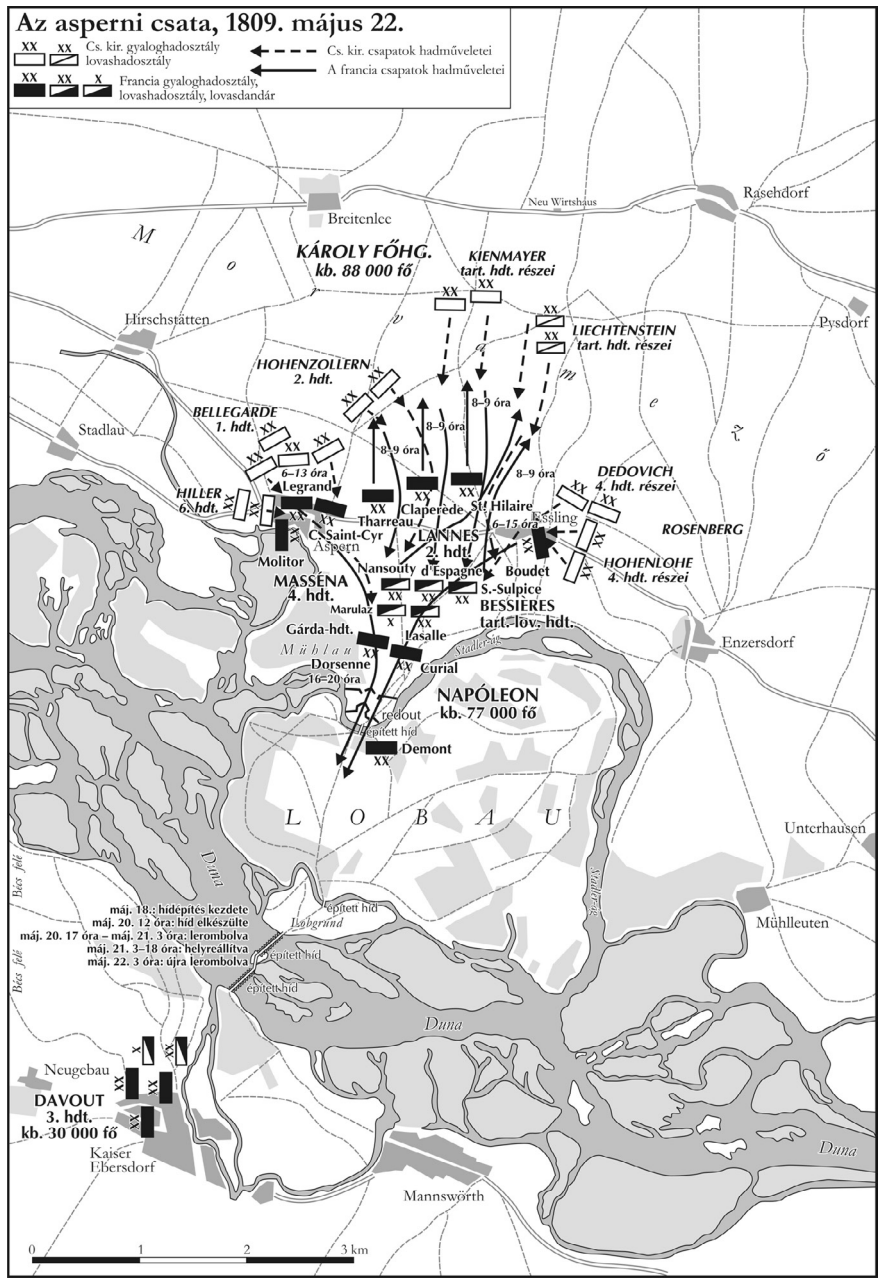
Az asperni csata, 1809. május 22.
Cs. kir. gyaloghadosztály
lovashadosztály
Francia gyaloghadosztály,
lovashadosztály, lovasdandár
Cs. kir. csapatok hadműveletei
A francia csapatok hadműveletei
Breitenlee
Neu Wirtshaus
Rasehdorf
KÁROLY FŐHG.
kb. 88 000 fő
KIENMAYER
tart. hdt. részei
LIECHTENSTEIN
tart. hdt. részei
Hirschstätten
Pysdorf
HOHENZOLLERN
2. hdt.
BELLEGARDE
1. hdt.
Stadlau
8–9 óra
6–13 óra
Legrand
HILLER
6. hdt.
Claperède
St Hilaire
Tharreau
CS Saint-Cyr
LANNES
2. hdt.
Aspern
Molitor
Nansouty
d'Espagne
Boudet
DEDOVICH
4. hdt. részei
Essling
6–15 óra
ROSENBERG
HOHENLOHE
4. hdt. részei
MASSÉNA
4. hdt.
Marulaz
S.-Sulpice
BESSIÈRES
tart.-lov.-hdt.
Gárda-hdt.
Lasalle
Enzersdorf
Mühlau
Dorsenne
16–20 óra
Curial
Stadlerau
NAPÓLEON
kb. 77 000 fő
redout
épített híd
Demont
L O B A U
Unterhausen
Duna
Mühlleuten
Bécs felé
máj. 18.: hídépítés kezdete
máj. 20. 12 óra: híd elkészülte
máj. 20. 17 óra – máj. 21. 3 óra: lerombolva
máj. 21. 3–18 óra: helyreállítva
máj. 22. 3 óra: újra lerombolva
Lobgrund
Neugebau
DAVOUT
3. hdt.
kb. 30 000 fő
Kaiser
Ebersdorf
Mannswörth
0
1
2
3 km

36. térkép

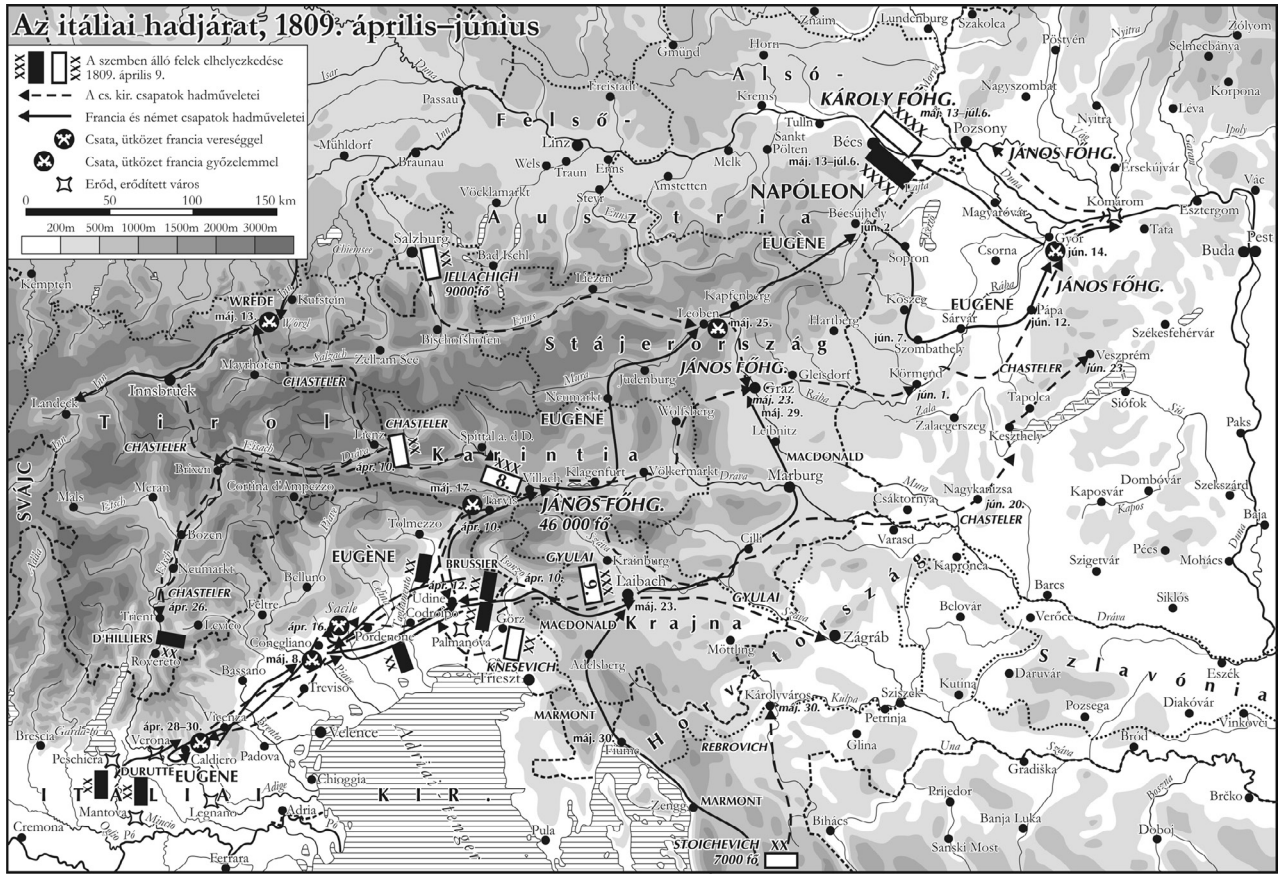
Az itáliai hadjárat, 1809. április–június
A szemben álló felek elhelyezkedése 1809. április 9.
A cs. kir. csapatok hadműveletei
Francia és német csapatok hadműveletei
Csata, ütközet francia vereséggel
Csata, ütközet francia győzelemmel
Erőd, erődített város
0 50 100 150 km
200m 500m 1000m 1500m 2000m 3000m
KÁROLY FŐHG.
máj. 13–júl.6.
JÁNOS FŐHG.
NAPÓLEON
EUGÈNE
JELLACHICH
9000 fő
WREDE
máj. 13.
CHASTELER
JÁNOS FŐHG.
máj. 25.
JÁNOS FŐHG.
máj. 23.
máj. 29.
CHASTELER
EUGÈNE
CHASTELER
ápr. 10.
máj. 17.
JÁNOS FŐHG.
46 000 fő
EUGÈNE
BRUSSIER
ápr. 12.
ápr. 10.
GYULAI
GYULAI
MACDONALD
ápr. 16.
máj. 8.
D'HILLIERS
KNESEVICH
MARMONT
máj. 30.
REBROVICH
ápr. 20–30.
DURUTTE
EUGÈNE
MARMONT
STOICHEVICH
7000 fő
CHASTELER
júl. 7.
JÁNOS FŐHG.
júl. 1.
CHASTELER
júl. 23.
EUGÈNE
júl. 2.
EUGÈNE
júl. 12.
JÁNOS FŐHG.
júl. 14.
CHASTELER
jún. 20.
MACDONALD
Ausztria
Felső-Ausztria
Alsó-Ausztria
Stájerország
Tirol
Karintia
Krajna
Horvátország
Szlavónia
Itália
Svájc
Magyarország
Bécs
Pozsony
Győr
Buda
Pest
Innsbruck
Salzburg
Graz
Laibach
Zágráb
Verona
Velence
Milano
Trieszt
Fiume
Pula
Adria
Mantova
Cremona
Ferrara
Padova
Treviso
Udine
Klagenfurt
Villach
Marburg
Linz
Wels
Passau
Braunau
Steyr
Amstetten
Melk
Krems
Sankt Pölten
Tulln
Nagyszombat
Nyitra
Zólyom
Selmecbánya
Korpona
Léva
Ipoly
Garam
Vág
Nyitra
Érsekújvár
Komárom
Esztergom
Tata
Vác
Csorna
Sopron
Kőszeg
Sárvár
Pápa
Székesfehérvár
Veszprém
Körmend
Tapolca
Siófok
Keszthely
Zalaegerszeg
Paks
Dombóvár
Szekszárd
Baja
Kaposvár
Csáktornya
Nagykanizsa
Pécs
Mohács
Szigetvár
Kaposvár
Barcs
Siklós
Bélovár
Verőce
Eszék
Daruvár
Diakóvár
Pozsega
Vinkovci
Brod
Gradiška
Banja Luka
Doboj
Brčko
Sanski Most
Bihács
Rijedor
Glina
Una
Petrinja
Szluin
Károlyváros
Kulpa
Mötting
Addelsberg
Görz
Palmanova
Codroipo
Conegliano
Pordenone
Belluno
Feltre
Trient
Roveredo
Bassano
Meran
Bozen
Brixen
Corona d'Ampezzo
Mals
Landeck
Kufstein
Mayrhofen
Zell am See
Bischofshofen
Hallein
Leoben
Judenburg
Neumarkt
Wolfsberg
Leibnitz
Spittal a. d. D.
Lienz
Tolmezzo
Gemona
Cividale
Sacile
Piave
Brenta
Adige
Mincio
Oglio
Po
Tagliamento
Isonzo
Drau
Mura
Raab
Leitha
Lafnitz
Save
Kulpa
Una
Sajna
Bregana
Lech
Isar
Donau
Inn
Traun
Enns
Ybbs
Erlauf
Traisen
Gmünd
Horn
Znaim
Landenburg
Szakolca
Gyalui
Gyulai
Macdonald
Knesevich
Marmont
Rebrovich
Stoichevich
Jellachich
Wrede
Chasteler
Eugène
Jánós főhg.
Károly főhg.
Brussier
Durutte
D'Hilliers
Macdonald

37. térkép

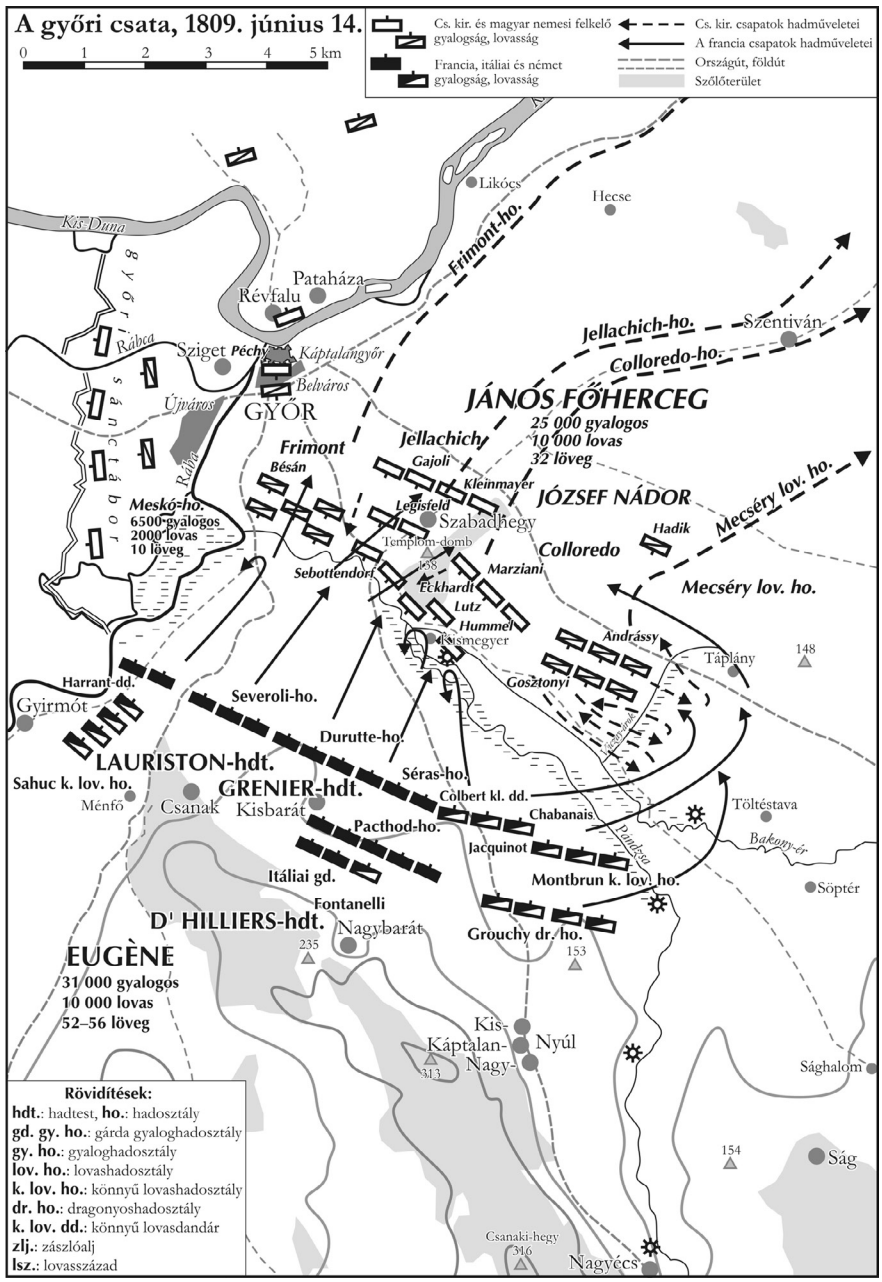
A győri csata, 1809. június 14.
0 1 2 3 4 5 km
Cs. kir. és magyar nemesi felkelő gyalogság, lovasság
Francia, itáliai és német gyalogság, lovasság
Cs. kir. csapatok hadműveletei
A francia csapatok hadműveletei
Országút, földút
Szőlőterület
Likócs
Hecse
Kis-Duna
Pataháza
Révfalu
Frimont-ho.
Rába
Sziget
Péchy
Káptalangyőr
Belváros
Újváros
GYŐR
Jellachich-ho.
Szentiván
Colloredo-ho.
JÁNOS FŐHERCEG
25 000 gyalogos
10 000 lovas
32 löveg
Frimont
Jellachich
Gajoli
Kleinmayer
Bésán
Legisfeld
Szabadhegy
JÓZSEF NÁDOR
Mecséry lov. ho.
Meskó-ho.
6500 gyalogos
2000 lovas
10 löveg
Templom-domb
Hadik
Colloredo
Sebottendorf
Marziani
Eckhardt
Lutz
Hummel
Mecséry lov. ho.
Kismegyer
Andrássy
Táplány
148
Harrant-dd.
Severoli-ho.
Gosztonyi
Gyirmót
Durutte-ho.
LAURISTON-hdt.
Séras-ho.
Sahuc k. lov. ho.
GRENIER-hdt.
Colbert kl. dd.
Ménfő
Csanak
Kisbarát
Chabanais
Töltéstava
Pacthod-ho.
Jacquinot
Bakony-ér
Itáliai gd.
Montbrun k. lov. ho.
Söptér
Fontanelli
D' HILLIERS-hdt.
Nagybarát
Grouchy dr. ho.
235
153
EUGÈNE
31 000 gyalogos
10 000 lovas
52–56 löveg
Kis-
Káptalan-
Nagy-
Nyúl
313
Sághalom
154
Ság
Csanaki-hegy
346
Nagyécs
Rövidítések:
hdt.: hadtest, ho.: hadosztály
gd. gy. ho.: gárda gyaloghadosztály
gy. ho.: gyaloghadosztály
lov. ho.: lovashadosztály
k. lov. ho.: könnyű lovashadosztály
dr. ho.: dragonyoshadosztály
k. lov. dd.: könnyű lovasdandár
zlj.: zászlóalj
lsz.: lovasszázad

38. térkép

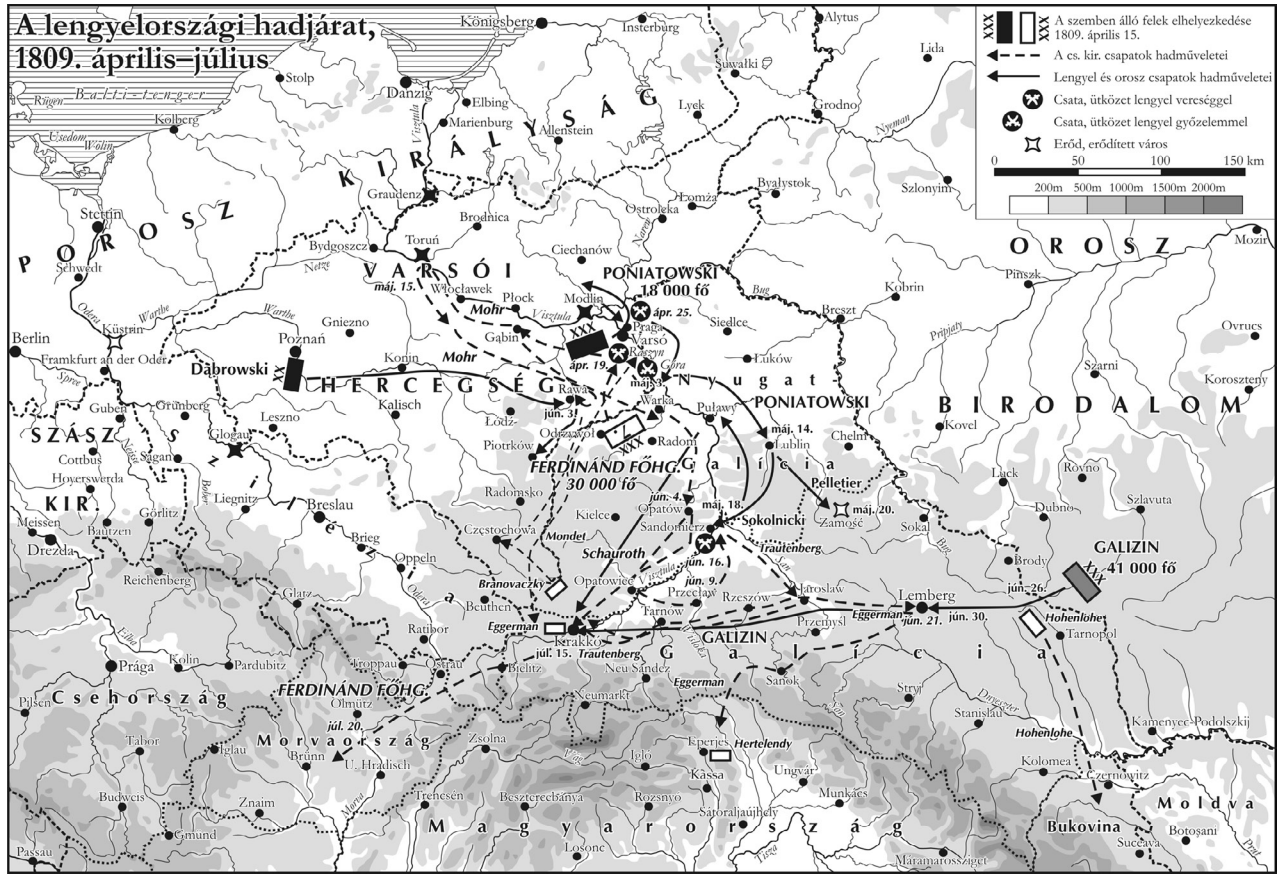
A lengyelországi hadjárat, 1809. április–július
A szemben álló felek elhelyezkedése 1809. április 15.
A cs. kir. csapatok hadműveletei
Lengyel és orosz csapatok hadműveletei
Csata, ütközet lengyel vereséggel
Csata, ütközet lengyel győzelemmel
Erőd, erődített város
0 50 100 150 km
200m 500m 1000m 1500m 2000m
PONIATOWSKI 18 000 fő
FERDINÁND FŐHG. 30 000 fő
GALIZIN 41 000 fő
Sokolnicki
Pelletier
Mohr
Dąbrowski
Schauroth
Brånovaczky
Trautenberg
Eggerman
Hertelendy
Hohenlohe
Mondel
Lemberg
Krakkó
Varsó
Lublin
Zamość
Tarnopol
Czernowitz
Kamenyec-Podolszkij
Stanislau
Stryj
Sanok
Przemyśl
Jaroslaw
Rzeszów
Tarnów
Neu Sandez
Bielitz
Teschen
Troppau
Olmütz
Brünn
Iglau
Znaim
Budweis
Gmünd
Passau
Prága
Pardubitz
Kolin
Pilsen
Tábor
U. Hradisch
Zsolna
Losonc
Besztercebánya
Rozsnyo
Kassa
Eperjes
Jolo
Munkács
Ungvár
Sáoralaújhely
Miramarossziget
Sucsáva
Botosani
Bukovina
Moldva
Magyarország
Csehország
Morvaország
Galicia
Lodomeria
Nyugat-Galícia
VARSÓI HERCEGSÉG
KIRÁLYSÁG
SZÁSZ
KIR.
OROSZ BIRODALOM
POROSZ
Königsberg
Insterburg
Alytus
Lida
Suwałki
Grodno
Lyck
Allenstein
Marienburg
Elbing
Danzig
Stolp
Kolberg
Graudenz
Brodnica
Thorn
Bydgoszcz
Ciechanów
Ostrolenka
Łomża
Białystok
Szlonym
Stettin
Schwedt
Küstrin
Berlin
Frankfurt an der Oder
Gnesen
Posen
Kalisch
Lodz
Warka
Pulawy
Radom
Piotrków
Chelm
Kobrin
Pinsk
Mozir
Brest
Siedlce
Praga
Gabin
Konin
Rawa
Leszno
Glogau
Sagan
Grünberg
Guben
Cottbus
Hoyerswerda
Liegnitz
Breslau
Brieg
Oppeln
Görlitz
Bautzen
Meissen
Dresden
Reichenberg
Glatz
Beuthen
Ratibor
Kroppau
Ostrau
Bielitz
Neumarkt
Olmütz
Iglau
Brünn
Znaim
Budweis
Gmünd
Passau
Tábor
Pilsen
Prága
Kolin
Pardubitz
Reichenberg
Trencsen

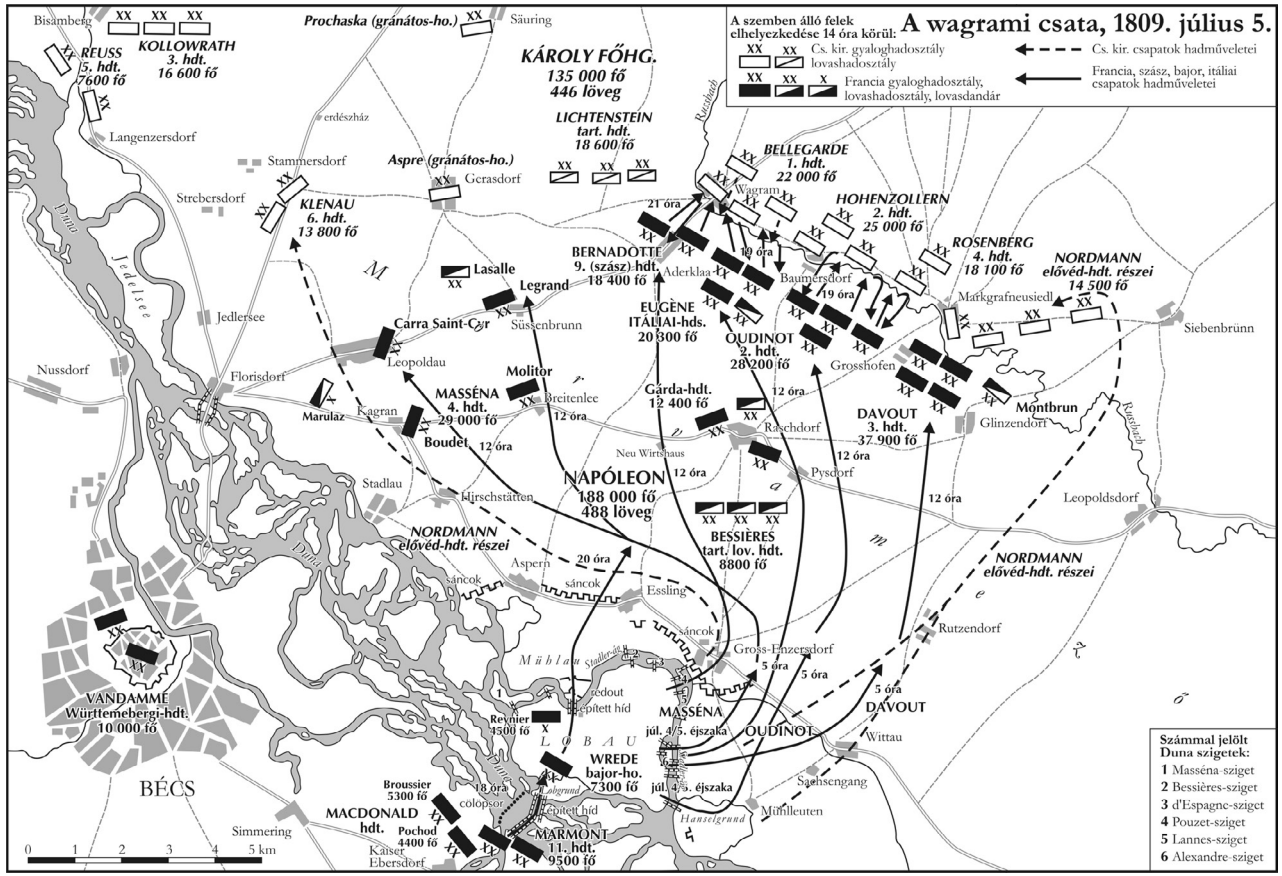
A wagrami csata, 1809. július 5.
A szemben álló felek elhelyezkedése 14 óra körül:
Cs. kir. gyaloghadosztály
lovashadosztály
Francia gyaloghadosztály, lovashadosztály, lovasdandár
Cs. kir. csapatok hadműveletei
Francia, szász, bajor, itáliai csapatok hadműveletei
KÁROLY FŐHG.
135 000 fő
446 löveg
LICHTENSTEIN
tart. hdt.
18 600 fő
REUSS
5. hdt.
7600 fő
KOLLOWRATH
3. hdt.
16 600 fő
Prochaska (gránátos-ho.)
Aspre (gránátos-ho.)
KLENAU
6. hdt.
13 800 fő
BELLEGARDE
1. hdt.
22 000 fő
HOHENZOLLERN
2. hdt.
25 000 fő
ROSENBERG
4. hdt.
18 100 fő
NORDMANN
elővéd-hdt. részei
14 500 fő
BERNADOTTE
9. (szász) hdt.
18 400 fő
Lasalle
Legrand
Carra Saint-Cyr
EUGÈNE
ITÁLIAI-hds.
20 300 fő
OUDINOT
2. hdt.
28 200 fő
Molitor
MASSÉNA
4. hdt.
29 000 fő
Boudet
Garda-hdt.
12 400 fő
DAVOUT
3. hdt.
37 900 fő
Marulaz
NAPÓLEON
188 000 fő
488 löveg
BESSIÈRES
tart. lov. hdt.
8800 fő
NORDMANN
elővéd-hdt. részei
VANDAMME
Württemebergi-hdt.
10 000 fő
Reynier
1500 fő
WREDE
bajor-ho.
7300 fő
MASSÉNA
OUDINOT
DAVOUT
MACDONALD
hdt.
Broussier
5300 fő
Pochod
4400 fő
MARMONT
11. hdt.
9500 fő
BÉCS
Számmal jelölt Duna szigetek:
1 Masséna-sziget
2 Bessières-sziget
3 d'Espagne-sziget
4 Pouzet-sziget
5 Lannes-sziget
6 Alexandre-sziget
0 1 2 3 4 5 km

40. térkép

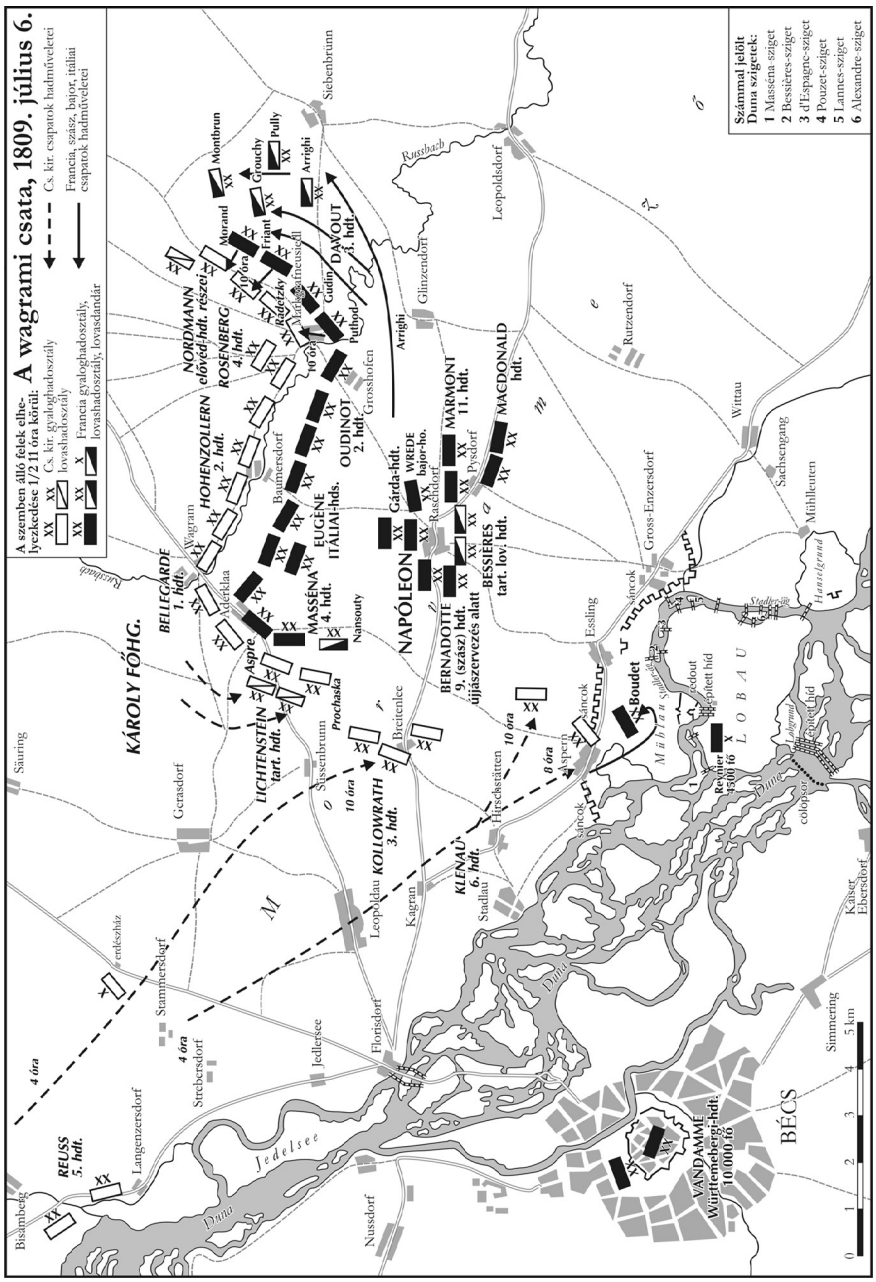
A wagrami csata, 1809. július 6.
A szemben álló felek elhelyezkedése 1/2 11 óra körül:
Cs. kir. csapatok hadműveletei
Francia, szász, bajor, olasz csapatok hadműveletei
Cs. kir. gyalogháadosztály
lovashadosztály
Francia gyalogháadosztály, lovashadosztály, lovasdandár
KÁROLY FŐHG.
NAPÓLEON
BELLEGARDE 1. hdt.
HOHENZOLLERN 2. hdt.
NORDMANN elővéd/hdt. részei
ROSENBERG 4. hdt.
MASSÉNA 4. hdt.
EUGÈNE ITÁLIAI-hds.
OUDINOT 2. hdt.
DAVOUT 3. hdt.
MARMONT 11. hdt.
MACDONALD hdt.
BESSIÈRES tart. lov. hdt.
BERNADOTTE 9. (szász) hdt. ujjászervezés alatt
WREDE bajor-ho.
Gárda-hdt.
LICHTENSTEIN tart. hdt.
KOLLOWRATH 3. hdt.
KLENAU 6. hdt.
REUSS 5. hdt.
VANDAMME Württenebergi-hdt. 10 000 fő
Reynier 15 000 fő
Boudet
Számmal jelölt Duna szigetek:
1 Masséna sziget
2 Bessières-sziget
3 d'Espagne-sziget
4 Pouzet-sziget
5 Lannes-sziget
6 Alexandre sziget
BÉCS
Aspern
Essling
Wagram
Deutsch-Wagram
Baumersdorf
Grosshofen
Glinzendorf
Leopoldsdorf
Siebenbrunn
Rutzendorf
Gross-Enzersdorf
Witau
Sachsengang
Mühlleuten
Stadlau
Kagran
Breitenlee
Süssenbrunn
Gerasdorf
Stammersdorf
Strebersdorf
Jedlersee
Floridsdorf
Nussdorf
Simmering
Kaiser Ebersdorf
Russbach
Pysdorf
Raschdorf
Aderklaa
Markgrafneusiedl
Hirschstetten
Aspern
Essling
Ašperi
Sasinok
Sasinok
Boudet
Lobau
Donau
Jedlersee
Langenzersdorf
Bisamberg
Säuring
Nussdorf
Kagran
Leopoldau
Floridsdorf
Jedlersee
Strebersdorf
Stammersdorf
Gerasdorf
Süssenbrunn
Breitenlee
Aderklaa
Wagram
Deutsch-Wagram
Baumersdorf
Grosshofen
Glinzendorf
Leopoldsdorf
Siebenbrunn
Rutzendorf
Gross-Enzersdorf
Witau
Sachsengang
Mühlleuten
Pysdorf
Raschdorf
Russbach
Aspern
Essling
Sasinok
Boudet
Lobau
Donau
Jedlersee
Langenzersdorf
Bisamberg
Simmering
Kaiser Ebersdorf
BÉCS
0 1 2 3 4 5 km

41. térkép

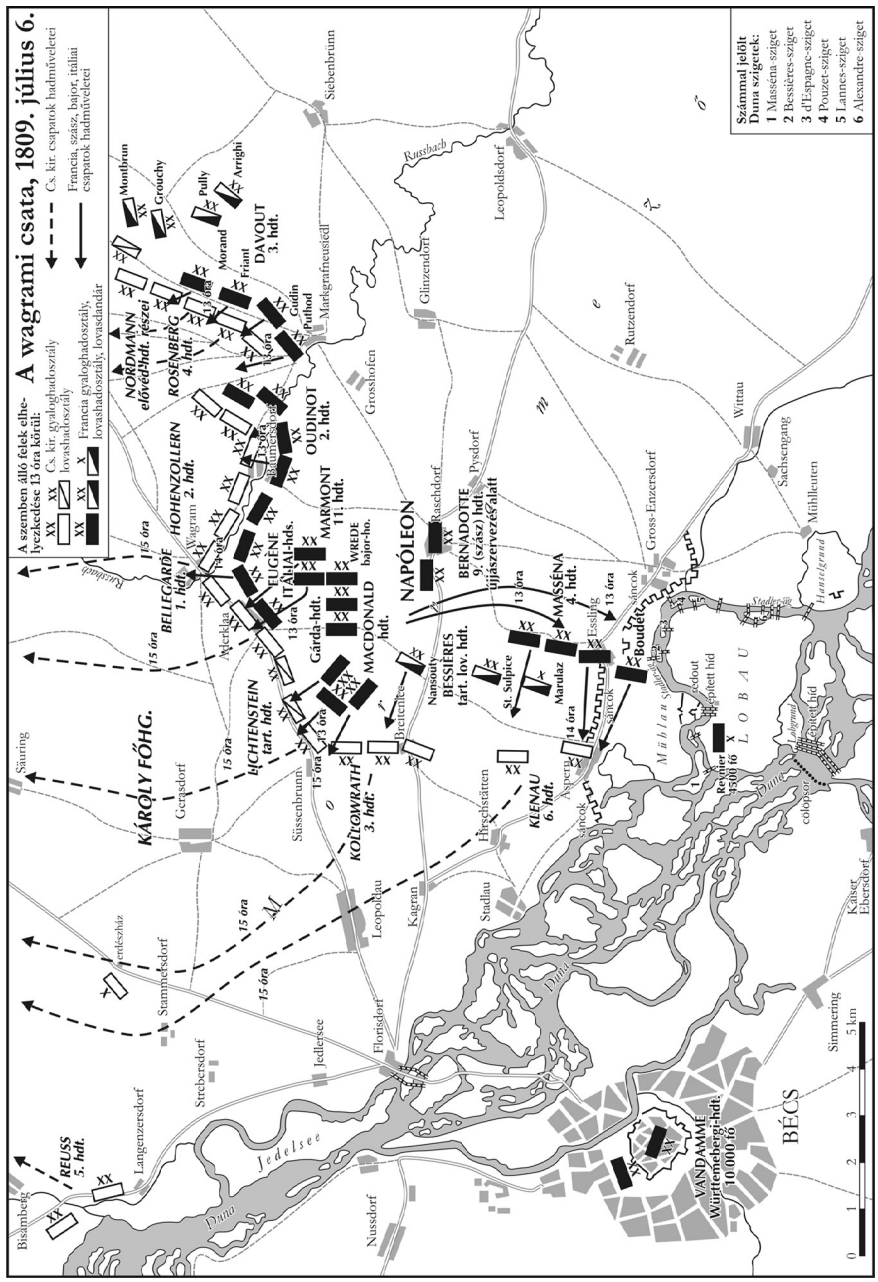
A wagrami csata, 1809. július 6.
A szemben álló felek elhelyezkedése 13 óra körül:
Cs. kir. csapatok hadműveletei
Cs. kir. gyalogsági oszlop
Lovasságosztály
Francia gyalogságosztály, lovasságosztály, lovasdandár
Francia, szász, bajor, olasz csapatok hadműveletei
KÁROLY FŐHG.
NAPÓLEON
BÉCS
Számmal jelölt Duna szigetek:
1 Masséna sziget
2 Bessières-sziget
3 d'Espagne-sziget
4 Pouzet-sziget
5 Lannes-sziget
6 Alexandre-sziget

42. térkép

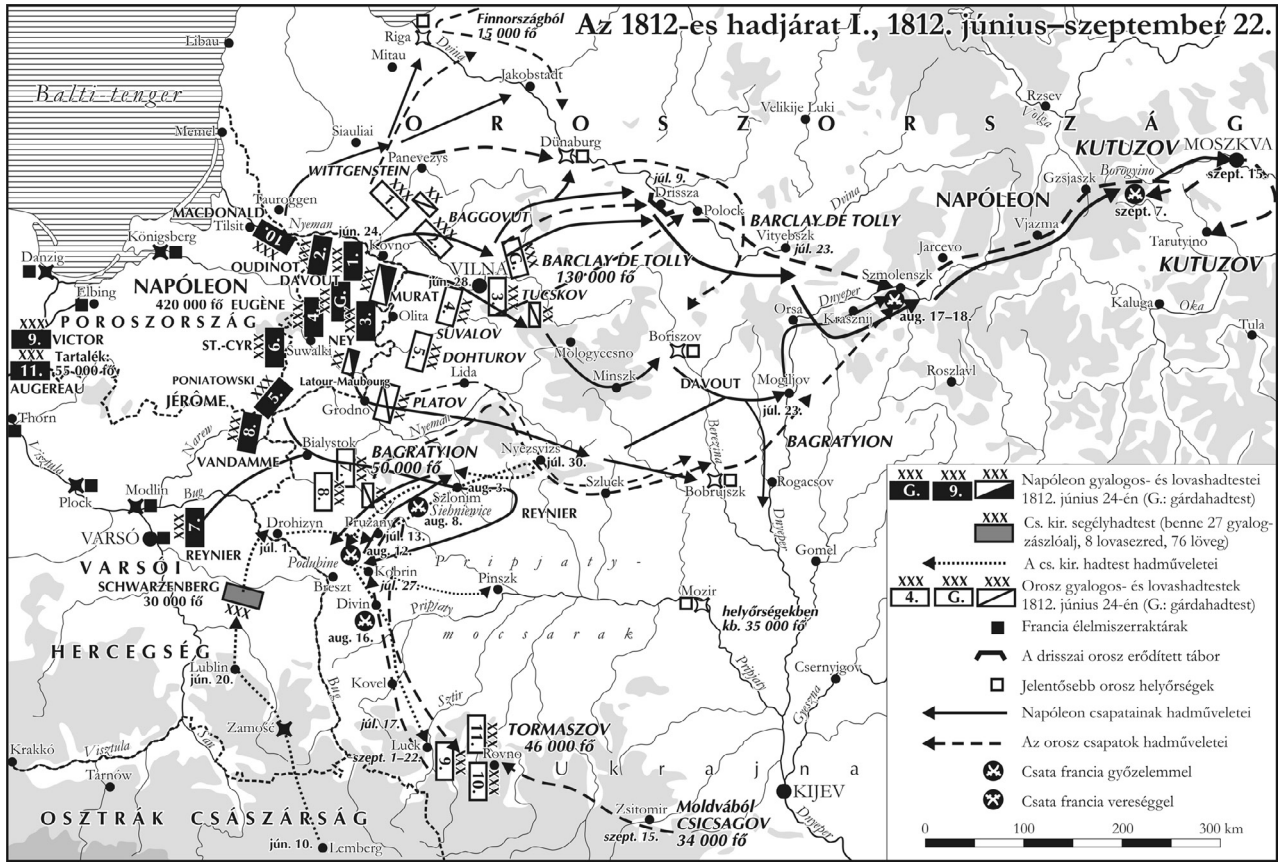
Az 1812-es hadjárat I., 1812. június–szeptember 22.
Finnországból 15 000 fő
Balti-tenger
OROSZ ORSZÁG
Libau
Riga
Mitau
Memel
Jakobstadt
Siauliai
Dünaburg
Velikije Luki
Rzsev
Volga
Panevezys
WITTGENSTEIN
MACDONALD
Tauroggen
Tilsit
Nyeman
jún. 24.
Kovno
Königsberg
Danzig
Elbing
NAPÓLEON
420 000 fő EUGÈNE
POROSZORSZÁG
9. VICTOR
Tartalék: 55 000 fő
11. AUGEREAU
OUDINOT
DAVOUT
MURAT
NEY
ST.-CYR
Suwalki
PONIATOWSKI
Latour-Maubourg
JÉRÔME
Thorn
Grodno
Lida
VILNA
jún. 28.
BAGGOVUT
BARCLAY DE TOLLY
130 000 fő
TUCSKOV
SUVALOV
DOHTUROV
PLATOV
Olita
Mologyccsno
Minszk
Boriszov
DAVOUT
Mogiljov
júl. 23.
BAGRATYION
Vityebszk
júl. 23.
Drissza
júl. 9.
Polock
Drina
Orsa
Krasznij
aug. 17–18.
Szmolenszk
Jarcevo
Vjazma
szept. 7.
Borogyino
Gzsjaszk
szept. 13.
KUTUZOV
MOSZKVA
Tarutyino
KUTUZOV
Kaluga
Oka
Tula
Roszlavl
Bobrujszk
Rogacsov
Gomel
Mozir
helyőrségekben kb. 35 000 fő
Csernyigov
Csesznya
Pripjat
Dnyepr
Berezina
Nyemen
Narew
Vistula
Bialystok
VANDAMME
BAGRATYION
50 000 fő
Nyeszvizs
júl. 30.
Szluck
aug. 3.
Szlonim
Stubniewice
aug. 8.
REYNIER
Modlin
Bug
Plock
VARSÓ
VARSÓI
SCHWARZENBERG
30 000 fő
REYNIER
Drohizyn
Pruzany
júl. 13.
aug. 12.
júl. 1.
Kobrin
Pinsz
Brest
júl. 27.
Divin
aug. 16.
Pripjat
Pripjaty mocsarak
HERCEGSÉG
Lublin
jún. 20.
Kovel
Szir
Bug
Zamość
júl. 17.
Luck
szept. 1–22.
TORMASZOV
46 000 fő
Rovno
U k r a j n a
KIJEV
Zsitomir
Moldvából CSICSAGOV 34 000 fő
szept. 15.
Dnyepr
Krakkó
Vistula
Tarnów
OSZTRÁK CSÁSZÁRSÁG
jún. 10.
Lemberg
Napóleon gyalogos- és lovashadtestei 1812. június 24-én (G.: gárdahadtest)
Cs. kir. segélyhadtest (benne 27 gyalogzászlóalj, 8 lovasezred, 76 löveg)
A cs. kir. hadtest hadműveletei
Orosz gyalogos- és lovashadtestek 1812. június 24-én (G.: gárdahadtest)
Francia élelmiszerraktárak
A drisszai orosz erődített tábor
Jelentősebb orosz helyőrségek
Napóleon csapatainak hadműveletei
Az orosz csapatok hadműveletei
Csata francia győzelemmel
Csata francia vereséggel
0
100
200
300 km

43. térkép

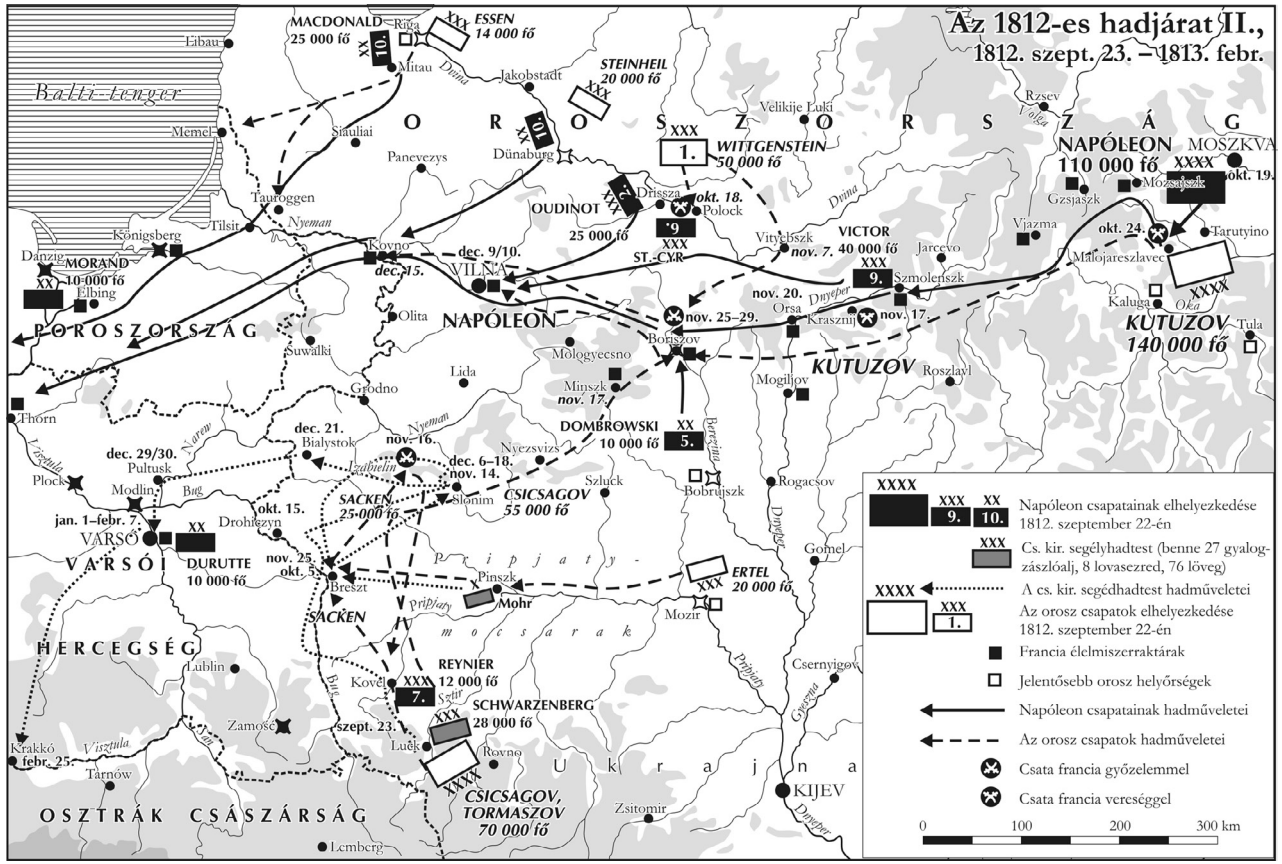
Az 1812-es hadjárat II.,
1812. szept. 23. – 1813. febr.
Balti-tenger
Libau
Memel
Tauroggen
Tilsit
Königsberg
Danzig
Elbing
Thorn
Plock
Modlin
Pultusk
Varsó
Drohiczyn
Brest
Lublin
Krakkó
Tarnów
Lemberg
Zamość
Kovel
Luck
Rovno
Kovno
Wilna
Olita
Suwalki
Grodno
Lida
Mologyecsno
Minszk
Bialystok
Nyevszvizs
Szluck
Slonim
Bobrujszk
Borisov
Orsa
Krasznij
Mogilijov
Roszlavl
Rogacsov
Gomel
Mozir
Pinszk
Drissza
Polock
Vitebszk
Jarcevo
Szmolenszk
Vjazma
Gzsjaszk
Mozajszk
Malojareszlavec
Tarutyino
Kaluga
Tula
Rzsev
Velikije Luki
Dünaburg
Jakobstadt
Mitau
Riga
Siauliai
Panevezys
Csernyigov
Zsitomir
KIJEV
MACDONALD
25 000 fő
ESSEN
14 000 fő
STEINHEIL
20 000 fő
WITTGENSTEIN
50 000 fő
OUDINOT
25 000 fő
VICTOR
40 000 fő
nov. 7.
NAPÓLEON
110 000 fő
MOSZKVA
okt. 19.
okt. 24.
MORAND
10 000 fő
dec. 9/10.
dec. 15.
nov. 25–29.
nov. 20.
nov. 17.
KUTUZOV
140 000 fő
KUTUZOV
DOMBROWSKI
10 000 fő
nov. 17.
dec. 21.
nov. 16.
dec. 6–18.
nov. 14.
CSICSAGOV
55 000 fő
SACKEN
25 000 fő
dec. 29/30.
jan. 1–febr. 7.
okt. 15.
nov. 25.
okt. 5.
DURUTTE
10 000 fő
ERTEL
20 000 fő
SACKEN
REYNIER
12 000 fő
SCHWARZENBERG
28 000 fő
szept. 23.
febr. 25.
CSICSAGOV,
TORMASZOV
70 000 fő
POROSZORSZÁG
VARSÓI
HERCEGSÉG
OSZTRÁK CSÁSZÁRSÁG
OROSZ SZÁRAZ
Ukrajna
Pripjati-mocsarak
Napóleon csapatainak elhelyezkedése 1812. szeptember 22-én
Cs. kir. segélyhadtest (benne 27 gyalogzászlóalj, 8 lovasezred, 76 löveg)
A cs. kir. segédhadtest hadműveletei
Az orosz csapatok elhelyezkedése 1812. szeptember 22-én
Francia élelmiszerraktárak
Jelentősebb orosz helyőrségek
Napóleon csapatainak hadműveletei
Az orosz csapatok hadműveletei
Csata francia győzelemmel
Csata francia vereséggel
0
100
200
300 km

44. térkép

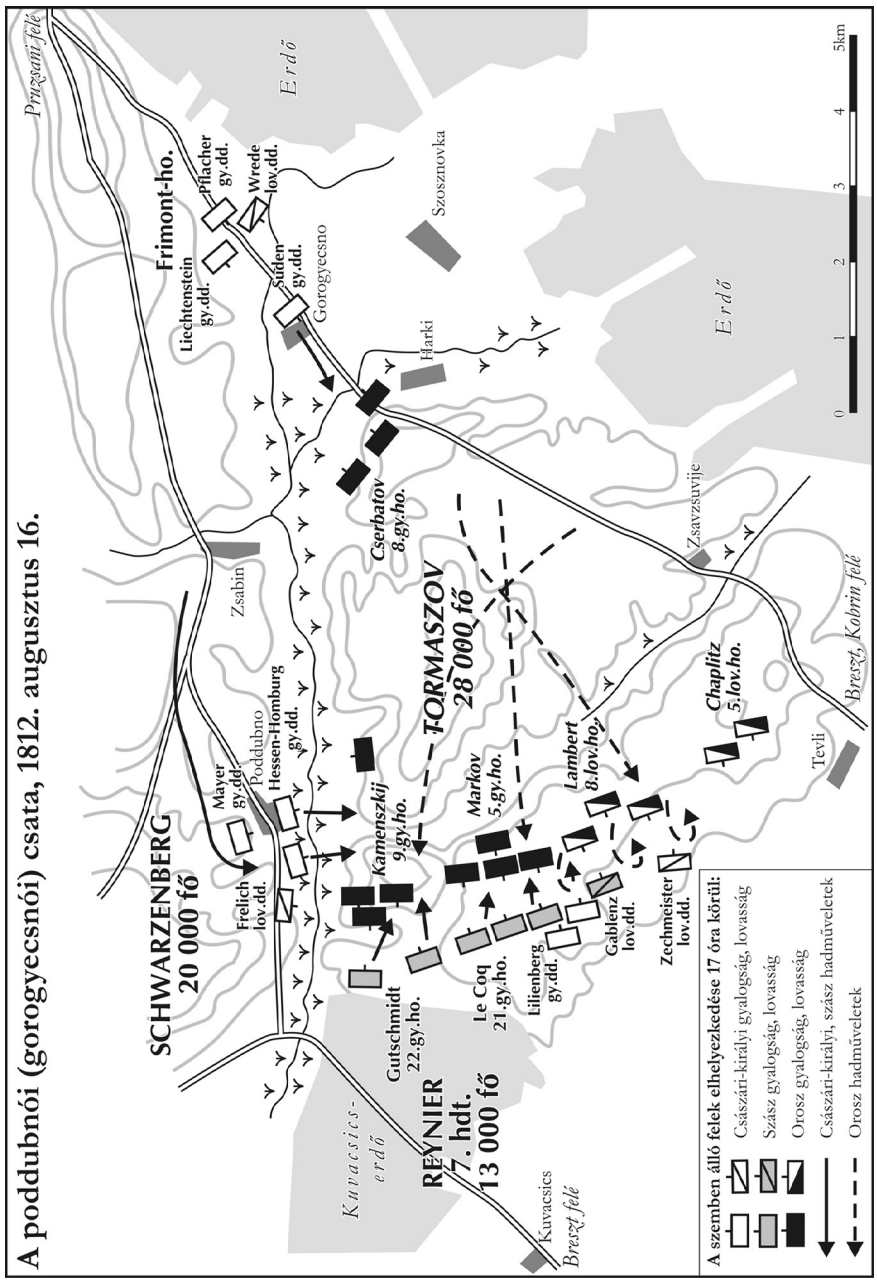
A poddubnói (gorogyecsnói) csata, 1812. augusztus 16.
Pruszani felé
SCHWARZENBERG
20 000 fő
Frimont-ho.
Liechtenstein gy.dd.
Pflacher gy.dd.
Wrede lov.dd.
Süden gy.dd.
Mayer gy.dd.
Frelich lov.dd.
Hessen-Homburg gy.dd.
Poddubno
Zsabin
Gorogyecsno
Szoszonovka
Harki
Erdő
Cserbatov 8.gy.ho.
TORMASZOV
28 000 fő
Kamenszkij 9.gy.ho.
Markov 5.gy.ho.
Lambert 8.lov.ho.
Chaplitz 5.lov.ho.
Gutschmidt 22.gy.ho.
Le Coq 21.gy.ho.
Lilienberg gy.dd.
Gablenz lov.dd.
Zechmeister lov.dd.
REYNIER
7. hdt.
13 000 fő
Kavacsics-erdő
Kavacsics
Brest felé
Zsavzsuvije
Tevli
Brest, Kobrin felé
A szemben álló felek elhelyezkedése 17 óra körül:
Császári-királyi gyalogság, lovasság
Szász gyalogság, lovasság
Orosz gyalogság, lovasság
Császári-királyi, szász hadműveletek
Orosz hadműveletek
0 1 2 3 4 5km

45. térkép

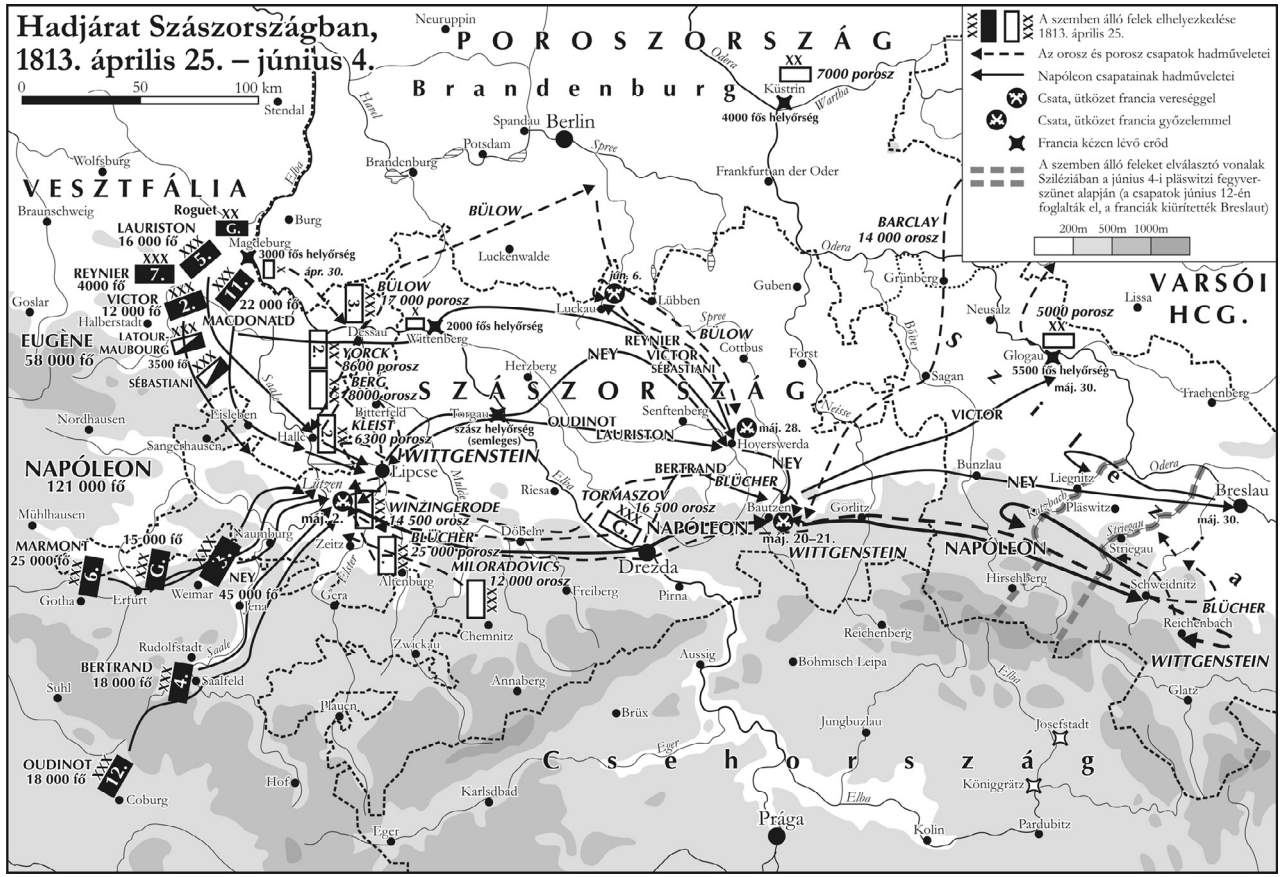
Hadjárat Szászországban,
1813. április 25. – június 4.
0 50 100 km
A szemben álló felek elhelyezkedése 1813. április 25.
Az orosz és porosz csapatok hadműveletei
Napóleon csapatainak hadműveletei
Csata, ütközet francia vereséggel
Csata, ütközet francia győzelemmel
Francia kézen lévő erőd
A szemben álló feleket elválasztó vonalak Szilézziában a június 4-i pláswitzi fegyverszünet alapján (a csapatok június 12-én foglalták el, a franciák kiürítették Breslaut)
200m 500m 1000m
POROSZORSZÁG
Brandenburg
VESZTFÁLIA
SZÁSZORSZÁG
VARSÓI HCG.
Csehország
NAPÓLEON
121 000 fő
EUGÈNE
58 000 fő
MARMONT
25 000 fő
15 000 fő
BERTRAND
18 000 fő
OUDINOT
18 000 fő
REYNIER
4000 fő
VICTOR
12 000 fő
LAURISTON
16 000 fő
MACDONALD
22 000 fő
LATOUR-MAUBOURG
3500 fő
SÉBASTIANI
NEY
45 000 fő
BÜLOW
17 000 porosz
YORCK
8600 porosz
BERG
8000 orosz
KLEIST
6300 porosz
WITTGENSTEIN
WINZINGERODE
14 500 orosz
BLÜCHER
25 000 porosz
MILORADOVICS
12 000 orosz
TORMASZOV
16 500 orosz
BARCLAY
14 000 orosz
7000 porosz
4000 fős helyőrség
3000 fős helyőrség
2000 fős helyőrség
szász helyőrség (semleges)
5000 porosz
5500 fős helyőrség
ápr. 30.
jún. 6.
máj. 28.
máj. 20–21.
máj. 30.
Berlin
Potsdam
Spandau
Küstrin
Frankfurt an der Oder
Wolfsburg
Braunschweig
Magdeburg
Burg
Stendal
Goslar
Halberstadt
Dessau
Wittenberg
Luckenwalde
Lübben
Luckau
Guben
Cottbus
Forst
Grünberg
Neusalz
Lissa
Glogau
Sagan
Nordhausen
Eisleben
Halle
Bitterfeld
Torgau
Herzberg
Senftenberg
Hoyerswerda
Traehenberg
Mühlhausen
Sangerhausen
Lützen
Lipcse
Merseburg
Naumburg
Zeitz
Weißenfels
Riesa
Döbeln
Bautzen
Görlitz
Bunzlau
Liegnitz
Breslau
Gotha
Erfurt
Weimar
Jena
Gera
Altenburg
Freiberg
Dresda
Pirna
Pläswitz
Striegau
Schweidnitz
Hirschberg
Reichenbach
Rudolfstadt
Saalfeld
Suhl
Plauen
Zwickau
Chemnitz
Annaberg
Aussig
Reichenberg
Böhmisch Leipa
Glatz
Brüx
Jungbuzlau
Josefstadt
Hof
Coburg
Karlsbad
Eger
Prága
Königgrätz
Kolin
Pardubitz
Elbe
Saale
Mulde
Weiße
Spree
Havel
Oder
Neiße
Bober
Katzbach
Striegau
Wartha

46. térkép

Hadjárat Szászországban,
1813. aug. 16. – szept. 6.
0 50 100 km
A szemben álló felek elhelyezkedése 1813. augusztus 16.
A szövetséges csapatok hadműveletei
Napóleon csapatainak hadműveletei
Csata, ütközet francia vereséggel
Csata, ütközet francia győzelemmel
Francia kézen lévő erőd
200m 500m 1000m
P O R O S Z O R S Z Á G
V E S Z T F Á L I A
S Z Á S Z O R S Z Á G
V A R S Ó I H C G.
C s e h o r s z á g
ÉSZAKI HDS. BERNADOTTE
STEDINGK 23 000 svéd
TAUENZIEN 33 000 porosz
VORONCOV 29 000 orosz
BÜLOW 41 000 porosz
7000 porosz
4000 fős helyőrség
Girard 15 000 fő
3000 fős helyőrség
OUDINOT 19 000 fő
BERTRAND 21 000 fő
6000 fő
NEY szept. 6.
2000 fős helyőrség
REYNIER 20 000 fő
5000 porosz
5500 fős helyőrség
NEY 32 000 fő
8000 fő
NAPÓLEON
MARMONT 23 000 fő
VICTOR 20 000 fő
20 000 fő
MACDONALD
SZILÉZIAI HDS. BLÜCHER
ST. PRIEST 13 000 orosz
VANDAMME 26 000 fő
48 000 fő
12 000 fő
LAURISTON 23 000 fő
aug. 21.
aug. 26.
6000 fős helyőrség
aug. 26–27.
ST. CYR 20 000 fő
PONIATOWSKI 17 000 fő
SACKEN 18 000 orosz
LANGERON 14 000 orosz
YORCK 38 000 porosz
aug. 30.
COLLOREDO 40 000 cs.-kir.
MERVELDT 16 000 cs.-kir.
WITTGENSTEIN 38 000 orosz
KLEIST 38 000 porosz
GYULAI 22 000 cs.-kir.
22 000 cs.-kir.
44 000 orosz
CSEHORSZÁGI HDS. SCHWARZENBERG
7000 porosz
KLENAU 27 000 cs.-kir.
Prága
Berlin
Lipcse
Drezda
Neuruppin
Stendal
Wolfsburg
Braunschweig
Magdeburg
Burg
Goslar
Halberstadt
Dessau
Nordhausen
Eisleben
Sangerhausen
Halle
Mühlhausen
Naumburg
Zeitz
Gotha
Erfurt
Weimar
Jena
Gera
Altenburg
Rudolfstadt
Saalfeld
Sühl
Plauen
Hof
Coburg
Eger
Karlsbad
Chemnitz
Zwickau
Annaberg
Aussig
Brüx
Teplitz
Freiberg
Pirna
Meißen
Bautzen
Görlitz
Löwenberg
Bunzlau
Liegnitz
Breslau
Striegau
Hirschberg
Schweidnitz
Reichenbach
Zittau
Reichenberg
Jungbuzlau
Josefstadt
Glatz
Königgrätz
Kolin
Pardubitz
Frankfurt an der Oder
Küstrin
Spandau
Potsdam
Brandenburg
Luckenwalde
Lübben
Luckau
Gulben
Cottbus
Forst
Sagan
Grünberg
Neusalz
Glogau
Lissa
Torgau
Bitterfeld
Herzberg
Senftenberg
Hoyerswerda
Riesa
Döbeln
Lipcse
Grossbeeren
Hagelberg
Dennewitz
Wittenberg
Elbe
Oder
Spree
Havel
Saale
Weisse Elster
Mulde
Warthe
Bober
Neisse
Lausitzer Neisse
Striegau
Katzbach

47. térkép

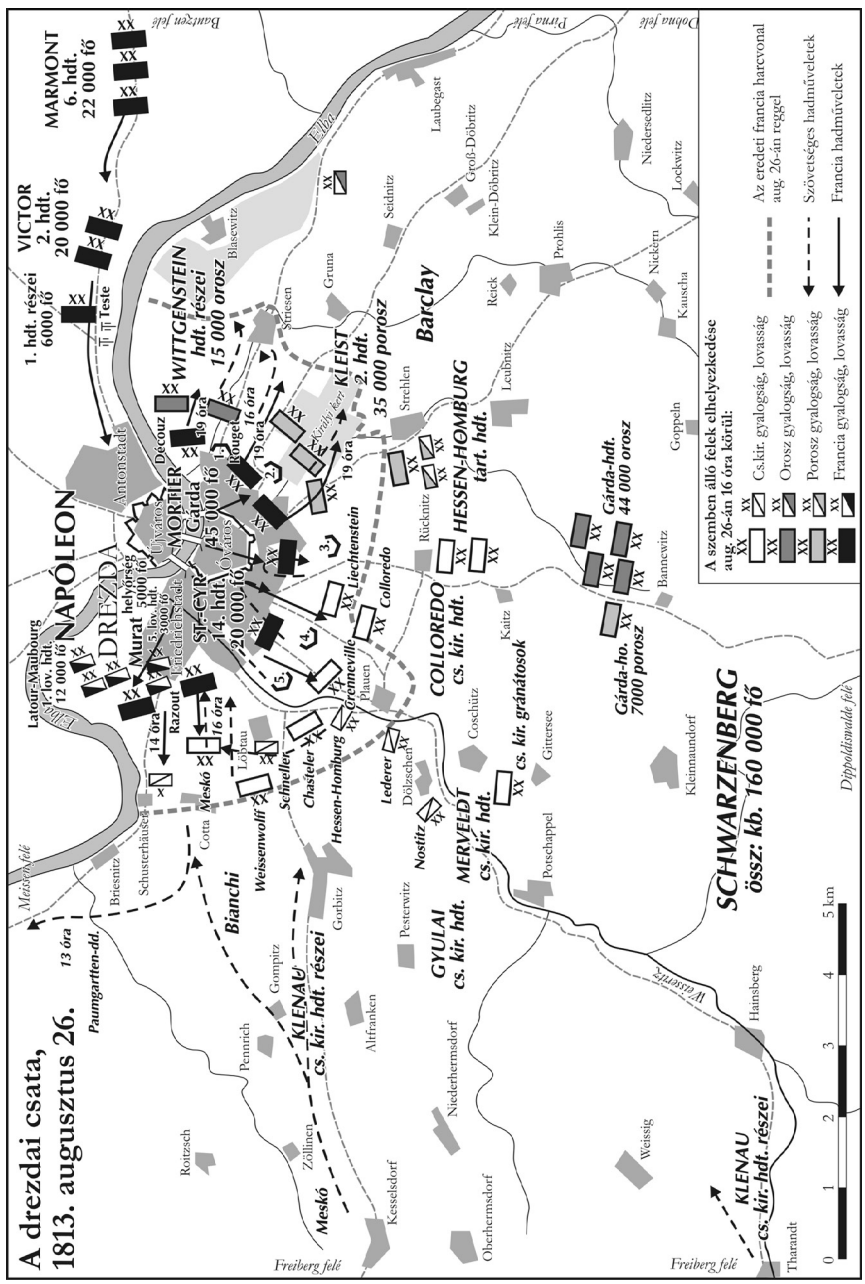
A drezdai csata,
1813. augusztus 26.
NAPÓLEON
DRESZDA
Latour-Maubourg
12 000 fő
Murat
helyőrség
5000 fő
5. lov. hdt.
3000 fő
Razout
Tauchelstadt
Cotta
Meskó
Lóptata
Bianchi
Weissenwolff
Schneller
Chasteler
Hessen-Homburg
Grenneville
Lederer
Dölzschen
Nostitz
Plauen
Liechtenstein
Colloredo
Rückniz
Strehlen
Seidnitz
Laubegast
Gruna
Striesen
Blasewitz
Groß-Döbritz
Klein-Döbritz
Reick
Leubnitz
Prohlis
Niedersedlitz
Nickern
Kauscha
Lockwitz
Goppeln
Bannewitz
Kaitz
Coschütz
Gittersee
Potschappel
Kleinnaundorf
Dippoldiswalde felé
Freiberg felé
Meissen felé
Paumgarten-dd.
13 óra
14 óra
16 óra
19 óra
Briesnitz
Schusterhäusel
Antonstadt
Lóvarosi
Tauchelstadt
Cotta
Loschwitz
Pennrich
Gompitz
Alfranken
Gorbitz
Pesterwitz
Niederhermsdorf
Oberhermsdorf
Kesselsdorf
Zöllmen
Rotzsch
Weissig
Hainsberg
Tharandt
Wilsdruffer
Elbe
Prina fele
Dohna felé
Barczen felé
1. hdt. részei
6000 fő
Teste
VICTOR
2. hdt.
20 000 fő
MARMONT
6. hdt.
22 000 fő
WITTGENSTEIN
hdt. részei
15 000 orosz
Déjeouz
Rouget
MORTIER
Gárda
45 000 fő
Oudinot
ST.-CYR
14. hdt.
20 000 fő
KLEIST
2. hdt.
35 000 porosz
Barclay
HESSEN-HOMBURG
tárt. hdt.
COLLOREDO
cs. kir. hdt.
GYULAI
cs. kir. hdt.
MERVELDT
cs. kir. hdt.
cs. kir. gránátosok
Gárda-hdt.
44 000 orosz
Gárda-ho.
7000 porosz
SCHWARZENBERG
össz: kb. 160 000 fő
KLENAU
cs. kir. hdt. részei
A szemben állók felek elhelyezkedése
aug. 26-án 16 óra körül:
Cs.kir. gyalogság, lovasság
Orosz gyalogság, lovasság
Porosz gyalogság, lovasság
Francia gyalogság, lovasság
Az eredeti francia harcvonal
aug. 26-án reggel
Szövetséges hadműveletek
Francia hadműveletek
0
1
2
3
4
5 km

48. térkép

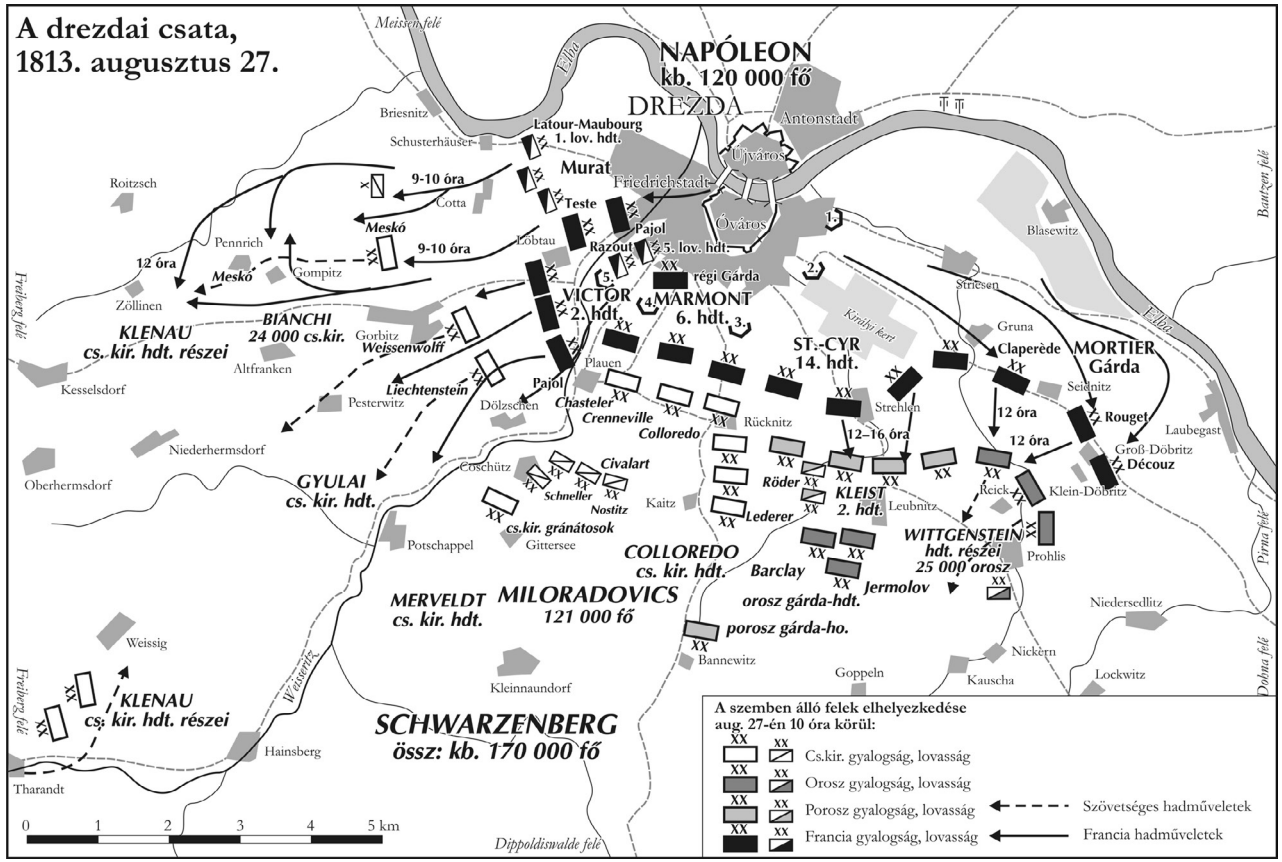
A drezdai csata,
1813. augusztus 27.
Meissen felé
Elba
NAPÓLEON
kb. 120 000 fő
DRESZDA
Briesnitz
Schusterhäuser
Latour-Maubourg
1. lov. hdt.
Antonstadt
Újváros
Murat
Friedrichstadt
Roitzsch
9-10 óra
Cotta
Teste
Pajol
Óváros
Blasewitz
Pennrich
Meskó
9-10 óra
Löbtau
Razout
5. lov. hdt.
Bautzen felé
12 óra
Meskó
Gompitz
régi Gárda
Striesen
Freiberg felé
Zöllinen
VICTOR
2. hdt.
MARMONT
6. hdt.
Elba
KLENAU
cs. kir. hdt. részei
BIANCHI
24 000 cs.kir.
Gorbitz
Weissenwolff
Gruna
Királyi kert
ST.-CYR
14. hdt.
Claperède
MORTIER
Gárda
Altfranken
Plauen
Seidnitz
Kesselsdorf
Liechtenstein
Pesterwitz
Pajol
Dölzschen
Chasteler
Crenneville
Colloredo
Rücknitz
Strehlen
12 óra
Rouget
Laubegast
Niederhermsdorf
12–16 óra
12 óra
Groß-Döbritz
Coschütz
Civalart
Découz
Oberhermsdorf
GYULAI
cs. kir. hdt.
Röder
Reick
Klein-Döbritz
Schneller
Nostitz
Kaitz
KLEIST
2. hdt.
Leubnitz
Lederer
cs.kir. gránátosok
WITTGENSTEIN
hdt. részei
25 000 orosz
Potschappel
Gittersee
COLLOREDO
cs. kir. hdt.
Barclay
Prohlis
Pirna felé
Jermolov
orosz gárda-hdt.
MERVELDT
cs. kir. hdt.
MILORADOVICS
121 000 fő
porosz gárda-ho.
Niedersedlitz
Weissig
Bannewitz
Nickern
Goppeln
Kauscha
Lockwitz
Dohna felé
Freiberg felé
KLENAU
cs. kir. hdt. részei
Kleinnaundorf
SCHWARZENBERG
össz: kb. 170 000 fő
Hainsberg
Tharandt
0 1 2 3 4 5 km
Dippoldiswalde felé
A szemben álló felek elhelyezkedése
aug. 27-én 10 óra körül:
Cs.kir. gyalogság, lovasság
Orosz gyalogság, lovasság
Porosz gyalogság, lovasság
Francia gyalogság, lovasság
Szövetséges hadműveletek
Francia hadműveletek

49. térkép

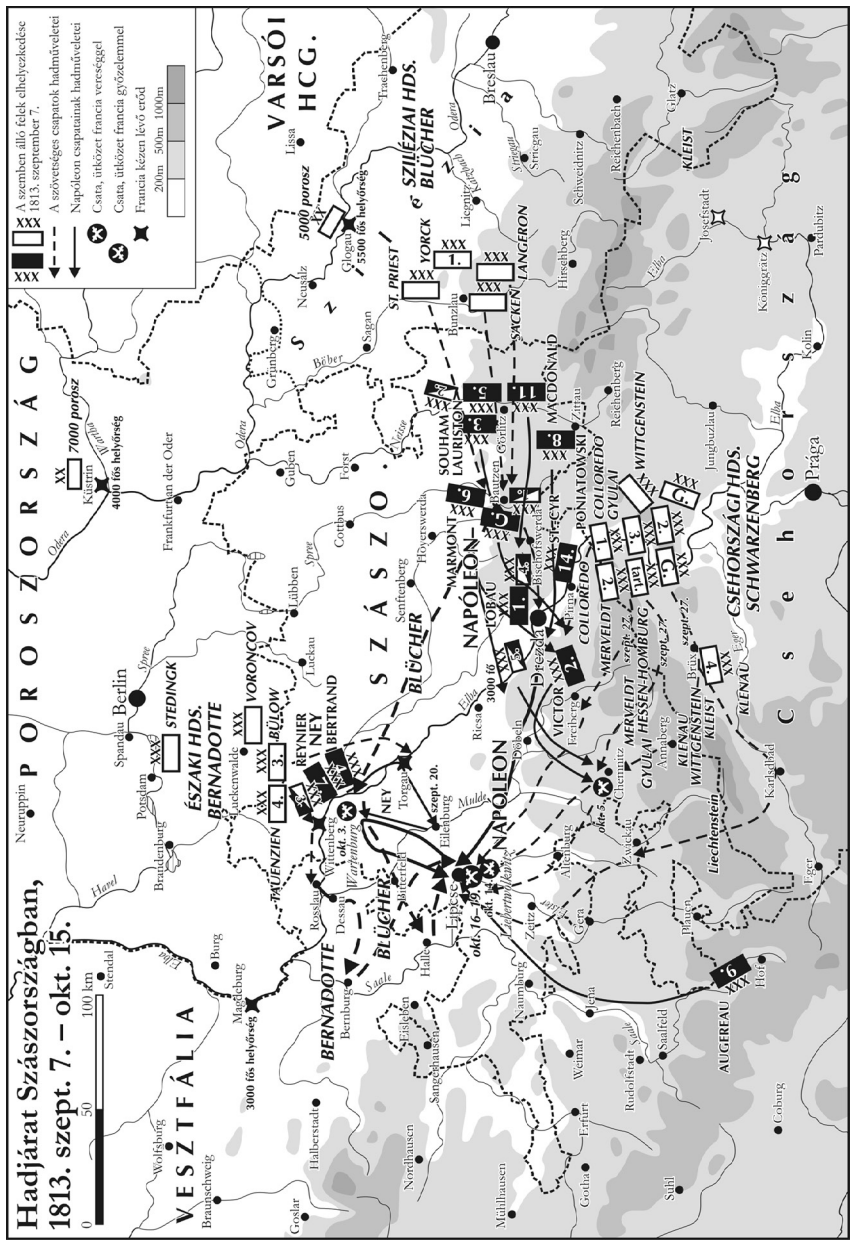
Hadjárat Szászországban, 1813. szept. 7. – okt. 15.
A szemben álló felek elhelyezkedése 1813. szeptember 7.
A szövetséges csapatok hadműveletei
Napóleon csapatainak hadműveletei
Csata, ütközet francia vereséggel
Csata, ütközet francia győzelemmel
Francia kézen lévő erőd
200m 500m 1000m
0 50 100 km
POROSZORSZÁG
SZÁSZORSZÁG
VESZTFÁLIA
CSEHORSZÁG
VARSÓI HCG.
SZILÉZIAI HDS. BLÜCHER
ÉSZAKI HDS. BERNADOTTE
SCHWARZENBERG HDS.
NAPÓLEON
BERNADOTTE
BLÜCHER
YORCK
SACKEN
LANGERON
MACDONALD
PONIATOWSKI
MARMONT
SOUHAM
LAURISTON
VICTOR
COLLOREDO
MERVELDT
GYULAI
WITTGENSTEIN
KLENAU
KLEIST
AUGEREAU
BÜLOW
BERTRAND
RÉYNIER
NEY
STEDINGK
TAUENZIEN
VORONCOV
ST. PRIEST
Berlin
Potsdam
Brandenburg
Magdeburg
Braunschweig
Wolfsburg
Halberstadt
Nordhausen
Mühlhausen
Göttingen
Eisleben
Sangerhausen
Dessau
Wittenberg
Roßlau
Bernburg
Halle
Leipzig
Lützen
Weißenfels
Zeitz
Naumburg
Jena
Weimar
Erfurt
Gotha
Rudolfstadt
Saalfeld
Suhl
Coburg
Hof
Plauen
Zwickau
Chemnitz
Freiberg
Dresden
Meißen
Torgau
Eilenburg
Wurzen
Grimma
Colditz
Oschatz
Riesa
Döbeln
Frankfurt an der Oder
Cottbus
Lübben
Luckau
Senftenberg
Hoyerswerda
Görlitz
Bautzen
Kamenz
Pirna
Dippoldiswalde
Zittau
Reichenberg
Jungbuzlau
Kolin
Karlsbad
Eger
Tiger
Prága
Königgrätz
Pardubitz
Josefstadt
Jitschin
Gitschin
Schweidnitz
Reichenbach
Hirschberg
Liegnitz
Lissa
Neustadt
Glogau
Sagan
Neumarkt
Grünberg
Fürstenwalde
Lübben
Breslau
Oder
Elbe
Saale
Havel
Spree
Neiße
Bober
Katzbach
Mulde
Weißer Elster
Pleiße
Parthe
Lober
Queis
Iser
Zagyva
Tarna
Eger
Liechtenstein
szept. 20.
szept. 22.
szept. 27.
okt. 5.
okt. 7.
okt. 8.
okt. 16–19.
3000 fős helyőrség
4000 fős helyőrség
5000 porosz
5500 fős helyőrség
7000 porosz

50. térkép

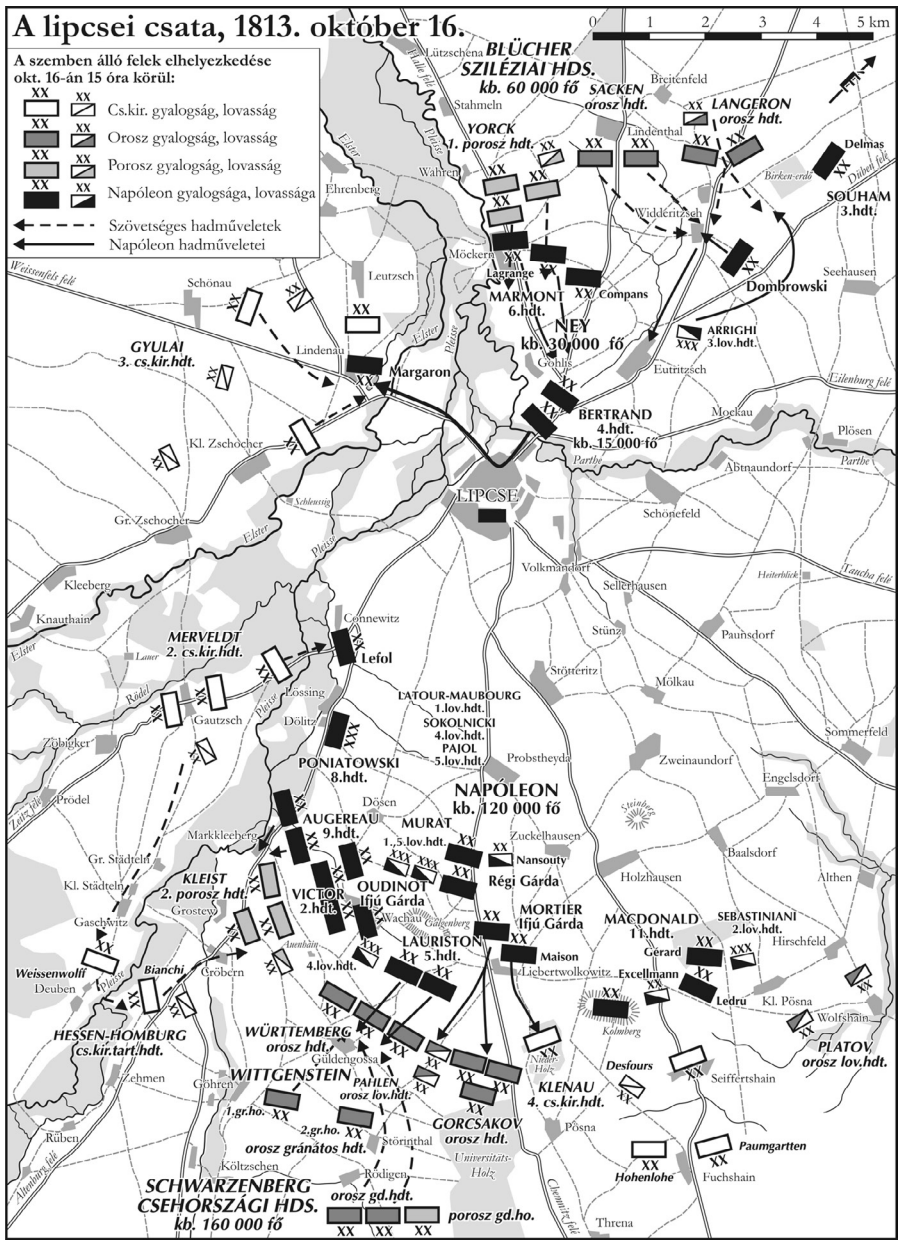
A lipcsei csata, 1813. október 16.
0 1 2 3 4 5 km
A szemben álló felek elhelyezkedése okt. 16-án 15 óra körül:
Cs.kir. gyalogság, lovasság
Orosz gyalogság, lovasság
Porosz gyalogság, lovasság
Napóleon gyalogsága, lovassága
Szövetséges hadműveletek
Napóleon hadműveletei
BLÜCHER SZILÉZIAI HDS. kb. 60 000 fő
SACKEN orosz hdt.
LANGERON orosz hdt.
YORCK 1. porosz hdt.
Delmas
SOUHAM 3.hdt.
Dombrowski
MARMONT 6.hdt.
Compans
NEY kb. 30 000 fő
ARRIGHI 3.lov.hdt.
GYULAI 3. cs.kir.hdt.
Margaron
BERTRAND 4.hdt. kb. 15 000 fő
LIPCSE
MERVELDT 2. cs.kir.hdt.
Lefol
LATOUR-MAUBOURG 1.lov.hdt.
SOKOLNICKI 4.lov.hdt.
PAJOL 5.lov.hdt.
PONIATOWSKI 8.hdt.
NAPÓLEON kb. 120 000 fő
AUGEREAU 9.hdt.
MURAT 1.,5.lov.hdt.
Nansouty
Régi Gárda
KLEIST 2. porosz hdt.
VICTOR 2.hdt.
OUDINOT Ifjú Gárda
MORTIER Ifjú Gárda
MACDONALD 11.hdt.
SEBASTIANI 2.lov.hdt.
LAURISTON 5.hdt.
Maison
Gerard
Excellmann
Ledru
Bianchi
4.lov.hdt.
HESSEN-HOMBURG cs.kir.tart.hdt.
WÜRTTEMBERG orosz hdt.
PLATOV orosz lov.hdt.
Desfours
WITTGENSTEIN
PAHLEN orosz lov.hdt.
KLENAU 4. cs.kir.hdt.
1.gr.ho.
2.gr.ho.
orosz gránátos hdt.
GORCSAKOV orosz hdt.
Paumgartten
Hohenlohe
SCHWARZENBERG CSEHORSZÁGI HDS. kb. 160 000 fő
orosz gd.hdt.
porosz gd.ho.
Lützschena
Stahmeln
Breitenfeld
Lindenthal
Ehrenberg
Wahren
Widderitzsch
Möckern
Lagrange
Seehausen
Schönau
Leutzsch
Lindenau
Gohlis
Eutritzsch
Mockau
Plösen
Kl. Zschocher
Abtnaundorf
Gr. Zschocher
Schönefeld
Kleeberg
Volkmarsdorf
Selleriausen
Knauthain
Connewitz
Stünz
Paunsdorf
Ströteritz
Mölkau
Lössnig
Gautzsch
Dölitz
Probstheyda
Zweinaundorf
Sommerfeld
Zöbigker
Engelsdorf
Prödel
Dösen
Markkleeberg
Zuckelhausen
Baalsdorf
Gr. Städteln
Kl. Städteln
Holzhausen
Althen
Grosteyn
Wachau
Gaschwitz
Hirschfeld
Liebertwolkowitz
Kl. Pösna
Wolfshain
Deuben
Gröbern
Güldengossa
Zehmen
Göhren
Seiffertshain
Rüben
Pösna
Störmthal
Fuchshain
Költzschen
Rödigen
Threna

51. térkép

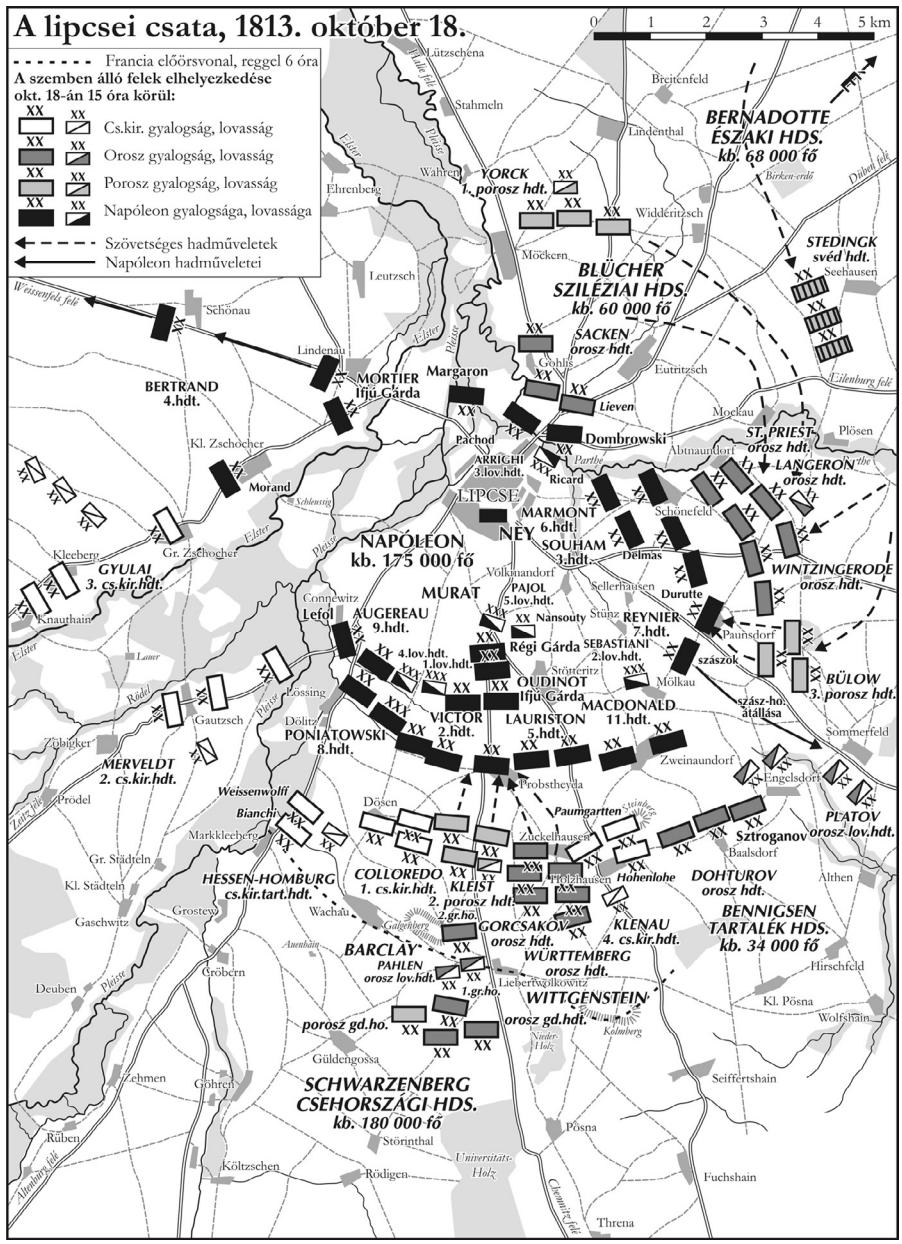
A lipcsei csata, 1813. október 18.
0 1 2 3 4 5 km
Francia előőrsvonal, reggel 6 óra
A szemben álló felek elhelyezkedése okt. 18-án 15 óra körül:
Cs.kir. gyalogság, lovasság
Orosz gyalogság, lovasság
Porosz gyalogság, lovasság
Napóleon gyalogsága, lovassága
Szövetséges hadműveletek
Napóleon hadműveletei
NAPÓLEON kb. 175 000 fő
BLÜCHER SZILÉZIAI HDS. kb. 60 000 fő
BERNADOTTE ÉSZAKI HDS. kb. 68 000 fő
SCHWARZENBERG CSEHORSZÁGI HDS. kb. 180 000 fő
LIPCSE
MARMONT 6.hdt.
NEY
SOUHAM 3.hdt.
MURAT
AUGEREAU 9.hdt.
MACDONALD 11.hdt.
VICTOR 2.hdt.
LAURISTON 5.hdt.
OUDINOT Ifjú Gárda
Régi Gárda
MORTIER Ifjú Gárda
BERTRAND 4.hdt.
MARMONT 6.hdt.
PONIATOWSKI 8.hdt.
REYNIER 7.hdt.
PAJOL 5.lov.hdt.
ARRIGHI 3.lov.hdt.
Dombrowski
SACKEN orosz hdt.
YORCK 1. porosz hdt.
KLEIST 2. porosz hdt.
KLENAU 4. cs.kir.hdt.
WITTGENSTEIN orosz gd.hdt.
porosz gd.ho.
BARCLAY
WÜRTTEMBERG orosz hdt.
GORCSAKOV orosz hdt.
COLLOREDO 1. cs.kir.hdt.
HESSEN-HOMBURG cs.kir.tart.hdt.
MERVELDT 2. cs.kir.hdt.
GYULAI 3. cs.kir.hdt.
PLATOV orosz lov.hdt.
Sztroganov
DOHTUROV orosz hdt.
BENNIGSEN TARTALÉK HDS. kb. 34 000 fő
LANGERON orosz hdt.
ST. PRIEST orosz hdt.
STEDINGK svéd hdt.
WINTZINGERODE orosz hdt.
BÜLOW 3. porosz hdt.
szász-ho. átállása
szászok
Lindenau
Leutzsch
Schönau
Breitenfeld
Stahmeln
Lindenthal
Widderitzsch
Möckern
Seehausen
Gohlis
Eutritzsch
Lieven
Pachod
Ricard
Parthe
Abtnaundorf
Plösen
Schönefeld
Delmas
Völkmandorf
Sellerhausen
Durutte
Connewitz
Lefol
Nansouty
Stünz
Paunsdorf
SEBASTIANI 2.lov.hdt.
Stötteritz
Mölkau
Kl. Zschocher
Gr. Zschocher
Kleeberg
Knauthain
Morand
Gautzsch
Dölitz
Lossing
Zöbigker
Prödel
Markkleeberg
Gr. Städteln
Kl. Städteln
Grosteyn
Gaschwitz
Wachau
Auenhain
Gröbern
Deuben
Zehmen
Göhren
Rüben
Költzschen
Störmthal
Rödigen
Güldengossa
Liebertwolkowitz
Probstheyda
Paumgartten
Zuckelhausen
Dösen
Hohenlohe
Baalsdorf
Zweinaundorf
Engelsdorf
Sommerfeld
Althen
Hirschfeld
Kl. Pösna
Wolfshain
Seiffertshain
Pösna
Fuchshain
Threna
Holzhausen
Galgenberg
Kolmberg
Nieder-Holz
Universitäts-Holz
Elster
Pleiße
Parthe
Weissenfels felé
Eilenburg felé
Dübeli felé
Zeitz felé
Chemnitz felé
Altenburg felé

52. térkép

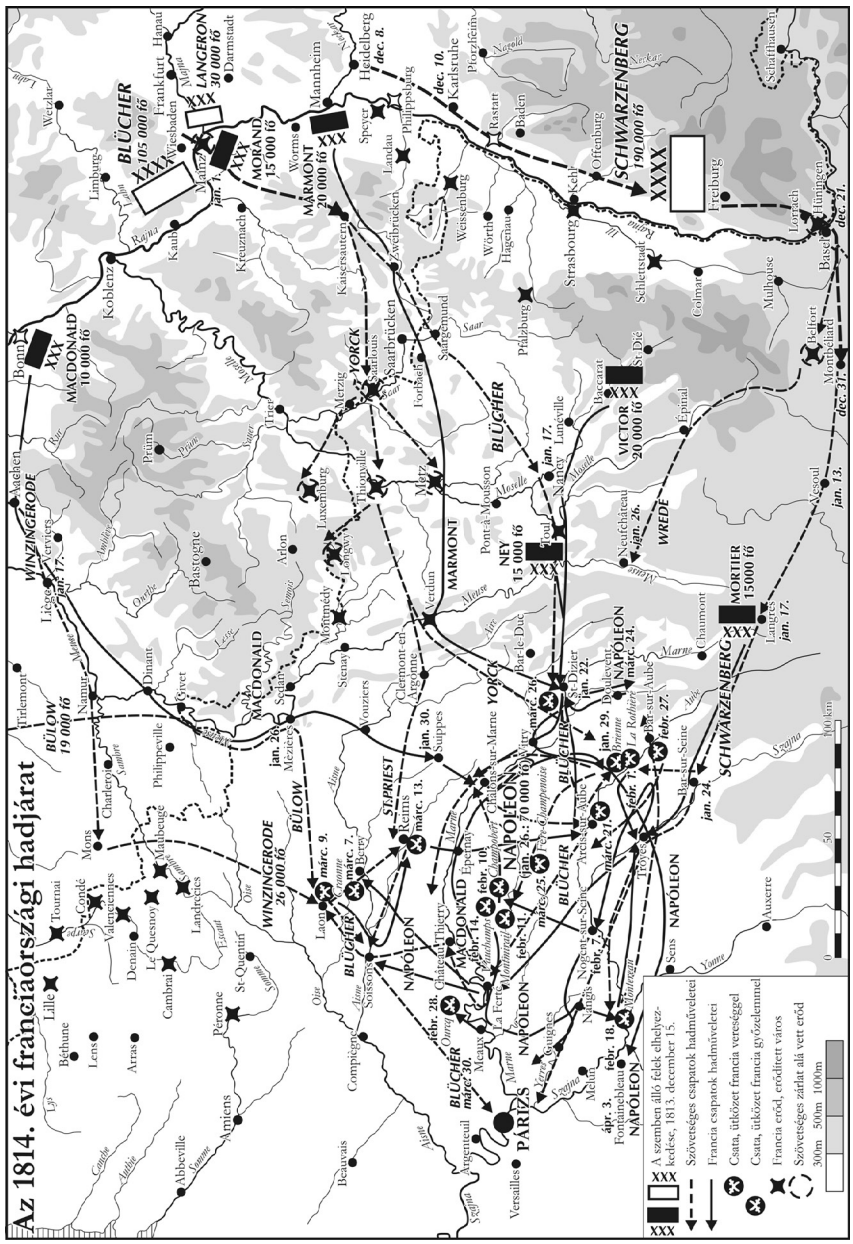
Az 1814. évi franciaországi hadjárat
A szemben álló felek elhelyezkedése, 1813. december 15.
Szövetséges csapatok hadműveletei
Francia csapatok hadműveletei
Csata, ütközet francia vereséggel
Csata, ütközet francia győzelemmel
Francia erőd, erődített város
Szövetséges zárlat alá vett erőd
300m 500m 1000m
0 50 100 km
BÜLOW 19 000 fő
MACDONALD 10 000 fő
WINZINGERODE 26 000 fő
BLÜCHER 105 000 fő
LANGERON 30 000 fő
MORAND 15 000 fő
MARMONT 20 000 fő
YORCK
BLÜCHER
NEY 15 000 fő
MARMONT
WINZINGERODE
BÜLOW
SUPRIEST
MACDONALD
NAPOLEON
NAPOLEON
NAPOLEON
NAPOLEON
NAPOLEON
NAPOLEON
PÁRIZS
BLÜCHER
BLÜCHER
BLÜCHER
YORCK
BLÜCHER
NAPOLEON
NAPOLEON
NAPOLEON
NAPOLEON
SCHWARZENBERG 190 000 fő
WREDE
VICTOR 20 000 fő
MORTIER 15000 fő
SCHWARZENBERG
jan. 1.
jan. 17.
jan. 26.
jan. 30.
jan. 29.
jan. 24.
jan. 17.
jan. 13.
dec. 10.
dec. 11.
dec. 21.
dec. 31.
márc. 9.
márc. 7.
márc. 13.
márc. 26.
márc. 30.
márc. 25.
márc. 27.
febr. 28.
febr. 14.
febr. 10.
febr. 11.
febr. 18.
ápr. 3.
jan. 22.
febr. 1.

53. térkép

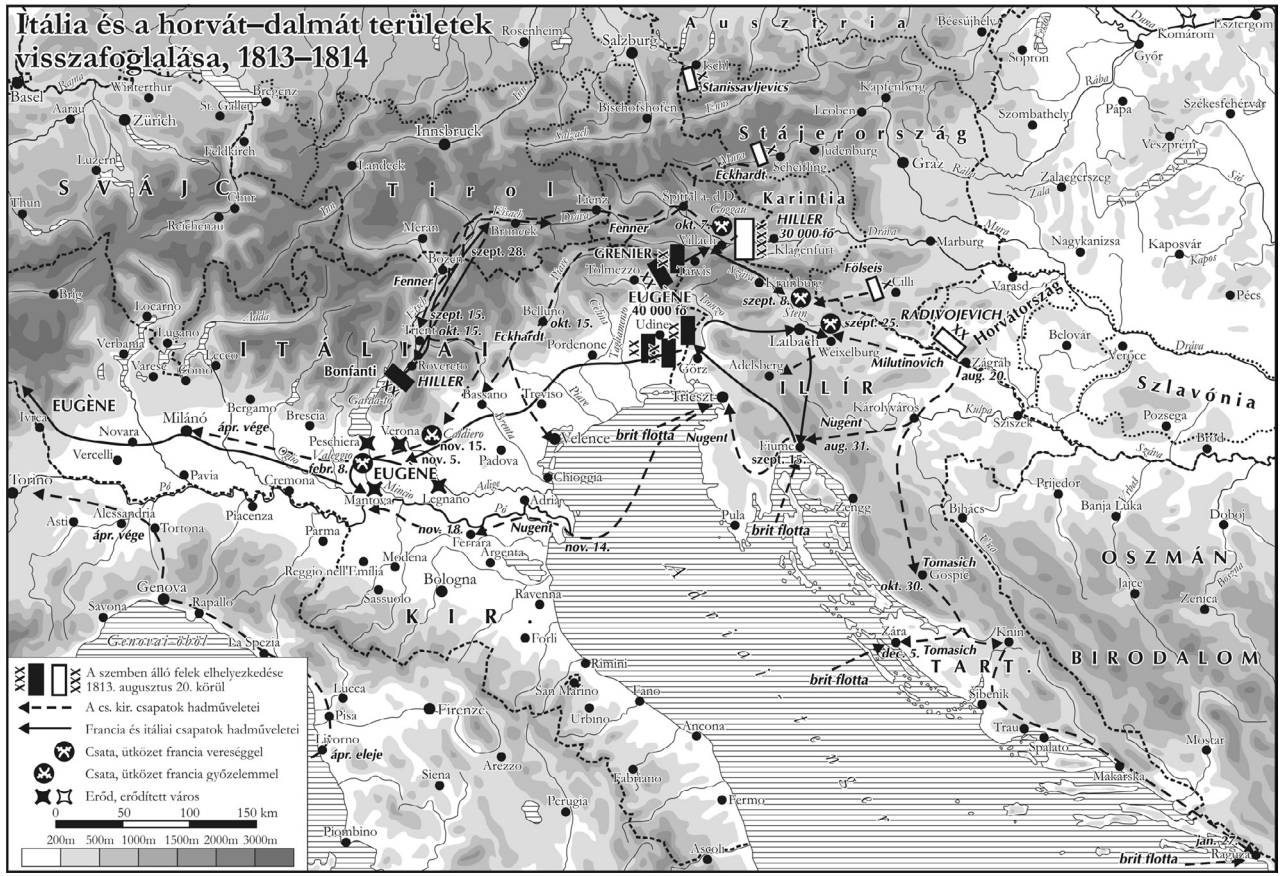
Itália és a horvát–dalmát területek visszafoglalása, 1813–1814
A szemben álló felek elhelyezkedése 1813. augusztus 20. körül
A cs. kir. csapatok hadműveletei
Francia és itáliai csapatok hadműveletei
Csata, ütközet francia vereséggel
Csata, ütközet francia győzelemmel
Erőd, erődített város
0 50 100 150 km
200m 500m 1000m 1500m 2000m 3000m
Genovai-öböl
A u s z t r i a
S V Á J C
T i r o l
Stájerország
Karintia
I T Á L I A
I L L Í R
OSZMÁN BIRODALOM
T A R T .
K I R .
Szlavónia
Horvátország
Stanissavljevics
Eckhardt
HILLER 30 000 fő
GRENIER
Fenner
EUGÈNE 40 000 fő
Bonfanti
HILLER
RADIVOJEVICH
Milutinovich
Tomasich
Fölseis
Nugent
brit flotta
EUGÈNE
szept. 28.
okt. 7.
okt. 15.
szept. 15.
szept. 8.
szept. 25.
aug. 20.
aug. 31.
nov. 15.
nov. 5.
nov. 18.
nov. 14.
febr. 8.
ápr. vége
ápr. eleje
okt. 30.
dec. 5.
jan. 27.
Bécs
Prága
Velence
Milánó
Genova
Torino
Trieszt
Fiume
Zágráb
Laibach
Udine
Verona
Mantova
Ancona
Rimini
Ravenna
Bologna
Firenze
Pisa
Livorno
Siena
Perugia
Pesaro
Fermo
Ascoli
Pescara
Zára
Knin
Sibenik
Trau
Spalato
Mostar
Makarska
Ragusa
Pula
Gospic
Karlovac
Varasd
Pécs
Kaposvár
Nagykanizsa
Marburg
Graz
Judenburg
Villach
Klagenfurt
Innsbruck
Salzburg
Rosenheim
Brixen
Meran
Bozen
Trient
Roveredo
Bassano
Padova
Vicenza
Brescia
Bergamo
Cremona
Mantua
Parma
Piacenza
Modena
Reggio nell'Emilia
Ferrara
Argenta
Adria
Chioggia
Pordenone
Belluno
Tolmezzo
Görz
Adelsberg
Weixelburg
Lienz
Spittal a. d. Drau
Judenburg
Leoben
Kapfenberg
Bischofshofen
Schladming
Eisenerz
Sopron
Győr
Komárom
Esztergom
Székesfehérvár
Veszprém
Zalaegerszeg
Pápa
Szombathely
Beesujhely
Fünfkirchen
Essegg
Pozsega
Szlavonski Brod
Brood
Karlovac
Károlyváros
Szisszek
Bihács
Banja Luka
Doboj
Prijedor
Zenica
Jajce
Varese
Como
Lecco
Lugano
Verbania
Locarno
Bellinzona
Aosta
Ivrea
Novara
Vercelli
Pavia
Alessandria
Asti
Tortona
Savona
Rapallo
La Spezia
Sassuolo
Reggio nell'Emilia
Basel
Zürich
Winterthur
Aarau
St. Gallen
Bregenz
Feldkirch
Landeck
Luzern
Thun
Brig
Reichenau
Chur
Ulm
Augsburg
Passau
Linz
Wien
Budapest
Donau
Drau
Save
Mur
Raab
Sió
Kapos
Theiss
Inn
Etsch
Adige
Po
Tagliamento
Piave
Brenta
Oglio
Mincio
Serio
Adda
Ticino
Dora Baltea
Sesia
Tanaro
Arno
Tiber
Arezzo
Fabriano
Piombino
Urbino
San Marino
Fano
Lucca
Pula
Engg
Trau
Spalato
Mostar
Makarska
Ragusa
Zára
Knin
Sibenik
Tomasich
brit flotta
Nugent
Eckhardt
Fenner
GRENIER
HILLER 30 000 fő
EUGÈNE 40 000 fő
Bonfanti
HILLER
RADIVOJEVICH
Milutinovich
Tomasich
Fölseis
Stanissavljevics
Nugent
brit flotta
EUGÈNE
szept. 28.
okt. 7.
okt. 15.
szept. 15.
szept. 8.
szept. 25.
aug. 20.
aug. 31.
nov. 15.
nov. 5.
nov. 18.
nov. 14.
febr. 8.
ápr. vége
ápr. eleje
okt. 30.
dec. 5.
jan. 27.

54. térkép

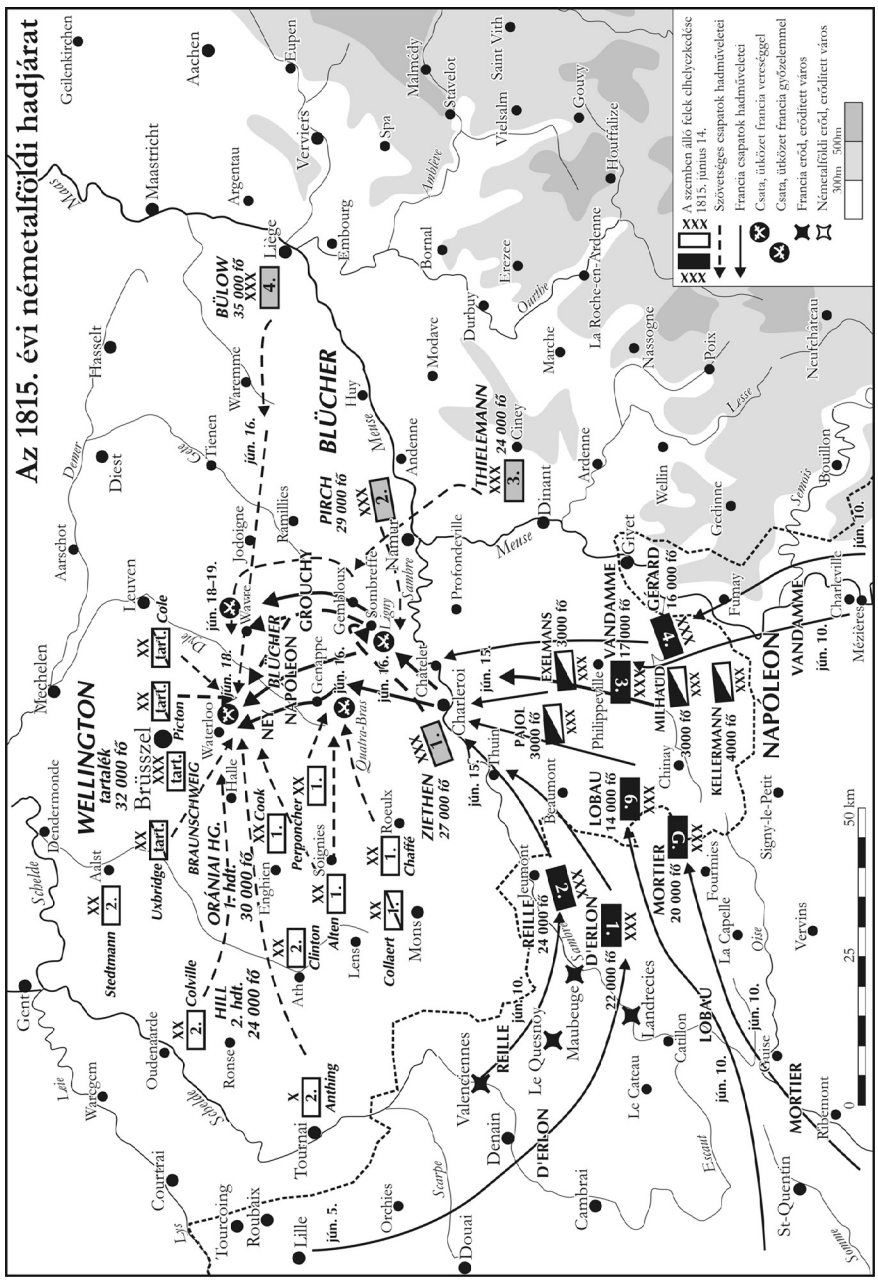
Az 1815. évi németalföldi hadjárat
WELLINGTON
tartalék
32 000 fő
BLÜCHER
PIRCH
29 000 fő
BÜLOW
35 000 fő
THIELEMANN
24 000 fő
ZIETHEN
27 000 fő
PAJOL
3000 fő
EXELMANS
3000 fő
VANDAMME
17 000 fő
GÉRARD
16 000 fő
LOBAU
14 000 fő
MORTIER
20 000 fő
D'ERLON
22 000 fő
REILLE
24 000 fő
KELLERMANN
4000 fő
NAPOLEON
jún. 5.
jún. 10.
jún. 15.
jún. 16.
jún. 18–19.
A szemben álló felek elhelyezkedése 1815. június 14.
Szövetséges csapatok hadműveletei
Francia csapatok hadműveletei
Csata, ütközet francia verességgel
Csata, ütközet francia győzelemmel
Francia erőd, erődített város
Németalföldi erőd, erődített város
0
25
50 km
30km 50km

55. térkép

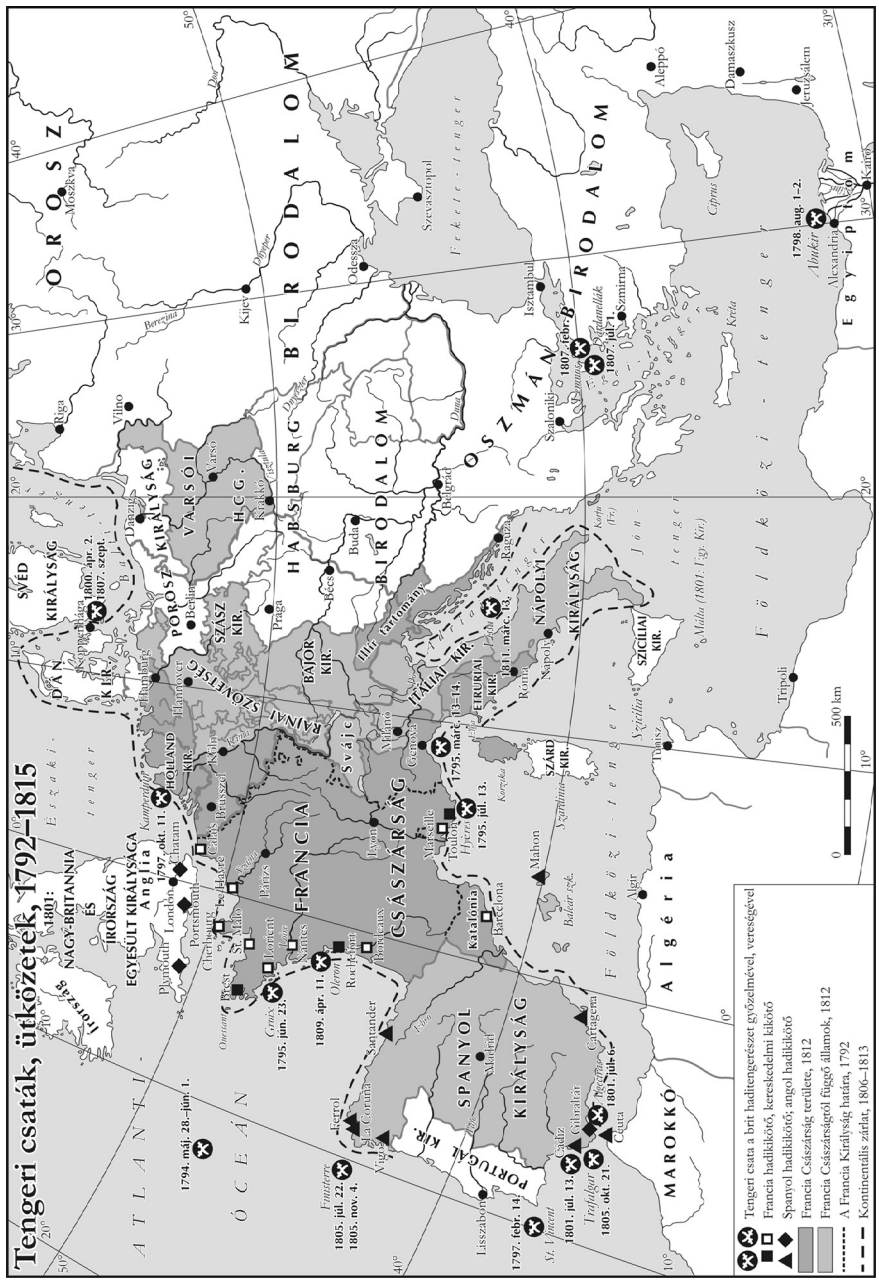
Tengeri csaták, ütközetek, 1792–1815
Tengeri csata a brit hadiflotta részvételével
Francia hadihajók, kereskedelmi kikötő
Spanyol hadihajók; angol hadikikötő
Francia Császárság területe, 1812
Francia Császárságtól függő államok, 1812
A Francia Királyság határa, 1792
Kontinentális zárlat, 1806–1813
ÉSZAKI-TENGER
ÍRORSZÁG
EGYESÜLT KIRÁLYSÁG
Anglia
NAGY-BRITANNIA
ÉS
ÍRORSZÁG
1800:
1794. máj. 28.–jún. 1.
1797. okt. 11.
HOLLAND KIR.
1795. jún. 23.
1809. ápr. 11.
1805. júl. 22.
1805. nov. 4.
1797. febr. 14.
1801. júl. 13.
1805. okt. 21.
1795. márc. 13–14.
1795. júl. 13.
1811. márc. 18.
1798. aug. 1–2.
1807. febr.–júl.
1807. okt. 2.
FRANCIA
CSÁSZÁRSÁG
SPANYOL
KIRÁLYSÁG
Katalónia
PORTUGÁL KIR.
ITÁLIAI KIR.
ETRURIAI KIR.
SZÁRD KIR.
NÁPOLYI KIRÁLYSÁG
SZICÍLIAI KIR.
SVÉD KIRÁLYSÁG
DÁN KIR.
POROSZ KIRÁLYSÁG
VARSÓI H.CG.
SZÁSZ KIR.
BAJOR KIR.
RAJNAI SZÖVETSÉG
HABSBURG BIRODALOM
OSZMÁN BIRODALOM
OROSZ BIRODALOM
Illír tartományok
Málta (1800. I.gy. Kir.)
Földközi-tenger
Fekete-tenger
Vörös-tenger
Algéria
MAROKKÓ
Egyiptom
Portugália
Lisszabon
Madrid
Gibraltar
Cádiz
Barcelona
Marseille
Toulon
Nizza
Genova
Milánó
Velence
Trieszt
Bécs
Buda
Prága
Berlin
Hannover
Amsterdam
Brüsszel
Párizs
Brest
Portsmouth
London
Plymouth
Cherbourg
Le Havre
Rouen
Nantes
Bordeaux
Lorient
Santander
La Coruña
Vigo
Oporto
Cádiz
Gibraltar
Algír
Tunisz
Tripoli
Málta
Palermo
Nápoly
Róma
Livorno
Korzika
Szardínia
Mahon
Balear szk.
Szicília
Korfu
Belgrád
Szaloniki
Athén
Izmir
Szmirna
Isztambul
Szevasztopol
Odessza
Kijev
Varsó
Krakkó
Lemberg
Riga
Moszkva
Vilno
Danzig
Königsberg
Hamburg
Lübeck
Kopenhága
Stockholm
Alexandria
Jeruzsálem
Damaszkusz
Aleppo
Ciprus
Kréta
0
500 km
10°
20°
30°
40°
50°
60°

56. térkép

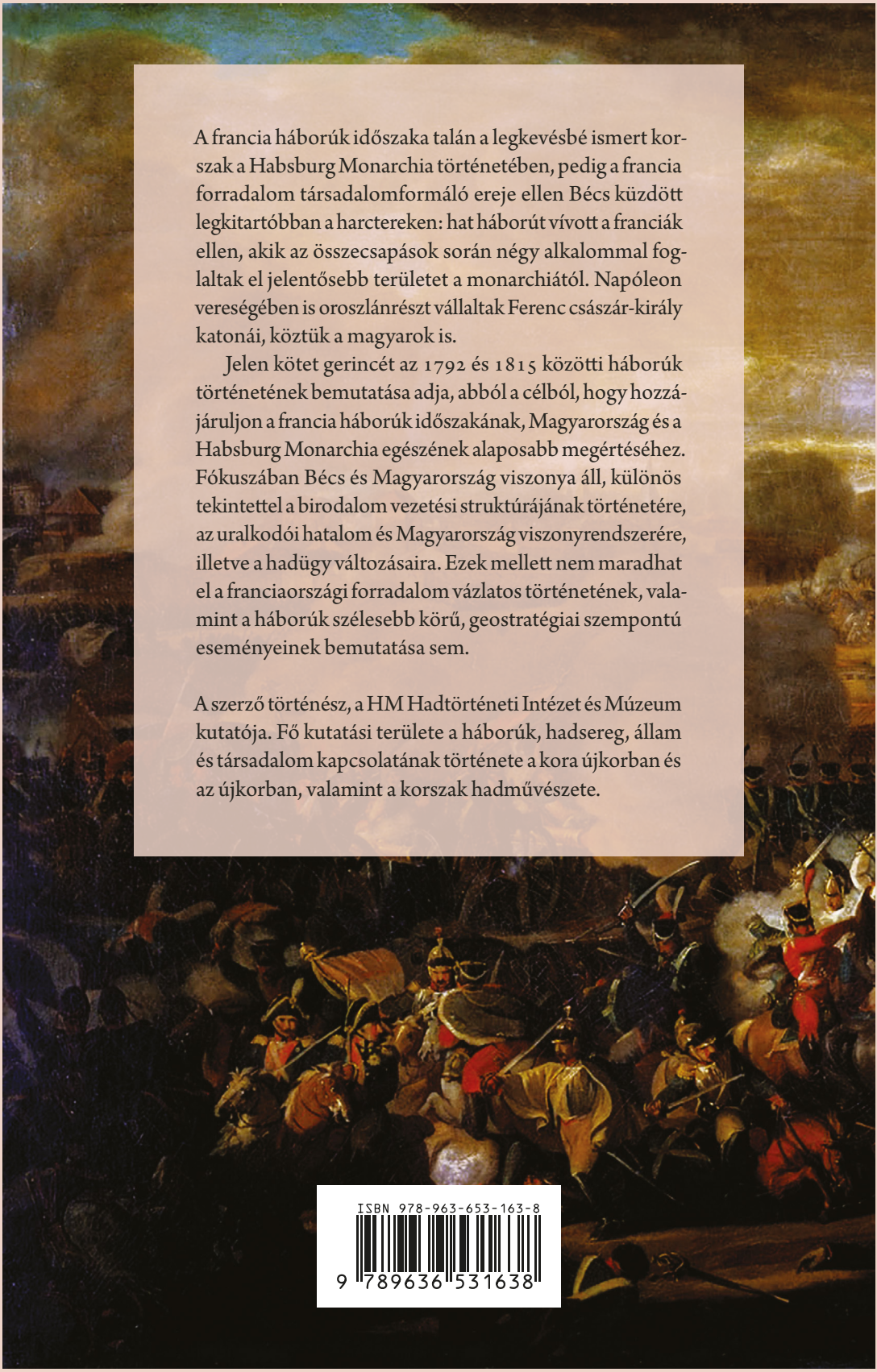

A francia háborúk időszaka talán a legkevésbé ismert korszak a Habsburg Monarchia történetében, pedig a francia forradalom társadalomformáló ereje ellen Bécs küzdött legkitartóbban a harctereken: hat háborút vívott a franciák ellen, akik az összecsapások során négy alkalommal foglaltak el jelentősebb területet a monarchiától. Napóleon vereségében is oroszlánrészt vállaltak Ferenc császár-király katonái, köztük a magyarok is.

Jelen kötet gerincét az 1792 és 1815 közötti háborúk történetének bemutatása adja, abból a célból, hogy hozzájáruljon a francia háborúk időszakának, Magyarország és a Habsburg Monarchia egészének alaposabb megértéséhez. Fókuszában Bécs és Magyarország viszonya áll, különös tekintettel a birodalom vezetési struktúrájának történetére, az uralkodói hatalom és Magyarország viszonyrendszerére, illetve a hadügy változásaira. Ezek mellett nem maradhat el a franciaországi forradalom vázlatos történetének, valamint a háborúk szélesebb körű, geostratégiai szempontú eseményeinek bemutatása sem.

A szerző történész, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum kutatója. Fő kutatási területe a háborúk, hadsereg, állam és társadalom kapcsolatának története a kora újkorban és az újkorban, valamint a korszak hadművészete.

ISBN 978-963-653-163-8
9 789636 531638